

Джек

Лондон

Місячна
долина

Зарубіжні авторські зібрання

Джек

Лондон

Місячна
долина

Харків
«Фоліо»
2019

УДК 821.111(73)
Л76

Серія «Зарубіжні авторські зібрання»
заснована у 2019 році

Переклад з англійської
В. Черняхівської

Художник-оформлювач
О. А. Гугалова-Мешкова

Лондон Дж.

Л76 Місячна долина: роман / Джек Лондон; пер. з англ. В. Черняхівської; худож.-оформлювач О. А. Гугалова-Мешкова. — Харків: Фоліо, 2019. — 475 с. — (Зарубіжні авт. зібрання).

ISBN 978-966-03-8769-0

Великий романтик Джек Лондон (1876—1916), незважаючи на те, що на його долю випало багато розчарувань, попри все вірить у Людину й вічне кохання між чоловіком і жінкою. Девіз його героїв — ніколи не здаватися.

Роман «Місячна долина» — оптимістична історія подолання труднощів, яку автор показав на прикладі однієї сім'ї. Події розгортаються в Америці на початку ХХ століття: Велика депресія ще не почалася, але вже відчувається напруга, відбуваються сутички між страйкарями й штрейкбрехерами. Проте Лондон наголошує, що змінити можна все, якщо бути розумним і не боятися ризикувати.

Головні герої роману — Білл Робертс і Саксон Браун — познайомилися на танцях в Окленді. Білл відразу зрозумів, що це саме та дівчина, з якою він готовий пройти через все своє життя. У важку хвилину, коли Білл опиняється на самому дні життя, саме Саксон заражає чоловіка нездійсненою, як здавалося їхньому оточенню, мрією: знайти на землях Каліфорнії чудове місце, де вони почнуть нове життя, працюючи на землі. Друзі, сміючись, кажуть, що таке місце є хіба що на Місяці. А Білл і Саксон пішки мандрують до Каліфорнії в пошуках власного раю, бо дорогу подолає той, хто йде...

Раніше видавництво «Фоліо» випустило друком збірку «Білий зуб», романи «Серця трьох», «Мартін Іден» і «Дочка снігів».

УДК 821.111(73)

© О. А. Гугалова-Мешкова,
художнє оформлення, 2019
© Видавництво «Фоліо», марка
серії, 2019

ISBN 978-966-03-8769-0

Вперед мчить, коні!
Хай стелиться вам шлях,
Хай ляжуть борозни карбами:
Відплатиться вам по трудах, —
Пашня розквітне й забуя
У сяйві сонця над ланами.

КНИГА ПЕРША

РОЗДІЛ I

— Чуєш, Сексон? Ходім-бо, ходім. Хоч би й до «Каме-нярів». У мене знайдеться там багато знайомих кавалерів, і в тебе не менше... Гратиме оркестр «Ель Віста», — а він грає — сама знаєш, як хороше! Ти ж так любиш танцювати...

Гладка старша жінка, що була оподаль дівчини, не дала їй закінчити: вона стояла спиною до неї, і спина її — згорблена, опукла й безформна — раптом почала конвульсійно здригатися.

— Боже! — скрикнула вона. — Боже мій!

Немов той звір у пастці, дико позирала вона довкола, очима обводячи стіни великого побіленого покою. Повітря пашіло жаром і дихало парою, що від вогкої білизни із шипінням звивалася з-під гарячих прасок. Тут працювало багато жінок і дівчат: усі вони, не розгинаючи спин, безперервно совали прасками по дошках; котрі стояли ближче до старшої жінки, зиркнули в той бік, і це відбилося на справності роботи — на мить праски загальмували свій рух. Скрик старшої жінки завдав прасувальницям великої шкоди: вони-бо прасували

крохмальну білизну відрядно, і кожна прогаяна хвилина зменшувала заробіток.

Проте та жінка помітно напружилась і опанувала себе; стиснувши праску, вона поприскала тонку гофровану сукню, що лежала перед нею на дошці.

— Я думала, на неї знову найшло, — промовила одна дівчина.

— Чистий сором: така літня жінка і... знову вагітна! — озвалася Сексон, гофруючи мереживні шлярки гарячою праскою. Рухи її були швидкі, впевнені й спритні, і хоч обличчя змарніло від утоми й шаленої задухи, працювала вона не покладаючи рук.

— Має аж семеро, а двоє вже в школі для важких дітей, — докинула дівчина за сусідньою дошкою. — Але ж завтра до Візл-парку ти таки сходи, Сексон. У «Каменярів» завжди весело: перетягання на канаті, перегони гладунів, справжня ірландська джиги, і... все, все!.. А підлога в павільйоні — шик!

Однак знов через ту старшу жінку розмова увірвалася: праска впала їй з рук на блузку; сама вона схопилася за дошку, звалила її додолу, коліна в неї підігнулися і, мов напівпорожній лантух, тіло важко плюхнуло на підлогу. Розтявся гострий крик, і запахло в'їдливим духом просмаленої білизни. Сусідні жінки кинулися від своїх дощок спершу до праски — рятувати шмаття, і тільки тоді вже до потерпілої, а наглядачка з войовничим виглядом метнулася східцями вниз. Жінки, що працювали трохи віддалік, провадили працю, не відриваючись, але темп роботи було порушено, і вся прасувальня втратила цілу хвилину свого виробничого ритму.

— Собака й той здохне! — розпачливо пробубоніла дівчина й рішуче поставила праску на підставку. — Солодке життя дівки-робітниці — краще на вулицю! З мене вже годі.

— Мері! — спинила її Сексон з таким глибоким докором, що аж праску на мить залишила, прогаявши через те з десяток порухів.

Мері глянула на неї збентежено.

— Я нічого такого на думці не маю, Сексон, — схаменулася вона. — Направду нічого. На таку стежку я ніколи не

стану. Але скажи сама — чи ж не урветься терпець від цього раю? Чисто як сирена виє. Ось послухай-но!

А тим часом старша жінка, лежачи долі на спині, калатала закаблуками об підлогу і голосила монотонно й уперто. Двоє жінок потягли її вниз, підхопивши попід руки, а вона все безугавно голосила й тарабаняла ногами. Двері на мить розчинилися, до кімнати ввірвався рев та гуркіт машин, і в цьому гаморі враз потонули і крик жіночий, і те докучне стукотіння. Коли двері прибилися, від усєї події залишився тільки їдкий сморід спаленого краму.

— Гидота, — сказала Мері.

Знову заворушилися праски, злітаючи то вгору, то вниз, і робота йшла далі без перешкод. Наглядачка походжала, грізним оком стежачи, чи не вибухне ще раз істерика, чи, бува, хто не зомліє. Часом котрась прасувальниця на мить припиняла працю, щоб відітхнути або перевести дух, але зараз же знов бралася за праску в тупій знесиленій покорі. Довгий літній день згасав, однак задуха не спадала, і у вогкому повітрі під сліпучим світлом електрики робота все тривала.

Близько дев'ятої години перші прасувальниці почали розходитись по домах. Гора накрохмаленої тонкої білизни вже розтанула, і тільки ще де-не-де по дошках залишилося кілька допрасовуваних речей...

Сексон скінчила раніше за Мері й, відходячи додому, зупинилася коло її дошки.

— Знову субота, і знову тиждень минув, — сумно промовила Мері; щоки їй зблідли, запали, а чорні очі, підведені синцями, дивилися стомлено. — Скільки, гадаєш, ти виробила за тиждень, Сексон?

— Дванадцять із чвертю, — відповіла та з гордовитою ноткою в голосі. — Була б виробила ще більше, якби не ці кляткі крохмальники.

— Ловко! В тебе золоті руки, — поздоровила її Мері. — Ти — чарівниця, а ось я, я тільки й виробила десять з половиною, а тиждень був такий важкий... Ну, бувай... Пам'ятай же: рівно за двадцять до десятої. Ми ще перед танцями трохи погуляємо. Чимало знайомих хлопців і дівчат збереться там надвечір.

За два квартали від пральні ліхтарний промінь на розі вулиці освітив юрбу гуляк. Сексон пришвидшила ходу; підсвідомо обличчя її посуворіло. Вона не розчула слів, пущених їй наздогін, але вгадала їхній зміст, коли до неї долинув брутальний сміх. Від гарячої хвилі гніву її щоки зашаріли. Сексон простувала далі крізь темряву ночі; повітря вже дихало прохолодою. Зосталося ще три квартали, звернути раз ліворуч і раз праворуч. Обабіч вулиці тяглися вбогі хати робітників, дерев'яні, напівструхлявілі; на стінах позасихали патьоки злинялої фарби та бруду. Єдине, чим вони були примітні — це неоковірністю й дешевиною.

Було темно, але Сексон добре знала дорогу. Ось і знайома похилена хвіртка проскрипіла під її рукою свій звичайний докір. Вузенькою стежкою пройшла вона до задвіркового ганку, механічно, не думаючи про те, проминула обвалену сходинку і вступила в кухню, де блимав самотливий газовий гнотик. Вона його підкрутила, і стало ясніше. Кімнатка була невелика й охайна, бо тут не стояло жодних меблів, які призводили б до неладу. Тут часто пралось, і тиньк давно збляк від пари, а до того ще весь полулиця від землетрусу, що стався минулої весни. Нерівна підлога зжолобилася й розсохлась, а перед грубкою і зовсім протрухла; найбільшу шкалубину було забито бляхою з розплющеної п'ятигалонової гасівниці. Балія, заяложений рушник на кілочку та кілька стільців довершували картину.

Сексон присунула стілець до столу, і в неї під ногою хруснув недогризок яблука. На столі, накритому облупленою цератою, чекала дівчину вечеря. Вона покуштувала холодних бобів, обліплених застиглим салом, але з гримасою відсунула їх і намазала масла на кавалочок хліба.

Дряглий будинок аж задвигтів від важкої ходи, і у внутрішні двері ввійшла Сара — заклопотана жінка середнього віку, з обвислими грудьми й розпатланим волоссям круглиняного обличчя.

— А, це ти, — буркнула вона замість привітання. — Я не могла весь час підігрівати страву. Такий клятий день! Я мало не здохла зі спеки. А тут ще й малий Генрі страх як порізав собі губу. Лікар наклав аж чотири шви.

Сара підступила ближче й закам'яніла біля столу.

— Що, боби не до смаку? — задикувато спитала вона.

— Нічого, тільки... — Сексон передихнула, не хотівши заводитися. — Тільки я не голодна. Сьогодні було так душно, а в пральні — справжнє пекло.

Вона відважно сьорбнула холодного чаю, що настоявся, як смола, й відгонив кислим їй у роті, і так само відважно, під пильним поглядом братової, випила все до дна. Потім обтерла губи хусточкою і підвелася.

— Я, мабуть, піду спати.

— Дивуюся, що не на танці, — пирхнула Сара. — Сміх, та й годі: щовечора приходиш додому стомлена, змучена, а все ладна повіягись танцювати бодай до світу!

Сексон розкрила рота, потім, стримуючись, закусила губу, але таки не стерпіла й вибухнула:

— Чи ж ти ніколи не була молода?

Не чекаючи на відповідь, вона повернулася й пішла до своєї спальні поруч із кухнею. Це була маленька кімнатинка вісім на шість футів, і землетрус тут також дався взнаки: тиньк у багатьох місцях потріскав. Меблів стояло небагато — дешеве соснове ліжко, стілець і старомодний комод. Сексон знала цей комод ще змалку. Він сплівся з найранішими спогадами її дитинства. Колись він мандрував із її рідними в критому шарабані через прерії. Один бік того комода, змайстрованого з міцного червоного дерева, тріснув і вищербився ще тоді, як шарабан перекинувся в Рок-Кеньйоні. Дірка від кулі, що влучила в саму середину горішньої шухляди, нагадувала про сутичку з індіанцями під Літл-Медоу. Про ті події розповідала їй мати, як і про те, що комод приїхав разом із родиною із самої Англії, давно-давно — ще тоді, коли й Джорджа Вашингтона на світі не було.

На стіні над комодом висіло дзеркальце, а за його раму було позасовувано фотографії якихось молодиків та дівчат, — різні групи на лоні природи, де хлопці, хвацько позсовувавши капелюхи на потилицю, обіймали своїх дівчат за стан. Трохи далі висів розмальований календар і сила кольорових оголошень та малюнків з журналів. На малюнках були переважно

коні. На підвіску до газової лампочки було начеплено цілий жмуток щільно пописаних танцювальних програмок.

Сексон почала скидати капелюха, але враз упала на ліжко й тихо, притлумлюючи ридання, заплакала. За хвилику нещільно причинені двері безгучно розчинилися, і дівчина аж здригнулась, почувши голос братової:

— Ну, що це знов із тобою? Коли тобі не до смаку боби...

— Ні, ні, — поспішила з виправданням Сексон. — Я просто стомилася й збила собі ногу — ото й усе. Мені не хотілося їсти, Саро. Я так стомилася.

— Стомилась!.. Якби ти клопоталася господарством, — огризнулася та, — якби варила, пекла, прала й піклувалася за всіх, як я, отоді мала б на що скаржитись! А то розрюмсалася — горенько!.. Але стривай лишень, — Сара зловтішно засміялася, — це все вигадки, а ось устругнеш дурницю, віддасися колись, як і я, тоді зазнаєш солодощів — наведеш купу малечі, одне по одному, одне по одному — і вже тоді годі танцювати, й у шовкових панчішках вибрикувати, та по три пари черевичок за раз справляти. Диво, — який клопіт!.. Сама як палець, тільки про себе й дбай, та про кавалерів, що навкруги джмелями в'ються і не нахваляться на твої ясні очі... Стривай! Незабаром прилипнеш до котрогось — і тоді заведеш іншої, ще виплачеш свої оченята, як синців понаставляє.

— Не кажи цього, Саро, — заперечила Сексон. — Мій брат ніколи на тебе руки не зняв. Ти сама знаєш.

— Так, так, ніколи. Бо дуже плохий. А все ж мій опеньок кращий за тих бельбасів, з якими ти водишся, хоч і не годен добра надбати й жінці три пари черевичок справити. Ні, він, проте, кращий за твою череду гультіпак, що їм порядна дівчина і в слід не ступить. Як це ти досі ще в халепу не вскочила — не розумію! Може, молодь тепер розумніша за нас у таких справах — не знаю. Але знаю, що коли дівка має по три пари черевичок і одне тільки мріє за розваги, то встряне колись у таке, що... ну, та згадаєш моє слово. За мого дівування так не велося. Мати з мене шкуру здерла б, якби я таке виробляла. Бо й було б за що. А тепер усе на світі пішло шкереберть. Глянь на свого брата: вештається по соціалістичних збіго-

виськах, верзе про високі матерії, тринькає гроші на страйковий фонд замість годити господарям — виходить, видирає хліб з рота рідним дітям!.. Та на ці гроші, на ці внески, що він марнує, я могла б собі сімнадцять пар черевичок справити, якби мені таке примандюрилось. Колись — от згадаєш мої слова — він дограється!.. А тоді що з нами буде? Куди я подінуся без шеляга і з п'ятьома голодними ротами?

Засапавшись, вона примовкла, хоч видно було, що не вигворилася ще до кінця.

— Ох, Саро, зачини, будь ласка, двері! — знервовано попрохала Сексон.

Двері з гуркотом хряснули, і Сексон, перше, ніж заплакати знову, почула, як запоралась у кухні братова, голосно розмовляючи сама із собою.

РОЗДІЛ II

Дівчата, кожна собі, купили квитки до Візл-парку; викладаючи на віконце каси свої півдолара, кожна добре знала, скільки штук крохмальної білизни треба було випрасувати за цей квиток. Було ще не так людно, але каменярські родини з немовлятами на руках, навантажені величезними кошиками зі сніданком, уже сунули до парку. Каменярі були здорові, росляві робітники, добре плачені й сито вгодовані. Дехто з них прийшов на гуляння з дідами та бабами, що побачили перший промінь сонця ще на старій ірландській землі; добре американське вбрання не надавало їм американського вигляду — вони були менші й хирніші на тілі, підтоптані не так літами, як колишнім безхліб'ям і ранніми злиднями. Вони шкандибали поруч із ріднею, задоволено й гордовито подивляючись на свій власний виплід, вигодуваний на кращих харчах.

Мері й Сексон не мали знайомих серед каменярів. Власиво, їх взагалі не обходило, яке буде свято — ірландське,

німецьке чи слов'янське, і хто влаштовує його: каменярі, броварники чи різники. Дівчата належали до тої молодой юрби, що шукала тільки танців і забезпечувала касі постійний прибуток на всіх гулянках.

Вони походили між ятками, де товкли земляні горіхи та підсмажували пшеничку, готуючись до свята; тоді подалися оглянути павільйон для танців. Сексон, ніби притискаючись до уявленого партнера, зробила кілька вальсових па. Мері заплескала в долоні.

— Диви! — скрикнула вона. — Чиста лялечка! А панчішки — просто розкіш!

Сексон задоволено всміхнулася й манірно простягнула ногу в оксамитному черевичку на високому підборі, злегка підбравши вузьку чорну спідницю; з-під спідниці визирнула тонка щиколодка та струнка лінія литки, і крізь найтонші (що коштували аж 50 центів) шовкові панчішки-павутинки просвічувало їй біле тіло. Сексон була худенька, невисока на зріст, але в округлих обрисах їй відчувалася грація й жіночість. Її білу блузку прикрашало жабо з дешевенького мережива, зацеплене за останнім криком моди шпилькою з великим фальшованим коралом. Поверх блузки стан облягала чепурненька жакетка з короткими рукавами, а рукавички зі штучної замші обтягували руки до ліктя. Єдиною непідробною окрасою в неї були неслухняні кучері, що не знали ні щипців, ані папільйоток і мило вибивалися з-під чорної оксамитової шапочки, низько насуненої на брови.

Чорні очі Мері захоплено блиснули, вона підскочила до Сексон, обняла її і з розгону цмокнула в губи. Потім, спалахнувши, зніяковіла від власної експансивності.

— Яка ти гарнеська! — скрикнула вона. — Коли б я була хлопець, з рук би тебе не випустила! Я б тебе з'їла, бігме, з'їла!

Узявшись за руки, дівчата вийшли з павільйону. Вони походили по залитому сонцем муріжку, весело вимахуючи руками, немов струшували із себе гніт цілого тижня виснажливої праці. Вони перехилилися через бильця круг ведмежої ями, здригаючись перед самотнім ув'язненим велетнем, а опісля щонайменше десять хвилин сміялися перед кліткою мавпи.

Переходячи парком, вони глянули вниз на невелике біговище — тут, у цьому природному амфітеатрі, мали пополудні відбутися ігрища. По тому дівчата подалися до гаю, зборозненого безліччю стежок: ідеш, ідеш собі, і раптом у темній гушавині виринає зелений дерев'яний столик або затишна лавочка під розлогим кущем. Багато з тих лавок уже заздалегідь запосіли цілі родини. На згористій галявині, оточеній деревами, дівчата простелили газету й посідали; невисока трава вже пожовкла від каліфорнійського сонця. Приємно було так посидіти — нічого не роблячи, після шести днів тяжкої праці, та й сили треба було зберегти для майбутніх годин танцю.

— Напевне, прийде Берт Вонгоп, — цокотіла Мері. — Він хвалився, що приведе з собою Біллі Робертса, Здорового Біла, як звуть його товариші. Він таки здоровило і дуже кремезний. Він боксер, і всі дівчата бігають за ним. А я його боюся. Такий-бо неговіркий... Знаєш, він чисто як цей ведмідь, що ми допіру бачили. Брр-р! Бррр-р! — здається, ось-ось за голову так і вхопить. Біллі не професійний боксер, а візник, працює в Корберлі та Моррісона, він член спілки, але часом виступає в спортивних клубах. Хлопці бояться його. В нього крута вдача — стережись, а ні, то покаже, де козам роги правлять. Тобі він не сподобається, зате ж як він гарно танцює! Трохи важкий, але в танку так і кружля, так і пливе. Ото, щоб і ти з ним хоч раз пройшлася... І кавалер добрячий, грішми сипле... Тільки вдачу ж має — ой лишенько!

Розмова снувалася далі, щебетала переважно Мері й усе вернула на Бerta Вонгопа.

— Ти щось дуже за ним упадаєш, — обережно зауважила Сексон.

— Хоч і завтра віддалася б за нього... — спалахнула Мері, але в ту ж мить обличчя їй затьмарилося, і вона безпорадно прошепотіла: — Тільки він мене не бере. Він... — На хвилюк вона змовкла. — А ти стережися, Сексон, як він часом почне набиватися до тебе. Він поганий, поганий!.. Та дарма, — завтра пішла б за нього. А ні, то він мене не матиме. — Вона хотіла щось додати, але натомість з її уст вирвалося зітхання. — Кумедний цей наш світ, хіба ні? — почала вона знову. — Сама

чудася! І всі зірки — теж світи. Цікаво мені знати, де криється бог? Берт Вонгоп каже, що бога нема. Але він взагалі страшна людина. І каже такі страшні речі. Я вірю в бога. А ти? Що ти думаєш про бога, Сексон?

Сексон низчала плечима й засміялася.

— Але ж коли ми чинимо зло, то на нас чекає кара, хіба ні? — домагалася Мері. — Так думають усі, крім Берта. Він каже, — йому дарма якась там кара: мовляв, коли він помре, то лежатиме мертвий, а тоді хай хто-небудь спробує його добудитись. Ото страхота, еге? Але це все таке кумедне! Іноді мені на душі так і похолоне, як здаю, що бог мене ніколи з очей не спускає. Як ти гадаєш: знає він, що я оце кажу? А який він на вигляд, як по-твоєму?

— Не знаю, — відповіла Сексон. — Просто ми його собі по-кумедному уявляємо...

— О, — здригнулася Мері.

— Він просто такий, як люди про нього думають, — переконано провадила далі Сексон. — Мій брат каже, що він схожий на Авраама Лінкольна, а Сара каже, що в нього бурці.

— О, а я не уявляю собі його з проділом у волоссі, — призналася Мері, боязко здригаючись від власної відваги, — В нього не може бути проділу. Це було б кумедно.

— А знаєш того маленького, зморщеного мексиканця, що продає різні дротяні вироби? — спитала Сексон. — Кожна така штучка має свій секрет. Ну, то бог чомусь завжди нагадує мені того крамаря.

Мері щиро засміялась.

— Ну й кумедія! Таким я собі його ніколи не уявляла. Як це ти вигадала таке?

— Бачиш, він, як отой мексиканчик, увесь час наче тільки те й робить, що розносить свої головоломки й кожного наділяє ними, — а люди витрачають усе своє життя, щоб добрати, в чому там річ. І всі метикують над ними. А ось я не можу розв'язати своєї головоломки. Я не знаю, звідки почати. Он поглянь на ту головоломку, що він завдав її Сарі. А сама Сара, бач, сплутана з Томовою і тільки заважає йому. А всі їхні головоломки, і твоя теж, сплутані з моєю. Ніяк не розплутаєш.

— Воно, либонь, з головоломками і справді так, — погодилася Мері, — але бог таки не схожий на того жовтого мексиканця. З цим я не згодна. Бог ні на кого не схожий.

Згадай, на стіні будинку Армії спасіння написано: «Бог — це дух».

— То якраз одна з найморочливіших його головоломок, їй-богу, бо ніхто не знає, що таке дух.

— Ай правда, — Мері аж здригнулася, згадавши щось страшне. — Коли я пробую думати про бога, як про духа, — мені чомусь ввижається Ген Міллер: пам'ятаєш, як він закутався колись у простирало й погнався за нами, дівчатами. Ми не впізнали його й мало не пропали зі страху. Мала Мері Мерфі на смерть зомліла, а Біетріс Перальта спіткнулася й страшенно подряпала собі обличчя. Відтоді, коли я не подумаю про духа, мені все ввижається біле простирало, що ганяє в темноті. Ось так само й бог не схожий на мексиканця і не розчісує на проділ волосся.

З павільйону залунали перші акорди оркестру, і дівчата зірвалися на ривні ноги.

— Ходімо, протанцюємо кілька танців, доки перекусювати, — запропонувала Мері. — А тоді вже з полудня й усі хлопці надійдуть. Більшість із них скупердяги — не приходять загодя, аби не кликати своїх приятельок на обід. Але Берт не такий, — він грошей не шкодує; так само й Біллі. Відбиймо їх у інших дівчат, і тоді вони покличуть нас до ресторану й добре почастують. Ходім мерщій, Сексон!

Тим часом у павільйоні танцювало ще небагато пар, і в першому вальсі дівчата закружляли одна з одною.

— А ось і Берт, — прошепотіла Сексон, коли вони провальсували вдруге.

— Не звертай на них уваги, — пошепки відказала Мері. — Танцюймо собі. Хай вони не думають, що ми бігаємо за ними.

Але Сексон помітила, як зашарілися щоки в подруги, і почувала, як пришвидшився її віддих.

— А ти бачила того другого? — спиталася Мері, переводячи Сексон у танці аж на протилежний кінець павільйону. — Це ж і є Біллі Робертс. Берт казав, що він прийде. Той запро-

сить тебе на обід, а Берт запросить мене. Ото буде чудово, побачиш! Ой, коли б тільки музика не перестала грати, доки ми дотанцюємо до того краю.

І двоє свіжих гарненьких дівчат радісно кружляли, розохочені забезпечити собі обід та кавалерів; танцювали вони таки легко й добре, і на втіху їм музика замовкла саме тоді, коли вони опинилися поруч з юнаками.

Берт і Мері звали одне одного на ймення, але для Сексон Берт був містер Вонгоп, дарма що її звав він просто Сексон. Не знали одне одного тільки Сексон і Біллі Робертс. Мері познайомила їх з трохи афектованою недбалістю.

— Містер Робертс — міс Браун. Це моя найкраща подруга. Її звати Сексон. Правда, чудне ім'я?

— А чого, дуже добре, — відповів Біллі. Він скинув капелюха й простяг руку. — Радий познайомитися з вами, міс Браун.

Коли Сексон відчула дотик його шорстких, мозолястих від праці рук, вона, скинувши оком, помітила ще багато дечого. А перше, що він побачив, то були її очі: в нього залишився невиразний спогад, що вони блакитні. Десь згодом, далеко пізніше, того ж таки дня, він усвідомив собі, що вони сірі. Вона, навпаки, відразу побачила його очі такими, які вони були насправді: сині, великі, по-хлоп'ячому вперті і цим привабливі. Його ясний погляд сподобався їй так само, як і його руки, і навіть їхній дотик. Потім, хоч і не так уже чітко, вона роздивилася на його короткий, прямий ніс, рум'яні щоки та затяту коротку верхню губу; але найбільше припав їй до вподоби його досить великий, твердо окреслений рот і усміх червоних уст, коли виблискували білі міцні зуби. «Хлопчисько... Здоровий дорослий хлопчисько», — промайнуло у неї в думці. Всміхнувшись одне до одного, вони роз'єднали руки, і в ту мить її вразило його волосся — коротке, кучеряве й біляве; воно відлискувало майже блідим золотом, хоч відтінком своїм більше нагадувало льон, аніж золото.

Він увесь був такий білявий, що мимохіть їй згадалися актори, що їх вона бачила на сцені, як ось Оле Ольсон або Йон Йонсон, але схожість цим і обмежувалася, бо вії та брови

його були темні, а очі не дивилися по-дитячому, зчудовано; навпаки, — погляд у нього був завзятий. Біллі мав на собі елегантний коричневий костюм, пошитий на замовлення. Сексон зважила відразу добротність костюма й збагнула, що він коштує щонайменше п'ятдесят доларів. Та й Біллі зовсім не був незграбний, як більшість скандинавських імігрантів; навпаки, він належав до тих небагатьох індивідів, що в них навіть під недоладним убранням сучасної цивілізованої людини відчувається тонка краса міцної мускулатури. Кожен його рух був гнучкий, спокійний та розважний. Але цього Сексон ще не примітила і не задумувалася над цим. Вона тільки бачила перед собою гарно вбраного стрункого й зграбного молодика. Вона не так завважила, як відчула спокій та впевненість у грі його мускулатури, і якесь дивне відчуття затишку й спочинку враз охопило її, а що могло бути цінніше для того, хто шість днів на тиждень у гарячковому темпі вистоює над прасувальною дошкою? Як і від дотику його руки, гак і від усієї його постаті по тілі їй розлилася приємна м'яккість.

Коли він узяв у неї з рук програмку і почав сперечатися й жартувати, як то водиться у хлопців, вона зрозуміла, як дуже він їй припав до вподоби, і здивувалася, що це так раптово. Ніколи ще за ціле життя не приваблював її так жоден чоловік, і вона питала себе: «Невже це суджений?»

Танцював він пречудово. Вона раділа, як кожна добра танцюристка, знайшовши гідного партнера. Ритмічність його повільних, упевнених рухів цілком відповідала ритмові музики — жодного вагання, жодного нетвердого кроку. Вона глянула на Бerta, що по-простацькому витанцюював з Мері. Вони кружляли по великій залі, раз у раз наганяючись на інші пари, яких набивалося щодалі більше. Берт був високий та стрункий, і його мали за доброго танцюриста, але танцювати з ним Сексон не любила — це не давало їй справжньої втіхи. Його рвучкість інколи виводила її з рівноваги; траплялося це, правда, лише зрідка, але загрожувало завжди їй тим псувало настрої. Щось спазматичне крилося у Бертовій вдачі. Він завжди кудись квапився або вдавав, що квапиться. І здавалося, що він будь-що хоче перегнати час. Це нервувало й непокоїло.

— Ви танцюєте чарівно, — промовив Біллі Робертс. — Мені багато товаришів казали, що з вас добра партнерка.

— Я люблю танцювати, — відповіла вона.

Але з того, як вона це сказала, він відчув, що їй не хочеться розмовляти, і далі вони танцювали мовчки. Сексон кружляла у якійсь приємній задумі, його уважність до неї зігріла їй серце. А на таку чуйну уважність у її житті припадало небагато часу. Невже це суджений? Вона згадала слова Мері: «Завтра віддалася б за нього», — і спіймала себе на думці, що радо пішла б за Біллі Робертса хоч би й завтра — звичайно, якби він освідчився.

Вона пливла кудись в обіймах його дужих рук, і їй так хотілося мрійно заплющити очі. Боксер! Сексон злорадно здригнулася, подумавши, що сказала б Сара, якби могла побачити її в цю мить. Але ж він не професійний боксер, а лише візник.

Раптом Біл загальмував рух вальсу, і його дужі руки стиснули дівчину міцніше; їй здалося, що він її підхопив і поніс геть-геть, хоч її оксамитні черевички ні на мить не відривалися від підлоги; а потім раптом вкоротив па, і вона неначе відлітає від нього, а він дивиться їй просто в вічі, сміючись разом із нею з цього фокуса. Нарешті, відповідно до музики, що, притихаючи, догравала останні такти, їхні тури сповільнилися і разом з останнім звуком закінчились довгим глісе.

— Ми скроєні, щоб танцювати разом, — промовив Біл, продираючись із Сексон крізь юрбу до Берта й Мері...

— Це було як уві сні, — відповіла вона.

Вона промовила це так тихо, що він мусив нахилитися до неї, щоб почути; щоки їй палали, і здавалося, наче полум'я те відбивається їй у зволожених очах, що дивилися тепло й збуджено. Він узяв у неї з рук танцювальну картку і поважно, через увесь листочок, накреслив на ній величезними літерами своє ім'я.

— А тепер ця картка вам ні до чого, — сказав він, розірвав папірця і кинув.

— Наступний танець зі мною, Сексон, — гукнув їм Берт назустріч. — А ти, Біле, цим разом попокрутиш Мері.

— Е, ні, друже, — відказав той. — Ми з Сексон будемо вкупі до самого вечора.

— Стережися, Сексон! — весело засміялася Мері. — Він ще причарує тебе!

— А хоч би й так, — гарне відразу впадає мені в око, — галантно відказав Біллі.

— І мені теж, — кокетливо відгукнулася Сексон.

— Я, здається, пізнав би вас і вночі, — додав він.

Мері глянула на них ужарт збентежено, а Берт подобрячому пробубонів:

— Бачу, ви часу не гайнуєте. Та, дарма... може, натанцювавшись, ви відірветесь на хвилю одне від одного. Ми з Мері будемо раді пообідати разом з вами.

— А чом би й ні? — прощобетала Мері.

— Прошу не глузувати, — засміявся Біллі і повернув голову, щоб заглянути Сексон у вічі. — Не зважайте на них. Вони заздять нам, бо мусять танцювати одне з одним. З Берта кепський танцюрист, та й Мері йому до пари. Ну, швидше, вже починається. Ще два танці.

РОЗДІЛ III

Вони обідали на вільному повітрі, в альтанці, в оточенні зеленою стіною дерев. Сексон помітила, що Біллі заплатив по рахунку за всіх чотирьох.

Багатьох з отих хлопців та дівчат, що за іншими столиками, вони знали, і в ресторані не вщухав веселий гомін від їхніх перехресних жартів та сміху. Берт поводився з Мері дуже самовпевнено, майже грубо; він ловив і стискав її руки й затримував у своїх, а одного разу силоміць зняв їй з пальця два персні й довго не повертав назад. Часами, коли він обвивав рукою її стан, Мері враз випростувалася, а то, навпаки, вдавала, що не помічає його обіймів, але робила це досить штучно й неоковирно.

Сексон розмовляла мало — більше дивилася на Біллі Робертса і тішилася думкою, що в нього все це виходило б дале-

ко краще... якби він спробував колись. Звичайно, він ніколи б не лапав дівчини, як Берт і всі інші хлопці. Вона кинула погляд на широкі Білові плечі.

— Чому вас звать Здоровий Біл? — спитала вона. — Ви зовсім не такий високий на зріст.

— Еге, — згодився він. — Тільки п'ять футів, вісім і три чверті дюймів. Мабуть, мене прозвали так тому, що багато важу.

— Важить він на рингу сто вісімдесят фунтів, — докинув слово Берт.

— Ет, облич, — перебив його Біллі, і в очах йому промайнула тінь невдоволення. — Я зовсім не боксер. Уже півроку не виступаю на рингу. З мене досить. Для такої забави шкода й світла світити.

— Але ж ти заробив дві сотні, пам'ятаєш, тоді, як добре полагав боки тому Шлешерові з Фріско, — гордовито відказав Берт.

— Та годі, годі вже про це!.. А ось ви, Сексон, ви зовсім невеличка, але збудовані як на загад. Ви й кругленька і разом з тим струнка. Ладен закластися, що вгадаю, скільки ви важите.

— Ні, ні, не вгадаєте, всі дають мені більше, ніж я насправді важу, — всміхнулася Сексон, сама собі дивуючись, як їй приємно і разом з тим прикро, що він більше не виступає на рингу.

— Ну, за мене не бійтеся, — запевнив він, — у мене око певне — це мій фах. Ось побачите... — Він критично поглянув на неї, і в погляді його загорілися іскри захоплення. — Стривайте хвилину.

Він простягнув руку через стіл і помацав її біцепси. Дотик його твердих пальців був дужий та чесний, і Сексон пройняло тремтіння. Цей мужній хлопець мав якусь магічну силу. Якби Берт або хто інший з чоловіків доторкнувся так до неї, це б її тільки роздратувало. Але цей хлопець! «Невже ж це суджений?» — спитала вона себе, а Біл тим часом провадив:

— Ваше вбрання важить не більше за сім фунтів. А відняти сім від... гм-гм... даймо, від ста двадцяти трьох — це буде... сто шістнадцять, — оце й є ваша вага.

Мері скрикнула докірливо:

— Ой, Біллі Робертсе! Про такі речі не годиться розмовляти. Він зиркнув на неї довгим, здивованим поглядом.

— Про які це речі? — спитав він нарешті.

— Ви знову своєї! Як вам не сором! Он гляньте, як через вас Сексон почервоніла!

— Вигадки! — обурено заперечила Сексон.

— Коли ви будете верзти таке, то от я таки через вас почервонію, Мері, — пробубонів Біллі. — Я й сам знаю, що гаразд і що ні. Справа не в тому, що кажеш, а в тому, що думаєш. А я нічого лихого на думці не маю, і Сексон це знає. Ні я, ані вона не думаємо про те, на що ви натякаєте.

— Ось бачите, бачите! — розхвилювалася Мері. — Який ви бридкий! Я навіть не думала про такі речі.

— Цить, Мері! Годі! — гримнув на неї Берт. — Не кажи казна-чого! Біллі ніколи нічого негожого не вчинить.

— Але він не сміє бути такий нечемний, — не вгавала Мері.

— Та годі вже, Мері, — не чіпляйтесь, — відмахнувся Біллі, обертаючись до Сексон. — А що, дуже я помилився?

— Сто двадцять два, — відповіла та, дивлячися замислено на Мері. — Сто двадцять два разом з одежею.

Біллі зареготався від щирого серця, а Берт і собі.

— Хай вам усячина! — захвилювалася Мері. — Ви мені противнющі обоє... та й ти теж, Сексон. Ніколи не сподівалася від тебе такого.

— Ось послухай, серденько, — лагідно почав був Берт, обіймаючи її за стан.

Але Мері, вдаючи ображену, різко відштовхнула його руку, хоч відразу схаменулась і, боячись уразити серце залицяльника, почала сміятися й миролюбніше жартувати, аби не псувати собі настрою. Бертовій руці було дозволено вернутись на попереднє місце, їхні голови зійшлися ближче, і вони заговорили пошепки.

А Біллі чемно завів розмову з Сексон.

— Знаєте, ваше ім'я якесь чудернацьке. Я такого зроду не чув. Але дарма — мені воно подобається.

— Мене так назвала мати. Вона була освічена й знала багато розмаїтих слів. Вона ввесь час, мало не до самої смерті, читала книжки. А скільки вона писала!.. В мене є її вірші, надруковані колись давно в газеті, що виходила у Сан-Хозе. Сакси — це був такий народ, — мама мені про них багато розповідала, як я була ще маленька. Вони були такі самі дикуни, як і індіани, — одне тільки, що білі. Очі вони мали сині, а волосся жовте. А які завзяті були з них вояки!

Біллі уважно стежив за словами Сексон, не зводячи з неї очей.

— Зроду про них не чув, — признався він. — А вони жили десь у наших краях?

Вона засміялась.

— Ні. Вони жили в Англії. То були перші англійці, а ви ж знаєте, що американці походять від англійців. Ми всі сакси, — ви, і я, і Мері, й Берт — і всі американці, тобто справжні американці — всі ми сакси, а не якісь там даго чи японці.

— Мої кривні жили в Америці з давніх-давен, — помалу промовив Біллі, обмірковуючи те, що вона йому щойно сказала. — В кожному разі — кривні з матиного боку. Вони переселилися до Мейну сотні років тому.

— Мій батько теж був родом зі штату Мейн, — зраділа Сексон. — А мати з Огайо, чи то пак з того місця, де тепер Огайо. Вона називала його Великою Західною Резервацією. А хто був ваш батько?

— Не знаю, — Біллі знизав плечима. — Він і сам того не знав. Ніхто того не знав, хоч батько й був справжній-справжнісінький американець.

— У нього добре, суто американське ім'я, — промовила Сексон. — Тепер в Англії є видатний генерал — його теж звуть Робертс. Я читала про нього в газетах.

— Але Робертс — не справжнє батькове ім'я. Він не знав свого правдивого прізвища. Робертсом звали одного шукача золота, що взяв його в прийми. То було так. Бачте, багато шукачів золота й переселенців брали участь у боротьбі з індіанським плем'ям модоків. Робертс був за командира в одному з таких загонів. Якось раз після бою вони взяли силу бран-

ців — жінок, немовлят і дітваків. Серед них був і мій батько. Він видавав років на п'ять і белькотів тільки по-індіянському.

Сексон сплеснула в долоні й очі їй загорілися.

— Його вкрали індіани під час наскоку!

— Так гадали, — підтвердив Біллі. — Потім багато хто пригадав, що чотири роки тому на валку орегонських переселенців напали модоки і всіх перебили дощенту. Робертс узяв мого батька собі за сина, — ось чому я не знаю, яке батькове правдиве ймення. Але ж він, безперечно, родом звідтіля, з-за прерій.

— І мій батько теж, — гордо промовила Сексон.

— І моя мати, — сказав Біллі не менш гордовито. — Вона вродилася над річкою Плат у шарабані, якраз коли її кривні переїздили прерії.

— Моя мати теж звідти, — перебила Сексон. — Їй було тоді вісім років, і вона пройшла більшу частину прерій пішки, бо наші воли саме тоді почали падати.

Біллі простягнув руку.

— Давайте сюди й свою, голубонько, — мовив він. — Ми з вами давні приятелі і з одного кореня.

Променіючи від радості очима, Сексон простягла руку, і він урочисто її стиснув.

— Хіба не дивно? — прошепотіла вона. — Ми обоє доброго американського роду. А ви правдивий сакс — усе у вас саксонське: волосся, очі, шкіра, все-все! Та ще ж ви й боксер!

— Мабуть, наші діди всі бували боксерами, коли того ви-магали обставини. Мусили боротися — нічого не вдієш! Адже ж вони знали: або добути, або вдома не бути!

— Про що це ви? — озвалася раптом Мері.

— Вони в нас швидкі, — зареготався Берт. — Можна подумати, що вже цілий тиждень знайомі.

— О, ми зналися ще багато раніше, — відказала Сексон. — Навіть ще до того, як народилися: наші діди разом переходили прерії.

— А ваші діди сиділи тоді й чекали, щоб для них проклали залізницю та винищили індіан — і тільки опісля завітали до Каліфорнії, — підтримав Біллі свою нову спільницю. — Ми

з Сексон — тутешні краяни, з діда-прадіда тутешні! Отак і кажіть, як хто запитає.

— Вже й не знаю... — задьористо й з прихованою досадою відказала Мері. — Мій батько залишився на сході, щоб узяти участь у Громадянській війні. Він був за барабанщика. Тому й прибув так пізно до Каліфорнії.

— А мій батько повернувся назад, щоб узяти участь у тій війні, — не здавалася Сексон.

— І мій також, — докинув Біллі.

Радісно глянули вони одне на одного: між ними знайшовся ще один новий зв'язок.

— От маєш! Вони ж однаково всі померли! — похмуро зауважив Берт. — Хіба не байдуже, де померти — в бою чи в жебрацькому притулку? Вони ж усі мертві. А мені начхати — хоч би мій батько й на шибениці помер. Все те дурниці перед вічністю. Осточортіла мені ця балаканина про предків! А до того мій батько і не міг тоді воювати, бо ще й на світі його не було. Він народився за два роки по війні. Зате двох моїх дядьків убито під Гетісбергом — гадаю, що цього досить!

— Звісно, досить! — запевнила Мері.

Бертова рука обвила її стан.

— А ми живі, — і це найголовніше, — сказав він. — Хто мертвий — той мертвий, і хоч ти тут землю гризи, він повік не воскресне.

Мері затулила йому рота рукою, сварячись на нього за такі бридкі слова. А він на це поцілував її в долоню й ближче прихилився до дівчини.

Веселий брязкіт посуду все голоснішав — публіки в ресторані прибувало. Подекуди лунали уривки пісень, зростали розпалений сміх та вереск дівчат, а за ними потужні вибухи чоловічого сміху, в міру того як розгоралася вічна гра — боротьба між жінкою й чоловіком. Декотрі хлопці були вже на підпитку. З-за сусіднього столика якісь дівчата задьористо гукнули на Біллі. За короткий час почуття власності пустило вже міцні корінці в серці Сексон, і вона ревним оком глянула на Біллі, переконавшись, що він для всіх цікавий та привабливий.

— Ну й жахіття! — голосно висловила Мері своє обурення. — Які настирливі! Я їх добре знаю. Жодна порядна дівчина не водиться з ними. Послухайте-но!

— Ой Біле! — вигукнула одна з них, жвава чорнявка. — Сподіваюся, ти мене ще не забув, — ге, Біле?

— Забути таку куріпочку! — галантно озвався Біл. Сексон втішилася тим, що по його обличчі наче промайнуло невдоволення, і ту ж мить її охопила гостра відраза до чорнявої дівчини.

— Підеш танцювати? — не вгавала та.

— Можливо, — коротко відповів Біл і рішуче повернувся до Сексон. — Нам, давнім американцям, треба триматися купи, — правда? Нас уже й так небагато зосталось. У нас у країні аж комашиться від чужинців.

Біл розмовляв із Сексон тихо й довірливо, схиливши до неї голову і показуючи цим чорнявій, що він не вільний.

Якийсь юнак, що сидів за столиком напроти, націлився на Сексон. Він був неохайно вбраний і брутальний з вигляду. Чоловік і жінка поряд нього виглядали не краще. Щоки йому палали, тупий погляд дико блукав.

— Агов, ти! — гукнув він. — Ти, ти, — ота, що в оксамитових черевичках!.. Здоровенька була!

Дівчина, що сиділа з ним поруч, обняла хлопця за ший, марно пробуючи вгамувати його. Чути було, як він бубонів з-під її руки:

— Ох і гарна ж bestія, бігме!. — Стривай лишень, ось зараз відіб'ю її від отих бовдурів!

— Різницький нахаба! — обурено пирснула Мері.

Погляд Сексон зустрівся з поглядом ображеної дівчини, що ненависно дивилася на неї. А в очах у Біла вона побачила іскрини гніву. Були ті очі похмурі, але гарні, як ніколи: наче затьмарювала їх імла, набігали тіні, а то враз спалахували вогники, і від цього глибшала й іскрилася їхня блакить; кінець кінцем вони почали справляти враження чогось бездонно-глибокого. Біл змовк і не намагався навіть заводити розмови.

— Плюнь, не заводься з ними, Біле, — заспокоював його Берт. — Вони з того берега, з-за бухти. Не знають тебе, тому й в'язнуть.

Раптом Берт схопився, підступив до сусіднього столика, сказав там щось пошепки й повернувся назад. Усі погляди ворожого табору відразу ж спинилися на Біллі. Образник підвівся, недбало скинув з плеча руку дівчини і, похитуючись, підійшов до Біла. Це був кремезний чоловік зі злим, жорстким обличчям та прикрими очима. Зухвальства в ньому, однак, вже не стало.

— То це ви — Здоровий Біл Робертс? — промурмотів він, хапаючись за стіл, щоб не впасти. — Чолом вам! Вибачайте на слові. Ви на спідницях розумієтесь, — віддаю вам пошану. Я не знав, хто ви такий. Коли б знаття, що ви Біл Робертс, — я б ані рипнувся. Ви ж не злоститесь? Пробачте... Ну, то як, — даєте руку?

— Гарзд, годі про це, — похмуро буркнув Біл, стискуючи йому руку; а потім повільним, дужим рухом штовхнув гультя назад до його столика.

Сексон палала. Оце чоловік, оце справжній оборонець, на його руку можна спертись!.. Адже ж самого імені його було досить, щоб затремтіли навіть найзухваліші заводіяки з різницької околиці.

РОЗДІЛ IV

По обіді протанцювали ще два танці в павільйоні, а тоді музики перейшли на біговище. Танцюристи пішли за ними. Туди ж таки подалася й решта публіки, і за столиками невдовзі не залишилося нікого. П'ятитисячна юрба услали зелений згористий амфітеатр, а дехто посунув навіть до внутрішньої частини поля.

Першим номером мало бути перетягання кодоли. В цьому брали участь каменярі з Окленда та Сан-Франциско; завзяті кремезні моцаки вже шикувалися вздовж кодоли. Вони вивалили ногами опорні ямки для закаблуків, натирали собі руки грудками вогкої землі та пересміювалися й жартували з навколишнім натовпом.

Судді й наглядачі марно силкувалися відтиснути юрму родичів та друзів. Кельтська кров заграла в жилах і кельтський дух змагання прагнув перемоги... Повстав гомін від жвавих вітань, порад, острого та погроз. Декотрі з членів однієї команди підходили до супротивного гурту, щоб запобігти нечесній грі. Жінок серед гамірливого стовковиська було не менше ніж чоловіків. Від тупання ніг знялася така курява, що нічим стало дихати; Мері закашлялась і попрохала Бerta вивести її звідси. Але незабаром мали початися змагання, і він, увесь запалившись, тільки намагався просунути ще ближче. Сексон притислася до Біллі, що повагом і вперто прокладав ліктями і плечима для неї дорогу.

— Не місце тут для дівчини, — пробурмотів він, схиляючись до Сексон, а тим часом його могутній лікоть, наче ненароком, штовхнув під ребро здорового ірландця, що відразу відступився. — Ото загуде земля, як почнуть. Надто набралася братва, а вже як горілка заграє в жилах, то, звісно, заведуть гарמידер.

Сексон почувалася ніяково серед цих дебелих чоловіків та жінок. Вона виглядала на дуже малу, тендітну й ніжну, зовсім як дівчинка, — немовби істота іншої породи. Тільки спритні м'язи й дужі плечі Біллі рятували її. Він раз по раз оглядав обличчя жінок довкола, а потім переводив очі на її лице, і видно було, що, порівнюючи, віддає перевагу саме їй.

Десь поблизу зчинилася колотнеча. Почувши лайку та ляпаси, юрба захвилювалась і сунула наперед. Якийсь здоровило, що ввігнався клином у саму тисняву, навалився на Сексон, притиснувши її щільно до Біллі, а той штовхнув його в плече з більшою силою, ніж звичайно. Не сподівавшись стусана, скривджений білявець аж загарчав і обернув до Біллі своє засмалене обличчя, на якому сердито блищали, безперечно, ірландські очі.

— Яка тебе муха вкусила? — гаркнув він.

— Манджай на своїх двох, доки вони ще цілі! — зневажливо кинув Біллі і штовхнув ірландця ще дужче.

Той загарчав знову і, крутнувшись, спробував продертися до Біллі, але тісне коло тіл не пускало його.

— Ось як лясну по пиці, то й своїх не впізнаєш! — оскаженіло гримнув він.

Але в ту ж мить вираз його обличчя змінився — на губах замерла лайка, а сердиті очі весело заясніли.

— Невже це ви власною персоною! — скрикнув він. — Не знав я, що то ви так штовхаєтесь. Я бачив, як ви наклали тоді Лютому Шведові, хоч судді вас і ошукали.

— Ні, не бачили, братику, — весело відповів Біллі. — Ви бачили, як добре мене відлупцьовано того вечора. І ніхто мене не скривдив: присуд був правильний.

Ірландець засяв. Він збрехав, щоб сказати комплімент, і те, що Біллі не прийняв не заробленої похвали, тільки збільшувало в його очах Білліне геройство.

— То так, але бійка була запекла, — згодився він. — Зате ж і ви, як рись, показали кігті. Хай тільки я випростаю руку, зараз же стисну вашу й допоможу вам і вашій дівчині.

Втративши надію вгамувати натиск розбурханої юрби, суддя стрельнув у повітря з револьвера, і змагання почалося.

Боротьба розходилася не на жарт. Сексон під охороною двох дужих чоловіків протиснулася досить близько й могла уважно стежити за всім. Змагачі щосили тягли — кожна команда у свій бік — міцний канат; від потужних зусиль уся кров кинулася їм у збагровілі обличчя, — аж кістки тріщали. Кодола була нова, слизька і випорскувала їм з рук; жінки й доньки змагачів підбігали, хапали жменями землю й посипали кодолу та руки чоловіків, щоб тим легше було триматись.

Якась дебела жінка середнього віку в запалі вхопилася сама за кодолу і почала тягти поруч свого чоловіка, підбадьорюючи його гучними вигуками. Наглядач з ворожої команди кинувся був відтягати репетуху, але впав на землю, як бик, від важкого ляпаса, що завдав йому один з прибічників супротивної команди. За мить, одначе, і цей дістав такого стусана, що сам звалився додолу, а мускулясті жінки кинулися на допомогу своїм чоловікам. Даремно благали, вмовляли й галасували судді та наглядачі, вимахуючи кулаками. Чоловіки й жінки з натовпу хапалися за кодолу й тягли. Це вже змагалася не команда з командою, це борвся весь Окленд

проти всього Сан-Франциско. Кодола звивалася під живою гірляндою рук, рукам було тісно, руки хапалися за руки — одна поверх одної, намагаючись учепитися за кодолу. А ті руки, що не могли вчепитися, погрозливо стулялися в кулак, і власники їхні лупили у щелепи наглядачам, які намагалися відірвати від кодоли сторонніх.

Берт захоплено вищав, а Мері у нестямі тулилася до нього. Біля самої кодоли люди давили одне одного й падали, по них топтали ногами. Курява звивалася хмарою. І над усім стояло пронизливе ревище безсилої люті чоловіків та жінок, що не змогли дорватися до кодоли.

— Це вже не змагання, це казна-що, — промовляв час від часу Біллі; і хоч він добре бачив, що діється навколо, проте за допомогою привітного ірландця став спокійно прокладати для Сексон дорогу назад крізь натовп.

Нарешті настав рішучий момент — одна з команд перемогла. На подоланих та їхніх доброхитніх помічників навалилася лава розпалених глядачів, і все пішло шкереберть.

Залишивши Сексон у затишному місці під опікою ірландця, Біллі знову пірнув у людський коловорт. За кілька хвилин він виринув звідти в супроводі Берта та Мері; з розквашеного Бертового вуха текла кров, але він був веселий, а Мері, вся розкуйовджена й схвильована, істерично вигукувала:

— Це не спорт! Це сором, чистий сором!

— Ходімо звідси, — сказав Біллі. — Розвага тільки-но починається.

— Ой, постривайте! — заволав Берт. — Восьми доларів не пошкодую, щоб подивитися. Та такому видовищу й ціни не складеш! Стільки понабивають вони собі синців та гудзів.

— Ну то йди та милуйся, — відповів Біллі. — А я відведу дівчаток он на той пагорок. Звідтіля й дивитимось. Але ручуся, що тобі ще добре перепаде, як напосядуть оті несамовиті.

Колотнеча скоро вщухла. Вже за хвилю один з суддів оголосив з трибуни край спортивного поля, що починаються перегони хлопців, і Берт, розчарований, повернувся до Біллі та обох дівчат, які примостилися на схилі пагорка.

Відбулися перегони дівчат і перегони хлопців, перегони молодих жінок і старих жінок, перегони гладунів і товстух, перегони в лантухах і перегони на трьох ногах. Івалт раз у раз зчинявся знову. Бігуни гналися вздовж тісного треку під дикі крики й оплески глядачів. Про змагання з кодолюю вже забули, і серед люду знов запанував добродушний настрій.

П'ятеро хлопців присіли навпочіпки попри стартову стягу, спираючись пучками об землю і чекаючи на гасло — постріл з револьвера. Троє бігунів були в шкарпетках, а двоє в бігових черевиках, підбитих цвяшками.

— «Перегони хлопців, — прочитав Берт у програмці. — Тільки один приз — двадцять п'ять доларів». Бачите он того рудого в черевиках з цвяшками — другого скраю. За нього Сан-Франциско. І стільки ставок на нього поставлено!

— Хто з них виграє? — звернулася Мері до Біллі як до найвищого спортсменського авторитету.

— Не знаю, — відповів він. — Я їх зроду не бачив. На мою думку, вони всі браві хлопці. Хай виграє найспритніший, оце й усе, що я скажу.

Гримнув постріл, і п'ятеро бігунів знялися й помчали вперед. Троє відразу ж відстали. Попереду летів рудий, але впритул до нього гнався чорнявий. Уже заздалегідь було видно, що змагатимуться тільки цих двоє.

Зробивши півкола, чорнявий обігнав рудоголового; йому таки, мабуть, судилося виграти. Він був попереду на десять футів, і рудому ніяк не таланило надолужити ані дюйма.

— Меткий хлопчина! — зауважив Біллі. — В нього ще є запас, а рудого вже он як прикрутило!

Чорнявого таки вивезли його десять футів; він перший прибіг до стрічки фінішу під гучний рев привітань. Проте подекуди лунали й сердиті вигуки. Берт радів бурхливо.

— Ого! — галасував він. — Фріско облизня спіймало! Тепер держись! Диви, диви! Його хочуть геть за облавок!.. Судді не видають йому грошей! Його обступили! Ого-го! Ще ні разу не було мені так весело від того часу, як моя стара зламала собі ногу!

— Чом же вони йому не платять, Біллі? — спитала Сексон. — Адже він виграв.

— Партія Фріско звинувачує його, що він професіонал, — пояснив Біллі. — Тому вони й гризуться. Але це несправедливо. Кожен з них змагався за гроші, — отож усі вони професіонали.

Юрба хвилювалася, сперечалась і ревла, тиснучись до суддівського помосту. Це була хистка двоповерхова споруда, другий поверх якої, де радилися судді, мав тільки три стіни; судді там сперечалися не згірше за глядачів унизу.

— Починається! — закричав Біллі. — Ото негідники!

Чорнявий з десятком прихильників продирався східцями на поміст, до самих суддів.

— Скарбник його приятель, — сказав Біллі. — Бачите, він йому сплачує; дехто з суддів погоджується, а дехто заперечує. А оно приятелі рудоголового рушили теж туди. — Він повернувся до Сексон з лагідною усмішкою: — Добре, що нас там нема. Там унизу зараз буде таке, хоч святих винось.

— Судді вимагають, щоб він повернув гроші! — пояснював Берт. — А як не віддасть, то «рудоголовці» самі їх у нього видеруть. Диви, диви! Ось зараз доберуться!

Високо над головою переможець тримав жмут паперу з двадцятьма п'ятьма срібними доларами. Його прихильники довкола віджбурювали тих, що намагалися видерти йому з рук ті гроші. До бійки ще не дійшло, але боротьба вже розпалася так, що стіни хисткої споруди аж ходором ходили. А з юрби долітали вигуки: «Віддай гроші, стерво!», «Чіпляйсь, Тіммі, зубами за них!», «Не журись, ти їх виграв, Тіммі!», «Віддай назад, паскудний злодюго!» Брутальна лайка й дружні поради сипалися на хлопця, підливаючи масла у вогонь.

Боротьба розпалювалася. Тімові прибічники силкувалися підійняти його якомога вище, щоб жадібні супротивники, бува, якось не видерли йому грошей із рук. Один раз хтось сіпнув його руку донизу. Він умить підніс руку, але папірець, очевидячки, тріснув, і, перше ніж здатися, Тім з безнадійним змахом сіпнув долари срібним дощем юрбі на голову. І тоді знову почалися нескінченні суперечки та сварки.

— Хай би вони скоріше кінчали, краще було б потанцювати, — скаржилася Мері. — Це так нудно.

Нарешті суддівський поміст силоміць звільнили від зайвого люду. Розпорядник виступив наперед і підніс руку, закликаючи до порядку. Сердитий гомін затих.

— Судді постановили, — вигукнув він, — що нині, в день братнього й товариського єднання...

— Слухайте! Слухайте! Оце правильно! — підтримали його з юрби, котрі врівноваженіші. — Годі сваритися! Геть колотнечу!

— І тому, — знову почувся розпорядників голос, — тому судді вирішили виставити знову двадцять п'ять доларів і перегони переграти.

— А Тім? — вихопилося з десяток горлянок. — Як же з Тімом? Його ошукали! Судді — шахраї!

Помахом руки розпорядник знов погамував гомін.

— Щоб покласти край суперечкам, судді постановили дозволити Тімоті Макменесові взяти участь у перегонах. Якщо він виграє — гроші його.

— Отакої! — аж сплюнув Біллі обурено. — Якщо Тіма взагалі можна допускати, то можна було й першого разу; отже, гроші й так мусять належати йому.

— Рудий тепер завдасть гарту!.. — радів Берт.

— Тім теж гав не ловитиме, — відповів Біллі. — Головою ручуся, він тепер покаже, де раки зимують!

Пройшло ще чверть години, доки з бігової стежки порозганяли розбурхану юрбу; цього разу в перегонах узяли участь тільки Тім та рудоголовий. Решта трое юнаків відмовилися від змагання.

Знову grimнув постріл. Одним стрибком Тім опинився на цілий ярд попереду.

— Мабуть, він таки справді професіонал, і то добрий! — примовляв Біллі. — Бач, як женеться!

Тім пробіг тільки півкола, а вже на п'ятдесят футів обігнав рудого і мчав, як вітер, ні на крок не спускаючи. Коли він вийшов на зворотню пряму, стало ясно, що супротивникові його не випередити. І враз скоїлося щось негадане й нечуване. Тім саме пробігав повз гурт глядачів на схилі горба. Понад внутрішнім краєм бігової стежки стояв якийсь молодий

дженджик з тоненьким ціпком у руці. Він, здавалося, зовсім не пасував до цієї юрби, бо на вигляд аж ніяк не належав до робітничого класу. Пізніше Берт запевняв, що він скидався на елегантного вчителя танців, а Біллі назвав його «фертик».

Проте для Тімоті Макменеса той панок відіграв роль фатуму: тільки-но Тім порівнявся з ним, як він раптом дуже спокійно й розважливо кинув свого ціпка простісінько Тімові попід ноги. Тім заорав носом так, аж курява знялася.

На мить усе заніміло. Дженджик сам скам'янів, вжахнувшись свого вчинку. Минуло чимало часу, доки те, що він зробив, дійшло до його свідомості й до свідомості глядачів. Та вони отямилися перші, і з тисячі горлянок вихопився несамопитий ірландський рев. Рудий добіг до фінішу, але ніхто не вітав оплесками цієї перемоги. Центром уваги був тепер дженджик із ціпком, і буря вдарила на нього. Почувши ревище, він на мить розгубився, а тоді круто повернувся і дремував уздовж стежки.

— Ото прудкий! — галасував Берт, махаючи над головою капелюхом. — Молодчага! Хто б подумав? Хто б подумав? Ну, що ти скажеш, га? Що ти скажеш?

— Е, та він і сам неабиякий бігун! — захоплено вигукнув Біллі, — Але чому він це втнув? Він же не каменярь.

Шалене ревіння гнало хлопця, а той, мов сполоханий кріль, стрілою вискочив з тісної стежки на голий схил пагорка й зник між дерев. Сотня розлючених месників летіла за ним.

— Ет, шкода, що він так і не побачить, куди воно крутеться, — мовив Біллі. — Глянь на отих скаженюк!

Берт аж не тямився від захвату. Він підскакував і в одно кричав:

— Дивись на них! Дивись! Дивись!

Оклендська партія тяжко образилася. Двічі було скривджено її улюбленця. Це партія фрісківців утяла таку мерзенну штуку. Окленд стиснув свої мускулясті кулаки й поривався на Сан-Франциско, прагнучи крові. А Сан-Франциско, цілком безневинне в даному разі, охоче прийняло виклик. Облудне обвинувачення в такому лиходійстві не менш ганебне, ніж саме лиходійство. До того ж надто довгий час ірландці стоїч-

но себе стримували. П'ять тисяч їх рвалося до бійки. Жінки не відставали від чоловіків. Увесь амфітеатр знизу догори спалахнув борнею. Наступали і відступали, йшли в атаку й контратаку. Слабші групи мусили відступити й битися на схилах пагорка. Інші хитро порозсипалися між дерев і провадили партизанську війну, накидаючись зненацька на сторопілих поодиноких ворогів. Півдесяткові полісменів, що їх адміністрація Візл-парку найняла для порядку, перепадало з усіх боків.

— Ніхто не любить поліції... — засміявся Берт, прикладаючи хустку до скривавленого вуха, з якого ще й досі капала кров.

Раптом кущі за його спиною затріщали, і він ледь устиг осторонитися перед двома чоловіками, що котилися вниз узбіччям, учепившись один одному в чуприну. Щоразу той, хто опинявся зверху, накладав тому, що під ним; за ними вслід, репетуючи, мчала якась жінка, лупцюючи того, котрий належав до ворожого клану.

Судді зі свого помосту героїчно відбивалися від оскаженілих наскоків юрби; але враз хистка споруда хилитнулася і завалилася.

— Що робить ця баба? — спитала Сексон, показуючи на літню жінку, що, примостившись недалеко від них на біговій стежці, стягала з ноги величезного черевика з гумовими халявками.

— До купелі лагодиться, — зареготав Берт, коли за червиком злетіла й панчоха.

Вони зацікавлено дивилися на ту процедуру. Жінка знов узула черевика, тепер уже на босу ногу; а тоді вкинула каменя, завбільшки з власний кулак, у панчохоу і, розмахуючи цією первісною страхітливою зброєю, пошкандибала до найближчої ділянки бою.

— Ого! Ого! — вигукував Берт за кожним її ударом. — Ну й ну, стара шкапо! Гляди, а ні, то всиплять! Ого-го! Так його! Бачили? Хай живе старе бабисько! Ого! Гляньте, як вона їх лупцює! Не лови гав, бабцю!.. А-ах!..

Його голос із жалем урвався — саме-бо в цю хвилю інша амазонка прожогом учепилася в гриву бабі з панчохою, і пішла млинком разом із нею.

Даремно Мері хапала Берта за руку, відтягаючи його й умовляючи.

— Де твій розум? — кричала вона. — Це ж гидота! Кажу тобі, це гидота!

Але Бертові мов позакладало.

— Так її, так її, бабцю! — під'юджував він. — Твоє зверху! Я за тебе! Пильнуй! Тепер тобі поталанило! Хвалю! О! Тю-гу! Браво! Браво!

— Ніколи ще не бачив я такої лютої катавасії, — схилився Біллі до Сексон. — Тільки ця братва на таке здатна. Але навіть тому жевжикові примандюрилося вступити ту штуку — цього я не доберу. Він не каменяр. Узагалі навіть не робітник, а звичайнісінький фертик; він ані душі живої тут не знає. А втім, якщо йому хотілося заварити колотнечу, то він свого досяг. Ви тільки гляньте! Скрізь б'ються.

Раптом він так зареготався від щирого серця, аж сльози на очі набігли.

— Що там таке? — спитала Сексон, боячися щось прогавити.

— Та я все про того фертика, — насилу долаючи сміх, пояснив Біллі. — Навіщо він те вступив? Мені ввесь час кортить збагнути, навіщо?

Знову затріщало в кущах, і звідти вискочило двоє жінок — одна втікала, друга її наздоганяла. Незчувся маленький гурт, як ураз і сам опинився в загальній колотнечі, що охопила коли не цілий світ, то принаймні видиму територію Візл-парку.

Тікаючи, передня жінка зачепилася за край садової лавки і була б упіймалася, але, щоб зберегти рівновагу, вхопила за руку Мері і враз несподівано жбурнула дівчину в лапи своєї переслідниці. А та — кремезна літня молодиця, — осатаніла до нестями, вчепилася Мері в коси однією рукою, а другу зняла, щоб дати їй ляпаса. Тільки той ляпас так і завис у повітрі, бо Біллі схопив молодицю за руки.

— Ну, годі, стара, годі! — заспокоював її він. — Чого це ви? Вона до цього непричетна.

Жінка зреагувала на це досить дивно: не вступаючи в бійку, але й не випускаючи з рук волосся Мері, вона ніби заммер-

ла на місці й спокійнісінько зчинила лемент. В тому огидному лементуванні поєднувалася погроза зі страхом. Проте на обличчі їй не відбивалося ні одного, ані другого. Вона холодно й пильно дивилася на Біллі, немов зважаючи, яке враження справляє на нього її лемент, — вірніше, волення до власного клану по допомогу.

— Цить мені, чортове помело! — не стерпів Берт, силкуючись відтягти її за плечі.

Внаслідок цього вони всі вчотирьох захиталися сюди й туди, туди й сюди, а бабисько тим часом кричало не вгаваючи. Раптом у крикові її залунали тріумфальні нотки, коли в кущах щось затріщало; це наближалася допомога.

Сексон глянула на Біллі: його спокійні очі враз блиснули крицевим полиском, він стиснув бабі руки, та випустила Мері й подалася назад. У цю мить надбіг перший з її заступників. Де вже було йому розбирати, хто тут винен, а хто ні. Досить того, що він бачив, як жінка метнулася від Біллі, і чув, як вона верещить із болю; а що той біль був радше уявний — дарма.

— Це непорозуміння! — поспішив гукнути Біллі. — Ми перепрошуємо, товаришу, стривайте...

Ірландець важко замірівсь. Біллі нахилився, обірвавши перепросини, і в ту мить, коли важений кулак майнув над його головою, своєю лівою рукою зацідив нападникові у щелепи. Здоровань ірландець поточився набік і заборсався над краєм узгір'я. Лець намігся він звестися на ноги, як Бертів кулак знову вивів його з рівноваги, і він котком покотився вниз по сухій низькій траві слизького узбіччя.

Берт був страшний.

— І тобі, стара відьмо, туди дорога! — закричав він, штовхаючи жінку на край зрадливого схилу. Ще троє заводіак вискочило з-за кущів.

Тим часом Біллі сховав Сексон за дачного стола. Мері, мало не в істеричі, полохливо горнулася до нього, але він, не довго вагаючись, переправив її через стіл до Сексон.

— Ану, підходьте сюди, сюди, капловухі! — гукав Берт на ворогів, розпалений жадобою помсти: чорні очі йому дико блищали, а засмагле обличчя налилося гарячою кров'ю. —

Ану, сюди, покидь ви мізерна! Побачите, що таке Гетісберг! Ми вам покажемо, що американці ще не перевелися!

— Заткай пельку! Ми ж не можемо битись, коли тут дівчата! — із серця гукнув Біллі, і, не залишаючи своєї позиції біля столу, обернувся до трьох оборонців, які на мить розгубилися, коли побачили, що нема кого обороняти.

— Забирайтесь до дідька, хлопці. Ми не хочемо сваритись. Ви помилилися. Нам до цієї бійки байдуже. Ми битися не збираємось — уторопали?

Вони ще вагалися; і Біллі, може, й досяг би свого, якби саме в цей момент, на нещастя, чоловік, що допіру був покотився схилом, не виринув знов із-за краю, беспорядно рачкуючи по узбіччі. Лице йому було скривавлене. Берт наскочив на нього й знову шпурнув униз. Тоді всі троє новеньких з диким ревом кинулися на Біллі, що гатонув одного кулаком, змінив позицію, ухилився, знову гатонув, і знову змінив позицію перш, ніж ударити втретє. Його удари були чіткі й дужі, і, завдаючи їх, він проявляв велику вправність; а за ними відчувалася ще й вага всього його тіла.

Стежачи за бійкою, Сексон не зводила з Біла очей, і вони сказали їй багато нового. Хоч дівчина й тремтіла з остраху, але гостре око не підвело її, і вона завмерла, вражена несподіванкою: в його очах не було вже тої глибини, тої гри світла й тіней... вони немов зробилися шкляні — жорстокі, блискучі, неначе застигли, позбавлені будь-якого виразу, крім виразу нещадної серйозності.

В Бертових очах виблискувало шаленство. Очі ірландців були люті і також серйозні, але більше було в них люте. В них іскрилися завзяті вогники, немов ця бійка їх веселила. В очах Біллі, однак, не було нічого веселого. Здавалося, він заходився виконати якусь важку роботу і вперто пріє коло неї. Це обличчя нічого спільного не мало з тим обличчям, яке вона бачила протягом цілого дня. Юнацького зухвальства не лишилося й сліду. Це було обличчя людини дійшлого віку — не старе й не молоде — і враження воно справляло жахливе. Обличчя його не було люте. Воно навіть не було невблаганне. Здавалося, воно скам'яніло, — стало тверде й байдуже, як

і його очі. Сексон дивилась на нього, і їй спали на думку материні розповіді про давніх саксів; їй здалося, що Біл — один з них... Десь у глибині її свідомості мерехтів дивний образ: темний, довгастиий човен, — прова в нього, наче дзьоб хижого птаха, а в тому човні якісь кремезні напівголі чоловіки в крилатих шоломах, і один з них обличчям нагадує Біла. Вона не вимірковувала цього — вона це гостро відчула й побачила всім своїм еством, бездумно, як ясновидиця. За мить відчуття це зникло. Бійка скінчилась. Вона тривала лише кілька секунд. Берт пританцьовував над краєм слизького косогору й глузував з подоланих, що, безпорадно борсаючись, точилися вниз. Але Біллі не дрімав.

— Ходімо, дівчата! — звелів він, — Схаменися, Берте. — Ходімо звідси мерщій. Не битися ж нам з цілою зграєю.

Взявши Сексон під руку, він почав відступати.

Берт опинився в тилу, не кидаючи глузувати й радісно покрикуючи, а поруч нього була обурена Мері, що даремне силкувалася його погамувати.

Перші сто ярдів вони пробігли, ховаючись поміж дерев, а що погоні не було чути, то вони перевели дух і далі пішли вже спокійніше, немов прогулюючись. Але Берт — шукайбіда! — наставив раптом вуха. Звідкись долинали приглушені звуки ударів та хлипання, тож він метнувся вбік на вивідки.

— О! Ану-но сюди! — покликав він.

Решта наздогнали його край висхлої канави й глянули вниз. На дні її вперто вовтузилися двоє чоловіків, що, мабуть, відбилися від загального бойовища; вчепившись один в одного, вони затято борюкалися, ревучи з утоми й безпорадності, а їхні стусани, що ними вони коли-не-коли частувалися, падали кволо й безсило.

— Гей, ти, парубче, — сипни йому піску в вічі, — порадив Берт. — Засліпи його, і тоді твоє зверху!

— Не руш! — гаркнув Біллі на того, що хотів послухати Бертової поради. — А то зйду до тебе та дам такої хлости! Все скінчилося — второпав? Побились, а тепер усі замирилися. Подайте один одному руки. По чарчині — з вас обох. Ну, ось так! Тепер простягайте ваші лапи — я вас витягну.

Йдучи звідти, вороги вже приязно ручкалися й обчищали один одному запорошене вбрання.

— Скоро все втихомириться, — всміхнувся Біллі до Сексон. — Я їх знаю. Їх хлібом не годуй, а дай пововтузитись. Ця буча приперчила їм свято — такої насолоди давно вже не бувало. А що, я не казав? Гляньте-но на той стіл!

Там стояв гурт розкуйовджених чоловіків і жінок, ще спітнілих та засапаних, і вони щиро стискали одне одному руки.

— Ходім потанцюймо, — попросила Мері, тягнувши своїх до павільйону.

По всьому парку юрмилися каменярі, — недавні вороги ручкалися й мирилися, а бари, що розташувалися на вільному повітрі, обступив люд, вельми охочий хильнути чарчину.

Сексон ішла, близько притулившись до Біллі. Вона пишалася ним. Він умів битися і вмів уникати сутичок. Під час сьогоднішньої колотнечі він тільки про те й дбав. Тож вона добре розуміла, що Біллі й на мить не забував ні про неї, ані про Мері.

— Ви хоробрий, — сказала вона йому.

— Невелика штука відібрати цукерку в дитини, — заперечив він. — Вони просто галабурдники, махають руками, наче вітряки. Боксу вони не тямлять. Самі лізуть під руку. — Тільки й лишається, що бити їх. То вже не справжня колотнеча, знаєте.

Він по-хлоп'ячому стурбовано глянув на свої розбиті суглоби.

— А взавтра мені натягати віжки оцими руками, — поскаржився він, — Невесело буде, коли вони понабрякають.

РОЗДІЛ V

О восьмій годині оркестр «Ель Віста» заграє «Краю рідний, краю», і всі четверо, поспішаючи слідом за іншими до спеціального потягу, встигли захопити у вагоні місця одне проти одного. Коли весела юрба набилася у проходи й пло-

щадки вагонів, потяг рушив у свій недалекий перегін — з передмістя до Окленда. У вагоні разом завели різних пісень — хто що і як умів, і Берт, схиливши голову Мері на груди, співав у неї в обіймах «На берегах Вобешу». І проспівав усе від початку й до кінця, не зважаючи на одчайдушний галас, що його зчинили дві баталії, одна на сусідній площадці, друга в протилежному кінці вагона, доки їх урешті погамували під жіночий вереск і брязкіт розбитого скла полісмени, які супроводили потяг.

Біллі завів сумної пісні про ковбоя з одноманітним приспівом «Поховайте мене у преріях диких».

— Ви цієї ще ніколи не чули; її часто співав мій батько, — сказав він, скінчивши, нарешті, на превелику радість Сексон.

Вона відкрила в ньому першу ваду: йому наче ведмідь на вухо наступив, ані однієї правильної ноти він не міг узяти, — все фальш!

— Я співаю рідко, — додав він.

— Та й добре робить, — пояснив Берт подрузі Біллі. — А ні, то приятелі вбили б його.

— Вони всі глузують з мого співу, — вдався Біллі до Сексон. — А скажіть по совісті, невже я справді так кепсько співаю?

— Ні, ні... не кепсько, а... може, трохи однотонно, — відповіла вона, завагавшись.

— І зовсім не однотонно, — заперечив він. — Ви всі наче змовилися. Закладаюся, що Берт наклепав уже на мене. А тепер заспівайте-но ви, Сексон. Я певен, ви добре співаєте. Це видко по вас.

Вона почала «Коли минуть жнива». Мері й Берт підхопили мелодію, та коли й Біллі спробував до них пристати, Берт штурхонував його ногою, і той замовк. Сексон співала чистим, невеликим, але милим сопрано і почувала, що співає для Біллі.

— Оце справжній спів! — скрикнув він, коли вона скінчила. — Заспівайте ще раз. О, будь ласка. Ви співаєте саме як слід. Чудово!

Його рука простяглася до її руки, й узяла у свою, і коли дівчина заспівала знову, то відчула, як по всьому її тілі розливається теплий струмінь його сили.

— Диви, як вони побралися за руки! — пирснув Берт. — Немов бояться чогось. Гляньте на Мері й на мене! Підсуньтеса ж одне до одного, мокрі ви курки! Обнімітьса гарненько! А то це, бігме, впадає в око. Я вже й так маю підозру на вас... Тут щось не те!

Від його натяку щоки Сексон спалахнули.

— Помалу, помалу, хлопче! — докірливо кинув йому Біллі.

— Замовкніть! — додала й собі обурена Мері. — Ви страшенно хамулуваті, Берте Вонгопе, і я більше не хочу з вами водитися, — ось вам!

Вона вивільнила руки й відштовхнула його, але за кілька секунд уже пробачила і прийняла знов у свої обійми.

— Слухайте, а чи не податися нам ще кудись учотирьох? — не вгавав Берт. — Тільки ж но вечоріє. Часу маємо вдосталь, — зазирнемо спочатку до кафе Пестста, а там іще кудись. Що ти на це скажеш, Біле? А ви, Сексон? Мері на все пристане.

Сексон збентежено чекала на відповідь цього хлопця, що сидів поруч неї — адже познайомилася вона з ним так недавно!

— Е, ні, — сказав він помалу. — Завтра мені рано вставати. Буде тяжка робота, як, певне, і нашим дівчаткам.

Сексон пробачила йому його немюзичність. Вона відчувала, що на світі мають бути такі люди. На такого саме вона й чекала. Їй було вже двадцять два роки. Вперше їй освідчились, коли вона мала шістнадцять. Востаннє, з місяць тому, її сватав старший майстер пральні — добрий, лагідний чоловік, хоч уже старший. А цей ось, коло неї — був дужий, і добрий, і лагідний, і молодий. Вона й сама була ще надто молода, щоб її не вабила молодість. За тим майстром із пральні вона відпочила б від остогидлої білизни, але не мала б ніякісінької втіхи. А за цим, що обіч неї... Вона спіймала себе на підсвідомому бажанні стиснути його руку, що в ній лежала її долоня.

— Ні, Берте, не мороч голови; Біл має рацію, — промовила Мері. — Треба ж нам виспатись. Адже завтра знову крохмальна білизна і цілісінький день доведеться стояти на ногах.

Сексон раптом спало на думку, що вона, мабуть, старша за Біллі, і від цього зробилося холодно й непривітно. Вона крадькома зиркнула на свіже гладеньке обличчя цього хлоп-

чини, і та промениста юність, що так вабила дівчину до нього, нараз почала її драгувати. Звичайно, він візьме дівчину молодшу за себе, молодшу за неї. Скільки йому років? Невже ж він і справді замолодий для неї?! Що недосяжніший здавався він, то непереможніше тягло її до нього. Він був такий дужий, такий привітний. Вона знов і знов переживала всі події цього дня. Білові нічого не можна було закинути. Він був увесь час такий уважний до неї й до Мері. І він порвав її програмку і танцював тільки з нею. Мабуть, вона таки сподобалася йому, а ні, то він би цього не зробив.

Вона тихенько повернула свою долоню й відчула шорсткий дотик його мозолів. Це відчуття було надзвичайно приємне. Він теж повернув руку, щоб її долоні було вигідніше, Сексон боязко чекала, що буде далі. Вона не хотіла, щоб він був такий, як інші чоловіки, і, певне, зненавиділа б його, якби він, по-інакшому зрозумівши цей легкий рух, оповив її стан рукою. Але він того не зробив, і її ще дужче потягло до нього. Видно, він таки мав тонку вдачу. Він не був легковажний, як Берт, і не брутальний, як більшість чоловіків, що їх доводилося їй зустрічати. Сексон уже мала сумний досвід і дуже відчувала брак, сказати б, «лицарства», хоча й сама гаразд не знала, що ця якість має саме таку назву.

До того ж він був ще й боксер. На саму думку про те їй перехоплювало дух. А втім, він зовсім не відповідав тому уявленню, що вона собі склала про боксерів. Таж він і не професійний боксер. Він сказав, що ні. Вона обов'язково розпитає його про це згодом, якщо... якщо він запросить її ще раз. А, мабуть, таки запросить, бо коли хлопець танцює цілий день тільки з однією дівчиною, то не викине ж він її отак раптом з голови. А проте було б добре, якби він і справді був боксер. Думка про це вабила й лякала. Боксери такі страшні й таємничі люди. Вони виходять поза межі звичайного, — це не прості робітники, як от теслі чи пральники. Отже, в них є щось романтичне, вони уособлюють силу. Вони працюють не на хазяїв, а для широкого світу, виступаючи перед публікою, і в героїчній боротьбі сам на сам власними силами відвоюють собі право на розкішне життя. Дехто з них має навіть

приватні машини й подорожує з цілим почтом тренерів і челяді. Може, Біллі тільки через свою соромливість сказав, що кине бокс? Але в нього на руках мозолі. Це доводить, що він таки й справді відмовився від боксерства.

РОЗДІЛ VI

Вони попрощалися біля хвіртки. Біллі стояв зніяковілий, і це сподобалося Сексон. Він не був такий самовпевнений та зарозумілий, як інші хлопці. Обое мовчали. Вона вдавала, що квапиться додому, а в глибині душі ревно чекала на ті слова, що їй так хотілось від нього почути.

— Коли ж я вас побачу знову? — спитав він, тримаючи її за руку.

Вона радісно засміялася.

— Я живу далеченько. У Східному Окленді, — пояснив він. — Знаєте, коло стаєнь. Ми працюємо переважно там, тому я рідко буваю у ваших краях. Проте, — його рука стиснула дужче її долоню, — ми з вами обов'язково ще колись потанцюємо разом... Ось в Оріндорському клубі у середу танці, якщо ви вільні... Чи, може, ні?

— Вільна, — сказала вона.

— Тоді до середи. О котрій зайти по вас?

І коли вони обговорили всі деталі, й він погодився, що їй слід таки протанцювати кілька танців з іншими кавалерами, по тому, як вони ще раз побажали одне одному на добраніч, його рука стиснула ще міцніше її долоню, і він притягнув її до себе. Вона злегка опиналася, — більше задля годиться, бо так уже заведено. А проте їй хотілося поцілувати його, як ще зроду не хотілося цілувати жодного хлопця. І коли вона підставила йому своє обличчя, вона зрозуміла, що поцілунок його чесний. У ньому не було будь-якого прихованого наміру. Безпосередній і лагідний, майже цнотливий, як він сам, поцілунок той свідчив, що Біллі не вельми досвідчений

у прощаннях з дівчатами. Зрештою, не всі ж чоловіки брутальні, — промайнуло у неї в думці.

— На добраніч, — прошепотіла Сексон; хвіртка рипнула під її рукою, і Сексон хутко дійшла додому вузькою стежкою, що завертала за ріг будинку.

— До середи, — тихо гукнув він їй навздогін.

— До середи, — відповіла вона.

Але в сутінку вузького проходу між двох будинків Сексон спинилася, радісно прислухаючись до відгуку його ходи по асфальтованому тротуарі. Ввійшла вона в дім аж тоді, коли хода зовсім стихла вдалині. Затильними сходами вона піднялася вгору й через кухню прошмигнула до своєї кімнати, дякуючи небу, що Сара спить.

Сексон запалила газ і, скидаючи свого оксамитового капелюшка, відчула, що губи її ще тремтять від Білиного поцілунку. Але ж такий поцілунок ще нічого не означає. То вже так у юнаків заведено. Всі вони це роблять. Проте їхні прощальні поцілунки ніколи не бриніли, а ось оцей — бринить у неї не тільки на губах, а й у голові. Що сталося? Що це таке? Під впливом якогось раптового імпульсу Сексон глянула на себе у свічадо. Очі її сяяли від щастя, її ніжно-рум'яні щоки зашарілися й немов пашіли полум'ям. Свічадо відбивало наймиліше личко, — тож Сексон мимоволі всміхнулася з радощів та вдовolenня, і усмішка її стала ще ширша, коли в тому свічаді відбилися дві рівні смужки міцних білих зубів. Чого б таки не сподобалося Біллі це личко? — промайнула в неї несмілива думка. — Іншим чоловікам воно ж до вподоби! Навіть дівчата визнають, що вона гарненька. Чарлі Лонгові вона, мабуть, таки добре запала в око, — не дурно ж він не дає їй просвітлої хвилини.

Вона скосила очі на краєчок свічада, де стриміла за рамою його фотографія, здригнулася, і гримаса огиди пробігла в неї по обличчі. В очах Чарлі прозирало щось жорстоке й звіряче. Він таки й справді наче звір. Оце вже рік, як він напосідає на дівчину. Інші хлопці бояться тепер з нею гуляти — він усіх порозганяв. Немов раба яка, мусила вона приймати його упадання. Сексон пригадала молодого бухгалтера з їхньої

пральні — то був уже не робітник, а справжній джентльмен із м'якими руками й ніжним голосом; а Чарлі побив його крадькома, десь із-за рогу, за те, що той насмілився запросити її до театру. Що могла вона вдіяти? Боячися за цілість свого джентльмена, вона не насмілилася вдруге прийняти від нього запрошення.

Аж ось у середу ввечері вона піде з Біллі! Біллі! Серце їй затріпотіло. Звичайно, Чарлі наробить бешкету, але Біллі захистить її від нього. Хотіла б вона побачити, як Чарлі кине на Біллі і як той його огріє.

Не довго думаючи, вихопила вона фотографію з-за рямців і кинула долілиць на комод. Фотокартка впала обіч маленької скриньки, оббитої темною потертою шкірою. Неначе образившись на таке блюзнірство, Сексон знову схопила осоружну картку й пошпурила через усю кімнату в куток. Потім узяла в руки шкіряну скриньку. Натиснувши пружину й відкривши скриньку, вона вп'ялася поглядом у дагеротип маленької, стомленої жінки з розумними сірими очима й ніжно обведеними виразними губами. В середині, на оксамитній оббивці, було вибито золотими літерами: «Карлтонові від Дезі». Сексон шанобливо прочитала той напис, — то було ім'я її батька, якого вона зовсім не знала, та ім'я її матері, яку вона знала дуже мало, хоч затимила назавше, що її мудрі, сумні очі були сірі.

Не вважаючи на те, що Сексон змалку не призвичаїлася до релігійних обрядовостей, з натури була вона глибоко релігійна. Але її думки про бога були туманні й невиразні, і це її щиро бентежило. Вона ніяк не могла уявити собі бога. А тут, на старому дагеротипі, перед її очима було щось цілком реальне; цей образ давав їй так багато і, здавалося, може дати ще безмежно більше. Сексон не ходила до церкви. Ця скринька була її небесний вівтар, її святе святих. Вона зверталася до неї — і в часи турботи, і коли її гнітила самотність, шукаючи поради, підтримки та втіхи. Сексон відчувала себе інакшою, ніж її товаришки, і, вдивляючись у материне обличчя, намагалася знайти в ньому риси духовної схожості з собою. Адже ж її мати була теж не така, як інші жінки. Мати була для неї

те, що для інших є бог. Цього ідеалу дівчина силкувалася не зрадити, не занедбати й не зневажити. Вона насправді знала про свою матір надто мало, отже уявлення про неї склалися в Сексон з її власних домислів та фантазій, але того дівчина не була свідомо. Протягом багатьох років плекала вона цю легенду про свою матір.

Але невже ж то була тільки легенда? Сумнів цей гостро вколов дівчину. Висунувши нижню шухляду комода, вона витягла звідти старенького портфеля. Випали поживклі, збляклі рукописи, і від них дихнуло далеким ніжним ароматом давно минулих літ. Письмо було тонке, добірне, з вибагливими закрутками, — так звичайно писали півстоліття тому. Читаючи, вона проказала рядки:

Немов еолової арфи ніжні струни,
Співає муза у твоїх піснях;
Рівнин каліфорнійських пишні вруна
Луною рознесуть їх по світах.

Утисячне спитала вона себе, що то за «еолова арфа»; а проте — скільки краси й піднесення давали їй спогади про напівзабуту надзвичайну її матір! Сексон замислилася на хвилину і розгорнула другий рукопис, на якому стояло: «Присвята К. Б.». Карлтонові Брауну, її батькові, присвятила цього любовного вірша її мати. Сексон схилилася над рядками поезії:

Втекла від юрби я, від сміху й розмови,
До гаю, до статуй: там листя співало...
Заквітчаний Вакх і Цариця любові,
Пандора й Психея в задумі мовчали.

Це теж було понад її розуміння. Але вона вдихала в себе красу тих рядків. Вакх, і Пандора, і Психея — вабливі талісмани, чарівні ймення, що ними немов заклинала мати. Та, на жаль, — розгадати цю таємницю могла тільки вона. Дивні, беззмістовні слова, хоч вони сповнені глибокого змісту! Її подиву гідна мати знала, що вони означають.

Сексон з протягом вимовила вголос ці три слова, літеру по літері, бо не наважилася прочитати їх швидко, — не знала бо, як їх вимовляти; і в її свідомості сяйнуло їхнє величне значення, глибоке й неосяжне. Думка Сексон завмерла й зупинилася на сліпучих гранях недосяжного для неї світу, — гранях, що сяяли, мов зорі, — де її мати почувалася так вільно. Задумано, знову й знову, перечитувала вона ці чотири рядки. То був блискучий промінь в її світі, сповненому привидами горя й турботи, що серед них снувалося її життя. Тут, у цих таємничих, співучих рядках, крився ключ. Якби тільки схопити його — все враз стало б зрозуміле. Цього вона була цілком певна. Вона б зрозуміла тоді, чому в Сари такий гострий язик, чому брат її такий нещасний, чому Чарлі Лонг такий жорстокий, чому він побив бухгалтера, чому днями, місяцями, роками мусить вона працювати над прасувальною дошкою.

Вона пропустила строфу, якої зовсім не змогла зрозуміти. Очі її безнадійно перебігли на інші рядки:

Ще в сутінях оранжереї ясно,
Ще б'ється промінь золотий в вікно...
На захід сонце йде, і скоро світло згасне,
Бурштинне світло — мов старе вино.

Блищить воно на мармуровім чолі
Наяди, що схилила ніжний стан...
За мить позолотить їй плечі голі
І з рук її тонких пірне в фонтан.

— Гарно, гарно як, — зітхнула Сексон. А тоді, приголомшена тим, що вірш такий довгий, згорнула рукопис і вклала його у портфель. І знову схилилася над шухлядою, шукаючи серед зібраних там реліквій ключа до нерозгаданої матеріної душі.

Цим разом вона витягла перев'язаний стьождкою невеличкий пакунок у тонкому папері. Вона обережно розгорнула його, з глибокою побожністю священника перед вівтарем. З пакунка визирнув червоний едwabний іспанський корсаж, який своїми планшетами з китової рогівки скидався на ма-

ленький корсет; такими оздобами звичайно прикрашали себе жінки піонерів, що пройшли від краю до краю простори прерій. То був ручний виріб, — типовий каліфорнійсько-іспанський взірець забутих часів. Навіть китову рогівку вистругано з сирового матеріалу, купленого, мабуть, безпосередньо на китобійній шхуні, що торгувала шкурою та китовим лоєм. Чорним мереживом облямувала того корсажа її мати. Ці три чорні оксамитні стрічки пришила вона до нього своїми власними руками.

Сексон схилилася над цими речами, вдавшись у задуму. Це було щось реальне. Це вона розуміла. Вона поклонялася цим речам так, як поклонялися люди на землі богам, власними руками зробленим, хоча віра їхня й стояла на доказах зовсім невпійманних.

Пасок був двадцять два дюйми завдовжки. Сексон у цьому пересвідчилася не раз. Вона встала й обвила його круг свого стану. Це була частина звичного ритуалу. Корсаж їй майже впору. В деяких місцях він навіть зовсім сходився. Без сукні він прийшовся б їй до міри, — акурат, як приходився матері. Цей спогад про давні піонерські мандри в Каліфорнійській Вентурі найбільше зворушував Сексон. Червоний корсаж немов зберігав відслід постаті її матері. Виходить, зовні вона вся в матір; її вправність і спритність у праці, що так дивували інших, то був дар теж від матері. Так само всі колись зчудовано дивилися на її матір, тендітну, як лялечка, — найменше й наймолодше створіння в кремезній піонерській родині, — а проте всі шанували її надзвичайний розум, завжди питали її поради, — навіть брати й сестри, що були на який десяток років старші за неї. Це вона, Дезі, тупнула своєю маленькою ніжкою й довела, що конче треба переїхати з Колузької низовини, поїнятої лихоманкою, до здорових гористих просторів Вентури; хто як не вона не зморгнула перед батьком — завзятим старим вояком, загартованим у борні з індіанцями, — і змагалася з цілою родиною за те, щоб Віла віддалася за свого обранця; хто як не вона повстала проти своєї сім'ї та узвичаєної моралі, вимагаючи для Лаури права на шлюбне розлучення зі своїм чоловіком, що його хистка вдача межувала

зі злочино́м; а з друго́го боку — хто ж як не Дезі стримувала, об'єднувала рідних і родичів, коли яке́сь непорозу́міння або чия́сь лиха воля загрожува́ла розко́лоту сім'ю.

Миротворе́ць і бунта́р водно́час! Усі да́вні перекази, мов тіні, проходи́ли перед очима́ Сексон. Вона́ їх добре знала, бо віджи́вляла не раз; вони́ гостро вріза́лися їй у пам'я́ть із найдрі́бнішими дета́лями, дарма́ що на власні́ очі вона́ тих поді́й і не бачи́ла. Щодо́ дета́лей, то вони́ були́ витвором її́ власно́ї фанта́зії: вона́ ж бо зроду́ не бачи́ла ні во́ла, ні ди́кого індіа́нина, ані́ степово́го ша́рабана. А проте́ перед очима́ їй пропли́вала яскра́ва карти́на: сонце́м напо́єна бли́скуча ку́рява, що́ її́ збили́ сотні́ соте́нь ко́пит; че́рез увесь ко́нтинент зі́ сходу́ на за́хід пова́гом суну́ть обо́зи виго́лодні́х за зе́млею а́нгло-саксі́в. Це́й о́браз бу́в части́ною її́ істо́ти. Вона́ зросла́ на цих тради́ціях і чу́ла опові́дки з уст тих, що́ брали́ ко́лись уча́сть у сла́вному пере́ході. Вона́ виразно́ бачи́ла у сво́їй уяві́ довгу́ валку́ ша́раба́нів, зма́рнілих засма́глих чо́ловіків по́переду́, па́рубків, що́ підга́няють знеси́лених во́лів, бачи́ла, як ті пада́ють з у́томи, як їх зводять ба́тогами на но́ги, як вони́ пада́ють зно́ву. А над тим усі́м летю́че ма́рево́ пряде́ зо́лоті ни́точки, вони́ спі́таються в бли́скуче́ пряди́во, і з ньо́го вири́нав по́стать її́ ма́ленької́ непокі́рливої́ ма́тері, що́ їй по́мину́в во́сьми́й рік, а тоді́ дев'я́тий, до́ки вели́кий пере́хід за́кінчився, — вири́нає о́браз ча́рівниці́ й зако́нодави́ці, що́ в ко́жній спра́ві зна́ла тільки́ сво́ю власну́ во́лю, а спра́ва і во́ля її́ за́вжди́ бу́ли до́брі й слу́шні.

Сексон бачи́ла Па́нча — ма́ленького́ цу́пкоше́рсто́го скайте́р'єра́ з че́сними́ очима́, що́ плента́вся за лю́дьми про́тягом до́вгих ми́сяців і, вре́шті, скриві́в на но́гу, — його́ хоті́ли поки́нути в прері́ї напри́зволя́ще; вона́ бачи́ла, як крихі́тка Дезі́ схова́ла то́го Па́нча в ша́раба́ні; бачи́ла, як Дези́н зди́чаві́лий, знемо́жений ста́рий ба́тько зна́йшов у ша́раба́ні то́й кі́лькафу́нтови́й бала́ст, — до́даток до ва́нтажу, що́ його́ ле́д-ве во́локли знеси́лені во́ли. Сексон бачи́ла його́ лю́ть, як він схо́пив Па́нча за за́гривок. І бачи́ла Дезі́ між ці́вкою до́вго́ї ру́шниці́ й ма́леньким соба́чам. І бачи́ла Дезі́, котра́ відто́ді ба́гато днів на́тужно́ йшла́ солонча́ками слі́дом за ша́раба́ном,

знемагаючи з шаленої спеки, спотикаючись у куряві із хворим цуциком, якого вона несла на руках, мов немовля.

Але найяскравіше ввижалася Сексон сутичка під Літл-Медоу... Дезі у святковому білому вбранні, оперезаному биндою, зі стрічками й круглим гребінцем у волоссі виходить з-під захисту шарабанів, поставлених півколом і зчеплених колесами, — де стогнуть поранені й марять у гарячці про чисті джерела; вона йде з маленькими відерцями в руках через залитий сонцем, покритий квітами луг, минаючи озброєних індіан, що з подиву аж заціпли, до водойми за сто ярдів і... повертається цілою назад.

Сексон палко поцілувала червоний іспанський корсаж і похапцем згорнула його, з вогкими ще очима повертаючись від своєї чарами обвіяної матері, від дивних загадок буття — до дійсності.

Лежачи в ліжку, Сексон, одначе, знову силкувалася воскресити ті кілька сцен з матір'ю, що врзалися в її дитячу пам'ять. Вона любила так засинати. Приємно було поринати в подібну до смерті прірву сну, коли образ матері до кінця не зникав із затуманеної уяви. Але ця мати не була ні степова Дезі, ані Дезі з дагеротипу. Ті Дезі існували до Сексон. Мати, яку вона бачила засинаючи, була набагато старша, знесилена безсонними ночами, але не зламана горем; бліда, худа, привітна; жила вона тільки силою своєї волі і тільки силою волі не попускала себе збожеволіти, хоч усе-таки не могла заснути бодай на хвилину, і ніякі лікарі не спроможні були дати їй жаданого сну. Вона снувала, завжди снувала по хаті, від ліжка до крісла, і знову до ліжка, протягом довгих нестерпних днів та тижнів, і ніколи не скаржилась, дарма що її усміхнені уста кривилися з болю, а мудрі сірі очі, — все ще мудрі й сірі, — стали надзвичайно великі й незміряно глибокі.

Цієї ночі Сексон довго не могла заснути: неспокійна її мати з'являлася й зникала, а в проміжках поставало обличчя Біллі з його немов затуманеними сумовитими й гарними очима і пекло її склеплені повіки. І ще раз, уже майже поринувши у хвили сну, вона запитала себе: «Невже це суджений?»

РОЗДІЛ VII

Робота в прасувальні посувалася як завжди, але три дні, що залишалися до середи, тяглися дуже довго. Сексон замислено наспівувала, схилившись над своєю дошкою, а глянцева білизна так і вилітала з-під її бистої праски.

— Ну, як це ти так потрапляєш? — дивувалася Мері. — Незчуєшся, як тринадцять, а мо, й чотирнадцять доларів за тиждень виробиш!

Сексон засміялась — і в клубах пари, що звивалася з-під її невсипущої праски, затанцювало в неї перед очима золотими літерами слово середа.

— Ну, що ти скажеш про Біллі? — спитала Мері.

— Мені він подобається, — щиро відповіла Сексон.

— Гляди, щоб часом далі не зайшло.

— Як захочу, то й зайде, — задирливо кинула Сексон.

— Краще нехай не заходить, — застерегла Мері. — Тільки голову собі заморочиш. Вів не одружиться. Багато дівчат уже пересвідчилися. Вони всі до нього липнуть.

— Я не липну до нього, і взагалі не маю такого звичаю.

— Ти як собі хоч, а я тебе попередила, — закінчила Мері.

Сексон споважніла.

— Хіба він... не... — почала вона, і в очах її промайнуло запитання, якого вона не наважилася промовити.

— Та ні, зовсім не те! Хоча — що могло б стати йому на заваді? Він хлопець такий, що пошукати б! Але не бабій: потанцює, покрутиться, погуляє, а далі — аніні. Не одна вже облизня спіймала у нього. От і зараз — їй-бо, добрий десяток дівчат закохані в нього. А йому до всіх байдуже. Ну, хоча б Лілі Сендерсон, ти її знаєш. Ти її бачила минулого літа на слов'янській гулянці у Шелмаунді — така висока, гарна, білявка, що все ходила з Батчем Вілоузом.

— Так, пригадую, — сказала Сексон. — І що ж вона?

— Ну, в неї вже все було гаразд із тим Батчем, аж тут Біллі й собі почав з нею танцювати, коли побачив, яка вона метка до танців! Ну танцює й танцює... А Батч, звісно, не полох-

ливий. Він підскочив до Біллі та при всіх почав йому вичитувати, а тоді — застеріг. Біллі стоїть собі та слухає, знаєш, отак — напівсонно та спокійно, як то в нього буває. А Батч усе розпалюється, розпалюється, й усі чекають, що ось-ось хлопці зітнуться.

Тоді Біллі й питає: «Ти вже скінчив?» — А Батч йому: «Так, скінчив, а тепер, — що ти мені скажеш?» І, що б ти думала, він сказав, як усі на нього повитріщалися, а Батчові очі аж кров'ю налилися? «Та нічого, — каже, — не скажу, Батче». Так і сказав. А Батч так остовпів, що його можна було б пірцем на землю звалити. «Ти з нею більше не танцюватимеш?» — каже Батч. «Звісно, ні, як ти кажеш, що не можна», — каже Біллі. Отак і сказав.

Якби це зробив хто інший, усі б його мали за страхополоха, почали б зневажати. Але Біллі — ні. Бачиш, він себе скривдити не дасть; всяке зна, що він боксер, і коли він поступився місцем і не помірявся з Батчем силою, то, звичайно, не тому, що злякався. Просто йому до Лілі було байдуже; це-бо вона втьопалася в нього по вуха!

Ця історія дуже стурбувала Сексон. Дівчина мала свою жіночу гордість, та вона не надто була певна у своїй здатності скоряти чоловічі серця. Біллі залюбки танцював з нею, але, хто зна, — може, це й усе? Якщо Чарлі Лонг напосяде на нього, то, може, він відступиться і від неї, як від Лілі Сендерсон відступився? Кажуть, йому за шлюб байдуже; але ж Сексон добре бачила, що для кожної він добра партія. Не диво, що дівчата за ним бігають. Він скоряє не тільки жінок, а й чоловіків. Чоловіки його люблять. Берт Вонгоп мало не закоханий у нього. Вона згадала п'яного різника в ресторані Візл-парку, що підійшов до їхнього столу й перепросив Біла, згадала ірландця, що одразу притих, коли дізнався, з ким має справу.

«Певно, дуже розбещений хлопець», — не раз уперто наvertsалася їй думка, та Сексон відганяла її: ні, це несправедливо! Він був такий м'який і гречний, але разом із тим нестерпно загайний. Сам він ні до кого не чіплявся, хоч був найдужчий з усіх парубків. Сексон усе не могла забути історії з Лілі Сендерсон. Лілі його не цікавила, тим-то він і не

став між нею та Батчем і відразу вступився. Берт, наприклад, ніколи б так не повівся, хоч би з простого зухвальства. Зчинилася б бійка, хлопці поворогували б, а Лілі яка від цього полегкість? А ось Біллі вчинив саме так, як слід, і зробив це з притаманною йому незворушністю, аби нікого не образити. Від цього він ставав для Сексон все більш жаданий і все менш приступний.

Кінець кінцем вона придбала ще одну пару шовкових панчішок, які кілька тижнів була вагалася купувати, а ніч проти середи просиділа, куняючи над шиттям нової блузки, і раз у раз чула Сарине бурчання, що вона так багато переводить газу.

На Оріндорському балі у середу ввечері далеко не все їй було приємне. Сексон прикро було дивитись, як безсоромно дівчата запобігали перед Білом, а його привітність до них аж дратувала її. Проте вона мусила визнати, що Біллі зовсім не допікав до серця іншим хлопцям так, як допікали їй дівчата. Вони мало не самі кликали його, щоб він потанцював з ними, і цього настирливого упадання вона не могла не помітити. Сексон вирішила, що сама вона нізащо не кинеється Білові на ший, і відмовила йому в кількох танцях; незабаром стало ясно, що тактика її правильна, Сексон зумисне давала йому наздогад, що вона подобається іншим чоловікам, — адже ж він виявляв перед нею — хоч і несвідомо — свій успіх в інших жінок!

Для Сексон настала щаслива хвилина, коли Біллі спокійно знехтував її відмовою і домігся, щоб вона протанцювала з ним на два танці більше, ніж обіцяла. Її і врадувало, і розсердило те, що вона ненароком почула з розмови двох дебелих дівчат із консервного заводу. «Диви, як ця фітюлька прив'язла до нього, — аж гидко!..» — сказала одна. І друга: «Бодай би вже бігала за хлопцями свого віку! А то полює на недолітків...» І з цими словами дівчата подалися далі, не маючи навіть гадки, що їх підслухано, хоч мова їхня шпигнула Сексон, а гаряча хвиля гніву залила їй щоки.

Біллі провів її додому і поцілував біля хвртки, коли вона погодилась піти з ним у п'ятницю ввечері на танці до зали «Джерманія».

— Я, правду кажучи, туди не збирався... — сказав він. — Але якщо ви скажете слово... Берт там теж буде.

Другого дня за прасувальною дошкою Мері повідомила її, що вони з Бертом умовилися піти в п'ятницю до «Джерманії».

— А ти підеш? — спитала Мері.

Сексон кивнула.

— З Біллі Робертсом?

Сексон знову кивнула; і Мері, тримаючи праску в повітрі, кинула на подругу пильний і зацікавлений погляд.

— Ну, а коли Чарлі Лонг устряне?

Сексон знизала плечима.

З чверть години вони прасували мовчки й хутко.

— А втім, як він поткнеться, то, може, дістане по заслузі, — вирішила Мері. — Ото б подивитись, як йому накладуть!.. Бо ж такий нахабник!.. Усе залежить від того, що почувает Біллі... до тебе себто.

— Я не Лілі Сендерсон, — обурено озвалася Сексон. — Я ніколи не допущу, щоб Біллі Робертс дав мені відкоша.

— Допустиш. Нехай-но тільки Чарлі Лонг устряне! Повір мені, Сексон, він таки кепська людина. Згадай-но, що він утнув містеру Муді! Як налупив його! А містер Муді такий же смирний — води не сколихне... Ну, а з Біллі Робертсом то, звісно, так не пройде.

Того самого вечора під дверима пральні на Сексон уже чекав Чарлі Лонг. Коли він привітався й рушив обіч неї, серце Сексон болісно стиснулось, як завжди, коли вона була близько від Чарлі. Зі страху вона пополотніла. Її лякала нецеремонність цього кремезного здорованя; вона боялася його карих очей, свавільних і самовпевнених; боялась його величезних ковальських рук і товстих волохатих пальців. Він неприємно вражав око, а ще дужче вражав її тонку чутливу вдачу. Та не сама його сила відштовхувала її, а характер тої сили і те, що він нею зловживав. По тому, як він так побив тихого містера Муді, Сексон цілих півгодини була сама не при собі. Досить було згадати ту страхоту — і їй уже мліло серце. А ось коли Біллі запекло бився у Візл-парку, — то не викликало ніякої огиди, то було щось зовсім інакше. Вона

відчувала різницю, хоч не могла б її пояснити. Вона тільки знала, що руки й душа в Лонга брутальні.

— Щось ви така бліда й змучена, — почав Чарлі. — А чого б вам не кинути роботи? Адже однаково колись доведеться. Хоч би там що, кізонько, а від мене не відкараскаєтесь!

— А може, й відкараскаюсь? — заперечила вона.

Він зухвальне зареготався.

— Шкода й заходу, Сексон. Вам суджено бути місіс Лонг, і ніде ви не дінетесь — покладіться на мене.

— Оце б мені таку впевненість! — відказала дівчина з легким сарказмом, якого Лонг і не зауважив.

— Кажу ж вам, — провадив він далі, — одного ви можете бути певні, що я свого певний. — Йому сподобався власний дотеп, і він зареготався ще голосніше. — Чого я хочу, того досягаю, а коли щось на перешкоді — я його копняком. Зрозуміли? Нам судилося жити вкупі, — та й по всьому; тож вам нема чого комизитись — замість пральні йдіть працювати до моєї хати. Та й роботи в мене, що не перетрудитесь. Я заробляю грубі гроші, матимете всього досхочу. Оце я й зараз дременув сюди з роботи — нагадати вам усе ще раз, аби вже не забули. Я ще й не їв сьогодні, — усе тільки про вас думаю!..

— То краще пішли б та під'їли, — порадила Сексон, хоч добре знала, що його не так і легко позбутися.

Сексон майже не чула, що він казав. Вона раптом подумала, що дуже стомлена, дуже маленька і дуже квола поруч цього велетня. Невже він ніколи не дасть їй спокою? — розпачливо спитала вона сама в себе... І враз немовби все її майбутнє життя простелилося в неї перед очима: скрізь і завжди за нею назирцем постать і вид цього волохатого коваля.

— Годі, кізонько, не пручайтесь-бо, — провадив він далі. — Зараз славна літня пора, саме для весілля.

— Але ж я зовсім не збираюся йти за вас! — обурилася Сексон. — Я вже казала це вам тисячу разів.

— Ет, забудьте! Викиньте ці дурощі з голови! Звісно, ви підете за мене. Це факт. А зараз я скажу вам ще один факт. У п'ятницю ввечері ми з вами чкурнемо до Фріско. Там ковалі влаштовують бучну вечірку.

— Я й не збираюся, — заперечила Сексон.

— Ну, то зберетесь, — відказав упевнено Чарлі. — Повернемося з останнім пароплавом, і ви нагуляєтеся досхочу. Я приведу вам найкращих танцюристів. О, я не такий уже й зажерливий і добре знаю, що ви любите танцювати.

— Кажу ж бо вам, що я не можу, — знову промовила Сексон.

Він підозріливо глянув на неї з-під кущистих брів, що на перенісці зрослися в суцільну чорну смугу.

— Чому не можете?

— Я вже обіцяла, — відказала вона.

— Кому?

— Це вас не обходить, Чарлі Лонгу. Я не вільна, і край.

— Дуже обходить! Пам'ятаєте того нікчемного блазняку бухгалтера? Ну, то не забувайте, як йому перепало.

— Будь ласка, дайте мені спокій! — з серця вирвалося в неї. — Невже ви й раз не можете бути порядніший?

Коваль глузливо засміявся.

— Якщо якийсь блазняк надумав стати поміж нами, то я йому покажу, де раки зимують... Отже, в п'ятницю ввечері? Еге ж? А де?

— Не скажу.

— Де? — спитав він удруге.

Її губи були щільно стиснуті, а на щоках виступили червоні плями гніву.

— Чи ти ба! Ніби я й сам не вгадаю! Звичайно, в «Джерманії»! Гарзд, я буду там і проведу вас додому. Втямили? І краще скажіть вашому блазняку, нехай забирається до дідька, коли не хоче доброї прочуханки.

Сексон обурило це так, як тільки може обурити жіночу гордість негречне поведення її кавалера, і вона ледве стрималася, щоб не крикнути Чарлі в лице славне ймення свого нового оборонця. Але враз і злякалась: Біллі проти кремезного Чарлі видається хлоп'ям. Принаймні таким їй видається. Вона згадала перше враження від його рук і глянула крадькома на руки цього чоловіка. Вони наче вдвоє більші за Білліні, а ще ж і вкриті волоссям, вони свідчать про величезну силу.

Ні, Біллі не здолає подужати таку здорову звірину! І не треба, щоб вони мірялися силами. А потім у Сексон промайнула несмілива надія, що, може, таємнича, неймовірна спритність, притаманна боксерам, якось допоможе Біллі провчити цього забіяку і визволить її від нього. Вона зиркнула на Чарлі ще раз, і знову сумнів узяв її. Які ж то широкі в нього плечі, не даремно ж розпирають піджак дужі м'язи, а біцепси горбом стоять під рукавами!

— Якщо ви тільки здіймете руку на кого-небудь, із ким я... — почала вона.

— Йому, звісно, добре перепаде, — ошкірився Лонг. — Котюзі по заслугі. Кожному блазнюкові, що стає між хлопцем та його дівчиною, треба дати прочуханки.

— Але я не ваша дівчина і, що б ви там не казали, ніколи нею не буду.

— Лютуєте, голубонько, — кивнув він схвально. — І це мені в вас до вподоби. — У-у, яка гаряча! Люблю жінок з перцем! А то ж нащо чоловікові якась гладка корова? Еге ж, колода мертвецька! А ви в мене жива, та ще й така запекла!

Сексон зупинилась біля свого будинку й поклатла руку на хвіртку.

— Прощайте, — сказала вона. — Мені час додому.

— Виходьте пізніше, погуляємо в Айдор-парку, — запропонував він.

— Ні, я щось нездужаю. Повечеряю і одразу до ліжка.

— Ага, — глузливо прокоментував він. — Набираєтеся сили, щоб завтра ввечері гасати, еге ж?

Вона нетерпляче стукнула хвірткою і ввійшла на подвір'я.

— Я вас попередив, — додав він, — Якщо ви підете завтра не зі мною, хтось буде битий.

— Сподіваюся, що ви, — дала вона йому відкоша.

Він закинув голову назад, зареготався і, випнувши могутні груди, підважив свої ручиська. Цей рух нагадав їй бридку здоровезну мавпу, яку вона бачила колись у цирку.

— Що ж, бувайте! — сказав він. — Побачимося завтра ввечері в «Джерманії».

— Я не казала вам, що буду саме в тій залі.

— Але й не казали, що не будете. Дарма, — я однаково прийду і проведу вас додому, так і знайте. Та не забудьте залишити для мене якнайбільше вальсів. Оце так. А лютуватись — лютуйте собі на здоров'я, це вам личить!

РОЗДІЛ VIII

Коли музика змовкла, Сексон, спираючись на руку Біллі, зупинилася з ним коло широких дверей до танцювальної зали. Вони шукали вільного місця сісти. Аж раптом де не взявся Чарлі Лонг; очевидячки, оце тільки прийшовши сюди, він заступив їм дорогу.

— То це ти — перечепа, га? — сердито вигукнув він, і його брови погрозливо стиснулись.

— Хто? Я? — спокійно спитав Біллі. — Помиляєшся, молодче. Я ні до кого не чіпляюсь.

— Я тобі голову провалю, як зараз же відси не заберешся!

— Мені зовсім не хочеться з головою розлучатися, — протяжно відказав Біллі. — Ходімо, Сексон. Це сусідство аж ніяк нам не пасує.

Він хотів був пройти, але Лонг ізнов заступив їм дорогу.

— Ти ще занадто свіжий, хлопче! — гаркнув він. — Тра тебе підсолити. Второпав?

Біллі почухав потилицю і, вдаючи здивованого, промовив:

— Ні, не второпав. Про що це ти?

Але здоровезний коваль презирливо відвернувся від нього й звернувся до Сексон.

— Ходіть-но сюди. Покажіть вашу картку.

— Ви хочете з ним танцювати? — спитав Біллі.

Вона похитала головою.

— Вельми шкодую, молодче, нічого не вдієш, — сказав Біллі, пробуючи знову пройти.

Та коваль утретє заступив їм дорогу.

— Слухай, манджай на своїх дво, — спокійно сказав Біллі. — Доки вони ще цілі.

Лонг мало не кинувся на нього; руки йому стиснулись у кулаки, одну руку подав він назад, готуючись завдати удару, а плечі й груди випнув. Але тут мимоволі спинився, глянувши на Біллі, що не зрушив із місця: холодні, мов затьмарені, очі Біллі дивились байдуже перед себе, жоден м'яз його не здригнувся. Здавалося навіть, що він не помічає погрозових замірів. Це було щось зовсім нове в Лонгівій практиці.

— Може, ти не знаєш, хто я такий? — задерикувато вигукнув він.

— Ні, знаю, — незворушно відказав Біллі. — Ти чемпіон усіх бійок та скандалів. (На Лонговому обличчі промайнуло вдовolenня.) — «Поліційна газета» мала б дати тобі діамантову відзнаку за напади на дитячі колясочки. Я певен, що якби ти зміг, то потрощив би їх до ноги.

— Облиш, Чарлі, — порадив один з хлопців, що обступили їх. — Це ж Біл Робертс, боксер. Чув про нього? Здоровий Біл.

— Та хай собі буде хоч і Джім Джефріз! Але чого він стає мені на перечепі?

Чарлі не зморгнув, проте навіть Сексон завважила, що він трохи збавив тону. Им'я Біллі неначе втихомирювало й найзапекліших галабурдників.

— Ви його знаєте? — спитав Біллі в неї.

Вона відповіла тільки поглядом, хоч їй хотілося крикнути так, щоб усі почули, як уївся їй у печінки цей нав'язливий залицяльник.

Біллі обернувся до коваля.

— Слухай, молодче, краще не лізь до мене. Бачив я таких, — ти мені не первина. Та й на який грець ми будемо битися? Може ж, у неї питаємо, яка її думка?

— Ні, це її не обходить. Це моя справа і твоя.

Біллі повільно похитав головою.

— Ні, ти помиляєшся. Її слово тут — вирішальне.

— Ну, то кажіть, — гарикнув Лонг, підступаючи ближче до Сексон. — З ким ви хочете йти? Зі мною чи з ним? З'ясуймо це зразу ж.

Замість відповіді Сексон поклала й другу руку на руку Біллі.
— Вже й сказала, — кинув Біллі.

Лонг злісно зиркнув на Сексон, а тоді на її оборонця.

— Я ще з тобою поквітаюся! — буркнув він крізь зуби.

Сексон гордо піднесла голову, коли вони відійшли вдвох із Біллі. Її не спіткала доля Лілі Сендерсон, і цей незвичайний юнак, неквапливий та спокійно-розважливий, укоськав-таки велетня коваля, не завдавши йому жодного удару.

— Він напосідається на мене! — прошепотіла вона до Біллі. — Просвітку не дає і б'є кожного, хто до мене підійде. Я більше не хочу його бачити!

Біллі раптом зупинився. Лонг, що нехотя повернувся був іти, теж зупинився.

— Вона каже, що не хоче з тобою водитися, — озвався Біллі до нього. — А як вона каже, то так воно й буде. Хай-но я ще раз почую, що ти чіпляєшся до неї, — я не так коло тебе заходжуся. Зрозумів?

Лонг люто спалахнув, але не озвався.

— Ти зрозумів? — спитав Біллі ще рішучіше.

Коваль рикнув щось у відповідь, що мало означати згоду.

— Ну, то гаразд. Пам'ятай. А тепер — геть із дороги, доки цілий!

Лонг ушився, погрожуючи нишком, а Сексон рушила далі, мов у сні. Чарлі Лонг сплехував. Він злякався цього хлопчика з ніжною шкірою й блакитними очима. Вона покінчила з Лонгом, — Біл зробив те, на що не зважувався дотепер ніхто з інших чоловіків. І він поставився до неї багато краще, ніж до Лілі Сендерсон.

Двічі намагалася Сексон розповісти Біллі детальніше про своє знайомство з Лонгом, але він щоразу перепиняв її.

— Те все мені байдуже, — сказав він за другим разом. — Тепер ви тут, і цього досить!

Проте вона наполягла на своєму, і коли, схвильована й обурена неприємними спогадами, закінчила, Біллі лагідно поплескав її по руці.

— Не журіться, Сексон, — сказав він. — Лонг просто великий нахаба. Я це враз зрозумів, лиш оком скинувши на

нього. Більше він вас не турбуватиме. Знаю я таких молодчуг. Тільки загризається, мов той собака. Думаєте, він уже такий завзятий розбишака? Він тільки з немовлятами хоробрий.

— Але як це ви робите? — спитала вона захоплено. — Чому чоловіки так бояться вас? Ви якийсь незвичайний!

Він зніяковіло всміхнувся і перевів розмову на інше.

— Знаєте, — сказав він, — мені страшенно подобаються ваші зуби. Вони такі білі й рівні, але й не дрібні, як у дитинчат. Вони... вони саме такі, як треба, і пасують до вашого обличчя. Таких гарних зубів я ще в жодної дівчини не бачив! Слово честі, — почувуюся, немов який голодняк, дивлячись на них! Отак би й поїв їх — такі вони гарні!

Опівночі, залишивши Берта й Мері, що ніяк не могли натанцюватись, Біллі й Сексон подалися додому. Він настояв на тому, щоб не засиджуватись, і дорогою пояснив, чому саме:

— Бокс навчив мене берегти свої сили, — почав він. — Наш брат не може цілісінький день працювати, а потім до світу танцювати, і щоб не перевестися. Те саме й з випиванням. Я зовсім не янгол. Я теж колись напивався. Отож-бо знаю, що це таке. Випити я люблю. Люблю пиво, знаєте — такими великими кухлями; але ніколи не видудлюю досхочу. Я вже пробував, та переконався, що то кепська річ. Ось хоч би й цей довготелесий здоровило, що причепився до нас. Я б уже дався йому взнаки, якби до того дійшлося. Звісно, він таки, нівроку йому, галабурдник, але тут ще й пиво його підгарячило. Я це одразу помітив, — тож і всипав би йому бобу, не змигнувши. Фізичний стан людини — то найголовніше.

— Але ж він такий здоровань, — заперечила Сексон. — Його кулаки вдвоє більші за ваші.

— Кулаки — це дурниця. Важливо те, що криється за ними. Він би на мене накинувся, мов звір. Якби я його не зміг подужати одразу, я б ухилився, оборонявся, вичікував. Це знесило б його доценту: серце сплехувало б, дихання — все, а тоді я б його пальцем поклав. І він і сам це добре знає.

— Досі мені не доводилося зустрічатися з боксерами, — сказала Сексон, помовчавши. — Ви перший.

— Та я вже давно не боксер, — хапливо заперечив Біл. — Ще однієї речі навчив мене бокс — що треба його кинути. Даремна праця. Сучать тебе, крутять, доки твоє тіло, м'язи, все, все стане міцне й пружне, а шкіра — гладенька, як шовк; здається, проживеш сто років з таким здоров'ям; аж раптом — вилізеш колись з-під каната на ринг, зробиш із двадцять клятих раундів з якимось дужим парубчаком, і за ті двадцять раундів пошарпаєш унівець увесь свій шовк; гульк — і вкотиш собі віку на цілий рік! А часом то й на п'ять років, а то й на піввіку; трапляється, що й з місця не підведешся. Я стежив за боксерами. Буває — хлопець дужий, як бик, а не минуло й року — вмирає від сухот або запалення нирок, чи з якої іншої хвороби. То що ж тут путнього? Адже ж ні за які гроші не купиш того, що загубив. Ось чому я покинув бокс і знову за хурщика. Я набув собі цього шовку й хочу його якнайдовше зберегти, — ото й усе.

— Ви, мабуть, дуже пишаєтеся, що ви найдужчий з чоловіків, — сказала Сексон тихо, сама пишаючись його силою та спритністю.

— Звичайно, це приємно, — відказав він щиро. — Я радий, що спробував боксу, і радий так само, що кинув його... Так, він багато дечого навчив мене; він навчив бути обережним і стримувати себе. О, якби ви знали, яка в мене була колись вдача, — мов сірник, одразу ж спалахую вогнем! Часом я сам себе боявся, — такий був задерій, що й хтозна... Але бокс навчив мене тримати себе в шорах і не робити такого, щоб потім каятися.

— Та ну вас — адже ви найспокійніша, найдобродушніша людина у світі! — заперечила вона.

— Ні-ні, ви помиляєтесь. Постривайте, побачите ще: часом я можу так вибухнути, що й сам не тямлю, що роблю. О, я скаженію одразу, тільки-но попускаю повіддя!

Від цього натяку на те, що їхнє знайомство триватиме й далі, у Сексон щось радісно затріпотіло в грудях.

— Скажіть, — спитав, він, коли вони підходили до її домівки, — що ви збираєтеся робити найближчої неділі?

— Нічого. Поки що нічого не надумала.

— А що б ви сказали, якби я запросив вас поїхати ресоркою на цілий день у гори?

Сексон відповіла не одразу; на мить вона здригнулася з жаху, згадавши свою останню подорож із ковалем, свій страх, стрибок з екіпажа, а тоді довгі милі блукань крізь темряву ночі, у черевичках на тоненьких підшвах, непевними стежками, де кожен камінець різав ноги. І враз радісна хвиля пойняла її всю: цей-бо чоловік обіч неї — зовсім інший.

— Я люблю коні, — промовила вона. — Я люблю їх, здається, навіть більше за танці, тільки я майже нічого про них не знаю. Мій батько їздив на чалому полковому коні. Він же був капітаном кавалерії. Я його ніколи не бачила, але батько мені чомусь завжди ввижається верхи на цьому коні, з шабельтасом та шаблею при боці. Та шабля тепер у мого брата Джорджа, але Том — це мій другий брат, з яким я живу, — каже, що вона належить мені, бо вони обоє від іншого батька. Бачите, Том і Джордж мені брати тільки наполовину, — ми зведенята. Від другого шлюбу моєї матері знайшлася тільки я одна. То був її справжній шлюб... тобто шлюб з любові.

Сексон раптом зникла від власної балакучості; проте їй непереможно хотілось усе розповісти про себе цьому юнакові: адже ці далекі спогади — були неначе велика частка її самої.

— Кажіть, кажіть далі, — заохочував Біл. — Я люблю слухати про давні часи та про давніх людей. Мої батьки теж такого зазнали, і часом мені здається, що нашим батькам жилося чи не краще, ніж нам. Усе було тоді простіше й природніше. Я гаразд не потраплю сказати, що думаю... Але тільки скажу: не розумію я теперішнього життя. Тепер у нас завелися професійні спілки й об'єднання підприємців, і страйки, і скрута, і безробіття, і ще багато чого. А за давніх часів цього не було. Кожен обробляв свою землю, приносив додому м'ясо з полювання, мав досхочу поживи та піклувався про своїх старих. А тепер усе пішло шкереберть — і я нічого не второпаю. Може, я такий уже дурний, не знаю... Але ж розповідайте далі про свою матір.

— Бачте, коли моя мати була зовсім молода, вона покохалася з капітаном Брауном. Тоді, ще перед війною, він був

простий солдат. Потім почалася війна, і його послали на схід, де точилися бої, а мати поїхала до своєї хворої сестри Лаури, доглядати її. А згодом прийшла звістка, що його вбито під Шайлоу. І вона віддалася тоді за одного чоловіка, що кохав її вже багато-багато років... Він — тоді ще хлопчик, — був із нею в одному гурті, і разом з ним вона переїздила преріями. Він їй подобався, але вона не кохала його по-справжньому. А потім знову прийшла звістка, що мого батька зовсім не вбито. Мати зажурилася, та не змарнувала свого життя. Вона була добра мати й добра дружина, і, хоч завжди сумна, але така лагідна й привітна. Мені здається, що голос вона мала наймелодійніший у світі.

— Була, виходить, молодця, — похвалив Біллі.

— А мій батько так і не одружився. Кохав мою матір ціле життя. В мене зберігається чудовий вірш, що мати йому присвятила. Чарівний вірш, наче музика... Ну ось, минуло чимало часу, як помер мамин чоловік, і тоді вони, нарешті, побралися. Сталося це 1882 року, і жилось їй тоді добре.

Сексон ще багато розповідала Біллі, стоячи коло хвіртки, а коли вони розійшлись, їй дуже хотілося переконати себе, що їхній прощальний поцілунок був трошечки довший, ніж звичайно.

— Отож о дев'ятій? — гукнув він їй через хвіртку. — Про сніданок не турбуйтеся. Я сам усе влаштую. Ви тільки будьте готові рівно о дев'ятій.

РОЗДІЛ ІХ

У неділю вранці Сексон була готова навіть завчасу. Коли вона вдруге поверталася з кухні, куди ходила виглядати крізь вікно на вулицю, Сара, як завжди, почала їй вимовляти.

— Сором, гріх накуповувати собі тих шовкових панчіх! — почала вона. — Глянь на мене: день і ніч тупаю, відпочинку не маю, а однак шовкових панчіх не ношу, трьох пар черев-

чок теж не купую!.. Але господь справедливий, і коли прийде страшний суд, комусь будуть непереливки — кожен дістане по ділах своїх.

Том з люлькою в зубах, пестячи на колінах свого мізинчика, підморгнув сестрі — Сара, мовляв, у кепському настрої. Сексон вдавала, що не чує, і старанно вплітала стрічку в кіски однієї з дівчаток. Сара важко гупала по кухні, миючи й розставляючи посуд після снідання. Нарешті, тяжко зітхнувши, вона випростала спину, зігнену над зливальницею, і вороже зиркнула на Сексон.

— Ти нічого не скажеш, ні? Чого ж це ти мовчиш? Бо, мабуть, ще маєш крихту сорому. Хто б подумав — крутити любов із боксером! Не бійся, чула я, чула про твій роман із Білом Робертсом! Знайшла цяцю! Стривай лишень, дограєшся, що Чарлі Лонг добре накладе йому!

— Ну, не знаю, — втрутився Том. — Я чув, що Біл Робертс бравий хлопчина.

Сексон тільки всміхнулася знавецьки: перехопивши її усмішку, Сара й зовсім розлютилася.

— Чому ти не йдеш за Чарлі Лонга? Він дуріє за тобою, та й до горілки не охочий.

— Бо надолужує пивом, — заперечила Сексон.

— Правду кажеш, — підтримав її брат. — Я знаю напевне, що в нього й дома завжди стоїть повне барильце.

— Може, й ти дудлив з нього? — гаркнула Сара.

— Може, й так, — згодився Том і обтер губи рукою, немов згадавши смак того пива.

— А чого б йому й не тримати в себе барильця, коли йому так хочеться? — знову повела Сара атаку, скеровану тепер і проти чоловіка. — У нього боргів нема, і він заробляє грубі гроші, — в кожному разі більше, як дехто інший.

— Бо не має на шії жінки й дітей, — відказав Том.

— Бо не переводить грошей на внески до всяких ідіотських спілок.

— Ого, ще і як переводить, — спокійно відповів Том. — Не багато заробив би він у своїй майстерні, та й узагалі в Окленді, якби не ладнав зі спілкою ковалів. Ти, Сара, нічого не тя-

миш у профспілкових справах. Якби не спілки, ми всі подо-
хли б з голоду.

— Звісно, звісно, — завелася Сара. — Я нічого не тямлю,
не доросла! Я просто дурепа! Чи то ж слід отак учити матір
при дітях? — Розсатанівши, вона повернулася до свого най-
старшого, що, як ошпарений, відскочив назад. — Віллі, твоя
мати дурна! Чуєш, синку? Твій батько каже, що вона дуре-
па, — і каже це їй просто в вічі, та ще й перед вами, дітьми!
Незабаром почувеш, що твоя мати сказала, — тож її запро-
торять у божевільню. Що ти на це скажеш, Віллі? Приємно
тобі буде, якщо рідна твоя мати сидітиме у гамівній сорочці,
замкнена без світла й сонця, і її битимуть, як негрів-рабів
перед війною, Віллі, битимуть, як звичайних чорнопиких не-
грів! Ось якого ти маєш батечка, Віллі! Ти тільки подумай, Ві-
ллі, — мати твоя, що породила тебе, — у божевільні, а навкру-
ги ревуть і кричать біснуваті, а долі лежать ті, кого на смерть
запороли нелюди-сторожі, і вапно роз'їдає їхні трупи...

Сара вже не могла спинитися; вона змальовувала страш-
не майбутнє, що готує їй чоловік, сама себе під'юджуючи,
а губи бідному хлопчикові, наляканому загрозою якоїсь не-
зрозумілої катастрофи, почали безгучно тремтіти, і він тихо
заплакав. Терпець Сексон увірвався.

— Скажи, на бога, невже ми не можемо пробути разом
п'ять хвилин без сварки? — вихопилося в неї.

Сара одразу ж забула про божевільню і круто повернулася
до зовиці.

— Хто ж тут свариться? — огризнулася вона. — Досить
мені рота роззявити, як ви обоє налітаєте немов ті шуліки!

Сексон безнадійно знизала плечима, а Сара знову наки-
нулася на чоловіка.

— Як тобі твоя сестра миліша за власну жінку, то нащо ти
зі мною одружився? На якого чорта понаводила я тобі дітей,
робила на тебе рук не покладаючи, ні на що перевелася? І яка
за це мені дяка? Тепер я вже навіжена, і цим ти дорікаєш мені
перед рідними дітьми!.. А що я маю від тебе? Цікаво мені зна-
ти, що ти дав своїй жінці, яка варила й пекла на тебе, прала
твоє смердочче шмаття й церувала твої діряві шкарпетки, та

ночей не досипала над твоїми виплодками, коли вони хворували! Глянь сюди!

Вона виставила безформну набряклу ногу, взуту у величезний, давно не чищений черевик, на якому суха шкіра давно потріскалась.

— Глянь сюди! Кажу тобі, глянь сюди! — Її хрипкий голос ставав щораз пронизливішим. — Ось оце єдині черевики, що я маю. Я. Твоя жінка. І тобі не сором? Де вже там балакати за три пари? Глянь на цю панчошу!

Їй бракувало слів. Раптом вона знесилено гупнула на ослін біля столу і обвела всіх поглядом, сповненим невимовної злості й розпуки. По тому скочила на ноги, як автомат, налила собі чашку холодної кави й так само поривчасто знову сіла. Немов боячись попекти губи, вона налила в мисочку цієї масної рідини і так і застигла, похмуро дивлячися перед себе. Груді движіли їй уривчасто й конвульсійно.

— Ну, Саро, годі, не хвилюйся, не хвилюйся-бо! — стривожено заспокоював її Том.

Замість відповіді, Сара помалу й дуже обережно, немов доля цілих імперій залежала від певності її рухів, перекинула мисочку на стіл догори дном, так само обережно й помалу піднесла праву руку й дзвінко ляснула сторопілого Тома по щоці. І враз пронизливо, хрипко й монотонно заскиглила несамовитим істеричним голосом, а тоді, плюхнувши, сіла на підлогу. Голосила вона, похитуючись тілом вперед і назад, наче її зігнуло неймовірне горе.

Тихий плач Віллі перейшов у рев, і двоє наляканих дівчаток з новенькими стрічками в косах заревли й собі. Томове обличчя застигло й пополотніло, а на щоці в нього палала червона пляма. Сексон хотіла пожалувати його, але не на-сміла. Том схилився над жінкою.

— Саро, ти нездужаєш. Хай я проведу тебе до ліжка. Я сам тут попораюсь.

— Не займай мене! Не займай! — закричала вона, дико пручаючись.

— Томе, виведи дітей у двір погуляти. В кожному разі виведи їх звідси, — сказала Сексон; вона сама тремтіла і була

бліда. — Йди, Томе, будь ласка, йди. Ось твій капелюх. Я сама заспокою її. Я знаю як.

Залишившись на самоті, Сексон почала хапливо поратися, над силу намагаючись бути спокійною, бо тільки спокоєм можна було вплинути на цю несамовиту жінку, що з криком звивалася на підлозі. Її огидливе голосіння проривалося крізь тонкі стіни будинку не тільки до сусідніх будинків, але й до вулиці і навіть через дорогу. Серце Сексон прикипіло на думку, що Біллі надійде саме під цей галас. До того ж вона була ображена й обурена до глибини душі. Проте, стримуючи себе, Сексон обняла Сару однією рукою, а другою стала помалу й лагідно водити по її чолі та розпатланому волоссі. Нарешті пронизливий невпинний крик трохи вщух. За кілька хвилин хвора лежала вже, важко хлипаючи, у своєму ліжкові, з мокрим рушником на голові й на очах. Сексон і Сара мовчки визнали цей вибух божевілля, як мігрень.

Коли здалеку почувся тупіт копит, а тоді обірвався перед їхнім домом, Сексон уже могла залишити братову й побігти махнути Біллі рукою через парадні двері. На кухні вона застала Тома, що в сумовитій тривозі чекав на неї.

— Усе гаразд, — заспокоїла вона брата. — Приїхав Біллі Робертс, і я їду до нього. Сядь коло неї, може, вона засне. Але не турбуй її. Хай собі робить, що хоче. Якщо вона дозволить тобі взяти себе за руку — потримай. В кожному разі спробуй. Та передусім — це найголовніше — зміни мокрого рушника на голові.

Том, добродушний і лагідний, був, проте, як здебільшого західні поселенці, здержливий в емоціях. Він кивнув їй і слухняно пішов до дверей, але раптом завагався. Він не сказав нічого, тільки глянув на Сексон з вдячністю й братньою любов'ю. Вона зрозуміла цей погляд і всією істотою відгукнулася на нього.

— Усе гаразд, так, так, усе гаразд! — палко скрикнула вона. Том похитав головою.

— Ні, не гаразд. Сором, тяжкий сором — ось що це таке. — Він знизав плечима. — За себе мені байдуже. Але за тебе мені прикро. Все твоє життя ще перед тобою, люба моя

сестричко. Молоді роки минуть так швидко, що й не схаменешся. Кепський початок дня. Забудь про все мерщій, біжи до свого приятеля та погуляй з ним. — Він спинився біля відкритих дверей, поклавши руку на клямку. Брови його болісно стиснулися. — Хай йому чорт! І хто б подумав! Колись і ми з Сарою їздили кіньми в гори. Мабуть, і вона тоді теж мала три пари черевичків. Чи ж можна повірити?

Сексон побігла до себе причепуритися; вона скочила на стільця, щоб ще раз критично поглянути в дзеркальце на стіні, чи гарно лежить на ній полотняна спідниця. Цю спідницю й жакета вона купила в крамниці, але дещо довелося на себе переробити, а щоб здавалося, ніби костюм шито в кравця, всі шви перестрочила у дві смужки. Стоячи на стільці, вона швиденько обсмикала й підтягла спідницю. Все гаразд. Милували око і тонкі щиколодки над низенькими шкіряними черевичками, і граціозна форма пружних литок у нових простих брунатних панчішках. Скочивши зі стільця, вона пришпилила до зачіски матроського капелюшка з твердої білої соломи, обвитого брунатною стрічкою в тон до паска. Потім похапцем міцно потерла свої бліді щоки, з яких Сарина істерика зігнала весь рум'янець, і затрималася на хвилинку, щоб одягти рукавички: колись на «сторінці мод» недільного додатку до газети вона вичитала, що справжні леді ніколи не вдягають рукавичок на вулиці.

Рішуче подавшись через вітальню й повз Сарину спальню, крізь тонкі стіни якої прохоплювалося важке сопіння й хлипання, Сексон на превелику силу примусила свої щоки зберегти рожевий колір, а очі весело поблискувати. І вона досягла свого. Біллі й на думку не могло спасти, щоб це жваве юне створіння, яке так легко збігло до нього з ганку, могло допіру витримати боротьбу з вибухом божевільної істерії.

Під сяйвом ранішнього сонця Біллі мало не засліпив Сексон своєю білявою принадою. На його білих майже ніжно-дівочих щоках грав легкий рум'янець. Сині очі були ще темніші, ніж звичайно, а м'які кучері ніколи ще так не золотилися стиглим колоссям, як тепер. Ні разу досі не бачила вона його таким велично-юним. Коли він усміхнувся до неї,

блиснувши білими зубами з-за червоних губ, по її тілі знову розлилося відчуття супокою й відпочинку. Після напівшалених зойків та голосіння братової, величний спокій Біллиної постаті втихомирював душу, і Сексон мимоволі засміялася подумки, згадавши, скільки страшного наговорив їй тоді Біллі про свою запальну вдачу.

Вона вже деколи їздила візником, але були то переважно важкі, незграбні, дибкуваті брички, запряжені однією захлялою шкапиною і розраховані на витривалість. Але тут перед нею стояла пара гарячих, неспокійних коней — вони, басуючи, мотали гривами, а їхня блискуча булано-золотиста шерсть свідчила про те, що за все своє славне молоде життя їх ще й разу не здавалося у винайм. Упряж на них була тендітна й легка, дишель неймовірно тоненький. А Біллі здавався невіддільною частиною і владарем цих коней і цього вузенького повозу на великих жовтих колесах з гумовими шинами. Як відмінний від інших був цей екіпаж, так і сам Біллі був відмінний від парубків, що возили її на прогулянку в незграбних колясках, запряжених захарчованими шкапами. Він тримав віжки в одній руці, але здержував гарячих молодих коней більше своїм низьким, тихим і спокійним голосом, у якому відчувалася міць і сила волі.

Треба було поспішати. Пильним жіночим оком Сексон одразу помітила юрбу цікавих дітей; голови дорослих теж здивовано визирали з-за фіранок. Вільною рукою Біллі відкинув полотняну запону й допоміг їй сісти обіч себе. Дуже зручне було те пружне сидіння, приємно було відкинутись на високу спинку, оббиту м'якою коричневою шкірою, але ще приємніше було відчувати близькість цього спокійного, певного у своїй силі юнака.

— Як вони вам подобаються? — спитав Біллі, беручи віжки в обидві руки й пускаючи коней, що рвучко ринули вперед. Сексон ще ніколи не бачила таких вправних коней. — Вони, знаєте, хазяйські. Таких коней не наймеш. Він дає їх мені часом, щоб не застоювалися. Якщо їх не привчати до регулярних виїздів, то потім сам будеш не радий. Гляньте на Короля — як виграє! Хіба не розкіш, га? Ач, яка краса! Цей

теж нівроку. Його звати Принц. Довелося одягти йому мундштука, бо інакше не втримаєш. Ах ти ж!.. Пустуєш?.. Бачили, Сексон? Оце коні! Не коні — змії!

За ними вслід полинули захоплені вигуки сусідських дітей, і, дихнувши на повні груди, Сексон подумала, що її щасливий день, нарешті, почався.

РОЗДІЛ X

— Я зовсім не знаюся на конях, — казала Сексон. — Мені зроду не доводилося їздити верхи, а як деколи траплялося правувати, — завжди то були якісь кривоногі шкапи, що раз у раз спотикалися. Але коней я не боюся. Я дуже люблю їх. Мені здається, це в мене вроджене.

Біллі глянув на неї у щирому захопленні.

— Це чудово! Це те, що я люблю в жінці, — сміливість! Бо ж часом як візьму з собою яку дівчину — ну, чисто всі жили повисотує. Ох, як вони мене злостять!.. Нервуються, і тремтять, і вищать, і трясуться... Мабуть, і їздили вони тільки заради мене, а зовсім не заради прогулянки. А мені до вподоби хоробра дівчина, що любить коней. Ось ви справді наче така дівчина, Сексон, — їй-бо, така! З вами є про що побалакати. А з іншими така нудота! Мовчу, наче води в рот набрав. Вони нічого не тямлять, усього бояться... Ви, Сексон, мене розумієте...

— Може, треба народитися з любов'ю до коней, а може, це має бути у тебе в крові, — відказала вона. — Мабуть, я так люблю коні тому, що мені часто ввижається мій батько на своєму чалому. Але хоч там як, а я їх люблю. Коли я була ще зовсім маленька, то раз у раз малювала коні. Мама завжди підохочувала мене до того. Я маю цілий зшиток своїх дитячих малюнків — і там самі тільки коні та коні. Знаєте, Біллі, іноді мені сниться, що я маю коня, свого власного коня. А як часто сниться мені, що я їду верхи або правую кіньми!

— Я вам потім дам правити, — хай тільки вони трохи укоськаються. Тепер вони занадто басують... Візьміться за віжки, ось тут перед моїми руками, і міцно тримайте... Почуваєте? Звісно, — почуваєте. Чуєте, як вони тремтять? Я боюся вам передати віжки, бо не втримаєте — надто ви легенька.

Очі Сексон засяяли; вона відчула у своїх руках тремтіння вудил і міць прекрасних, гарячих коней; а він, дивлячись на неї, загорався її радістю.

— Чого варта жінка, коли вона не годна бути рівнею чоловікові? — вигукнув він.

— Люди, що кохаються в чомусь одному, завжди легше сходяться, — відповіла Сексон, шаблоновою фразою прикриваючи свою радість: адже між ними й справді так багато спільного!

— Знаєте, Сексон, мені доводилося не раз битися, запекло битися, аби здобути перемогу, перед юрбою вічно п'яних, пропаханих куревом, огидних нікчем. Гидко згадати!.. І та покидь, що не знесла б жоднісінького удару в щелепу чи в живіт, — галасувала й ревла, вимагаючи від мене крові. Здумайте — крові! А в самих і риб'ячої крові катма! Слово честі, я волів би боротися перед одним глядачем, — хоча б і перед вами або кимось іншим, — аби він був мені до душі. Тоді б я пишався! Але битися перед отими миршавими, тупоголовими блазнями, полохливими, як кролі, і щоб вони плескали мені... мені? Невже ви дорікатимете, що я покинув оту гидоту? Та краще я битимуся перед старими спрацьованими шкапами, яким місце хіба на звалищі, ніж перед отим бидлом, у якого в жилах не кров, а вода з Контра-Кости, коли там починається дощова година.

— Я... я не знала, що бокс така... така річ, — нерішуче прошепотіла Сексон, випускаючи віжки з рук і знову відкидаючись на спинку поруч із Біллі.

— Не бокс, а юрба, що на нього милується, — раптом заступився він ревниво. — Звісно, бокс може зашкодити молодому хлопцеві, знівечити його здоров'я... Але найгірше драгує мене ця безглузда публіка. Навіть її оплески й хвальні слова принижують мене. Розумієте, що я хочу сказати?

Я втрачаю свою гідність. Ви тільки здумайте! П'яниці непро-сипенні, страхопуди нещасні, що хворої кицьки бояться, що не годні й пальця порядній людині подати — і вони стають гопки, верещать і під'юджують мене... Мене! — Раптом Біллі зареготав: Ха-ха! Гляньте на нього! Ото пройда!

Великий бульдог, що крався нишком через вулицю, не звертаючи жодної уваги на запряг, прослизнув надто близько від Принца, і той виширив зуби, спустив голову й натягнув віжки, щоб схопити пса.

— Наш Принц з натури теж перебієць. Він намагається зцапати пса зовсім не тому, що якийсь дармобит його на соба-ку нацькував. Він робить так з власної охоти. І це правильно. Бо це природно. Але на рингу, перед тими йолопами!.. Ні, хай бог милує, Сексон...

Сексон скоса поглядала на Біллі: як вільно керував він кіньми, що неслися ранковими недільними вулицями, як ду-жою рукою зненацька він осадив їх і збочив, обминаючи двох хлопчиків, що вовтузилися посеред вулиці з візочком... Вона дивилася на Біллі й раптом відчула в ньому незміряну глибину і міць, таємничу силу темпераменту, зірниць приборканих на дні душі бур, темну похмурість, — як зорі, холодну й дале-ку, — запеклу дикість вовка і шляхетну дикість расового коня, праведний гнів янгола і невичерпний пал вічної юності. Вона сиділа біля юнака перелякана й приголомшена, — спрагла жінка, що тяглася до нього через усі оті прірви, що прагнула його обіймами й серцем, — і шепотіла до себе, відгукуючись на це почуття всіма струнами своєї душі: «Любий, любий...»

— Бігме, Сексон, — провадив він далі, підхоплюючи обі-рвану нитку розмови, — часами я так ненавидів їх усіх, що мені хотілося перескочити через канат і врізатися в юрбу з ку-лаками, аби втямили, що то є справжній бокс! Хоч би взяти той вечір, коли я бився з Біллі Мерфі. Біллі Мерфі! Якби ви тільки знали його. Мій друг. Найкращий, найвеселіший з усіх боксерів! Ех! Ми ходили з ним разом до Дюрантської школи. Ми разом росли. Його двобій був мій двобій. Моє лихо було його лихо. Ми обоє захоплювалися боксом. Нас випускали одного проти одного, і не раз. Двічі ми закінчили внічию.

А тоді — раз переміг він; другий раз я. І ось ми зішлись з ним уп'яте, — уп'яте мали змагатися двоє людей, що люблять один одного. Він на три роки старший за мене. В нього жінка й двоє чи троє дітей, я їх теж знаю. І він мені друг. Розумієте?

Я важчий за нього на десять фунтів, але для боксерів важкої ваги це не вада. Він не відчуває часу й відстані так, як я, і я краще веду напад. Але він, зате, кмітливіший і моторніший. Я зроду не був такий моторний. Ми обоє не дамо себе скривдити. Обидві руки в нас розвинені, і ми добре орудуємо обома кулаками, — в обох нас міцний удар. Я знаю його удари, а він мої — і ми один одного поважаємо. Шанси в нас однакові. Два змагання внічию, і по одній перемозі. Слово честі, я об тім і не думав, хто ж то переможе, — ми рівні. Отож, починається бій... Вам не прикро це слухати?

— Ні, ні! — скрикнула вона. — Мені страшенно цікаво, — ви такий надзвичайний.

Він прийняв похвалу як належне, не зморгнувши своїми ясними спокійними очима.

— Ми почали. Шість раундів, сім, вісім; ні його, ні моя не взяла. Я відбиваю його випаді лівою рукою, і мені пощастило дати йому короткий аперкот правою, аж тут він як дасть мені у щелепу й у вухо — то в мене, вірите, в голові запаморочилось і загуло. Ну, виходить, усе гаразд — видно, що скінчиться знов унічию. А треба ж зробити двадцять раундів, знаєте.

Раптом йому не пощастило. Ми саме ввійшли в клінч, а він мене лівим кулаком по голові як грюкне! — якби по щелепах, то так би я й звалився. Я хильнувся вперед, та не досить швидко, і його кулак бабахнув по вилиці. Бігме, Сексон, від того удару мені в очах свічки засвітилися. Але дарма, то не могло мене увередити, кістки-бо тут міцні. Та за те бідному хлопцеві заріз, — він скалічив собі великого пальця, якого ще малим розбив, боксуючи на пісках Вотс-Тракту. Отож він тим пальцем як ударився об мою міцну кістку й удруге його вивихнув. Я цього зовсім не хотів. Це підступний викрут, хоч у змаганнях цілком законний, тобто ти повертаєшся так, що супротивник розбиває собі руку об твою голову. Але не між друзями. За мільйон доларів не втнув би я Білові Мерфі такої

штуки. Просто стався нещасливий випадок — через мене, що я такий вайлуватий на світ народився.

А як це боляче! Слово честі, Сексон, ви собі й уявити не можете, як болить, коли заб'єш ушкоджене місце. Що мав робити Біллі Мерфі? Боротися обома руками йому вже несила. Він це знав, і я теж. Суддя це знав — а більше ніхто. Біл намагався вдавати, що з лівою рукою в нього все гаразд. Але ж насправді було не так! Кожен дотик завдавав йому такого болю, немов у руку йому впинався ніж. Він насправжки не міг ударити лівою. Чи с'як чи так — однаково болить. Отож я й не дуже відхилявся від його замахів лівою, я знав, що то порожні удари — зате йому власні удари допікали аж до серця, і щодалі — гірше й гірше.

Ну, а тепер — уявіть собі, що ми боксуємо для власної втіхи десь на задвірку, і Біл раптом розбиває пальця об мою голову? Ми, звичайно, зараз же рукавиці набік, я притьмом обмотую йому бідолашного пальця холодним компресом і гарненько бинтую, щоб запобігти запаленню. Але тут не те. Це змагання для гулящих глядачів, що заплатили гроші і хочуть бачити кров; і вони таки доб'ються крові. То не люди, то — вовки!

Йому треба було берегтися, ну і я на нього не напосідав. Я й сам збентежився — не знав, що чинити. Тільки вдавав, що боксую. А глядачі це помітили й загорлали:

«Який це бокс?!.. Шахрайство! Шахрайство! Загили йому! Стоїмо за тебе, Робертсе!..» — і всяке таке казна-що.

«Бийся! — люто шепоче мені суддя. — Бийся, а ні — то я дискваліфікую тебе — тебе, чуєш, Біле!»

Кепська справа. Нечесна. І знаєте, за віщо ми боролися? За сотню доларів. Ви тільки здумайте! Я мусив скінчити боротьбу й зробити все, щоб скалічити свого друга, бо, бачте, оті дармобити на нас гроші поставили!.. Гарно, нема чого казати! Ну, то це й був мій останній виступ. Ніколи вже нога моя не ступить на ринг!

«Годі, — кажу я до Мерфі під час клінчу, — бога ради, Біле, — годі!» — А він мені пошепки: «Не можу, Біле, — сам знаєш, не можу».

Тоді суддя розборонив нас, а юрба загаласувала й затупотіла.

«Ну ж бо, доконай його, Робертсе, катів сину!» — каже мені суддя; а я його к бісу посылаю, і знов ми з Біллі входимо в клінч, і знов Біллі забиває свого хворого пальця, і з болю йому кривиться обличчя. І це гра? Ні, таке вже годі! Думаєте, приємно дивитися в вічі чесному хлопцеві, що корчиться з болю? Адже ж ти любиш його і знаєш, що він тебе любить, а проте завдаєш йому болю, — то хіба це спорт? Я не міг того знести. Але глядачі поставили на нас свої гроші, і до нас їм дарма! Ми продалися за сто доларів і мусимо відробляти.

Слово честі, Сексон, я хотів перескочити через канат і пустити кров отим крикунам, що так прагнули крові.

«Кінчай, бога ради, — шепнув мені Біллі в цьому клінчі. — Збий мене з ніг, бо не можу ж я сам упасти».

І знаєте, Сексон? Я заплакав, заплакав отам на рингу, під час отого клінчу. «Не можу, Біле», — шепочу я йому й обіймаю, як брата. А розлютований суддя розтягує нас у різні боки, і клятві вовки гарчать:

«Він у тебе в руках!», «Доконай його!», «Кінчай!», «Заціди йому в зуби, щоб гепнув!»

«Доконай мене, Біллі, не будь свинею», — благає він і дивиться на мене так лагідно, а суддя знову рознімає нас.

А вовки виють своє: «Шахраї! Шахраї! Шахраї!» — і не вгавають.

І що ж, я доконав його. Іншого виходу в мене не було. Бігме, доконав. Мусив. Я зробив удаваний випад, хутко відхилився праворуч від його лівої руки, підставив плече й зацідив йому по щелепах з правого боку. Він знав цей викрут. То йому була не первина. Він не раз і сам так робив і боронився від нього плечем. Але цим разом він не боронився. Навпаки, він відкрився, приймаючи удар. Бах! Я влучив... Він підскочив угору, повалився на бік, загіб носом, а тоді впав мерцем; голова йому зігнулася, наче він карка зламав. І це зробив я, його друг, за сто доларів для втіхи підлих блазнів, що не годні мені в слід ступити! Не довго думаючи, я схопив Біла на руки, виніс його й допоміг очутити. А дармобитам що? Вони ж заплатили свої грошки, то й одержали свою порцію

крові, ще й побачили нокаут!.. А людина, у сто крат краща за них, яку я любив, лежала переді мною на матах, мов мертва, із розбитим обличчям...

Яку хвилину Біл мовчав, дивлячись просто вперед на коні, і обличчя його було суворе й гнівне. Потім він зітхнув, глянув на Сексон і всміхнувся.

— Відтоді я покинув боксувати. А Біллі Мерфі кепкує з мене. Він бокс не кидає. Але так, між іншим, — задля підробітку, бо ж у нього добра робота. Часом, як щось там набіжить — чи ремонт, чи лікареві треба заплатити, чи старшому синкові велосипеда заманеться, — Біл виступає по клубах і бере п'ятдесят чи сто доларів за вечір. Ось я колись познайомлю вас із ним. Він добрий хлопчина. Але той вечір таки дався мені взнаки.

Лице Біллі стало знову похмуре й суворе, і Сексон не-свідомо зробила те, що в таких випадках, удаючи щирість, роблять жінки вищих, ніж її, соціальних верств. Її рука зне-нацька міцно стиснула його руку, яка тримала віжки. У на-городу за це Білові очі й губи привітно всміхнулись, коли він обернувся до неї.

— Вйо! — гукнув він. — Ото диво! Ніколи я ще не балакав про це ні з ким. Я завше тримаю язика на припоні — не базикаю про те, що думаю. Але чомусь мені хочеться, щоб між нами було все гаразд, — щоб ви мене знали й розуміли. Ось тим-то я й кажу вам усе, що думаю. А танцювати зугарний всяк!

Дорога йшла повз міську управу. Вони проминули хмаро-чоси Чотирнадцятої вулиці, Бродвей та Маунтен-В'ю і, повер-нувши праворуч коло кладовища, через Підмонтські горби вибралися до Блер-парку й раптом пірнули в зелену прохо-лоду Джек-Гейської ущелини. Сексон раділа й захоплювалася, що так швидко вони їхали.

— Ну ж і коні! — скрикнула вона. — Я ніколи навіть не марила, що мені пощастить їздити такими кіньми. Боюся, щоб раптом не прокинутись і не побачити, що це тільки сон. Я ж так люблю коні... Не знаю, що б я віддала, аби тільки мати колись власного коня.

— Чи не дивно, що і я люблю коней саме так? — відказав Біллі. — Хазяїн каже, що я на стайні народився. Сам-то нічо-

гісінько в них не тямить, хоч має, проте, двісті здоровезних биндюжних коней, окрім цієї пари легкотяглих. А ось я не маю й шкапини.

— Але ж господь створив коні, — мовила Сексон.

— Звісно, що не мій хазяїн. Тільки чого ж тоді він має їх так багато? Здумайте тільки, — дві сотні! Він убгав собі в голову, що любить коней. Але слово честі, Сексон, усіх своїх коней укупі він не любить так, як я люблю останню волосинку облізлого хвоста в останньої шкапи з його табуна. І все ж коні не мої, а його. То чи не глум це?

— Отож-бо й є, — засміялася Сексон співчутливо. — А ось я, наприклад, дуже люблю тонкі блузки з мереживом, і все своє життя тільки те й роблю, що прасую їх для когось іншого. Це теж і дивно, й несправедливо!

Біллі розлючено стиснув зуби.

— А ще ж у який спосіб здобувають собі декотрі жінки оті блузки! Мене просто злість бере, як здумаю, що ви прасуєте їх. Ви знаєте, що я хочу сказати, Сексон. Тут нема чого в схованки гуляти. Ви знаєте. Я знаю. Всі знають. Але чомусь воно заведено, що чоловікові не годиться говорити з жінкою про такі речі. — Він майже винувато дивився на Сексон, але тон його був твердий і переконаний. — Я ніколи не розводжуся про такі речі з іншими дівчатами. Вони-бо доконче подумають, що я на щось натякаю. Мене аж злість бере, як вони в усьому завжди шукають якихось натяків. Але ви не така. Я можу з вами говорити про все, що хочу. Я знаю. Це добре. Ви однаково, що Біллі Мерфі або котрий інший хлопець. Ви розумієте.

Сексон щасливо зітхнула й мимохіть глянула на нього за-коханими очима.

— Те саме й зі мною, — промовила вона. — Я ніколи не дозволяю знайомим хлопцям заводити зі мною такі розмови — вони враз перекрутили б це на інше. Знаєте, коли я буваю з ними, мені все здається, що ми брешемо одне одному або дуриємось, як на маскарадї. — Вона на хвилинку змовкла, а тоді повела, вагаючись, далі: — Я не сліпа... Я багато бачила й... чула. Я мала не раз нагоду відпочити від пральні... досить було б пальцем кивнути, і мала б я отакі самі гарні

блузки... І все таке... і може, навіть верхового коня... Був тут один касир з банку... ще й жонатий... То він мені просто запропонував... Хто там на мене зважатиме!.. В очах його я була не порядна дівчина з природними дівочими почуттями. Я була просто ніщо. Між нами була суто ділова розмова... Від нього я дізналася всякого про чоловіків. Він сказав, що саме він зробить для мене. Він...

Її голос сумовито обірвався, і в тиші чути було, як Біллі заскреготів зубами.

— Можете не казати мені! — скрикнув він. — Я знаю. Наш світ брудний, несправедливий і розпусний! У ньому нема ні честі, ні совісті. Не розумію я його. Жінок з усім найкращим, що є в них, купують і продають, мов коней. Я не можу збагнути тих жінок. Але й тих чоловіків так само. Чоловік, отак купуючи жінку, наражається на неминуче ошуканство. Але ж це дивно, хіба ні? Візьмім ось мого хазяїна з його кіньми. Він же має не тільки власних коней, а й жінок. Він міг би, мабуть, купити і вас, бо дав би добрі гроші. Ех, Сексон, ви варті гарних блузок та всяких інших дарунків, але, бігме, я й здумати собі не можу, щоб ви за них платили такою ціною. Це був би справжній злочин...

Раптом він замовк і натяг віжки. З-за крутого повороту мчав на них автомобіль. Шофер шпарко загальмував, і машина стала. Пасажири в ній з цікавістю поглядали на молоду пару в легкому екіпажі, що загородив їм дорогу. Біллі підніс руку.

— Об'їдьте нас із зовнішнього боку, молодче! — гукнув він шоферові.

— І на думці не маю, братику, — відповів той, міряючи досвідченим оком крихку крутизну по один бік дороги і обривчастий схил по другий.

— То заночуємо тут, — весело заявив Біллі. — Я знаю правила їзди! Ці коні ніколи не бачили машини. Можете бути певні, що я не попущу, щоб вони понесли й перекинули повіз у прірву.

Пасажири в машині обурено запротестували.

— Не задавайся, хлопче, хоч ти собі й мугиряка, — відказав шофер. — Ми твоїх коней не зачепимо. Відступися, аби ми проїхали. А коли ні, то...

— Це зробиш ти, молодче, — кинув Біллі. — Ти не маєш права так говорити до товариша. Нема чого сперечатися. Катай-бо назад — угору дорогою, та й уже! Зупинишся там, де можна розминутись, і ми об'їдемо вас. Самі ви заварили, тож тепер і виплутуйтесь.

Після незадоволених переговорів з пасажирями, шофер нарешті послухав, дав задній хід, і машина зникла за поворотом.

— Невелике цабе! — підморгнув Біллі до Сексон. — Вони гадають, кількома галонами бензину та ціною машини завойовали собі всі шляхи, що їх прокладали ваші й мої предки.

— Ти що — до ночі будеш воловодитись? — почувся з-за повороту шоферів голос. — Поганяй, дорога вільна.

— Забирайся до дідька! — презирливо гукнув Біл. — Пройду, коли схочу! А як не даси мені досить місця, то переїду й тебе і твоїх дохлявих жевжиків.

Біллі злегка ворухнув віжками, і невтомні коні, мотаючи гривами, без усякого спонукання виїхали на крутий схил і обминули машину, що чахкала за поворотом.

— То на чому ж ми зупинилися? — почав Біллі, коли перед ними простяглася вільна дорога. — Ага, — тож мій хазяїн. Чого може він мати аж дві сотні коней, і жінок, і всякого добра донесхочу, а ми з вами не маємо нічого?

— Ви ж маєте красу й здоров'я, Біллі, — сказала Сексон лагідно.

— І ви також. І ми продаємо цей крам, немов шовк за прилавком, по стільки-то за ярд. Ви ж самі знаєте, на що переведетеся за кілька років, працюючи в пральні. А я? Я щодня продаю помалу свою силу. Ось гляньте на мого мізинця! — Він перекинув віжки в одну руку і показав їй другу. — Я не можу ворухити ним так легко, як іншими пальцями, — і що далі, то гірше. Цьому винен не бокс, а моя робота. Це понівечений шматок запроданого «шовку». Чи ви коли бачили руки старого биндюжника, що правував четвернею? Вони такі покручені та скривлені, наче кігті.

— За тих давніх часів, коли наші предки переходили прерії, все було зовсім не так, — озвалася Сексон. — Мабуть,

і вони калічили собі руки в роботі. А проте їм нічого не бракувало, і коні вони мали, і все чисто.

— Звісно. Вони працювали на себе. І руки калічили ради себе. А я калічу свої пальці заради хазяїна. Знаєте, Сексон, його руки такі тендітні, мов у якої жінки, що зроду не працювала. А він же має і власні коні, й стайні, хоч ніколи й за холодну воду не візьметься, тоді як мені доводиться аж із шкури видиратися, аби заробити собі на хліб та на одяг. Мене обурює, чому все так улаштовано на світі? І хто крутить світом? Ось що хотів би я знати. Часи змінилися. Хто їх змінив?

— У кожному разі не бог.

— Головою ручуся, що не він. І ще одне кортить мені знати. Хто я таки, нарешті, той бог, — де він? Якщо він усім керує, — а нащо він здався, якщо не керує? — то чому дозволяє він моєму хазяїнові й отаким, як той ваш касир, мати табун коней, купувати жінок і гарненьких дівчат, що їм слід було б кохати своїх чоловіків та народжувати дітей і не соромитися їх, і взагалі жити собі щасливо, як їм припаде до вподоби?..

РОЗДІЛ XI

Засапані коні, важко дихаючи й часто зупиняючись, дерлися вгору давнім кам'янистим шляхом, що вів до Морагської долини. Від перевалу через пагорби Контра-Коста дорога прикро спускалася між зелених, залитих сонцем узгір'їв Редвудської ущелини.

— Хіба ж не розкіш? — скрикнув Біл, широким порухом звертаючи увагу Сексон на мальовничі групи дерев, де дзюрчали невидимі струмки і по-літньому гули бджоли.

— Страх, як гарно!.. — погодилася Сексон. — Коли надивишся на це, то так тягне пожити на селі, хоч я й містянка зроду.

— Мене теж, Сексон. Сам я теж ніколи не жив на селі, хоч усі мої кривні — селяни.

— Тоді не існувало міст. Тоді всі жили по селах.

— Мабуть, таки справді, — кивнув Біллі. — Тож вони му-
сили жити по селах.

У легкому екіпажі не було гальм, і Біллі доводилося дуже уважно стежити за спуском по крутій звивистій дорозі. Сексон відкинулася на спинку й заплющила очі, цілком проїнята відчуттям спокою та відпочинку. Час від часу Біллі поглядав на її заплющені очі.

— Що з вами? — нарешті спитав він стурбовано. — Вам недобре?

— Навкруги така краса, аж мені страшно й дивитися, — відповіла Сексон. — Тут усе занадто щире...

— Як то щире? Дивно якось ви кажете!

— А чи ж ні? В мене таке почуття. Тут усе щире. В місті будинки, і вулиці, й усе, — нечесне, нещире. Не знаю чому, але це так.

— Бігме, ви, здається, кажете правду! — скрикнув він. — Коли ви це сказали, воно саме впало мені в око. Тут нема ні підступів, ні хитрощів, ні облуди, ні брехні. Оті дерева стоять собі дужі, природні й свіжі, як молоді боксери, що вперше виступають на рингу і ще не обізнані з його підлотою, інтригами, викрутами на користь тих, хто поставив більше грошей, аби пустити туману глядачам. Так, тут усе щире. Сексон, скажіть мені, — ви справді все це розумієте? — Він замовк, тільки пильно дивився на неї замисленим, лагідним поглядом, і від цього пестливого погляду вона вся радісно стрепенулася. — Знаєте, мені хотілося б, щоб ви колись побачили, як я боксую; я кажу про справжній, напружений, запеклий двобій. Я був би незмірно гордий, якби мені довелося битися для вас. Ви дивилися б і розуміли. Це був би чесний двобій, далєбі, чесний. А дивно! Мені ніколи ще не хотілося боксувати на очах будь-якої жінки. Всі вони пищать, вищать і нічого не тямлять. А ось ви зрозуміли б. Їй-бо, зрозуміли б!

Згористий шлях залишився позаду. Незабаром екіпаж уже котився залитою сонцем долиною попри затишні фермерські садиби й золотисті поля стиглого хвилястого збіжжя. Біллі знову звернувся до Сексон:

— Слушайте, — ви, мабуть, уже частенько закохувалися? Розкажіть мені, що воно таке, оте кохання?

Вона поволі похитала головою.

— Я тільки думала, що закохувалася... і то це не дуже часто...

— Не дуже часто? — скрикнув він.

— Як на правду сказати — ні разу, — запевнила вона його, втішаючись нишком його мимовільними ревностями. — Навсправжки я ще ні в кого не була закохана. Якби закохалася, то тепер була б уже заміжня. Якби я любила хлопця, то, звичайно, вийшла б за нього — а як же інакше?

— А якби він вас не любив?

— Не знаю, — всміхнулася вона напівжартома, перекопано й гордо. — Мені здається, що я змогла б закохати його в себе.

— Звичайно, змогли б! — ревно вигукнув Біллі.

— Але ж на лихо, — додала вона, — тих хлопців, що мене кохали, ніколи не кохала я... О, гляньте!

Трусик із пухнастим хвостиком проскочив перед ними через дорогу, залишивши за собою тоненьку хмарку куряви, немов димок від цигарки. Ще один поворот, і з-під самих кінських морд нараз спурхнуло з десятка сполоханих перепеличок. Біллі й Сексон, мов діти, тішилися кожною несподіванкою.

— Ех, — промурмотів він. — Шкода, що я не народився фермером. Людей створено не на те, щоб вони ниділи по містах.

— Та ще коли вони нашої вдачі, — згодилася Сексон. — Вона на хвилю замовкла й глибоко зітхнула. — Яка краса! Прожити тут усе життя серед природи — то був би чарівний сон. Іноді я дуже шкодую, що я не індіанка.

Біллі кілька разів поривався звернути розмову на цікаву для нього тему, але все стримувався.

— Ну, а щодо тих хлопців, яких ви, як вам здавалося, кохали?.. Ви ж мені про них так нічого й не розповіли, — навжився він нарешті.

— Вас те цікавить? — спитала вона. — Далєбі, вони того не варті.

— Звичайно, цікавить. Розповідайте. Ну...

— Гаразд. Слухайте. Перший був Ел Стенлі...

— Чим він заробляв гроші? — перебив майже владно Біллі.

— Він був картяр.

Біллі похмуро зиркнув на Сексон, і в його затьмареному погляді промайнула підозра.

— О, не турбуйтеся! — засміялася вона. — Мені було тоді лише вісім років. Бачите, я починаю від самого початку. Те було тоді, як моя мати померла, і Кеді взяв мене в прийми. Він мав готель і шинок, — невеличкий готель у Лос-Анджелесі. Спинялися в нього переважно робітники, навіть поденники й залізничники, і, мабуть, Ел Стенлі таки добре переполовинював їхні заробітки. Він був дуже гарний, спокійний і говорив так тихо й ніжно. Ні в кого я не бачила таких лагідних очей і таких чистих та м'яких рук, як у нього. Немов і тепер їх бачу перед собою. Він іноді грався зі мною пополудні, дарував мені цукерки й цяцьки. Він спав майже цілісінький день. Тоді я ще не знала через віщо. Мені здавалося, що він зачарований принц. А одного вечора його вбили в нашому барі, але перед тим, як померти, він убив свого вбивцю. Так скінчилося моє перше кохання.

Вдруге я закохалася після притулку — тоді мені вже минав тринадцятий рік, і жила я в брата (відтоді я весь час так з ним разом і живу). То був хлопчик моїх років, пекарчук, що розвозив булки. Я зустрічала його мало не щоранку, йдучи до школи. Він спускався завжди по Вудстріті й завертав на Дванадцяту. Може, мене вабив до себе не так він сам, як його кінь. У кожному разі, я любила його кілька місяців. А згодом його звільнено, чи щось, може, сталося, тільки замість нього з'явився новий возій. Так ми з ним не перемовили й словечка.

А потім, коли мені вийшло шістнадцять років, з'явився бухгалтер. Мені щастить на бухгалтерів. Адже ж то був бухгалтер з нашої пральні, отой, що його побив Чарлі Лонг. Я тоді працювала на консервні Гікмеера; він теж служив там. І в нього теж були дуже ніжні руки. Але незабаром я побачила, що він за один. Він був... ну, та в нього були такі самі норови,

як і у вашого хазяїна. Насправді я його ніколи не кохала, як перед богом — не кохала, Біллі. Я відразу відчула, що він хитрує зі мною. А коли я працювала на фабриці картонових коробок, мені здалося, що я закохалася в одного продавця. Він працював в «Універсальній крамниці» Кана, — знаєте, на розі Одинадцятої і Вашингтон-стріт. Порядний був хлопець. Але в цьому й біда: занадто порядний! Не було в ньому ні життя, ані запалу. Він хотів зі мною побратися. Та мене не вабило те анітрішечки. Мабуть-таки, я його не кохала. Був він вузькогрудий, миршавий, а руки мав завжди холодні й спітнілі. А проте — як одягався!.. Наче вискочив просто з галантерейної крамниці! Він загрожував кинутися в річку і багато всякої всячини плів, та проте я від нього відкинулась.

А після нього... опісля не було нікого. Я, мабуть, стала занадто перебирати, і мені більше ніхто не припадав до серця. Мої взаємини з хлопцями відтоді скидалися більше на гру або боротьбу. І ніколи ця гра не була цілком чесна — ми хитрували, як ті шулери, що ховають у рукав значені карти. Ми ніколи не бували прості й щирі, а немов намагалися одне одного перемудрувати. Щоправда, Чарлі Лонг був чесний. І той банковий касир також. Але ніхто не викликав у мене такої огиди, як вони. Мені все здавалося, що треба їх береттися. Я знала, що вони, коли що, мене не пошанують, тож мала себе на осторозі.

Сексон перевела дух і глянула на чіткий профіль Біллі, милуючись, як він уважно править кіньми. Його пильний зір зустрівся з її поглядом, і вона мляво засміялася, випростуючи руки.

— Ось і все, — закінчила вона. — Я вам розповіла все, все, чого я ніколи нікому не казала. Тепер ваша черга.

— Мені, власне, нема чого розповідати, Сексон. Я ніколи особливо не упадав коло дівчат, тобто — не закохувався такою мірою, щоб одружитись. Я більше горнувся до чоловіків — до таких хлопців, як, даймо, Біллі Мерфі. Та і я надто захоплювався боксом, щоб гаяти час на жінок. Що ж, Сексон, скажу по совісті, я не зовсім святий, — ви розумієте, що я хочу сказати, — але повірте, я ще ніколи жодній дівчині не казав, що кохаю її. Не відчував потягу до цього.

— Але дарма, що так, — дівчата однаково вас любили, — лукаво зауважила Сексон, а в самої мало серце з грудей не вистрибнуло від його признання, що свідчило про чистоту та незайманість його вдачі.

Він ще пильніше схилився над кіньми.

— Сила дівчат, — наполягала вона.

Він мовчав.

— Хіба ж ні?

— Я цьому не винен, — помалу відповів він. — Якщо їм цікаво було моргати на мене, хай би моргали, — я від того не злиняю. А коли мені до них байдуже, то маю ж я право уникати їх? Ви, Сексон, і увити собі не можете, як умлівають жінки за боксерами. Знаєте, мені часом здавалося, що дівчата й жінки не мають ані крихти сорому в душі! Я, звичайно, не цурався їх — можете бути певні, — але й не зазіхав на них. Дурний той чоловік, що попадається на їхній гачок.

— А може, ви взагалі не здатні кохати? — зауважила Сексон.

— Може, — відказав він, і Сексон посмутніла. — В кожному разі, я ніколи не міг би покохати дівчини, що бігала б за мною. Може, яким жевжикам це й приємно, але справжньому чоловікові не до вподоби.

— Моя мати завжди казала, що у світі нема нічого над кохання, — промовила Сексон. — Вона й вірші про це писала. Деякі з них було надруковано в «Меркурії», що виходив у Сан-Хозе.

— Ну, а якої ви думки про кохання?

— О, я не знаю, — викрутилась вона, знову мляво всміхаючись до нього. — Я тільки знаю, що страшенно люблю жити такого дня, як сьогодні!

— Певна річ! Та ще коли їдеш на таку прогулянку... — додав він хапливо.

О першій годині Біллі збочив на зелену галявину, оточену деревами.

— Ось тут ми й підживимося, — категорично сказав він. — На мою думку, краще попоїсти тут удвох, аніж зупинятися в якійсь придорожній корчомці. Тут буде нам і вигідно й безпечно, тож перш за все я повипрягаю коні. Нам ніку-

ди поспішати. А ви тим часом візьміть кошика зі сніданком і розкладіть усе на фартуху від екіпажа.

Розпаковуючи кошика, Сексон вжахнулася, — який же той Біллі марнотратник. Спочатку вона витягла цілий арсенал сендвічів із шинкою та з курятиною, салату з крабів, круті яечка; далі — мариновані свинячі ніжки, оливки й пікулі, швейцарський сир, солений мигдаль, помаранчі й банани і, нарешті, кілька пляшок пива. Тут усього було донесхочу й такого різноманітного, що це збентежило Сексон: Біллі неначе завзявся закупити цілу гастрономічну крамницю.

— Нащо ви змарнували стільки грошей? — сказала вона докірливо, коли він сів на траві обіч неї. — Цієї закуски на півдесятка каменярів вистачило б.

— Але ж вона вам до смаку?

— Авжеж, — ствердила Сексон. — Тільки ж усього забагато.

— Ну, то все гаразд, — вирішив Біллі. — Я люблю, щоб усього було досить. Передусім треба прополоскати горло від куряви, правда? До речі, вважайте на шклянки. Я маю їх повернути.

Перекусивши, він простягся горілиць на траві, і пускаючи синій димок із цигарки, почав розпитувати Сексон про її життя. Вона розповіла йому, що мешкає тепер у брата і сплачує йому щотижня чотири з половиною долари за своє утримання. У п'ятнадцять років вона скінчила школу й пішла працювати на джутову фабрику за чотири долари на тиждень; три з них вона віддавала Сарі.

— А отой шинкар? — запитав Біллі. — Чому він узяв вас у прийми?

Вона знизала плечима.

— Сама не знаю; знаю тільки, що всім моїм рідним жилося скрутно, а тоді особливо дошкулило. Родичі самі насилу животіли. Кеді — так звали того шинкаря — був солдатом у батьковій роті; він завжди присягався ім'ям капітана Кіта, і тому його самого прозвано Кітом. На війні його поранено... Мій батько не дав хірургам відрізати йому ногу; за це Кеді ціле життя своє був йому вдячний. Готель і шинок давали Кеді чималий прибуток, і я дізналася потім, що він нам багато

допомагав, платив лікарям і згодом поховав мою матір поруч із моїм батьком. Мама хотіла, щоб я перебралася жити до дядька Віла; але на той час у Вентурських горах, де містилося його ранчо, трапився якийсь заколот, кількох чоловіків було навіть убито... Ця сварка вибухла через межування землі, чи то через гуртівників якихось, але так чи інак — дядька заарештували, і він просидів довгий час у в'язниці, а коли вийшов на волю, то довідався, що адвокати заклали на нього позов і відібрали йому ранчо. Тоді він уже був старий і зруйнований, і його жінка теж занедужала, — тож довелося йому найнятися за пічного сторожа, дістаючи сорок доларів на місяць. Отже, годувати ще й мене йому було несила, і тоді взяв мене в прийми Кеді.

З Кеді був добрий чолов'яга, хоч він і порядкував у шинку. Жінка його була огрядна, вродлива молодиця. Люди казали, що поводитися вона не дуже статечно... Та й пізніше я про це дещо чула. Але до мене вона була дуже добра. Через те мені байдуже до людських теревенів, навіть щоб усе те й було правда. Бо, кажу ж вам, за мене ніхто так не піклувався, як вона. Після смерті Кеді вона зовсім пустилася берега, і я потрапила до сирітського притулку. Там мені жилося не з медом, але перебула я там аж три роки. На той час Том одружився, найнявся на постійну роботу і взяв мене до себе. Відтоді я почала працювати і отак працюю й дотепер.

Вона зажурено глянула в далечінь на луки, і сумний її погляд зупинився на барвистих маках, що мріли вздовж якоїсь огорожі. Біллі, лежачи в тій самій нозі на траві й милуючись м'яким овалом її дівочого личка, неквапливо простяг до неї руку й прошепотів:

— Бідолашне дівчатко!

Його пальці спочутливо стиснули її оголену руку нижче ліктя; і коли вона глянула на нього згори, то побачила, що в очах йому світяться подив і радість.

— Яка у вас прохолодна шкіра, — сказав він. — А в мене вона завжди гаряча. Ось торкніться до моєї руки.

Рука його була тепла й вогка, а на чолі його та на верхній чисто виголений губі Сексон помітила дрібненькі краплинки поту.

— Ой, ви ж спітніли!

Нахилившись до нього, вона витерла йому своєю хусточкою спочатку губи й чоло, а тоді й долоні.

— Я, мабуть, дихаю через шкіру, — пояснив він. — Мудрагелі в тренувальних таборах та гімнастичних школах запевняють, що це ознака здоров'я. Але сьогодні я чомусь пітнію дужче, ніж звичайно. Дивно, еге ж?

Йй довелося зняти його руку зі своєї, аби витерти її насухо, але, тільки-но вона скінчила, рука його знов опинилася на старому місці.

— Знаєте, від вашої шкіри й справді віє прохолодою, — знову здивувався він. — Вона м'яка, як оксамит, і гладенька, як шовк... така ніжна-ніжна на дотик.

Провівши рукою до ліктя й назад, він спинився на півдорозі. Млосна, знесилена від ранкового сонця, Сексон уся затріпотіла від його дотику; вона сиділа й напівдрімливо думала, що ось тут поруч неї чоловік, якого вона могла б покохати... його руки й усе...

— Ну, я вже забрав з цього місця всю прохолоду. — Він сказав це, не дивлячись на неї, але вона помітила лукаву усмішку в нього на губах. — Отож мені доведеться переїхати на інше.

Пристрасно-ніжно провів він рукою вздовж її руки, а вона, дивлячись униз на його губи, згадала, яке протяжне, млосне тремтіння пройняло її всю, коли вони поцілувалися в перший день знайомства.

— Ну, кажіть далі, — озвався він після хвилин п'яти солодкої мовчанки. — Люблю дивитись на ваші губи, коли ви говорите. Це так дивно, але кожен їхній порух, наче легенький поцілунок...

Сексон до болю хотілося, щоб ця чарівна мить тривала без кінця-краю... А проте вона мовила:

— Якщо я скажу, то, може, вам це не сподобається.

— Скажіть, — наполягав він, — що б ви не сказали, мені все сподобається.

— Гарзд. По-перше, я хочу нарвати собі тих маків, що ростуть отам, коло огорожі. А по-друге, — нам уже час додому.

— Оце мені таки й справді не подобається, — засміявся він. — Але ж з уст ваших злетіло двадцять п'ять поцілунків!

Я рахував. А тепер — заспівайте-но «Коли минуть жнива»... І дайте мені вашу другу прохолодну руку, — я потримаю її, доки ви співатимете, а тоді й вирушимо.

Вона заспівала; дивлячися згори, Сексон утопила погляд в очі Біллі, але він їй не в очі дивився, а на уста. Скінчивши, вона вивільнила свої руки й підвелася. Він хотів був податися до коней, та вона спинила його, простягаючи йому свого жакета. Незважаючи на самостійність, властиву жінкам, що самі на себе заробляють, Сексон мала вроджену потребу бачити уважне до себе ставлення; крім того, вона ще з дитинства пам'ятала розповіді жінок перших американських піонерів про чемність та галантність каліфорнійських кабальєро за часів іспанського панування.

Вечірнє сонце всміхалося до них, коли вони зробили велике коло на південний схід, перебралися через пасмо пагорбів Контра-Кости і довгим схилом повз Редвудський шпиль почали спускатися до Фрутвейла. Під ними аж до самої бухти простяглася розлога рівнина, розкраєна шахматкою полів; далі плямами чорніли міста Елмгерст, Сан-Леандро та Гейвордс. Дим з Окленда сірим запиналом заслав червоне на заході небо, а з-за бухти вже мерехтіли перші вогники Сан-Франциско.

Запали сутінки, і Біллі надовго якось дивно замовк. На цілих півгодини він, здавалося, зовсім забув про існування Сексон, і згадав тільки раз, щоб щільніше натягти запону собі та їй на ноги, коли пов'яв свіжий вітерець. Уже разів з десять Сексон хотіла спитати: «Про що ви думаєте?», але все стримувала себе. Вона сиділа, притулившись до Біллі. Їхні тіла гріли одне одного, і її обгорнуло почуття вдоволення й безмежного спокою.

— Чуєте, Сексон, — раптом запитав він. — Навіщо мені далі критися? Воно в мене крутиться на язиці аж цілісінький день від самого сніданку. А що, якби ми з вами побралися?

Якось невимовна радість окрила їй душу, бо зрозуміла вона, що він каже те серйозно. Проте жіночим інстинктом вона відчула, що не треба одразу давати згоди: хай він, побиваючись за нею, ще більше запрагне її, хай вона стане для нього ще дорожча. До того ж він вразив її жіночу чутливість і гордість. Вона мріяла, що чоловік, за якого вона віддасться,

освідчиться їй не так просто й тверезо. Біллина прямота і безпосередність образили її. Але разом з тим Сексон прагнула його — лише тепер, коли раптом він став такий для неї досяжний, вона збагнула, як сильно його прагне.

— Ну, Сексон, чого ж ви мовчите? Скажіть що-небудь, добре чи погане; ви повинні мені відповісти. Але пам'ятайте, що я вас кохаю... Я кохаю вас над усе, Сексон, — казна-як! Якби не правда тому, то не просив би вас іти за мене, бо ще жодній дівчині такого не казав.

Знову запала мовчанка. Було так тепло й затишно під запоною! Стежачи за своїми думками, Сексон у темряві враз зашарілася.

— Скільки вам років, Біллі? — озвалася вона так само несподівано й тверезо, як незадовго перед тим Біллі.

— Двадцять два, — відповів він.

— А мені двадцять чотири.

— Немовби це для мене новина! Ви ж самі розказали, скільки вам було років, коли ви вийшли з притулку, скільки часу працювали на джутовій і картонажній фабриці й відколи служите в пральні, — може, ви думаєте, що я не вмію рахувати? Отож я знаю, скільки вам років, і знаю мало не день вашого народження.

— Але факт залишається фактом: я на два роки старша за вас.

— Велике лихо! Якби це мало якусь вагу, я був би вас не покохав! Ваша мати казала правду: на світі немає нічого над кохання. Воно тільки й важить. Як ви цього не розумієте? Я кохаю вас і хочу, щоб були ви моя. Гадаю, це цілком природно. Я завжди спостерігав на конях, на собаках і на інших тваринах, що все природне є добре. Від цього не втечеш, Сексон; я хочу вас мати за жінку і сподіваюся, що й ви схочете мене мати за чоловіка. Може, мої руки не такі ніжні, як у бухгалтерів і крамарчуків, проте вони працюватимуть на вас, захищатимуть вас щосили й кохатимуть вас, Сексон, над усе.

Здавалося, первісний антагонізм двох статей, що завжди відштовхував Сексон від чоловіків, раптом зник.

Вона відчувала, що зараз не треба бути насторожі. Це була не гра. Настало те, чого вона так довго чекала, про що марила. Перед Біллі вона почувала себе беззбройною, і в цьому почутті була якась велика втіха. Ні в чому не могла вона йому відмовити — навіть і тоді, якби виявилось, що й він такий, як усі. Свідомість цього приголомшила її, але разом з тим породила певність, що поведінка його буде зовсім інакша.

Сексон мовчала. Палаючи тілом і душею, вона почала обережно висмикувати віжки з його лівої руки; він не розумів, навіщо це їй, але, побачивши, що вона домагається свого, перекинув віжки у праву руку і простяг їй ліву. Голова Сексон схилилася над нею, і губи її припали до його мозолястої долоні.

На мить він остовпів.

— Це навсправжки? — схвильовано промурмотів він.

Замість відповіді вона ще раз поцілувала його руку, прошепотівши:

— Я люблю ваші руки, Біллі. Для мене на світі немає рук кращих за ваші; треба було б говорити довго-довго, годинами, аби розповісти вам геть-чисто все, що я до них відчуюю.

— Тпру-у! — гукнув він на коні.

Він зупинив їх, заспокоїв своїм тихим голосом, і віжки намотав на батіг. Потім обернувся до Сексон, пригорнув її до себе й притиснувся устами їй до уст.

— О Біллі, я буду вам доброю дружиною, — прошепотіла вона, коли їхні губи роз'єдналися; неначе приглушене ридання тремтіло у неї в голосі.

Він поцілував її звологілі очі, а тоді знов уста.

— Тепер ти знаєш, про віщо я думав і чому так спітнів за сніданком. Я не міг далі терпіти, нічого тобі не кажучи. Розумієш, ти сподобалася мені з першої хвилини, з першого погляду.

— Я теж покохала тебе, Біллі, здається, з першого дня. Я так пишалася тобою тоді на гулянці — ти був такий добрий і привітний, такий дужий, усі чоловіки ставилися до тебе з такою повагою, а дівчата всі зазирали тобі у вічі; як завзято ти бився тоді з тими трьома ірландцями, коли я сховалася за столик. Я не могла б віддатися за чоловіка, якби ним не пишалася, а я так пишаюся тобою, так пишаюся...

— Е, та я ще дужче пишаюся собою, що спромігся здо-
бути тебе, — скрикнув він. — Це занадто гарно, — просто
неймовірно! Ну ж за кілька хвилин задзвонить будильник
і розбудить мене? Але якщо й задзвонить, то треба скоріше
використати ці кілька хвилин! Начувайся, коли б я тебе не
проковтнув, — так-бо зголоднів за тобою!

Він стиснув її в обіймах, пригорнувши до себе так міцно,
що аж боляче стало. Після тих хвилин, що видалися їй за
роки раювання, руки його ослабли й випустили її; насилу він
примусив себе опам'ятатись.

— А будильник ще не дзвонить! — прошепотів він, при-
тулившись щокою до її щоки. — Навкруги темна ніч, он
там Фрутвейл, а ось спокійно стоять серед дороги Король
і Принц. Ніколи не думав я, що настане час, коли мені не схо-
четься сіпонути віжками й правити парою баских коней. Але
час цей таки настав. Я не можу відірватися від тебе, а треба
їхати — пізно, та й справу одну треба залагодити. Ой, не хо-
четься! Оце мені їхати, немов помирати, — а треба.

Він посадовив її, де й перше вона сиділа, вкута в її ноги
запоною і свиснув на коні, що почали вже непокоїтися.

За півгодини він знову гукнув: «Тпру-у!»

— Я знаю, що не сплю зараз, — але, може, все те, що було,
мені лише вві сні ввижалося? Я мушу впевнитися, що то був
не сон.

І він знов затиснув у жмені віжки й пригорнув дівчину.

РОЗДІЛ XII

Для Сексон дні збігали непомітно. Вона ще працювала
в пральні і працювала навіть завзятіше, а увесь вільний час при-
свячувала Біллі та готуванню до великої зміни, що мала відбути-
ся в її житті. Виявилось, що Біллі дуже нетерплячий коханець, —
він вимагав, щоб шлюб відбувся негайно, на другий день після
освідчення, і насилу погодився відкласти щонайдалі на тиждень.

— Навіщо чекати? — питався він. — Адже ж ми не молодшаємо з кожним днем... А кожен зайвий день чекання — змарнований!

Нарешті він мусив погодитися на один місяць — і вишло це на добре, бо за два тижні його з кількома іншими биндюжниками перевели на працю з великих стаєнь Корберлі й Моррісона до Західного Окленду. Отже, розшуки помешкання в протилежній частині міста припинилися. Біллі з Сексон найняли затишний будиночок — чотири невеличкі кімнати — за десять доларів на місяць на Пайн-стріті, між вулицями Четвертою та П'ятою. Це було недалеко від залізничних будівель Південно-Тихоокеанської залізниці.

— Просто за дурничку віддали нам хату, — радів Біллі. — Ти ж тільки здумай: навіть найменша з цих кімнат краща проти тієї, де я тепер живу, а я сплачую за неї аж шість доларів на місяць.

— Зате у твоєї є меблі, — нагадала йому Сексон. — А то велика різниця.

Але Біллі не згоджувався.

— Я не вчений, Сексон, але знаю чотири правила арифметики: у скруті я не раз заставляв годинника, тож навчився вираховувати відсотки. Як на твою думку, скільки коштуватиме нам опорядити нашу господу — купити килимки на підлогу, лінолеум для кухні й усе таке?

— Гадаю, що можна буде обійтися трьома сотнями, — відказала вона. — Таких грошей вистачить — я вже над цим міркувала.

— Три сотні! — промурмотів Біллі, зосереджено на-супивши брови. — Три сотні доларів, даймо, по шість відсотків, — отже, шість центів на долар, шістдесят центів на десять доларів, шість доларів на сотню, на три сотні — вісімнадцять доларів! О, на десять я вмю множити, — не турбуйся! Тепер поділи вісімнадцять на дванадцять — маєш півтора долара відсотків на місяць. — Він замовк, тішачись своєю вченістю. Аж тут у нього на обличчі промайнула нова думка. — Стривай! Це ще не все! Ще ж відсоток за меблі на чотири кімнати! А тепер поділи на чотири. Скільки вийде, як поділити півтора долара на чотири?

— П'ятнадцять на чотири буде три і три залишається, — заокотіла Сексон. — Тридцять на чотири — буде сім; отже, двадцять вісім, два залишається; а дві чверті становлять половину. Готово!

— Ну й ну! Ти, я бачу, в обрахунках жвава! — Він примовк на хвильку. — Я за тобою не стежив... то скільки в тебе, кажеш, вийшло?

— Тридцять сім центів з половиною.

— Ага! Тепер побачимо, скільки я переводжу грошей на свій закамарок. Десять доларів на місяць за чотири кімнати, це буде два з половиною долари за одну. Додай до цього тридцять сім з половиною центів на меблі — буде два долари вісімдесят сім центів з половиною. Відними від шести доларів...

— Буде три долари дванадцять з половиною центів, — швидко підказала Сексон.

— Маеш! Отже, три долари дванадцять з половиною центів я заробляю на кожній нашій кімнаті. Ти диви! Виходить, шлюб це все одно, що ощадна каса!

— Але ж меблі псуються, Біллі.

— Ото нечиста сила! Як же це мені з голови вискочило? Треба було й це врахувати. Ну, та дарма, ми на нашому будиночку здорово заробили! Чи так чи сяк, а наступної суботи ти вийдеш, не затримуючися, з пральні, і ми підемо купувати меблі. Учора ввечері я заходив до Селінгера. Я йому дам одразу п'ятдесят доларів, а решту сплачуватиму по десять доларів щомісяця. За двадцять п'ять місяців розквітаюся, і меблі будуть наші. І пам'ятай, Сексон, купи усе, чого тільки душа забажає, хоч би яких грошей воно коштувало. На те, що потрібне для нас, грошей не треба жаліти. Зрозуміла?

Вона кивнула головою, і обличчя її не зрадило: Біллі нічого не знав про численні дрібненькі господарські хитрощі, яких вона понадумала, аби зберегти зайвого centa. Очі їй радісно затуманились.

— Ти такий добрий до мене, Біллі, — прошепотіла вона, горнучись до нього, і враз опинилася в його обіймах.

— А-а, то ви вже зворкувалися! — скрикнула Мері одного ранку в пральні. Дівчата не пробули й десяти хвилин за

роботою, як око Мері помітило у Сексон тоненьку каблучку з топазом на середньому пальці лівої руки. — Хто ж той щасливець? Чарлі Лонг чи Біллі Робертс?

— Біллі, — почувлася відповідь.

— Тю! Береш собі хлоп'ятко на виховання, еге?

Мері помітила, як прикро допекли ці слова приятельку, і враз схаменулася.

— Бач яка!.. Та я жартую! Ох, і рада ж я за тебе!.. Біллі чудовий хлопець, і я така рада, що ти будеш за ним. Не багато знайдеться таких, як він, — а якщо й знайдуться, то не вельми охочі женитися. Вам обом пощастило. Ви скроєні одне для одного. Кращої жінки за тебе не знайде він серед наших дівчат. Коли ж весілля?

За кілька днів дорогою з пральні Сексон зустріла Чарлі Лонга. Він заступив їй дорогу, набиваючись на розмову.

— То ви тепер воловодитеся з боксером, — буркнув він. — Сліпець і той бачить, чим ця пісенька скінчиться!

Уперше в житті не злякалася вона цього здоровезного, чорнобрового парубка з волохатими руками й пальцями, що стояв перед нею. Вона показала йому ліву руку.

— Бачите цього персня? Хоч який ви там дужий, а не спромоглися вдягнути мені такого на палець. А Біллі Робертс зробив це за один тиждень. Він пошив вас у дурні, Чарлі Лонгу, і потрапив поладнати зі мною.

— А нехай вам тряця! — відрубав Лонг.

— Він не такий, як ви, — не спинялася Сексон. — Біллі — справжній чоловік, чесний і порядний.

Лонг хрипко зареготався.

— Він з вами спритно впорався!

— Із вами також! — відтяла вона йому.

— Я міг би вам багато дечого про нього розказати. Поверте, Сексон, — тиха вода греблі рве. Якби ви знали...

— Краще не в'язнїть до мене, — урвала його Сексон. — А ні, то я йому все скажу, і він вам покаже, хвалько ви нікчемний!..

Лонг ні в сих ні в тих переступив з ноги на ногу, а тоді неохоче відступився:

— А ви козир-дівка! — скрикнув він, нарешті, аж трохи захоплено.

— І Біллі Робертс не згірший за мене! — засміялася вона й рушила своєю дорогою. Пройшовши кілька кроків, вона зупинилась. — Слухайте-но!.. — гукнула вона.

Здоровань коваль обернувся до неї.

— Там за рогом стоїть каліка. Підійть і почастуйте його стусанами, якщо вам руки сверблять.

За короткий час своїх заручин Сексон спокусилася на одну зайву витрату. Вона замовила фотографові півдесятка власних фотокарток і мусила віддати за це свій цілоденний заробіток. Біллі запевняв, що без фотокартки коханої для нього життя стане нестерпне: на ній має зупинитися його останній погляд перед сном і перший уранці. Натомість його дві картки — одна звичайна, а друга, де він у пасастому боксерському одязі, — прикрасили її дзеркало. Дивлячись на що останню фотокартку, Сексон щоразу згадувала чарівні материні розповіді про давніх саксів та про морських завойовників, що вчиняли напади на англійське надбережжя. Із старого комода, що мандрував преріями, вона часто виймала одну зі своїх священних реліквій — невеличкий материн альбом, на сторінках якого було понаклеювано багато газетних вирізок із віршами про життя піонерів у Каліфорнії. Окрім віршів, були тут і ілюстрації та репродукції давніх гравюр, теж повирізовані з журналів, що ними зачитувалися попередні покоління.

Гортаючи звичними до того пальцями знайомі сторінки, Сексон зупинялася на одному малюнкуві, — скільки разів вдивлялася вона в нього! Під сірим похмурих небом, серед стрімчастих диких скель, з десятків темних, довгих і вузьких човнів з дзюбатими, наче у велетенських птахів, провами підпливає до піскуватого пінявого берега, а на човнах напівголі мускулясті вояки з крилатими шоломами на білявих кучерях. У руках вони тримають мечі й списи; одні чоловіки стрибають з човнів у воду, інші, по груди у воді, вже виходять до берега. Насупроти них — захищаючись від навали — дикуни у звірячих шкурах, зовсім не схожі на індіан; частина їх купчиться на березі, а решта, по коліна в воді, суне на ворожі човни. Боротьба вже розгорілася,

і подекуди хвилі, набігаючи, змивають у море тіла забитих та поранених. Один білявий завойовник лежить, розкинувши руки, на дні човна — стріла, що стримить у нього в грудях, свідчить, від чого йому сталася смерть. Повз нього з мечем у руці стрибає з човна у воду другий, напрочуд схожий на Біллі. Таке саме, аж надто біляве волосся, такі самі риси, і очі, й уста. Навіть вираз обличчя такий самий, що й у Біллі отоді, коли він на гулянці зчепився з трьома ірландцями.

Від цих войовничих рас, мабуть, і походили її та Білліні предки, думала Сексон, закриваючи альбом й кладучи його назад у комод. Хтось із її предків і змайстрував цей старовинний, порепаний комод, що колись плив солоними хвилями океану, мандрував зеленими преріями і в бою з індіанцями під Літл-Медоу потерпів від кулі. Сексон ввижалися й ті жінки, що ховали в ці шухляди свої покраси й домоткані сувої, жінки тих мандрівних поколінь, до яких належали бабки й прабабки її матері. Сексон зітхнула: так, приємно бути такого доброго роду, — роду, що зазнав на своєму віку тяжкої праці й боротьби. А що сталося б із нею, якби вона народилася китайкою чи італійкою? Які вони всі присадкуваті, незграбні, смагляві, в хустках і простоволосі, — вона бачила їх не раз; вони звичайно тягають з берега на голові важкі оберемки наплавного дерева, що його викидають хвилі. І тут вона засміялася з власної вигадки, згадала Біллі, їхній чотирикімнатний котедж на Пайн-стріт і лягла в ліжку, всоте уявляючи собі всю їхню обставу до найменшої дрібниці.

РОЗДІЛ XIII

— На той час наша худоба почала падати, — розповідала Сексон, — а зима вже ось-ось мала настати, тому ми й не наважувалися рушати в дорогу через Велику американську пустелю. Отже, наша валка розташувалася на ту зиму в Солт-Лейк-Сіті. Мормонам тоді ще не зле велося, і вони ставилися до нас добре.

— Ви розповідаєте так, начебто самі були там, — зауважив Берт.

— Там була моя мати, — гордо відповіла Сексон. — Тієї зими їй минуло дев'ять років.

Вони сиділи навколо столу в кухні маленького котеджу на Пайн-стріті, снідаючи сендвічами й запиваючи пивом. Була неділя; вони мали вільний день і прийшли сюди зрання працювати, багато тяжче, ніж на роботі: треба було обмести стіни, помити вікна й двері, вишарувати підлогу, розкласти килимки та лінолеум, розвішати фіранки, наладрати плити, розставити кухонний посуд по полицках та порозміщувати меблі.

— Далі, далі, Сексон, — прохала Мері. — Це так цікаво послухати. А ти, Берте, прикуси язика й помовч.

— Отож тієї зими з'явився тут Дел Генкок. Він родом з Кентуккі, але жив здавна на Заході. Він був розвідач, як і Малюк Карсон, і вони добре знали один одного. Не раз доводилося їм спати під одним укриттям. Вони бували разом у Каліфорнії та в Орегоні з генералом Фремонтом. Ну, то Дел Генкок проходив через Солт-Лейк, набираючи гурт мисливців, щоб повести їх зі Скелястих гір ловити бобрів у якомусь новому місці. То був вродливий хлопець. Волосся мав довге, як на малюнках, і носив шовкового пояса — перейняв ту моду від каліфорнійських іспанців, а за поясом у нього стирчали два пістолети. Жінки закохувались у Генкока з першого погляду. Трапилося так, що він побачив Седі, мамину найстаршу сестру; вона, мабуть, припала йому до серця, бо він отаборився в Солт-Лейку, і ні кроку звідти. Він уславився в боротьбі з індіанцями, і я, ще маленьким дівчатком, чула від тітки Вілли, що в нього були найчорніші, найблискучіші у світі очі та орлиний зір. Він не раз бився на дуелях, як велося за тих часів, і нічогосінько не боявся.

Седі була красуня, вона кокетувала з ним, а він гинув за нею. Може, вона сама не була певна свого кохання, — не знаю; знаю тільки, що вона скорилась йому не так швидко, як я Білові. Кінець кінцем, він не міг уже далі терпіти: однієї ночі скочив на коня й прилетів до неї, мов навіжений.

«Седі, — каже він, — коли ти не даси мені слова завтра взяти зі мною шлюб, я пущу собі кулю в лоб цієї ж ночі — отут за оборою». Він був би так і зробив, і Седі це знала, тому вона, врешті, й дала згоду. В них тоді з коханням не барилися, правда?

— Ну, не знаю, — пирснула Мері. — За тиждень від того дня, як ти вперше побачила Біллі, ти вже з ним заручилася. А хіба ж Біллі казав, що пустить собі кулю в лоб позад нашої пральні, якщо ти не даси згоди?

— Біллі не встиг, я не дала йому часу на це, — призналася Сексон. — У кожному разі, Дел Генкок і тітка Седі побралися на другий день. І вони були дуже щасливі вкупі, тільки вона скоро померла. А по тому його разом із генералом Кастером і багатьма іншими вбили індіани. Тоді він уже був старий, але індіан чимало винищив на своєму віку і дорого продав власне життя. Такі люди, як він, завжди вмирили в борні і забирали з собою на той світ своїх убивців. За дитячих років я знала одного чоловіка, Ела Стенлі. Він був картяр, але такий зайдоголова! Один залізничник стрельнув йому в спину, коли він сидів за столом і грав у карти. Та куля забила його на смерть. Він помер за дві секунди. Але, перше ніж померти, схопив рушницю й загнав три кулі у свого вбивцю.

— Я не люблю бійок, — здригнулася Мері. — Самий від них неспокій! Берт страх як дратує мене — завжди-бо лізе з кулаками. Ні до чого це.

— А я так гадаю, що чоловік, котрий не має бойового завзяття, нічого не вартий, — відповіла Сексон. — Якби не завзятість нашого народу, ми б з вами тут не сиділи.

— Ви дістали природженого бійця, Сексон, — запевнив її Берт. — Біллі — першорядний хлопець, куди не глянь, він справжній могіканин зі скальпом біля пояса. А коли наш могіканин розлютується, — то тільки держися!

— Ай справді, — докинула слово Мері.

Біллі не брав участі в розмові, він підвівся й почав снуватися по кімнатах: з кухні до маленької кімнати за нею, а звідти до вітальні, потім до спальні, вернувся, зазирнув до тієї застільної кімнати і зупинився, накупивши брови.

— Що тебе гризе, друзяко? — спитав Берт. — У тебе такий вигляд, немов ти шукаєш учорашнього дня. Що тобі застрягло в горлянці? Викашляй його.

— Та я ніяк не можу дібрати, де це в чорта ліжко й усяка всячина для затильної спальні...

— Нема, — відповіла Сексон. — Ми ж для неї меблів не замовляли.

— То доведеться завтра подбати.

— Нащо тобі ще й друге ліжко? — спитав Берт. — Обійдетеся й одним на двох.

— Цить, Берте! — скрикнула Мері. — Поводься як слід!

— Тпру, Мері! — всміхнувся Берт. — Подай назад. Ти, як завжди, пальцем у небо.

— Нам ця кімната зовсім не потрібна, — звернулася Сексон до Біллі. — Тому я й не збиралася купувати для неї меблі. Ці гроші пішли на те, щоб купити кращі килимки та поставити кращу грубку.

Біллі підійшов до неї, підняв зі стільця й посадовив собі на коліна.

— Чудово, моя крихітко! Я дуже радий, що ти так зробила, — в нас має бути все найкраще. Але завтра ввечері ми однаково забіжимо з тобою до Селінгера й купимо добрі меблі для цієї спальні, та ще й килим. Все має бути добротне, — мотлоху нам не треба.

— Але ж це коштуватиме п'ятдесят доларів! — заперечила Сексон.

— Ну й хай, — кивнув він головою. — Хай коштує собі п'ятдесят доларів, і ні цента менше. Ми мусимо мати все добре. А нащо нам здалася порожня кімната? Вся господарка здаватиметься злидняцькою. Ось я ходжу й дивлюся, як поволі кращає наше гніздечко, яке воно затишне, як поступово завітчується, відколи ми внесли завдаток і повісили на двері замка. І весь час, доки я роблю коло коней, мені так кортить глянути на наше гніздечко, що аж жижки трусяться. А коли ми поберемося, мене звідси нічим не виманиш. Тож мені й хочеться, щоб воно було зовсім, зовсім тепле й затишне. Якщо ця кімната стоятиме порожня, з непокритою під-

логою, мені все наше гніздечко ввижатиметься цілий день і порожнім, і незатишним. І вийде облуда. І наша хата буде брехлива. Глянь, Сексон, на ці фіранки, що ти в ній повісила. Ти зробила так, аби сусідам здавалося, наче її опоряджено. Ці фіранки брешуть, брешуть кожному, що в цій кімнаті є меблі! Це сором для нас. Ні, я хочу, щоб фіранки казали правду.

— Але ж ви можете винаймати її комусь, — порадив Берт, — Ви житимете недалеко від залізничних майстерень, та й до ресторану два кроки.

— Нізачо у світі! Я одружуюсь із Сексон не для того, аби набирати пожильців. Якщо я не зможу заробити на свою жінку, то знаєте, що я зроблю? Піду на Довгу набережну, прив'яжу собі каменяку на шию, скажу: «Пропадай, моя голівонько!» — та й шубовсну в воду. Так, Сексон?

Це трохи не відповідало тверезим поглядам Сексон, але імпонувало її гордошам. Вона обхопила руками шию коханого і, перш ніж поцілувати його, сказала:

— Ти господар, Біллі. Як ти зажадаєш, так і буде. І завжди буде по-твоєму!

— Слухай, слухай! — осміхнувся Берт до Мері. — Оце так і має бути! Сексон знає, як до справи братися.

— А я гадаю, що ніколи нічого не робитиму, не порадившись із тобою, — мовив Біллі до Сексон.

— Слухай і ти! — зраділа Мері. — Запам'ятай, що той, хто візьме мене, теж повинен буде про все радитися зі мною.

— Біллі тільки влещує її, — не вгавав Берт. — Усі так кажуть, доки не поберуться.

Мері презирливо пирхнула:

— Ручуся, що Сексон обкрутить його круг пальця. А щодо мене, то я не криюся: я таки водитиму за носа того, хто зі мною побереться.

— Якщо покохаєш, то не водитимеш, — заперчила Сексон.

— Тим паче водитиму, — наполягала Мері.

Берт удав, що страшенно цим вразився.

— Ось бачите, чого ми з Мері й досі не побралися, — мовив він. — Я, мов отой упертий індіанин, — нехай мене дідько

вхопить, коли я не хазяйнуватиму сам у своєму власному вігвамі так, як мені заманеться.

— Але я не індіанка, — огризнулася Мері, — і не пішла б за такого впертого індіанця навіть і тоді, коли б усі чоловіки на світі повмирали.

— Не квапся, бо ж оцей упертий індіанець, здається, ще тебе не сватав.

— Знає-бо, що на нього чекає, як посватає.

— Після цього він, мабуть, ще сім разів приміряє, заки відріже.

Сексон, аби повернути розмову на приємнішу тему, заплескала в долоні, немовби раптом щось надумала.

— О, я зовсім забула. Я хотіла вам показати щось цікаве. — Вона добула з гаманця тоненьку золоту обручку й передала її присутнім. — Це шлюбна обручка моєї мами. Я завжди носила її на шиї, як медальйон. У притулку мені не дозволили цієї обручки носити, але я так плакала, що вихователька врешті віддала мені її. Здумайте тільки! — з наступного вівторка я носитиму її на пальці! Біллі, глянь-но, що там усередині вирізьблено?

— «Д. від К. 1879», — прочитав той.

— Дезі від Карлтона, — Карлтоном звали мого батька. А тепер, Біллі, там треба вирізьбити і наші ініціали.

Мері аж умлівала від захвату.

— Ах, як хороше! — тішилася вона. — «С. від Б. 1907».

Біллі на хвилю замислився.

— Ні, це була б неправда, бо ж не я дарую його Сексон.

— А я знаю, як треба, — сказала Сексон. — Просто «Б. і С.».

— Ні, — похитав головою Біллі, — «С. і Б.», бо ти для мене перша.

— Якщо я перша для тебе, то й ти ж перший для мене. Біллі, любий, хай буде «Б. і С.».

— От, бачиш, — озвалася до Берта Мері, — вона вже й зараз водить його за носа.

Сексон відчула шпильку.

— Хай буде по-твоєму, Біллі, — згодилася вона.

Він пригорнув її до себе.

— Ми ще про це порадимось.

РОЗДІЛ XIV

Сара була консервативна жінка. Навіть гірше: вона за-дубіла від того часу, як скінчилася її закоханість і на світ з'явилася її перша дитина. Відтоді вона застигла, як застигає гіпс у формі. Її формою були забобони з батьківської родини й погляди, набуті замолоду. Найменша зміна у звичному для неї оточенні видавалася їй мало не революцією. Томові до-велось зазнати чимало клопоту через ті революції; з них три найголовніші відбулися тоді, коли вони міняли помешкання. Нарешті, його енергія зламалась, і він вирішив ніколи більше не перебиратися.

Сексон знала братову, тому до останньої хвилини, коли вже не можна було довше критися, мовчала про свій шлюб. Вона сподівалася сцени, і так і сталося.

— Боксер, нахаба, халамидник! — кепкувала Сара, наго-лосившись досхочу з приводу безрадісних перспектив своїх дітей та себе самої, позбавлюваних надалі Сексонових чоти-рьох із половиною доларів на тиждень. — Не знаю, що б ска-зала твоя мати, якби встала з труни та побачила тебе за тим паскудником Робертсом! Знайшла цяцю! Біл! Та твоя мати була статечна жінка й ніколи б не віддалася за чоловіка, що зветься Біл! Згадай моє слово — попрощаєшся ти з шовко-вими панчішками й трьома парами черевичок! Незабаром будеш рада, як матимеш для параду пару шкарбанів та ба-вовняні панчохи — за чверть долара дві пари.

— О, я не боюся: Біллі заробить мені не на одну пару че-ревичок, — відповіла Сексон, гордо закинувши голову.

— Плетеш казна-що, — зловтішно зареготалася Сара. — Хай тільки підуть діти. Вони плодяться багато швидше, ніж зростають заробітки.

— По-перше, в нас не буде ніяких дітей... в кожному разі, доки ми не сплатимо останнього цента за меблі.

— Наша молодь тепер розумна нівроку! За моїх часів ді-вчата були соромливіші й нічого не знали про такі непри-стойні речі...

— Як, приміром, діти? — з лукавою посмішкою спитала Сексон.

— Атож, діти.

— Уперше чую, що діти — непристойна річ. Ой Саро, то ти ж і геть непристойна зі своїми п'ятьма! Ми з Біллі вирішили поводитися куди пристойніше. В нас буде тільки двійко — хлопчик і дівчинка.

Том корчився зі сміху, проте, щоб не накликати бурі, уткнув носа у свою чашку з кавою. Несподівана відсіч трохи спантеличила Сару, але вона була занадто досвідчений вояка і, ледве перевівши дух, з подвійним запалом кинулася в нову атаку:

— Та ще й одружуватись так ні сіло ні впало! Щось надто ви квапитеся, аж підозріло... Дівчата тепер стали на погану стежку, ані крихти сорому!.. Ось до чого призводять ваші недільні танцюльки та інші витребеньки! Дівчата тепер, як та скотина. Такої нетерплячки, такої розпусти я ще не бачила...

Сексон зблідла від гніву, але, доки Сара виливала на неї свою жовч, Том нишком моргав і поглядом благав сестру не вважати на жінку й не порушувати родинного спокою.

— Це пусте, сестричко, — потішав він Сексон, коли вони залишилися на самоті. — З Сарою балакати все одно, що горохом об стіну. Біл Робертс — добрий хлопець. Я чимало чув про нього. Ти можеш пишатися, що дістала такого чоловіка. За ним ти будеш, як у бога за пазухою... — Він знизив голос; обличчя йому нараз стало дуже старече й дуже стомлене, і він стурбовано мовив далі: — Тільки не бери прикладу з Сарі. Не гризи його, не в'їдайся йому в печінки, хоч би там що. Будь з ним ласкава, хай він усім ділиться з тобою. Чоловіки мають добрий розум, хоч Сара цього не хоче знати. Вона ж навіть любить мене, тільки не хоче цього показати. Головне, люби свого чоловіка, хай він бачить, що ти його любиш. Будь до нього ласкава, тоді він чинитиме твою волю. Попускай йому іноді, тоді й він тобі попускатиме. Ти тільки люби його та слухайся його порад, він хлопець не дурний — і будеш як сир у маслі качатися. Я терплю, годжу Сарі, але краще було б, якби й вона шанувала мене.

— О Томе, я робитиму все, як ти кажеш, — крізь сльози всміхнулася Сексон на його добрі слова. — Я не тільки кохатиму його — я намагатимуся зробити так, щоб Біллі кохав мене, кохав ціле життя. І я зовсім не хочу піддобрюватися до нього, щоб він робив по-моєму, — ні, він чинитиме так з кохання до мене.

— Добре надумала, сестричко. Роби так завжди й не пожалієш.

Пізніше, коли Сексон, надівши капелюшка, подалася до пральні, виявилось, що на розі її чекав Том.

— Чуєш, Сексон, — затинаючись, похапцем почав він, — не подумай з того, що я казав про Сару... що ми... що вона... ніби я нарікаю на неї... Вона добра й вірна жінка. Тільки живеться їй не з медом. Я собі краще язика прикушу, ніж нарікатиму на неї. В кожного свій клопіт. Як злидні обсядуть, то вже нема ради... еге ж?

— Ти завжди був для мене добрішим братом, Томе. Я цього повік не забуду. Та й Сара мені лихого не зичить, дарма що має таку вдачу.

— Я не зможу дати тобі весільного подарунка, — винувато провадив Том, — Сара й слухати про це не хоче. Вона каже, що коли ми бралися, нам ніхто з моєї рідні нічого не подарував. Але все ж я дістав для тебе гостинця. Ти ніколи не вгадаєш якого.

Сексон мовчала чекаючи.

— Коли ти сказала мені, що маєш побратися, мені щось спало на думку, і я написав про те братові Джорджу. І він зараз же надіслав цю річ. Я за неї не казав тобі раніше, бо боявся, що він уже продав її. Він-бо продав срібні остроги, — мабуть, йому скрутно повелось. Ну так ось, щоб не сердити Сари, я просив Джорджа надіслати цю річ мені на майстерню і вчора ввечері нишком приніс її й заховав у дровітні.

— О, це щось із батькових речей? Що саме? О, кажи мерщій!

— Його шабля.

— Та, що він мав при собі, коли їздив верхи на чалому коні? О Томе, кращого подарунка ти й не міг мені зробити! Ходім додому. Я хочу побачити її. Ми можемо тихенько про-

йти затильними дверима. Сара пере на кухні й розвішуватиме білизну не раніше як за годину.

— Я казав Сарі, щоб вона віддала тобі старий материн комод, — шепотів Том, пробираючись із Сексон вузьким завулком поміж будинків. — Але тут вона затялася. Завела, що Дезі доводилась мені також матір'ю, як і тобі, хоча батьки в нас різні, і що комод цей завжди належав Дезіній родині, а не родині капітана Кіта, і що, виходить, комод мій, а як мій, то й вона на нього має певне право.

— Все вже гаразд, — заспокоїла його Сексон. — Вона продала мені комод ще вчора ввечері. Коли я повернулась додому, вона зустріла мене досить грізно.

— Дивно, — після нашої розмови вона цілий день лютувала. Скільки ти їй дала за комод?

— Шість доларів.

— Та це ж грабіж! Він не вартий і половини, — обурився Том. — Старий, як світ, з одного боку геть увесь потріскався!

— Я дала б за нього й десять доларів. Дала б, Томе, скільки б Сара не заправила. Це ж мамин комод. Я пам'ятаю, що за маминого життя він стояв у неї в покої.

У дровітні Том розшукав захований скарб. Розірвавши папір, куди його було загорнено, він витяг пощерблену заржавілу важку шаблю, таку, які мали при собі кавалерійські офіцери за часів Громадянської війни. Шабля була причеплена до поточеного міллю пояса з дебелиго кармазинового шовку, оздобленого важкими шовковими китицями. Сексон мало не вихопила шаблю братові з рук. Вона витягла лезо з піхов і притулила губи до холодної криці.

Настав останній день її праці в пральні. Ввечері Сексон мала назавжди розпрощатися з цією роботою. Завтра о п'ятій годині пополудні вона піде з Біллі до мирового судді підписати шлюбного контракту. Берт і Мері будуть за свідків. Потому вони вчотирьох завітають до ресторану Барнума, щоб там в окремому кабінеті відсвяткувати урочистий день шлюбною вечерею. Після вечері Мері з Бертом підуть на вечірку до зали Міртл, а Біллі й Сексон, сівши на Восьмій вулиці в трамвай, поїдуть до себе на Пайн-стріт. Серед робітництва

медовий місяць рідко справляють. Позавтра Біллі має прийти до себе на стайню, як завжди, щоб вчасно стати до своєї роботи.

Всі робітниці в прасувальні знали, що Сексон прийшла на роботу востаннє. Дехто щиро радів за неї, а були й такі, які заздрили, що вона придбала чоловіка й скине з себе ярмо тяжкої праці коло прасувальної дошки. Їй дошкуляли жартами й глузуванням — така вже була мода в прасувальні: кожну дівчину, що йшла від них заміж, товаришки обов'язково брали на сміх. Але Сексон була занадто щаслива, щоб зважати на них, та й жарти ті були переважно добродушні, хоч і досить недвозначні.

У клубах пари, що зивалися з-під її праски, і в легких хвилях мережаних та муслінових тканин, що вилітали, мов білі крила, з-під її рук, Сексон усе ввижалося, як вона господарює у своєму котеджі на Пайн-стріті; і вона ще жвавіше прасувала, стиха наспівуючи модної за тих часів пісеньки, яку вона перекрутила на свій лад:

Як щось роблю, як щось роблю,
То все роблю для Біллі.

Близько третьої години з полудня робота в задушливій розпареній кімнаті досягла найвищого напруження — працювати було вже несила. Старші жінки важко зітхали й сопіли, у молодих обличчя поблідли, а під очима жінкам лягли чорні тіні; проте праски так само літали в їхніх стомлених, але впертих руках. Невсипуща наглядачка стежила пильним оком, чи не настає десь істерика, і щойно вивела з прасувальні одну вузькогруду сутулу дівчину, щоб та, бува, не зомліла.

Раптом розтявся нелюдський дикий крик. Загостре напруження людських нервів урвалося, і жінки враз припинили роботу, — одні завмерли, тримаючи праски в повітрі, а іншим вони повипадали з рук. То скрикнула Мері. Сексон злякано зирнула на подругу — на плечі в неї тріпало великими лапатами крилами якесь дивне чорне звірятко. Мері ще дужче скрикнула й присіла, а химерний звір знявся вгору й почав битися в пополотніле обличчя жінки, що прасувала за сусід-

ньою дошкою. Жінка скрикнула й зомліла. Летюче створіння знялося ще вище, безпорадно б'ючись крилами в стелю; зчинився дикий гвалт — збожеволілі з жаху жінки, махаючи руками, бігали по кімнаті, а інші поховалися під прасувальні дошки.

— Та це ж кажан! — прогрімів голос старшої майстрині. Вона осатаніла. — Ви що — кажана вперше побачили?! Та він же вас не з'їсть!

Але ніхто її не слухав, годі було вгамувати перевтомлених прасувальниць. Декотрі жінки здалека не могли добрати, яка причина того гвалту, але в напруженій уяві спалахнуло слово «пожежа», і вони, поійняті панічним жахом, кинулися до вузьких проходів. Їхній безглуздий, звірячий зойк тремтів на одній високій нозі, заглушуючи голос старшої, що намагалася їх угамувати. Спершу Сексон тільки здригнулася з несподіванки, однак істерична паніка захопила її теж, і вона втратила владу над собою. Вона, щоправда, не кричала, але разом з іншими, як божевільна, кружляла по кімнаті. Орда несамовитих жінок ввалилася в сусіднє приміщення, і робітниці, що працювали там, кинулися за ними, тікаючи від невідомої небезпеки. За десять хвилин пральня спорожніла — лише кілька чоловіків з ручними гранатами снували туди й сюди, шукаючи причину гвалту.

Старша майстриня була огрядна, та завзята. Оскаженіла юрба, мов хвиля, потягла її за собою, але вона втрималася на півдорозі, пробилася назад і миттю накрила невидючого гостя кошиком з-під білизни.

— Я не знаю, який на вигляд бог, але чорта допіру я бачила, — істерично вигукувала Мері між вибухами сліз і сміху.

Сексон сердилася на себе: вона злякалася не згірше за інших і піддалася безглуздій паніці.

— Всі ми дурепа, — промовила вона. — То був звичайний кажан. Я чула про них. Вони живуть по селах. Вони не зачеплять і мухи. А вдень вони сліпнуть. Це саме сталося і з цим. Просто — звичайнісінький кажан, та й уже!

— Нема дурних, — обурилася Мері, — Я знаю, що то був сам чортяка. — Вона схлипнула кілька разів, а потім знову

істерично засміялася. — Ти бачила, як місіс Бергстром зомліла? А він тільки торкнувся її обличчя. Мені скочило щось на плече й схопило за голу шию, немов мрець холодною рукою. Проте я не зомліла. — Вона знову засміялася. — Так ужахнулася, мабуть, що й зомліти не змогла.

— Ходімо назад, — заспокоювала її Сексон. — Ми й так уже змарнували півгодини.

— Не піду. Хай мене хоч розстріляють — я зараз же йду додому. Нізачо не візьмуся тепер за праску! Хіба не бачиш, як мене трусить?

Одна жінка зламала собі ногу, друга — руку, і майже всіх поприкрашали синці та виразки. Ані вмовляння, ані погрози старшої майстрині не могли переконати жінок, щоб стали до праці. Вони були надто знервовані й перестрашені; знайшлося небагато відважних, що насмілилися ввійти до пральні, аби повиносити звідти капелюшки та кошики решти прасувальниць. Сексон була серед тої невеличкої жменьки жінок, що повернулися й працювали аж до шостої години.

РОЗДІЛ XV

— Ну, Берте, ти вже зовсім упився! — докірливо скрикнула Мері.

Всі четверо сиділи в окремому кабінеті ресторану Барнума. Весільну вечерю, досить скромну — хоч на погляд економічної Сексон, аж надто розкішну — було скінчено.

Берт зі склянкою червоного каліфорнійського вина в руці (що коштувало в ресторані п'ятдесят центів пляшка), підвівся, збираючись виголосити промову. Щоки йому палали, а в чорних очах гарячково спалахували вогники.

— Ти вже був напідпитку, як прийшов по мене, — казала далі Мері. — Це ж одразу впадає в око.

— Порадсья з окулістом, голубко, — відповів він. — Бертрам сьогодні почувається чудово. Він тут, аби потиснути

лапу своєму давньому товаришеві... Біле, друже, ось тобі моя рука! Мені здається, ми кажемо цієї хвилини: «здоров» і «прощай!»! Ти вже тепер одружений, Біле, і сидітимеш удома. Гуляти з парубками вже годі. Тепер ти маєш пильнуватися, застрахувати своє життя від усяких пригод, одержати страхового поліса, вступити до будівельного та кредитового товариств, до похоронного бюро...

— Покинь, Берте! — урвала його Мері. — Не годиться патякати про похорон на весіллі!.. І як тобі не соромно самому!

— Тпру, Мері! Подай назад! Я сказав те, що сказав, а сказав те, що думав. Але я не про те думав, що Мері думає... А що я думав... Зараз я вам скажу, що я думав... Я сказав «похоронне бюро», еге ж? Та я й на думці не мав засмутити цей радісний вечір. Якраз навпаки...

Видко було, що він робить величезні зусилля, аби якось викрутитися з прикрого становища, — тож Мері, тріумфуючи, похитала головою. Це тільки підлило масла у вогонь.

— Дайте, я вам з'ясую, чому я це сказав, — почав він знову. — Я це сказав тому, Біле, що ти собі взяв таку гарнесеньку жіночку. Всі наші хлопці втіпалися в неї, і якщо вони й надалі не даватимуть їй проходу, то що ти, бідолашний, утнеш? Тобі буде багато клопоту. Ось коли тобі стане в пригоді похоронне бюро, аби їх усіх поховати. Ще як стане в пригоді! Бач, який комплімент хотів я встругнути твоєму доброму смакові на спідничках! А Мері перебила мене.

На мить його блискучий погляд переможно спинився на Мері.

— Хто каже, що я п'яний? Я? Брехня! Я не п'яний, — я все бачу, як воно є. Я добре бачу Біла — ось він тут, мій старий другачка Біл! І я не бачу двох Білів, а бачу тільки одного. Біл зроду й разу не був дволичний. Біле, друже, коли я бачу тебе зараз у шлюбному ярмі, жаль стискає мені серце... — Він раптом замовк і обернувся до Мері. — Не кипи, стара! Я знаю, що кажу. Мій дід був сенатор у своєму штаті і міг патякати від рання й до смерку. Отже, можу і я! Біле, коли я дивлюся на тебе, жаль стискає мені серце, — кажу тобі, жаль стискає мені серце... — Він задикувато глянув на Мері. — Я заздрю

тобі, дивлячись на твоє щастя... Вір мені, — ти розумна голова, нехай їм абищо, тим жінкам! Ти добряче почав. Так і прав далі. Женися з усіма, ощаслив хоч усіх! Почаркуймося, Біле! Ти могіканин із скальпом при боці. І ти взяв собі у вігвам гарну індіаночку — слово честі! П'ю до вас, — п'ю за вас обох та за ваших майбутніх горлопанів! Хан вам добре ведеться!

Він одним замахом вихилив склянку, важко плюхнув на стільця і вліпив очі в молодих, не помічаючи сліз, що повільно котилися йому по щоках. Мері заспокійливо погладдила його руку, і він і зовсім розкис.

— Боже мій, чом же мені не поплакати? — хлипав він. — Я втрачаю свого наймилішого друга! Світ зйду, а не знайду кращого... ніколи... А яких штук ми з ним, бува, витівали!.. Тепер — каюк! Як гляну оце на вас, Сексон, як ви сидите з ним поруч і тримаєтесь за руки, то аж зненавидіти вас ладен. Зненависть...

— Цитьте, Берте! — лагідно всміхнулася та. — Краще гляньте на ту, чию руку ви самі тримаєте.

— Та в нього просто очі на мокрому місці, — гостро промовила Мері, хоч її вільна рука ніжно спустилася йому на голову й почала перебирати волосся. — Заспокойся, Берте. Все гаразд! А тепер після твоєї чудової промови послухаймо, що нам скаже Біл.

— Шквар, Біле, — скрикнув Берт. — Тепер твоя черга!

— Я не красномовець, — зніяковіло пробубонів Біллі. — Що я маю сказати, Сексон? Нащо їм казати, які ми з тобою щасливі... Вони й самі це знають.

— Скажи їм, що ми будемо щасливі завжди, — відказала вона. — І подякуй їм за всі їхні щирі побажання та скажи, що ми їм зичимо того самого. Іще скажи, що ми й надалі будемо триматися гурту всі четверо, як і раніше. І що ми запрошуємо їх наступної неділі на обід до нас, Пайн-стріт, п'ятсот сім. А ти, Мері, якщо схочеш приїхати в суботу ввечері, то зможеш переночувати в нас у вільній спальні.

— Ти їм сама сказала краще за мене, — сплеснув у долоні Біллі. — Ти це гарно сказала, і я не знаю, що й додати. Але стривай, я й від себе утну!

Він підвівся, поклавши руку на склянку. Його сині очі з-під темних брів і з-за темних вій здавалися ще глибші й синіші, і це ще більше відтінювало ясний колір його волосся та білої шкіри. Свіжі щоки йому пашіли, але не від вина (він щойно налив тільки другу склянку), а від здоров'я й щастя. Глянувши на нього, Сексон гордо закинула голову: о, який гарний, як добре вбраний, який дужий, який чепурний її чоловік-хлопчик! Яка ж ваблива жінка мусить бути вона сама, коли завоювала серце такого надзвичайного коханця!

— Отже, Берте й Мері, ви прийшли до Сексон і до мене на нашу весільну вечерю. Ми взяли до серця всі ваші добрі побажання, бажаємо й вам того ж самого, і, кажучи так, маємо на оці багато більше, ніж ви гадаєте. Ми з Сексон хочемо віддячити вам такою самою монетою. Ми чекаємо на той день, коли поміняємося місцями за столом — і ми сидітимемо, як гості на вашій весільній вечері. А тоді, якщо ви коли завітаєте до нас на святковий обід, то зможете вдвох заночувати у нашій вільній спальні. Чи не про це я дбав, купуючи для неї меблі, га?

— Я ніколи не сподівалася такого від вас, Біллі! — скрикнула Мері. — Ви таке самісіньке вайло, як і Берт. А втім...

Очі їй раптом сповнилися слізьми, голос затремтів і урвався. Вона крізь сльози всміхнулася до молодих, потім глянула на Берта, а той обняв її й посадовив собі на коліна.

Залишивши ресторан, вони всі вчотирьох дійшли до рогу Восьмої та Бродвею, де зупинявся трамвай. Берт і Біллі зніяковіло мовчали під впливом якоїсь очужілості, що несподівано постала між ними. Але Мері ніжно-стурбовано обняла Сексон.

— Все буде гаразд, голубонько, — шепотіла Мері. — Не лякайся. Все буде гаразд. Подумай про всіх інших жінок на світі.

Кондуктор дав дзвінок, і обидві пари розсталися, похапцем вигукуючи всілякі побажання.

— Ох ти ж, Могіканине! — гукнув Берт навздогін, коли трамвай рушив з місця. — Прощайте, пані Могіканко!

— Не забудь, що я тобі казала, — долетів до Сексон голос Мері.

Трамвай зупинився на розі Сьомої та Пайн-стріт. Тут була кінцева зупинка. До їхнього котеджу було недалеко — не більше як зо два квартали. Коло вхідних дверей Біллі витяг ключа з кишені.

— Чи ж не дивно? — мовив він, повертаючи ключ у дверях. — Ти та я. Тільки ти та я, і більш нікого.

Поки він засвічував лампу у вітальні, Сексон скидала капелюшка. По тому він зайшов до спальні і засвітив лампу й там, тоді повернувся і став на порозі. Сексон, яка зникло ще й досі крутила в руках шпильку від капелюшка, крадькома зиркнула на нього. Він простяг до неї руки.

— Ну, — сказав він.

Вона підійшла до Біллі, і, пригорнувши її, він відчув, як вона вся тремтить у його обіймах.

КНИГА ДРУГА

РОЗДІЛ I

Увечері другого дня по весіллі Сексон зустріла Біллі на порозі. Вони поцілувалися і, взявшись за руки, пройшли через вітальню на кухню. Біллі вдоволено втягнув носом повітря.

— Диви, як у нас чудово пахне, Сексон! Не тільки кавою, а й ще чимось. Уся господи пахне... Ну, пахне чимсь добрим, та й годі.

Поки Біллі мився під краном, Сексон поставила на плиту сковороду. Він обтер руки й мовчки почав стежити за її рухами, але коли вона кинула битка на суху сковороду, схвально озвався:

— Де це ти навчилася смажити битки без масла? Це найкращий спосіб, тільки шкода, що дуже мало жінок його знають.

Сексон зняла покришку з другої сковороди і кухонним ножом почала мішати в ній якусь запахущу страву. Біллі підійшов до дружини ззаду, обняв так, що його руки зійшлися в неї на грудях і притулився щочкою до її щоки, схиливши голову Сексон на плече.

— М-м-м-м!.. Смажена картопля з цибулькою, як звичайно готувала в нас мати. Що є кращого на світі? Ой, як же пахне, як пахне! М-м-м!..

Він випустив дружину на мить з обіймів і потерся щочкою об її щоку. Потім його рука знову міцно стиснула Сексон. Вона відчувала його теплі губи в себе на волоссі й чула, з якою насолодою він вдихає їх запах.

— М-м-м-м-м!.. Як же ти сама чудово пахнеш! Я раніше не розумів, що то таке «солодка дівчина», а ось тепер знаю: ти найсолодша на світі жіночка!

Біллі тішився без краю. Пішовши до спальні, він зачесався, тоді повернувся, сів до невеличкого столу й узяв у руки виделку з ножем.

— Жити подружжям багато краще, ніж про це плеще язиком більшість одружених! Бігме, Сексон, ми їм покажемо. Можемо дати їм добру фору, і все-таки виграти. Одне лише мені не подобається.

Побачивши в очах у неї переляк, він засміявся:

— Те, що ми побралися так пізно. Здумай лишень, — я втратив стільки днів!

Очі Сексон засяяли вдячністю й щастям, і подумки вона поклялася все зробити, щоб ніщо й ніколи не затьмарило їхнього подружнього життя.

Після вечері Сексон прибрала стіл і почала мити посуд у зливальниці. Але коли Біллі намірився витирати тарілки, вона схопила його за поли піджака й силоміць посадила на стілець.

— Сиди й не рипайсь, відпочинь трохи. Слухайся, що я кажу! Отак, закури цигарку — ні, ні, на мене не дивись! Ось тобі ранкова газета. Тільки читай її швидше, а то я попораюся з моїм посудом раніш, ніж ти почнеш читати.

Він читав, пускаючи дим із цигарки, а вона тим часом поглядала на нього і думала, що якби ще пару пантофлів, то родинний затишок був би повний.

Не минуло й кількох хвилин, як Біллі відклав набік газету, важко зітхнувши.

— Даремне! — сказав він. — Не можу читати.

— Що сталося? — всміхнулася вона. — Очі болять?

— Та де там!.. Немов туман їх повиває... Ось я подивлюся на тебе, і воно минеться.

— Ну, то я в одну мить скінчу, мій хлопчику.

Пополоскавши кухонного рушника та вичистивши зливальницю, Сексон скинула фартуха, підійшла до Біла й поцілувала спершу в одне око, а потім у друге.

- Ну, як? Одужали?
- Начебто трохи краще.
- Вона поцілувала ще раз.
- А тепер?
- Таки краще.
- А тепер?
- Майже добре.

Але сказавши це, він знову скривився і заявив, що праве око ще й досі йому ріже.

Лікуючи те око, Сексон нараз скрикнула, наче з болю. Біллі сполохнувся.

- Що сталося? Тобі щось болить?
- Очі... Пече, мов ножем!

Тепер уже Біллі став за лікаря, а Сексон за пацієнтку. Коли процес лікування закінчився, вона повела його до вітальні; там вони разом угніздилися у великому кріслі біля відкритого вікна. То була найкоштовніша річ у хаті. За крісло заплачено сім з половиною доларів, і Сексон до самого вечора відчувала докори сумління, хоч крісло було таке вигідне та м'яке, що годі й мріяти.

Солонуватий вітер, після денної спеки такий благословенний для всіх приморських міст, дихнув на них вечірньою прохолодою. До них долітали свист паротягів, чахкання приміських потягів із Сьомої вулиці, які сповільнювали швидкість межи молотом і Західно-Оклендським вокзалом; долинав гомін дітей, що бавилися літніми вечорами на вулиці, а зі східців сусіднього ґанку чулося цокотіння говорливих господинь.

— Ну, хто б повірив! — тихо промовив Біллі. — Коли згадаю свою мебльовану шестидоларову кімнату, просто жаль бере!.. І нащо я змарнував стільки часу? Мене потішає тільки те, що якби я раніше був виїхав звідти, то не здобув би тебе. Адже ж я ще кілька тижнів тому й гадки не мав про твоє існування.

Він провів пальцями по її голій руці і аж під рукав.

— Твоя шкіра така свіжа-свіжа, — сказав він. — Не холодна, а саме свіжа. Так приємно торкатися до неї рукою.

— Незабаром ти назвеш мене своїм холодильником, — засміялася вона.

— І голос твій свіжий — він дихає прохолодою, — провадив він. — Коли ти говориш, у мене таке відчуття, немов твоя рука торкається мого чола. Дуже дивне відчуття! Не знаю, як його пояснити. Твій голос проймає мене всього з голови до ніг, — такий він свіжий і чистий. Він зовсім як вечірній вітерець... Він схожий на морський бриз, що зривається часом після пекучого паркового дня. А коли ти говориш тихо, він бринить так м'яко й солодко, як віолончель в оркестрі театру Макдане. Ніколи він не ріже, не шарпає вуха, не лящить, як у багатьох жінок. Коли вони злостяться або збуджені, то верещать, мов несамовиті, нагадуючи мені заграну платівку. А твій голос проймає мене так, що я весь починаю тремтіти, наче від прохолоди. Це така розкіш! Мабуть, такі голоси у небесних янголів, якщо вони тільки живуть на небі.

Сексон була така безмежно щаслива, що не мала слів, а тільки голубила волосся Біллі й притискала до нього ближче. Минуло кілька хвилин; тоді він почав ізнову.

— Знаєш, що ти мені нагадуєш? Чи бачила ти коли чистокровну кобилу, — знаєш, бувають такі нервові, гарячі кобили? На сонці шерсть їхня вилискує, як шовк, а шкіра така ніжна, що найлегший дотик батога залишає на ній слід. Є такі кобили: найміцнішому коневі не мірятися з ними силою, а проте як легко вони можуть порвати собі сухожилки або на смерть застудитися, переночувавши бодай одну ніч без попони! Нема нічого кращого за таку тварину. Які ж бо вони стрункі, сильні, шляхетні! Доглядати їх треба дуже дбайливо, — шанувати як скляний посуд. Знаєш, ти нагадуєш мені отаку конячку. Я мушу подбати, щоб коло тебе все було як слід. Ти так відрізняєшся від інших жінок, як расова кобила від биндюжних шкап. Ти чистокровка. Ти й струнка, і запальна, а що вже статурна... Знаєш, у тебе чудова постать, а стан який!.. Візьмим хоча б Анету Келерман. Та можеш їй навіть фори дати, і однак вона за тобою не потягне. Вона австралійка, а ти американка — тільки фігура твоя не американська. Ти зовсім не така, ну, зовсім інакша — я тільки не вмю цього пояснити... Інших жінок збудовано не так, як тебе. Ти наче не з нашої країни. Чисто, як французенка. Постава в тебе цілком французька, і навіть хода.

Чи сідаєш, чи підводишся, чи нічого не робиш — усе в тебе виходить інакше, ніж у наших жінок.

І він, що ніколи не виїздив з Каліфорнії і зроду не спав жодної ночі під іншим небом, як своїм оклендським, мав, безперечно, рацію. Сексон з її маленькими тендітними руками й ногами, граціозна в рухах і елегантною поставою — була прегарною квіткою серед жінок англосаксонської раси; вона скидалася на жінок тієї породи, що виникла в сивій давнині від змішування бранко-норманських наїзників із міцним плем'ям саксів.

— І навіть убрання ти носиш не так, як усі. Сукня немов відлита на тобі. Здається, що вона така ж частина тебе самої, як і прохолода твого голосу й тіла. Нічого ні додати, ані відняти. Знаєш, чоловікові приємно гуляти з жінкою, що вбрана до лиця, і чути, як інші хлопці кидають тобі вслід: «Бачили, з ким це сьогодні Біллі? Лялечка, та й годі! Чого б я не дав за таку!..» Ото всяке таке.

Притиснувшись щокую до Білліної щоки, Сексон вала, що не пропали марно довгі години її безсонних ночей, коли після цілоденної втоми куняла вона над шитвом і викроювала собі скромні сукенки, які силкувалася шити на зразок тих пишних туалетів, що парували під її швидкою праскою.

— Знаєш, Сексон, я придумав тобі нове ім'я. Ти мій Еліксир Життя, — ось що ти таке! Саме — Еліксир Життя!

— І я тобі ніколи не набридну? — спитала вона.

— Набриднеш? Та ми ж створені одне для одного!

— А хіба не диво, що ми познайомилися, Біллі? Ми ж могли ніколи й не зустрітися. Адже зустрілися ми зовсім випадково!

— Ми народилися під щасливою зіркою, — вирішив він. — Ось воно що.

— А може, це не тільки щасливий випадок? — замислено промовила вона.

— Ні, так воно мусило бути. Це доля. Ніщо не могло б нам стати на перешкоді.

Так сиділи вони довго й тихо, з невимовним коханням у душі, мовчазні й щасливі. Потім Біллі притиснув її щільніше до себе, губи його ближче схилилися їй до вуха, і він прошепотів:

— А чи не час нам уже до ліжка?

Багато вечорів перебули вони отак на самоті; часом траплялась і якась розвага: ходили на танці, до театру «Орфей», або до театру Бела, в кіно, або відвідували щоп'ятниці концерти в Сіті-Гол-парку. Іноді в неділю Сексон заздалегідь готувала сніданок, і вони їздили в гори, запрягши Принца й Короля, що їх хазяїн і досі охоче давав йому, аби не застопорилися на стайні.

Щоранку Сексон будив будильник. Першого ранку Біллі встав разом із нею і таки допоміг розпалити вогонь у грубі. Вона дозволила йому це на перший раз, але відтоді почала накладати дрова напередодні з вечора — отож уранці залишалося тільки піднести до них сірника. Сексон змушувала Біллі вилежуватись якнайдовше в ліжку, аж доки вона впрається зі сніданком. На перших порах вона готувала для нього сніданок удома. Потім який тиждень він приходив обідати додому, а тоді знову мусив брати харч із собою. Все залежало від того, в яку частину міста йому доводилося гнати свої биндюги.

— Ти завела з чоловіком кепські порядки, — сказала їй одного разу Мері. — Пестиш ного, зазираєш йому в вічі... Стережись, а ні, то розбеститься він у тебе вкрай! Не ти, а він хай упадає коло тебе.

— Але ж він заробляє на життя, — відповіла Сексон. — Він працює багато тяжче за мене, а я сиджу, згорнувши руки, іноді навіть не знаю, куди час подіти. Крім того, я хочу впадати коло нього, бо люблю його і тому, що... ну, та тому, що я хочу.

РОЗДІЛ II

Сексон так упорядкувала свій господарський день, що їй лишалося багато вільного часу. Особливо в ті дні, коли Біллі не міг заскочити додому на обід і брав снідання з собою, вона мала цілі години вільні. Звикнувши до виснажливої праці на фабриках та у пральні, вона почала нудитися знічев'я. Їй важ-

ко було сидіти без діла, але й ходити в гості до дівочих своїх подруг теж було ніяк — ті ж удень були на роботі. З сусідками вона ще не встигла перезнайтися, за винятком однієї старої дивачки, що жила поруч них: із нею Сексон часом перекидалася словом через паркан, що розмежовував їхні подвір'я.

Для розваги вона почала часто брати купіль, не жаліючи палива й води. В притулкові та в Сариній господі вона звикла купатися тільки раз на тиждень. Коли вона підросла, то спробувала брати купіль частіше, але ця спроба дала погані наслідки: спочатку Сара тільки глузувала, а потім і гнівом розпалася. Сарині погляди щодо цього сформувалися ще тоді, коли існував звичай купатися тільки щосуботи, і всякі намагання частіше вдаватися до цієї процедури Сара вважала зарозумілістю й образою для її власної охайності. Крім того, переводилось паливо, і треба було прати більше рушників. Але тепер, у Білліній господі, де Сексон мала власну грубку, власну балію, і рушники, й мило і не мала нікого, хто міг би їй те заборонити, — вона щодня розкошувала купанням. Щоправда, за ванну їй правила просто велика балія, яку вона ставила у кухні на підлозі, а воду доводилося носити глечиком; але щоб доскочити цих убогих розкошів, їй треба було прожити аж двадцять чотири роки. Чудна сусідка в одній з їхніх коротеньких розмов порадила Сексон, як удосконалити те принадне купання. Дуже просто — треба влити в воду кілька крапель амоніакового спирту; Сексон ніколи раніше такого й не чула.

Ще багато дечого навчила її та дивачка. Їхнє знайомство зав'язалося з того дня, коли Сексон вийшла якось розвішувати на подвір'ї свої випрані талійки та кілька штук найтоншої білизни. Сусідка стояла, спершись на бильця свого ганку; вона перехопила погляд Сексон і покивала головою — чи то на Сексон, чи то на розвішену білизну.

— Ви тільки-но одружилися, чи не так? — запитала жінка. — Моє прізвище місіс Гігінс. Але я волю, щоб мене звали на ім'я, тобто — Мерсідіз.

— А моє — місіс Робертс, — відповіла Сексон, радісно зворушена звучанням нового для неї імені. — А зуть мене Сексон.

— Дивне ім'я для жінки-янки, — зауважила сусідка.

— О, я зовсім не янкі! — скрикнула Сексон. — Я каліфорнійка.

— Га-га-га! — засміялася Мерсідіз Гігінс. — Я забула, що я в Америці. По інших країнах усіх американців звать янкі. А втім, я не помилилась — ви тільки-но одружилися?

Сексон кивнула головою, щасливо зітхнувши. Мерсідіз зітхнула й собі.

— Ех, ви, щасливе, ніжне, вродливе молодятко... Я ладна заздрити вам, шалено заздрити!.. Скількох чоловіків можете ви ще обкрутити круг свого гарненького пальчика! Але ви ще не цінуєте свого щастя. Жодна жінка не цінує його, аж доки стає запізно.

Чудні слова оті здивували й стурбували Сексон, хоч вона хутко відповіла:

— О, ні, я дуже ціную своє щастя. Я маю найкращого у світі чоловіка!

Мерсідіз Гігінс знову зітхнула й перевела розмову на інше. Вона кивнула головою на білизну.

— Бачу, ви любляєте елегантні речі. Ця риса гідна хвали, а надто в молодій жінці. Чоловіки легко беруться на цей гачок; елегантні речі — добра принада, що від неї наполовину залежить успіх у тій справі. Вони завойовують чоловіків, а тоді тримають їх у полоні... — Сусідка замовкла і раптом роздратовано скрикнула: — А ви ж хочете затримати свого чоловіка? Хочете, щоб він був коло вас завжди-завжди, — довіку?

— Звичайно, хочу! І зроблю так, що він кохатиме мене довіку!..

Сексон зніяковіло замовкла, сама собі дивуючись, що завела таку інтимну розмову з цілком чужою жінкою.

— Дивна річ — оте чоловіче кохання, — повела далі Мерсідіз. — Жінки гадають, що знають чоловіків, як розкрити книгу, і в цьому найбільша їхня помилка. Більшість жінок в'яне з розбитим серцем, — не тямлять-бо нічого в чоловічій вдачі, а проте думають, що знають її досконало. Га-га-га! Бідні, наївні жіночки! Отож і ви, моя гарнесенька молодичко, сподіваєтесь, що примусите свого чоловіка кохати вас довіку? Так кажуть усі жінки, бо їм тільки здається, що вони знають чоловіків і чоловіче кохання. Ні, легше здобути головний ви-

граш у лотереї «Мала Луїзіана», ніж збагнути все те. Авжеж, бідолашні молодички, на жаль, надто пізно доходять цієї науки. Але ви — ви почали добре. Так, так, дбайте про свої оздобы, будьте завжди ваблива. Цим ви скорили свого чоловіка, цим ви його й утримуєте. Але це ще не все. Хай ми колись із вами побалакаємо, і я розповім вам таке, чого жінки здебільшого не знають, а мусили б знати. Сексон!.. Яке енергійне, яке гарне ім'я для жінки! Але воно вам не личить. О, я стежила за вами. Ви скидаєтесь на француженку, у вашому роді десь були французи, я впевнена. Перекажіть містерові Робертсу, що я здоровлю його добрий смак.

Вона замовкла, поклавши руку на клямку кухонних дверей.

— Зайдіть колись до мене. Не пожалкуєте. Я можу дати вам багато порад. Приходьте надвечір. Мій чоловік нічний сторож на залізниці і спить удень. Він оце й зараз спить.

Замислена пішла Сексон до хати. Було щось незвичайне в постаті цієї стрункої смаглявої жінки: її зів'яле обличчя неначе зсохлося від надмірного палу, а чорні великі очі блищали й іскрилися непогасним внутрішнім вогнем. Вона була літня жінка — Сексон давала їй від п'ятдесятьох до сімдесятьох років; в її колись чорному, як воронове крило, волоссі сріблилася сивина. Особливо вразила Сексон її добірна мова. Вона розмовляла дуже чистою англійською мовою, кращою за ту, до якої звикла Сексон. А втім, ця жінка, безперечно, не американка. В голосі у неї, однак, зовсім не було чужоземного акценту, або, може, він був такий невловний для Сексон.

— А, то це вона — місіс Гігінс, — сказав Біллі, коли Сексон розповіла йому ввечері про денну подію. — Її чоловік — сторож, каліка; він має тільки одну руку. Старі Гігінси кумедна пара. Дехто боїться її. Дато та старі ірландки мають її за відьму. Воліють її обминати. Знаєш, Сексон, люди кажуть, що коли вона розлютується на кого чи хто їй не до шмиги, то вона тільки гляне — і вже тому капець. Один з наших конюхів — ти його знаєш, це Гендерсон, що живе за рогом П'ятої, — каже, що їй бракує клепки.

— Не знаю, Біллі, — намагалася Сексон захистити свою нову знайому, — може, вона трохи ненормальна, але каже

вона те саме, що й ти. Каже, що я не схожа на американку, а тільки на французенку.

— Ну, то я вітаю її шанобливо, — сказав Біллі. — Якщо вона це сказала, — виходить, має голову на в'язах.

— А як добре вона англійською мовою розмовляє, Біллі! Чисто шкільна вчителька... Мені здається, так і мама моя розмовляла. Вона освічена.

— Мабуть, вона таки не дурна, бо інакше не припала б тобі так до вподоби.

— Вона казала мені поздоровити тебе за твій добрий смак, що ти одружився зі мною, — засміялася Сексон.

— Невже? Ну, то подякуй їй від мене, — бачу, вона розуміється на гарних речах... Тільки шкода, чом вона не похвалила й твого гарного смаку, що ти вибрала собі такого чоловіка.

Другого дня, коли Сексон вийшла розвішувати на подвір'ї свою гарну білизну, Мерсідіз Гігінс ізнову озвалася зі свого ганку, поклавши головою чи то до неї, чи то до білизни.

— Дивуюся, де це у вас сила береться прати стільки щодня, маленька молодичко... — привіталася сусідка.

— О, та я ж кілька років працювала в пральні, — хутко відповіла Сексон.

Мерсідіз зневажливо засміялася.

— Парова пральня! Бридка робота!.. Лише прості речі можна туди віддавати. Це їм кара за те, що вони прості. Але ж елегантну білизну! Мереживо! Муслін! Га-га, голубонько моя, прати такі речі — не проста штука! Тонкі речі треба прати зі смаком, з розумінням і хистом! Я дам вам рецепт саморобного мила, що не шкодить тканині. Воно білить її, надає білизні м'якості, ніжності, життя... І білизна довго не брудниться, а хто ж то не любить свіжої чепурної білизни. О, добре прання — то не жарт, то справжнє мистецтво! Прати тонку білизну, це все одно, що для митця малювати картину або для поета складати вірші. Прати треба з любов'ю, побожно...

Я навчу вас такого, чого не тямлять янкі. Я навчу вас нової краси! — Вона знов покивала головою на розвішену білизну. — Бачу, ви вмієте плести мереживо. О, я знаю всілякі

мережива, — бельгійські, мальтійські, брабантські, — яких тільки мережив я не знаю! Я навчу вас найпростіших, щоб ви могли плести їх для себе, а ваш добрий чоловік кохав вас завжди-завжди!

Після першого візиту до Мерсідіз Гігінс Сексон дістала рецепта саморобного мила і наслухалася всяких порад, як прати тонку білизну. Її зачарувала й схвилювала дивна, така нова для неї, постать цієї зів'ялої жінки, від розповідей якої дихало широкими далекими світами й безмежними морями.

— Ви іспанка? — насмілилася запитати Сексон,

— І так, і ні, — мій батько був ірландець, а мати іспанка, родом з Перу. Вродою я пішла в неї, а вдачею в батька, синьо-окого кельта з пісню на вустах і жвавими ногами, що носили його по всьому світі. Він дав мені у спадщину свої неспокойні ноги і свою пристрасть до мандрів, що водили й мене несходимими шляхами.

Сексон згадала шкільну географію й уявила собі карту континенту, облямованого крученою лінією берегів.

— О! — скрикнула вона. — То ви родом з Південної Америки! Мерсідіз знизала плечима.

— Мусила ж я десь народитися. Те сталося у великому ранчо моєї матері. Весь Окленд був би вмістився на найменшому з його пасовиськ.

Вона зітхнула, всміхаючись своїм радісним спогадам. Сексон кортіло почути більше про життя цієї жінки, що, мабуть, прожила свої молоді роки так, як жили каліфорнійські іспанці за давніх часів.

— Ви, певне, здобули добру освіту, — спробувала Сексон. — По англійському ви розмовляєте бездоганно.

— О, англійської мови я навчилася пізніше, і не в школі. Так-так, я здобула добру освіту, розумілася на всьому, тільки не на чоловіках. Це знання також прийшло вже згодом. Моя мати й не гадала — а вона була статечна пані, те, що ви звете «Королева пасовиськ», — вона й не гадала, що її дочка, здобувши добру освіту, стане врешті жінкою нічному сторожеві. — Мерсідіз засміялася з безглуздя самої цієї думки. — Нічний сторож! Та ми мали сотні, тисячі нічних

сторожів та робітників, що працювали на нас! Більшість із них були пеони, щось на зразок рабів, були ще й пастухи, що об'їжджали верхи наші маєтки, а ті простягалися на дві сотні миль. У просторому будинкові челяді було в нас без ліку. Га, га, багато слуг мала під своєю рукою моя мати!

Мерсідіз Гігінс була балакуча, як грекinya, і, розбалакавшись, вона поринула у спомини.

— Тільки ті слуги були ледачі й неохайні. Найкращі слуги — китайці. Японці теж непогані, але китайці кращі. Японські покоївки гарненькі й веселі, але невірні: щохвилі можуть покинути все й піти від вас. Індуси кволі, але дуже слухняні. Вони шанують сагібів та мемсагібів, як богів! Я була для них мемсагіб — я ж бо жінка. А якось я мала кухаря-росіянина, то він завжди нишком плював у піч — на щастя. Це було дуже кумедно. Але доводилося мовчати. Такий-бо звичай.

— Ви, мабуть, багато подорожували, якщо мали таких чудних служників? — підохочувала Сексон.

Стара жінка засміялася ствердно.

— А найчудніші з усіх служників були тубільні раби із південних морів, — маленькі кучеряві людожери з кістяними окрасами в ніздрях. За свавілля й за крадіжку їх прив'язували до стовбура кокосової пальми поза огорожею й лупили батогами з носорогової шкіри. Вони були з острова людожерів і тих дикунів, що полюють на людські голови, і ніколи не кричали. Того вимагало їхнє завзяття. Був у нас маленький Вібі, він мав тільки дванадцять років і прислужував мені; одного разу його побили так, що всю спину посмугували; і я плакала над ним, а він тільки сміявся і сказав: «Стривай, стривай, незабаром я відріжу голова великий білий хазяїн». Його відшмагав англієць, Брюс Енсті. Але маленький Вібі так і не здобув його голови. Він утік від нас, його перехопили лісовики, відрізали йому голову, а тіло з'їли геть дощенту.

Сексон здригнулася й попелотніла, але Мерсідіз Гігінс оповідала далі:

— О, то були дикі, веселі, шалені часи! Повірите, любонько, за три роки ті англійці-плантатори випили ціле море шампанського й віскі та прогайнували тридцять тисяч фунтів.

Чуєте, не доларів, а справжніх фунтів, тобто сто п'ятдесят тисяч доларів. Вони були немов справжні королі, доки мали що витратити! То було велично, чудово! Безумне, безумне життя! Щоб виїхати звідти, мені довелося продати в Новій Зеландії половину своїх прекрасних діамантів. Кінець кінцем Брюс Енсті пустив собі кулю в лоба, а Роджер найнявся штурманом на торговельний корабель з тубільною командою за вісім фунтів на місяць. Але найкращу штуку вступив Джек Гілбрейс. Його родичі були багаті й вельможні; тож він повернувся до Англії і почав торгувати м'ясом для котів у них під вікнами, доки розлючені родичі не відкупилися від нього, і він придбав собі каучукову плантацію десь в Індії чи на Сумастрі... чи то пак на Новій Гвінеї.

Пораючись у себе на кухні й готуючи для Білли вечерю, Сексон дивувалася, які ж то непогамовні бажання та пристрасті цю стару жінку з обпаленим сонцем обличчям занесли з розкішного перуанського ранчо через усі світи до Західного Окленду й до Баррі Гігінса. Старий Баррі був не з тих, що кидають на вітер тисячі доларів. До того ж Мерсідіз згадувала ймення інших чоловіків, а не його.

Ще багато розповіла їй Мерсідіз уривками. Здавалося, не було в Новому й Старому Світі країни чи міста, де б вона не побувала. Її занесло навіть на Клондайк десять років тому; кількома яскравими фразами вона змалювала Сексон життя шукачів золота, що, закутані в хутра, взуті у мокасини, розкидаються по шинках золотим піском на тисячі доларів. Вона, Гігінс, завжди зналася тільки з такими чоловіками, що сипали грішми, як половиною, — так принаймні здавалося Сексон.

РОЗДІЛ III

Сексон безнастанно думала над тим, як зробити Білліне кохання невмирущим, як назавжди зберегти свіжість їхнього почуття, щоб ніколи не покидати тих чарівних вершин, де

вони перебували тепер. Тож вона радо зустрічалася з місіс Гігінс і слухала її розповідей. Адже Мерсідіз знала, доконче мала знати всі таємниці кохання. Чи ж не натякала вона, що знає багато більше від пересічних жінок?

Минуло кілька тижнів. Сексон часто навідувалася до місіс Гігінс, але та не заводила цікавої для Сексон розмови; вона тільки вчила її плести мереживо, прати тонку білизну та скуповуватися на ринку. Але одного разу Сексон пощастило: вона забігла до старої пополудні, і та була балакучіша, ніж звичайно, — гострі, яскраві слова так і злітали їй з уст. Очі її блищали, щоки пашніли, мова пекла, як вогонь. У кімнаті пахло спиртним, і Сексон зрозуміла, що стара випила. Знервована й перелякана, хоч водночас і зачарована, слухала Сексон дикі каскади розповіді Мерсідіз, підрублюючи полотняну хусточку для Біллі.

— Слухайте, любонько. Я розкажу вам про чоловіків! Не будьте така безглузда, як решта жінок, що мають мене за божевільну, чи то за відьму з лихим оком. Га-га! Сміх, та й годі! Ця навіжена Мегі Донею щоразу накриває хусткою лице свого немовлятка, коли ми зустрічаємося на вулиці. Так, я була чарівниця. Тільки я зачаровувала чоловіків! О, я мудра, я дуже мудра, моя любонько! Я розкажу вам, як жінки причаровують чоловіків і як чоловіки причаровують жінок, — і найкращі з них, і найгірші. Розкажу вам про звіра, що сидить у кожному чоловікові, про їхні дивацтва, що розбивають серця дурним нетямущим жінкам. Усі жінки дурні! Але я не дурна. Га-га, — слухайте-но!

Я стара жінка. І, як і кожна жінка, не признаюся вам, скільки маю літ. А все ж я ще здатна брати гору над чоловіками. І я могла б зберегти цю владу, якби була навіть столітня й беззуба. Не над молодими, — ні! Ті були коло моїх ніг за молодого мого віку. Але над старшими чоловіками, як то годиться в моєму віці. Щастя моє, що не втратила я тої сили. На цілому білому світі немає в мене ні кривих, ані маєтків. Мені полишилася тільки моя мудрість та мої спогади; ті спогади — попіл, але попіл королівський, коштовний. Такі старі жінки, як я, звичайно пухнуть з голоду й дубіють з холоду,

або здихають попідтинню. Але не я. Я здобула собі чоловіка. Щоправда, це тільки Баррі Гігінс, — старих! Баррі, важкий, мов бик, а проте — він справжній! мужчина, моя любенька. І так само чудний, як і всі чоловіки. Та він же однорукий! — скажуть мені... — Вона знизала плечима. — Зате він не може мене бити, а старі кісточки робляться дуже чутливими, коли м'ясо на них втрачає пружність!

Ах, я згадую вас, мої молоді коханці, лицарі, безумці, одержимі безумством молодості! Я нажилася. Досить! Я ні про що не жалкую. А за моїм старим Баррі я певна свого шматка хліба й теплого місця при вогнищі. А чому я втримала його? Бо знаю чоловіків і знаю, як їх втримати. Знання це гірко-солодке, але більш солодке, ніж гірке. О чоловіки, чоловіки, чоловіки!.. Не дурні тюхтії, не гладкі буржуазні кабани-бізнесмени, але чоловіки з темпераментом, з вогнем і полум'ям! Божевільці? Що ж, може й так, але шляхетні божевільці, що не знають упину!

Маленька моя молодичко, ви мусите навчитися мудрості... Різноманітність! Ось у чому таїна цієї магії, її чарівна сила. Ось та забавка, що потішає чоловіків. Коли чоловік не знайде її у своїй жінці, він обертається в турка; а коли знайде — то він їй вірний раб. Жінка мусить втілювати в собі тисячі жінок. Якщо хочете, щоб чоловік вас кохав, ви мусите втілити в собі всіх жінок на світі. Ви повинні бути завжди нова, повинні блищати для нього свіжістю ранньої роси, повинні бути квіткою, що ніколи не розцвітає цілком і тому ніколи не в'яне. Ви повинні бути для нього барвистим садком, повним завжди нових, свіжих і розмаїтих квітів... І хай чоловік ваш ніколи не подумає, що зірвав останню квітку у вашому садку.

Слухайте ви, маленька молодичко! У квітнику кохання чатує гадюка. Це — буденщина. Придушить їй голову закаблукком, інакше вона занастить ваш квітник. Запам'ятайте це слово: буденщина. Не будьте ніколи цілком одверте в інтимному житті. Чоловіки тільки здаються брутальними. Жінки багато брутальніші за них... Не заперечуйте, маленька жіночко. Ви ще дівчинка. Жінки менш делікатні, ніж чоловіки. Чи ж я того не знаю? Про найінтимніші взаємини зі своїми

чоловіками вони розповідають одна одній, забуваючи про сором. А чоловіки ніколи не розповідають про своїх жінок. Через віщо? Я гадаю, пояснення тут лише одне. В усьому, що стосується кохання, жінки менш делікатні, ніж чоловіки. Оце ж їхня помилка. І в цьому джерело буденщини, а буденщина — то бридкий слизняк, що загиджує й руйнує кохання.

Будьте делікатні, маленька молодичко. Не показуйтеся своєму чоловікові без серпанка, без багатьох серпанків. Завивайтеся в тисячу серпанків, у блискучу, променисту млу, що грає самоцвітами. Хай не падає до ніг ваших останній серпанок. Щодня прикрашайте себе новими серпанками, і так без кінця-краю. Але хай ці сотні серпанків видаються одним серпанком, хай здаються єдиною заслоною між вами й вашим жадібним коханцем, що прагне здобути вас цілком. Хай щоразу здається йому, що він зриває останній серпанок. Хай він буде певний, що це саме так. Але насправді має бути не так. І тоді не зазнає він пересичення, — завтра-бо знайде новий серпанок, якого ще не бачили його очі.

Пам'ятайте, — йому має здаватися, що кожен серпанок є останній і єдиний. Хай здається вашому коханцеві, що ви останнього кинули йому до рук; але дбайте про завтрашній день: залишайте на завтра (а таких «завтра» буде чимало) більше, ніж те, що ви йому досі відкрили. Тоді чоловікові вашому здаватиметься, що ви різноманітні й несподівані; тоді він цікавитиметься тільки вами, а його очі завжди знаходитимуть у вас новизну і ніколи не шукатимуть її в інших жінках. Ваша свіжість і новість вашої краси та й ви самі, таїна, що криється у вас, причарували вашого чоловіка. Коли чоловік зірвав квітку і випив до краплі всі її пахощі, він шукає інших квіток. Такий він уже зроду. Ви мусите завжди бути для нього квіткою, щойно зірваною і ніколи не зриваною, чарою недопитої і бездонної насолоди.

Жінки дурні, всі вони дурні, бо гадають, що, раз перемігши чоловіка, вони перемогли його остаточно. Відчувши ґрунт під ногами, вони запливають жиром, видихаються, дубіють і робляться нещасні. На жаль, вони надто дурні. Але ви, маленька жіночко зі своєю першою перемогою, ви мусите

перетворити своє життя в нескінченний ланцюг перемог. Щодня ви повинні наново завойовувати свого чоловіка. А коли ввірветься ланцюг, коли вже не лишиться нічого перемагати — тоді край коханню, кінець, і чоловік ваш подається до чужих садків. Пам'ятайте: не треба коханням насичувати до-несхочу... Нехай воно розпалює голод, гострий, як лезо ножа, але вгамовувати його цілком — не треба! Ви повинні добре годувати свого коханця, — навіть дуже добре, — проте, коли він іде від вас, нехай іде неситий, і тоді він вертатиметься до вас ще голодніший, ніж пішов.

Місіс Гігінс раптом підвелася й вийшла з кімнати. Сексон звернула увагу на легкість і грацію її стрункого тіла. Коли та повернулася, Сексон перевірила своє враження: ні, то не здалося їй; хода старої і справді легка та граційна.

— Я показала вам лише перші літери абетки кохання, — промовила місіс Гігінс, сідаючи знову.

Вона тримала в руках тендітний музичний інструмент із пишними інкрустаціями, формою подібний до гітари, але тільки з чотирма струнами. Пальці Мерсідіз ритмічно голубили їх, а голос її, високий і приємний, завів дивну пісню: слова були в незнайомій мові й склалися із самих голосних, а мелодія бриніла лагідною пристрасстю. Звуки ніжно тремтіли, ринули пожадливым потоком, переливалися шепотінням, прорізували блискавицею морок кохання і знов проривались любовним криком, диким і переможним; то була болюча розпука й шалений поклик жадання. Напружено слухаючи, Сексон сама переймалася цими звуками й відгукувалась на них, мов струна. Це все діялося, наче вві сні, у неї шуміло в голові, вона сиділа майже непритомна. Мерсідіз замовкла.

— Коли ваш чоловік пересититься вами, — почала вона знов, — коли він знатиме вас геть до щирця, немов читане й перечитане давнє оповідання, — заспівайте йому лише цієї пісні, що співала я, і його руки обів'ють вас знову, а очі зажевріють колишніми безумними іскрами. Бачите, у чому тут річ? Розумієте ви це, маленька молодичко?

Сексон тільки кивнула головою; губи їй пересохли, вона не могла говорити.

— Він з дерева золотистого коа, короля лісів, — казала Мерсідіз, перебираючи струни. — Гавайці звать його укулеле; по-їхньому, моя люба, це означає «блоха-стрибунка». Вони золотошкірі, оті гавайці, плем'я коханців, що життя їхне буяє під покровом теплої тропічної ночі, коли так свіжо повіває вітер з моря...

Мерсідіз ізнов ударила по струнах. Вона заспівала іншою мовою — Сексон здалося, що французькою. Це була весела й лукава, задьориста пісня. Великі очі Мерсідіз ширшали, запалювалися диким блиском, а потім звужувались і ставали гострі й злі. Скінчивши, вона допитливо глянула на Сексон.

— Ця мені не так подобається, — промовила Сексон.

Мерсідіз знизала плечима.

— Кожна з них має свою вартість, маленька молодичко; вам ще треба багато дечого навчитись. Іноді чоловіків перемагають вином. Але часом їх можна перемогти п'янкою піснею, — он які вони чудні! Га-га-га, стільки засобів, стільки різних засобів!.. Тут діють і наш зовнішній вигляд, моя любонько, і деталі нашого вбрання. О, то чарівні тенета! Жодному рибалці не щастить наловити неводом стільки риби в морі, скільки чоловіків можемо піймати ми, жінки, на наш привабливий гачок. Ви на правильному шляху. Я бачила, як чоловіки потрапляють у тенета і не таких гарних спідничок, як оті, що ви порозвішували на подвір'ї.

Я казала, що прати тонку білизну — мистецтво. Але воно не самодостатнє. Найвище мистецтво — як скоряти чоловіків. Кохання — це першопричина і підсумок усіх мистецтв. Слухайте: за всіх часів, за всіх епох жили великі й мудрі жінки. Їм не треба було бути вродливими. Мудрість жіноча вища за найбільшу жіночу вроду. Принци й монархи схилялися перед цими жінками. За них боролися народи, через них гинули держави, задля них творилися релігії. Афродіта, Астарта — жриці ночі... Слухайте, дівчинко-молодичко, про великих жінок, що скоряли світ чоловічий.

І Сексон слухала, як зачарована, дикі каскади слів, і за дивними незрозумілими фразами крилося для неї велике таємниче значення. Перед Сексон розкривались невимовні,

несказанні глибини беззаконня та жаху. Слова Мерсідіз котилися лавою, спалюючи й спопеляючи все на шляху. Шоки, чоло й шия Сексон палали, і дедалі більше. Вона тремтіла з жаху, їй мало не нудило, здавалося, що ось-ось вона зомліє, так божевільно паморочилась їй голова; але відірватися від цієї розповіді вона не могла й сиділа, мов прикута, забувши про шитво у себе на колінах; внутрішнім зором вглядалася вона в таємничі видіння, дивніші за які годі й уявити... Нарешті Сексон відчула, що довше терпіти несила; вона облизала пересохлі губи і ледь стрималася, щоб не скрикнути, що вона більше не може... Аж раптом Мерсідіз замовкла.

— Ось кінець першої лекції, — промовила стара спокійно, а потім зареготала якимось диявольським сміхом. — Що сталося? Я вас вразила?

— Мені страшно, — хрипко відповіла Сексон і аж схлипувала. — Я така дурна, я так мало знаю, мені ніколи навіть не ввижалося таке...

Мерсідіз порозуміло кивнула головою.

— Так, від цього таки справді робиться страшно, — сказала вона. — Це щось неймовірне. Щось жахливе й величне.

РОЗДІЛ IV

Сексон завжди тверезо дивилася на життя, хоча поле зору мала обмежене. Вона була спостережлива від самого дитинства: ще придивляючись до шинкаря Кеді та його дружини, — добродушної, але не дуже твердої у моралі, — Сексон з часом виробила собі певні погляди про взаємини чоловіків та жінок. Як мало хто з робітничих дівчат, подбала вона про вибір собі майбутнього чоловіка — і так само дбайливо, як мало хто з дівчат будь-якого походження, дбала про те, щоб утримати любов свого чоловіка після шлюбу.

Вона утворила собі власну надзвичайно раціональну філософію кохання. Свідомо й несвідомо вона тяглася до всього

витонченого й уникала буденщини та тривіальності. Сексон відчувала, що, знецінюючи себе, вона знецінює й кохання. Протягом їхнього ще недовгого шлюбного життя Біллі ані разу не бачив її неохайною, роздратованою або сонливо-байдужою. Своїй господі Сексон надала тієї самої свіжості, затишності й урівноваженості, що віяла від цілої її істоти. Вона вміла робити чоловікові милі маленькі несподіванки. Уява її була невтомна, а до того вона мала ще й природну мудрість. Біллі був винятковий виграш — вона це знала. Вона цінувала його палкість у коханні й пишалася нею. Сексон знала, що небагатьом чоловікам властива така широта натури, така щедрість, такий потяг до найгарніших речей, така охайність і добрий смак, — тож ставила Біллі понад усіх інших. Він ніколи не ображав її. На делікатність він відповідав делікатністю, хоч Сексон добре бачила, що ініціатива всіх отих тонкощів іде від неї і мусять іти від неї завжди. Він чинив найчастіше якось несвідомо. Але вона з усього здавала собі справу й розуміла, що серед чоловіків Біллі — виняток.

Сексон добре знала, що для шлюбного щастя чоловік має бути не лише чоловіком, а й коханцем своєї жінки; знайомство з Мерсідіз Гігінс ще й розширило її погляди на подружнє життя. Стара жінка допомогла Сексон перевірити її власні висновки й думки, збудила в ній нові і розкрила їй трагічне значення проблеми шлюбу в цілому. З тих безумних слів старої багато що врзалося в пам'ять Сексон, багато що вона інстинктом відчувала й угадувала раніше, але дещо було понад її досвід та розуміння. Проте вона яскраво уявила собі метафору про серпанки й квітки, закон про те, що не можна дозволяти чоловікові вичерпувати себе до дна, і їй здавалося, що глибшої та мудрішої філософії кохання не може бути. Тепер, озброєна новим знанням, вона згадувала шлюби всіх своїх знайомих і побачила зовсім виразно, як і чому багатьом із них не поталанило.

З новим запалом почала дбати Сексон про своє маленьке господарство, про свої туалети і жіночу принадність. Харчі купувала вона найкращі, хоча й далі була ощадна. Жіноча сторінка з недільного додатку до газети та журнали для жі-

нок, які вона ходила переглядати до найближчої читальні, дали їй силу цінних вказівок щодо плекання своєї краси. Вона систематично тренувала тіло і щодня певний час, віддавала на гімнастичні вправи та масаж, аби зберегти свіжість шкіри, пружність м'язів і округлість своїх форм. Це був секрет. Біллі нічого не знав про ці інтимні сторони її життя. Він мав тільки користатися з наслідків. У книгозбірні Карнегі вона брала додому книжки з фізіології та гігієни, і вони давали їй чимало відомостей про жінку, про те, як зберігати здоров'я, — чого не навчили її ні Сара, ні виховательки з притулку, ані місіс Кеді.

Після довгих вагань вона передплатила жіночий журнал з цінними викрійками й порадами, що найбільше відповідали її смакові та коштам. Інші журнали вона мала змогу переглядати в читальні, і звідти перемалювала не один взірєць мережива та вишивки. Вона не раз довго простоювала перед вітринами з білизною, а коли часом купувала якісь дрібниці, то принагідно зблизька оглядала на прилавках і предмети жіночого туалету. Колись їй навіть заманулося купити китайську порцелянову вазочку, розмальовану від руки, але висока ціна примусила її відступити.

Свою просту дівочу білизну Сексон поволі замінила пишнішою, також недорогою, але прикрашеною французькими вишивками, мереживом, бганками та шльярочками. Вона обплела зубчиками свою недорогу трикотажну зимову білизну, пошила собі сорочки й талійки з тонкого, хоч і дешевого батисту; її нічні сорочки, гарно вишиті й ідеально випрані, були завжди свіжі й чепурні. В одному журналі вона якось вичитала, що у Франції завелася нова мода виходити до сніданку в нічних, гарно оздоблених чепчиках. Сексон зовсім не збентежило, що кому-кому, а їй треба самій спершу приготувати той сніданок. Отож негайно було придбано ярд швейцарського мусліну в цяточки, і вона заходилася вибирати фасон та мереживо для того чепчика. Місіс Гігінс була в захваті від її витвору.

З барвистого бавовняного краму Сексон пошила собі простенькі капоти з виложистими комірчинами, що ніжно відтінювали її білу свіжу шию. Вона наплела цілі ярди мережива

для близни і нашила силу скатертин та серветок на стіл і на буфет. Великим сюрпризом для Біллі було нове афганське покриття на ліжко. Сексон зважилася навіть розіслати килим з клаптиків, вичитавши в жіночих журналах, що ці килими знову почали входити в моду. Що ж до столової та постільної близни, то вони звичайно купували найкращу, на яку тільки спромогалися матеріально, і всю її Сексон обшивала ажурним мереживом.

Збігали щасливі місяці їхнього життя, а Сексон працювала не покладаючи рук. Біллі вона теж не забувала. Як настала зима — йому було сплетено теплі напульсники; він побожливо надягав їх, виходячи з дому, але, завернувши за ріг, зараз же ховав до кишені. Двом светрам її виробництва судилася краща доля, — так само, як і капцям, що їх Сексон примушувала Біллі взувати в ті вечори, коли вони залишалися вдома.

Практична мудрість Мерсідіз Гігінс дуже стала в пригоді Сексон: її завжди розумні поради допомагали молодій господині купувати досить ощадливо і головне — найкращі речі. За її допомогою Сексон розв'язала ще одну фінансову й економічну проблему: як господарювати за такого соціального ладу, де зростання цін переганяє зростання заробітної платні. Стара навчила її викручуватись так, що там, де жінки інших робітників видавали цілого долара, Сексон витратила тільки п'ятдесят центів.

Щосуботи ввечері Біллі незмінно висипав жінці на коліна весь свій заробіток. Він ніколи не питав її, куди вона витрачає гроші, і раз у раз запевняв, що зроду так добре не харчувався, як тепер. А Сексон ніколи не ховала грошей, доки він не залишав собі на власні видатки, скільки там йому знадобиться. І ще наполягала, щоб він конче брав гроші й протягом тижня, якщо виникне така потреба. Крім того, вона просила його не казати їй, на що саме витрачає він ті гроші.

— Раніше ти мав завжди гроші в кишені, — сказала якось вона йому. — Я не хочу, щоб після шлюбу ти обмежував себе; а ні, то краще було б нам і не одружуватись. Я знаю звички чоловіків: як вони зйдуться до пивнички, то перше частує один, тоді інший. А якщо ти не зможеш так само вільно вести-

ся серед товаришів, як давніше, то почнеш цуратися гурту — я ж тебе добре знаю. А це погано. Я хочу, щоб ти товаришував з чоловіками — чоловікові це потрібно.

По тій мові Біллі схопив її в обійми й побожився, що вона наймиліша жіночка на цілий світ.

— Еге, — радів він, — мало, що я тепер краще годуюсь, і живу вигідніше, і можу частувати товаришів, — я ще й гроші відкладаю, чи то ти відкладаєш! І за меблі я виплачую акуратно щомісяця, і маю жіночку таку, що гину за нею, та ще й гроші на рахунку. Скільки ми вже відклали?

— Шістдесят два долари, — відповіла вона. — Не так уже й кепсько про чорний день! Ти можеш занедужати, поранитись, не знати що...

Якось серед зими Біллі зніяковіло завів із Сексон розмову про гроші. Річ була в тому, що його давній приятель Біллі Мерфі занедужав на грип, а одне з його хлоп'ят, граючись на вулиці, потрапило під колеса вазу й тяжко покалічилося. Двогизнева хвороба, лікарі й ліки — на все це треба було грошей, і Мерфі попрохав Робертса позичити п'ятдесят доларів.

— Не турбуйся за гроші, — закінчив Біллі. — Я знаю Мерфі ще змалку — ми разом до Дюрантської школи бігали. Він хлопець чесний.

— Це справи не стосується, Біллі, — відказала Сексон. — Якби ти не був жонатий, — ти б одразу йому позичив, правда ж?

Біллі кивнув головою.

— Отже, ти так само зробиш і тепер, коли ти жонатий. Це ж твої гроші, Біллі!

— Не мої, не мої, я й слухати такого не хочу! — скрикнув Біллі. — Не тільки мої. Вони наші! І я б нікому не дав і шеляга, не порадившись із тобою.

— Але ж бодай йому ти цього не сказав? — стурбовано спитала Сексон.

— Ні, ні, — засміявся Біллі. — Я знав, що якби сказав таке, ти б мене зі світу звела. Я обіцяв Біллі, що спробую роздобутись на гроші. До того ж я був певний, що ти грошей не пожалієш, раз вони є.

— О Біллі, — прошепотіла вона тихо й любовно. — Знаєш, це найкращі слова, що я від тебе почула за весь час нашого спільного життя.

Що ближче сходилася Сексон із Мерсідіз Гігінс, то все менш її розуміла. Сексон незабаром пересвідчилася, що стара надзвичайно скупа, і ця риса зовсім не узгоджувалася з розповідями про її колишнє марнотратство. З другого боку, Сексон страшенно дивувало, що для себе особисто Мерсідіз нічого не шкодує. Її білизна, звичайно шита руками, коштувала дуже дорого. Баррі вона годувала добре, але сама харчувалася багато краще. Найдивніше було те, що, хоч вони і їли завжди разом, а проте кожне мало інші страви. Якщо Баррі діставав великий кусень смаженого м'яса, то собі вона готувала найкращу телячу філейку. Якщо на його тарілці лежав здоровенна бараняча відбивна, то на її тарілці рум'янилась якась делікатна котлета з молоденького ягняти. Чай вона запарювала в різних чайниках, каву теж. Баррі сьорбав двадцятип'ятицентовий чай з великої важкої кварти, а Мерсідіз попивала тридоларовий із рожевої порцелянної філіжанки, крихкої, мов яєчна шкарлупка. Так само Барріну двадцятип'ятицентову каву доливалося молоком, а її турецьку — за вісімдесят центів — тільки вершками.

— Старий і цим обійдеться, — казала вона Сексон. — Він до кращого не звик — гріх навіть переводити на нього добро.

Між жінками завелася немовби торгівля на вимін. Навчивши Сексон акомпанувати собі на укулеле, Мерсідіз запропонувала їй маленьку обладку: за цей інструмент, занадто легковажний, як сказала стара, для її віку, вона згодилася б узяти в Сексон муслінового чепчика, — того, що так славно в неї вийшов.

— Колись я дала за укулеле двадцять доларів, — сказала Мерсідіз. — А тепер воно бодай кількох доларів варте. І вже ж не дешевше від чепчика. Грати на укулеле — це легковажність.

— А хіба чепчик не легковажний? — усміхнулася Сексон, хоч сама була дуже задоволена такою пропозицією.

— Я беру його не для свого сивого волосся, — щиро пояснила Мерсідіз. — Я його продам. Усе, що я встигаю пошити, доки ревматизм не скручує мені пальців, я продаю. Так-так,

моя люба, на чоловікові п'ятдесят доларів із моїми тонкими потребами далеко не заїдеш. Мої заробітки покривають недостачу. А під старість гроші багато потрібніші, ніж замолоду. Колись ви самі це побачите.

— Я дуже вдоволена з нашого обміну, — відказала Сексон. — А собі я зроблю другого чепчика, скоро спроможуся купити матерії.

— Зробіть кілька штук, — порадила Мерсідіз. — А я продую їх задля вас, залишивши, звичайно, невеликий відсоток і собі за комісію. Я вам дам по шість доларів від штуки. Але ми ще з вами про це побалакаємо. Матеріал на ваші власні чепчики дістанеться вам трохи не задурно, та ще й заробите якийсь цент.

РОЗДІЛ V

Протягом цієї зими трапилося чотири важливі події. Берт із Мері побралися і найняли поблизу невеличкий котедж; Біллі, як і всім оклендським візникам, урізали платню; Біллі почав голитися безпечною бритвою, і, нарешті, справдилось Сарине пророцтво.

Сексон сказала про це Біллі тільки тоді, коли впевнилася остаточно. Доки то були самі здогади, серце Сексон потерпало з жаху перед новим і незнаним. Потім її почало непокоїти неминуче зростання майбутніх видатків. Але коли всякі сумніви зникли, хвиля шаленої радості розвіяла всі її перестрахи. Її і Біллі!.. Ці слова весь час бриніли в неї у голові, і коли враз за роботою набігала ця думка, серце їй стискалося від болючої насолоди.

Того вечора, коли Сексон сказала про це Біллі, він змовчав про зменшення платні, і вони втішилися, що в них буде дитинча.

— Як ми вшануємо цей день? Підемо до театру, чи що? — спитав він, випускаючи Сексон зі своїх обіймів, щоб вона

могла відповісти. — Або ні, краще посидимо дома вдвох... ні, не вдвох, а втрьох?

— Краще вдома, — вирішила вона. — Тільки пригорни мене, пригорни отак міцно-міцно.

— Я теж на це пристаю, тільки я думав, що тобі не завадило б погуляти трохи — ти ж цілісінький день не виходила з хати.

Надворі був мороз, і Біллі переніс м'яке крісло на кухню до грубки. Сексон скрутилася калачиком у Біллі на колінах і схилила голову йому на плече, а він притулився щочкою до її волосся.

— Ми таки не помилилися, побравшись уже через тиждень після знайомства, — міркував він уголос. — Бо й побравшись, ми упадаємо одне коло одного, мов наречені. А тепер... Бігме, Сексон, — тепер так чудово, що аж віри не йметься! Ти тільки подумай! Наше! Нас тепер троє! Ех ти ж, шибенику! Закладаюся, що це буде хлопчик! Я навчу його орудувати кулаками і стояти за себе. І плавати навчу. А якщо до шести років він не навчиться плавати...

— А якщо він буде дівчинкою?

— Тоді вона має бути хлопчиком, — не відступав Біллі.

Вони обоє засміялися й поцілувались, аж зітхаючи з утіхи.

— Тепер я стану скупердягою, — заявив Біллі переходом. — Годі пиячити з хлопцями! Обійдуся водичкою. Менше палитиму. Ага! А чому б мені самому не крутити собі цигарок? Вони коштуватимуть удсятеро дешевше, ніж куповані! Запущу собі бороду. Таж тих грошей, що з нас луплять голярі за рік, вистачить на ціле немовлятко!

— Прошу, запускайте бороду, містере Робертсе, але я тоді негайно беру шлюбне розлучення, — погрозилася Сексон. — У тебе таке гарне, чисте й здорове обличчя! Я надто люблю його, щоб дозволити йому зарости бородою. Ах ти, любий, любий мій! Біллі, я не знала, що таке щастя, доки не віддалася за тебе!

— І я теж.

— І так воно буде завжди?

— Атож, — я певний! — відповів Біллі.

— Я завжди думала, що буду щаслива в заміжжі, — провадила Сексон далі, — але ніколи й не марила, щоб воно було саме так.

Повернувши голову, що лежала в нього на плечі, Сексон поцілувала чоловіка в щоку:

— Біллі, це навіть не щастя, — це раювання.

І Біллі вирішив тим часом мовчати про зменшення платні. Поділився він сумною новиною тільки за два тижні, коли довелося віддати жінці урізаний заробіток.

Другого дня Мері з Бертом, одружені вже цілий місяць, прийшли до них на недільний обід, і розмова зайшла на цю тему. Берт дивився на майбутнє дуже похмуро й натякав на неминучий страйк у залізничних майстернях.

— Якби ви всі менше базікали, то все було б гаразд, — обурилася Мері. — Оті профспілчанські агітатори туману на залізничників напускають. Просто злість бере, коли глянеш, як вони воду каламутять. Щоб я була хазяїном, я б зменшувала платню кожному, хто їх слухає!

— Але ж ти сама була у спілці прачок, — лагідно зауважила Сексон.

— Мусила бути, бо інакше не могла б працювати. А чи багато мені дала тая спілка?

— Візьмім хоч би Біллі, — доводив Берт. — Биндюжники мовчали, як риби, годили хазяїнові, все було гаразд, — і раптом маєш! Десять відсотків платні — мов язиком злизало! І попереду — хай йому чорт! — нічого нам не світить! Нам капець. Для нас немає місця в країні, яку ми самі й наші батьки створили власними руками! Нас приборкано, обділено, незабаром ми всі загинемо, — ми, нащадки білих, що прибули сюди з Англії, що протеребили тут ґрунт, звільнили рабів, подолали індіан і створили Захід! Сліпий бачить, що з нами буде!

— А що ж ми маємо робити? — тривожно запитала Сексон.

— Боротися! Тільки боротися! Країна в руках зграї грабіжників! Візьміть бодай Південно-Тихоокеанську залізницю. Хіба не вона керує Каліфорнією?

— Дурниці, Берте, — не стерпів Біллі. — Таке верзеш! Залізниця не може керувати Каліфорнією.

— Ех ти, дурнику! — криво всміхнувся Берт. — Колись і такі дурники, як ти, зрозуміють, нарешті, та буде запізно!.. Гние все, смердить! Як хто хоче потрапити до законодавчих зборів штату, то мусить їхати до Сан-Франциско, в правлінні залізниці стати перед ким слід на задні лапки й покірно випрохати дозволу! Так повелося ще до того, як ми з тобою на світ народилися, що в губернатори Каліфорнії потрапляють лише колишні директори залізниці. І не сперечайся зі мною! Всім нам капець! Але перше, ніж померти, я б залюбки підсобив почепити на шибеницю отих паскудних злодіяк! Знаєш, хто ми такі? Ми нащадки того славного білого племені, що стиналося на полі бою, що виорало цю землю і створило все довкола. Я тобі скажу, хто ми. Ми останні з могікан!

— Він такий кажений, аж мене жах бере, — не криючи злості, промовила Мері. — Якщо він не триматиме язика за зубами, його виженуть з майстерні. І куди ми тоді подінемося? До мене йому байдуже!.. Але одне скажу вам: до пральні я більше не вернуся. — Вона піднесла правицю, і слова її пролунали врочисто, мов присяга. — Ніколи не вернуся, чуєте — ніколи!

— О, я знаю, куди ти вціляєш! — гостро кинув Берт. — Здохну я чи ні, матиму заробіток чи ні — справа не в мені. Якщо ти схочеш піти кривою стежкою, ти підеш, та й годі.

— Здається, я жила чесно, доки не зустрілася з тобою, — огризнулася Мері. — І залишилася чесна й опісля — це кожен скаже.

Язик Бертів свербів гострими словами, та Сексон вчасно втихомирила його. Її хвилювало майбутнє їхнього шлюбу. Берт і Мері були обоє гарячі, нестримні, дратливі, і їхні вічні сварки не обіцяли нічого доброго.

Безпечна бритва була великим досягненням для Сексон. Вона порадилася зі знайомим продавцем у Пірсовій крамниці й тільки тоді купила, нарешті, бритву.

Однієї неділі вранці, коли Біллі після сніданку лагодився в перукарню, Сексон повела його до спальні й відкинула там рушника: на столі чекали на нього коробочка з бритвами,

чашка, мило, помазок та ремінь. Здивований Біллі подався назад, а тоді почав приглядатися. З жалем похитав він головою, вгледівши безпечну бритву.

— Хіба це чоловіче знаряддя?

— Це чудова річ! — запевнила Сексон. — Тисячі чоловіків щодня голяться такими бритвами.

Біллі похитав головою і знову відступився.

— Ти голишся тричі на тиждень, — переконувала вона його. — Це коштує сорок п'ять центів, тобто півдолара, а в році п'ятдесят два тижні. Отже, на рік — двадцять шість доларів. Спробуй, серденько, спробуй! Скільки чоловіків голяться таким знаряддям!

Він рішуче похитав головою, а його затуманені глибокі очі стали ще глибші. Вона так любила цей його похмурий, гарний вигляд немовби впертого хлопчиська! Засміявшись, вона поцілувала Біллі, підпхнула на стільця, скинула з нього піджака, розстебнула верхню й спідню сорочку та підгорнула їх усередину.

— Почнеш сперечатися, то дістанеш цим у рот, — погрозила Сексон, намилиючи чоловікові щоки.

— Постривай-но, — спинила вона його, коли він одчайдушно потягся рукою до бритви. — Я бачила у вікно, як працюють перукарі. Намиливши, вони роблять ось так.

І вона почала втирати йому пальцями в шкіру мильну піну.

— Тепер можеш починати, — сказала вона, намиливши обличчя вдруге. — Але пам'ятай, я так з тобою щодня не панькатимуся — привчайся сам, голубчику.

Напівщиро, напівжартівливо обурюючись, Біллі провів кілька разів бритвою по щоці. Аж раптом він дико схопився з місця і закричав:

— Бий тебе нечиста сила!

Він нахилився до дзеркала й побачив, як з-під мильної піни проступала кров.

— Порізався!.. Безпечною бритвою, бігме! Мабуть, чоловіки проклинають їх, бриючись! Порізався! Добра мені безпека!

— Але постривай хвилинку, — благала Сексон. — Її треба спершу відрегулювати. Продавець казав мені... Бачиш, осью маленькі гвинтики? Оці... Крути їх осюди.

Біллі знов кілька разів провів бритвою по щоці, глянув у дзеркало, всміхнувся й знов узявся до бритви. Легко й швидко він зішкріб з обличчя всю піну. Сексон заплескала в долоні.

— Здорово! — промовив він. — Нечувано! Дай руку! Ти диви, як добре вийшло!

Він потер її руку об свою щоку. Раптом Сексон висмикнула руку й розчаровано скрикнула, а тоді нахилилася і пильно приглянулася до його обличчя.

— Та вона ж зовсім не голить! — озвалася вона.

— Це шахрайство, та й уже. Вона дере шкіру, а не волосся. Ні, я волю перукаря.

Але Сексон усе не відступала.

— Ти ще не вмєш як слід поводитися з нею. Ти її занадто прикрутив. Хай я сама спробую. Ось так. А тепер знову намилсья й починай.

Цього разу почувся шерех, наче від шліхтувального паперу.

— Ну як? — непевно прошепотїла Сексон.

— Дере... ой! рве... волосся, — прогарчав Біллі, насуплюючи брови й роблячи гримаси. — Але ж... ой... Шкребе, щоб їй дихать не дало!

— Так, так, — підбадьорювала Сексон. — Не здавайся, мій мисливче по скальпи. Пам'ятай про Бертові слова і будь останній з могїкан!

Нарешті за чверть години Біллі сполоснув обличчя, витерся й полегшено зітхнув.

— Звісно, можна й так поголитися, але я не в захватї від цього способу. Він з мене усі жили висотав. Я геть знемїгся.

Раптом він застогнав, наче відкривши нове нещастя.

— Що там сталося? — запитала Сексон.

— А моя потилиця? Як же я поголю собі потилицю?! Однaк доведеться йти до перукаря.

Сексон на мить трагічно завмерла, а тоді враз ухопила помазка.

— Сїдай, Біллі!

— Як?.. Ти? — обурено скрикнув він.

— Так, я! Якщо якийсь перукар годен поголити тобі потилицю, то і я годна.

Біллі бурчав і стогнав, що це принижує його, але врешті здався на її волю.

— Бач, як добре, — заявила Сексон, скінчивши. — А за те двадцять шість доларів на рік економії! На ці гроші ти купиш колиску, й візочок, і пелюшки, і ще всякої всячини. А тепер посидь ще хвильку!

Вона зволожила й обтерла йому потилицю, а тоді присипала ще пудрою.

— Тепер ти біленький і чистенький, як немовлятко, хлопчику мій, Біллі!

Він аж здригнувся з несподіваної радості, відчувши на шії дотик її ніжних уст.

Два дні Біллі клявся собі, що ніколи більше не візьме до рук оте чортове знаряддя, але на третій день таки дозволив Сексон допомогти йому в другій спробі. Цим разом справа пішла легше.

— Бритва вже не така й погана, — визнав він. — Я потроху привчаюся до неї. Найголовніше — це її відрегулювати. Вона тоді голить чистенько і зовсім не дере. Перукарі так не вміють. Час від часу вони обов'язково тебе поріжуть.

Третього разу обійшлося ще краще, і, нарешті, Сексон подарувала страдникові за труди флакон одеколону. Після цього він став завзятим прихильником безпечної бритви. Йому так кортіло похвалитися Бертові своїм відкриттям, що він не дочекався приятеля і пішов сам у гості.

— Ми були йолопи, Берте, що бігали досі до перукарів та викладали гроші. Глянь сюди! Диви, як вона бере — гладко, мов шовк! А легко як! Осьо! Шість хвилин, і готово. Ти бачиш? Як напрактикуюся, то й за три впораюсь.

Голись хоч і поночі, а хоч і під водою! Аби й хотів, і то не поріже! Та й ще заощаджує двадцять шість доларів на рік. Це Сексон вимудрувала. Вона в мене просто диво!

РОЗДІЛ VI

Торгівля між Мерсідіз і Сексон дедалі зростала. Стара мала свою клієнтуру, а Сексон працювала дуже охоче. Зменшення Біллиної платні та майбутня дитина примушували її серйозніше дивитися на матеріальне становище. Заощаджень на рахунку було обмаль, і сумління гризло Сексон, що вона забагато розтринькує грошей для дому й для себе самої. Крім того, це ж уперше за ціле своє життя жила вона на чужі заробітки, бо ще змалку звикла сама заробляти на себе. Завдяки Мерсідіз Сексон знову почала приробляти і тепер залюбки витрачала цей заробіток на придбання нової, дорожчої білизни.

Мерсідіз подавала ідеї, а Сексон втілювала їх і навіть удоконалювала. Вона шила гофровані батистові сорочки, вишивала їх французькими візерунками на плечах та на грудях і обмітала власним тонким мереживом; шила елегантні комбінації і тендітні, прозорі, як павутинка, пишно оздоблені ірландським мереживом нічні сорочки. За один з її шедеврів, чарівно-зухвальний чепчик, Мерсідіз, відрахувавши свої комісійні, заплатила їй дванадцять доларів.

Сексон радо віддавала цій роботі кожну вільну хвилину, хоч при цьому не забувала й про своє немовлятко.

В крамниці вона купила йому тільки три маленькі трико-тажні льолі, а всю решту зробила власними руками — пухові ковдри, плетену кохтинку й шапочку, рукавички, вишиті чепчики, манісінькі пінетки, сукенки-сорочки на коротесеньких шлейках, розшиті шовком білі фланелеві спіднички, панчішки та плетені черевики, силу тоненьких пелюшок. Вона шила й плела це все, а в очах уже маячили рожеві пальчики й пухенькі недоладні литки; а трохи пізніше, як на завершення всього, Сексон спокусилася навіть на білий шовковий плащик. Кожен стібок вона робила любовно і, вкладаючи свою любов у кожну цю дрібничку, робила так радше для Біллі, аніж для тієї невідомої грудочки нового життя, яку, попри всі свої намагання, ще не могла собі уявити.

— Еге ж, — зауважив якось Біллі, переглянувши дитячий посаг і повертаючись до льоль. — Оце я розумію! — З усієї цієї твоєї купи вони найближче до діла. Я просто бачу нашого малюка в цих справжніх чоловічих сорочечках.

Радісна хвиля залила серце Сексон і, не стримавши сліз на очах, вона притиснула йому до губів одну з маленьких льоль. Він урочисто поцілував її, не зводячи очей з дружини.

— Це для хлопчика, — промовив він, — а найбільше для тебе.

Але заробітки Сексон несподівано трагічно урвались. Одного разу вона поїхала до Сан-Франциско купити щось на дешевому розпродажу. На Сатер-стріт вона раптом зупинилась як укопана перед вітриною однієї крамнички. Сексон протерла очі — але ж ні: там на почесному місці пишається той самий ранковий чепчик, за якого вона одержала від Мерсідіз дванадцять доларів. А на вітрині ціна на ньому стояла двадцять вісім! Сексон увійшла до крамниці й звернулася до господині, виснаженої гострою жінки середнього віку, мабуть, чужоземки.

— Ні-ні, я нічого не купуватиму, — мовила Сексон. — Я сама майструю такі тендітні речі, як оце у вас продаються, і хотіла б тільки довідатися, скільки ви за них платите, — ну, скажімо, за отой чепчик, що у вітрині?

Жінка зиркнула пильно на Сексон, побачила поколоти голкою великий і вказівний пальці лівої руки, а тоді оглянула відвідувачку від голови до п'ят.

— А ви потрапите таке зробити?

Сексон кивнула головою.

— Я заплатила за нього двадцять доларів тій жінці, що його змайструвала.

Сексон аж дух захопило. Хвильку вона роздумувала. Мерсідіз загарбала за чепчик собі цілих вісім доларів, а хто ж поклав на нього матеріал і працю?!

— Може, ви будете ласкаві й покажете мені ще й інші ручні вироби — нічні сорочки й узагалі білизну, і скільки ви за них платите?

— То ви вмієте робити такі речі?

— Вмію.

— І продаватимете їх мені?

— Звичайно, — відповіла Сексон. — Задля цього я й увійшла сюди.

— Для продажу ми ставимо трохи вищі ціни, — провадила жінка далі. — Бачте, треба взяти під увагу освітлення, комірне, податки тощо, та й власний прибуток, а ні, то ми б тут не сиділи.

— Це цілком природно, — згодилася Сексон.

Серед гори мережаної білизни Сексон знайшла ще одну нічну сорочку й одну комбінацію власного виробу. За першу Мерсідіз дала їй вісім доларів, тут вона коштувала вісімнадцять, а господиня заплатила за неї Мерсідіз чотирнадцять; за другу Сексон одержала шість, тут ціна їй стояла п'ятнадцять, а господиня заплатила за неї одинадцять.

— Дякую, — сказала Сексон, надягаючи рукавички. — Я з охотою принесу вам дещо з моєї роботи за таку ціну.

— А я з охотою куплю... якщо воно буде зроблено добре. — Жінка суворо глянула на Сексон. — Пам'ятайте, що якість має бути не гірша. Я часто дістаю спеціальні замовлення, і якщо ми з вами порозуміємось, роботи вам не бракуватиме.

Мерсідіз і оком не змигнула, коли Сексон прийшла до неї з докором:

— Ви ж казали, що берете тільки за комісію!

— Звичайно, казала; так воно й було.

— Але ж праця і матеріал мої, а ви заробляли вдвічі більше від мене! Вам перепадала лев'яча пайка!

— А що ж тут такого, голубонько? Я — посередниця. Так воно на світі споконвіку ведеться. Посередникові завжди лев'яча пайка перепадає.

— Я гадаю, що це дуже несправедливо, — зітхнула Сексон радше з жалем, аніж спересердя.

— Ну, то нарікайте на світ, а не на мене, — гостро відказала Мерсідіз, і відразу, як то мала звичай, змінила тон. — Нащо нам свариться, голубонько? Ви мені така люба! Га-га, та ви ж молоденька й дужа, чоловік у вас теж молодий і дужий, — це вам не зашкодить. А ось я стара жінка. І старий Баррі на

мене не заробить. Та і йому вже три чисниці лишилося до смерті. Адже він хворіє на нирки. І мені ж доведеться його ховати. Я віддам йому шану: він спатиме вічним сном поруч зі мною. Що ж, він йолоп, тюхтій і незграба, але зате злості ні на кого не має. Місце на кладовищі для нас я купила, все вже передбачено, і почасти на це пішли й ваші комісійні. А видатки на похорон! Усе мусить бути як годиться. Мені ще багато треба на це відкласти. А Баррі щодня може дати дуба.

Сексон ударив у ніс дух спиртного: стара, очевидячки, знову хильнула.

— Ходіть, голубонько, я вам щось покажу. — Мерсідіз повела Сексон до спальні й підійняла трохи віко великої скрині. Звідти дихнуло ніжними пахощами, наче від пелюсток троянди. — Це мій похоронний посаг — у ньому я повинчаюся з тлінню.

З цими словами Мерсідіз схилилася над скринєю й почала виймати перед ошелешеною Сексон одну по одній найтендітніші, найелегантніші частини пишного туалету нареченої; наприкінці стара добула віяло зі слонової кістки.

— Мені подарували його у Венеції, голубонько! А цього черепахового гребінця Брюс Енсті замовив для мене за тиждень до того, як видуддив свою останню пляшку і розтросив свою навіжену головешку кольтом... А цей шарф... Га-га, цей шарф із ліберті...

— І це все поховають разом із вами... — замислено промовила Сексон. — Яке це дивацтво!

Мерсідіз засміялася.

— А чому б і ні? Я вмру так, як жила. Це мені приємно. Я зйду в землю, як наречена. Не хочу я холодної, тісної домовини. Я хотіла б спочивати на широкому, пишному ложі, покритому м'якими східними покривалами й подушками, подушками без кінця-краю.

— На ці гроші можна було б купити двадцять ділянок і справити двадцять похоронів! — скрикнула Сексон, вражена такою блюзнірською розмовою про смерть. — Це навіть гріх!

— Я вмру так, як жила, — всміхаючись, відповіла стара. — Поруч старого Баррі ляже пишна наречена. — Вона закрила

віко скрині й зітхнула, — А втім, я воліла б, щоб Брюс Енсті чи хто інший з моїх давніх коханців лежав поруч мене в глибокій темряві й розпався зі мною разом на порох, — оце і є справжня смерть!

Вона глянула на Сексон: погляд її був розпалений алкоголем і водночас зневажливо-холодний.

— За давніх-давен, коли ховали великих людей, з ними разом закопували живцем і їхніх рабів. А я, серденько, беру з собою тільки свої покраси!

— Виходить, ви не боїтеся смерті?.. Анітрохи?

Мерсідіз рішуче похитала головою.

— Смерть шляхетна, добра, ласкава. Смерті я не боюся. Я боюся тільки людей, боюся того, що вони зроблять зі мною після смерті! І тому я готуюся до неї завчасу. Вони не дістануть мене, коли я помру.

Сексон зникла.

— Але ж навіщо ви здалися їм після смерті? — сказала вона.

— Ого, ще і як здамся... — відказала Мерсідіз. — Ви знаєте, що роблять із бідними старими людьми, які не мають грошей на похорон? Їх не ховають. Ось послушайте-но. Ми — я і він — стояли якось перед великими дверима. То був дивний чоловік — він був професор, а мав би бути пірат, він читав лекції в аудиторії, а мав би брати приступом мури ворожих міст або грабувати банки. Він був стрункий, як Дон Жуан, руки мав міцні, мов криця. І мов криця був міцний його дух. Він був шаленець, ледь-ледь шаленець, як і всі мої кавалери... «Ходімо, Мерсідіз, — сказав він, — ходім подивімся на наших ближніх — і вгамуймося, і станьмо тихі й щасливі... тому, що ми не схожі на них, — що тим часом ще не схожі. А тоді повечеряємо з особливою, з диявольською насолодою і піднесемо за них чари золотого вина, і воно ще яскравіше зазолотиться після всього, що ми бачили. Ходімо, Мерсідіз!»

Він розчинив двері й повів мене за руку... О, то було невеселе товариство. Двадцять чотири тіла. Вони лежали на мармурових лавах, сиділи, сперті на підпори, а навкруги тиснулися молоді хлопці з блискучими очима й блискучими ніжками в руках і зацікавлено зиркали на мене.

— То все були мерці? — вирвалося з пересохлого горла Сексон.

— То все були мерці — злидарі, моя голубонько. «Ходімо, Мерсідіз, — сказав він. — Це ще не все: є тут таке, що звеселить нас ще дужче». І він повів мене вниз, де були чани, — чани з розсолем, голубонько. Я не боялася. Я тільки дуже яскраво уявила собі, що чекає на мене, коли я вмру. І скільки там лежало мерців, — наче свинина в розсолі!..

У цю мить згори прийшов наказ: «Прислати жінку; стару жінку». І чоловік, що порався там, нахилився над чаном, щоб її виловити. Спершу він виловив чоловіка; тоді знову почав мацати гарбом, і знов упіймався чоловік. Служник поспішав і почав бурчати. Нарешті він витяг з розсолу жінку, — з лица вона була стара, він задовольнився.

— Це неправда! — скрикнула Сексон.

— Я бачила це все, голубонько, на власні очі. Тому й кажу: не бійтеся божого гніву після смерті, бійтеся тільки отих чанів з розсолем! Отож коли я стояла й дивилася, а той, що привів мене туди, поглядав у мій бік, усміхався і запитував, і завожував мене своїми шаленими чорними, мудрістю стомленими очима — я вирішила, що така могила не для мого тіла... О, я люблю своє тіло; а як його любили інші! Га-га, чани з розсолем не для моїх губів, що знали стільки цілунків, і не для мого тіла, що дарувало стільки кохання!

Мерсідіз знову підняла віко скрині й помилувалася на своє погребне вбрання.

— Оце ж я й справила собі все для непробудного сну. Ось у цьому я й лежатиму в домовині. Якийсь давній філософ сказав: «Ми знаємо, що мусимо померти; але не ймемо тому віри». Та старі люди доймають тому віри. Доймаю і я.

Голубонько, пам'ятайте про чани з розсолем і не гнівайтеся на мене за великі комісійні. Щоб урятуватися від чанів, я не спинилася б ні перед чим!.. У вдови видерла б останній гріш, у сироти останню шкоринку хліба, в мерця мідяк украли б з повіків.

— Ви вірите в бога? — через силу спитала Сексон, скута холодним жахом.

Мерсідіз спустила очі й знизала плечима.

— Хто зна, чи є він. А я тим часом спочиватиму безтурботно.

— А кара? — І Сексон пригадала собі життя старої, що здавалося їй химерною казкою.

— То неможлива річ, голубонько. Якийсь давній поет сказав: «Бог таки добрячий хлопець». Колись я побалакаю з вами й про бога. Але ви його не бійтесь. Бійтесь тільки чанів з розсолем і того, що люди можуть зробити з вашим гарненьким тілом після вашої смерті.

РОЗДІЛ VII

Їхній теперішній рівень життя став непокоїти Біллі: йому здавалося, що, як на його платню, вони живуть занадто розкішно. Гроші у банк відкладають, за меблі щомісяця сплачують, за помешкання теж, харч добрий; і звідкись Сексон бере гроші ще й на матеріал для свого шитва. Він не раз пробував допитатися, як це пояснити, але замість відповіді Сексон тільки загадково всміхалася.

— І як це ти викручуєшся з грішми? — почав він одного вечора.

Він розкрив був рота щось запитати, але змовк і хвилини п'ять сидів насуплено, про щось міркуючи.

— Скажи, будь ласка, — озвався він нарешті, — куди подівся отой гарненький чепчик, що завдав тобі стільки клопоту? Я його й разу на тобі не бачив, а для малого він же завеликий.

Сексон вагалася; зціпивши губи, вона лукаво глянула на чоловіка. Брехати їй завжди було важко, збрехати ж Біллі було й зовсім неможливо. Вона помітила, як його затьмарені очі ще дужче затьмарилися, а обличчя стало суворе й похмуре, як завжди, коли його щось прикро вражало.

— Скажи мені, Сексон, ти ж... ти... не продаєш своєї роботи?

Сексон не втрималася і розповіла все, не минаючи ані ролі Мерсідіз Гігінс, ані її дивовижного посагу. Але Біллі не подався: він категорично заборонив Сексон шити на продаж.

— Таж я маю стільки вільного часу, Біллі, мій любий, — благала вона.

Він похитав головою.

— Дурниці! Я й слухати про це не хочу. Я взяв тебе і маю піклуватися про тебе сам. Ніхто не посміє сказати, що Робертсова дружина мусить працювати. Мені й самому ця думка нестерпна. Та й це зовсім і непотрібно.

— Але ж, Біллі, — почала вона знову.

— Годі! Це єдина річ, Сексон, якої я не попущу. Я не кажу, що мені не до вподоби гарні речі — ні, я їх дуже люблю. Вони мені чортзна-як подобаються, але тільки на тобі. Нароби їх хоч цілу гору, але для себе, і я на них охоче дам тобі, скільки треба грошей. Тепер я працюю собі цілий день, посвистую та думаю про хлопчика, та все радію, бо знаю, що ти сидиш удома і шиєш усяку всячину, і маєш з того неабияку втіху. А як ти шитимеш на продаж, то все піде під три чорти. Жінка Робертсова не повинна працювати на інших. Я пишаюся цим твоїм шитвом тільки перед собою. А зрештою, це ж тобі не потрібно.

— Ах ти ж любий мій, — прошепотіла Сексон, щаслива, дарма що зазнала поразки.

— Я хочу, щоб ти мала все потрібне тобі, — провадив він далі. — І ти все матимеш, доки в мене є дві здорові руки. Я ж бачу, як до ладу ти завжди вбираєшся, — і це мені подобається. Я вже не хлопчисько і, може, дечого довідався, чого б і не слід, доки познайомився з тобою. Але я добре знаю, що зроду не бачив жодної жінки, яка так пильнувала б не лише своїх сукні, а й білизну. О!..

Він підніс руки, не знаходячи слів, аби виявити все, що думав і відчував, але за хвильку повів далі:

— Справа не тільки в охайності, хоча й це важливо. Чимало жінок охайні. Але цього ще замало. Тут щось інше. Це... ну, та це... Просто твоя білизна вся така біла, гарненька, добірна. Це впливає на уяву... Коли я думаю про тебе, то бачу й це. Знаєш, багатьом чоловікам краще б і не роздягатися, — та й жінкам також... Але ти... ти чудо, та й уже!.. І хоч який гарний на тобі одяг, а ти гідна ще кращого, і для тебе, любя,

я нічого не пошкодную. Про це, Сексон, не турбуйся. Я можу підробляти просто жартома. Я в чудовій формі, ось минулого тижня Біллі Мерфі за один вечір заробив сімдесят п'ять доларів дзвінкою монетою, — він переміг хлопця на прізвисько Гордій Північанин. З цих грошей він і сплатив нам свій борг.

Але тут уже Сексон обурилася.

— Є ще такий собі Карл Генсен, — правив своєї Біллі. — Другий Шаркі, як величають його дешеві спортивні критики. А він сам зве себе чемпіоном американського флоту. Знаю я йому ціну — він просто здоровий лобуряка. Я бачив, який з нього боксер, і можу любісінько побити його. Секретар Спортивного клубу пропонує мені виступити проти нього. Переможцеві — кругленькі сто доларів. І всі їх я віддам тобі, — на ці гроші собі накупиш, чого душа хоче. Ну, що ти на це скажеш?

— Якщо я не повинна шити на продаж, то й ти не повинен виступати на рингу, — категорично відказала Сексон. — Але я й на думці не маю торгуватися з тобою. Якби ти мені навіть і дозволив заробляти, я тебе однаково нізащо не пущу на ринг. Ніколи у світі не забуду я, що ти оповідав мені про боксерів, як вони нищать своє здоров'я. Я не попускаю, щоб ти калічив себе. Твоє здоров'я — наполовину моє. Якщо ти не братимеш участі в матчах, то і я не продаватиму своєї праці. І ніколи-ніколи не зроблю такого, що було б тобі неприємно.

— Ну, то й гаразд! — погодився Біллі. — А все-таки мені страшенно кортить накласти цьому хвалькові Генсену.

Він аж усміхнувся на саму цю думку.

— Ну, а тепер забудьмо за все, а ти заграй-но мені «Коли минають жнива» на цьому брязкальці, як воно там у тебе зветься.

Скінчивши пісню в супроводі укулеле, Сексон попрохала його самого заспівати «Скаргу ковбоя». З кохання до Біллі вона примудрилася полюбити цю єдину пісню, що співав її чоловік. Сексон уподобала тепер і монотонність «Скарги ковбоя», і навіть те, як Біллі безнадійно фальшував на кожній ноті. Вона ще й навчилася вторувати йому, сумлінно фальшуючи разом з ним. Але вона не розчарувувала чоловіка, що він кепський співак.

— Я певен, що Берт із хлопцями просто морочили мене, я співаю зовсім не зле, — поскаржився він.

— Звісно, у нас із тобою виходить дуже гарно, — злукавила вона, бо ж збочити від правди в такому випадку було не гріх на її думку.

Навесні в залізничних майстернях почався страйк. У неділю, напередодні його, Сексон і Біллі обідали в Берта. Прийшов і брат Сексон, але без жінки; Сара вперлася, що в неї, як звичайно, сила хатньої роботи. Гості застали Берта безнадійно похмурого; він сидів і, шкилячись, наспівував:

Ох, ті мільйонери кляті
Вміють гроші, наче жар,
Коцюбою заґрібати.
Лихо, не люблю я скнар!..
Нащо нам скарби складати?
Хай за вітром все летить...
Ми, веселі марнотрати,
Гроші будемо палить!..

Мері саме поралася коло обіду, і відчувалося, що ось-ось вона спалахне. Закотивши рукава і вдягнувши фартуха, Сексон взялася мити посуд, брудний ще від сніданку. Берт приніс із сусідньої пивнички великий глек шумного пива, і троє чоловіків, покурюючи й попиваючи, завели розмову про майбутній страйк.

— Давно треба було за розум узятися, — рішуче заявив Берт. — Давно пора — боюся тільки, чи вже не запізно.

Нас тепер голими руками можна взяти. Саме нагода останнім з могікан накласти по потилиці.

— Ще не знати, — заперечив Том, замислено попихкуючи люлькою. — Робітничі організації щодалі більше вбиваються в силу. Я пам'ятаю, як велося в нас у Каліфорнії, коли ще не було ніяких спілок. А тепер, дивіться — нормована платня, усталений робочий день і все таке...

— Ти говориш, як агітатор, що напускає туману на дурнів... — насмішувато кинув Берт. — Насправді воно зовсім

не так. Тепер на нормовану платню не купиш того, що колись на ненормовану. Ці профспілкові діячі ошукали нас. У Фріско спілчанські проводирі завели таку паскудну політику, якої навіть старим партіям не снилося: вони гризуться й сперечаються, але ніяк не поділять хабарів і раз у раз потрапляють до в'язниці. А яке становище теслярів у Фріско? Можна подумати, що вони всі до одного організовані робітники й одержують платню за спілчанськими ставками. І ти цьому віриш, Томе Брауне? Я скажу тобі, що то все брехня! Нема у Фріско жодного теслі, котрий у суботу ввечері не віддавав би частини свого заробітку підрядникові. А у Сан-Франциско засновують собі спілки, і спілчанські проводирі роз'їжджають по Європі на чужі гроші, якщо не розтринькали їх на адвокатів, щоб відкараскатися від в'язниці.

— Воно-то так, — згодився Том. — Ніхто цього не заперече. Біда, що робітник наш не досить ще свідомий. Без політики не обійдешся, тільки треба, щоб політика ця була правильна.

— Соціалізм, еге? — глумливо перебив його Берт. — Та соціалісти продадуть нас не згірше за Руфів та Шмідтів!

— Беріть чесних людей, — промовив Біллі. — Це найголовніше. Ні, ні, я не обстоюю соціалізму, я далекий від цього. Мої діди й прадіди здавна жили в Америці, і я не хочу, щоб купка гладких німців та брудних російських євреїв, що навіть мови англійської не знають, учили мене, як керувати моєю країною.

— Твоєю країною! — скрикнув Берт. — Ех ти, дурнику!.. Та в тебе нема ніякої країни! То дитяча казка, якою тобі задурюють голову шахраї, щоб видерти зайвий гріш із кишені.

— А ти не голосуй за шахраїв, — спокійно відповів Біллі. — Якщо ми обиратимемо чесних людей, то й ставитимуться до нас по-чесному.

— Чому ти, Біллі, ніколи не приходиш на наші збори? — мовив Том. — Тобі б розкрилися очі, і на наступних виборах ти голосував би за соціалістів.

— Ніколи у світі! — жажнувся Біллі. — Доки твої соціалісти не почнуть балакати по-людському, ти мене на свої збори не заманиш.

Берт замугидав:

Ми, веселі марнотрати,
Гроші будемо палить!..

Мері страшенно сердилася на чоловіка за його бунтарські речі й за співчуття до страйкарів і не могла себе примусити озватися до Сексон, тож та, зацікавлена й здивована, мовчки прислухалася до розмови чоловіків.

— Куди ж ми котимось? — весело спитала Сексон, хоч серце їй стиснулося від болісного передчуття.

— Не котимось, а вже докотилися, — пробубонів Берт.

— М'ясо й масло знову подорожчали, — загарячувалась вона. — Біллі врізали платню, а залізничникам ще торік. Треба щось робити.

— Єдине, що можна зробити — це боротись, як дияволи, — відказав Берт. — Боротись і згинуть в борні. Ото й усе. Ми загинемо, але загинемо з честю.

— Не можна таке балакати, — незадоволено похитав головою Том.

— Час балачок минув, братику; настав час боротьби.

— Багато ти зробиш голіруч проти регулярного війська з кулеметами! — зауважив Біллі.

— О, не турбуйся — на світі є такі короткі палички, що з великим гуркотом вибухають і полишають діри. Є така річ, як порох...

— Ага! — вицирилась на нього Мері, взявшись в боки. — Так ось воно що! Так ось яке сміття знайшла я вранці у твоїй кишени!

Берт не звернув на неї уваги. Том заклопотано палив. На Білліному обличчі проступало збентеження.

— Але ж ти це не серйозно, Берте? — спитав Біллі, виразно сподіваючись заперечливої відповіді.

— Цілком серйозно, як хочеш знати. Я б їх усіх спровадив чортові в зуби, доки сам не вріжу дуба!

— Він кровожерний анархіст! — поскаржилася Мері. — Отакі, як він, убили Маккінлі й Гарфілда і... і... всіх інших.

Його повісять. Згадаєте мої слова! Добре, що хоч бодай діти нас поки що не обсіли.

— Та він тільки гороїжиться, — заспокоював її Біллі.

— Він тебе просто дратує, — мовила Сексон. — Берт за-
вше був жартівник.

Але Мері похитала головою.

— Ні, то вже я знаю. Я чую, що він балакає вві сні. Він
клене, лається й скрегоче зубами. Чуєте!.. Знов...

Берт хвацько відкинувся назад, спираючись стільцем об
стіну, і завів своєї пісеньки:

Ох, ті мільйонери кляті
Вміють гроші, наче жар,
Коцюбою заґрібати.
Лихо, не люблю я скнар!..

Том загомонів щось про розсудливість та справедливість,
але Берт, урвавши спів, накинувся на нього:

— Справедливість? Ще одна мильна бульбашка! Ось слу-
шайте, я розповім вам про справедливість для робітництва.
Пам'ятаєте Форбса? Алістона Форбса, що пустив за вітром ка-
ліфорнійський Альга-грест і поклав собі до кишені два мільйо-
ни? Що б ви думали, — я бачив його вчора в розкішному авто!
А скільки йому присудили? Аж вісім років ув'язнення. А скіль-
ки він відсидів? — менш як два, — бачте, йому подарували,
зваживши на кепський стан здоров'я! Це він ото — хворий!..
Та ми всі поздихаємо, заки він дуба дасть. А тепер гляньте сюди
у вікно: бачите онде ґанок з обламаним поруччям? У тій хаті
живе місіс Денекер. Вона прачка. Її старого чоловіка вбило на
залізниці. Вигадали, що це сталося з його власної необереж-
ності, чи ще там щось, і вдові не дали ані цента відшкодування!
Її синові Арчі було тоді шістнадцять. Вийшов з нього справ-
жній вуличник, чистий тобі волоцюга. Одного разу він утік до
Фресно й заліз у кишеню якогось п'яниці. І знаєте, скільки він
украв? Два долари вісімдесят центів. Вважайте — два вісімде-
сят! А що йому присудив паскудник суддя? П'ятдесят років.
Вісім він уже відсидів у Сан-Квентіні.

І сидітиме там, доки не здохне. Його мати каже, що він уже на ладан дихає, бо сухоти, — але вона не має чим підмазати, щоб йому дали амністію. Арчі-хлопака поцупив у п'яного два долари вісімдесят центів і дістав п'ятдесят років ув'язнення. А Алістон Форбс розжився коло Альта-тресту на два мільйони — і не досиджує й двох років. То чия ж батьківщина оця країна? Твоя й Арчі? Ні, вже дзуськи! Це батьківщина Алістона Форбса... Отож-то!..

Ох, ті мільйонери кляті
Вміють гроші, наче жар,
Коцюбою загібати.
Лихо, не люблю я скнар!..

Мері підійшла до Сексон, що домивала останню миску, скинула з неї фартуха й поцілувала її так ніжно, як тільки може одна жінка поцілувати іншу, котра сподівається бути матір'ю.

— А тепер відпочинь, голубонько. Тобі не можна стомлюватися, а до кінця ще далеко. Я принесу тобі твоє шитво, і ти послухаєш розмову наших чоловіків. Тільки не вважай на Берта, — він навіжений.

Сексон шила й прислухалася, а на обличчі в Берта проступила прикра озлість, коли він побачив дитячу одіж, яка лежала в неї на колінах.

— Де ваш розум! — скрикнув він нараз. — Приводите на світ дітей, не маючи жодної надії, що зможете їх прогодувати!

— Чи не хильнув ти вчора ввечері зайвого? — осміхнувся Том.

Берт похитав головою. — І навіщо так бурчати? — добродушно озвався Біллі. — Все ж таки Америка непогана країна.

— Вона була колись непогана, — відказав Берт. — Ще тоді, коли всі ми були могікани. Але не тепер. Нас пограбовано. Нас скручено в баранячий ріг, загнано в безвихідь і покинуто напризволяще. Мої предки боролися за цю країну. І ваші так само. Ми визволили негрів, вибили індіан, ми пухли з голоду, мерзли, впрівали на цій землі й билися за неї. Вона сподо-

балася нам. Ми розчистили її, розорали, проклали шляхи, збудували міста. Кожен мав достаток. Ми й далі боролися за цю землю. Двох моїх дядьків убито під Гетісбергом. Усі наші брали участь у війні. Послухайте, що розповідає Сексон, — чого тільки не зазнали її предки, щоб дістатися сюди, чого вони не натерпілися, щоб придбати собі ранчо, коні, худобу й усяку всячину. І вони все оте здобули. І мої предки також, і її, Мері...

— І досі все втримали б, якби були вони спритніші, — не стерпіла Мері.

— Звичайно, — провадив далі Берт. — У цьому-то й суть. Ми невдахи. Нас ошукали. Ми не хтіли бути шулерами, не вміли фальшувати карт і програли. Бачте, часи змінилися, білі люди поділилися на два табори — на левів і на шкап. Шкапи працювали, а леви поглинали. Вони поглинули ферми, копальні, фабрики, а тепер уже й уряд. Ми — оті білі, ми нащадки тих білих людей, що були занадто чесні, щоб бути спритними, і тому програли. З нас злупили шкуру. Розумієте ви мене?

— Ти б міг добре заливати на зборах, — зауважив Том, — коли б не бовкав часом зайвого.

— Ти говориш ніби й слушно, — озвався Біллі, — тільки насправді воно не так. Тепер кожен може забагатіти.

— Або стати президентом Сполучених Штатів! — зареготався Берт. — Звичайно, звичайно, якщо він спритняк! Але чомусь не чувати, щоб ти висунувся на мільйонера або президента. Чому? А тому, що ти не хват. Ти дурбай. Ти робоча шкапа. Ось чому! А хай тобі трясця! Та й усім нам також!

За обідом Том завів мову про своє здорове сільське життя замолоду й признався, що мріє взяти, як колись робили його предки, клопоть державної землі. Він тільки скаржився, що Сара й слухати про те не хоче — отже, його мрія, певне, й залишиться мрією.

— Такі-бо вже правила в життєвій грі, — зітхнув Біллі. — Когось таки мусить вибивати з колії.

Перегородом Берт знову завів викривну промову, а Біллі тим часом розглянувся і мимоволі почав порівнювати: як тут було несхоже на його домівку! Не було тут затишку й вигоди,

як у нього вдома. Біллі згадав, що коли вони з Сексон прийшли сюди, посуд від сніданку ще не було помито. Як кожен чоловік, він не помічав багатьох господарських дрібниць, але, весь час придивляючись, поволі дійшов висновку, що Мері не така дбайлива господиня, як Сексон. Він гордовито глянув на свою жінку, і йому захотілося підійти до неї й пригорнути її до себе. Так, його Сексон — справжня дружина! Він сидів заплущивши очі; йому пригадалася її чепурна білизна, і в ту ж мить в уяві виріс увесь її милий образ; коли це раптом Бертів голос відірвав Біллі від його думок.

— Ти, Біле, думаєш, що в мені кипить жовч. Це правда, так воно і є. Тобі не довелося зазнати того, що мені. Ти завжди робив одне — правив кіньми або ж боксом заробляв легкі гроші! Ти ніколи не терпів скрути. Ти не відчував страйку. В тебе не було старої матері, задля якої ти мусив би терпіти приниження. Тільки після її смерті я зітхнув вільніше.

Слухай, пішов я колись найматися в Найльську електрокомпанію. То от як там зі мною повелися. Управитель зміряв мене поглядом від голови до п'ят, завдав тисячу запитань, а тоді простягнув бланка для заяви. Заповнив я його, ще й заплатив долара за лікарський огляд. По тому мусив піти до фотографії зняти свою пику, мовляв, треба для їхньої ідіотської портретної галереї. За те віддав ще одного долара. Тоді управитель бере в мене заяву, лікарське посвідчення, фотокартку її задурює голову ще сотнею запитань. «Чи належав я коли до якої робітничої спілки?» Це я б то?!.. Звісно, я мусив збочити від правди. Роботи ж треба, хоч кров з носа. Крамниця у борг уже не дає, а тут ще й мати...

«Ну, — думаю, — вже ти, брате, вагоновод. Стоятимеш собі на площадинці та підморгуватимеш ловкеньким дівчаткам». Але вийшло дзуськи. Ще з мене два долари злупили, два кривних долари, за цинову кокарду. А потім дев'ятнадцять п'ятдесят за уніформу, яку в іншому місці залюбки за п'ятнадцять дістанеш. І все те вивернули мені з платні першого ж місяця. А в кишені треба було, крім того, мати п'ять власних доларів дрібняками. Так було заведено. Довелося позичити їх у Тома Доневена — знайомого поліцей. А тоді ще

примусили мене півмісяця на дурничку працювати, — мовляв, я в них навчався.

— Ну, а ловкенькі дівчатка таки траплялися? — всміхнулася Сексон.

Берт похмуро похитав головою.

— Я попрацював там тільки місяць. Потім ми зорганізувалися в спілку, і всіх нас виставили за двері.

— Так з вами, йолопами, буде й цей раз, як застрайкуєте в майстернях, — злісно промовила Мері.

— Це ж я тобі й товчу в голову, — відповів Берт. — Нема в нас надії на перемогу.

— То навіщо ж тоді страйкувати? — здивувалася Сексон. Він глянув на неї тьмяним поглядом.

— А за віщо лягли кістками мої дядьки під Гетісбергом?

РОЗДІЛ VIII

З тяжким серцем поралася тепер Сексон коло господарства. Годі вже було дбати про чепурні речі. Матеріал коштував гроші, а витратити більше вона не зважувалася. Бертова засторога, немов сталеве лезо, ятрила мозок. Вони з Біллі відповідають за майбутнє молоде життя. Чи певні вони, що здолають годувати, одягати свою дитину і поставити її на добрий шлях? На віщо покладають вони надії? Мов крізь сон, пригадала вона знегоди своїх дитячих літ і глибше відчула тогочасні скарги батьків та матерів. Тепер вона майже виправдувала Сарині постійні нарікання.

Скрута обсіла сусідні родини залізничників-страйкарів. Дрібні крамарі теж підупали духом, як помітила Сексон, щодня виходячи закупати харчі. Давніша життєрадісність де й поділася. Жінки біля дітей, що бавилися на вулицях, не крили своєї тривоги. Вечорами, коли вони виходили погомоніти на ганки й за хвіртки, голоси їхні звучали приглушено і сміху майже не чулося.

Мері Донею, що завжди брала в молочаря три пінти молока, тепер перейшла на одну. Вже не ходили цілими родинами до кіно, і важче стало добувати м'ясні обрізки. Нора Ділейні, що жила в третьому домі від Сексон, не купувала більше свіжої риби щоп'ятниці. Замість того вона перейшла на солону тріску — та й то не найкращого ґатунку. Рум'яні дітлахи, що були вибігали на вулицю між обідом і вечерею з кусниками хліба, густо намазаними маслом та присипаними цукром, діставали тепер тонші, пісніші бутерброди, і зовсім без цукру. Та й сама звичка давати дітям підвечірок потроху виводилася, і декотрі діти вже нічого не діставали у непризначений час.

Усі почали скорочувати свої видатки, обмежувати себе в усьому. Кожне робилося дразливіше. Жінки частіше сварилися між собою, та й дітям стало більше перепадати; Сексон знала, що Берт і Мері теж раз у раз гризуться.

— Вона не хоче розуміти, скільки в мене власних турбот, — Берт поскаржився якось Сексон.

Сексон пильно подивилася на нього, і невиразне, тяжке передчуття заворушилось у неї в душі. Його чорні очі блищали вогнем шаленства. Смагляве обличчя змарніло, і гостріше проступали вилиці. Губи мов застигли в гіркій посмішці. В його заломленому набакир капелюсі, в усій його поставі відчувалося ще більше одчайдушного завзяття, ніж давніше.

Не раз, сидючи в пообідні години край вікна, замислювалася Сексон про далекі часи, коли її предки йшли горами, полонинами та преріями до обітованої землі на березі Західного моря. І часто уявляла собі ті аркадійські дні, коли вони не жили в містах і не знали ніяких робітничих спілок і об'єднань підприємців. Вона згадувала розповіді дідів про те, як люди колись забезпечували самі себе всім потрібним для життя: вони самі стріляли собі дичину, розводили худобу, вирощували городину, були самі собі ковалі, й теслі, й шевці, самі собі шили одяг, і самі ткали той крам.

І бачивши тугу на братовому обличчі, вона розуміла, чому він мріє осісти десь на лоні природи.

Яке гарне, мабуть, фермерське життя, думала Сексон. І навіть купчатся люди по містах? Чому часи змінилися? Чому раніш

усього було досхочу, а тепер така скрута? Навіщо люди сперечаються й сваряться, страйкують, змагаються — і тільки задля того, аби дістати роботу? Чому не вистачає роботи для всіх? Сексон здригнулася від прикрого спогаду: ще сьогодні вранці, саме перед її вікнами, страйкарі-сусіди, знайомі їй дехто з лица, а дехто й на ймення, побили двох страйколомів, що йшли на роботу. Це була жорстока моторошна бійка — дванадцятєро проти двох. Почали діти: вгледівши скебів, вони заходилися шпурляти в них камінці та лаялись такими словами, яких би дітям і знати не слід. На галас надбігли полісмени з револьверами, і страйкарі поховалися по хатах та вузьких завулках. Одного скеба без пам'яті віднесли до амбулаторії, другого під захистом залізничної поліції повели до майстерень. Мегі Донеґю, стоячи на своєму ганку з немовлям на руках, кричала скебові вслід таку непристойну лайку, що Сексон аж краскою зайшла із сорому. Під час бійки вийшла на свій ганок і Мерсідіз; стара стежила за всім з якоюсь дивною цікавою усмішкою — лице її було зовсім спокійне, тільки ніздрі раз по раз здригалися. Сексон вразив цей спокій старої і ця її байдужа цікавість.

І ось до Мерсідіз, такої досвідченої в справах кохання, подалася Сексон погомоніти про те, що ж це діється зі світом. Але до промисловості та економіки стара ставилася якось по-чудернацькому.

— Га-га, голубонько, це дуже просто. Більшість людей — дурні зроду. Це — раби. Меншість — зроду розумні. Це — господарі. Таких уже, мабуть, створив людей бог.

— Але як же міг бог спокійно дивитися на сьогоднішню жахливу колотнечу?

— Мабуть, він такими речами не цікавиться, — всміхнулася Мерсідіз. — Гадаю, що він і не знав про неї.

— Я смертельно злякалася, — провадила далі Сексон. — Я мало не зомліла. А ви — я бачила вас — ви стежили за всім так байдуже, немов це звичайна вистава.

— Та це й була вистава, голубонько моя.

— Ой, як ви можете?!

— Га-га, це не первина мені! Я бачила, як убивають людей. Нічого надзвичайного. Всі люди помирають. Дурні помира-

ють, як худоба, самі не знаючи, з якої причини. А дивитися дуже кумедно. Вони б'ються кулаками та кийками й проваляють одне одному голови. Це дикість. Вони, мов дикі звірі, мов ті пси, що гризуться за кістку. Ота їхня робота це ж та сама кістка. Якби вони билися за жінок, за ідеї, за золото чи за казкові діаманти — це було б щось величне. А за що б'ються вони? Вони просто голодні і б'ються за окрушини, щоб набити собі шлунок!

— О, якби я могла зрозуміти! — стискаючи руки, прошепотіла Сексон, пройнята болісною жагою знання.

— Тут нема чого й розуміти. Все ясно, як день. На світі завжди були дурні й розумні, раби й пани, мужики й принци. Так воно буде й повік.

— Але чому?

— Чому мужик є мужик, голубонько? Бо він мужик! А чому блоха є блоха?

Сексон нетерпляче похитала головою.

— Але ж, голубонько, я відповіла вам. Жодний філософ у світі не дасть вам кращої відповіді. Чому ви покохали свого чоловіка дужче за інших чоловіків? Бо покохали саме його, та й край. А чому покохали? Бо покохали. Чому вогонь пече, а мороз кусає? Чому є дурні й розумні? Пани й раби? Підприємці й робітники? Чому чорне — чорне? Дайте відповідь на це — і ви відповісте на все.

— А все-таки то несправедливо, щоб люди пухли з голоду, коли вони хочуть працювати, — нічого більше, тільки працювати на стерпних умовах, — заперечила Сексон.

— О, ні, то справедливо, як і те, що камінь не горить, як дерево, що морський пісок — не цукор, що терен колеться, що дим здіймається вгору, що вода мокра, що річі падають униз.

Проте таке пояснення дійсності не переконало Сексон. Вона навіть не зрозуміла, що та хотіла цим сказати — їй слова старої видалися просто нісенітницею.

— Виходить, у нас нема ані волі, ані незалежності! — запально скрикнула Сексон. — Не всі люди рівні. Моя дитина не має права жити так, як дитина заможної матері!

— Цілком слушно, — відповіла Мерсідіз.

— Але ж мої предки саме за це й боролись! — не відступала Сексон, згадавши шкільні лекції з історії та батькову шаблю.

— Демократія — мрія блазнів. Га-га, голубонько, — демократія, як і релігія, — це брехня: її вигадали, щоб забити баки робочій худобі. А коли вона починала нарікати на свою скруту й тяжку працю, цю худобу вмовляли не скидати з себе ярма, втішали казочками про потойбічне життя, де бідні раюватимуть у розкошах, а заможні й мудрі смалитимуться на вічному вогні! Ото, мабуть, реготалися тоді мудрі, сміючися з дурних! Коли ж ця брехня вивітрилася і дурні почали мріяти про демократію, мудрі й подбали про те, щоб вона так і залишилася мрією, тільки мрією. Світ належить дужим та мудрим.

— Але ж ви й самі належите до робочого люду, — зауважила Сексон.

— Я? До робочого люду? Ех, голубонько, це сталося тому, що я вклала гроші в непевну справу, що я стара й негодна вже чарувати бравих юнаків, що я пережила всіх друзів своєї молодості й у мене нікого не лишилося, тому, що я живу тут у гетто з Баррі Гігінсом і лагоджуся до смерті... Але ж, моя голубонько, я народилася серед панів і ціле життя своє топтала ногами дурнів. Я пила найдорожчі вина й пишалася на таких бенкетах, — що коштів з них вистачило б нашим сусідам прожити ціле життя.

Дік Голден і я (то були Дікові гроші, але це однаково, що мої), отож — Дік Голден і я, не збігло й тижня, як пустили за вітром чотириста тисяч франків у Монте-Карло. Він був єврей, але вмів сипати грішми. На ті самоцвіти, що я носила в Індії, можна було врятувати життя десяти тисяч родин, що мерли на моїх очах з голоду.

— Ви бачили, що вони мруть, і... пальцем не ворухнули? — спитала вражена Сексон.

— Я залишила самоцвіти собі... Га-га, і того ж року їх украв у мене один мерзотник — російський офіцер.

— І ви дивилися спокійно, як ті люди вмирають?.. — перепитала Сексон.

— Це жалюгідне поріддя, вони гниють і плодяться, мов гробаки. Вони нічого не варті, нічого-нічого, голубонько! Так само, як і ваші тутешні робітники. Найнепрощенніша їхня дурість, що вони без упину плодять нових рабів для своїх панів.

Отож і вийшло, що від інших Сексон все ж таки почула дещо путне, але від цієї жадливої старої не довідалась геть нічого. Тепер уже й тим романтичним розповідям Мерсідіз вона не дуже йняла віри.

Збігали тижні. Страйк залізничників дедалі розпалювався, Біллі хитав головою і признавався, що навіть не уявляє, які знегоди чекають на робітників.

— Нічого я тут не второпаю, — казав він до Сексон. — Суцільна плутанина. Наче якась колотнеча наосліп. Наші схилиються до того, щоб підтримати заводських робітників. Вони вже тиждень страйкують, і багатьох їхніх уже позвільняли. Тож якщо ми, биндюжники, не припинимо роботи, їхньому страйкові капець.

— Але ж вам і на думку не спало застрайкувати, коли вам самим зменшили платню, — зауважила Сексон, насупивши брови.

— О, тоді ми не були ще готові. А тепер усі биндюжники з Фріско і спілка портовиків згодні нас підтримати. Не знаю, що там буде, поки що це лише балачки. Але якщо дійде до страйку, то ми й тих своїх десятих відсотків не подаруємо.

— І все ото через цих підлих політиканів, — почав він іншим разом. — Усі вони падлюки. Коли б же ми хоч остільки порозумілися між собою, щоб стали обирати чесних людей...

— Але якщо навіть троє вас — ти, Берт і Том — не годні порозумітись, то як сподіватися, що всі робітники порозуміються?

— Хто й зна, — визнав Біллі. — Як подумаєш про це, аж не при тямі стаєш. А воно ж ясно як день. Оберім чесних людей до політики, і все буде гаразд. Чесні люди створять чесні закони, і тоді кожна чесна людина дістане те, що їй належить. Але Бертові руки сверблять усе руйнувати, а Том палить люльку й марить собі любісінько, що колись усі люди голосуватимуть за те, що він вважає найкращим. Тільки від

цього «колись» нікому не легше. Нам уже зараз дечого треба. Том же каже, що ще рано, а Берт — що вже запізно. Ну й що тут вдієш, коли кожен мудрий своїм строєм? Хоча б ці самі соціалісти, — вони тільки скубуться, гризуться й викидають один одного з партії. Від усього цього мені аж у голові гуде. Єдине, що я знаю, — що нам уже зараз дечого треба...

Раптом він урвав мову і глянув на Сексон.

— Що сталося? — спитав він здушеним голосом. — Тобі погано... чи... чи це?..

Вона схопилась однією рукою за серце, але незабаром жажник з її очей, і вони засвітились прихованою втіхою, а губи таємниче всміхнулися. Здавалося, вона забула про чоловіка і прислухається до якогось далекого голосу, якого почути йому не суджено. Потім обличчя її засяяло радістю й подивом, вона глянула на Біллі й простягла йому руку.

— Це життя!.. — прошепотіла вона. — Я відчула під серцем у себе життя. О, я така щаслива!

Другого вечора, коли Біллі повернувся з роботи, Сексон примусила чоловіка поважніше замислитись над його майбутніми батьківськими обов'язками.

— Я вже обдумала все, Біллі, — почала вона. — Я така здорова, міцна жінка, що це обійдеться нам досить дешево. Покличемо Маргу Скелтон — вона добра акушерка.

Але Біллі похитав головою.

— І не думай про бабок, Сексон. Ми запросимо лікаря Гентлі. Він лікує Біла Мерфі, і той вірить у нього, як у кам'яну гору. Щоправда, він старий хрін, та голову має на в'язах.

— А вона приймала в Мегі Донегю, — доводила Сексон. — І бачиш, які здорові мати й дитя.

— Як там не є, але в тебе вона не прийматиме, — затям це собі.

— Але ж лікар здере з нас двадцять доларів, — не здавалася Сексон. — І примусить ще взяти доглядальницю, бо без жінки не обійтись, а Марта Скелтон сама дасть собі раду, і це коштуватиме куди дешевше.

Біллі ніжно пригорнув її до себе, та від свого не відступився.

— Послухай-но, жіночко моя. Робертсів дешевиною не спокусиш. Ніколи за це не забувай! Ти маєш привести дитину. Це твоя справа, і з тебе досить. А моя справа — постачати гроші й піклуватися тобою. І хоч би як добре я зробив для тебе, ти варта кращого. Навіть за мільйон доларів не попусти я, щоб ти хоч трохи ризикувала. Найголовніше, аби ти була здорова, а долари — сміття. Ти, може, гадаєш, я не люблю наше дитинча? Люблю, ще і як. Та воно в мене з думок не сходить, працювати не дає. Якщо мене виженуть з роботи, то це буде тільки через нього. Але богом присягаюся, Сексон, як з тобою має щось трапитись, або хоч мізинчик твій має постраждати, то я волю бачити його мертвого, аніж ризикувати твоїм життям. Тепер тобі ясно, як багато ти для мене важиш?

Знаєш, Сексон, я гадав, що коли люди поберуться, то це вони просто поселяться вкупі і з часом починають плестися одне обіч одного, аби день до вечора. У інших воно може, й так, але в нас із тобою — не те. Я люблю тебе щодень дужче й дужче. Ось зараз я люблю тебе більше, ніж п'ять хвилин тому, коли почав розмовляти з тобою. І навіщо здалася тобі доглядальниця! Гентлі навідуватиметься щодня, а Мері попорається коло господарства і догляне тебе, так само, як і ти доглянула б її, коли б вона була в такому стані.

Збігали дні й тижні, груди в Сексон повнішали, і всю її поволі проймали гордощі материнства. Для неї, нормальної, здорової жінки, вагітність була не тягар, а безмірне щастя. Іноді на неї, щоправда, нападав острах, але такий хвилиний, що тільки ще дужче поглиблював її щастя.

Непокоїло Сексон тільки невиразне й загрозливе становище робітників, якого ніхто, здавалося, не міг зрозуміти, а вона менше за всіх.

— Стільки балакають про машини, — мовляв, завдяки їм стали виробляти куди більше товарів, — звернулася вона раз до Тома. — Але ж чому з усіма цими машинами ми не заробляємо тепер більше?

— Е, та ти в мене тямуща, — відказав Том. — Ти, я бачу, скоро й соціалізм зрозумієш.

Проте Сексон цікавив тільки практичний бік справи:

— Томе, ти вже давно соціаліст?
— Вісім років.
— А той соціалізм тобі що-небудь дав?
— Усім дасть... Згодом.
— То ти встигнеш до того часу десять разів померти! —
гостро кинула вона.

Том зітхнув.

— Мабуть, що так. Справа посувається надто кволо.

Він знову зітхнув.

Сексон глянула на його стомлене, покірне обличчя, похили плечі, мозолясті руки: вся його постать, здавалося, символізувала немічність його соціальних поглядів.

РОЗДІЛ ІХ

Почалося з дурниці, як часто починається несподіване й фатальне. Діти — і великі й малі — спокійно гралися на вулиці, а Сексон, дивлячись на них крізь відчинене вікно, мріяла про свою власну майбутню дитину. Сонце спокійно червонило захід, морський солонуватий вітрець навівав прохолоду. Раптом хтось із дітей махнув рукою у напрямку Сьо-мої вулиці. Діти враз притихли, кинули гратися й усі туди видивилися, показуючи в той бік пальцями. Старші хлопчачки, років десяти-дванадцяти, скупчилися тісніше, а старші дівчатка боязко похапали малих дітей за руки, а декого й узяли на руки.

Сексон не бачила, що сталося, але вгадала, в чому річ, коли старші хлопчачки понабирали з канави камінців і, як миші, причаїлися у вузьких завулках між будинками. Дівчатка поволокли малечу додому; заскрипіли хвіртки й сходинки ганків, захряскали двері, і за мить уся вулиця спорожніла — тільки де-не-де з-за спущених фіранок визирали стривожені обличчя жінок. Сексон почула гуркіт міського потягу, що звернув із Центральної вулиці. Тоді з Сьо-мої долинув хрипкий погроз-

ливий чоловічий гомін. Але поки що нічого не було видно, і Сексон пригадала слова Мерсідіз Гігінс: «Вони, мов ті пси, що гризуться за кістку. Їхня робота — це ж та сама кістка».

Гомін наближався. Перехилившись за вікно, Сексон побачила з десяток страйколомів, що під охороною полісменів та детективів ішли вулицею. Вони шикувалися щільно черідкою, а за ними з диким криком, раз у раз підбираючи каміння, сунуло чоловік із сотню страйкарів. Сексон здригнулася зі страху, але, розуміючи, що в її стані хвилюватись небезпечно, взяла себе в руки. Приклад Мерсідіз Гігінс ще й підбадьорив її: стара витягла стільця на високий ганок і спокійнісінько сіла перед дверима.

В руках полісменів були кийки. Детективи йшли начебто без зброї. Страйкарі сунули позаду з лайкою та погрозами, але тим часом не виявляли ще агресивних замірів. Бучу зняли діти. Раптом з вузького завулка між будинками Олсена та Айшема посипалося градом каміння, і одному штрейкбрехерові перепало каменюкою. Хитаючись, він притулився до шпичастого паркана Робертсів, обтер кров, що набігала йому на очі, витяг з кишені револьвера і стрельнув у Айшемів будинок. Один із детективів схопив його за руку, щоб утримати від другого пострілу, й потяг за собою. У ту ж мить із грудей розлютованих страйкарів вихопився рев, і з проходу між будинками Сексон та Мегі Донегю знову посипалося каміння. Штрейкбрехери та їхні оборонці спинилися й повитягли револьвери. Рішучі й суворі обличчя цих людей, що для них бійка була професією, вщували тільки кровопролиття та смерть. Сексон це зрозуміла. Якийсь літній чоловік, чи не старший їхній, скинув м'якого фетрового капелюха й обтер хусткою спітнілу лисину. Він був високий на зріст, огрядний, череватий і досить безпорадний на вигляд. Його сиві бурці пожовкли смугами від тютюну, а в зубах він тримав сигару. Похилені плечі незнайомця горбилися, і Сексон помітила навіть лупу в нього на комірці.

Котрийсь детектив показав на когось пальцем, і почувся сміх. Спричинив це Олсенів синок-чотирирохліток, що виврався з рук матері і, перевалюючись на нетвердих ніжках,

кинувся на своїх суспільних ворогів. У правій руці малюк тримав заважку для себе каменяку; його рожеві щічки перекошилися з гніву, і він обурено скрикував: «Кляті скеби! Кляті скеби!» Вибух сміху, яким ті відповіли на його крик, у край розлютував хлоп'я. Воно підбігло ближче і щосили шпурнуло в штрейкбрехерів каменяку, яка, звичайно, не відлетіла й на шість кроків від нього.

Сексон бачила й це, і те, як налякана місіс Олсен вискочила на вулицю по сина. Навкруги посипалися кулі: це стріляли страйкарі; і Сексон обернула погляд до штрейкбрехерів у неї під вікном. Нараз один з них, круто вилаявшись, приглянувся до біцепса своєї руки, що безсило звисла вздовж тіла. Сексон бачила, як з руки стікала кров, і розуміла, що треба сховатися, що їй не слід дивитися на вулицю, але в жилах її заговорила войовнича предківська кров і притлумила звичайний її людський страх. В запалі колотнечі вона забула про свою дитину, про страйкарів, про все на світі і, вражена, не могла відвести очей від товстуна з сигарою в зубах. Голова його якимось чудно застрягла між шпичастими штахетами її паркана, тіло звисло на вулицю, і коліна майже торкалися землі. Капельох йому звалився додолу, а кругла лисина поблискувала на сонці. Сигара теж зникла. Сексон завважила, що він дивиться на неї. Одна його рука, що застрягла між штахетами, немов подавала їй знаки, а брови, здавалося, жартівливо підморгували, хоч Сексон знала, що то корчі смертельної муки.

Сексон втупилася в нього на кілька секунд, аж доки не збудив її голос Берта. Той біг з кількома страйкарями вздовж вулиці, був уже недалеко від її вікон і вигукував: «За мною, могікани! Розіпнемо їх!»

У лівій руці він тримав кайло, а в правій — револьвер; набоїв уже не було, і барабан порожньо клацав під його конвульсійними пальцями. Зненацька перед хврткою Робертсів Берт зупинився; кайло випало йому з рук, і він якимось дивно крутнувся. Він падав, але на мить ще спромігся вирівнятися і шпурнув револьвера в лице штрейкбрехерів, що кинувся до нього. Коліна під ним почали підгинатись. Помалу, з неімовірним зусиллям схопився він правою рукою за штахет,

сперся на нього і так само помалу став осідати. Юрба страйкарів пронеслася далі. Це була не борня, а різанина. Страйколони та їхня охорона, приперті до Робертсового паркана, відбивалися, як зацьковані пацюки, але не могли встояти проти натиску сотні людей. Над їхніми головами маяли дрючки та кайла, клацали револьвери, брукове каміння летіло з близької відстані і добре влучало. Сексон бачила, як молодий Френк Девіс, Вертів приятель і батько немовляти, притулив цівку револьвера до живота штрейкбрехерів і стрельнув. Зусібіч лунали прокляття, чулися люті погрози, вигуки жаху й болю. Мерсідз казала правду. Це вже не люди. Це звірі, що гризуться за кістки й перегризають одне одному горло.

«Робота — це кістка; робота — це кістка», — раз по раз повторювала подумки Сексон. Тепер уже вона негодна була відступити від вікна. Думок ніяких не було в голові. Вона тільки оніміло вдивлялась у цей жахливий вир, що крутився їй перед очима, немов фільм, пущений скаженим темпом. Вона бачила, як падають детективи, полісмени й страйкарі. Один тяжко поранений штрейкбрехер навколішках благав страйкарів змилюватися; хтось із супротивників копнув його по щелепах, і він звалився горілиць, а ще один, схилившись над ним, випустив йому в живіт цілу обойму набоїв. Якийсь страйкар схопив за горло іншого штрейкбрехера і, навалившись на нього, колодкою револьвера бив по обличчі. Рука з револьвером ритмічно зносилася вгору й падала. Сексон знала його, — це був Честер Джонсон. Вони зустрічалися на вечірках ще до шлюбу й не раз танцювали разом. Він був дуже чемний і добродушний. Сексон згадала, як колись у п'ятницю, після концерту міського оркестру, він був повів її ще з двома дівчатами до ресторанчика Тоні на Тринадцятій вулиці. А по тому вони подалися до кафе Пибста і, перед тим, як розійтися, ще випили по склянці пива. Невже це той самий Честер Джонсон?.. І раптом вона побачила, як товстун, що голова його й досі стирчала між штахетами, добув револьвера вільною рукою і, люто скосивши погляд, притиснув зброю Честерові до боку. Сексон спробувала остерегти вигуком, і це їй вдалося. Честер зиркнув на неї. Але в цей момент гримнув

постріл, і Джонсон повалився на мертвого штрейкбрехера. На паркані повисло вже три тіла.

Тепер ніщо вже не могло її вразити. Майже байдужно дивилася вона на страйкарів, як вони перестрибнули через її паркан, потоптали геранії та віоли і зникли в проході перед будинком Мерсідіз. По Пайн-стріт, від залізниці, наближався загін залізничної поліції та детективів, що стріляли на бігу. А з другого боку Пайн-стріт громохко мчали три машини з полісменами. Страйкарі попалися в пастку. Тікати ще можна було тільки поміж будинків і через задвірки. Але проходи були неширокі, і не всі встигли протиснутися. З десятка страйкарів було затиснено між ганком і стіною будинку Робертсів. З ними вчинили так само, як і вони чинили. Страйкарів навіть не намагалися заарештувати. Усіх їх дощенту перебили й постріляли розлютовані захисники порядку, помщаючись за своїх товаришів.

Коли все скінчилося, Сексон підвелась і, наче вві сні, важко спираючись на поруччя, зійшла з ганку на вулицю. Гладкий ватажок усе ще підморгував до неї і махав рукою, хоча два полісмени вже заходилися витягувати його з-поміж штахетів. Хвіртку було зірвано з завіс, і Сексон здивувалася, що нічого цього не завважила, — вона ж начебто весь час була тут.

Берт лежав із заплющеними очима; на губах йому запеклася кров, у горлі клекотіло, ніби він хотів щось сказати. Сексон схилилась над ним і стерла кров із щоки, на яку хтось наступив ногою. Він розплющив очі; в них палав той самий зухвальний вогонь. Берт не впізнав її. Губи його заворушилися, і дуже тихо, мов щось пригадуючи, він прошепотів: «Останній з могікан, останній з могікан...» Потім він застогнав і знову заплющив повіки. Сексон знала, що він ще живий: груди йому здіймалися, а в горлі все клекотало.

Вона підвела погляд. Обіч неї стояла Мерсідіз. Очі старої блищали, прив'ялі щоки розпашілися.

— Допоможіть перенести його в дім, — промовила Сексон.

Мерсідіз кивнула головою і звернулася прохально до поліційного сержанта. Той глянув на Берта, і в очах його спахнула озлість і лють.

— Хай здиха! В нас і своїх досить!

— Може, ми з вами вдвох подужаємо? — сказала Сексон.

— Не кажіть дурниць! — Мерсідіз кивнула до місіс Олсен через вулицю. — А ви йдіть мерщій до хати, молоденька мама. Вам тут не слід лишатися. Ми з місіс Олсен та Мегі Донеґю самі впораємося.

Сексон провела жінок до затильної кімнати, яку так уперто хотів умеблювати Біллі. Коли вона відчинила двері, килим болісно вразив її очі: цього килима вона розстеляла тут разом із Бертом. Жінки поклали Берта на ліжко, і Сексон згадала, як колись у неділю вранці ставила вона його з Бертом у цій самій кімнаті.

А потім їй стало якось млосно, і її здивував занадто пильний стурбований погляд Мерсідіз. За хвилину це почуття зникло, і все тіло їй пройняв пекельний біль, який дано знати на світі лише жінкам. Її майже на руках перенесли до спальні. В очах Сексон маячіло багато облич — Мерсідіз, місіс Олсен, Мегі Донеґю. Вона хотіла спитати місіс Олсен, чи врятувала та свого маленького Еміля, що вибіг на вулицю, але Мерсідіз відіслала місіс Олсен наглядати за Бертом, а Мегі Донеґю пішла подивитися, хто то стукає в парадні двері. З вулиці долітав гомін — вигуки, накази і гуркіт та сигнали санітарних і поліцейських автомашин. Згодом з туману виплило гладке привітне обличчя Марти Скелтон, а ще пізніше і лікаря Гентлі.

У перерві між двох перейм до Сексон крізь тонку стіну долинув істеричний лемент Мері. А коли вона знову прийшла до пам'яті, її хвору голову прорізало монотонне вперте голосіння:

— Я ніколи не повернуся до пральні!.. Ніколи! Ніколи!

РОЗДІЛ X

Біллі ніяк не міг звикнути до хворого вигляду Сексон: вона-бо лежала в ліжку така маленька, стомлена й бліда, зібгавшись, мов хвора дитина. Щоранку, йдучи на роботу,

і щовечора, повертаючись додому, він насилу перемагав свій безрадінний настрій і примушував себе вдавати при ній спокій та безжурність. Вона лежала така маленька, худа й виснажена, що аж скидалася на дівчинку. Він сідав біля неї, брав її тендітну прозору руку й ніжно голубив, дивуючись, які вона має тоненькі кісточки.

Одне з перших запитань Сексон, як вона прийшла до пам'яті, було про маленького Еміля Олсена — чи врятовано його. І коли вона розповіла Біллі й Мері, як хлоп'ятко голіруч напало на двадцятьох озброєних чоловіків, Білліне обличчя спалахнуло в захваті.

— Ну й розбишака! — сказав він. — Таким синком можна пишатися!

Але враз він зняковіло змовк. Його делікатність глибоко зворушила Сексон. Вона міцно стиснула йому руку.

— Біллі, — почала вона, і, почекавши, доки Мері вийшла з кімнати, повела далі: — Біллі, я про це ні разу не питала... хоча це тепер... звичайно... байдуже... Я чекала, що ти сам мені скажеш. Це був...?

Він похитав головою.

— Ні, це була дівчинка. Чудова малесенька дівчинка. Тільки... з'явилась вона трохи зарано.

Сексон міцніше стиснула йому руку, немовби це вже він більше потребував співчуття, аніж вона.

— Я про це ніколи не признавалася, Біллі, — ти дуже хотів хлопчика; але я все-таки мріяла про дівчинку, ми б назвали її Дезі; пам'ятаєш, це ж ім'я моєї мами.

Він кивнув головою на знак згоди.

— Знаєш, Сексон, — мені таки страшенно хотілося хлопчика... ну, а тепер... Тепер мені здається... що мені так само хочеться дівчинки... І я сподіваюся, що коли в нас знайдеться друга — ми назвемо її... ти нічого проти цього не матимеш?

— Як же?

— Ми назвемо її — Дезі, гаразд?

— О Біллі! Я ж про це й думала.

Але обличчя йому нараз похмарніло, і він додав:

— Тільки дітей у нас більше не буде. Я раніше й не уявляв, що воно за штука — мати дітей. Я не попущу, щоб тобі ще раз загрожувала така небезпека.

— І це каже дужий, небоязкий чоловік, — стомлено всмінулася Сексон. — Ти нічого в цьому не тямиш, як і всі чоловіки. Я здорова нормальна жінка. І все обійшлося б гаразд, якби... якби не ота колотнеча. Де поховали Берта?

— Ти знала про це?

— Звичайно, я ввесь час знала. А де Мерсідіз? Ось уже два дні її в нас не видно.

— Старий Баррі занедужав. Вона його доглядає.

Він не сказав їй, що старий сторож лежить на смертній постелі в сусідньому домі.

Губи Сексон болісно затремтіли, і, припавши обома руками до руки Біллі, вона тихо заплакала.

— Я... не можу, — хлипала вона. — Це за хвилину... минеться... Наша малесенька дівчинка, Біллі! Подумай! Я повік її не побачу!..

Сексон лежала ще в ліжку, коли одного вечора Мері розпачливо заявила, що дякує долі, яка не судила ніколи їй зазнати переживань Сексон.

— Ну, й нащо ти таке кажеш? — не стерпів Біллі. — Та я головою ручуся, що ти ще вийдеш заміж.

— Нізащо у світі! — скрикнула Мері. — Та й навіщо? Забагато людей розвелось тепер на світі: на кожне місце по двоє, а то й по троє охочих. До того ж родити дітей — це таке жахіття!..

Сексон глянула на неї терплячим, мудрим поглядом.

— Навіть я тебе не розумію, хоч мені те й далось визнаки, — відказала вона тихо, і обличчя її засвітилося внутрішнім світлом, — Я зазнала цих страждань, — мені ще й досі болить... але, слухай, що я тобі скажу: незважаючи на горе, біль і ввесь жаль, — це найпрекрасніша, найдивніша річ у світі.

Коли Сексон покращало (і лікар Гентлі запевнив Біллі, що його дружина тепер як новісінький долар), вона сама завела розмову про робітничу трагедію, що спалахнула перед її дверима. Біллі розповів їй усі подробиці: зразу ж було викликано

військо, і воно розташувалося на пустирі біля залізничних майстерень, у кінці Пайн-стріт. По всіх сусідніх будинках проведено трус, знайдено таким чином з п'ятнадцятеро поранених страйкарів і всіх їх заарештовано. Біллі похмуро віщував їм кепську долю. Газети вимагали крові за кров, а всі оклендські священики у своїх проповідях люто засуджували страйкарів. До залізничних майстерень набрано нових робітників, і було ясно, що учасників страйку не приймуть назад на роботу ані тут, ані на будь-якій іншій залізниці Сполучених Штатів. Люди почали роз'їздитися: дехто подався до Панами, а четверо збиралися до Еквадору — працювати у майстернях на залізниці, що йде через Анди до Кіто.

Криючи свій неспокій, Сексон намагалася довідатись, як дивиться Біллі на всі ці події.

— Це тільки свідчить, до чого призводить Бертове свавільство, — сказала вона.

Біллі неквапливо похитав головою.

— Честера, звісно, повісять, — уникливо відповів він. — Ти його знаєш. Пригадуєш, ти розказувала, як ви колись танцювали вдвох. Його взяли, коли він, закривавлений, лежав на трупі скеба, якого сам і забив. Отой старий череватий Драглій, мабуть, таки виживе, дарма що в ньому аж три кулі, і він Честерові не подарує! Честера повісять саме на підставі свідчень Драглія. Про все це надруковано в газетах. Драглій сам і підстрелив Честера, коли висів на нашому штахеті.

Сексон здригнулася. Драглій — це, певно, і є той лисий черевань з пожовклими бурцями.

— Так, — сказала вона. — Я бачила. Мені здавалося, що гладун висів там страшенно довго.

— Усе скінчилося за п'ять хвилин.

— А як на мене, то воно тяглося кілька років.

— Мабуть, і Драглієві так само видалося, коли він завис у паркані, — похмуро всміхнувся Біллі. — Але його не так легко на той світ загнати! Разів із десять у нього стріляли й лупили його — і все дарма. Хоч цей раз йому таки добре дошкулило. Кажуть, що скалічів на все життя. Буде на милицях манджати, а то й візком їздити. Бодай уже не чинитиме своїх

паскудств для начальства. В залізничної компанії він був один з головних заводіїв: де тільки заваруха, він уже й там. А що люди на тому потерпали, йому ані не свербіло.

— Де він мешкає? — спитала Сексон.

— В аристократичному кварталі на Аделайн-стріті, недалеко Десятої, у двоповерховій кам'яниці. Сплачує комірною, щонайменше, доларів тридцять на місяць. Мабуть, залізниця платила йому грубі гроші.

— То він, певно, й жонатий?

— Еге ж. Хоча жінки його я ніколи не бачив, а синів знав. Джек — інженер, непоганий був боксер, тільки на рингу не виступав. Другий його син, Поль, — викладає в школі. Ми з ним десь там однолітки. Ми зустрічалися ще хлопчиками. Пам'ятаю, він здорово грав у бейсбол. Ще на шкільних змаганнях він тричі забив мені гола.

Сексон, відкинувши голову на м'яку спинку крісла, задумалася. Справа, виявляється, куди складніша. Той старий гладун заводіяка має жінку й дітей. А тут ще й Френк Девіс — він тільки рік, як одружився, і в нього немовля. І, може, в того штрейкбрехера, якому він живота прострелив, теж є жінка й діти... Усі, усі вони були перезнайомлені, всі немов члени однієї, дуже великої сім'ї, але тепер у кожного своя сім'я, і вони вбивають, стріляють, нищать одне одного... Вона бачила, як Честер Джонсон убив скеба, а тепер вони мають повісити цього Честера, що одружився з Кітті Бреді з консервного заводу, а вона ж із цією самою Кітті працювала колись на картонажній фабриці...

Даремно Сексон сподівалась почути від Біллі, як він ставиться до вбивства штрейкбрехерів.

— Страйкарі вчинили не гаразд, — ризикнула вона, на решті, сказати.

— А ті забили Берта, — відказав він. — І силу інших хлопців. І Френка Девіса забили. Ти знаєш, що він помер? Йому відірвало нижню щелепу, — помер, ще й не встигли навіть до шпиталю довести. Ніколи ще в Окленді не було стількох забито заразом.

— Але страйкарі самі винні, — провадила Сексон. — Вони почали. То було вбивство.

Біллі тільки хрипко пробурмотів собі щось під носа. Вона зрозуміла, що він каже: «Ну й чорт з ними!» Але коли вона перепитала його: «Що?» — він не відповів. Очі йому затьмарились і стали глибокі, губи суворо стиснулись, а обличчя немов закам'яніло.

Для Сексон це був болючий удар. Невже й Біл такий, як інші? І міг би вбивати людей, що мають родини, як убивали Берт, Френк Девіс, Честер Джонсон? Невже й Біл дикий звір, пес, що ладен перегризти горло за кістку?

Сексон зітхнула. Життя — така незбагненна загадка! Може, Мерсідіз і справді мала рацію, коли казала про жорстокі закони людського буття?

— Ну, та й що? — злісно засміявся Біллі, немовби відповідаючи на її німі запитання. — Пес загризає пса, так воно одвіку було. Взяти хоча б цю колотнечу. Вони вбивали одне одного так, як південці й північани за Громадянської війни.

— Але ж робітники нічого не досягнуть таким шляхом, Біллі. Ти сам казав, що цим вони лише шкодять собі.

— Може, й так, — неохоче визнав він. — Однак іншого шляху я не бачу. Отож тепер ми на черзі.

— Биндюжники?! — вразилася Сексон.

Він похмуро кивнув головою.

— Хазяї напосідають, дихати нам не дають. Кажуть, що скоро ми плазуватимемо навколішках, щоб нам повернули колишню роботу. Після цієї ворохобні вони ще більше заносяться. Вони мають організоване військо, та ще за ними й духівництво, преса й громадська думка. Вони вже й так не криються зі своїми намірами... І самі провокують нас. Спочатку вони повісять Честера Джонсона, а там по зможі більше з тих п'ятнадцятьох заарештованих. І «Трибуна», і «Вістун», і «Час» — усі газети нахваляються цим. Вони ошкірилися на профспілки. Щоб не було закритих майстерень. Геть робітничі організації! Та навіть паскудний «Інформатор» і той галасує, що всіх професійних ватажків треба з Окленда помелом вимести, щоб і сліду не залишилось, або на шибеницю їх почепити... Спритно, ге? Нічого не скажеш.

Оце ж і в нас. Тепер ми мусимо страйкувати вже не з солідарності до інших. У нас свої власні турботи. Вони вигнали наших чотирьох найкращих товаришів, що були в погоджувальних комісіях. І вигнали ні про що, ні за що. Хазяї самі підливають масла в вогонь, кажу тобі, і вогонь спалахне, коли вони не схаменуться. Ми вже домовилися зі спілкою портовиків у Сан-Франциско, тепер справа певніша.

— Ти хочеш сказати, що ви... страйкуватимете? — спитала Сексон.

Він схилив голову.

— Але ж хазяям це саме наруч — недаремне ж вони ведуть таку політику!

— А хіба не однаково? — знизав плечима Біллі. — Краще страйкувати, аніж чекати, доки тебе виженуть. Вони й незчуються, як ми застукаємо їх зненацька. Хіба ми не знаємо, на що вони вернуть? Вони з усього штату стягають потроху всяких мулопасів та різне дрантя. Мають уже душ сорок і думають набрати кілька сотень, щоб спустити на нас, а тим часом пригощають їх у готелі в Стоктоні. Отож цієї суботи я, либонь, принесу тобі платню востаннє... на певний час.

Сексон заплющила очі й хвилин п'ять сиділа мовчки. Вона не мала такої вдачі, щоб гарячкувати. Врівноваженість, яку так цінував у ній Біллі, ніколи не полишала її в скруті. У голові в неї билася настирлива думка, що вона лише мізерна порошинка, підхоплена цим незрозумілим шаленим виром, де кружляло тисячі тисяч інших порошинок.

— Доведеться взяти трохи з наших заощаджень, щоб заплатити за помешкання на цей місяць, — сказала вона спокійно.

Біллі насупив брови.

— У касі в нас уже не так багато, — признався він. — Треба було поховати Берта, і я взяв, що там не вистачало на похорон.

— Скільки це?

— Сорок доларів. Я гадав, що різник та інші зачекають трохи. Вони ж знають, що я сплачую ретельно. Але вони прямо сказали. Вони давали на борг страйкарям, і тепер їм самим

не з медом. Тому я взяв, скільки треба було, з каси. Я знав, що ти не розсердишся. Правда?

Серце Сексон упало, але вона відважно всміхнулася, та муючи свою тривогу.

— Ти зробив як слід, Біллі. Якби це ти був хворий, я зробила б так само, і Берт теж так само зробив би для нас.

Обличчя Біллі засяяло.

— Ти, Сексон, молодець у мене, — на тебе завжди можна покластися. Ти моя права рука. Ось чому я не хочу більше дітлахів. Загубити тебе — це скалічити на ціле життя.

— Доведеться трохи обмежувати себе, — замислено промовила Сексон, хитнувши головою. — Скільки ще в нас у банку?

— Близько тридцяти доларів. Бачиш, мені довелося ще заплатити Марті Скелтон... І ще там дещо набігло. Та й спілка, як на те, на кожного наклала додаткового збору по чотири долари, — про всяк випадок, якщо почнеться страйк. Лікар Гентлі обіцяв почекати. Ото щира душа! А якої ти про нього думки?

— Він мені сподобався. Але взагалі я не знаю лікарів. Він мене перший лікував — ні, брешу, я знала ще одного, що мені в дитинстві віспу щепив.

— Мабуть, трамвайники теж виступлять. До Окленда приїхав Ден Фелон з Нью-Йорка. Він хотів пробратися крадькома, але робітники довідалися, коли він виїхав з Нью-Йорка, і простежили за ним. Ще б пак! Він здорово насолів трамвайникам. А скільки страйків зірвав! У нього ціла ватага страйколомів, і він розсилає їх спеціальними потягами, куди потреба. Окленд ніколи ще не бачив таких робітничих заворушень, як теперішні, — а що то далі буде!.. Аж чортам у пеклі душно стане!

— Ти тільки стережися, Біллі. Щоб я ще й тебе не втратила.

— Не турбуйся! Я дурно у вогонь не полізу. Та й наше становище не таке вже погане. Ми можемо й виграти.

— Але програєте запевно, якщо почнете різанину.

— Еге ж, цього треба берегтися.

— Насильства не треба, Біллі.

— В кожному разі не треба ні динаміту, ані стрілянини, — згодився він. — Проте голови скебам ми поцяцькуємо. Цього не минути.

— Але ж ти, Біллі, такого не робитимеш?

— Принаймні не так, щоб якийсь паскудник зміг виказати потім на мене. — Він швидко перевів розмову на інше. — Помер старий Баррі Гігінс. Я не хотів тобі казати, доки ти цілком не одужаєш. Уже тиждень, як поховали. А стара переїздить до Фріско. Вона казала, що зайде до тебе попрощатись. Перші дні твоєї недуги вона тебе добре доглядала, але потім допекла Марті до живих печінок. Та вже й не знала, як її здихатись.

РОЗДІЛ XI

Відтоді, як Біллі зробився учасником страйку і часто пікетував, а Мерсідіз виїхала і Берт помер, Сексон стала така самотня, що, незважаючи на свою врівноважену вдачу, вона не могла збутися похмурих думок. Навіть Мері подалась до Підмонта — мала там нібито стати до когось за служницю.

Біллі мало що міг зарадити дружині. Він інстинктивно відчував клопіт Сексон, але не розумів усієї глибини її переживань. Практичний вдачею, він, чоловік, не міг збагнути трагедії її душі. Все ж таки він був тільки сторонній, хоч і співчутливий, глядач і насправді бачив дуже мало. Для неї дитя її було живе тепле створіння — воно іде й досі ввижалося їй, мов живе, і це її найбільше мучило. Ніякими зусиллями волі не могла вона заповнити гнітючої пустки. Часами Сексон доходила до галюцинацій: воно десь мусить бути живе й тепле, воно десь є — треба тільки знайти!.. Вона напружено прислухалася до дитячого крику, якого насправді ніколи не чула, а тільки відчувала безліч разів ще за щасливих місяців перед болісним кінцем... Двічі вона вставала вночі з ліжка й ішла, мов сновида, шукати по кімнатах дитину: опинилася Сексон коло старого материного комода, де зберігався дитя-

чий посаг. «Я мала колись дитя...» — шепотіли в ті хвилини її губи. І ці самі слова промовляла вона й уголос, коли бачила, як бавляться на вулиці діти.

Якось у трамваї на Восьмій вулиці обіч неї сіла молода мати з немовлям на руках. І Сексон мовила до неї:

— Колись і я мала дитинку. Вона померла.

Мати стривожено глянула на неї і щільніше притиснула до грудей немовля, мовби злякавшись за його долю, а тоді співчутливо додала:

— Ах, бідолашна ви!

— Справді, — кивнула головою Сексон. — Померла.

Очі в неї зайшли слізьми, посипалися болісні слова, і від цього наче полегшало. Але цілий день опісля її мучило непереможне бажання розповісти всьому світові про своє горе — розповісти всім, і банковому касирові, і підстаркуватому продавцеві в Селінгеровій крамниці, і сліпій жінці з малим проводирем, що грав на концертно, — всім, окрім полісмена. Полісмени перетворилися для неї тепер на нові, страшні істоти. У неї на очах вони безжально вбивали страйкарів, — так само, як страйкарі вбивали штрейкбрехерів. І вбивали вони не через шматок хліба, вбивати — то був їхній фах. Чому вони не заарештували тих кількох страйкарів, припертих до її будинку? Вони могли це зробити, але не зробили. Тепер Сексон мимоволі обминала полісменів, переходячи аж на другий бік вулиці. То було глибше за її свідомість інстинктивне відчуття, що вони ворожа сила для неї та її близьких.

Якось на розі Восьмої і Бродвею Сексон зупинилася, чекаючи на трамвай. Полісмен на розі впізнав її і привітався. Вона зблідла, мов полотно, і серце їй болісно затріпотіло. Але ж то був лише Нед Германман, гладкий, веселий Нед, що всміхався ще добродушніше, ніж завжди. Вони вчилися в одній школі, і він сидів три роки на сусідній парті. А тоді ще цілих півроку вони вдвох роздавали книжки перед письмовими роботами з літератури. Коли ж у Пінолі стався вибух на порохових заводах і зі шкільних вікон повилітали всі шибки, тільки вони вдвох не піддалися загальній паніці. Обоє хоробро залишилися в класі, і розгніваний директор водив їх потім, як героїв,

по всіх класах і в нагороду ще звільнив від лекцій на цілий місяць. А опісля Нед Германман пішов у полісмени, одружився з Ліною Гайленд і, здається, мав уже п'ятьох дітлахів.

Але тепер не те. Нед — полісмен, а Біллі — страйкар. Адже ж Нед може забити й замордувати її чоловіка так само, як ті полісмени забили й замордували страйкарів у неї біля ганку!

— Що з тобою, Сексон? — спитав Нед. — Нездужаєш?

Вона похитала головою і, неспроможна вимовити й слова, поспішила до трамвая, що наближався до зупинки.

— Постривай, я допоможу тобі, — запропонував він.

Сексон аж сахнулася від нього.

— Ні, я почуваю себе добре, — хапливо промовила вона. — Я не сяду зараз. Я забула одну річ, треба вернутися.

З цими словами вона звернула вбік і хутко пішла вздовж Бродвею до Дев'ятої. Пройшовши квартал Дев'ятою, вона звернула на Клей-стріт, а звідти назад на Восьму і почекала на інший трамвай.

Помалу збігало літо, а становище в Окленді щодалі серйознішало. Здавалося, що капітал обрав саме це місто для жорстокої боротьби з організованим робітництвом. Декотрі підприємці оголосили локаут, чимало робітників страйкувало, інші не могли працювати у зв'язку із загальним страйком, і знайти якусь бодай просту, випадкову роботу стало майже неможливо. Біллі часом діставав поденний підробіток, але цього не вистачало: він насилу зводив кінці з кінцями, незважаючи на невелику допомогу зі страйкового комітету і сувору економію, що запровадила Сексон у господарстві.

Їли вони тепер незрівнянно гірше, ніж за першого року шлюбного життя. Сексон купувала гірші, дешевші продукти, а багато улюблених страв Біллі зовсім зникли з ужитку. Найпісніше м'ясо з'являлося лише зрідка на їхньому столі. Замість свіжого молока довелося задовольнятися згущеним у бляшанках, але незабаром і воно стало недосяжне. Масла теж було обмаль, і Сексон скупко поділяла на кілька грудочок той кавалок, що раніше звичайно пішов би на один підживок. Біллі любив випивати вранці по три склянки кави, а тепер діставав тільки одну. Стару кавову гущу Сек-

сон розбавляла окропом, а каву брала ту, що по двадцять центів за фунт.

Злидні обсіли всю робітничу околицю. Родини тих робітників, які не брали участі у страйкові, однаково терпіли, бо страйк так чи інакше відбивався на всіх галузях промисловості. Багато нежонатих молодиків, що винаймали кімнати, тепер подалися шукати заробітку до інших міст, і весь тягар платні за помешкання лягав на обтяжені родини їхніх винаймачів.

— Боже! — скаржився різник у розмові з Сексон. — Ми, робочі люди, всі страждаємо. Жінка моя ось уже скільки часу не має за що підлікувати зуби. Незабаром, либонь, і я збанкрутую.

Одного разу, коли Біллі лагодився йти до ломбарду заставляти годинника, Сексон порадила йому позичити грошей у Біллі Мерфі.

— Я вже думав про це, — відповів Біллі, — та тепер невідповідний час. Я не розповідав тобі, що трапилося у вівторок у Спортивному клубі. Пам'ятаєш, я згадував якось про того йолопа, чемпіона американського флоту? Отож Біллі мав битися з ним і гадав, що долари вже у нього в кишені. Під кінець шостого раунду Біллі добре його натовк, а на сьомому був би й доконав, — та, як на гріх, зламав собі праву руку. Той йолоп, звісно, наскочив, як шуліка, на Біллі, і йому стався капець. Еге ж. Нам, могоканам, останнім часом круто ведеться.

— Цить! — скрикнула Сексон, мимохить здригаючись.

— Чому? — Біллі в подиві аж рота розкрив.

— Не кажи цього слова! Його так часто вживав Берт.

— А-а, могокани! Гаразд, не буду. Хіба ти віриш у забобони, га?

— Ні, але в цьому слові стільки правди, що я не можу спокійно чути його. Іноді мені здається, що Берт мав рацію. Тепер не ті часи. Навіть за мого дитинства було інакше. Ми перейшли через прерії і відкрили цей край, а тепер не маємо змоги тут і на хліб собі заробити. І ні я, ні ти в цьому не винні. Просто, мабуть, сліпий випадок усе визначає — кому щастить, а кому ні. Інакше цього не з'ясувати.

— А як я нуджуся без роботи, — признався Біллі. — Пам'ятаєш, як я працював торік: жодного дня не прогуляв. І було б те саме й тепер, — а тут сиди, сиди тижнями, згорнувши руки. І справді, хто ж таки керує нашою країною?

Сексон давно вже не передплачувала газети. Часом син Мегі Донегю, що розносив «Трибуну», кидав їй на ґанок «екстрений» випуск. Газета писала, що організоване робітництво намагається захопити стерно державної влади і що це вони в усьому завинили, ці свавільці-робітники, як день у день твердили редакційні статті. Сексон цьому й вірила і не вірила. Занадто заплутана була для неї ця соціальна головоломка.

Незалежно від того, чим усе мало скінчитись, виглядало на те, що страйк оклендських биндюжників, підтриманих сан-франциськими биндюжниками та спілкою портовиків, затягнеться надовго. Оклендські конюхи та стаєнні, за малим винятком, теж приєдналися до биндюжників. Транспортіві фірми і наполовину не виконували контрактів, але їм допомагало оклендське об'єднання підприємців. Власне кажучи, значна частина підприємницьких об'єднань Тихоокеанського узбережжя допомагала оклендським підприємцям.

Комірне Робертси вже заборгували за місяць, хоч за угодою мали вносити на місяць уперед — отже, вони вибилися з колії вже на цілі два місяці. Так само й за меблі заборгували за два місяці. На щастя, Селінгер не дуже напосідав на них.

— Ми вже попускаємо вам, як можемо, — пояснював Сексон його агент. — Мені наказано стягнути з вас чим більше, хоч при тім не надто напосідати. Фірма чинить по-людському, але ж і їй непереливки. Ви й уявити собі не можете, скільки таких неоплачених рахунків, як ось ваш, обтяжують фірму. Незабаром доведеться їй узятися рішучіше до справи, а то сама збанкрутує. Може, ви таки спромоглися б нашкребти якихось п'ять доларів на тому тижні — треба ж її заспокоїти.

Один з товаришів Біллі по стайні, Гендерсон, не пристав до страйкарів. Незважаючи на поради хазяїв їсти й ночувати у стайні, як і інші штрейкбрехери, Гендерсон щовечора повертався до свого будиночка. Він жив недалеко від Сексон,

тут-таки за рогом, на П'ятій вулиці. Не раз вона бачила, як він із судком у руці зухвало проходить Пайн-стріт, а сусідські хлоп'ята біжать за ним здалеку й хором верещать услід, що він скеб і перекинчик. Одного вечора Гендерсон, ідучи на роботу й нехтуючи небезпекою, зайшов до салуну «Притулок візника» на розі Сьомої та Пайн-стріт. На своє нещастя, він зустрів там свого колишнього товариша по роботі Отто Френка, тепер страйкаря. І вже за кілька хвилин карета швидкої допомоги щодуху везла Гендерсона з проламаним черепом до шпиталю, а поліційне авто з Отто Френком ще швидше мчало до міської в'язниці.

Очі Мегі Донегю радісно блищали, коли вона розповідала Сексон цю подію.

— Так йому й треба, паскудному скебові, — закінчила вона, переводячи дух.

— Але ж бідолашна жінка! — скрикнула Сексон. — Вона така слабосила. Та ще й діти. Вона не дасть їм ради, якщо він помре.

— Їй теж так і треба, негідниці!

Сексон вразила ця жорстокість ірландки. Але Мегі не вгавала.

— Такого варті всі жінки проклятих скебів! Нащо вони живуть зі зрадниками? А діти? Хай діти дохнуть з голоду! Нащо їхні батьки видирають хліб іншим дітям з рота?

Місіс Олсен була не такої думки. Вона пожаліла Гендерсонів, але й тільки. Її сестра була дружина Френка, тож доля сестриної родини їй куди більше боліла.

— Якщо Гендерсон помре, Отто повісять, — бідкалася вона. — А куди подінеться тоді бідолашна Гільда? В неї ж хворі ноги, розширення вен! Хіба вона може вистоювати цілі дні на роботі? А чим я допоможу їй? Мій Карл теж безробітний.

Біллі підходив до справи з іншого боку.

— Це заплямує наш страйк, особливо, як Гендерсон подохне, — мовив він, повернувшись додому. — Френка однаково повісять, а нам доведеться найняти адвоката, хоч вони правлять, як за рідного батька. Вони прогризуть таку дірку в нашій скарбниці, що хоч возом в'їзди! Якби не віскі, Френк

ніколи б такого не вступив. Ти ж знаєш його — доки тверезий, він такий сумирний, що тільки пошукати!

Того вечора Біллі двічі ходив дізнаватися про Гендерсонове здоров'я. Ранкові газети подавали мало надії, а у вечірніх уже була звістка про його смерть. Отто Френк сидів у в'язниці. «Трибуна» вимагала негайного суду над ним і страти, закликаючи присяжних мужньо виконати свій обов'язок, і широко розводилася про те, як це вплине на деморалізоване робітництво. Газета навіть радила виставити кулемети проти юрми, що схопила за горло прекрасний Окленд.

Усі ці події болюче відбивалися на Сексон. Вона була зовсім самотня, бо, крім Біллі, не мала нікого на світі, і ось тепер їхньому подружньому життю й коханням загрожувала небезпека. Коли Біллі не було вдома, вона не мала ані хвилини спокою. То тут, то там траплялися сутички, і хоч Біллі мовчав, Сексон, помічаючи в нього на руках свіжі виразки, знала, що він не стоїть осторонь подій. У такі дні він приходив додому особливо похмурий, довго сидів мовчки у невеселій задумі або відразу йшов спати. Сексон турбувала ця неприродна для нього затайливість, і вона вирішила підбити його на щире слово. Одного разу вона сіла Біллі на коліна, обвила однією рукою за шию, а другою відкинула йому скуйовджене волосся і почала розправляти зморшки на його чолі.

— Слухай-но, мій хлопчику, — почала вона жартівливо. — Ти ведешся нечесно, і я протестую. — Вона затулила йому рота рукою. — Дай мені виговоритися, помовч хвилину, коли вже так довго мовчав. Пам'ятаєш, ми ще до шлюбу вирішили про все радитися і ні з чим не критись. Щоправда, я перша порушила нашу угоду, спродуючи крадькома свою роботу місіс Гігінс. І мені дуже неприємно, що я так вчинила. Мені ще й досі прикро про те згадувати.

Але відтоді я нічого не робила без твоєї згоди. А тепер ти щось маєш на думці та все мовчиш. Ти щось робиш, а мені не кажеш! Біллі, ти ж для мене найдорожчий у світі, ти сам це добре знаєш. Досі ми ділилися всім — добрим і лихим. А тепер я бачу, як ти щодня приходиш з подряпаними руками і мовчиш. На кого ж тобі звірятися, як не на мене? Я люблю

тебе, Біллі, — дуже, дуже... і ніщо не може роз'єднати нас, що б ти не вчинив.

Біллі глянув на неї ніжно, але й недовіжливо.

— Не крийся, Біллі, — наполягала Сексон. — Пам'ятай, що б ти не вчинив, я завжди буду за тебе.

— І не сваритимеш мене? — спитав він.

— Та я ж не хазяїн твій, щоб тебе сварити! Ні, нізачо у світі не хочу я верховодити тобою. Якби ти дозволив мені таке, я б наполовину тебе розлюбила.

Біллі помалу перетравлював її слова і, нарешті, кивнув головою:

— Таки не розсердишся?

— На тебе? Здається, ти ще ніколи не бачив, щоб я сердилася. Ну, швиденько, Біллі, викладай мені все, скажи, будь ласка, де це ти сьогодні так суглоби потовк. Кожному видно, що це недавнє.

— Гаразд. Я розкажу тобі, як воно сталося. — Він на хвилюк примовк і по-хлоп'ячому засміявся, щось ізгадавши. — Отже, так... тільки ж ти напевне не розсердишся? Бачиш, так робити ми мусимо — інакше ніяк себе оборонити! Це наче кіно, їй-бо, тільки таке, що балака! Уявляєш? Іде собі вулицею здоровезний мугир — руки, як дві шинки, ноги, як човни з Міссісіпі, — вдвоє більший за мене на зріст і зовсім молодий. Іде собі смирно, як ягня, нікого не зачіпає... Не справжній страйколом, а просто йолоп, селюк: бач, вичитав у газетах, що хазяї шукають робітників, і прибіг загібати грошву лопатою.

Тут, як на те, ми з Бадом Строзерсом йому назустріч. Ми тепер завжди ходимо по двоє, а то й більшим гуртом. Підходжу я до того парубка й озиваюся: «Агов, хлопче... роботи шукаєш?» — «Атож», — одказує він. «Кіньми правити вмієш?» — «Еге», — каже. «І двома парами вмієш?» — «Чом би й ні». А я йому знову: «Направду станеш на роботу?» — «А на якого дідька приїхав би я сюди?» — «Виходить, ти саме нам до речі. Ходімо разом, — ми тобі зараз роботу дамо».

Бачиш, Сексон, накласти йому отут, на вулиці, не можна було: фараон за два квартали, — знаєш, отой рудий Том

Скенлон, — та так пильно придивляється, хоч нас не впізнає. Треба відійти. Пішли втрьох: я, Бад і той лобуряка, що приїхав нам хліб відбивати. Звернули в завулок — знаєш, де Кемпвелова крамниця — порожньо, ані душі. Тут Бад зупинився, зупинилися й ми з парубком.

«Я не думаю, що він таки хоче на роботу», — каже до мене Бад, немов має сумнів. А хлопець хутко: «Бий мене сила божа, як не хочу!» — «Кажі, то ти справді шукаєш роботи?» — питаю його. А він мені, — що, мовляв, шукає, що задля того з села приїхав, і щоб ми його мерщій до стайні вели.

«Що ж, братику, — кажу я, — доведеться тобі втлумачити, що ти заблуdiv». — «Як то?» — питається він. «А так, — кажу, — манджай на своїх двох, доки вони ще цілі». — А цей йолоп витріщився на мене та й стоїть. — «Я щось не розумію...» — мимрить собі під носа. А ми йому: «Стривай лишень, ось зараз зрозумієш!»

Та й ну його — бац-бац! Лясь-лясь! Лусь-лусь! Таке завели, — просто феєрверк, Четверте липня, удруге пришестья вкупі! Йому аж в очах замерехтіло, аж небо за макове зерня здалося — чисто в пекло потрапив! Для досвідченого боксера це немудра штука, тільки рукам без рукавиць боляче. Оце якби ти, Сексон, побачила його пику до й опісля! Ти б собі кишки порвала зі сміху. Достотно лицедій, що встиг умить перегримуватися.

За реготом Біллі не зміг говорити; Сексон і собі всміхалася, але до горла їй підступав холодний жах. Мерсідіз казала правду. Дурні робітники гризуться й чубляться через роботу. А розумні пани роз'їжджають машинами. Вони наймають дурнів, щоб ті гризлися за них. Отаких, як Берт і Френк Девіс, як Честер Джонсон і Отто Френк, як Драглій та детективи, як Гендерсон та решта скебів, котрих бито, мордовано, застрілювано й вішано. О, розумні — дуже розумні! З ними нічого не стається. Вони тільки роз'їжджають машинами.

Біллі тим часом вів далі:

— «Ви катюга!» — промимрив парубок, коли насилу підвівся. «То ще хочеш роботи?» — питаю його. Він тільки головою крутнув. Тоді я почав вичитувати йому та й кажу: «Бери,

хлопче, ноги на плечі та манджай назад на село. Второпав? Мерщій додому. А ще раз полізеш до міста — начувайся! Цей прочухан тобі тільки для науки; а як спіймаємо тебе ще раз, то так поцяцькуємо пику, що й рідна мати не впізнає».

Ну й він як дремене прожогом! Головою ручуся, що не скоро очумається. А як дочвалає до свого Мілпітаса чи до якої іншої сонної діри, чи ще там де, то такого нарозказує про оклендських хлопців, що з цілої округи ніхто сюди більше не полізе, хоч би й по десять доларів за годину йому давали.

— Але ж це жах!.. — сказала Сексон і через силу засміялася.

— Це дурниці, — провадив своє Біллі. — Наші спіймали ще одного нині вранці. Ну й ухоркали ж вони його! За дві хвилини так розмалювали, що у шпиталі тільки руками розвели. У вечірніх газетах є подробиці: пробитий ніс, три важкі рани на голові, передні зуби — поминай, як звали, плече перебито та два ребра зламано. Еге ж, одержав своє. Але й це ще дурниці: знаєш, як діяли сан-франциські биндюжники під час великого страйку перед землетрусом? Кожному скебові перебивали ломом обидві руки, — щоб знав, як кіньми правити! Всі шпиталі були переповнені. А зате биндюжники виграли страйк.

— Але, Біллі, навіщо така жорстокість? Я розумію, — вони штрейкбрехери, вони видирають хліб з рота дітям страйкарів, щоб нагодувати власних дітей, я розумію, що все це погано... але ж невже потрібна така... жорстокість?

— Потрібна, Сексон, — твердо відказав Біллі. — Треба щоразу наганяти на них страху божого, коли можеш це зробити безкарно.

— А як спіймають?

— Тоді спілка найме тобі оборонця в суді, хоч від них мало користі: судді ворожі до нас, та ще й газети напосідають, щоб вони нашому братові спуску не давали. Та все-таки за цей страйк чимало скебів проклянуть свої душі, що пішли проти товаришів.

Дуже обережно випитуючи цілих півгодини, Сексон почала вивіряти, як дивиться Біллі на те насильство, що дозволяють собі і він, і його товариші по роботі. Біллі був глибоко

й твердо переконаний, що правда на їхньому боці. Йому й на думку ніколи не спадало, що він може помилятися. Такі були умови гри. Раз він устряв у гру, мусить домагатися виграшу в такий самий спосіб, що й його товариші. Щоправда, він був проти динаміту та вбивства.

Але ж і профспілки цього не обстоювали. Він дуже наївно доводив, чим саме динаміт і вбивство негодящі: вони, мовляв, лише спричинюють обурення громадської думки й загрожують поразкою страйкові. Але ж добре налупцювати штрейкбрехера, «нагнати на нього страху божого», як Біллі казав, — це святе діло.

— Наші батьки такого не робили, — зітхнула Сексон. — У них не було ані страйків, ані штрейкбрехерів.

— Звісно, не було, — погодився Біллі. — Вони жили за добрих давніх часів. Отоді було життя! — Він глибоко й тяжко зітхнув. — Але той час ніколи вже не повернеться.

— А тобі хотілося б жити на селі? — спитала Сексон.

— Ще б пак!

— Тепер багато людей живе на селі.

— А я ось завважив, що вони пруться до міста відбивати в нас роботу, — відказав він.

РОЗДІЛ XII

Коли Біллі знайшов тимчасовий підробіток — найнявся підвозити матеріал для великого мосту, що будувався у Найлсі, — молодому подружжю полегшало. Перше ніж стати на роботу, він переконався, що всі робітники там спілчани. Але за два дні бетонярі покидали свої інструменти. Підрядники, що, очевидячки, цього й сподівалися, негайно набрали натомість італійців, не членів спілки. Тоді теслярі, каркасники й биндюжники теж покинули роботу. Біллі, не маючи грошей на квиток, подався додому пішки. Йти було далеченько, і він прийшов тільки присмерком.

— Не міг же я стати скебом, — закінчив він свою розповідь.

— Звичайно, Біллі, ти не міг, — погодилася Сексон.

Але все-таки вона дивувалася: як це так, людина хоче працювати, робота є, а працювати не можна, бо спілка забороняє! І навіщо взагалі ці спілки? Ну, а якщо вже ті спілки мусять бути, то чому не всі робітники до них належать? Тоді б не було ніяких страйколомів і ніхто не заважав би Біллі працювати кожен день. Сексон міркувала також, де б дістати лантух борошна, бо вже давно перестала купувати готовий хліб, а пекла вдома. Стільки сусідок перейшло, як і вона, на власне печиво, що бідному пекареві-валлійцю довелося замкнути свою крамничку й виїхати разом із жінкою та двома доньками. Куди не глянеш, промисловий конфлікт усім дошкуляв.

Одного дня пополудні до Робертсів завітав якийсь незнайомиць, а ввечері Біллі повернувся з дивною новиною: досить йому сказати слово, розповів він Сексон, і йому дадуть посаду старшого у стайні на сто доларів у місяць.

Досяжність таких грошей просто приголомшила Сексон, тим більше, що перед ними стояла вбога вечеря: варена картопля, розігріті боби й маленька сирова цибулина. На столі не було ані хліба, ні кави, ні масла. Цибулину Біллі приніс у кишені — знайшов її на вулиці. А тут маєш — сто доларів у місяць! Сексон облизала сухі губи й, намагаючись не вказати хвилювання, запитала:

— Чому це старий хазяїн звернувся саме до тебе?

— Дуже просто, — відповів Біллі. — З тисячі причин. Він доручив Короля й Принца казна-кому, і Король закульгав. До того ж хазяїн, мабуть, довідався, що його скебам найбільше перепадає від мене. А старий Меклін, що хтозна-відколи за старшого в стайні, — він занедужав. Когось треба на його місце. Хазяїн мене знає — я працював у нього давно, і знає, що на мене можна звіритись, — на конях-бо я змалку добре тямлю. Хай йому чорт, таж окрім байдиккування це єдине, на чому я знаюся!

— Але ж подумай, Біллі, — прошепотіла Сексон. — Сто доларів у місяць! Сто доларів у місяць!

— І відцуратися товаришів, — відказав він.

В голосі його не було ані запити, ані ствердження — Сексон могла це зрозуміти, як собі хотіла. Вони глянули одне на одного. Вона чекала, що скаже він, а він мовчав і дивився на неї. Раптом вона відчула, що настав один з найкритичніших моментів у їхньому житті, і взяла себе в руки, щоб якомога спокійніше поставитись до цього. Біллі незворушно мовчав, не хотівши нав'язувати їй своєї думки. Він не хотів їй допомогти. В очах його не було ніякого виразу. Він просто дивився й дожидав.

— Ні... ні, ти не можеш цього зробити, Біллі, — промовила вона нарешті. — Ти не можеш відцуратись товаришів.

Він рвучко простягнув їй руку, і обличчя йому засяяло радістю.

— Дай-но мені! — скрикнув він, і руки їхні міцно стиснулися. — Ти найвірніша у світі дружина. Якби всі робітники мали таких жінок, ми не програли б жодного страйку.

— Як би ти повівся, будши нежонатий, Біллі?

— Послав би хазяїна к бісу!

— То так само ти маєш зробити й тепер. За що ти стоїш, за те і я стоятиму. Інакше яка б з мене дружина була?

Сексон згадала про незнайомого, що заходив уранці; треба було користуватися з нагоди.

— Сьогодні був у нас один чоловік, Біллі. Він хоче найняти в нас кімнату. Я сказала, що побалакаю з тобою. Він дає шість доларів у місяць. Цих грошей вистачило б на половину внеску за меблі, та ще й на лантух борошна. В нас уже борошно скінчилося.

Для Біллі ця думка була нестерпуча; Сексон це знала і боязко стежила за ним.

— Мабуть, якийсь скеб?

— Ні, він кочегар — працює на товарняках до Сан-Хозе. Звуть його Деймс Гармон. Його нещодавно перевели сюди з Тракі. Він каже, що відсипається переважно вдень і тому шукає кімнати в тихій родині, без дітей.

Біллі погодився аж після довгої розмови, лише коли Сексон запевнила, що пожилець не завдасть їй надмірного клопоту. І все-таки Біллі заявив насамкінець:

— Тільки я не хочу, щоб ти слала постіль будь-якому чоловікові. Не випадає, Сексон. Від цього вже я повинен тебе вберегти.

— Звичайно, Біллі, — жваво відказала вона. — Якби ти згодився стати за старшого в стайні, про це й мови не було б. Але ж ти не повинен того робити — це було б негарно. І якщо я вже стою за те, що й ти, то не заважай мені й допомагати тобі, чим можу.

Виявилось, одначе, що Джеймс Гармон навіть менш клопітний пожилець, ніж Сексон сподівалася. Як на кочегара, він був дуже охайний і після роботи завжди вмивався у себе в депо. Він узяв ключа від кухні і ходив тильними дверима. З Сексон він заледве встигав вітатися й прощатися — уночі працював, удень спав, — і минув цілий тиждень, доки він навернувся Біллі на очі.

Біллі почав повертатися додому щораз пізніше. Повечерявши, знову виходив і не казав Сексон куди; вона й не питала, та відгадати було не важко — запах віскі був надто недвозначний. В такі дні він поводився ще спокійніше, ніж завжди: алкоголь не впливав йому на ноги; в його рухах не було нічого похапливого й непевного. Віскі вдаряло йому тільки в голову і ще дужче затьмарювало очі. Він не зробився легковажний, а чи жвавіший, чи дражливіший. Навпаки — алкоголь надавав його судженням більшої поважності й мало не врочистої глибини. Говорив він мало, але вже як озивався, то неомільним тоном оракула. В такі хвилини йому й не пробуй заперечувати, ані з ним сперечатися — слово його було закон. А вже коли висловлювався круто, то воно виходило вдесятеро крутіше, ніж звичайно, бо це бувала думка, яку він виношував немовби так само розважливо, як і вимовляв.

Не найкращий бік своєї вдачі показував він тепер Сексон. Часами їй здавалося, що обіч неї оселилася якась чужа людина. Сексон почала мимоволі ухилятися від Біллі й даремно втішала себе думкою, що це обставини так впливають на нього, що це не справжнє його «я». Він же був колись такий чутливий, лагідний та уважний! Тоді він по змозі уникав біжок і сварок, а тепер навпаки — наривався на них і мовби

захоплювався цим. Усміхався він тепер не часто. Обличчя його стало обличчям дозрілого чоловіка. Губи й очі згрубіли й посуворішали, як і його думки.

Тепер він рідко ставився до Сексон неприязно, але ще рідше бував з нею ласкавий. Він став якийсь байдужий і чужий. Незважаючи на те, що вона бадьоро витримувала страйк опліч нього, для неї, очевидно, було мало місця в його думках. Навіть привітність його тепер здавалася майже автоматичною, і голубив він її теж немовби за звичкою. Зникли колишня безпосередність і тепло. Іноді, тверезими хвилинами, проблискувало щось від колишнього Біллі, але таке траплялося дуже рідко. Він став похмурий і заклопотаний. Скрута й напруження економічного конфлікту виводили його з рівноваги. Це особливо виявлялося вві сні: його непокоїли кошмари, він стогнав і сопів, стискав кулаки, скреготів зубами, натужував м'язи, погрожував комусь, а обличчя йому перекошувалося з гніву, з горла вихоплювались прокляття. Ночами Сексон лежала поруч із цим чужим, невідомим їй чоловіком, жахаючись його і згадуючи слова Мері: Берт так само кляв і стискав кулаками вві сні, переживаючи знов ті сутички, в яких брав участь удень.

Проте Сексон добре знала, що не зі своєї провини став Біллі такий чужий і неласкавий. Якби не страйк, не гризня за роботу, був би він і досі її безмежно коханий Біллі. Ці приспані властивості його вдачі ніколи б у ньому не прокинулись. Щось збудило їх, якісь зовнішні жорстокі чинники відродили в ньому це гідке й жорстоке. І Сексон з болем передчувала, що коли страйк затягнеться, то це друге, чуже «я» глибше й міцніше пустить коріння в Білліній душі — і тоді їхньому дружньому життю, їхньому коханню настане край. Такого Біллі вона не могла кохати; і такий Біллі не був здатний кохати сам ані заронити в комусь кохання. А діти? Які ж тоді будуть у них діти? На саму цю думку вона потерпала. То було б надто страшно! І в такі хвилини задуми з глибин її душі виривалося неминуче скорботне людське нарікання: Чому? Чому? Чому?

Біллі теж мучили питання, що на них годі було знайти відповіді.

— Чому будівельники не пристають до нас? — питався він, безпорадно намагаючись розігнати той туман, що застилав перед ним людське життя. — О’Браєн проти страйку, а рада будівельницької спілки у його руках. То чому ж не накладуть вони йому по потилиці і не зроблять по-своєму? Тоді б ми дістали таке підкріплення! Так ні, де там! О’Браєн ними верховодить, а сам по свої брудні вуха заліз у політичну гризню. А та клята Федерація праці! Коли б усі залізничники об’єдналися — хіба робітники майстерень сиділи б отак на белебні? А чорт, я забув уже, коли й курих порядний тютюн, а порядної кави цілу вічність не бачив! Я забув, що таке поживний обід! Учора я зважився. П’ятнадцять фунтів стратив я на цьому страйкові. Якщо так триватиме далі, я зйду на боксера середньої ваги. Оце нагорода за те, що я що місяця стільки років сплачував внески до спілки. А тепер я не зароблю й на поживний обід, а жінка моя мусить стелити постіль чужим чоловікам. Ех, аж за печінки бере!.. Колись я таки вишпурну на вулицю цього пожилця з усім його манаттям!

— Але ж, Біллі, хіба він винен? — заперечила Сексон.

— А хто каже, що винен? — гостро відрізав Біллі. — Хіба мені не вільно погиркати, якщо спала охота? Це все мене драчує. На дідька нам робітничі організації, якщо кожен верне на своє? Отак би начхав на все і перейшов до хазяїв. А все ж не перейду, нехай їх чорти візьмуть! Хай не думають, що можуть покласти нас на лопатки — дзуськи!.. А проте — так мені сердито!.. Ввесь світ спантеличився, всім памороки позабивало. На якого біса нам спілка, коли вона не може виграти страйку? На якого біса лушпарити скебів, коли вони з усіх усюдів так і сунуть навалою? Всі показалися, — мабуть, і я з ними.

Цей вибух гніву в Біллі був такий незвичний, що Сексон іншого такого й не пам’ятала. Здебільшого він ходив мовчазний, затятий і сердитий, а віскі тільки додавало йому похмурої самовпевненості.

Одного разу Біллі повернувся додому аж по півночі; Сексон тривожилася тим більше, що того дня, як переказувано, зчинилася кривава бійка з поліцією. Вигляд Біллі ствердив ту чутку: рукава піджака майже обібрані, краватка

зникла, комір — розстебнений, гудзики на сорочці чисто всі повіддітали. Коли він скинув капелюха, Сексон мало не вжахнулася: на лобі йому світилася величезна гуля з яблуко завбільшки.

— Знаєш, хто це зробив? Паскудний німчик Германман своїм кийком! Ну, та колись я йому віддячу! А ще одному теж добре всиплю, коли минеться страйк і все ущухне. Його звати Бланшар, Рой Бланшар.

— Чи він не з тих Бланшарів, що «Бланшар, Перкінс і спілка»? — спитала Сексон, обмиваючи Біллі побите обличчя і силкуючись заспокоїти його.

— Еге ж, він син старого. За ціле своє життя ні за холодну воду не брався, знав тільки триндити батькові гроші, а тепер, бач, пішов у скеби. Для шику, щоб жука підпустити. Хоче, щоб газети про нього розписали, а мамзелі, за якими він упадає, зайойкали: «Ах, Рой Бланшар! Герой, молодчага!..» Я цьому героєві колись добре морду розквашу — зроду ще не свербіли мені так руки!

А той німчик-поліцай — він уже своє дістав. Хтось проломив йому черепа здоровезною грудкою вугілля. Це коли підводи звертали з Восьмої на Франклін-стріт, біля старого готелю Галіндо. Там така бійка зчинилася, аж ну! І хтось ту брилу шпурнув із другого поверху. Билися за кожен шмат дороги, і цегла, і кругляки, і поліційні кийки — все пішло в діло. Викликати військо вони побоялися, та й самі стріляти не важилися. А ми ж їх попотрощили! Карети швидкої допомоги й патрульні машини добре напрацювалися. Урешті ми продерлися крізь шерег поліцаїв і таки перетяли дорогу валці на розі Чотирнадцятої й Бродвею, під самим носом будинку міської управи: накинулися на задні підводи, повипрягали коней з п'яти підвід, а студентам, що правили ними, всипали березової каші на добрий спомин. Якби не резерв полісменів, не минути їм шпиталю. Одначе ми їх на цілісіньку годину затримали. А трамваїв — і на Бродвеї, і на Чотирнадцятій, і на Сан-Пабло скільки око сягає — всі вулиці загачено!

— Ну, а що ж Бланшар? — нагадала Сексон.

— Він їхав попереду, саме на моїй підводі. Усі підводи були з нашої стайні. Назбирав собі гурт товаришів зі студентського братства, як воно в них називається, — таких, що звичні циндрити батькові гроші. До стайні вони, бач, приїхали в туристських машинах, а виїхали на підводах під охроною поліцаїв, — чи не половину всієї оклендської поліції закликали. Давно я такого не бачив: згори градом каміння, а кийки по наших головах тра-та-та, тра-та-та! І ще сам начальник поліції сидів у поліційному авто, як господь бог Саваоф! Біля Перальта-стріт ми з поліцією збилися в купу, авто застрягло, і тут якась стара вискочила з воріт і лясь начальника дохлою кицькою в пику — бігме, так і дала поличника. Еге ж! Послухала б ти, що зчинилося тоді! «Арештувати цю жінку!» — гвалтує він, обтираючись хусточкою. Але наші хлопці оточили її і врятували від поліцаїв. Ох, і гарячий був день! Найближчий шпиталь так заюрмили, що довелося розтикати побитих по інших місцях — до шпиталю Сент Мері, Фабіоли чи ще там кудись. Вісьмох наших хлопців затримано, та ще дванадцятьох биндюжників з Фріско, що приїхали нам на підмогу. Ото вже б'ються хлопці, як чорти! Та й оклендських робітників, здається, чи не півміста стало нам до помочі — їх, либонь, цілий рій запроторили в хурдигу!

Нашим адвокатам доведеться і їх обороняти.

Але ж ми добре провчили Роя Бланшара й усю його компанію — будь певна, вони більше не сунуться до нашого проса. Довго не забудуть наш футбоа! Знаєш ту кам'яницю, що будують на Бей-стріт? Отам ми спершу запаслися, і коли вони виїхали зі стаєнь, за каміняччям і передків не стало видко. Бланшар їхав попереду, так його цеглиною з передка збили, але він таки поїхав далі.

— Мабуть, він хоробрий? — зауважила Сексон.

— Хоробрий? — спалахнув Біллі. — Маючи за плечима поліцію, і військо, і флот! Ти, здається, теж невдовзі стоятимеш за них. Хоробрий! Видирає шматок хліба нашим жінкам та дітям з рота! Чому померло вчора немовля у Кудрі Джонса? Не вистачило матернього молока, бо сама вона з голоду пухне. І ти знаєш не згірш за мене, що з десятків старих тіток

та невісток пішли до богадільні, бо родичі не мали їх чим годувати.

У ранковій газеті Сексон прочитала сенсаційне повідомлення про невдалу спробу зірвати страйк биндюжників. Роя Бланшара вславлювано як героя, як взірцевого представника заможного громадянства. Сексон таки не могла не захоплюватись його відвагою. Було щось привабне у тому, як він мужньо зустрів розгаласовану юрбу. Газета наводила думку одного бригадного генерала, що закидав поліції надмірну миролюбність — мовляв, треба було викликати військо й добре провчити голоту, повернути її до законності та порядку. «Настав час скинути трохи крові й оздоровити атмосферу, — заявляв генерал. — Бо доки бидла як слід не наб'ють і не застрахають, спокою в промисловому житті не буде».

Того вечора у Робертсів не було нічого їсти, і Біллі взяв Сексон під одну руку, на другу накинув пальто, і вдвох вони вибралися з дому. Заставивши пальто в ломбарді, вони сумовито пообідали в японському ресторані, де якимось чудом подавали більш-менш ситний обід за десять центів. Опісля вирішили витратити ще по п'ять центів на кіно.

Біля Центрального банку до Біллі підійшло якихось двоє биндюжників-страйкарів і повели його з собою. Три чверті години Сексон чекала його на розі, а коли він повернувся, від нього тхнуло горілкою.

Проходячи повз кафе «Форум», Біллі раптом зупинився. Коло тротуару стояв лімузин, і якийсь молодик допомагав сісти в нього кільком пишно вичепуреним жінкам. Шофер був уже на місці. Біллі торкнув молодика за руку. Молодик, не вужчий у плечах за Біллі й навіть трохи вищий на зріст, був стрункий і мав голубі очі. Сексон він видався дуже вродливим.

— Два слова, друзяко, — промовив стиха Біллі.

Молодик зирнув на Біллі та Сексон і запитав нетерпляче:

— Чого вам треба?

— Ви Бланшар, — так само тихо провадив Біллі. — Я бачив вас учора на чолі валки.

— Хіба ж я кепсько правив? — усміхнувся той, весело глянувши на Сексон.

— Звісно, ні. Але я не те маю вам сказати.

— А ви хто? — озвався Бланшар з раптовою підозрою.

— Я страйкар. Ви саме правили моїм запрягом, — ото й усе... Ні, револьвера не руште з кишені! — спинив він Бланшара, коли той сягнув рукою до кишені. — Я тут вам нічого не заподію. Я тільки маю вам дещо сказати.

— Ну, то швидше!

Бланшар уже поставив одну ногу на підніжка.

— Звісно, — провадив Біллі, не пришвидшуючи свого дражливо-повільного тону. — Я хотів лиш сказати, що я вам цього не подарую. Не тепер, коли страйк, а пізніше. Я вам дам такого перцю, що ви повік пам'ятатимете.

Бланшар зирнув на Біллі, і в очах йому блиснули й цікавість, і мало не схвалення.

— Ви, я бачу, й самі досить жвавий, — відказав він. — Але чи певні ви свої сили?

— Звісно, певний. Ось побачите.

— Тоді гаразд, друже! Розшукайте мене після страйку, і я охоче помірюся з вами.

— Пам'ятайте ж, — додав Біллі. — Я вам дамся взнаки.

Бланшар кивнув головою на знак згоди, весело всміхнувся до них обох, підняв капелюх перед Сексон і сів у машину.

РОЗДІЛ XIII

Від цього часу життя Сексон і зовсім вийшло з колії, воно стало беззмистовне й кошмарне. Тепер усякого можна було сподіватися: стихійний крутіж подій підхопив її і ніс до якоїсь невідомої катастрофи. Якби хоч Біллі був колишній Біллі, то ще півбіді, — якби можна було спертися на нього, вона бадьоро глянула б в очі найгіршій небезпеці. Але Біллі відсахнувся від неї, скажений вир зайняв і його. Він так змінився, що здавався немов чужий чужанин у власному домі. І справді, зовсім інша людина визирала з його очей, людина,

що знала тільки насильство й ненависть, бачила скрізь тільки лихе і ревно слугувала всесвітньому злу. Ця людина вже не засуджувала Берта, у неї самої були на язиці лише динаміт, саботаж і революція.

Сексон силкувалася якомога підтримувати свою душевну рівновагу і свіжість та красу свого тіла, що так приваблювали колись Біллі. Лише раз їй урвався терпець, — коли Біллі був особливо похмурий і дошкулив їй гострим та несправедливим словом.

— З ким це ти так розмовляєш? — спалахнула вона.

Він зніяковіло замовк і тільки остовпіло дивився на її зблідле від гніву обличчя.

— Не смій ніколи більше говорити так до мене, Біллі, — суворо додала вона.

— Я трохи роздратований, а ти вже й присікалась! — про бурмотів він напіввинувато, напівдокірливо. — Бачить бог, у мене є від чого згубити тям.

Коли Біллі вийшов з дому, Сексон кинулася на ліжко й гірко заридала. Вона-бо, що так уміла коритися в коханні, була жінка горда. Тільки гордий знає справжню покору і тільки наймужніший знає справжню сумирність. Але навіть ця гордість і мужність, коли єдина у світі дорога для неї людина втратила і гордість, і мужність, і чесність і скинула на неї найбільшу частку спільних їхніх знегод?

І так само, як вона наодинці з собою пережила була глибоку, трохи не фізичну тугу за втраченою дитиною, так і тепер переживала вона сама в собі, — може, ще глибше, — особисте горе. І хоч вона не розлюбила Біллі, кохання її стало менш горде, менш упевнене, менш довірливе. Щось у ньому з'явилося від співчуття, а це вже недалеко й до зневаги. Здавалося, її вірність ладна була підупасти, і Сексон жахалася тієї зневаги, що закрадалася їй у душу.

Сексон щосили намагалася витривати. Вона подумала, що зможе простити, і на часину їй відлягло від серця, аж доки не саянула думка, що найвища любов не знає прощення. І знов у неї котилися сльози, і кипіла в ній боротьба. Вона твердо знала одне: цей Біллі — не той, якого вона покохала. Цей Біллі

інша людина, хвора людина, що не відповідає за свій маячний шал. Сексон вирішила, що мусить ходити коло Біллі, як сестра-жалібниця, що мусить забути за всякі гордощі, зневаги й прощення. До того ж він і справді несе на собі весь тягар борні, він кинувся в її вир і збезумів від ударів, яких завдавав іншим і діставав від інших. Якщо хтось чи щось тут винне, то це ті незбагненні приписи життя, що примушують людей гризтися за роботу, як пси гризуться за кістку.

Так Сексон озброїлася цими доказами для найлютішої у світі боротьби — боротьби самотньої жінки. Вона відкинула всі сумніви й гризоти. Вона нічого не прощала, бо й прощати було нічого. Вона переконала себе, що їхнє кохання нічим не заплямлене, що воно чисте, яким було раніше і яким буде знову після того, коли світ повернеться до якогось ладу.

Увечері, коли Біллі повернувся додому, Сексон запропонувала як тимчасовий захід — доки триває страйк — взятися їй знову за шиття, щоб приробляти на харчі. Але Біллі їй слухати не схотів.

— Усе гаразд, — запевнив він її. — Немає такої потреби, щоб ти працювала. На цьому тижні я розживуся на сякі-такі грошенята і все віддам тобі. А в суботу ввечері ми підемо до театру, — не до кіно, а до справжнього театру. До міста приїжджає негритянська капела Гарві, і ми обов'язково підемо послухати. Гроші я здобуду, хоч кров з носа.

В п'ятницю Біллі не повернувся до вечері, — на превеликий жаль Сексон, бо Мегі Донеґю саме віддала їй позичені минулого тижня горщик картоплі та дві кварта борошна, і на Біллі чекав добрий підживок. До дев'ятої години Сексон не гасила в грубці, а потім неохоче пішла спати. Вона воліла б дочекатися Біллі, але не наважилася, знаючи, що йому бувало неприємно, коли дружина бачила його напідпитку.

Годинник саме вибив першу годину ночі, коли рипнула хвіртка. Сексон почула кроки Біллі. Він важко й помалу сходив на ґанок і довго шпортався ключем коло замка. Потім увійшов до спальні, сів і важко зітхнув. Сексон лежала тихо, не ворушачись, бо знала, яким дражливим робить його алкоголь, і не хотіла виказувати перед ним, що через нього не

спить. Але то було нелегко. Вона так стиснула кулаки, що нігті вп'ялися в долоні, а тіло все здеревіло від силуваної непорушності. Такий він ще ніколи не повертався додому.

— Сексон, — глухо озвався Біл. — Сексон!

Вона поворухнулася й позіхнула.

— Чого тобі?

— Чи не засвітила б ти лампу? Мені пальці задубіли.

Сексон скочила з ліжка, не дивлячись на чоловіка; але руки їй так тремтіли, що вона ніяк не могла скинути скла з лампи, і сірник погас.

— Я не п'яний, Сексон, — так само глухувато промовив він, наче посміхаючись у темряві. — Просто я дістав кілька... добрих стусанів.

Нарешті лампа засвітилася. Сексон обернулася і скрикнула, вражена жахом: вона чула його голос і була певна, що це Біллі, а ось зараз його не впізнала. Його багрове розпухле обличчя було геть-чисто розквашене, — ні, ні, це був ніякий не Біллі! Одне око зовсім заплющилося, друге ледь бликало крізь вузьку щілину з-під набряклих повік. Майже вся шкіра з одного вуха була обірвана. Все обличчя здавалося кривавим м'якушем. Права щока була вдвоє більша за ліву. Не дивно, що він говорив так глухо, подумала вона, глянувши на його розтовчені напухлі губи, з яких досі сочилася кров. Серце Сексон завмерло, і гаряча хвиля ніжності пройняла її всю. Їй хотілося пригорнути його, приголубити, втішити; але здоровий розум підказав щось інше.

— Бідний, бідний хлопчику! — скрикнула вона. — Скажи мені, з чого починати? Я не знаю, що роблять у таких випадках...

— Якби ти допомогла мені роздягнутися... — промовив Біллі зніяковіло. — Бо я вбрався ще до того, як тіло набрякло.

— І тоді гарячої води нагрію, це теж треба, — докинула Сексон, обережно стягуючи рукав з його покаліченої безпорадної руки.

— Я ж казав тобі, що вони задубіли, — криво всміхнувся Біллі, підносячи руку й роздивляючись на неї прищуденим набряклим оком.

— Посидь почекай, — заявила Сексон. — Я зараз розпалю вогонь і поставлю воду. За хвилинку я повернусь. А тоді роздягну тебе до кінця.

З кухні вона чула, як він щось бубонів сам до себе, і коли вернулася в кімнату, він усе ще приказував:

— Нам треба було грошей, Сексон. Треба було грошей...

Він був не п'яний, це Сексон бачила, і з уривків його напівгарячкової балаканини вона більш-менш зрозуміла, що сталося.

— Я не сподівався такого: це якийсь невідомий боксер з Чикаго. Вони виставили його проти мене. Секретар клубу попередив, що з ним так легко не вийде.

Але я був би виорався з ним, якби мені колишня сила. П'ятнадцять фунтів я стратив, та й не тренувався... багатопив останнім часом, — а від цього ж захекуєшся...

Сексон, скидаючи з нього сорочку, вже не слухала. Як не впізнала вона його обличчя, так не впізнала і його прекрасної мускулястої спини: біла єдвабна шкіра була вся пошарпана, скривавлена й розкраєна поздовжніми і особливо попереочними смугами.

— Де це ти набрався такого? — вразилася вона.

— Це канати... Вже й не пригадаю, скільки разів на них наганявся. Але як же він мені наклав! Ну, та й я йому в печінки в'ївся — він ніяк не міг мене побороти. Я вистояв усі двадцять раундів, і його теж не зле почастивав. Бий мене сила божа, коли я не розстрошив йому кілька суглобів на лівій руці... Ось помацай мені голову. Спухла, еге? А скільки разів він лупив мене сюди, — тепер, либонь, уже й шкодує. Але ж і лупив! Ну й лупив! Зроду мені такого не перепадало. Його прізвисько — Чикагське Страхіття. Схиляюся перед ним. Там такий — ну, чисто ведмідь! Та все одно я б його поборов, якби мені давню силу та якби не захекувався. Ой! Ой! Обережно! Як окропом ошпарило!

Сексон саме розстібала його пасок, і рука її мимоволі торкнулася великої — більшої за тарілку — пухлини.

— Це від ударів по нирках, — пояснив Білі. — Він насобачився на цьому, як сам чорт. За кожним клінчем обов'язково

частував мене таким ударом. А від того мені зрештою зовсім памороки забило... Я мов очманів. Звісно, це не нокаут, але довго такий побій несила витримувати. Зовсім виснажує.

Коліна Біллі були також геть-чисто побиті й подряпані.

— Шкіра не витримає, коли такий важкий хлопець, як я, раз у раз навколішки гепається, — промовив Біллі. — А смола на полотні ще як кусюча!..

Сльози тремтіли в Сексон на в'ях, і вона насилу стримувалася, щоб не розридатись над понівеченим тілом її прекрасного, хворого хлопчика.

Коли вона понесла повісити його штани, в кишені брязнули гроші. Біллі покликав її назад і видобув жменю срібла.

— Нам треба було грошей, треба було грошей... — бурмотів він, марно намагаючися порахувати монети; Сексон бачила, що він знову починає марити.

Сексон аж за серце вхопило, коли вона згадала, як цілий тиждень дорікала йому. Зрештою ж цей мужній, кремезний Біллі — тільки хлопчик, її рідний хлопчик! І цю жорстоку, страшну кару він прийняв задля неї, задля їхньої спільної господи, меблів, господарства. Тепер, майже несвідомо, він вибалакав це. Він сказав: «Нам треба було грошей». Отже, все-таки він думав про неї, вона жила в його думках. Тепер, коли його душа була вся, мов на долоні, коли він балакав, наче вві сні, — найдужче турбувала його думка про неї. Нам треба було грошей... Нам!..

Сексон схилилася над Біллі, і рясні сльози покотилися в неї по щоках — ще ніколи, здається, не кохала вона його так, як у цю хвилину.

— Ось порахуй, — прошепотів він, віддаючи їй гроші — сам-бо не міг дати їм ради. — Скільки тут?

— Дев'ятнадцять доларів тридцять п'ять центів.

— Атож... Переможений... дістає двадцять доларів. Довелося почастивати хлопців, та ще на трамвай... Якби виграв, дістав би сотню. Я на неї й сподівався. Це нас трохи підтримало б... Візьми їх і заховай. Все ж таки це краще, ніж нічого.

Він довго не міг заснути через біль, і Сексон година при годині сиділа, схилившись над ним, міняла компреси на син-

цях і обережно змазувала вмразки горіховим маслом і кремом. Він стогнав, замовкав, а потім знову крізь стогін і хрип виливав наболілу досаду за втрачені гроші й поганьблену гордість. І не так рани щеміли, як ця вражена гордість.

— А все ж він не міг покласти мене. Деколи я так знемагався, що й рук не зводив, і він лупив мене скільки сили. Публіка казилася. Я їм показав, що таке живучість. Часом він лише розгойдував мене, бо ж і я йому трохи завдав гарту. Але ж і кидав він мене теж не раз, — вже й не знаю, скільки разів: усе було, як уві сні...

Наприкінці він мені потроївся в очах, і я не бачив, на котрого нападати, від котрого ухилитися...

Але я його таки ошукав. Коли мені в очах чорніло, коліна підгиналися, а голова крутилася, мов карусель, я все одно не випускав його з клінчу... мабуть, руки суддям і досі ниють, стільки разів вони нас розводили.

Ох, і поторсав же він мене! Ну й поторсав!.. Сексон... де ти? А, ти тут... Мені здалось, я сню... Нехай це буде тобі наука. Я зламав своє слово, пішов на ринг і оце заробив собі. Пам'ятай, не роби так, як я, — не ший на продаж, а то й тобі таке трапиться...

А все-таки я їх усіх ошукав!.. Спочатку на нас двох ставили однаково. За шостим раундом почали ставити на нього вдвічі більше. Мені одразу не пощастило, це було ясно, а все ж він довго не міг покласти мене. За десятим раундом навіть закладалися, що я не протримаюся до перерви. За одинадцятим — що не дотягну до п'ятнадцятого раунду. А я витримав усі двадцять. Але якою ціною, якою ціною!..

Чотири передостанні раунди я був наче вві сні... а все ж тримався на ногах, або схоплювався на восьмій секундці, і знову відбивався, прикривався, ухилився... Не знаю вже, що й робив, але якось викручувався, бо ж не дався йому на поталу. А що було між тринадцятим і вісімнадцятим раундом, коли він мене звалив ударом по голові, — я й зовсім не пригадаю...

То про що це я?.. Ага!.. Я розплющив очі — чи то одне око, бо друге не слухалося. Бачу, — я у своєму кутку, мене обмахують рушниками, нашатирного спирту під ніс підсу-

нули, а Біл Мерфі лід до потилиці прикладає. А наспроти мене стоїть це Чиказьке Страхіття, — я насилу згадав, що то з ним допіру бився, наче я провалився кудись, а потім виринув. «Котрий це буде раунд?» — питаю Біла. «Вісімнадцятий», — каже. «Чорт, — кажу. — Я ж скінчив на тринадцятому, звідки решта?» — «Ти добрий зух, — відказує Біл. — Чотири раунди бився непритомний, і ніхто, крім мене, цього не помітив. Я весь час умовляв тебе здатися»... Коли це чую гонг і дивлюся — а Страхіття суне на мене. — «Кінчай!» — каже Біл і вже рушника збирається кинути. «Нізащо у світі! — відказую. — Облиш, Біле». А він усе своєї: годі та й годі... А Чиказьке Страхіття тим часом підійшов до мого кутка, спустив руки та й дивиться на мене. Суддя теж дивиться; а в залі тихо, як у вусі. В голові у мене наче трохи розвидніло — та не дуже.

«Ти однак програєш...» — каже Біл.

«Побачимо!..» — гукаю й кидаюся зненацька на Страхіття. Сам ледве на ногах стою, а все-таки жону його через увесь ринг до протилежного кутка; він там послизнувся й гепнувся, а я на нього. Зала мов оскаженіла...

...То про що це я?.. В мене ще й досі голова ходором ходить... Наче в ній бджоли гудуть...

— Ти впав на нього в його кутку... — підказала Сексон.

— Ага! Ну, підвелися ми, а я не годен встояти... Тоді я знов на нього, й відтиснув у мій куток, і знов на нього впав. Це ще поталанило! Підвелися ми, а ноги мені підскакуються, тоді я зайшов у клінч та так і застиг.

«Зараз тобі капець!» — кажу йому, хоч сам знаю, що нічого не вдю. Тільки-но суддя нас розвів, я йому так заглив у живіт, аж він очманів. Отоді він уже почав берегтися, навіть занадто. Думав, що в мене ще є сила. Отже, бачиш, я його таки піддурив...

Він не міг докінчити мене. Так-таки не міг. У двадцятому раунді ми стояли посеред рингу і ще товкли один одного. Звичайно, як на мій стан, то я не зле тримався, та приз присудили йому, і цілком слушно. А все ж я його ошукав... Він не зміг докінчити мене. І тих йолопів одурив, що забивалися, ніби він мене одним заходом подужає...

Заснув Біллі тільки на світанку, стогнучи та ойкаючи. Обличчя йому кривилося з болю, він раз у раз перевертався з боку на бік і не знаходив спокою.

Так ось воно що — отой бокс, думала Сексон. То було щось багато гірше, ніж вона собі уявляла. Невже боксерськими рукавицями можна так покалічити людину? Ніколи більше не виступатиме Біллі на рингу! Нехай уже вулична колотнеча. А скільки здоров'я прогайнував він за цей вечір!

Біллі пробурмотів щось і розплющив очі.

— Чого тобі, Біллі? — схилилася вона над ним і раптом помітила, що очі його, розпалені гарячкою, нічого не бачать.

— Сексон!.. Сексон!.. — покликав він.

— Я тут, Біллі. Чого тобі?

Він несвідомо помацав рукою коло себе, там, де завжди спала Сексон.

І знов покликав він її, і вона крикнула йому над самим вухом:

— Я тут, Біллі!

Він полегшено зітхнув і пробурмотів:

— Я мусив це зробити... Нам треба було грошей.

Потім заплющив очі і заснув, цей раз трохи спокійніше, хоч іще й мурмотів подеколи. Сексон чувала, що буває запалення мозку, і її пройняв страх. Згадавши, що Біллі Мерфі прикладав йому лід до потилиці, вона напнула хусточку і побігла до «Притулку візника» на Сьомій вулиці. Господар салуну щойно відчинив свій заклад і замітав підлогу. Він добув льоду з холодильника, подрібнив його і дав Сексон, скільки вона могла донести. Вдома вона приклала лід Біллі до потилиці і стала гріти йому ноги гарячими прасками, а голову освіжувала одеколоном, охолодженим на льоду.

Сексон цілий день не одвішувала вікон, і Біллі прокинувся тільки присмерком. Не зважаючи на її вмовляння, він зазявся встати з ліжка.

— Мені треба з'явитися на люди, — пояснив він. — Я не хочу, щоб з мене глузували.

Вона ледве вдягла його, і з великим зусиллям він вийшов з дому, щоб, бува, люди не сказали, наче Біллі так побито, що він вилежується в ліжку.

О, це були своєрідні гордощі, хоч і не подібні до жіночих.
І Сексон думала: чи не вищі ці гордощі за її жіночі?

РОЗДІЛ XIV

Біллі мав дужий організм: за кілька днів він зовсім очунав — опух спав, гуль не знати вже було, тільки синці під очима трималися цілих півмісяця, різко підкреслюючи білість його обличчя. За цей час трапилося чимало важливих подій.

З судом над Отто Френком не барилися. Присяжні — самі переважно купці та промисловці — визнали його винним і засудили до страти, що мала відбутися в Сан-Квентіні, куди Френка й перевезено.

Справа Честера Джонсона та чотирнадцяти його товаришів трохи загальмувалася, але наприкінці того ж таки тижня і її скінчили. Джонсона засуджено до страти через повішення, двох страйкарів на довічне ув'язнення, трьох — до двадцяти років. Решті присудили від двох до десяти років в'язниці і лише двох виправдали.

На Сексон ця звістка справила гнітюче враження. Біллі став ще похмуріший, але його войовничий дух не пригас.

— Де борня, там і смерть, — казав він. — Треба було цього сподіватися, але мене обурює вирок. За вбивство мали відповідати всі або ніхто. Коли винні всі, то всім мала припасти однакова кара. Треба було всіх повісити, як Честера Джонсона, або всіх помилувати. Цікаво знати, що в того судді у голові? Мабуть, він судить так, як та лотерея. Чи, може, на пальцях гадає, скільки кому дати?

Ну, чого він дав Джонні Блекові чотири роки, а Келові Гачінсу двадцять, а не навпаки?

Блека й Гачінса я знаю змалку. Вони водилися з хлоп'ячими ватагами з Десятої та Кірхем-стріт, а деколи і з моєю братією. Часом після школи ми ходили купатися на Сенді-Біч або до плавучих доків — кажуть, наче вода там завглибшки у шість-

десять футів, тільки це брехня. Якось у четвер ми накопили на березі цілу гору мушлів, а в п'ятницю просачкували, щоб їх розпродати. І ми часто вибиралися на Скелястий мур ловити рибу та крабів. А раз, у день затемнення сонця, Кел зловив окуня — як ті двері завбільшки. Я зроду не бачив такого. А ось тепер Гачінс цілі двадцять років буде в'язнем. Ще добре, що він нежонатий. Якщо його раніш не зведуть у могилу сухоти, то вийде він на волю вже старим дідом... Гачінсова мати боронила синові купатися; а щоб перевірити, лизала йому волосся, коли він повертався додому. Якщо є солонкуватий присмак, хлопцеві перепадає добра хлоста. Але він був не вчорашній: поворітьма завше забігав до якогось сусіднього двору й полоскав голову під краном.

— А я часто танцювала з Честером Джонсоном, — зітхнула Сексон. — І жінку його, Кіті Брейді, знаю хтозна-відколи: ми працювали разом на картонажній фабриці. У неї має бути дитина, і вона перебралася тепер до своєї одруженої сестри у Сан-Франциско. Вона була страх гарненька, і хлопці до неї так і в'язли.

Суворі вироки, замість приголомшити робітників, ще гостріше їх розбурхали. Давня ніжність і закоханість Біллі, що начебто воскресли під час його недуги, коли Сексон так ревно доглядала чоловіка, тепер знову зникли, і він забув своє каяття, що брав був участь у матчі. Додому він приходив похмурий і мовчазний, а якщо розмовляв, то таким самим роздратованим тоном, як і Берт за останніх днів свого могіканського життя. Щораз частіше зникав він з дому і знов заходився пити.

Сексон втратила останню надію, а її хвороблива уява малювала страшні трагедії. Найчастіше ввижалося їй, що Білла вносять на носилках або що її кличуть до телефону в крамниці на розі і чужий голос сповіщає її, що Біллі у шпиталі або в трупарні. А коли сталося загадкове отруєння коней та вибухнув динаміт в особняку одного з магнатів тяглового транспорту, — серце Сексон почало потерпати від іншого жахливого привида: Біллі в'язень, у посмугованій одежі, або він сходить на шибеницю у Сан-Квентіні; а їхній маленький будиночок на Пайн-стріт тим часом облягли репортери та фотографи.

Проте жвава її уява зовсім виявилася неспроможною провістити те реальне лихо, що чатувало на неї.

Одного разу Гармон, ідучи на роботу, затримався на кухні й розповів Сексон про залізничну катастрофу, що сталася на передодні біля Елвайського болота: як перекинувся паротяг, і як машиніст, залишившись цілий та здоровий, не міг ніяк вибратися з-під нього й урятуватися від морського припливу, і як він благав пристрелити його. Біллі надійшов наприкінці розповіді, і Сексон, помітивши похмурий погляд його обважнілих очей, зрозуміла, що він добре напідпитку. Біллі хмуро втупився в Гармона і, не привітавшись ні з ним, ні з Сексон, сперся плечем до стіни.

Гармон відчув себе ніяково, проте вдав, що нічого не помічає.

— Я оце розповідав вашій дружині... — почав він, але Біллі брутально урвав його:

— Мене не цікавить, що ти тут розповідав! Але слухай, містере, як там тебе!.. Моя жінка надто часто стелить тобі постіль, і мені це не подобається.

— Біллі! — скрикнула Сексон, і обличчя їй спалахнуло з гніву, сорому й образи.

Біллі навіть не глянув на неї.

— Я не розумію... — почав Гармон ізнову.

— Просто мені твоя пика не до смаку, от що! — заявив Біллі. — І манджай на своїх двох, доки вони ще цілі. Забирайся відси. Геть! Це ти розумієш?

— Не знаю, що йому сталося... — похапцем промовила Сексон кочегарові. — Він мов не свій... Мені так соромно, так соромно...

Біллі обернувся до неї.

— А ти заткни пельку і не встрявай.

— Але ж, Біллі...

— Забирайся відси, як тебе там! А ти — гайда в другу кімнату!

— Слушайте-но, — озвався, нарешті, Гармон. — Дивно якось ви поведетесь з людьми...

— Я й так тобі занадто попускав, — шпигнув його Біллі.

— Але ж я справно платив вам за кімнату, хіба ні?

— А мені давно вже треба було скрутити тобі в'язи. Та й зараз ще, либонь, не пізно.

— Біллі, якщо ти посмієш тільки... — почала Сексон.

— Ти ще й досі тут? Якщо ти мені добром не заберешся, я тебе силоміць викину!

Біллі схопив її за руку. Сексон змагалася тільки одну мить: його пальці так уп'ялися їй у тіло, що вона виреклася всякого опору.

З глухим риданням упала Сексон у глибоке крісло у вітальні і стала прислухатися до того, що діялось у кухні.

— Я залишуся до неділі, — я заплатив наперед, — заявив кочегар.

— Не раджу тобі... — звільна, тремтячим з люті голосом відповів Біллі. — Забирай свої манатки на плечі, і щоб духу твого тут не було... а ні, то я за себе не ручуся.

— О, я знаю, ви звісний бешкетник... — почав кочегар.

Тоді почувся ляпас, далі брязкіт розбитого скла, крик, метушня на кухонному ганку і важкий гуркіт тіла, що плюснуло зі сходів. Сексон почула, як Біллі повернувся на кухню, вимів побите скло, пополоскався під краном і, посвистуючи, витер рушником обличчя й руки. Потім увійшов до вітальні. Сексон навіть не глянула на Біллі, — занадто прикро й важко було їй на серці. Він нерішуче зупинився, немов збираючись на думку.

— Піду до міста, — промовив він. — Там збори спілки. Якщо не повернуся, — знай, що цей недотепа наскаржився на мене.

Він відчинив передні двері й зупинився. Сексон відчула на собі його погляд. Тоді двері зачинилися, і Біллі пішов.

Сексон сиділа приголомшена. Вона не думала — вона не знала, що думати. Усе це було якесь дике й неймовірне. Вона відхилилася у кріслі, заплющивши очі. У душі було порожньо й холодно, — настав кінець, кінець усьому.

Надвечір з вулиці залунали дитячі голоси. Сексон очунилася. Вже смеркло. Вона намацала лампу й засвітила. Тоді вийшла на кухню й довго дивилася на жалюгідну недоварену

вечерю. Губи їй тремтіли... Вогонь у грубці погас. Вода википіла, картопля пригоріла. Сексон механічно вишкрябала горнятко, механічно попорала кухню й приготувала картоплю на завтра. Так само механічна роздяглася й лягла в ліжко. Було щось неприродне, ненормальне в її спокої: не встигла вона заплющити очі, як уже заснула важким сном. Прокинулася Сексон, аж коли вранішнє сонце залляло кімнату.

Минула перша її ніч без Біллі. Сексон вразилася, як це вона могла заснути, коли йому загрозувала небезпека? Вона лежала нерухомо з розплющеними очима, ні про що не думаючи. Біль у руці нагадав їй про вчорашнє: від залізних пальців Біллі на тілі в неї виступив чорно-сизий синець. Її здивувало не стільки те, що найдорожча людина могла заподіяти їй такого болю, як те, що, стиснувши на мить руку, можна так її покалічити. Яка страшна річ чоловіча сила! І немов зовсім безсторонньо вона подумала, хто з них двох — Чарлі Лонга й Біла — дужчий.

І лише коли вона вдяглася й запалила в печі, у голові їй зароїлися реальніші думки. Біллі не повернувся — отже, його заарештовано. Що вона має робити? Покинути його у в'язниці, вибратися звідси й почати нове життя. Бо хіба ж можливо жити з чоловіком, здатним на такі вчинки? Але чом би й ні? — виринула супротивна думка. Зрештою, він же їй чоловік. «На добру й на лиху долю», — ці слова у глибині свідомості бриніли монотонним акомпанементом до її думок. Покинути його — це здатися. А як повелася б її мати? Ні, Дезі ніколи б не здалася. Дезі боролася б до останнього. Отож і вона, Сексон, має боротись. Та й те сказати — на диво байдуже визнала Сексон, — що Біллі кращий за багатьох чоловіків, власне, кращий за всіх інших, про кого вона чула. Їй пригадалося, який він був ласкавий і чуйний до неї, як він любив примовляти: «Дешева рибка, погана юшка. Робертси не скнари».

Об одинадцятій годині до Сексон завітав товариш Біллін — страйкар Бад Строзере. Він розповів, що Біллі заарештовано, що він не захотів піти на поруки, відмовився від оборонця, попрохав, щоб його судили, і визнав свою провину; йому присудили шістдесят доларів штрафу або місяць

ув'язнення. Він рішуче відмовився, щоб товариші сплатили за нього штраф.

— Він уперся й нікого не слухає, — закінчив Строзере. — Каже, відсидить, і край. Забагато він пив останнім часом, тож і згубив трохи клепок. Ось його записка. Якщо вам буде треба чого, пошліть по мене. Наші хлопці радо допоможуть Біловій жінці. Ви — наша. Як у вас із грішми?

Сексон гордо відмовилася від допомоги, а записку розгорнула тільки тоді, як Строзере вийшов.

Люба Сексон, цього листа віддасть тобі Бад Строзере. За мене не турбуйся. Це мені наука: я сам заробив, ти сама знаєш. Я мов здурів тоді, а все ж мені дуже прикро. Не навідуйся до мене. Я не хочу. Як треба буде грошей, звернися до спілки, вони дадуть. Секретар там — порядний хлопець. За місяць я вийду. Ти знаєш, Сексон, що я тебе люблю. Скажи подумки, що пробачаєш мені цим разом, і тобі ніколи більш не доведеться мені пробачати.

Біллі

Після Строзера заявилися висловити Сексон співчуття Мегі Донею та місіс Олсен; пропонуючи свою допомогу, вони мали тактовність не розпитувати багато про Біллі.

Пополудні прийшов додому Джеймс Гармон. Пожилець трохи шкутильгав, і Сексон помітила, що він силкується не показувати цього. Вона почала перепрошувати його за чоловіка, але він спинив її.

— Я не серджуся на вас, місіс Робертс. Я знаю, що ви цьому зовсім не винні. Від усіх оцих знегод ваш чоловік був сам не свій, та ще й випив, може, — а тут, як на гріх, я під руку навернувся, ну, й вийшло...

— Але все-таки...

Кочегар похитав головою.

— Я все це розумію. Далась і мені горілка взнаки. Хто з нас не грішив? І не варт було мені скаржитися, — то я зопалу. Тепер уже відійшов і сам дуже шкодую.

— Ви дуже лагідна людина, містере Гармоне... — промовила Сексон і зніяковіло додала: — Але... але тепер, коли його нема... ви розумієте, вам не можна тут залишатися.

— Звичайно, це якось незручно. Але не турбуйтеся: я зараз передягнуся й складу свої речі, а о шостій годині надішлю підводу за ними. Ось вам ключ від чорного ходу.

Сексон силоміць всунула йому гроші, заплачені вперед за кімнату. Він щиро стиснув їй руку на прощання і попросив неодмінно позичити просто в нього у разі скрути.

— Тут нема нічого такого, — запевняв він її. — Я жонатий, маю два хлопці. В одного з них із легеньми не гаразд, тож тепер вони обоє живуть з матір'ю в Арізоні. Залізниця допомогла з переїздом.

І коли Гармон зійшов із ганку, Сексон вражено подумала, що от же не перевелися ще добрі люди на цьому жорстокому світі.

Малий Донеґу заніс Сексон вечірній випуск газети: там півшпальги було присвячено Біллі. Газета вказувала, що перед судом він стояв з синцями під очима, певно, від якоїсь іншої бійки. Його було змальовано як бешкетника, задираку й паливоду, що своєю присутністю в профспілкових лавах плямить організоване робітництво. Безпричинний напад на кочегара — це незаперечне хуліганство, і якщо всі оклендські биндюжники схожі на нього, то найкраще б узагалі розігнати ту спілку, а спілчан викинути з міста. Газета скаржилася, що вирок надміру м'який. Біллі треба було запроторити щонайменше на півроку. Але — як нібито сказав суддя — це годі зробити, бо й так в'язниці загачено страйкарями, учасниками численних побоїськ.

Цієї ночі Сексон вперше відчула свою самотність. Мозок їй тривожили всілякі видива, раз у раз прокидаючись зі сну, вона даремно мацала рукою коло себе, шукаючи Біллі. Нарешті вона засвітила лампу й лежала, втупившись у стелю, перетравлюючи всі подробиці нещастя, що її спіткало. Вона прощала Біллі — і не могла простити. Кохання Сексон зазнало занадто жорстокого й болючого удару. Її вражена гордість уперто відганяла образ колишнього коханого Біл-

лі. Горілка спалює розум, казала собі Сексон, а проте це не могло виправдати поведінки того, хто був спав тут обіч неї, кому вона віддала себе цілком. Лежачи на цьому широкому ліжку, вона плакала з самотності й силкувалася забути незрозумілу жорстокість Біллі, й мало не з ніжністю притискалася щокою до синця на руці. І все-таки істота її обурювалася проти Біллі й проти того, що він вчинив. Горло їй пересохло, тупий біль давив груди, гнітило відчуття непоправної втрати. Нав'язливе: «Чому? Чому?» — залишалося без відповіді.

Вранці до неї прийшла Сара — вдруге після її шлюбу: і Сексон не важко було відгадати причину цих ранніх відвідин. Гордість Сексон спалахнула — ні, вона не захищатиме, не виправдуватиме Біллі, але й не нарікатиме ні на що. Все гаразд, і в кожному разі її родинні справи нікого не обходять. Але такий тон тільки розсердив Сару.

— Я застерігала тебе! Це всі знають, — накинулася вона на Сексон. — Я завше казала, що він колодник, волоцюга, п'яниця... Мене аж за серце вхопило, коли я дізналась, що ги воловодишся з боксером! І я тебе зразу остерегла. А ти не послухала... Бач, яка зарозуміла!.. Високодумна яка! Має стільки черевичок, що порядній жінці й не сниться! Я тоді ж таки сказала Томові: «Тепер нашій Сексон амба».

Я так йому правдиво й сказала. Як покотивсь по похилій, то вже не спинитись. Чого ти не пішла за Чарлі Лонга?! Рідню бодай би не заплямувала! І це ще квіточки, а незабаром і ягідки будуть, — згадаєш мов слово!.. Не знати, що на тебе чекає. Твій лобуряка заб'є ще когось на смерть, і його повісять. Побачиш, побачиш незабаром і згадаєш моє слово. Як послала собі, так і спатимеш...

— Кращої постелі я зроду не мала! — відказала Сексон.

— Заливай, заливай! — підшкільнула Сара.

— Я й на ложе королеви її не проміняла б, — додала Сексон.

— Авжеж, — арештантську постіль, — не вгавала Сара.

— Це тепер у моді, — відрубала їй Сексон. — Тепер кожен може такого скуштувати. Хіба ж Тома не посадили були на якомусь вуличному мітингові соціалістів? Кожен може опинитися за ґратами.

Удар виявився влучний.

— Але ж Тома виправдано! — поспішила Сара.

— А все-таки він цілу ніч пролежав у в'язниці, і на поруки не випустили.

Цього не можна було заперечити, й тому Сара вдалася до свого випробуваного способу — напасти з іншого боку.

— Та й виховання ж твоє делікатне, нічого не скажеш! Завести фіглі-міглі з пожильцем!

— Хто це тобі сказав? — спалахнула Сексон, але відразу ж узяла себе в руки.

— О, часом і сліпець, бува, побачить. Пожилець, молодичка без ніякої самоповаги і чоловік її боксер! Через що б вони мали ще побитися?

— Звичайнісінька собі родинна сварка, — безтурботно всміхнулася Сексон.

Це приголомшило Сару, і яку хвилину вона не знаходила слів.

— Я хочу, щоб ти зрозуміла, Саро, — провадила далі Сексон. — Жінка повинна пишатися, коли за неї б'ються чоловіки. І я пишаюся, чуєш? Пишаюся! Скажи це всім, всім! Усім своїм сусідам скажи! Я не корова. Я подобаюся чоловікам. Чоловіки б'ються за мене, йдуть через мене у в'язницю! Жінка створена на те, щоб подобатися чоловікам, — а ні, то вона нічого не варта. А тепер іди! Іди зараз же, Саро, і розкажи всім, що тут добачила. Розкажи, що Біллі каторжанин, а що я — повія, за якою вганяють усі чоловіки. Розкажи це на всіх перехрестях, і хай тобі щастить! Але з моєї хати забирайся! І щоб ноги твоєї тут ніколи більше не було! Ти занадто порядна жінка, щоб сюди ходити. Бо ще своє добре ім'я заплямуєш. І за дітей своїх подумай. А тепер — іди звідси! Геть!

І лише коли ошелешена й обурена Сара вийшла, Сексон кинулася на ліжку й гірко заплакала. Раніше її мучила тільки негостинність, брутальність та несправедливість Біллі щодо пожильця, а тепер вона побачила, якою виглядає ця справа в очах сторонніх. Їй ніколи й на думку таке не спадало! Вона була певна, що й Біллі такого не думав. Просто він з самого початку не хотів брати пожильця, бо його гордість не попус-

кала, щоб Сексон працювала на чужого. Тільки скрута приму-сила його погодитися; озираючись назад, Сексон пригадала, як їй важко було вирвати в Біллі згоду.

Але цього ніхто ж не знав, ані сусіди, ані будь-хто. І в цьому також був винен Біллі. Через нього вона опинилася в такому прикрому становищі! Як вона тепер людям у вічі гляне? Щоправда, Мегі Донеґю та місіс Олсен були з нею дуже ласкаві, але що в них у душі? І про що вони балакали опісля між собою? Яка слава пішла про неї? — Що говорили про неї люди, розмовляючи біля хвіртки та парканів? Що говорили чоловіки, стоячи на розі та чаркуючись у салунах?

Пізніше, знесилившись від горя і виплакавши всі сльози, Сексон трохи заспокоїлась і стала думати про те, що довелося перетерпіти іншим жінкам, відколи почався страйк, — от хоч би й Френковій дружині, вдові Гендерсона, гарненькій Кіті Брейді, Мері — всім жінкам, що їхні чоловіки носили тепер смугасті роби в Сан-Квентіні. Звичний її світ руйнувався навколо неї. Всім допекло лихо. А їй, — мало того, так ще й ганьба. Сексон протирала очі, силкуючись упевнити себе, що це гидкий кошмар, що незабаром задзеленчить будильник і вона схопиться готувати Біллі сніданок, а він збиратиметься на роботу.

Цілий цей день Сексон пролежала в ліжку, але так і не заснула. В розпаленій голові у неї гули й билися настирливі думки про її знегоди, малювалися найхимерніші подробиці її неслави, а тоді уява переносилася до буденних картин минулих літ. Вона пригадувала своє дитинство, знову виконувала всі роботи, що випадали їй колись на долю, повторювала всі ті механічні рухи: краяла й клеїла коробки на картоновій фабриці, прасувала у пральні, сукала нитки на джутовій фабриці, чистила садовину й накладала томати в нескінченні бляшанки на консервні. Перед нею оживали всі її танці та прогулянки, вона згадувала свої шкільні роки, обличчя та імена товаришів, і хто з них де сидів, згадувала своє сирітське життя в притулку, збирала в пам'яті неясні спогади про матір та всі її розповіді про минуле, знову проживала день у день ціле своє життя з Біллі. Але забуття не приходило: всі

згадки пронизувала все та сама гостра думка, від якої пере-
сихало в горлі, нило в грудях і було на душі так порожньо,
холодно й самотньо.

РОЗДІЛ XV

Цілісіньку ніч Сексон пролежала не роздягаючись і не за-
булася сном навіть на хвилику. Вставши вранці, вмившись
і зачесавши волосся, вона відчула, що все її тіло затерпло,
а голову наче стискає залізний обруч і якийсь тягар здушує
мозок. Вона явно занедужувала, хоч цього й не підозрювала.
Її тільки пройняло якесь дивне відчуття: це не була ані гаряч-
ка, ані застуда, — ні, тілом вона була цілком здорова; мабуть,
це нерви, — вирішила вона, а нерви, за розумінням Сексон,
звичайним поміж людей її класу, — то ніяка не хвороба.

Сексон здавалося, що вона втратила саму себе, що вона
не вона, а якась чужа істота, і що світ, в якому вона живе,
покрила мла й поволока. В ній і навкруги неї не стало нічого
чіткого й певного. В пам'яті її з'явилися прогалини, і вона
раз у раз помічала, що робить те, чого й не думала робити.
Так, вона дуже здивувалась, коли нараз опинилася на подвір'ї,
розвішуючи мокру білизну, хоч зовсім не пригадувала, щоб її
праля. Але, безперечно, вона зробила це: ніхто-бо, крім неї,
не міг виварити простирал, пошивок та скатертин; Білліні
вовняні сорочки було випрано як годиться, в теплій воді до-
моробним милом, виготовленим за рецептом Мерсідіз. На
кухні Сексон знайшла рештки від баранячої котлети — отже,
вона ходила до різника й готувала снідання, хоч цього аніяк
не могла собі пригадати. Зацікавившись, вона зазирнула до
спальні: ліжко було заслане, і все прибрано.

Надвечір, сидючи при вікні, Сексон прийшла до тями від
власного безумно-радісного ридання. Спершу вона не зро-
зуміла, що це за радість, і тільки згодом їй проясніло: вона
тішилася смертю своєї дитини.

— Хвала богові, хвала богові! — вигукувала наспівом вона, заламуючи в радості руки.

Збігали дні. Сексон не помічала часу: іноді їй здавалося, що минула вічність, відколи Біллі забрали до в'язниці, а іноді, що це було тільки-но вчора. Але над усім панувало дві думки: що вона не повинна бачити його у в'язниці і що смерть дитини це щастя.

Одного разу до неї завітав Бад Строзере. Вона розмовляла з ним у вітальні, а очі її були прикуті до торочок його обстріпаних штанів. Іншого дня її відвідав секретар профспілки. Але і його, так само, як і Строзера, вона запевнила, що все гаразд і що вона обійдеться без усякої допомоги, доки повернеться Біллі.

Страх почав переслідувати її: а що буде, коли він повернеться? Та хоч би там як, а дитини в них більше не повинно бути. Це неможливо! Вона може вижити! Ні, ні, тисячу разів ні! Її не повинно бути. Краще вже їй, Сексон, утекти. Щоб уже ніколи не побачити Біллі. Що завгодно — тільки не це! Тільки не це!

Страх ставав дедалі нав'язливіший. У снах-кошмарах їй ввижалося їй живе немовлятко, і вона з криком прокидалася, тремтячи, заливаючись холодним потом. Сон їй зробився нетвердий. Іноді вона помічала, що зовсім не може заснути; вона розуміла, що це безсоння, і пригадувала, що з безсоння померла її мати.

Несвідомо для себе опинилася Сексон одного разу в кабінеті доктора Гентлі. Він спантеличено дивився на неї.

— Недоїдання? — спитав він.

Вона крутнула головою.

— То, може, якась серйозна прикрість?

Вона знову крутнула головою.

— Все гаразд, пане лікарю... тільки...

— Ну, що ж? — лагідно підбадьорив він її.

Тоді враз вона зрозуміла, пригадала дуже яскраво, по що прийшла сюди. Дуже просто та ясно Сексон розповіла про це лікареві. Той повільно похитав головою.

— Цього не можна зробити, голубонько! — мовив він.

— Ні, можна! — скрикнула вона. — Я знаю, що можна.

— Ви мене не розумієте, — відказав він. — Я не можу дати вам ніякого засобу. Я не маю права. Це заборонено законом. Саме тепер у Лівенвортській в'язниці сидить за це один лікар.

Сексон марно благала його. Гентлі нізачо не згоджувався, доводячи, що в нього жінка й діти і він не може ризикувати собою.

— Та й поки що ж немає ніяких підстав, — додав він.

— Але воно станеться, неодмінно станеться, — хвилювалася вона.

Він сумно похитав головою.

— Навіщо вам це? — спитав він нарешті.

Тоді Сексон розкрила перед ним свою душу. Вона розповіла йому про перший щасливий рік життя з Біллі, про скруту, викликану страйком, про зміну в Біловій вдачі, що розбила їхнє кохання, про свій невимовний жах перед новою вагітністю. Її лякає не смерть дитини, — з цим ще вона могла б примиритися. Але що, як дитина виживе?! Незабаром Біллі вийде з в'язниці, і тоді почнеться небезпека. Хай лікар шепне їй лише кілька слів. Вона нікому про це аніні. Ніякими тортурами цього з неї не вирвуть.

Однак доктор Гентлі тільки хитав головою.

— Я вам не можу того сказати, голубонько, — запевняв він. — Мені дуже соромно, але я не маю права ризикувати. Мені зв'язано руки. Закони наші несправедливі. Я мушу берегти близьких мені людей.

І лише коли вона підвелася виходити, він передумав.

— Ходіть-но сюди, — сказав він. — Сідайте ближче.

Він був уже намірився прошепотіти їй щось на вухо, але враз схопився, швидко підійшов до дверей і виглянув у приймальню. Потім повернувся назад і присунув свого стільця так близько до неї, що коли заговорив, лікті їхні торкалися, а борода його лоскотала їй вухо.

— Ні, ні, я вам нічого не сказав, — спинив він Сексон. Коли та почала дякувати йому. — Ви прийшли сюди порадитися щодо загального стану свого здоров'я. Ви ослабли, почуваєте себе не гаразд...

Вони підійшли до виходу. Коли він відчинив двері, у приймальні якийсь пацієнт чекав на прийом дантиста, що його кабінет містився поруч. Доктор Гентлі заговорив голосніше.

— Ці ліки вас дуже підтримають. Пам'ятайте, найголовніше — це добре живлення. Не набивайте шлунка казна-чим — харч має бути здоровий і ситий, і якнайбільше біфштексів, саме біфштексів. І не пересмажуйте їх на вугіль. Бувайте здорові!

Часами самотність маленького будинку ставала нестерпуча. Сексон тоді запиналася хусткою і йшла до Оклендського молу або попри залізничні майстерні та болото вибиралася на Сенді-Біч, де звичайно купався був Біллі. Іноді вона ходила через доки — ризикувала спускатися по палях залізними бреднями і, перетявши дерев'яний поміст, опинялася біля Скелястого муру, що далеко простягався в бухту й відокремлював мочарувате узбережжя від гирла річки Окленд. Тут в обличчя дмухав свіжий морський вітер, за спиною млиста пелена закривала Окленд, а по той бік бухти в такій же імлі крилося Сан-Франциско. У гирлі річки снували і великі пароплави, і високощоглі судна, що їх тягли за собою буксирні катери.

Сексон дивилася на моряків і думала, в які далекі мандри й до яких незнаних вільних берегів вони рушають. Чи то життя в тих краях таке саме жорстоке й безжальне, як і в Окленді? Невже й там люди так само несправедливі, нечесні й брутальні до своїх товаришів, як і тут? Сексон деколи охоплювало непереможне бажання й собі поплисти кудись далеко, байдуже куди, аби лиш подалі від цього світу, якому вона віддала все найкраще і який розтоптав її душу.

Сексон не завжди здавала собі справу, що виходить із дому, що кудись іде. Одного разу вона опам'яталася в незнайомій частині Окленда. Вулиця була широка, обсаджена обабіч тінистими деревами. Зелені оксамитові муріжки, прорізані тільки цементовими стяжками хідників, збігали до каналів. Великі кам'яниці стояли кожна окремо, і Сексон вони здавалися мало не палацами. Раптом вона прийшла до тями, побачивши обличчя одного молодика за кермом легкового авто на розі. Молодик пильно глянув на неї, і вона впізнала в ньому Роя Бланшара, котрому Біллі коло кафе «Форум» обі-

цявся був дати прочуханки. Біля машини стояв з непокритою головою ще один молодик. Його теж Сексон упізнала: це був той самий фертик, що на перегонах кинув ціпка в ноги Тімові, призивши тим до колотнечі на гулянці каменярів, де вона вперше зустрілася з Біллі. Він теж пильно глянув на неї, і тоді тільки вона помітила, що, йдучи, балакала сама до себе. В неї у вухах ще й досі бриніли її власні слова. Сексон спаленіла з сорому й пришвидшила ходу. Бланшар вискочив із машини й підійшов до неї, тримаючи капелюха в руці.

— З вами щось сталося? — спитав він.

Вона похитала головою і на мить зупинилася, вдаючи, що поспішає.

— Я вас знаю, — провадив далі Бланшар, вдивляючись у її обличчя. — Ви були з тим страйкарем, що нахвалявся мене побити.

— То мій чоловік, — відказала вона.

— О, це робить йому честь. — Бланшар дивився на Сексон весело і щиро. — Але що з вами? Може, вам треба чимось допомогти? Я бачу, щось таки сталося.

— Ні, все гаразд, — просто я була хвора, — збрехала Сексон, бо їй і на думку не спадало, що той дивний стан, в якому вона перебуває, це хвороба.

— Ви дуже стомлені, це видно, — наполягав Бланшар. — Я можу вас підвезти, куди скажете. Це дуже легко зробити, — я маю вільний час.

Сексон похитала головою.

— Ні-ні... Хіба лиш — скажіть, будь ласка, де мені сісти на трамвай, щоб доїхати до Восьмої вулиці. Я не часто буваю в цій частині міста.

Бланшар пояснив їй, де зупинка трамвая і де їй доведеться пересісти. Сексон здивувалася, що так далеко зайшла.

— Дякую і до побачення, — сказала вона.

— Я справді не можу вам нічим допомогти?

— Справді.

— Ну що ж, до побачення, — добродушно всміхнувся Бланшар. — І перекажіть своєму чоловікові, хай береже сили — вони йому здадуться, коли зустрінеться зі мною.

— Але ви не можете з ним битися, — застерегла Сексон. — Не повинні... У вас немає найменшого шансу.

— Це робить вам честь! — захоплено скрикнув Бланшар. — Ось як має жінка захищати свого чоловіка! Інша злякалася б, що його натовчуть.

— Але ж ні! Я боюся зовсім не за нього... Я боюся за вас. Він боксер і такий дужий. Ви б не встояли проти нього. Натовкти вас йому так само легко, як... як...

— ...Видерти цукерку в дитини? — підказав їй Бланшар.

— Атож, — хитнула вона головою. — Він був би сказав достотно так. І якщо він скаже вам: «Манджай на своїх дво, доки вони ще цілі», — тоді начувайтесь! А тепер мені пора. До побачення. І ще раз дякую!

Сексон рушила далі вулицею, а у вухах їй ще довго дзвеніло привітне Бланшарове «до побачення». Так, він дуже милий — чесно визнала вона, і все-таки він один із спритників, один з «панів», провинних, як каже Біллі, в тяжкому становищі робітників, у жіночій недолі, у жорстоких карах робітникам, що відбувають свій термін у Сан-Квентінській в'язниці або чекають у смертницьких камерах на страту. А їй же видалося, що Бланшар привітний і щирий, чистий і добрий. У нього це просто на обличчі написано! Але як так може бути, якщо він провинний у цих злочинах? Вона стомлено похитала головою. Не було на це все пояснення, і годі було збагнути цей світ, що нищить маленьких дітей і калічить жіночі серця.

Сексон не здивувалася, яким вітром занесло її в цю феєшенебельну частину міста. Вона тепер так по-чудному велася — несвідомо робила силу різних речей, навіть не помічаючи цього. Але треба вважати на себе. Краще вже обмежити свої прогулянки мочарями та Скелястим муром.

Найбільше любила Сексон Скелястий мур. Тут був такий безмежний простір, така широчінь, що хотілося дихати на повні груди, обняти руками всю природу й злитися з нею. Цей світ був природніший і раціональніший. Вона його розуміла, — розуміла зелених крабів з білястими клішнями, що тікали від неї, а під час відпливу паслися на порослих зеленим

мохом скелях. Тут, на цьому великому мурі, зведеному людськими руками, не було нічого штучного. Тут не було ні людей, ані людських законів та суперечок. Приплив чергувався з відпливом, сонце вставало й заходило, щодня надвечір проривався крізь Золоту Брамуну свіжий західний вітер, від якого темнішала вода, здіймалися хвилясті гребні й надималися вітрила. Все діялося своїм ладом. Усе було вільне, нічче море викидало на берег гілляччя, ніхто його не продавав, і кожне могло брати собі на паливо. Хлоп'ята ловили рибу вудочками, і ніхто не проганяв їх, — так само ловив колись тут рибу Біллі з Келом Гачінсом. Біллі розповідав їй, як у день сонячного затемнення Кел Гачінс зловив тут величезного окуня.

І в думці не покладав він тоді, що найкращі свої роки мусять просидіти у в'язниці.

Тут був харч — дармовий харч. Одного дня, прийшовши сюди голодною, Сексон приглянулася до хлопчаків і собі вирішила так само зробити: набрала мушлів, що залишилися на скелях після припливу, розпалила багаття і спекла їх на вугіллі. Мушлі виявилися надзвичайно смачні. Далі Сексон навчилася віддирати маленьких устриць від каміння, а одного разу знайшла цілу в'язку свіжої риби, що її забув на березі якийсь хлопчак.

Однак й тут траплялися часом сліди зловорожої людської діяльності в тих онде містах. Якось хвилі припливу принесли з собою дині: тисячі їх хлюпалися й билися в берег. Сексон наловила десятки штук, але всі вони були неїстівні: кожна з надрізом, і солоня вода просякла в середину.

Сексон не розуміла, звідки взялася така сила динь, і звернулася до однієї старої португалки, що збирала на березі тріски.

— Це роблять люди, що мають усього багато, — пояснила їй стара, випростуючи задубілу від роботи спину так нагужно, аж Сексон ніби почула, як хрускають її кістки. Чорні очі старої гнівно блиснули, а зморщені уста над беззубими яснами гірко скривилися. — Люди, що мають усього забагато. Вони роблять так, щоб не впали ціни. Ці дині викинуто в море у Сан-Франциско.

— А хіба не простіше віддати їх бідним людям? — здивувалася Сексон.

— Треба, щоб ціни не впали.

— Але ж бідні все одно не мають змоги їх купувати, — заперечила Сексон. — Це не відбилося б на ціні.

Стара знизала плечима.

— Не знаю. Але так роблять. Вони розбивають кожну диню, щоб бідаки, бува, не виловили їх. Те саме вони роблять з помаранчами і з яблуками. А рибалки! Є такий риболовний трест. Коли влов завеликий, зайву рибу викидають назад у море з Рибальської пристані — цілі човни пречудової свіжої риби. І риба пропадає. Хоч вона мертва й тільки на їжу й придатна. А риба ж така смачна!

Ні, Сексон ніяк не розуміла, що це за світ, де одні мають всього донесхочу і викидають лишки в море, та ще й платять за те, аби їх псували, а тут-таки поруч інші люди — пухнуть з голоду, мруть їхні захарчовані немовлята, чоловіки вбивають один одного заради роботи, а старі діди й баби йдуть до богаділень, бо в нужденних халупах не стає для них харчів. Невже й по всіх країнах так живеться? Мерсідіз, певно, мала рацію: так повелося спредвіку на всьому білому світі. Хіба ця сама Мерсідіз не дивилася спокійно, як мерли з голоду тисячі родин у далекій Індії, коли вона могла врятувати всім їм життя на свої діаманти? Дурням — богадільня й чани з розсолом, а багатим — діаманти та машини.

Вона, Сексон, належала до дурнів. Авжеж, з усього знати. Але вона ніяк не хотіла з цим погодитись. Вона не дурна. І мати її не була дурна, і весь їхній піонерський рід. Проте — хіба ж не правда? Ось вона сидить і голодує, її коханий чоловік перетворився на брутальну тварюку і вилежується у в'язниці, а в серці у неї тільки пустка й туга за дитиною, що не вмерла б, якби не дурні, що її подвір'я перетворили на бойовище, гризучися за роботу.

Так Сексон сиділа, напружуючи до болю мозок, а позад неї тьмяно мрячив Окленд, і по другий бік бухти — так само мрячив Сан-Франциско. І все ж сонце й вітер такі лагідні, свіжий морський дух лоскоче їй ніздрі, і блакитне

небо з білими плямами хмар теж таке лагідне. Природа добра, справедлива, відрадісна. Тільки людський світ лихий, несправедливий, шалений. Чому дурні — дурні? Чи це божий закон? Ні, не може так бути. Бог створив вітер, повітря і сонце; а людський світ створили люди. Але ж Сексон добре пам'ятає, чого її вчили в притулку: що бог створив усе. І мати її вірила в це, в такого бога. Інакше й бути не могло. Так воно мусило бути.

Якусь часину Сексон відчувала себе зовсім розчавленою і безпорадною, а тоді знов у ній прокидався бунтарський дух. Даремно питала вона себе, за що послав їй господь таку кару. Вона перебрала в думках усе своє життя й не знайшла тяжких гріхів, за які б їй випала ця доля. Вона слухалася матері, слухалася шинкаря Кеді та його жінки, слухалася виховательок у притулку, слухалася Тома, відколи перебралася до нього жити, і не бігала гуляти на вулицю, бо він того не хотів. У школі вона добре вчилася і завжди мала за поведінку найвищі оцінки. Тільки-но вийшовши зі школи, вона одразу стала на роботу і працювала до дня свого шлюбу. І робітниця з неї теж була добра. Щуплявий єврей — управитель картонажної фабрики — мало не плакав, відпускаючи її від себе. Так само й на консервні. На той час, коли ткацька фабрика закрилася, її вважали там за першорядну ткалю. І вона лишалася чесною дівчиною, хоч не була бридка чи неприваблива і зазнала й спокус, і небезпек. Хлопці їй проходу не давали. Вони бігали за нею, билися за неї, а це могло б хоч якій дівчині закрутити голову. Але вона лишалася чесною. А тоді прийшов Біллі, її велика винагорода. Вона всю себе віддала йому, їхній домівці, їхньому спільному коханню, і ось тепер вона й Біллі поринули в цей безглуздий крутіж знегод та нужди, створений людськими руками.

Ні, бог цьому не винен. Вона сама могла б створити кращий, людяніший світ. А коли це так, то бога взагалі нема. Бог не міг створити такої неадаптності, і виховательки з притулку, і мати її — всі помилялись. Тож не існує й безсмертя, і мав слушність Берт, дикий, оскаженілий Берт, що звалився коло

її хвіртки з чудним передсмертним криком. Людина вмирає ще задовго до смерті.

Дивлячись отак на життя, позбавлене ідеалістичного серпанку, Сексон проймалася глибоким песимізмом. Немає у всесвіті ані виправдання добра, ані справедливої винагороди — і для неї, і для мільйонів тих людей, що працюють, як робоча худоба, і вмирають так само, загодя приречені бути довіку мертві. Як і чимало мудріших мислителів перед нею, Сексон дійшла висновку, що наш світ неморальний і байдужий до людей.

Але тепер вона почувала себе ще безпорадніше, ніж тоді, коли включала бога в загальну схему світової несправедливості. Доки бог існував, була хоч маленька надія на чудо, на божественне втручання, на винагороду невимовним раюванням. Без бога світ став пасткою. Життя — це пастка. Вона й сама — коноплянка, яку спіймали хлоп'ята й посадовили у клітку. Це сталося тому, що коноплянка дурна. Але Сексон обурювалася. Душа її тріпоче й б'ється об ґрати фактів так само, як коноплянка в пруття своєї клітки. Ні, вона не дурна! Вона не залишиться в пастці, вона виб'ється на волю. Вихід мусить бути! Коли навіть тупаки з тупаків — вуглярі й дроворуби, як вона знала зі шкільної історії, змогли вибитися вгору, стати президентами країни й урядувати над тими розумними, що їздять автомобілями, то й вона здатна досягти своєї такої скромної винагороди — Біллі, трохи кохання й трохи щастя. Дарма, що світ неморальний, що нема бога і нема безсмертя. Хай вона ляже в чорну могилу і назавжди порине в чорну безодню, хай її кинуть у чани з розсолем, хай крають студенти її тіло на шматки, — аби лиш перед тим вона скуштувала своєї одробини щастя!

О, як вона плакала б те щастя! Як цінувала б його, берегла кожну крихту! Але де воно? Де стежка до нього? Вона не бачила її. Перед очима в неї була тільки імла Сан-Франциско й імла Окленда, де люди проламували одне одному голови, де вмирали народжені й ненароджені діти, де плакали жінки над своїми розбитими серцями.

РОЗДІЛ XVI

Тьмяне напівзабуття Сексон тривало далі, їй здавалося, що Біллі пішов від неї ще у якомусь іншому житті й що перед його поверненням почнеться нове життя. Її все ще мучило безсоння. Траплялося, що цілі довгі ночі вона й на хвилику не засинала. А часом її стомлені очі сковував довгий мертвий сон, прокинувшись з якого, вона не могла піднести обважнілих повік і ворухнути заціпенілим тілом. Залізний обруч тиснув і тиснув її голову. Вона ледь-ледь перебивалася, грошей не мала ані цента і часто ходила ціліснітький день голодна. Раз випало так, що в неї не було й рiски в роті протягом аж трьох дiб. Живилася вона мольосками з мулу, маленькими устрицями, яких видирала з-помiж скель, та мушлями.

І все-таки, коли Бад Строзере ще раз запропонував їй допомогу, вона запевнила, що нічого не потребує. Одного вечора після роботи до неї зайшов Том і силоміць утиснув їй два долари. Він був страшенно стурбований. З дорогою душею він би допоміг більше, але Сара знову при надії, а страйк відбився і на їхньому підприємстві, і справи в них кепські. Вже й Том не розумів, куди йде країна. А все ж так просто! Треба було тільки дивитися на речі його очима й голосувати за тих, що й він. Тоді б з кожним велися справедливо. Христос он теж був соціаліст, сказав Том сестрі.

— Але ж Христос помер дві тисячі років тому, — зауважила Сексон.

— Ну, то й що? — відказав Том непорозуміло.

— А ти подумай, — мовила Сексон далі, — подумай, скільки чоловіків та жінок перемерло за ці дві тисячі років, а соціалізму й досі нема. Може, мине ще дві тисячі років — і все буде так само, як і тепер. Твій соціалізм нічого не дав тобі, Томе. Це мрія.

— Але ж якби... — запротестував Том.

— Якби всі вірили в нього так, як ти. Тільки біда в тому, що вони не вірять. І ти їх не переконаєш.

— Проте наші сили ростуть з кожним роком, — доводив він.

— Дві тисячі років страшенно довгий час, — незворушно промовила Сексон.

Том сумно кивнув головою і зітхнув.

— Що ж, Сексон, хай це тільки мрія, але ж чудова мрія.

— А я не хочу жодних мрій, я хочу, щоб у житті це було, зараз же! — відповіла вона.

В її уяві промайнули численні покоління дурнів, усіх цих Білів та Сексон, Вертів та Мері, Томів та Сар. І куди вони йшли? До чанів з розсолем і до могили. Мерсідіз лиха й жовчна жінка, але вона мала рацію. Дурні завжди будуть під чоботом розумних. Тільки вона, Сексон, дочка Дезі, що писала такі гарні вірші, і солдата, що гарцював на баскому коні, дочка тих дужих поколінь, що відвоювали півсвіту від первісної природи та диких індіан, — вона не дурна! То сталась якась фатальна помилка, якесь непорозуміння. Вона знайде вихід!

На Томові два долари Сексон купила мішок борошна і півмішка картоплі. Це урізноманітнило її харчування, бо устриці й мушлі вже приїлись. Так само, як італійки та португалки, Сексон ходила тепер на берег збирати тріски, тільки, щоб не ранили своїх гордоців, поверталася додому вже смерком. Одного разу, будши на Скелястому мурі, з того боку, де мулишта мілізна, вона побачила на піщаному березі рибальського човна. Згори Сексон добре було видно, як італійці-рибалки сиділи кружка біля жарівниці з деревним вугіллям, їли хрусткий італійський хліб та тушковане м'ясо з городиною і щедро запивали підживок дешевим червоним вином. Сексон позаздрила їхній волі: з яким смаком вони їдять, як безжурно сміються й гергочуть, як легко їм почувається в тому човні, що не прикутий до одного місця, а несе їх, куди їм заманеться! Попоївши, рибалки через мулисту мілізну витягли на пісок невода й відібрали для себе тільки найбільшу рибу. Коли вони відпливли, на березі лишилися подихати цілі тисячі дрібніших рибинок — таких, як сардини. Сексон набила повний мішок риби. Відразу не подужавши всього забрати, вона приїшла ще й удруге, а вдома посолила рибу в кадубі.

Провали пам'яті і далі непокоїли Сексон. Найдивніше, що вона зробила в такому стані, це коли була на денді-Січі.

Одного вітряного пополудня вона отямилася, лежачи в ямі, яку сама й викопала, і застелила мішками, і навіть спорудила над нею якусь подобу даху з трісок та морської трави, притрушених згори ще піском.

Іншого разу вона прийшла до тями, коли була на мочарі, з оберемком трісок за плечима. Обіч неї ступав Чарлі Лонг. Навкруги було темно — його обличчя їй було видно при світлі зір. Сексон напівсвідомо запитувала себе, відколи він балакає і що він казав. Потім їй нараз закортіло почути його слова. Вона зовсім не боялася його сили й дикої вдачі, дарма що була самотня в темряві, серед болотяної околиці.

— Сором, щоб така дівчина, як ви, докотилася до цього! — казав він, очевидячки, чи не вдесьте. — Скажіть тільки слово, Сексон. Одне лише слово.

Сексон спинилася й спокійно глянула йому у вічі.

— Послухайте, Чарлі Лонгу, Білів присуд тільки тридцять день, і його термін уже виходить. Коли я розкажу йому, що ви чіплялися до мене, пропала ваша голова. Послухайте-но тепер: якщо ви зараз же заберетеся відси й дасте мені спокій, я йому не розказуватиму. Це все, що я вам хочу відповісти.

Здоровань коваль понуро зупинився в нерішучості; на обличчі його проступала дика жага, а руки несвідомо стискалися в кулаки.

— І ви така маленька, така крихітка, — розпачливо озвався він. — Я міг би роздушити вас однією рукою, міг би... я міг би зробити з вами що завгодно. Але я не хочу кривдити вас, Сексон. Ви це знаєте. Скажіть одне лише слово...

— Я сказала все, що мала сказати.

— Хай йому чорт! — скрикнув він у мимовільному захваті. — Ви не боїтеся! Ви зовсім не боїтеся!

Вони втупилися одне в одного і довго мовчали.

— І чого ви не боїтеся? — промовив він нарешті, приглянувшись до навколишньої темряви, неначе вивіряючи, чи не сховався тут десь її оборонець.

— Бо маю справжнього чоловіка, — як ножем відрубала Сексон. — А тепер краще йдіть собі!

Коли він пішов, Сексон перекинула оберемок на друге плече й рушила додому, подумки пишаючись своїм Біллі. Навіть сидючи за ґратами, він боронив її своєю силою. Самого ймення його вистачило укоськати такого палисвіта, як Чарлі Лонг.

Того дня, як повісили Отто Френка, Сексон не виходила з хати. Вечірні газети докладно повідомили про виконання вироку. Френкові не дали навіть часу на оскарження. В Сакраменто губернатором штату був залізничний магнат, і він мав право відстрочити кару чи навіть і помилувати будь-якого вилонника банку й крадія, але за робітника він і пучкою не смів кивнути. Так сказали сусіди, і так само були казали й Біллі та Берт.

Другого дня Сексон пішла до Скелястого муру. Поряд з нею ішов привид Отто Френка, а за ним посувалася ще непевніша й моторошніша тінь — Білова. Невже й на Біллі чекає такий самий страшний кінець? А певно, — якщо тільки не припиниться кровопролиття й насильство. Біллі з природи борець, він відчуває, що має право боротись. А вбити людину так легко, навіть мимохіть! Скажімо, він заведеться з якимось страйколомом, а той упаде на тротуар або на брук і поб'є собі черепа. І тоді Біллі повісять. Повісили ж за це Отто Френка. Він теж не хотів убивати Гендерсона. Гендерсонів череп тріснув цілком випадково. А проте — Отто Френка повісили.

Сексон ламала руки й голосно ридала, спотикаючись об каміння. Збігали години, а вона забула про все на світі, крім свого горя. Так дійшла вона аж до краю скелястого бар'єра, що врізувався в бухту поміж Оклендом та Аламедською дамбою. Але самого муру вона вже не бачила. Як завжди о цій порі високі хвилі припливу покрили все каміння. Сексон стояла по коліна у воді, а круг неї борсалися десятки здорових щурів, що з писком намагалися видряпатися по її ногах, рятуючись від припливу. Сексон скрикнула з жаху й огиди і труснула у воді ногою. Декотрі щурі пірнули у воду, інші тільки відступилися трохи, а одне паціорище схопило зубами

за її черевик. Вона наступила на нього другою ногою і роздушила. Сексон усе ще тремтіла, але тепер хоч могла бодай розглянутися спокійніше. Вона схопила ломаку, що гойдалася на хвилях неподалік, і швидко відігнала щурів.

Якийсь хлопчак, посміхаючись, саме підплив близько до берега на маленькому, яскраво пофарбованому човні. Вітер напнув вітрило на суденці.

— Хочете на борт? — гукнув він.

— Хочу, — озвалася Сексон. — Тут тисячі здоровезних пацюків. Мені дуже страшно.

Хлопчак кивнув головою, спустив трохи вітрило і підплив мало не впритул до Сексон.

— Відштовхніть прову, — наказав він. — Ось так. Гарзд. Я боюся потрошити кіля... А тепер мерщій на корму, — сюди, поруч мене!

Сексон легко скочила в човна й опинилася біля хлопця. Той перевів шкоти, вітрило напнулося під вітром, і човен помчав по брижастій поверхні моря.

— Ви в човні, як удома, — схвально промовив хлопчак.

Це був худенький, аж тендітний парубійко років на дванадцять-тринадцять, проте здоровий виглядом; його великі сірі очі на засмаглому обличчі, вкритому ластовинням, дивились ясно й задумливо. Гарненький човен, очевидно, був його власність, але Сексон одразу відчула, що він з їхнього табору, що він дитя народу.

— Я вперше в житті на човні, як не лічити поромного катера, — засміялася Сексон.

Хлопчак пильно глянув на неї.

— Але по вас цього не знати. Ви так наче й народилися на воді. Де ви хочете пристати?

— Мені байдуже.

Хлопчак розкрив рота ще щось сказати, тоді знов глянув на Сексон, поміркував хвилину, і раптом:

— Вільний час маєте?

Сексон кивнула.

— Цілий день?

Вона ще раз кивнула.

— Послухайте! Я збираюся на Козиний острів по тріску, а назад повернуся з вечірнім припливом. Вудок і принади в мене чимало. Хочете, поїдьмо разом? Ви теж надитимете рибу. А що вловите, те ваше.

Якусь хвилину Сексон вагалася. Її спокушала легкокрилість маленького човника — він прямував у море, як і ті судна, такі любі Сексон.

— А ти ж не втопиш мене? — жартома спитала вона.

Хлопчак гордо закинув голову.

— Я сам-один плаваю не перший день і досі, здається, ще не втопився.

— Ну, то гаразд, — згодилася вона. — Тільки пам'ятай: я зовсім не знаюся на човнах.

— Та це нічого! Ну, то я повертаю. Вважайте: коли я гукну: «За вітром!», то нахиліть голову, щоб вас не зачепило, і переїдайте на протилежний бік.

Хлопчак здійснив цей маневр, Сексон пересунулася й опинилась поряд нього, але з другого борту, а самий човен, змінивши напрямок, поплив до Довгої набережної, де містилися вугільні склади. Сексон була в захваті, тим більше, що плавання під вітрилами видавалася їй складним і таємничим мистецтвом.

— Де це ти цього навчився? — спитала вона.

— Самотужки. Бачите, я змалку любив човни, а що любиш, того й легко навчишся. Це вже мій другий човен. На першому не було такого кіля. Я купив його за два долари і на ньому чимало навчився, хоч він безперестану протікав. Як ви гадаєте, скільки я заплатив за цього? Тепер він вартий двадцять п'ять доларів, а вгадайте, скільки я дав за нього?

— Бігме, не вгадаю, — відказала Сексон. — То скільки?

— Шість доларів. Подумайте, — такого човна за шість доларів! Звичайно, коло нього довелось добре попоморочитись, і вітрило коштувало два долари, весла — долар сорок центів, фарба — долар сімдесят п'ять центів. І все-таки одинадцять доларів п'ятнадцять центів за такого човника — це майже дарма. Я довго збирав ці гроші. Я розношу ранкові й вечірні газети, а сьогодні мене взявся замінити один товаришок —

я йому даю за це десять центів, і з екстрених випусків увесь заробіток — його. Я був би й давніш купив собі човна, якби не платити за лекції стенографії — мама хоче, щоб з мене став судовий репортер: вони деколи заробляють по двадцять доларів денно. Та моя душа до нього не лежить. Пхе! Просто соромно переводити гроші на якісь там лекції!

— А до чого ж у тебе лежить душа? — спитала Сексон трохи знічев'я, а трохи із щирої цікавості, бо це довірливе, розумне хлоп'я припало їй до серця.

— До чого? — повторив він, звільна обертаючи голову до обр'ю; погляд його зупинився на брунастому силуеті Контра-Костських горбів, а тоді повз Алькатраз пересунувся в бік океану, туди, де Золота Брама. Мрійливий вираз його очей зворушив Сексон.

— Ось до цього, — сказав він, широким жестом обводючи далекий крайобр'ю.

— Цього? — не зрозуміла вона.

Хлопчак глянув на неї, дивуючись, що їй неясно.

— Невже ж у вас ніколи не буває такого почуття? — запитав він, розкриваючи свою заповідну мрію. — Невже вам ніколи не здається, що ви б умерли, якби не побачили, що криється за цими горами і за тими горами, які далі, і за тими, які ще далі?.. А Золота Брама! За нею Тихий океан, Китай, Японія, Індія і... і Коралові острови. Крізь Золоту Брану ви можете поплисти куди завгодно — до Австралії, до Африки, до ліжбиськ котиків, до Північного полюса, до мису Горн. І все це чекає на мене, щоб я поїхав, подивився. Я ввесь свій вік прожив в Окленді, але нізачо у світі не залишуся тут до скону. Я поїду далеко, далеко...

Хлопчакові забракло слів на всеосяжність його жадань, і він знов обвів широким жестом крайобр'ю.

Сексон теж пройняло трепетом. Вона ж бо так само ціле життя своє, окрім раннього дитинства, провела в Окленді. І їй жилося тут непогано... дотепер. А тепер, після всіх цих жахів, її поривало швидше тікати звідси, як колись її предків поривало тікати зі Сходу. Та чому б і ні? Широкий світ вабив її, і вона відчувала, як серце їй переймають хлопцеві бажан-

ня. Її ж бо предки ніколи не засиджувалися довго на одному місці, вони завжди перебиралися кудись. Сексон пригадала матеріні розповіді і давню гравюру у себе в альбомі, на якій її напівголі пращури, з мечами в руках, кидалися зі своїх го-строносих човнів у січу на закривавлених пісках Англії.

— Ти що-небудь чув про англосаксів? — раптом запитала вона.

— Ще б пак! — очі хлопцеві зблиснули, і він пильніше подивився на Сексон. — Я англосакс, кожна краплина крові в мені англосакська. Гляньте на мої очі й тіло: я зовсім білий там, де немає засмаги. І волосся було в мене біляве, як я був малий. Мама каже, що як я виросту, воно стане, на жаль, темно-русяве. А все-таки я англосакс. Я син войовничої раси. Ми не боїмося нічого у світі! Оця бухта — ви думаете, що я її боюся? — Очі йому спалахнули зневагою, коли він глянув на воду. — Я перепливав її в таку бурю, що матроси з шаланд опісля завдавали мені брехню, коли я про це розказував. Пхе! Страхополохи! Ми ще тисячі років тому лупили таких. Ми лупили всіх, хто стояв нам на шляху. Ми мандрували по всіх світах і всюди були переможці, на землі й на морі. Згадайте лорда Нелсона, Дейві Крокета, Поля Джонса, згадайте Клайва і Кітченера, і Фремонта, і Малюка Карсона, і безліч інших.

Хлопчик провадив далі, а Сексон, сяючи очима, лише встигала кивати.

У голові в неї промайнуло, яке це щастя мати такого сина. Все її тіло напружилось, немов у ній уже пульсувало нове, ще не народжене життя. Яка міцна порода!..

Вона подумала про себе й про Біллі — вони теж із цієї самої кремезної породи, але їх приречено на бездітність. Разом з чередою дурнів вони опинилися в пастці, на яку перетворено людськими руками цей світ.

Вона знову заслухалася хлопчика.

— Мій батько був солдатом у Громадянській війні, — розповідав той. — Він був військовий пластун і вивідувач. Південці двічі його мало не повісили як шпигуна. В бою під Вілсон-кріком він пробіг півмилі, виносячи на спині свого по-

раненого капітана. У нього досі ще сидить куля в стегні. І так усі ці роки. Раз він навіть давав мені помацати. Перед війною він полював на буйволів і ставив пастки на хижого звіра. Коли йому вийшло двадцять років, він зробився шерифом у себе в окрузі. А після війни, коли батько був за начальника поліції у Сілвер-Сіті, він повиганяв звідти всіх бешкетників та розбіяк. Він поперебував мало не по всіх штатах країни. Під час вербунку до війська за тих літ він міг хоч би й кого впорати і ще підлітком нагонив страх на плотарів Сасквегани. Його батько в бійці вбив чоловіка одним ударом кулака, — а мав же тоді цілих шістьдесят років! Коли йому полічили сімдесят чотири роки, в його другої жінки знайшлися близнята; а помер він, орючи в полі волами, коли йому стукнуло дев'яносто дев'ять років. Він саме розпріг волів і сів під деревом спочити, та так сидючи й помер. Мій батько вдався в нього; тепер він уже здорово підстаркуватий, але не боїться нічого у світі, бо теж правдивий англосакс! Він служить у поліції, але страйкарів ні разу й пальцем не зачепив. Йому все обличчя у кров розбили каміняччям, а він тільки переламав свого кийка над головою якогось галабурдника.

Хлопчак замовк, щоб віддихнутися, і глянув на Сексон.

— Е, — сказав він. — Не хотів би я бути на місці того галабурдника!

— Мене звати Сексон, — сказала вона.

— Це ваше прізвище?

— Ні, ім'я.

— Оце так! — вигукнув хлопчак. — То вам поталанило! Оце якби мене звали бодай Ерлінг! Знаєте — Ерлінг Хоробий, або Волф, або Свен, або Ярл!

— А як же тебе звати?

— Та просто Джон, — сумно відказав хлопчак. — Але я не дозволяю нікому звати себе Джоном — хай звать Джеком. Я добре наклав з десяткові хлопців за те, що надумалися кликати мене Джон або Джонні. Хіба ж це не гидко навіть чути — Джонні!

Вони вже минули вугільні склади Довгої набережної, і хлопчак скерував човна в напрямку Сан-Франциско. Су-

денце вийшло у відкриту бухту. Західний вітер подужчав і наганяв білі гребені. Човен весело мчав за вітром. Коли бризки перелітали через борт, Сексон сміялася, і хлопчак схвально поглядав на неї. Повз них проїхав поромний катер, і пасажир на верхній палубі збилися над бортом, дивлячись на човна. Від хвиль, здійснених катером, човен на чверть зачерпнув води. Сексон узяла порожню бляшанку й зирнула на хлопця.

— Оце до діла, — сказав він. — Вичерпуйте! — А коли вона скінчила, додав: — Ще один ривок — і ми на Козиному острові. Отаборимося біля Торпедної станції — там великий приплив і вода завглибшки в п'ятдесят футів. Але ж ви змогли до рубця! І нічого? Недарма ж у вас таке ім'я — Сексон. У вас у жилах англосакська кров. Ви одружені?

Сексон кивнула, і хлопчак насупив брови.

— І навіщо? Я от збираюся в мандри по світі, а вам годі й думати про таке. Ви зв'язані по руках і ногах. Одне слово, об'якорилися.

— А все-таки бути одруженою дуже приємно, — всмінулася Сексон.

— Звісно, всі одружуються, проте квапитися з цим не слід. Чому ви не могли трохи підіждати, як от я? Я теж одружуся, але тільки тоді, як стану старий і побуваю геть усюди.

Вони підпливли з завітряного боку до Козиного острова. Сексон слухняно сиділа в човні, а хлопчак згорнув вітрило й кинув невелику кітву. Потім він витяг вудочки й показав Сексон, як начеплювати на гачок принаду — солоних пічкурів. Вони закинули вудочки глибоко в воду й стали чекати.

— Скоро клює, — підбадьорював її хлопець. — Мені лише двічі за всі рази не пощастило. Може, ми тим часом попоїли б?

Незважаючи на запевнення Сексон, що вона не голодна, хлопчик по-товариському поділив свій сніданок на двох і навіть круте яйце й червонощоке яблуко розрізав пополам.

Але тріска щось не клювала. Хлопець тим часом витяг з корми човна книжку в полотняних палітурках.

— Це з безкоштовної бібліотеки, — пояснив він Сексон і заглибився в книжку, притримуючи однією рукою сторінку,

а другу наставивши на вудочку, готовий схопити її, тільки-но риба сіпне за гачок.

Сексон прочитала заголовок: «У затопленому лісі».

— Ось послушайте, — озвався хлопчак за кілька хвилин і прочитав Сексон про те, як страшна повідь затопила тропічний ліс, де саме під той час опинились якісь хлопчиська на плоті.

— Подумайте тільки! — скрикнув він. — Оце така Амазонка, коли вона розіллється. А скільки таких див по білому світі — скрізь, скрізь, опріч Окленда. Як на мене, то Окленд — це просто початок дороги. Ех, щасливі ті хлопці! У них справжні пригоди!.. Але дарма!.. Я теж колись перекинуся через Анди на верхів'я Амазонки, пройду ввесь каучуковий край і човном пропливу тисячі миль Амазонкою аж до самого гирла. Там вона така широка, що з одного берега другого й не видно, і за сотню миль від землі в океані можна напитися найчистішої прісної води.

Але Сексон не слухала його. Одна фраза яскраво врізалася їй у голову: Окленд — це простий початок дороги. Вона ніколи не дивилася на рідне місто з цього погляду. Вона завжди вважала, що тут вік звікує, та й годі. Але щоб Окленд був початком дороги? А проте — чом би й ні? Чому Окленд не може бути для неї лише проміжною залізничною станцією чи пристанню? Звичайно, тепер в Окленді залишатися не можна. Хлопчина має рацію. Окленд це початок дороги. Але куди виїхати?.. Тут плин її думок урвався, бо саме цю мить щось сіпнуло за вудку. Хлопчак підбадьорив Сексон, і вона швидко потягла волосінь, перебираючи руками; за хвилику над водою вже тріпотіла здорова блискуча тріска. Сексон зняла рибину з гачка, начепила нову принаду і знову закинула вудочку. Хлопчак загнув сторінку й відклав книжку набік.

— Скоро вона заклоє наввипередки, — сказав він.

Але риба не поспішала.

— Ви коли-небудь читали капітана Майн-Ріда? — спитав він. — Або капітана Марієта? Чи Валентайна?

Сексон похитала головою.

— І ви ще з раси англосаксів! — обурено скрикнув він. — Та в безкоштовній бібліотеці сила-силенна їхніх творів! Я маю два абонементи: мамин і свій, і щоразу забігаю, туди після школи — перед тим, як розносити вечірні газети. Я засовую книжки спереду під сорочку, і шлейки їх там тримають. Одного разу, як я розносив газети на Другій та Маркіт-стріті, на мене напав отаман тамтешніх урвіголов. Ми, звичайно, почали битися. Він хотів був дати мені під ребра, але вдарився кулаком об палітурку. Побачили б ви його кислу пику! Тоді вже я завдав йому! А вся його ватага хотіла мене опастися. Добре, що мене виручили двоє робітників-ливарників. Вони зажадали, щоб усе було як годиться. Я дав їм потримати свої книжки.

— А хто переміг? — спитала Сексон.

— Ніхто, — неохоче визнав хлопчак. — Мені здавалося, що моє брало гору, але ливарники вирішили, що нічия, бо надбиг поліцей і розігнав нас, ще як ми тільки півгодини билися. Зате скільки людей назбиралося! Душ із п'ятсот, — не менше!

Хлопчик раптом замовк і схопився за вудочку. У Сексон теж почало брати, і за дві години вони наловили разом з двадцять фунтів риби.

Пізно ввечері під'їздив маленький човник до Окленда. Вітер був свіжий, але не міцний, і човник сунув поволі, волочачи за собою велику палю, яку хлопець виловив у воді, заявивши, що її можна продати щонайменше за три долари. Світив повний місяць, тихо хлюпали хвилі припливу. Сексон упізнавала знайомі місця: ремонтні доки, Сенді-Біч, корабельні, цвяхарні, причал Маркіт-стріт. Хлопчак спрямував човна до обшарпаного причалу для човнів, що прилягав до вулиці Кастро. Вздовж берега стояли вряд шаланди, навантажені піском та нарінком. Хлопець примусив Сексон узяти собі половину влову, бо вона допомагала йому витягувати рибу, але докладно пояснив їй, що паля належить виключно йому, оскільки він сам її витяг.

Попрощалися вони на розі Сьомої та Поплар-стріту. Сексон сама подалася додому зі своєю половиною риби. І хоч

вона й стомилася за цей довгий день, усю її істоту проймала дивна піднесеність. Почистивши рибу, Сексон лягла і, засинаючи, подумала, що коли знову настануть спокійні часи, вона переконає Біллі купити човна, щоб щонеділі виїздити в море, як оце виїздила вона сьогодні.

РОЗДІЛ XVII

Сексон проспала всю ніч, не ворухнувшись, мертвим сном і вперше за кілька тижнів прокинулася свіжа й бадьора. Вона почувала себе знову собою, немов з неї спав гнітючий тягар або ж розвіялась імлиста заслона поміж нею та сонцем. Голова проясніла, залізний обруч, що так боляче здушував їй мозок, тепер зник. Їй було навіть весело. Розподіляючи наловлену рибу на три частини — для місіс Олсен, Мегі Донеґу і для себе самої, — Сексон несвідомо наспівувала якоїсь пісеньки. Вона радо потеревенила із кожною з них, а повернувшись додому, жваво заходилася прибирати у занехаяній господі. Вона поралася, співаючи, і крізь пісню їй усе чулися чарівні хлопцеві слова: Окленд — це просто початок дороги.

Все було ясно як день. Її та Білова проблема стала зрозуміла, мов найпростіша арифметична задача: якого завбільшки треба килима, щоб застелити підлогу в кімнаті стільки-то футів завдовжки й стільки-то футів завширшки? Скільки треба шпалер, щоб обклеїти стіни в такій-то кімнаті? Вона була слабувала на голову, дивні прогалини доймали її пам'ять, вона почувалась, наче сама не своя. Ну то що ж? Це все через той клопіт, в якому вона безневинна. Вона зазнала того самого, що й Біллі. Він поведився якось чудно, бо й він був сам не свій. І всі їхні знегоди — це знегоди людей, що опинились у пастці. Окленд — це пастка. Окленд — це просто місце, звідки вирушають у дорогу.

Сексон перебирала в пам'яті своє шлюбне життя: все спричинив страйк і ця скрута. Якби не страйк та не бійка

у неї перед домом, вона б не втратила свого немовляти. Якби Біллі не впав у розпач від безнадійної боротьби биндюжників, якби не безробіття — він би ніколи не почав пиячити. Якби не скрута, вони б не взяли собі пожильця, і Біллі не опинився б у в'язниці.

Сексон одне знала напевно: місто — не для неї з Біллі, не для кохання й не для малих дітей. Вихід простий: вони покинуть Окленд. Хай дурні лишаються тут, схиляючи голови перед долею. Але вони з Біллі не дурні, вони не схилять голів. Вони підуть уперед і поміряються з долею! Куди — вона не знала, та це з'ясується потім: світ широкий. Поза тісним колом гір, ген за Золотою Брамою вони знайдуть те, чого прагнуть. Хлопчак тільки в одному помилився: хоч вона й заміжня, але до Окленда не прикута. Для неї й для Біллі світ відкритий і приступний, як і для їхніх непосидючих вільних предків. Тільки дурні завше осідали десь там позаду, — дужі простували вперед. А вони з Біллі — дужі. Вони підуть уперед за рудаву смугу горбів Контра-Коста або за Золоту Браму.

Напередодні повернення Біллі Сексон завершила скромну підготовку до його зустрічі. Сексон сиділа без грошей, і якби не страх знову розсердити чоловіка, вона позичила б у Мері Донеґу на переїзд у Сан-Франциско і продала б там дещо зі свого рукоділля. Вдома був тільки хліб, картопля та солоні сардини; отож надвечір, під час морського відпливу, Сексон пішла на берег набрати скойок і назбирати палива. О дев'ятій вечора вона подалася додому з в'язанкою гілляччя та лопаткою на плечах і з цеберком скойок у вільній руці. Дійшовши до повороту, Сексон хутко перетяла освітлене електрикою місце, щоб, бува, не впізнали сусіди. Але назустріч їй підходила якась жінка; пильно глянувши на Сексон, вона враз зупинилася. То була Мері.

— Господи, Сексон! — скрикнула вона. — Невже дійшло вже до цього?

Сексон підвела на неї очі; одного погляду їй вистачило, щоб побачити всю трагедію своєї колишньої товаришки. Мері схудла, але на щоках їй грав досить підозрілий рум'янець.

Її великі очі стали гарніші й більші; вони були тепер навіть занадто великі, занадто гарячково-блискучі й неспокійні. І одягнена вона була добре, але теж занадто добре. Вся якась знервована, вона боязко оглянулася назад у темряву.

— Господи — а ти?.. — прошепотіла Сексон і не докінчила, — Ходім до мене, — нарешті додала вона.

— Якщо ти не соромишся йти зі мною... — гостро озвалася Мері, по-давньому запальна.

— Ні, ні, — заперечила Сексон. — Це через оці дрова та скойки. Я не хочу, щоб знали сусіди. Ходімо, Мері.

— Ні, Сексон, я не можу. З дорогою душею б, але не можу. Треба встигнути на найближчий потяг до Фріско. Я давно тебе чекала, стукала до тебе з чорного ходу. Але в хаті було темно. Біллі ще не повернувся?

— Завтра повернеться.

— Я читала про це в газетах, — похапцем провадила далі Мері, стурбовано озираючись. — Тоді я була в Стоктоні. — Раптом вона мало не визвірилась на Сексон: — Ти мене, звичайно, не ганиш, — правда? Я просто не могла піти знову працювати, проживши своїм домом. Мені остогидла робота. Я знемоглася, певно, та й узагалі звелася ні на що. Якби ти знала, як я зненавиділа нашу пральню ще до шлюбу! А тепер це паскудне життя!.. Як перед богом, Сексон, ти собі уявити не можеш і сотої частки цієї гидоти! О, як мені хочеться вмерти, вмерти, щоб нічого не бачити й не чути! Слухай... ні, зараз я не можу. Онде потяг уже підходить до Аделайн-стріту. Я біжу. Можна мені прийти?..

— Ану, швидше там! — пролунав нараз чоловічий голос.

З темряви проступили обриси незнайомця. Він не був робітник, — Сексон це відразу завважила. Добре вбраний, соціально він стояв далеко нижче від робітничої верстви.

— Я зараз, одну хвилинку! — благально озвалася Мері.

З тону, яким вона промовила ці слова, Сексон зрозуміла, що Мері боїться цього чоловіка, котрий волів не виходити на світло.

— Мені пора, прощавай, — обернулася Мері до Сексон, дістаючи щось із рукавички.

Вона стиснула вільну руку Сексон, і та відчула у себе на долоні маленьку гарячу монету. Сексон опиналася, силкуючись повернути монету Мері.

— Ні, ні! — благала Мері. — Заради давньої приязні. Може, ти мені колись віддячиш. Ми ще побачимося. Прощавай!

Заридавши раптом, вона обвила Сексон руками і притиснулася до її грудей, мнучи пера свого капелюшка об в'язанку гілляччя. Потім відступила на крок, уся розгарячкова й тремтяча, і зазирнула Сексон глибоко в вічі.

— Ну, вже рушай, рушай! — дався чути з темряви владний чоловічий голос.

— О Сексон... — схлипнула Мері та й зникла.

Вдома, засвітивши лампу, Сексон глянула на монету. Це були п'ять доларів, ціле багатство в її становищі. Вона подумала про Мері та про чоловіка, якого Мері так боялася. Ще одна чорна пляма Оклендові на карбі! Мері — ще одна занепащена душа. Сексон чула від когось, що такі жінки живуть пересічно лише по п'ять років. Вона глянула на монету й викинула її в зливальницю. Заходячись чистити скійки, вона ще почула, як забрязкотіла монета, скочуючись по трубі.

Наступного ранку Сексон полізла під зливальницю, розкрутила трубу і витягла монету — і все це заради Біллі. Всі казали, що в'язнів тримають на голодних харчах; ні, після місяця в'язничної пайки не могла вона поставити перед Біллі самі скійки та черствий хліб! Біллі так любив густо намазати масла на хліб, любив їсти соковитий, товстий біфштекс, засмажений на сухій гарячій сковороді, і запивати його справжньою кавою, та ще й мати її досхочу!

Біллі прийшов аж після дев'ятої, і дружина зустріла його у своїй найкращій хатній сукні.

Сексон дивилася, як він повільно ступав сходами на ганок, і, якби не сусідські діти, що повітріщалися на нього через вулицю, стрілою підбігла б до чоловіка. Не встиг Біллі покласти руку на клямку, як двері перед ним розчинилися, а причинити їх він мусив уже спиною, бо руками поспішив обняти Сексон. Ні, він не снідав; але тепер, коли вона з ним, йому і їсти не хочеться. Він тільки поголився в перукарні

і всю дорогу пройшов пішки — не було грошей на трамвай. От якби помитись та змінити білизну! Хай вона не підходить до нього, доки він такий брудний!

Закінчивши всю цю процедуру, Біллі сів у кухні, дивлячись на Сексон, що поралася біля плити. Йому відразу впало в око, чим вона палить, і він запитав, звідки це в неї. Сексон розповіла йому все: як вона збирала паливо на березі, як перебилася цей місяць, не вдаючись до спілки; а коли обоє посідали за стіл, розповіла й про вчорашню зустріч із Мері. Про п'ять доларів вона, однак, змовчала.

Біллі раптом перестав жувати перший кусень біфштексу. Вираз його обличчя злякав її. Він тут-таки виплюнув м'ясо на тарілку.

— Ти взяла в неї гроші на м'ясо? — звинувально промовив він, — У тебе не було грошей, різник на віру не дасть, а проте м'ясо ось... Так чи ні?

Сексон тільки похилила голову.

В очах його промайнув страшний, бездонний погляд, холодний і стриманий, — такий погляд вона вперше побачила в Біллі ще у Візл-парку, коли він бився із трьома ірландцями.

— Чого ти ще накупила? — спитав він не брутально й не сердито, а з крижаною люттю в голосі, що її не могли віддати ніякі слова.

Сексон, однак, як це не дивно, заспокоїлася. Хіба не все одно? Чого ж іншого можна сподіватися від Окленда? Адже це все лишиться позаду, коли вони виїдуть звідси, коли Окленд стане просто початком дороги.

— Кави й масла, — відповіла вона.

Він викинув на сковороду м'ясо з обох тарілок, пакетик масла й намащений хліб і туди ж таки висипав каву з бляшанки. Потім вийшов на двір і викинув усе в смітницю. А каву з глечика вилив у зливальницю.

— Скільки ще в тебе залишилося? — запитав він.

— Три долари вісімдесят центів, — порахувала вона, віддаючи йому гроші. — За м'ясо я заплатила сорок п'ять центів.

Біллі глянув на гроші, теж порахував їх і вийшов до передпокою. Сексон чула, як відчинились і зачинились двері, і зрозуму-

міла, що гроші він викинув на вулицю. Коли він повернувся до кухні, перед ним на чистій тарілці лежала смажена картопля.

— Ти знаєш, дешева рибка — погана юшка, Робертси цього не люблять, — промовив Біллі. — Але, далєбі, від такого підживку мені аж верне. Воно ж смердить!

Біллі глянув на смажену картоплю, на шмат черствого хліба і склянку води, яку дружина саме ставила біля його тарілки.

— Не турбуйся, — всміхнулася Сексон, коли він завагався. — Це все не заплямоване.

Він скинув на неї швидким поглядом — чи вона, бува, не глузує, — зітхнув і сів до столу. Але за хвилику схопився знову й простяг до неї руки.

— Я зараз попоїм, але дай мені перше з тобою наговоритись, — мовив він, сідаючи й міцно стискаючи її в обіймах. — Та й вода не кава, вистигне — не зіпсується. А тепер послухай: на цілому світі ти для мене одна-єдина.

Ти не відсахнулася від мене й не злякалася того, що я допіру зробив, і я дуже радий. Забудьмо про Мері. І моє серце не камінь — мені її шкода, як і тобі, і я все зроблю для неї. Я б їй ноги мив, як колись Христос. Я був би годував її за своїм столом, дав би їй притулок під своїм дахом. Але це ще не підстава, щоб користуватися з її заробітків. А тепер забудьмо про неї. Подумаймо краще про себе: зараз є тільки ти і я, ти і я, і к бісу весь світ! Решта все дурниця! Більше тобі ніколи не доведеться мене боятися. Мені з віскі не по дорозі, а тому годі пити! Я мов здурів і зле поводився з тобою. Та це все минуло й такого ніколи більше не станеться. Я хочу почати нове життя.

Тепер послухай-но сюди! Мені не треба було так хапатися. А я хапався. Треба було перше порадитися з тобою. А я не порадився. Знаєш, який я гарячковий! Отож ця гарячковість і підвела мене. Але якщо ти можеш себе стримати на рингу, то можеш і в родинному житті. Тільки я не встиг подумати. Несила мені було це перетравити — ну от несила! Та й ти б не хотіла, щоб я з цим мучився — так само, як і я б не хотів, щоб ти терпіла щось тобі не любе.

Сексон випросталася в Біллі на колінах і пильно глянула на нього, запалившись якоюсь думкою.

— Біллі, ти це направду?

— Звісно, направду.

— Ну, тоді і я тобі скажу щось, чого й мені несила довше терпіти. Як на мене, то краще вже смерть.

— То що це? — запитав він, перемовчавши.

— Це залежить від тебе, — мовила вона.

— То випалюй.

— Ти ще не знаєш, на що йдеш, — попередила вона. —

Може, ліпше тобі відступитися, доки не пізно.

Біллі вперто похитав головою.

— Як несила тобі терпіти, то й не терпітимеш. Шквар!

— По-перше, — почала вона, — годі вганяти за скебами.

Біллі розкрив був рота, але стримав мимовільний протест.

— А по-друге, — годі з Оклендом.

— Ну, цього я вже не розумію.

— Годі з Оклендом. Годі жити в Окленді. Як на мене, краще вже смерть. Покиньмо все — і виїдьмо звідси.

Біллі помалу оцінював її пропозицію.

— Куди? — запитав він нарешті.

— Будь-куди. Абикуди. Викури цигарку й поміркуй над цим.

Він похитав головою, уважно дивлячись на Сексон.

— Ти це справді? — спитав він перегодом.

— Еге ж. Мені так само хочеться здихатись Окленда, як тобі хотілося здихатись біфштекса, кави й масла.

Сексон бачила, як напружує Біллі всю свою істоту, перш ніж відповісти.

— Тоді гаразд, якщо тобі цього так хочеться. Заберемося з Окленда. Хоч би й назавше. Хай йому чорт, цей Окленд не дав мені нічого доброго. Либонь, я потраплю заробити на нас двох і деінде. А тепер, коли з цим вирішено, скажи мені, за що ти маєш серце на Окленд?

І Сексон розповіла йому все, про що передумала, виклала цілий звинувальний акт проти Окленда, нічого не оминувши — ані свого недавнього візиту до лікаря Гентлі, ані пиятики Біллі. А Біллі тільки обійняв її ще дужче і знову запевнив у своїй непохитності.

Час збігав. Смажена картопля захолола, у грубці погасло. Сексон скінчила. Тоді Біллі підвівся, не випускаючи її з обіймів, і глянув на картоплю.

— Задубіла, — усміхнувся він до Сексон. — А ти знаєш що? Вберись-но якнайкраще. Ми підемо погуляємо, десь поїмо й ушануємо цей день. Треба ж нам відзначити його, раз ми вирішили поставити все на карту й забратися звідси з усіма манатками. І ми не йтимемо пішака. Десять центів мені може позичити голяр на переїзд, та і я ж маю дещицю, щоб заставити, і ми погуляємо на славу.

Цією «дещицею» виявилися кілька золотих медалей, що їх одержав колись Біллі за свої боксерські виступи на аматорських змаганнях. Дядькові Сему, заставникові, ці медалі були по знаку, і коли Біллі виходив звідти, в кишені у нього весело побрязкувала жменя срібла.

Біллі тішився, як дитина, і Сексон тішилася разом з ним. Зупинившись на розі коло тютюнової крамнички купити пачку тютюну, він раптом передумав і взяв цигарок.

— Гуляй, душа! — засміявся Біллі. — Сьогодні — щоб усе найкраще, навіть фабричні цигарки. І досить з нас шинків та японських їдалень. До Барнума — і край!

І вони подалися до ресторану на розі Сьомої та Бродвея, де були уряджали колись свою шлюбну вечерю.

— А давай-но вдамо, наче ми не одружені, — запропонувала Сексон.

— Чудово! — зрадів Біллі. — Візьмемо окремих кабінет, і офіціант щоразу стукатиме у двері, перш ніж увійти.

Але Сексон це вже визнала надмірним.

— Ні, Біллі, з нас забагато здеруть. Доведеться давати йому на чарку за його стукання. Ми собі посидьмо в загальній залі.

— Замовляй, що хочеш, — гостинно заявив Біллі, коли вони сіли. — Що ти скажеш про м'ясо по-родинному — всього півтора долара?

— Та щоб добре підсмажене, — розохотилася Сексон. — І якнайкращої кави. Тільки спершу устриці: я хочу їх порівняти з устрицями зі Скелястого муру.

Біллі кивнув головою і глянув на неї з-за меню.

— Тут є сойки; замов їх і пересвідчись, чи вони зрівняються з твоїми?

— Ай замовлю! — скрикнула Сексон, і очі її блищали. — Світ — наш. Ми подорожні й просто мандруємо через це місто.

— Так, справді, — згодився неухважно Біллі, вдивляючись у шпальту театральних оголошень, а тоді підніс очі від газети — У Бела денна вистава. Ми можемо купити квитки за чверть долара... Але ж чорти б його батькові, ото не поталанило!

І такий запеклий та гнівний був його вигук, що Сексон пройнялася тривою.

— Чом же я раніше не збагнув! — нарікав Біллі. — Треба було піти до «Форума» попоїсти. Це шикове кубло, де такі молодці, як Рой Бланшар, розтринькують нашу кривавицю.

Біллі з Сексон придбали квитки до театру Бела, але було ще рано, і вони зайшли тим часом до кіно на Бродвеї. Спершу показали фільм з ковбойського життя, а тоді французьку комедію і, нарешті, драму з сільського побуту, дія якої відбувалася десь у центральних штатах. Починалося сценою на фермерському подвір'ї. Промінь сонця золотив ріг клуні й огорожу, а на землі лежала клаптівата тінь від широколітвих дерев. По подвір'ї снували перевальцем кури, індики й качки. Здоровезна льоха зі своїми сьома поросятами нецеремонно й самовпевнено прокладала собі шлях між курей, а кури помщалися за це на поросятах, дзьобаючи їх, коли ті відставали від матері. З-за огорожі дрімливо дивився кінь і час від часу розмірено й лінькувато помахував хвостом, що зблискував на сонці.

— Відчуваєш, як жарко, скільки тут мух! — прошепотіла Сексон.

— Звичайно. А хвіст у нього! Зовсім як живий! Еге, мене не обдуриш, коник упертий, певно, знає, як закидати хвоста впоперек віжок. Я б не здивувався, якщо названо його Залізним Хвостом.

По подвір'ї пробіг пес. Льоха злякалася й кумедними стрибками кинулась навтіки разом зі своїм потомством, а за

ними погнався пес. На сцену вийшла дівчина: крилатий капелюшок висів у неї на спині, а в полі фартуха було зерно, яке вона стала розсипати птиці. Згори позліталися голуби і собі теж почали дзьобати зерно. Повернувся пес, але заклопотанептаство не звертало на нього уваги, і він походжав собі поміж нього, вихляючи хвостом та всміхаючись до дівчини. А з-за огорожі кивав головою кінь і досі метляв хвостом.

Потім надійшов юнак, і досвідчена кінематографічна аудиторія відразу вгадала, що це герой. Але Сексон не вважала на любовну інтригу, на ревне благання хлопця і на соромливий опір дівчини; перед очима в неї все стояли кури, клаптуватий затінок під деревами, залята сонцем стіна клуні, дрімливий кінь, що безнастанно помахував хвостом.

Сексон щільніше притулилася до Біллі, а її рука, протисись йому під ліктем, шукала його пальців.

— О Біллі, — зітхнула вона. — Я б умерла зі щастя, якби там пожила!

А коли фільм закінчився, вона запропонувала зостатися й подивитись його вдруге, бо до театру було ще рано.

Почався новий сеанс, і відколи на екрані знову з'явилося фермерське подвір'я, Сексон проймалася щораз більшим збентеженням. Тепер вона розглянула все детальніше. Вона побачила поля, хвилясті пагорби і небо з білими плямами хмар. Вона вже впізнавала декотрих курей, особливо войовничу стару квочку, що не боялася льохи і запекло насакувала на поросят та мстиво хапалася до зерна, Сексон дивилася на пагорби за полями, на широкий обрій і вдихала повними грудьми цей простір, дозвілля та супокій. Сльози затуманили її очі, і вона, радісна й щаслива, тихо заплакала.

— Я знаю, що зробив би з цим конем, якби він устругнув мені хвостом яку штуку, — прошепотів Біллі.

— А я знаю, куди ми подамосся з Окленда, — заявила Сексон.

— Куди?

— Туди.

Біллі глянув на неї і перевів очі услід за її поглядом: на екран.

— О, — зітхнув він, подумав і додав за хвилю: — А чому б пак ні?

— Біллі, то ти згоден?

Губи Сексон аж тремтіли, і шепіт її було насилу чути.

— А певно, відказав Біллі, — сьогодні він був по-королівському щедрий. — Я не я, коли не буде так, як ти хочеш... Мене самого завше вабило село. Еге! Я бачив, як отаких коней продавали за півціни... а я вмю їхній нороров приборкувати.

РОЗДІЛ XVIII

Ще тільки вечоріло, коли Біллі й Сексон, повертаючись із театру, вийшли з трамвая на розі Сьомої та Пайн-стріту. Вони разом купили дечого в крамниці й розійшлися: Сексон рушила додому готувати вечерю, а Біллі — до товаришів-биндюжників, що страйкували цілий місяць, доки він сидів у в'язниці.

— Бережи себе, Біллі! — гукнула йому Сексон навздогін.

— Звісно, — відказав він, усміхнувшись до неї через плече.

Серце Сексон тьохнуло від цієї усмішки. Це була його давня люба усмішка, яку вона хотіла завжди бачити у нього на обличчі і заради якої, озброєна своєю власною життєвою мудрістю та мудрістю Мерсідіз, вона ладна була кинутися в найзапеклішу у світі боротьбу. Думка про це яскраво спалахнула в її мозку, і, гордовито всміхнувшись, Сексон пригадала всі свої гарненькі деталі туалету, розкладені й розвішані вдома у шафі та комоді.

За три чверті години вечеря була готова, залишалось тільки кинути баранячі котлети на сковороду, коли почується хода Біллі надворі. Сексон сиділа й чекала. Нарешті хвіртка хряснула, але замість Біллиних кроків Сексон почула безладний тупіт кількох пар ніг. Сексон притьмом опинилася коло дверей. На порозі стояв Біллі, але не той, з яким вона

нешодавно попрощалася. Поруч був малий хлопчик, тримаючи в руках його капелюха. Обличчя Біллі щойно помили, чи, певніше, — обілляли водою, бо вся сорочка й плечі в нього були мокрі. Його світле вогке волосся прилипло до лоба і потемніло від крові, що запеклася на голові. Обидві руки нерушно звисали вздовж тіла. Проте лице його було спокійне, і він навіть усміхався.

— Все гаразд, — заспокоїв він Сексон. — Оце штука скоїлася! Трохи полатали боки, але не біда. Він обережно переступив поріг. — Заходьте, хлопці. Ми всі пошилися в дурні.

За ним увійшли хлопчик з капелюхом, Бад Строзере, ще один биндюжник, якого Сексон знала, і двоє незнайомців. То були кремезні високі хлопці; вони зняковівло дивилися на Сексон, немов побоюючись її.

— Все гаразд, Сексон, — знову почав Біллі, але Бад урвав його:

— Перш за все треба покласти його в ліжку й розрізати одержу. Обидві руки в нього поламано, а оце й штукарі, що наробили лиха.

Він показав на двох незнайомців, які потупилися й ще зняковівліше стали переступати з ноги на ногу.

Біллі сів на ліжку, і, доки Сексон тримала лампу, Бад із незнайомцями розрізали й зняли з нього піджака, верхню та спідню сорочку.

— Не схотів піти до приймального пункту, — озвався Бад до Сексон.

— Ні за що у світі, — підтвердив Біллі. — Я послав по доктора Гентлі, і він скоро буде. Мої руки — все моє багатство. Досі вони служили мені непогано. І я теж мушу про них подбати. Не хочу, щоб якісь студенти вчилися на моїй шкурі.

— Але як же це сталося? — запитала Сексон і перевела погляд з Біллі на незнайомців, ошелешена їхньою взаємною приязністю.

— О, вони молодці! — озвався Біллі. — Вони просто помилилися. Це биндюжники з Фріско, і вони прийшли нам на допомогу — чимало їх.

Почувши ці слова, обоє биндюжників начебто трохи по-веселішали й кивнули головами.

— Еге ж, місіс, — хрипко промовив один з них. — їй-бо, це чиста помилка... лукавий збив з пантелику.

— У кожному разі — могорич за вами, — всміхнувся Біллі.

Сексон аніскілечки не гарячкувала й узагалі ледве чи була збуджена. Чого ж іншого можна було сподіватися від Окленда? Стільки вже ж лиха наробив він їй та її близьким! До того ж Біллі було поранено не дуже серйозно. Переломи на руках і побита голова загояться. Сексон принесла стільці й усіх посадила.

— А тепер розкажіть мені, що трапилося, — попрохала вона. — Я ніяк не зрозумію, чому ці парубки перебивають моєму чоловікові руки, а тоді проводять його додому і ще воркують з ним!

— І справді, — погодився Бад Строзере. — Бачте, сталося це таким чином...

— Заткай рота, Баде! — перебив його Біллі. — Ти ж нічого не бачив.

Сексон глянула на сан-франциських биндюжників.

— Ми приїхали сюди на підмогу, бачивши, що оклендським товаришам непереливки, — почав один з них. — І декотрим страйколомам уже показали, що упряж — то ще не вся на світі робота. Отож ми з Джексоном видивлялися туди-сюди, де б його злапати такого голубка. А тут, як на гріх, саме ваш чоловік поспішає. І тільки він...

— Стривай, — урвав його Джексон, — не так! Бачте, своїх хлопців-биндюжників ми знаємо кожного в лице. Ну, а вашого чоловіка ні разу раніше не бачили, бо ж він...

— Як то кажуть, був тимчасово вилучений, — знову перебрав мову перший биндюжник. — Отож як ми побачили його, то подумали, що це, мабуть, страйколом тікає від нас завулком...

— Знаєш, той, що за бакалійнею Кембела, — докинув Біллі.

— Еге ж, за бакалійнею, — провадив далі перший биндюжник. — Ми були певні, що він з тих телепнів, що їх на-

йняли за посередництвом Мюрея та Реді, і що він хоче поза огорожами прошмигнути до стаєнь.

— Колись і ми з Біллі спіймали там одного, — вставив Бад.

— Отож ми гав не ловимо, — повів далі Джексон, звертаючись до Сексон. — Це-бо нам не первина, знаємо, як дошкулити цим капосникам. Ну, й так ми злапали вашого чоловіка в завулочку.

— Я шукав там Бада, — пояснив Біллі. — Хлопці сказали мені, що він десь у тому кінці завулка. Коли це підходить Джексон і просить у мене сірника.

— Отут я й узявся до роботи, — озвався перший биндюжник.

— Що за роботи? — не зрозуміла Сексон.

— А оцієї самої. — Робітник показав на Білліну покалічену голову. — Я приголомшив його. Він упав додолу, як підрізаний бик, а потім насилу підвівся на коліна, забубонів, — манджайте, мовляв, на своїх двох, доки вони ще цілі... Видко, памороки йому забило, чисто, як з перепою. І тоді ми й зробили це.

Чоловік замовк, вважаючи розповідь скінченою.

— Тоді перебили йому ломом обидві руки, — пояснив Бад.

— Допіру як кістки хруснули, я опам'ятався, — підтвердив Біллі. — А оці двоє стоять та й зуби шкірять. «Це тобі відіб'є охоту на часину», — приказує Джексон. А Енсон і собі: «Цікаво, як ти, небоже, правитимеш тепер кіньми». Тоді Джексон: «Треба йому дати ще на щастя»... — і трісь мені кулаком по зубах.

— Ні, — заперечив Енсон, — це я тебе тріснув.

— Ну, тут мені знов у голові замакітрилося, — зітхнув Біллі. — А коли опам'ятався — бачу, Бад, і Енсон, і Джексон обливають мене водою з колонки. А тоді ми всі втекли від репортера і разом пішли додому.

Бад Строзере показав свого кулака зі свіжою уразкою.

— Репортеріві страх кортіло дізнатися, що до чого! — сказав він. І вдався до Біллі: — Ось чому я звернув на Дев'ятій і наздогнав вас аж на Шостій.

За кілька хвилин прибув лікар Гентлі й випровадив чоловіків з кімнати. Ті, дочекавшись, коли він скінчив

перев'язування, і пересвідчившись, що Біллі почувається непогано, попросилися й пішли. Лікар Гентлі мив на кухні руки і давав Сексон останні вказівки. Витираючись рушником, він повів носом і глянув на плиту, де щось булькало в горняткові.

— Скойки, — сказав він. — Де ви їх купили?

— Я їх не купувала, — відповіла Сексон. — Сама набрала.

— Невже на болоті? — запитав він, раптово зацікавившись.

— Атож.

— Викиньте їх! Викиньте швидше! В них згуба і смерть! Тиф. У мене було вже три випадки, і все через ці скойки з болота.

Коли лікар пішов, Сексон слухняно виконала його наказ. Ще один злочин Окленда, подумала вона, Окленд — пастка: кого не заморить голодом, того отрує.

— Ну, як тут не запити, — застогнав Біллі, коли Сексон вернулася до нього. — Чи ти чула коли таке? Скільки я борюся на рингу, — ніколи жодної переламаної кісточки, а тут — раз-два і обом рукам капець!

— О, могло бути ще гірше, — лагідно всміхнулася Сексон.

— Як то?

— Вони могли скрутити тобі в'язи.

— Хіба що. Ні, Сексон, ти мені скажи, що могло бути гірше?

— І скажу, — впевнено озвалася Сексон.

— То що?

— Хіба не гірше було б, якби ти залишився в Окленді, де таке може статися і вдруге, і втретє?

— Та який з мене буде фермер за плугом з двома оцупками замість рук? — затаївся Біллі.

— Доктор Гентлі запевняє, що вони зростуться і там, де перелом, стануть ще міцніші, як були. Та ти й сам знаєш, що так завжди, коли простий перелом. А тепер заплющ очі й засни! Ти так знемігся, — заспокойся і перестань думати.

Біллі слухняно заплющив очі, а Сексон лагідно просунула йому під потилицю прохолодну руку й так сиділа нерухомо.

— Як приємно, — прошепотів він, — ти така прохолодна, Сексон. Твоя рука і ти, вся ти. Бути біля тебе — однаково, що вийти на свіже нічне повітря після танців у задушній залі.

Перемовчавши кілька хвилин, Біллі нараз почав тихенько сміятись.

— Чого це ти? — здивувалася Сексон.

— Нічого, так. Я лише подумав, як ці бовдури мені наклали, мені, що дався взнаки стільком скебам!

Уранці Біллі прокинувся в кращому настрої. Пораючись на кухні, Сексон почула, як він натужно виводить якісь чудні фіюритури.

— Я навчився нової пісні — ти її зовсім не знаєш, — похвалився він, коли Сексон увійшла до спальні зі склянкою кави в руках. — Я запам'ятав тільки приспів. Старий батько дає науку наймитові, що хоче взяти його дочку. Цю пісню любила співати Мемі, за якою бігав Біллі Мерфі перед одруженням. Пісня страх як жалісна. Мемі й разу не могла доспівати її без сліз. Отут хор підхоплює — але пам'ятай, це примовляє старий батько.

І дуже врочисто — хоч не меншою мірою фальшиво — Біллі заспівав:

Дочку мою не бий, люби-и-й,
Шануй, як рідну матір.
Зате я відпишу тобі
По смерті ферму й хату,
Вівцю й коня, корову й плуг
І всіх курчат в садо-о-очку...

— Так мені припали до серця курчата в садочку, — пояснив Біллі. — Знаєш, оті вчорашні кури в кіно нагадали мені цю пісеньку. Колись і в нас у садочку бігатимуть курчата, еге ж, стара?

— І дочка, — додала Сексон.

— А я колись скажу, як і цей стариган, такі самі слова до наймита, — розмріявся Біллі. — Адже викохати дочку не довго, якщо не спішити.

Сексон добула з футляра давно забуте укулеле й настроїла його.

— У мене теж, Біллі, є пісня, якої ти ніколи не чув. Її завжди наспівує Том. Йому аж жижки трусяться заорендувати клапоть державного ґрунту й завести господарство, тільки Сара не хоче й думати про це. Ну, то слухай, яка це пісня:

Буде в нас маленька ферма,
Кінь, кабанчик і корова.
В полі йтиму я за плугом,
Ти везтимеш возом дрова...

— Тільки за плугом, мабуть-таки, доведеться мені ходити, — всміхнувся Біллі. — А знаєш, Сексон, заспівай-но «Жнива». Це теж фермерська пісня.

Проспівавши, Сексон схопилася, що кава захолюняє, і примусила чоловіка взятися до їжі. Біллі був зовсім безпорадний з перебитими руками, тож вона годувала його, як немовля, а годуючи, розмовляла з ним.

— Ось послухай-но мене, — промовив Біллі, переводячи дух між двома ковтками кави. — Коли ми отаборимося на селі, в тебе буде кінь, про якого ти мріяла ціле життя, — твій власний кінь. Ти їздитимеш верхи, запрягатимеш його; схоцеш, продаси, — одне слово, твій, і край!

За хвилику він знову забалакав:

— Нам дуже стане у пригоді те, що я знаюся на конях, — на селі то, як знахідка. Я завжди зможу знайти собі роботу біля коней, хай навіть і не за спілчанським тарифом. А решту фермерської науки я швидко осягну... Пам'ятаєш той день, коли ти вперше сказала мені про своє бажання мати верхового коня?

Сексон таки пам'ятала той день і тепер насилу стримала сльози, що наvertsались їй на очі. Здавалося, знову наплинуло хвилику щастя, і вона багато що пригадала — усі ті райдужні сподіванки на життя з Біллі, ще до того, як настала скрута. І ось ці сподіванки знов ожили. Ну, що ж, коли доля не хоче здійснити їх, вони самі це зроблять, і той фільм стане для них живою дійсністю.

Пройнявшись раптом напівудаваним страхом, Сексон скралася до кімнати, де помер Берт, і уважно приглянулася до себе у дзеркалі на комоді. Ні, вона майже не змінилася. Вона ще досить озброєна для боротьби за кохання. Вона не вродлива, це для неї не таємниця. Але ж Мерсідіз казала, що великі жінки в історії, які завойовували чоловіків, — теж не були вродливі. Проте, придивляючись до свого образу в дзеркалі, Сексон мусила визнати, що вона непогана. Вона вивчала свої великі сірі-сірі очі, завжди жваві й мінливі, що на їхній поверхні і в глибині завжди світилися думки, спливали одні й виринали інші. А брови в неї чудові, — це безперечно: тоненькі, мов намальовані пірцем, трошки темніші за яснокаштанове волосся, вони дуже личили до її неklasичного жіночного носа, який аж ніяк не свідчив про слабку вдачу, ба навіть навпаки — був задержуватий, мало не зухвалий.

Сексон бачила, що обличчя її трохи змарніло, губи були не такі червоні, як колись, а свіжий тон шкіри прибляк. Але все це вернеться! Губи її не лежали рожевим пуп'янком, як у панночок з модних журналів. Сексон особливо оглянула свій рот — ні, він зовсім не поганий, навіть дуже милий, створений, щоб сміятися і викликати сміх в інших. І вона почала всміхатися, — так, що в куточках рота поробилися ямки. Вона знала, що коли всміхається, люди мимоволі відповідають їй усмішкою. Потім вона всміхнулася самими очима — то був її власний фокус — і нарешті, закинувши голову, засміялася і очима й ротом, милуючись рівною смужкою своїх білих міцних зубів.

Вона згадала, як похвалив її зуби Біллі ще того вечора в «Джерманії», коли дав одкоша Чарлі Лонгові. Він сказав, що вони не великі й не дрібні, як у дитини, саме в міру і... дуже їй личать; а потім сказав ще: «Вони такі гарні, що хочеться їх з'їсти».

Сексон пригадала всі Білові компліменти. Його захоплення, його закохані слова й похвали були для неї найдорожчий, найкоштовніший скарб. Він казав, що її шкіра свіжа, м'яка, як оксамит, і ніжна, як шовк. Сексон закотила рукав до плеча, потерлася щокою об руку й прискіпливо приглянулася,

чи й справді шкіра її така вже ніжна. Він ще казав, що вона «солодка» і що він не розумів цього слова, доки не спізнав її. І казав ще, що голос її дихає прохолодою і що, коли вона говорить, у нього таке відчуття, немовби вона кладе руку йому на чоло. А голос її проймає його всього, наче вечірня прохолода. Він порівнював цей голос до подиху морського надвечірнього вітру після пекучого дня. А коли вона говорить стиха, її голос лунає так оксамитово й мелодійно, як віолончель в оркестрі.

Біллі називав її своїм Еліксиром Життя, чистокровкою, гарячою і сміливою, чутливою, витонченою і ніжною. Йому подобалася її одіж. Він казав, що вбирається вона — просто мрія і що кожна одежина Сексон — така сама частка її самої, як і свіжість її голосу й шкіри, як аромат її волосся.

А її стан! Сексон стала на стільця і нахилила дзеркало, щоб побачити себе від пояса до закаблуків. Вона розправила й трохи підбрала спідницю. Ні, щиколодки не погрубшали, дозрілі литки не розпливлися надміру. Сексон оглянула свої стегна, груди, шию, поставу голови — і задоволено зітхнула. Біллі, певно, таки має рацію, коли каже, що вона збудована, як французенка, і щодо ліній та форм може заткнути за пояс навіть Анету Келерман.

Тепер, перебираючи все в пам'яті, Сексон згадувала, чого тільки не наговорив їй Біллі. А її губи! Тієї неділі, як освідчився їй у коханні, він сказав, що йому приємно стежити за її губами, коли вони балакають, бо кожний рух їхній — мов лоскітливий поцілунок. Того ж таки дня надвечір він ще сказав, що вона сподобалася йому з першого погляду. Він хвалив її як господиню, казав, що після шлюбу дістає кращий харч, живе вигідніше, частує товаришів, та ще й відкладає гроші. І ще вона згадала, як він був схопив її в обійми й скрикнув, що вона найкраща жіночка у світі.

Сексон ще раз глянула на себе в дзеркало, підтягнулась, обсмикнула спідницю і залишилася собою вдоволенна: ось вона яка пружна й миловида! І вона переможе. Якщо Біллі по-чоловічому привабливий, то вона як жінка — не згірша від нього. Вони з Біллі — чудова пара. І вона варта всього, що він міг їй дати, всього найкращого. Але вона не засліплювалася:

чесно зважаючи свої власні хоби й переваги, вона так само чесно зважувала і його. Коли Біллі був собою, був справжнім Біллі, коли його не заїдали турботи, не мучила безвихідь, не дурманила горілка, — він, її мужній хлопчик і коханець, теж був вартий усього, що вона давала йому і що могла дати.

Сексон востаннє глянула в дзеркало. Ні! Вона не вмерла, як і не вмерло Білліне кохання, як і не вмерло її кохання. Потрібен тільки сприятливий ґрунт, і їхнє кохання забує й розквітне. Вони заберуться з Окленда і підуть шукати того сприятливого ґрунту.

— О Біллі! — гукнула вона йому через переділку, все ще стоячи на стільці й нахиляючи дзеркало вперед і назад, щоб бачити своє відбиття від щиколодок і литок аж до щік, розпалених задьористим рум'янцем.

— Агов? — озвався Біллі.

— Я закохана сама в себе! — заявила вона.

— А що це за чудасія? — почувся його здивований голос. — Чого це ти раптом?

— Того, що ти мене кохаєш, — відказала вона. — Я люблю кожну дрібку себе, бо... бо... ну, бо ти кохаєш кожну дрібку мене.

РОЗДІЛ ХІХ

Дні збігали непомітно й приємно: Сексон багато працювала — годувала й доглядала Біллі, поралася по господарству, складала плани на майбутнє і розпродувала свої власні вишивані дріб'язки. Важко їй було вирвати в Біллі згоду на цей продаж, але вона таки вблагала його.

— Я ж продам тільки те, чого сама не вдягала, — доводила вона. — Хіба я собі нового не надбаю, коли ми десь осядемо на новому місці?

Неспродані речі, а також скатертини й зайву одягу, свою та Біллі, вона залишила в Тома на схованку.

— Що ж, ставай на чолі, — заявив Біллі. — Це твій замір. Як скажеш, так і буде. Ти — Робінзон Крузо, а я твій П'ятниця. Ти вже надумала, куди ми вирушимо?

Сексон похитала головою.

— І як ми помандруємо?

Вона піднесла одну ногу, а тоді другу. На ногах у неї були грубезні дорожні черевики, які вона цього дня почала розношувати.

— На своїх двох, еге ж?

— Так прийшли наші предки на Захід, — гордо відказала Сексон.

— Це вже пахне бурлакуванням, — зауважив Біллі. — А я щось не чував, щоб жінки бурлакували.

— Ну, то почувеш. А що тут ганебного — мандрувати пішки? Таж моя мати пройшла пішки трохи не через усі прерії! І майже всі матері за тих часів так мандрували. А що люди скажуть — мені байдуже. Наше плем'я мандрувало світами одвіку і так само й ми помандруємо шукати шматка землі, щоб осістися й зажити по-людському.

За кілька днів, коли рана на Біловій голові більш-менш загоїлась і кістки рук почали зростатися, він уже міг підводитись, але все ще був безпорадний щось робити, бо обидві руки мав у лубках.

Лікар Гентлі не тільки погодився, а навіть сам запропонував, щоб вони розраховалися з ним пізніше, коли справи в них налагодяться. Але на ревні розпитування Сексон про державну землю нічого не міг відповісти, хіба лише те, що, на його думку, часи, коли роздавалися ті ділянки, давно вже минули.

Том, навпаки, запевняв, що державної землі є досхочу. Він розповідав про озеро Гані, про округи Шаста і Гамболт.

— Але туди проти зими виряджатися не можна, — радив він Сексон. — Вам треба податися на південь, до тепліших країв — ну, хоча б уздовж узбережжя. Там не буває снігу. Знаєте що? Прямуйте на Сан-Хозе та Салінас і біля Монтері вийдете на узбережжя. Там далі на південь державні землі вперемішку з лісовими масивами та мексиканськими ранчо.

Місцевість там дуже дика, і битих шляхів майже нема. Люди розводять саму худобу. Але там є глибокі долини, де ростуть секвої, і на схилах гір, що спадають до океану, трапляються добрі ділянки родючого ґрунту. Торік я розмовляв з одним хлопцем, що попоміряв ті гори. І я був би подався туди, як і ви, коли б не Сара. Там і золото знайдено, і золотошукачів уже чимало набрело, і дві-три золоті копальні відкрилися. Але золото лежить далі, вбік від узбережжя. Ви могли б туди заглянути.

Сексон похитала головою.

— Ми шукаємо не золота, а курей і клаптя землі на гордину. Давно колись наші предки мали більше за нас надії на золото, а що від того полишилося?

— Либонь, ти маєш слухність, — погодився Том. — Вони завше гналися за надто великим і втрачали тисячі менших можливостей під самим носом. Хоча б твій батько. Він казав, що продав три ділянки на Маркіт-стріті у Сан-Франциско по п'ятдесят доларів кожна. А тепер їхня ціна п'ятсот тисяч. А дядько Віллі! Мав стільки ранчо! Але хіба задовольнився тим? Де б пак! Заманулося йому стати скотарським бароном, чистим тобі магнатом. А помер нічним сторожем у Лос-Анджелесі, дістаючи сорок доларів на місяць. Тепер зовсім інший дух часу. Тепер усім заправляють великі компанії, а ми — дрібненька рибка. Родичі наші розповідали, що колись вони жили в Західному заповіднику. Це приблизно там, де тепер штат Огайо. Кожен міг тоді завести собі ферму. Треба було тільки запрягти волів і йти за шарабанами тисячі миль на захід до самого Тихого океану. І всі оті тисячі миль та мільйони ферм тільки й чекали, коли їх загосподарюють. Сто шістдесят акрів! Пхе! За тих давніх літ в Орегоні не знали ділянок менших, як по шістсот сорок акрів.

Духом тих часів була незаймана земля, і то подостатком її. Але коли наші досягли Тихого океану, ті часи скінчилися. Прийшли великі справи, а на великі справи треба й великих діловиків, і на кожного великого діловика припадають тисячі дрібного люду, що не має іншого виходу, як працювати на багатирів. Дрібні — це ті, що програють, розумієш? А якщо

це їм не до шмиги, вони можуть плюнути на все, хоч їм від того не полегшає. Вони не можуть тепер запрягти своїх волів і податися світ за очі — бо нікуди!

Є ще Китай, але між Америкою та Китаєм багато солоної води, а для господарювання з неї мало користі.

— Це все ясно, — озвалася Сексон.

— Еге ж, — провадив далі її брат. — Тепер ми розуміємо, коли все скінчилося, коли вже запізно.

— Але великі діловики — це ті, котрі спритніші, — зауважила Сексон.

— Ні, це ті, кому поталанило, — заперечив Том. — Дехто виграв, а більшість програла, і переможені зовсім не були дурніші від переможців. Це так, наче гурт хлопців, що почубилися за жменю мідяків, розсипаних на шляху. І не в тому річ, що одні були далекозоріші за інших. Ось хоча б твій батько. Він з доброго новоанглійського роду, що мав діловий нюх і вмів додавати до вже набутого. А от припустімо, що у твого батька було слабе серце, хворі нирки, ревматизм — і що він не годен був ганяти по світі, упадати за жінками, змагатися, перенишпорити на Заході кожен клаптик землі? Він, мабуть, осівся б тоді у Сан-Франциско, зберіг би свої три ділянки на Маркіт-стріті і прикупив би ще їх, зробився б акціонером пароплавних компаній, грав би на біржі, будував би залізницю й тунелі.

Ну й став би він великим діловиком. Справді. Я й не чув, щоб хтось міг бути енергійніший за нього — швидкий думкою, він діяв з холодним серцем і був такий буйний, як індіанин-команча. Звісно, що він пробився б серед тодішніх азартних гравців та піратів у великому бізнесі, — так само як пробивався до жіночих сердець, коли мчав у всіх на очах на баскому коні з шаблею при боці, з блискучими острогами, з довгими розмаяними кучерями, чесний, мов індіанин, стрункий, гарний собою, мов синьоокий казковий принц і мексиканський кабальєро вкупі. Так само, як він був пробився крізь лави південців за часів Громадянської війни, зі своїм загоном прорвався у ворожий тил і назад, і галасував, мов справжній дикун, додаючи завзяття солдатам. Кеді, що

взяв тебе в прийми, розповідав мені. Він воював обіч твого батька.

Якби твій батько був отаборився у Сан-Франциско, він став би одним з найбільших багатіїв на Заході. А ти була б тепер заможна жінка, подорожувала б по Європі, мала б осібний будинок на Ноб-Гілі, де живуть різні багатирі, і володіла б більшою частиною акцій Фермаунт-готелю і ще кількох дрібніших компаній. А чому сталося не так? Що, батькові твоєму забракло розуму? Ні. Його розум діяв, як сталевий капкан. Просто його захопив дух часу, все в ньому вирувало й клетотіло, в грудях у нього бурхало полум'я, і він не міг всидіти на місці. Оце ж і вся різниця між тобою і жінками з тих багатирських родів. Твій батько не схопив своєчасно ревматизму — ото й тільки.

Сексон зітхнула й усміхнулася.

— А все-таки я взяла над ними гору! — просто сказала вона. — Дівчата з їхніх сімей не можуть віддатися за боксера, а я віддалася.

Том глянув на неї і раптом розгубився, а за хвилику в нього на обличчі стало дедалі виразніше проступати захоплення.

— Ну, знаєш, Біллі таки щасливець! — проголосив Том урочисто. — Він навіть не тямить, який він щасливець!

Доки лікар Гентлі не дав згоди, не було й мови, щоб зняти лубки з Білових поламаних рук; але Сексон задля певності вирішила почекати ще два тижні. Збігав уже другий неоплачений місяць за помешкання. Хазяїн, одначе, погодився не наполягати з оплатою, доки Біллі стане на ноги.

Сексон домовилася з агентом Селінгера, коли він має приїхати по меблі. Частину сплаченої вартості меблів — сімдесят п'ять доларів — фірма повернула Біллі.

— Решту ми зарахували за користування, — пояснив агент. — Самі бачите, меблі тепер уже вживані, і Селінгер стратив на цій справі. Тож пам'ятайте, що він повівся з вами дуже чесно, і коли знову розживетися, нас не минайте.

З цих грошей, та ще з невеликої суми, одержаної за продане шитво Сексон, Робертси посплачували свої дрібніші борги, і їм ще й залишилося трохи грошей.

— Борги для мене гірш, як отрута, — зітхнув Біллі, звертаючись до Сексон. — Але тепер ми вже ані одній живій душі не винні, окрім хазяїна та доктора Гентлі.

— Але й вони вже чекають понад свою спромогу, — зауважила Сексон.

— Тепер їм недовго чекати, — спокійно відповів Біллі.

Сексон схвально всміхнулася: вона ненавиділа борги так само, як ненавидів їх Біллі, як ненавиділи їх, виховані в суворій пуританській етиці, їхні батьки-піонери, що заселили Захід.

При нагоді, коли Біллі не було вдома, Сексон перебрала речі в комоді, що переплив вітрильником Атлантичний океан і на волах перетяв прерії. Сексон поцілувала дірку, пробиту кулею в бою під Літл-Медоу, поцілувала також батькову шаблю — і перед Сексон постав його образ, як завжди, верхи на баскому коні. З давнім побожним захватом схилилася Сексон над альбомом материних віршів і на прощання обвила свій стан червоним паском з іспанського едбабу. Тоді знов розгорнула альбом, аби ще раз помилуватись на відважних вікінгів, що з мечами в руках вистрибували на піщані береги Англії. І знову Біллі видався їй одним з вікінгів, і вона замислилася над дивною мандрівницею долею свого племені. Її плем'я завжди було спрагле землі, і Сексон раділа, що пішла у свій рід. Хіба ж не була й вона так само спрагла землі, дарма що все життя прожила в місті? І хіба вона, як її батьки, діди й прадіди, теж не збирається вирушити в дорогу, щоб заспокоїти цю спрагу? Сексон пригадала материну розповідь, якою здалася їм земля обітована, коли їхні побиті шарабани й знеможені воли спустилися ранніми снігами Сієрри до широких долин сонячної Каліфорнії. Сексон ввижалося, немовби то вона дев'ятилітньою малою Дезі стоїть на снігових верховинах і дивиться в діл. Вона пригадала й прочитала вголос один із материних стансів:

Немов еолової арфи ніжні струни,
Співає муза у твоїх піснях;
Рівнин каліфорнійських пишні вруна
Луною рознесуть їх по світах.

Сексон щасливо всміхнулася й витерла очі. Може, їхня скрута вже минулася? Може, ця скрута — то й були для них несходимі прерії? І вони з Біллі перетяли їх, і вже видерлися на верховини Сієрри, і тепер мають спуститися в привітну долину?..

Того ранку, коли вони вибиралися, до ганку під'їхала Селінгерова підвода, щоб забрати меблі. Власник будинку, що стояв коло воріт, узяв у Робертсів ключі, потиснув їм руки і побажав щастя.

— Ви правильно робите, — підбадьорив він їх. — Так само і я сорок років тому прийшов пішки до Окленда з клунком за плечима. Купуйте землю, доки вона дешева, як і я купував. На старість це врятує вас від проханого хліба. Нові міста виростають просто на очах. Починайте й ви з малого. Своїми руками ви добудете собі харч і оселю, а земля зробить вас заможними. Адресу мою ви знаєте. Коли спроможетесь, надішлете мені свій борг. Нехай вам щастить! І не вважайте, що люди скажуть. Хто шукає — той знаходить.

Коли Біллі й Сексон простували вулицею, на них з-за віконниць зацікавлено дивилися сусіди, а діти — ті й зовсім одверто витріщували очі.

Біллі ніс на спині брезентовий клунок з постіллю, білизною та ще всяким дріб'язком. А на шлейках іззовні прив'язано було сковороду й казанок. У руці Біллі тримав кавника. Сексон несла в руці невеличкого складаного кошика, обшитого чорною цератою, а за плечима в неї висів футляр з укулеле.

— Мабуть, ми схожі на городні опудала, — промурмотів Біллі, що морщився від кожного стороннього погляду.

— Уяви собі, що ми йдемо в туристську екскурсію, — заспокоювала його Сексон.

— Та це ж неправда!

— Але ж вони того не знають, — провадила вона далі. — Це ти знаєш, а вони думають зовсім не те, що тобі здається. Мабуть, вони й справді гадають, що ми туристи. А головне — що так воно і є! Ми просто подалися в мандри. Так і є, їй-бо!

Біллі трохи відлягло від серця, але все-таки він пообіцяв розквасити голову першому-ліпшому дурневі, що надумає

шкилитися з них. Він глянув крадькома на Сексон. Щоки їй шаріли, очі сяяли.

— Знаєш, — раптом озвався він, — я бачив колись одну оперу: там якісь хлопці мандрували з гітарами за плечима, як оце ти зі своєю трандибалкою. Через тебе я й згадав про них. Вони ввесь час співали пісень.

— На те я й узяла із собою укулеле, — відповіла Сексон. — Ми співатимемо й на путівцях, і біля багать перед ночівлею. В нас вакації, і ми пішли собі мандрувати по країні. Тож чого нам журитися! Ми ж не знаємо навіть, де заночуємо сьогодні, й узавтра, й позавтра! Це ж чудово як!

— Що ж, це вигадливо, нічого не скажеш, — погодився Біллі. — Тільки все-таки звернімо краще на бічну вуличку. Онде на розі стоять знайомі хлопці, і мені зовсім не хочеться розквашувати їм голови.

КНИГА ТРЕТЯ

РОЗДІЛ I

Трамвай доходив аж до Гейвордса, але Сексон запропонувала висісти біля Сан-Леандро.

— Байдуже, звідки вирушати пішки, — сказала вона. Звідкись ми однаково мусимо почати. А оскільки ми шукаємо собі земельної ділянки й хочемо все розвідати про землю, то краще вже одразу заходитися. Та й нам же треба оглянути всілякі ділянки — і приміські, і ті, що в горах.

— Тут чи не головна квартира цих португалів, — раз у раз приказував Біллі, коли вони проходили через Сан-Леандро.

— Вони ніби й зовсім витіснили наших, — докинула Сексон.

— Та й багато ж їх тут! — бурчав Біллі. — Либонь, вільному американцеві нема вже й місця на батьківщині.

— В цьому він сам і винен, — сердито відказала Сексон, починаючи потроху розуміти прикру ситуацію.

— Ну, не знаю. Як на мене, американець годен домогтися того самого, що й португал. Тільки, хвалити бога, він не хоче цього. Американець ніколи не згодиться жити, як кабан у сажі.

— На селі — то, може, й так, — заперечила Сексон. — Але в місті я бачила силу американців, що живуть, як свині.

Біллі неохоче погодився:

— Певно, вони втікають з ферм до міста шукати де краще, а там їх натовчуть по шії.

— Глянь на цих дітлахів! — скрикнула Сексон. — Зі школи йдуть. І майже всі португальці! Чуєш, Біллі, — не португали,

а португальці. Мерсідіз навчила мене правильно вимовляти це слово.

— В себе на батьківщині вони, мабуть, світили дірками, — осміхнувся Біллі. — Бач, приїхали до нас по пристойну одягу та харч. І розпаслися на наших хлібах — мало не луснуть!

Сексон схвально кивнула, і враз її очі радісно зблиснули.

— Отож-бо й є, Біллі! Вони обробляють землю, і страйки не морочать їх.

— Отакі жалюгідні латки? — Біллі зневажливо показав рукою на невеличку земельну ділянку, ледве з акр завбільшки, повз яку вони саме проходили.

— А тобі подавай широкі лани! — засміялася Сексон. — Так, як дядькові Вілу, що посідав тисячі акрів, прагнув мільйона їх, а зрештою опинився нічним сторожем. Оце лихо всіх нас, американців. Щоб усе було просторе! Менше, як про сто шістдесят акрів, і слухати не хочемо!

— А все-таки що більший простір, то краще, — впирався на своєму Біллі. — Ну, куди оці жалюгідні клапті землі?!

Сексон зітхнула.

— Я не знаю, що краще, — мати кілька акрів власної землі й правити власними кіньми, а чи не мати й одного акра й правити чужими кіньми за якусь там платню.

Біллі скривився.

— Я не маю чим крити, мій Робінзоне, — добродушно пробурчав Біллі. — Отак мені й треба. А найгірше те, що всьому цьому щира правда! Який же я з біса вільний американець, коли я поганяв чужі коні, щоб заробити на шматок хліба, страйкував, бив скебів і не годен був розплатитись навіть за якісь мізерні меблі! Мені лише одного шкода. Прикро було дивитись, як вони забирали оте наше м'яке крісло — ти ж його так любила! А скільки ми намиливалися в ньому!

Сан-Леандро залишилося далеко позаду. Довкола тепер лежали маленькі садиби — «хутірці», як назвав їх Біллі. Сексон добула своє укулеле, щоб розважити його бодай піснею. Спочатку вона проспівала «Дочку мою не бий», а потім перейшла на старовинну негритянську духовну пісню, що починалася так:

О суд страшний! Останній час
Все ближче, ближче, ближче.
І трубний глас скликає нас,
Все ближче, ближче, ближче.

Повз них пролетіло велике дорожнє авто, здійнявши за собою стовп куряви, і пісня урвалася. Перевівши дух, Сексон виклала Біллі свої останні міркування.

— Затям, Біллі: ми не повинні чіплятися за перший-ліпший клопоть землі, що нам трапиться. Ми повинні видивитись на все з розкритими очима...

— А вони в нас ще закриті, — погодився він.

— Але ми мусимо їх розкрити. «Хто шукає, той знаходить». Часу в нас доволі, щоб навчитися, хай це триватиме й цілі місяці. Адже ми собі вільні люди. Сім раз приміряй, а один раз відкрай, як то кажуть. Ми розпитаємося в людей, придивимось. Розпитуватимем усіх. Так тільки й знайдемо.

— Ну, знаєш, я до розпитувань не дуже меткий, — буркнув Біллі.

— Тоді я питатиму! — скрикнула Сексон. — Нам треба виграти цю гру, тож мусимо все знати! Глянь на цих португальців. Куди поділися всі американці? Після мексиканців вони ж перші заволоділи цією землею. Чому американці забралися звідси? Як португальці домоглися успіху? Нічого цього ми не знаємо. Нам доведеться розпитувати мільйони разів!

Сексон взяла кілька акордів, і її чистий, ніжний голос весело бринів.

Я йду назад до Діксі,
Я йду назад до Діксі,
Туди, де помаранчів цвіт,
Бо тут взялись морози,
Бо тут лиш сум і сльози...
Знов прагне серце Діксі, —
І я вже йду.

— О, яка краса! — урвала вона раптом свою пісню. — Глянь он на ту альтанку — як її всю виноградом пообвивало!

Знов і знов Сексон тішилася маленькими садибами, повз які вони проходили: «Які квіти!», «А городина!», «Ти диви — у них своя корова!» — раз у раз вигукувала вона.

Чоловіки-американці, що проїздили дорогою в бричках чи машинах, допитливо поглядали на Сексон і Біллі. Сексон сприймала це багато спокійніше за Біллі, який щоразу ніяковів і незадоволено бурчав.

Край шляху вони надибали якогось телефонного монтера, що саме уминав свій сніданок.

— Спинімося та побалакаймо, — прошепотіла Сексон.

— Навіщо? Він же монтер, що він на фермерстві тямить!

— Та хто зна. Зате він свій брат. Давай, Біллі, — просто заговори до нього. Він зараз усе одно не працює і залюбки побалакає з нами. Бачиш он там дерево над ворітьми, — як дивно зрослося його гілки — ну й запитай про те дерево; не щодня ж таке трапляється. З цього й зав'яжеться розмова.

Коли вони наблизилися до монтера, Біллі зупинився.

— Здорові були! — озвався він похмуро.

Монтер, молодий парубок, котрий щойно намірився розбити круте яйце, підвів погляд на подорожніх.

— Здорові й ви! — відказав він.

Біллі скинув з плеча клунок, а Сексон поставила поруч свого кошика.

— Торгуєте? — звернувся хлопець до них обох, очевидячки, соромлячись заговорити просто до Сексон і скося позирючи на її кошика.

— Ні, — жваво відказала вона. — Ми шукаємо собі ділянки землі. Чи не можете ви нам щось порадити?

Хлопець знову відірвався від крутого яйця й пильно глянув на Сексон і Біллі, немов оцінюючи їхню матеріальну спроможність.

— А чи знаєте ви, почім тут продається земля? — запитав він і собі.

— Ні, — відказала Сексон. — А ви?

— Ще б пак! Я ж і родом звідси. Оця вся земля, куди оком не кинь, ціниться від двохсот до п'ятисот доларів за акр.

Біллі аж присвиснув.

— Ну, таке не про нас писано.

— Але хто ж нагнав на неї таку ціну? Хіба це міські ділянки? — поцікавилася Сексон.

— Звісно, ні. Португали нагнали.

— А я собі міркував, що за добру землю правлять по сотні за акр, — зауважив Біллі.

— Еге, ті часи минулися. То колись так було, а як покупець траплявся справний, то земля й з худобою ішла за таку ціну.

— Ну, а як тут щодо державної землі?

— Тут такої зроду-віку не бувало. Це все спадкова мексиканська земля. Мій дід купив тут колись тисячу шістсот акрів найкращого ґрунту за півтори тисячі доларів — п'ятсот відразу, а решту на виплат протягом п'яти років, без відсотків. Але те було ще за давніх часів. Він прийшов сюди ще 48-го року — шукав здорової місцевості, щоб тепло й без пропасниці.

— І натрапив саме на таку, — зауважив Біллі.

— Будьте певні. Ех, якби він і мій батько були трималися цієї землі — жили б як у бога за пазухою, і не довелося б мені отак заробляти на прожиття. А ви по роботі хто такий будете?

— Я — биндюжник.

— Страйкували в Окленді?

— А певно. Я все життя там працював.

Тут чоловіки завели балачку про спілчанські справи та про перспективи страйку. Але Сексон не хотіла втрачати доброї нагоди й знову звернула на земельні ділянки.

— А як же португальці потрапили так нагнати ціну на землю? — спитала вона.

Хлопець з жалем відірвався від цікавої для нього теми й хвильку дивився на неї непорозуміло, аж доки її запитання дійшло до його свідомості.

— Бо вони всі — старі й малі, жінки й чоловіки — працюють від ранку до смерку, і від смерку до ранку. Бо вони з двадцяти акрів добувають більше, ніж ми з двохсот. Хоч би й старий Сільва, Антоніо Сільва. Я пам'ятаю його, відколи пішки під стіл ходив. Був він бідний, як церковна миша, коли прибув сюди й заорендував землю у моїх кривих. А тепер гляньте на нього: він має сам двісті п'ятдесят тисяч чистого

капіталу і ще кредиту, либонь, на мільйон, а ще ж його родаки скільки мають!

— І він так забагатів на землі, що належала вашим кривим? — спитала Сексон.

Хлопець неохоче кивнув головою.

— Чом же не зробила цього ваша рідня? — вела далі вона. Монтер знизав плечима.

— А я знаю!

— Але ж гроші лежали в землі, — наполягала Сексон.

— Чорта лисого лежали! — буркнув хлопець, аж почервонівши трохи. — Нам і невдогад було, що земля може дати такі гроші. Гроші були не в землі, а в головах у португалів. Вони знали більше за нас, та й уже!

З виразу обличчя Сексон видно було, що вона не задовольнилася цим поясненням. Хлопець скочив і з серцем скрикнув:

— Ну, то йдім, і я вам покажу, коли не ймете віри! Я покажу вам, чого мені доводиться заробляти на хліб, замість орудувати мільйонами. Ех, коли б родичі мої та не були телепні! Але ми, вроджені американці, — завше телепні, найостанніші телепні!

Хлопець повів їх у садок до того самого дивовижного дерева, що впало Сексон в око. Від стовбура розходились чотири головні його гілки, але на два фути вище вони знову сходилися, сполучені живою деревиною.

— Гадаєте, воно саме собою так виростало? Аякже!.. То старий Сільва доклав до цього рук. Коли дерево було ще молоде, він зв'язав до купи дві гіллячки, і вони зрослися. Хитра штука? Ще б пак! Такого дерева вітром повік не зламає. Це найкраща природна підпора, — куди там залізній! І бачте, які ряди дерев? Кожне дерево отаке. А хто до цього домислився? Португали. І таких хитрих фокусів у них мільйон.

Самі подумайте: їм не треба клопотатися про підпірки, коли гілля обважніє від плодів. А коли в нас гілля вгинається, — ми підпираємо кожне дерево п'ятьма підпірками. А що, коли у вас, даймо, десять акрів під садом? Тоді треба кілька тисяч підпірок. А це коштує гроші, та ще ж праці скільки —

щороку ставити й прибирати ці підпірки. А тут сама природа дбає, ніякого тобі клопоту. Еге ж, вони такі винахідливі, що куди там! Одне слово — переплюнули нас португали. Ходімте, я вам ще покажу.

Біллі, як городянина, що остерігається порушувати межі чужої власності, бентежила та нецеремонність, з якою вони поводитися в чужій садибі.

— Не турбуйтеся, ніхто вам нічого не скаже, тільки не потолочіть, бува, чого, — заспокоїв його хлопець. — До того ж ця садиба належала колись моєму дідові, і тут усі мене знають. Старий Сільва прибув сюди сорок років тому з Азорських островів. Кілька років пас вівці в горах, доки не перебрався до Сан-Леандро. Оці п'ять акрів, то перша земля, що він заорендував. Такий був його початок. Пізніше він почав брати в оренду ділянки вже по сотні й по сто шістдесят акрів. А тоді з Азорських островів понаїхало його сестер, дядьків, тіток — там усі вони рідня, знаєте, — і Сан-Леандро перетворилося на справжню португальську колонію.

Тим часом старий Сільва купив у мого діда ці п'ять акрів. Незабаром він став докупляти ще й батькову землю ділянками по сто шістдесят акрів, — а батько мій тоді жив уже зовсім сутужно. Та й родичі Сільвині теж скуповувалися. Батько усе мріяв швидко розбагатіти, а помер у злиднях та боргах. А старий Сільва дбав і вважав на найменшу дрібничку, аби лиш із неї зиск. І всі оці португали як з нього змальовані. Бачите, онде за тином над самою дорогою посаджено кінські боби. Та наші б просто посоромилися розводити перед хатою таку мізерію! А Сільва ні. Отож і має будинок у Сан-Леандро та роз'їжджає у великому авто за чотири тисячі доларів. І все-таки засадив цибулею навіть галявинку перед дверима свого міського будинку. І з цього клаптика землі щороку має триста доларів прибутку! Торік він ще прикупив собі десять акрів, — за акр заправили по тисячі доларів, а Сільва хоч би оком зморгнув. Він знав, що земля того варта, знав, що вона окупить себе, та й уже. А то ще придбав у горах ранчо — п'ятсот вісімдесят акрів, і зовсім за дурничку. І, отже, повірите, я б собі теж день у день пиндюжився в новеньких автомобілях, якби мені зиск

тільки від того його гірського ранчо, де він розводить коні всіляких порід, — і важких биндюгів, і бистроногих скакунів.

— Але як? Як дійшов він цього? — вирвалося в Сексон.

— Бо мудро господарював, та й родина його не запаніла — всі працюють. Сини, й доньки, й невістки, і діди, й баби, і діти — всі вони не стидуються закасати рукава й копати землю. В них є таке прислів'я, що як чотирилітній малюк не може пасти корову на путівці, щоб була сита, то він не вартий солі, яку з'їдає. Сільвина рідня обробляє сто акрів гороху, вісімдесят — баклажанів, тридцять — спаржі, сорок — огірків і ще скількись іншої городини.

— Але як же вони домоглися цього? — все не заспокоювалася Сексон. — Хіба ми не працювали? Хіба ми соромимося роботи? Та навіть найдбайливіша португалка не здужає тягатися зі мною. І так воно й було на джутовій фабриці. За сусідніми верстатами працювало чимало португальських дівчат — і ви думаєте, що я відставала? — Еге, день у день я виробляла прядива багато більше від них! Ні, тут суть не в роботі. То в чому ж?

Монтер знепокоєно глянув на неї.

— Я сам не раз і не два міркував над цим. «Ці злиденні іммігранти гірші за нас, — казав я собі. — Ми перші прийшли сюди й заволоділи цією землею. Я за пояс заткну кожного азорського задрипанця. І в мене краща освіта. То яким же в чорта робом переганяють вони нас, та ще й накопичують гроші в банках?» І єдине, до чого я домислився, це те, що в нас макітра не варить як слід. Ми не натруджуємо голови. Нам якоїсь клепки бракує. Ми не бралися, як слід, до землі, ми гралися в господарювання. А старий Сільва і вся його рідня — вони, бач, уміють. Ну — хоч би ось ця садиба. Якийсь його свояк, що недавно приїхав з Азорських, починає з неї свою кар'єру і платить Сільві за оренду грубі гроші. Незабаром він рознюхається й купить собі землю в якого-небудь зубожілого фермера-американця.

Треба б вам подивитися влітку на ці поля! Тут не змарновано ані дюйма землі. Де ми збираємо один поганенький врожай, у них чотири — та ще і які! А гляньте лиш, як вико-

ристано землю! Між дерев — кущі порічок, між порічок — боби, навкруги самого дерева теж боби, де кінчаються ряди дерев — знов тобі боби. Та старий Сільва не продасть цієї садиби за п'ятсот доларів акр готівкою! А колись він дав за неї моему дідові по п'ятдесят за акр. І ось тепер я працюю в телефонній компанії і ставлю телефона Сільвиному родичеві, що приїхав з Азорських островів і ще й мови англійської як слід не тямить.

Бачите: кінський біб понад дорогою! Відгодовує цими бобами свиней і має на тому більше зиску, ніж давала моему дідові уся його ферма. А ось дід мій усе своє життя відвертав носа від кінських бобів. Та так, відвернувши носа, і помер, а землю лишив усю заставлену й перезаставлену. Португали загортають баклажани в папір — чи ви коли таке чули? Мій батько глузував з них, як уперше це побачив. І що ж вийшло? В них гори баклажанів — врожай хоч куди, а батькові баклажани на корені чорний жук поточив. Нам бракує чогось — клепки, хисту чи як ще його сказати. Ну, хоч би й оцей клопоть землі: він дає чотири врожаї на рік, кожен дюйм ґрунту засіяний — і родить. Тут є такі ділянки, де один акр дає більше, ніж за давніх часів п'ятдесят наших акрів. У португалів доглядання землі в крові — ось і все, а ми нічого в сільському господарстві не тямимо й ніколи не тямили.

Сексон переходила з монтером усю ділянку і пробалакала з ним аж до першої години дня, коли той глянув на годинника, попрощався і взявся далі налагоджувати телефона недавньому іммігрантові з Азорських островів.

Ідучи вулицями міста, Сексон несла свого кошика в руці, але за містом вона просунула руки в шлейки, зумисне задля цього прикріплені, і кошик опинився в неї за плечима. Невеличкий футляр з укулеле зсунувся їй тоді зовсім на бік.

Пройшовши з милю, вони зупинилися біля порослого кущами струмочка, що перетинав сільський шлях. Біллі запропонував поспідати останньою холодною закускою, яку Сексон приготувала в їхньому будиночку на Пайн-стріті, але вона вирішила розкласти багаття і зварити кави. І не так для себе вона цього хотіла, як для Біллі, вважаючи, що на почат-

ку їхньої незвичної мандрівки Біллі повинен якомога менше терпіти невігод.

Прагнучи переїняти його своїм ентузіазмом, Сексон боялася, щоб така неприваблива річ, як холодна страва, не погасила й тих убогих іскрин, які в ньому ще жаріли.

— Слухай, Біллі, нам одразу треба вигнати з голови думку, що ми кудись поспішаємо. Ми нікуди не поспішаємо, і нам байдуже, чи продзвонив шкільний дзвоник. Ми вибралися в дорогу задля розваги, в пошуках пригод, як то пишеться в книжках. От мені б хотілося, щоб побачив нас зараз той хлопчак, що возив мене ловити рибу на Козиний острів! Він казав, що Окленд — це просто початок дороги. Ось ми й вирушили в дорогу, еге ж? А тепер надійшла пора перепочити й зварити собі кави. Ти, Біллі, розпали багаття, а я наберу води і наготую снідання.

— А знаєш, що це мені нагадує? — озвався Біллі, доки закипала вода.

Сексон була певна, що знає, але похитала головою, — їй цікаво було, щоб він сказав.

— Як ми другої неділі після нашого знайомства їздили Принцем і Королем у долину Морагу. Ти так само розкладала на траві сніданок.

— Тільки сніданок був розкішніший, — додала вона, щасливо всміхаючись.

— Але чому нам тоді не спало на думку зварити кави? — поцікавився він.

— Може, тому, що воно виглядало б занадто по-родинному, — засміялася Сексон. — «Неделікатно», як сказала б Мері.

— Або «непристойно», — додав Біллі. — В неї це слово завше на язичку свербіло.

— А проте, бач, до чого вона докотилася!

— Цим вони всі кінчають, — похмуро пробубонів Біллі. — Я вже бачив не раз: од тиха все лихо. Отакі й коні бувають: назверх лякаються того, чого зроду-віку не бояться.

Сексон мовчала; згадка про Бертову вдову навіяла на неї невиразний гнітючий сум.

— Але я знаю ще дещо з того самого дня; ти цього ніколи не вгадаєш, — віддавався спогадам Біллі. — Закладаюся — не вгадаєш!

— То що ж це? — замислено відказала Сексон, хоч очі її зблиснули.

Білліні очі відповіли їй; він зненацька перехилився до Сексон, узяв її руку й ніжно притиснув до щоки.

— Вона малесенька, але зате моя, — промовив він; потім глянув на Сексон, і тій аж потеплішало на душі від його слів. — Ми починаємо знову женихатися, правда?

Обоє попоїли від щирого серця, а Біллі хильнув аж три чашки кави.

— А знаєш, від свіжого повітря прокидається вовчий апетит, — зауважив він, упиваючись зубами у п'ятий бутерброд. — Я, здається, міг би з'їсти цілу коняку й запити відром кави.

Тим часом Сексон усе поверталася думкою до розмови з монтером і коротким реченням підсумувала почуте від нього:

— Ну й багато ж ми дізналися сьогодні!

— Єдину певну річ ми дізналися — що ці місця не для нас, — озвався Біллі. — З двадцятьма доларами в кишені годі й думати про тисячу доларів за акр!

— Але ж ми тут і не збираємось лишатися, — поспішила вона. — Факт, що це португальці нагнали таку ціну на землю і живуть собі, як у бога за пазухою, дітей до школи посиляють... і можуть мати дітей. Ти ж сам казав, що діти їхні аж мало не луснуть.

— То й щастя їм, боже! — відповів Біллі. — Але я все-таки волів би сорок акрів по сотні доларів, аніж чотири по тисячі. Мені було б якось тісно на чотирьох акрах — так і дивись, щоб не спіткнутися.

Сексон цілком розуміла його. В глибині душі її теж більше вабили сорок акрів. Вона була з нового покоління, але в ній жила та сама любов до розлогих просторів, що й у дядька Віла.

— Звичайно, ми тут не залишимося, — заспокоювала вона Біллі. — Адже ми шукаємо не сорок акрів, а ділянку державної землі на сто шістдесят акрів.

— І уряд, я вважаю, мусить нам їх дати за все те, що зробили наші батьки. Справді, Сексон, якщо жінка проходить пішки через усі прерії, як твоя мати пройшла, і якщо подружжя вбивають індіани, як то було з моїм дідом та бабою — то таки уряд заборгувався перед їхніми дітьми.

— Що ж, пора й поспитати з уряду.

— І поспитаємо — десь там, на південь від Монтері, в тих горах, що поросли секвоюю.

РОЗДІЛ II

До містечка Найлса через місто Гейвордс добрих півдня дороги, проте у Біллі й Сексон вистачило енергії звернути з шосе і податися путівцями серед дбайливо оброблених ділянок, де землю було засіяно й засаджено аж до самої колії на дорозі. Сексон зчудовано вдивлялася в цих маленьких смаглявих іммігрантів, що осілися на цьому ґрунті без шеляга за душею й змогли підняти його ціну до двохсот, п'ятисот і тисячі доларів за акр.

Скрізь кипіла робота. Діти й жінки працювали в полі поруч із чоловіками. Землю копали й перекопували, — здавалося, не давали їй спочити ні на мить. І земля їм добре віддячувала, бо інакше не могли б їхні діти ходити до школи, а самі вони їздили старими тарабайками, уживаними бричками й легкими міцними фургонами.

— Ти глянь на їхні обличчя, — промовила Сексон. — Вони щасливі й задоволені. Хіба в них такий вираз, як у наших сусідів під час страйку?

— О, певно, їм ведеться не погано, — згодився Біллі. — Ситість аж в очі б'є. Але переді мною хай деруть носа. Подумаєш — велике цабе, обібрали нас і викурили з батьківської землі!

— Але ж вони й не збираються дерти носа! — заспокоїла його Сексон.

— Та я й сам бачу. І все-таки не такі вже вони й тямущі. Щодо коней, то вони дечого мусили б у мене повчитися, їй-бо!

Сонце вже сідало, коли вони підійшли до Найлса. Біллі, що мовчав останні півмилі, нерішуче запропонував:

— Може, нам узяти б кімнату в готелі? Що ти на це скажеш?

Але Сексон категорично була проти.

— Чи надовго нам вистачить двадцяти доларів, якщо ми так розтринькаємось? До того ж як починати, то вже з самого початку. Ми не планували ночувати по готелях.

— Гарзд, — погодився він. — Про мене. Я от думав, як тобі...

— Ну, то запам'ятай, що й про мене всяко може бути, — вибачливо всміхнулася Сексон. — А тепер подбаймо про вечерю.

Вони купили шматок м'яса, картоплі, цибулі і з десяток яблук. Недалеко за містом маячила купа дерев та кущів, у затінку яких протікав струмок; там подорожні й розташувалися на піскуватому березі. Навкруги було вдосталь хмизу, і Біллі, весело посвистуючи, збирав і рубав гілля. У Сексон, що так гостро відчувала найменші зміни його настрою, повеселішало на душі від жакливної какофонії, що виривалася йому з уст. Вона всміхалася подумки, розстеляючи на піску укривала по верх брезенту, з-під якого поприбирала всі гілочки. Варити на багатті було для неї первина, але вона скоро опанувала цю мудрість, найперше збагнувши, що добрий вогонь не конче й великий. Коли кава закипіла, вона долила в кавник трошки холодної води, аби осіла гуща, і поставила скраю на жар, щоб кава не википала, але й не заохолола. Картоплю й цибулю вона підсмажила на одній сковороді, але окремо, по тому згребла їх на свою цинову мисочку й поставила на кавник, накривши зверху Біловою тарілкою. М'ясо, як це любив Біллі, вона засмажила на гарячій сухій сковороді. Коли вона скінчила з цим, Біллі налив кави, а вона сама переклала цибулю й картоплю на сковороду і поставила її на вогонь підігріти.

— Чого ще людині треба? — з глибоким задоволенням промовив Біллі, випивши останню чашку кави й скручуючи

цигарку. Він лежав на боці, випростаний на весь зріст, і підпирав голову ліктем. Багаття яскраво палахкотіло, й червоні відблиски грали на розпашілих щоках Сексон.

— Оце ж наші предки, коли були в мандрах: і індіанців мушили стерегтися, і диких звірів — хіба мало чого!.. А ось нам з тобою безпечно тут, як цвіркунам у запічку. А цей пісок... Яка постіль зрівняється з ним? М'який, як перина. І ти така гарненька, моя індіаночко! Закладаюся, що більш як шістнадцять тобі зараз ніхто б не дав, пані Лісове Дівчатко!

— Невже? — Сексон грайливо труснула головою і зблиснула білими зубами. — А якби ти не куриш цигарки, я запитала б, чи мама дозволила тобі піти в ліс, пане Хлопчику в Пісочку?

— Знаєте, я щось хотів у вас запитати, — почав Біллі вдавано серйозно. — Звісно, якщо ви не розсердитесь. Я ні в якому разі не хочу вразити ваших почуттів, але для мене це дуже важлива річ.

Запала довга мовчанка.

— Ну то що там? — не втерпіла Сексон.

— Бачите, Сексон, ви мені страх як подобається, але вже насувається ніч, ми за тисячу миль від людської оселі і... тож мені хотілося б знати одну річ: чи ми з вами насправді законно одружені, тобто ви і я?

— Звичайно, насправді, — запевнила вона його. — А що таке?

— О, пuste! Я просто забув і мене, розумієте, це занепокоїло... Бо я так вихований, що якби ні, то лишатись нам тут удвох о такій порі...

— Ну, годі вже! — суворо обірвала його Сексон. — Пора саме така, щоб тобі підвестися й назбирати хмизу на ранок, доки я вимию посуд і приберу на кухні.

Біллі слухняно підвівся, і тільки на хвильку зупинивсь і міцно пригорнув Сексон. Обое не сказали ні слова, але коли він пішов, у грудях Сексон щось радісно затріпотіло, а на губах забриніли вдячні слова.

На землю впала ніч із тьмяним блиском зірок, та незабаром і ті сховалися за густими хмарами, що набігли невідь

звідки. Каліфорнійське бабине літо тільки-но починалося. Повітря було тепле й безвітряне, вечірня прохолода ледь-ледь прочувалася.

— В мене таке відчуття, ніби ми щойно починаємо жити, — озвалася Сексон до Біллі, коли той приніс оберемок гілля і собі примостився на укривалі біля вогню. — Сьогодні за один день я довідалася більше, ніж за десять років життя в Окленді. — Вона глибоко зітхнула й ворухнула плечем. — Обробляти землю куди складніше, ніж я гадала.

Біллі не відповів, задумливо втупивши погляд у вогонь.

— То що? — спитала вона, побачивши, що він уже дійшов певного висновку, і поклала долоню йому на руку.

— Та я все мізкую про те наше ранчо, — відказав Біллі. — Вони собі добрі, оці хутірці, — але для чужинців. Вам, американцям, треба простору. Я хочу, щоб я глянув на пагорб і знав, що то моя земля, глянув у долину — і що й там аж до другого пагорба моя земля, і що аж ген там на лужку біля струмка пасуться мої кобили і з ними пасуться чи хвицають лошата. Розводити коней то добра штука, а надто здорових робочих коней, що тягнуть по дві тисячі фунтів з гаком. За пару чотирьохліток однакової масті в місті будь-коли тобі дадуть сімсот-вісімсот доларів! А чи багато коневі треба в цьому кліматі? Доброї паші досхочу та якоїсь повітки й трохи сіна на тривалу негоду. Раніш я про це не думав, але тепер, правду кажучи, цей наш замір із ранчо починає мені подобатися.

Сексон була в захваті. Це ж вода на її млин, та ще й те, що хто-хто, а Біллі таки знається на конях. І найголовніше — що він сам запалився.

— І там же стане місця і для коней, і для всього, — підохочувала чоловіка Сексон.

— Певна річ. Біля хати в нас буде городина і садовина, і кури, і всяка всячина — як у Португалії. А далі буде досить землі і щоб гуляти, і щоб пасти коней.

— Але чи не занадто дорого коштуватимуть нам лошата, Біллі?

— Зовсім ні. На міській бруківці коні швидко розбивають собі ноги, і цих підверджених коней потім продають

з аукціону. Ось із них я й підбиратиму собі расових кобил — вони ще можуть служити правдою не один рік, тільки не на бруківці.

Запала довга мовчанка. У напівпригаслих жаринах багаття обом ввижалася їхня майбутня ферма.

— А тихо ж тут, правда? — промовив, нарешті, Біллі й розглянувся. — І темно, — хоч в око стрель! — Він здригнувся, застібнув куртку й підкинув гіллячок у вогонь. — А все ж у нас найкращий у світі клімат. Як я ще був малий, пам'ятаю, батько все хвалився, що в Каліфорнії не клімат, а розкіш. Колись він був подався на Схід, перебував там літо й зиму і закався. Опісля він уже ані пробував туди поїхати.

— І мати моя казала, що над наш клімат кращого ніде немає. А яким раєм мусив він здатися їм після переходу через пустелі та гори! Вони назвали Каліфорнію краєм молока й меду. А ґрунт був такий родючий, що досить було подряпати його зверху, і родило стократ, — як приказував Кеді.

— І всюди повно дичини, — додав Біллі. — Містер Робертс, той, що взяв мого батька в прийоми, ганяв колись худобу від Сан-Хоакіну до річки Колумбія. Погоничів було в нього сорок хлопців; дорога далека, а вони брали з собою лиш сіль та порох, бо годувалися в дорозі самою дичиною.

— А в горах було повно оленів, і моя мати бачила цілі табуни лосів в околицях Санта-Рози. Колись і ми з тобою там побуваємо, Біллі. Я давно про це мрію.

— А коли мій батько був ще молодий, на північ від Сакраменто, там, де річечка Каш-Слау, аж кишіло ведмедями. Батько їздив верхи полювати їх. І як, бувало, застукують котрого на голій місцині — він з мексиканцями їздив на полювання — то ловлять його арканом. Батько казав, що кінь, який не боїться ведмедя, вартий десятих інших. А пантери!.. В давнину називали їх то пумами, то рисями, то лисицями. Ми таки обов'язково поїдемо колись до Санта-Рози. Може, нам ще не сподобається та місцевість на узбережжі.

Тим часом вогонь загас, а Сексон скінчила розчісувати на ніч своє волосся. Постіль стелити було недовго, і незабаром

вони вже лежали під укривалами. Сексон заплющила очі, але заснути ніяк не могла. Вперше в житті ночувала вона просто неба і незвичності цього відчуття не могла притлумити ніяким зусиллям волі. До того ж усе її тіло нило від довгого переходу, а пісок, як виявилось, був зовсім не м'який. Минула ціла година. Сексон переконувала себе, що хоч Біллі принаймні спить, але відчувала, що ні. Нараз хруснула жаринка в пригаслому багатті, і Сексон здригнулася. Біллі начебто теж поворухнувся.

— Біллі, — прошепотіла вона, — ти не спиш?

— Мг, — почулася тиха відповідь, — Я оце думаю, що пісок цей твердіший за цементову підлогу. Мені то байдуже, але хто б міг подумати.

Вони обоє повернулися на другий бік, але це не помогло, — лежати на піску було так само твердо.

Раптом десь неподалік пронизливо й гостро зацвірчав цвіркун. Сексон знову здригнулася, але кілька хвилин прислухалася мовчки.

— Ото ще напасть! — перший озвався Біллі.

— Може, це гримуча гадюка? — запитала Сексон, силкуючись не виказати хвилювання.

— Оце ж я й подумав.

— Я бачила двох на вітрині Бауманової аптеки. Знаєш, Біллі, в них у роті є такий зуб з жолобом, і коли вони вкусять, то отрута збігає по ньому в ранку.

— Бр-р-р! — здригнувся з не зовсім удаваним жахом Біллі. — І всі кажуть, що це певна смерть, якщо ти не Боско. Пригадуєш Боско?

— «Боско ковтає гадюк живцем! Ковтає гадюк живцем!» — відгукнулася Сексон, передражняючи голос ярмаркового кликуна.

— Еге, не турбуйся, — у Воскових гадюк мішечки з отрутою вирізано. А ні, то хай би спробував!.. Ото диво — ніяк не засну. Щоб їй, проклятущій, заціпило! Хотів би я знати, чи то й справді гримуча гадюка?

— Ні, не може бути, — вирішила Сексон. — Усіх гримучок давно вже винищено.

— Звідки ж тоді Боско добуває своїх? — слушно заперечив Біллі. — А чого ти не спиш?

— Мабуть, того, що все це для мене незвичне, — відповіла вона. — Бач, мені зроду не доводилося ночувати просто неба.

— І мені теж. Досі я гадав, що це велика втіха. — Біллі знову повернувся на остогидлому піску і важко зітхнув. — Але з часом ми, певно, звикнемо. Хіба мало кому доводиться спати просто неба! А якщо інші на це здатні, то чим ми гірші за них? Отже, все гаразд. Тут ми вільні й незалежні, самі собі господарі, і ніякого комірного не платимо...

Зненацька Біллі замовк. У кущах знов почулося невиразне шамотіння. Але коли вони наставили вуха, прислухаючись, звідки воно, шамотіння таємничо урвалося. Проте тільки-но дрімота стулила їм повіки, як знову зашаруділо щось таємниче.

— Так, наче хтось підкрадається до нас, — прошепотіла Сексон, щільніше притискаючись до Біллі.

— У кожному разі — не дикий індіанець, — як міг, заспокоїв він її й позіхнув з видимою безжурністю. — Дурниці! І чого нам боятися? Подумай краще, скільки всякого натерпілися ті, що приходили сюди перші!

За кілька хвилин Сексон почула, що плечі Біллі здригаються, немов зі сміху.

— Оце мені пригадалася одна історія, яку любив розповідати мій батько, — пояснив він. — Про стару орегонську піонерку Сюзен Клеггорн. Її звали Більмувата Сюзен, хоча стріляла вона так, що ну! Одного разу в преріях на їхню валку наскочили індіанці. Наші поставили шарабани колом, воли й люди всередині, і відбили напад, причому багато індіанців наклало головами. Тоді, щоб викурити наших з-за прикриття, дикуни приволокли двох дівчат, захоплених у полон з іншої валки, і почали їх катувати у всіх на очах, але так, щоб кулею не дістати. Вони думали, що білі не стерплять і вискочать на відкрите місце, і тут вони їх голіруч візьмуть.

Та білі на це не могли піти. Якби вони кинулися відбивати дівчат, їх би перебили, і тоді індіанці захопили б усю вал-

ку, отже, смерть усім. Але вгадай, що зробила стара Сюзен? Вона хап за довжелезну кентуккійську рушницю, набила її потрійним набоем пороху, націлилась і бабах! Здоровезний дикун, що найретельніше катував дівчат, так і крякнув. Щоправда, від пострілу вона сама відлетіла назад і дістала рану на плечі, яка не загоїлась до самого Орегону, але зате велетня індіанина вона прошила на місці. Так він і не дізнався, хто його почастував.

Але я не про те хотів розповісти. Бачиш, стара Сюзен полюбляла зеленого змія. При кожній нагоді, бувало, так на-смикається, як той чіп. Її дочки, сини й старий — усі мусили очей з неї не спускати, щоб він не потрапив їй до рук.

— Щоб хто не потрапив? — не зрозуміла Сексон.

— Та той самий зелений змій. А, тобі не ясно? Це так тоді любили називати горілку. Ну, отож одного дня всі зібралися йти. Це було в околиці, званій Бодіге, — вони вже перебралися туди з Орегону. Стара Сюзен заявила, що не може й кроку ступити, так їй ревматизм допікає, і лишилася вдома. Та в хаті була двогалонова сулія горілки, і рідня втямила, що до чого. Отже, перед тим, як піти, наказали одному з онуків вилізти на високе дерево на подвір'ї і прив'язати сулію до гілки футів шістдесят над землею. Та дарма: повернувшись увечері додому, вони знайшли стару на кухні, п'яну, як дим.

— То вона вилізла на дерево? — поспитала Сексон, коли Біллі замовк, не доказавши.

— Таке!.. — переможно засміявся він. — Вона просто під самісіньку сулію підставила балію, притягла свою стару рушницю, стрельнула, і сулія розскочилася на скалки. Ну й висьорбала всю горілку з балії, та й годі.

Сексон задрімала, але знову почулося якесь шамотіння, цим разом ближче, а її напружена уява почала малювати хижого звіра, що скрадається до них з гущини.

— Біллі, — прошепотіла вона.

— Я й сам прислухаюся, — почувся його зовсім не сонний голос.

— Може, це пантера... Чи дика кицька?

— Ні, це неможливо. Усіх хижаків тут давно повинищено. Ми ж у мирному фермерському краю.

Вітер сколихнув листя, і Сексон здригнулася. Таємниче сюрчання цвіркуна підозріло раптово урвалося, і тоді щось глухо, але важко гупнуло, аж Біллі й Сексон схопилися й сіли. Потім усе замовкло, і вони знову полягали, хоч тепер їм уже сама тиша видавалася непевною.

— Ху, — полегшено зітхнув Біллі. — Немовби я не знаю, що воно за штука! Звичайнісінький трусик. Я чув, як свійські трусики стукають задніми лапками об долівку, коли плигають.

Марно Сексон силкувалася заснути. Пісок щохвилини ставав мульткіший, і кістки й усе тіло нестерпуче нили. І хоч вона розуміла, що жодної небезпеки немає, уява її невтомно снувала жажливі картини.

Почулися нові звуки. То було вже не шарудіння й не шамотня — виглядало так, ніби чиясь здорове тіло продиралося між кущів. Деколи тріщали й ламались гілки, а одного разу вони виразно почули, як розсунулося під чиймсь напором гілля й тоді знову зійшлося.

— Якщо то була пантера, то це вже слон, — похмуро зауважив Біллі. — І важке яке — ти тільки послухай! І воно наближається.

Звуки часом стихали, але потім щоразу чулися голосніше й ближче. Біллі знову сів і обхопив рукою Сексон, котра теж підвелася.

— Я й на хвилюк очей не стулив, — поскаржився Біллі. — Чуєш?., ось ізнову... Якби хоч його видко!

— А чи не ведмідь це? Бо щось дуже голосно ступає, — озвалася Сексон, мало зубами не цокотячи — чи то від збудження, чи то від нічної прохолоди.

— Та вже ж не цвіркун.

Біллі відкинув був укривало, але Сексон схопила його за руку.

— Куди ти?

— Я не страхополох, але бий мене сила божа, коли ця рахуба мене не дратує. Я мушу побачити її в живі очі,

а то ще й справді злякаюся. Я тільки на вивідки. Не бійся, я стерегтимуся.

Ніч була така темна, що ледве Біллі відійшов на один крок, як його постать зникла з очей. Сексон сиділа й наслухалася. Загадкові звуки припинилися, чути було тільки хруст гілля там, де проходив Біллі. За кілька хвилин Біллі повернувся й заліг під укривала.

— Я, мабуть, сполохав його. В нього непогані вуха, і тільки-но воно почуло мою ходу, як ураз захвалося. А я вже ж ішов так обережно!.. О боже, знову!

Вони обоє схопилися. Сексон штовхнула Біллі ліктем.

— Оно, — ледве чутно прошепотіла вона. — Я чую, як воно дихає... Мало не сопе.

Хруснула гілка, але так близько й лунко, що обоє підскочили, як ошпарені.

— Ну, вже годі — не дозволю з себе так глузувати! — люто скрикнув Біллі. — А то воно й на голову нам сяде!

— Що ж ти хочеш зробити?.. — занепокоєно спитала Сексон.

— Репетуватиму як на живіт. Уже ж примушу його вилізи на видноту.

Біллі глибоко вдихнув повітря й одчайдушно заверещав. Наслідок був понад усякі сподівання, і серце Сексон заніміло з жаху. У темряві враз ізнявся дикий гвалт і метушня. Затріщало гілля і загупали важкі тіла, стрибаючи в різні боки. Біллі й Сексон полегшено зітхнули, коли всі ці звуки почали даленіти і скоро зовсім завмерли.

— Ну що ти на це скажеш? — пролунав серед мертвої тиші голос Біллі. — Всі, хто бачив мене на рингу, казали, що я нічого не боюся. Добре, що ніхто з них не бачив мене допіру... — Біллі аж застогнав. — З мене вже досить цього клятого піску. Я краще розкладу багаття.

Це було не важко. Під попелом ще тлів жар, і гіллячки, кинуті зверху, невдовзі спалахнули. З імлистого неба прозирало декілька зірок. Біллі глянув на них і рішуче налагодився йти.

— Куди ти знову? — озвалася Сексон.

— Так, я просто щось надумав, — ухильно відповів він і сміливо ступив поза освіт багаття.

Сексон сиділа, натягнувши укривало під саму шию, і дивувалася з Біллиною відваги. Він же навіть і сокири не взяв, хоч подався в той бік, де зникли ті загадкові звірі.

Хвилин за десять Біллі повернувся, широко посміхаючись.

— Ото чортовиння мене налякало! Скоро я й власної тіні почну жахатися... Що то було? Ху!.. Ти нізачо у світі не вгадаєш! То череда телят; і вони перестрашилися ще гірше за нас.

Викуривши цигарку біля багаття, Біллі заліз під укривало поряд із Сексон.

— Ну та й фермер буде з мене, — бурчав він, — якщо череда телят здатна загнати мені душу в п'яти. Я певний, що твій або мій батько й оком були б не зморгнули! Народ тепер на пси зійшов, ось у чім річ.

— І зовсім ні! — обурилася Сексон. — Народ який був, такий і є. Ми не менш наполегливі, ніж наші діди, та ще й до того здоровіші. Просто ми зросли за інших умов. Ціле своє життя ми жили в місті. Ми звикли до міських звуків і речей і не знаємо сільських. Виросли ми далеко від природи, оце й уся причина. А тепер ми з тобою хочемо стати ближче до природи. Постривай, незабаром ми спатимемо просто неба не згірш від наших батьків.

— Тільки не на піску, — пробубонів Біллі.

— Добре, не на піску, це ми сьогодні одразу й назавше зрозуміли. А тепер цить, і нумо спати!

Страхи їхні розвіялися, зате пісок, що прикував тепер до себе всю увагу Сексон та Біллі, дошкуляв їхнім бокам ще немилосердніше. Біллі задрімав перший, але Сексон задрімала аж тоді, коли десь оддалеки заспівали півні. Та все-таки пісок муляв, і сон їхній був неспокійний.

Тільки засіріло, Біллі виліз з-під укривала і розклав палахке багаття. Сексон, тремтячи, підсунулася ближче до вогню. Вони обоє були виснажені, очі їм позападали. Сексон раптом засміялася. Біллі неохоче пристав до неї, але коли погляд його впав на кавника, він повеселішав і відразу поставив його на вогонь.

РОЗДІЛ ІІІ

Від Окленда до Сан-Хозе сорок миль, і Сексон з Біллі легко пройшли цю відстань за три дні. Дорогою їм більше не траплялися балакучі й сердиті монтери і взагалі рідко бували нагоди побалакати з подорожніми. Щоправда, і на північ, і на південь тяглося чимало бурлак зі скрученими укривалами за плечима, але з розмов із ними Сексон скоро зрозуміла, що вони мало, а то й зовсім нічого не тямлять у фермерстві. То були переважно старі, висилені або отупілі люди, що їхні думки обмежувалися працею: де краще платять, де краще платили; проте місцевості, які вони називали, лежали десь дуже далеко звідси. Сексон тільки те від них і дізналася, що ця сторона, де вони тепер з Біллі простували, «дрібно-фермерська» і що господарі тут не часто беруть наймитів на роботу, а як і беруть, то самих португальців.

Самі фермери були непривітні. Часто котрийсь проїздив повз Сексон і Біллі порожнім возом, але жоден не сказав: сідайте, підвезу. Коли принагідно Сексон розпитувала кого з них, у їхніх поглядах проступав подив або підозріливість і відповідали вони ухильно чи й просто жартом.

— Які це в чорта американці! — дратувався Біллі. — У давнину люди були привітніші.

Сексон пригадала свою останню розмову з Томом.

— Такий дух часу, Біллі. Дух змінився. До того ж вони живуть заблизько до міста. Хай-но ми відійдемо далі — там люди напевно привітніші.

— Ат, чортове кодро! — не уймався Біллі.

— Може, вони й мають слушність, — засміялася Сексон. — Либонь, не один з тих скебів, яким ти дався взнаки, був їм ріднею.

— Коли б же хоч так! — запально скрикнув Біллі. — Та все-таки, якби в мене було хоча б і десять тисяч акрів, я б не дер носа перед подорожнім із клунком за плечима. Чим той бурлака гірший за мене? У кожному разі я б не квапився з висновками.

Біллі напитував роботи спочатку підряд на всіх фермах, а далі тільки на більших. Але відповідь була все та сама: роботи нема. Лише декотрі фермери казали, що після першого дощу потребуватимуть орача. Де-не-де вже й почали орати сухий непокроплений ґрунт, проте більшість господарів чекала на дощ.

— А хіба ти вмєєш орати? — здивувалася Сексон.

— Ні, але не святі горшки ліплять. До того ж я повчусь у першого плугатаря, що нам стрінеться.

Другого дня така нагода трапилася. Біллі виліз на тин, що обгороджував невеличке поле, і став приглядатися до дідка за плугом.

— Пхе! Простішого й у світі нема, — зневажливо приказував Біллі. — Якщо оце старе дрантя здатне ходити за одним плугом, то я й за двома потраплю.

— То піди й спробуй, — відказала Сексон.

— Навіщо?

— Ех ти, страхополох! — усміхаючись, піддражнила його Сексон. — Тобі треба тільки попросити його. Найбільше, що він може зробити, — це відмовити. Ну, й що з того? Ти ж двадцять раундів витримав проти Чиказького Страхіття і не поступивсь.

— Е, то зовсім інше, — відказав Біллі, але через тин таки перескочив. — Я не я, коли старий чмих не прожене мене к бісовому батькові.

— І зовсім не прожене. Ти йому лиш скажи, що хочеш навчитись і попроси, щоб дозволив кілька разів пройти за плугом. Скажи, що це йому нічого не коштуватиме.

— А як він упреться, то я просто відберу його чортів плуг!

Сидячи на тину, Сексон стежила за розмовою, хоча слова не долітали до неї. Кілька хвилин згодом посторонки опинилися в Біллі на шії, а чепіги плуга перейшли до його рук. Запряг рушив з місця, і старий, сиплючи вказівками, ступав поруч Біллі. Коли вони кілька разів обійшли поле, дідок наблизився до Сексон.

— Він, либонь, уже ходив трохи за плугом?

Сексон похитала головою.

— Ніколи у світі! Але він знається на запряжних конях.

— Він не видає новаком і жваво все переймає. — Тут дідок пирхнув сміхом і врізав собі тютюну на жуйку. — Сподіваюсь, він мені не накладе по шиї, що я тут поруч вас при-
мостився, ге?

Незорана ділянка дедалі зменшувалася, але Біллі все не виявляв заміру кинути роботу. Тим часом глядачі, що сиділи на тину, розбалакалися. Сексон засипала старого запитаннями і невдовзі побачила, що він разуче скидається на батька монтера, як той про нього розповів.

Біллі виорав усе поле, і дідок запросив їх обох до себе переночувати. В садибі у нього є вільна хатинка з пічкою, а він ще почаствує їх парним молоком. А якщо Сексон схоче випробувати й свій фермерський хист, вона зможе подоїти корову.

З дійницею діло пішло не так вдало, як з плугом; наглузувавшись досхочу із Сексон, Біллі теж спробував — Сексон таки підбила його — і теж невдало. Сексон до всього придивлялася і про все розпитувала і незабаром переконалася, що ця садиба не схожа на сан-леандрівські. І ферма, й фермер пережили себе. Інтенсивного господарювання не було й знаку. Забагато землі оброблялося занадто кепсько. Фермі цій було три чисниці до смерті: хата, клуня й інші будівлі замалим не завалилися. Подвір'я перед хатою поросло бур'яном, городу не було зовсім, садок невеликий і той занехаяний. Покручені, напіввисохлі дерева поросли сірим мохом. Сексон довідалась, що сини й дочки господаря живуть у місті. Одна дочка віддалася за лікаря, друга вчителювала в школі; один син — машиніст на залізниці, другий — архітектор, а третій — судовий репортер у Сан-Франциско. Вряди-годи вони допомагають старих батьків.

— Ну, то як? — озвалася Сексон до Біллі, що запалив після вечері цигарку.

— Та що ж тут! Усе ясно. Дідуган поріс мохом, як і його садок. Після Сан-Леандро й дурень дошолопає, що старий у господарстві темний, як ніч. А коні його! Та з милосердя до нього й до його кишені їх треба було б усіх перестріляти. Закладаюся, що в португалів ти таких коней не побачиш.

Добрі коні тримають не для пихи, не для похвали, — просто це хазяйство підказує, що так треба. І воно себе покриває. Старі коні їдять дужче за молодих, а роботи з них менше. Ну, а підкувати що старих, що молодих — однакові гроші. На цих шкапах він тільки збитків зазнає. Глянь лиш, як працюють ці шкапи, і порівняй їх до міських коней!

Вони заснули твердим сном, а вдосвіта, поснідавши, налагодилися в дорогу.

— З дорогою душею дав би я вам зо два дні підробити, та не випадає! — скаржився дідок, прощаючись із ними. — Тепер, коли діти пороз'їздилися, ферма ледве нас двох зі старою прохарчовує, та й то як коли. Тяжкі часи тепер довго тягнуться. Відтоді, як Гровер Клівленд, і життя не життя.

Пополудні, коли вони були на околиці Сан-Хозе, Сексон запропонувала перепочити.

— Ось зараз просто підйду й побалакаю, — заявила вона. — Хіба що собак спустять. Адже такої гарної місцини ми ще не бачили, правда?

Біллі, якому ввижалися тільки пагорби й широкі простори для його коней, промимрив під ніс щось невиразне.

— А городина! Ти тільки глянь! А квіти між грядками! Це багато ліпше, ніж баклажани, загорнені в папір.

— Не бачу в цьому ніякого глузду, — заперечив Біллі. — Навіщо-бо переводити на квітки ґрунт, придатний під добру городину?

— Ось я зараз про це й дізнаюся. — Сексон показала на жінку, що з лопатою в руках схилилася над грядкою побіля самого будиночка. — Я не знаю, що вона за людина, але в найгіршому разі вона тільки вишпетає нас. Бачиш, вона теж дивиться сюди. Кидай свою ношу поруч з моєю, і ходімо.

Біллі скинув на землю сувій з укривалами, але волів перестояти на місці. Йдучи вузьенькою стежкою, обсадженою квітами, Сексон побачила двох чоловіків, що працювали на городі: один старий китаєць, другий — теж старий, темно окий, очевидячки, теж чужинець. Усюди відчувалася охайність і дбайливість, і навіть недосвідченим поглядом видно було, як ретельно тут оброблювано землю. Жінка випросталася від

своїх квітів і обернулась до Сексон. Це була середнього віку струнка жінка в окулярах, просто, але гарно одягнена. Обличчя її здавалося доброзичливим і водночас якимось нервовим.

— Сьогодні мені нічого не треба, — пом'якшуючи свою відмову привітною усмішкою, сказала жінка, ще й не встигла Сексон рота розтулити.

Сексон аж прикро стало за свій обшитий цератою кошик. Жінка, певно, бачила, як вона його поставила на землю.

— Ми не торгуємо, — поспішила вона пояснити.

— О, тоді вибачте, будь ласка.

Жінка усміхнулася ще привітніше, чекаючи, що скаже Сексон. А та без усяких з'ясувала суть справи.

— Бачте, ми шукаємо ділянки землі. Ми хочемо стати фермерами, але перше, ніж придбати землю, нам треба розглянутись, якої саме землі нам треба. Коли я побачила ваш чарівний куточок, у мене одразу виникла сила запитань. Розумієте, ми у фермерстві нічогісінько не тямимо. Ціле своє життя ми прожили в місті, а тепер вирішили назавше поселитися на селі й знайти тут своє щастя.

Сексон замовкла. На обличчі господині промайнула тінь іронії, хоч привітна усмішка не зникла.

— Але чому ви певні, що знайдете щастя на селі? — спитала вона.

— Сама не знаю. Я тільки знаю, що бідні люди не можуть бути щасливі в містах, де раз у раз оті робітничі розрухи. Якщо вони й на селі не знайдуть щастя, то вже його й зовсім немає на світі. А хіба це справедливо?

— Ви, голубонько, міркуєте логічно, однак не можна забувати, що й на селі чимало бідних і нещасних людей.

— Проте ось ви не виглядаєте ані бідною, ані нещасною.

— Ну ж і ви, голубонько!

Обличчя жінки зашарілося від задоволення, і вона повила далі:

— Але, може ж, я — виняток і маю особливу схильність до сільського життя? Як ви самі кажете, ви прожили ціле своє життя в місті й нічогісінько не тямите у фермерстві. А що, як село навіть розіб'є вам серце?

В пам'яті Сексон виринули останні жахливі місяці її життя в будиночку на Пайн-стріті.

— Але місто то вже напевне розіб'є його. Може, й тут буде не легше, та все одно, село це єдина моя надія. Село або нічого. Та й наші батьки були родом із села, і тут природніше якось жити. Зрештою, оце ж я стою перед вами: який вам ще треба доказ того, як мені хочеться жити на селі? Може, я теж, як ви кажете, маю особливу схильність до сільського життя? Бо інакше не була б я тут.

Жінка схвально кивнула головою; в очах її зростала цікавість.

— Цей юнак... — почала вона.

— Мій чоловік, — докінчила за неї Сексон. — Він був биндюжником до того, як почався великий страйк. Моє прізвище — Робертс, Сексон Робертс, а мого чоловіка звати Вільям Робертс.

— А я місіс Мортімер, — відказала господиня, злегка вклоняючись. — Я вдова. А тепер, якщо ви гукнете вашого чоловіка, я спробую відповісти на деякі з ваших запитань. Скажіть йому, хай не лишає клунків на дорозі. Ну, які ж це питання хвилюють вас?

— О, в мене їх безліч. Чи господарство окупає себе? Як ви потрапили все це врядити? Скільки коштує земля? Як ви збудували цей чарівний будиночок? Скільки ви платите робітникам? Як ви навчилися цього? І як дізналися, що краще росте й що вигідніше вирощувати? Як найкраще збувати городину? Як ви продаєте її? — Сексон перевела дух і засміялася. — О, я ще й не почала. Чому у вас скрізь поміж грядок ростуть квіти? Біля Сан-Леандро я бачила португальські ферми, але португальці ніколи не садять квітів поруч із городиною.

Місіс Мортімер, піднісши руку, стримала Сексон.

— Дайте мені відповісти на останнє запитання — воно ключ до решти.

Але в цю мить надійшов Біллі, і з поясненням довелося почекати, доки Сексон знайомила господиню зі своїм чоловіком.

— Мої квіти привабили ваші очі — правда, голубонько? — почала місіс Мортімер. — Квіти привели вас до мене в садок; отож їх і посаджено разом з городиною, щоб приваблювати очі. Ви й не уявляєте, скільки пар очей вони вже привабили і яку силу людей закликали до мене в садок. Цією дорогою проїздить чимало городян. Автомобілі? Ні, мені з ними не таланить. Вони збивають таку куряву, що людям у машині нічого не видно. Та й я почала своє господарювання ще тоді, коли майже всі їздили кіньми. Якась міська пані проїздила дорогою, мої квіти й уся ця садиба чарувала їй очі, і вона наказувала візникові зупинитись. А я завжди на той час поблизу десь порпалась. І мені, звичайно, вдавалося майже щоразу запрошувати їх до свого садка — оглянути квіти і... заодно, городину. Все тут у мене чисте, охайне, привітне. Це все справляло відповідне враження. І... — місіс Мортімер знизала плечима, — відомо, що шлях до шлунка лежить через очі. Гостям імпонувало те, що городина росте серед квітів, і вони вимагали будь-що тільки моєї городини, купували її вдвоє дорожче проти ринкових цін і радо платили. Бачите, на мене пішла мода, моя ферма стала об'єктом загальної уваги. І від цього нікому не було жодної шкоди. Городина була першорядна, не гірша, а часом і свіжіша, ніж на ринку. До того ж мої покупки вбивали одразу двох зайців, бо окрім найсвіжішої, найкращої городини мали ще й моральне задоволення зі своєї філантропії, підтримуючи достойну вдову. Це навіть стало добрим тоном — купувати городину в місіс Мортімер. Але це вже трохи стороння тема... Одне слово, моя садиба стала улюбленим місцем, куди приїздили задля прогулянки чи просто час збавити. І ось у місті довідалися, хто я така, хто був мій чоловік і ким я була раніше. Декотрі дами були мені знайомі ще за кращих часів, і вони дуже посприяли моему успіхові. Крім того, я завела звичай частувати своїх клієнтів чаєм. Отже, мої патрони почувались у мене, як гості. Ще й тепер, коли хто з них заїздить сюди показати мене своїм приятелям, я пригощаю їх чаєм. Тож бачите, квіти це один з важелів мого добробуту.

Сексон захоплено вислухала розповідь, але Біллі, як завжди, не цілком поділяв ентузіазм дружини. Його сині очі були затьмарені.

— Ви щось маєте заперечити, — промовила вона. — Кажіть, я слухаю.

На подив Сексон, Біллі відповів одразу, та ще й — мало того — висунув проти місіс Мортімер такий закид, який їй самій зроду-віку не спав би на думку.

— Це все крутість, як я розумію, — сказав він.

— Але плідне крутість, — заперечила місіс Мортімер, весело зблиснувши очима з-поза окулярів.

— І так, і ні, — затявся Біллі, говорячи своїм звичаєм, повільно й розважливо. — Якби всі фермери садили квіти поруч із городиною, тоді б усі вони діставали подвійну ціну, і подвійної ціни взагалі не стало б, тобто нічого б не змінилося.

— Ви протиставляєте теорію фактові, — не згоджувалася місіс Мортімер. — Факт той, що всі фермери цього не роблять. Факт той, що я дістаю подвійну ціну. Цього ви не заперечите.

Біллі це не переконало, хоч він і не знайшовся на відповідь.

— Все одно, — промурмотів він, похитавши головою. — Тут воно щось не те, в кожному разі воно не для нас — не для моєї жінки й не для мене. Я не знаю зараз, як це сказати: може, пізніше надумаю.

— А тим часом ходім оглянемо все, — запросила місіс Мортімер. — Я вам усе покажу і розповім, яким чином я це все викохала. Потім ми відпочинемо, і я почну з самого початку. Бачте, — вона звернула погляд на Сексон, — мені дуже хочеться, щоб ви зрозуміли, що в сільському господарстві найголовніше — як приступити до діла. Я не тямля анічогісінько, коли осілася на землі, і до того ще й не мала такого славного дужого чоловіка, як ви маєте. Я була сама-самісінька. Але стривайте, я вам все розкажу.

Цілу годину провівши поміж грядок городини, поміж кущів ягід та фруктових дерев, Сексон скупчила в голові силу цікавих відомостей, щоб пізніше на дозвіллі перетравити їх.

Біллі також уважно слухав місіс Мортімер, але сам лише зрідка докидав запитання. Господиня повела їх до пташні, де було теж чисто й охайно; тут в окремих вольєрах вона тримала кількесот сніжно-білих курей дрібної породи.

— Білі леггорни, — пояснила місіс Мортімер. — Ви уявити собі не можете, скільки я на них заробила цього року. Я ніколи не тримаю курок, коли вони перестають нестися.

— Оце ж саме я казав тобі й про коней, Сексон, — зауважив Біллі.

— І завдяки найпростішому у світі способу, до якого додумались не всякий фермер, вони в мене несуться взимку, коли яйця найдорожчі. Окрім того, я маю своїх постійних покупців; вони за дванадцятку платять мені на десять центів більше проти ринкової ціни, бо я постачаю тільки одноденні яйця.

Місіс Мортімер кинула погляд на Біллі: він, очевидячки, ще надумував щось.

— Знову так і не так? — спитала вона.

Він кивнув головою.

— Так і не так. Якби кожен фермер постачав одноденні яйця, тоді взагалі не було б дорожчих яєць. Не було б ані гірших, ані кращих.

— Але ж не забувайте, що всі яйця мали б бути тоді одноденні, геть усі! — відказала місіс Мортімер.

— Може, й так, тільки не про мене з жінкою воно писане, — заперечив Біллі. — Оце весь час крутилося мені в голові — тільки я ніяк не міг спіймати його за хвіст. Ви кажете за теорію і факти. Для нас із Сексон оці десять центів надвишки — теорія. А факт той, що в нас немає ані яєць, ані курей, ані землі, де б могли бігати й нестися квочки.

Господиня кивнула співчутливо головою.

— Але це ще не все, з чим я не згодний. Я ще щось маю сказати — отак воно крутиться, крутиться, а на язик не йде.

Вони навідалися до котячої повітки, до сажа, до корівника й завітали, нарешті, до господи, яку місіс Мортімер називала своєю «халупчиною». Все в неї було невелике, але все родило гроші, запевняла вона, тут-таки прикидаючи свої прибутки.

Сексон і Біллі аж дух захопило, коли вони почули, скільки вона платила й одержувала за породистих перських котів, честерських свиней, шотландських коллі та джерсейських корів. Молоко джерсейських корів місіс Мортімер теж збувала своїй спеціальній клієнтурі і брала за нього по п'ять центів дорожче на кварти, ніж коштувало молоко від найкращих місцевих корів. Біллі впала в око різниця між її садком та занеханою садибою старого фермера, де вони ночували цієї ночі, а місіс Мортімер ще й багато інших відмінностей показала йому, з якими він мусив здебільшого погодитись.

Потім вона розповіла ще про одну статтю свого прибутку — про варення та джеми, які їй замовляли заздалегідь і платили незрівнянно більше, ніж у крамницях. Сексон і Біллі сиділи у вигідних плетених кріслах на веранді та слухали, як місіс Мортімер розбудувала продаж свого варива, постачаючи його лише до найкращого ресторану й клубу в Сан-Хозе. Зі зразками своєї продукції вона пішла до власника ресторану й клубного економа, довго з ними сперечалася, але зрештою власника ресторану переконала зробити з її варення «спеціальні страви», розрекламувавши їх відвідувачам і головним чином піднявши ціну на всі страви, до складу яких воно входить.

Протягом усієї її розповіді в Білових очах виразно проступало несхвалення. Скінчивши, місіс Мортімер почекала, що він скаже.

— А тепер почніть з самого початку, — попрохала Сексон.

Але місіс Мортімер заявила, що вони не почують більш ані слова, доки не згодяться повечеряти в неї. Сексон прийняла пропозицію, не звертаючи уваги на похмурість Біллі.

— Отож, — провадила далі місіс Мортімер, — спочатку я нічогосінько тут не тямала, бо ж я народилась і виросла в місті. Про село я тільки й знала, що туди їздять відпочивати, а сама воліла гори, море й курорт. Майже все своє життя я прожила серед книжок. Багато років я працювала головною бібліотекаркою донкастерської бібліотеки. Потім одружилася. Містер Мортімер теж був кабінетна людина — професор Сан-Мігуельського університету. Він довго хворів, і коли по-

мер, я залишилася зовсім без коштів. Не встигла я розрахуватися з кредиторами, як від страхового поліса небіжчика не зосталося ані шеляга. Сама я була змучена й виснажена мало не до грані нервової прострації і цілком безпорадна в житті. Кінець кінцем, маючи при собі останні п'ять тисяч доларів, я вирішила поїхати на село й завести власне господарство. Я обрала цей клаптик землі: клімат тут чудовий, трамвай від Сан-Хозе лише за чверть милі — тож я й купила його. Дві тисячі сплатила готівкою, а на дві тисячі дала заставного листа. Земля обійшлася мені по двісті доларів на акр.

— Двадцять акрів! — скрикнула Сексон.

— Щось неначе тіснувато, — зауважив Біллі.

— Куди там, занадто просторо! Перш за все я віддала половину землі в оренду, — так воно й досі ведеться. Довгий час мені й решти, десятиох акрів, було забагато. Тільки ось тепер я починаю відчувати, що не завадило б трохи поширити свої володіння.

— І десять акрів харчують вас і двох робітників? — здивувався Біллі.

Місіс Мортімер захоплено сплеснула в долоні.

— Слухайте-но сюди. Я ж була бібліотекаркою, і зналася на книжках. Передусім я перечитала все надруковане на цю тему й передплатила найкращі сільськогосподарські журнали та газети. Ви питаєте, як можуть десять акрів прохарчувати мене й моїх двох робітників? Я скажу вам. У мене четверо помічників. І моїх десятиох акрів, звичайно, вистачає і на них, і на Гану — це шведка-вдова, вона у мене господарює в хаті й виявляє неоціненну поміч під час сезону варення та джемів, і на дочку її, що ходить до школи й теж нам допомагає, та на мого небожа, якого я взяла в прийми. Треба сказати, що ці мої десять акрів покривають усі видатки по господарству — і на утримання будинку та садиби, і на племінну худобу.

Сексон згадала, що казав монтер про португальців.

— Але суть зовсім не у ваших акрах! — скрикнула вона. — Це все завдяки вашому розумові, і ви це чудово знаєте!

— Отож-бо й є, голубонько. Це саме й показує, яким людям може пощастити на селі. Пам'ятайте, земля щедра. Але й до

неї треба щедрим бути. Ось цього ніяк не втямить старосвітський американський фермер. Розум, ось що найголовніше. Наш фермер, навіть коли йому стане ясно, що земля виснажилася і потребує угноєння, навіть тоді він не розуміє різниці між дешевими і дорогими — отже, кращими — добривами.

— І про це мені теж хотілося б дізнатися! — скрикнула Сексон.

— Я розкажу вам усе, що сама знаю, але ж ви, мабуть, дуже стомилися. Я помітила, що ви трохи накульгуєте. Ходімо до хати — про речі не турбуйтеся, я пошлю по них Чанга.

На Сексон, що мала природжену любов до всього гарного, надто до речей особистого вжитку, маленька господа справила незабутнє враження. Вперше в житті опинилася вона в оселі людини середньої верстви; те, що вона побачила, не тільки перевершило всі її сподівання, ба навіть далеко відбігло вбік від картин, що їй малювала уява. Місіс Мортімер помітила, як заблищали очі в Сексон, коли та роздивлялася навколо, і, добродушно хизуючись своїм помешканням, стала водити і показувати їй усе, розповідала, скільки коштував матеріал, пояснювала, що вона власними руками фарбувала підлогу, збивала шафи з книжками, сама склала м'яке крісло, що прислав їй антиквар. Біллі обережно ступав позаду. І хоч поведився він як звичайно, йому пощастило уникнути незграбності навіть за столом, дарма що вони з Сексон уперше в житті вечеряли у приватній господі, де їм услугувано.

— Якби ви завітали до мене на той рік, я влаштувала б вас у кімнаті для гостей, яку я збираюся добудувати, — з жалем промовила місіс Мортімер.

— Та нічого, — відказав Біллі, — і так велике вам спасибі. Ми доїдемо трамваєм до Сан-Хозе і заночуємо в готелі.

Але що місіс Мортімер ніяк не могла заспокоїтись, не маючи де притулити їх на ніч, Сексон попрохала її розказати їм ще про своє господарство.

— Пам'ятаєте, я вам казала, що за землю дала готівкою всього дві тисячі доларів, — мовила знову місіс Мортімер. — Отже, починати я мусила з трьома тисячами. Звичайно, всі мої родичі й друзі пророкували мені невдачу. І, звичайно,

я наробила багато помилок, але якби я не вивчала спеціальної літератури, то наробила б їх ще більше. — Місіс Мортімер показала рукою на полицки з книжками й журналами вздовж стін. — Я й досі не перестаю вчитися. Щоб не відставати від науки, я почала виписувати звідусюди звіти дослідних станцій. Невдовзі я переконалася, що наші старосвітські фермери хазяйнують казна-як; і знаєте, я не дуже й помилялася. Ви навіть уявити не можете, які дурні бувають часом наші старосвітники! Я вже й радилася з ними, розмовляла, силкувалася довести безглуздість їхніх застарілих методів, домагалася, щоб вони хоч якось обґрунтували свої допотопні забобони. А досягла я тільки одного, — навіть найостанніший з них вирішив, що я дурепа і що лиха мені не минути.

— Але ж вийшло не по-їхньому! Зовсім ні!

Місіс Мортімер вдячно усміхнулася.

— Іноді ще й тепер я цьому дивуюся. Але я з роду взятців, що давно вже відірвалися від землі, тож і могли побачити речі по-новому. Якщо я переконувалася в слушності якогось заходу, я тут-таки проводила його в життя, хоч би який він був чудний. Ну, ось візьмім колишній садок: нічого він не вартий був, навіть гірше, як нічого. Старому Келкінсові мало серце не розірвалося, коли він побачив, як я розходилася в садку. А гляньте на цей самий садок тепер! Ось тут, де тепер будиночок, стояла жалюгідна халупа. Спершу мені довелося не займати її, але я одразу знесла старий корівник, саж, курник, геть усе розчистила. Сусіди тільки головами хитали, що самотня вдова таким марнотратством пробує вибитись зі скрути. Але це ще не все. Вони просто зацікавилися, коли почули, що я заплатила по двадцять доларів за трьох породистих честерських поросят, ще зовсім молоденьких. Потім усіх простих курей спродала, а натомість придбала білих леггорнів. Дві захлялі корови, що припали мені гуртом з усією садибою, пішли до різника по тридцять доларів за голову, а за дві чистокровні джерсейські телички я заплатила дві з половиною сотні — і вигадала на цьому грубі гроші, тоді як Келкінс та інші фермери цупко трималися своїх недоростків, що їх навіть годувати не виплачується.

Біллі схвально кивнув головою.

— Пам'ятаєш, що я казав тобі про коней, — знову нагадав він Сексон, і, підохочений увагою господині, з ділового погляду дуже докладно розповів про коней.

Коли Біллі вийшов надвір попалити, місіс Мортімер перевела розмову на шлюбне життя Сексон і навіть не змигнула, почувши про Білову схильність до боксерства та до розправ зі штрейкбрехерами.

— Симпатичний молодик, та ще й порядний, — сказала вона Сексон. — Це з обличчя знати. А як кохає вас і пишається вами! Ви й не уявляєте, як мені приємно було бачити, коли він дивився на вас, особливо коли ви говорите. Він поважає вашу думку, бо інакше був би не подався з вами в мандри — адже це тільки ваш власний задум. — Місіс Мортімер зітхнула. — Ви дуже щасливі, дитино моя, дуже щасливі. Ви ще не знаєте, що таке чоловічий розум. Ось постривайте, хайно він запалиться вашою ідеєю! Ви просто вразитесь, коли побачите, як він заходиться! Ви ледве за ним встигатимете. А поки що перед повинні ви вести. Пам'ятайте, що ваш чоловік — дитя міста. То буде нелегко — відзвичаїти його від того єдиного способу життя, що він знає.

— О, та місто йому теж спротивило... — почала Сексон.

— Але не в такій мірі, як вам. Кохання — ще не все в житті чоловіка, як то є в жінки. Вам місто завдало більше горя. Це ж ви втратили свою маленьку дитину. Проти вашої втрати, проти ваших душевних мук — його біль був мимобіжний. Хіба ж міг він відчувати такий органічний зв'язок з дитиною, як ви?

Місіс Мортімер обернулася до Біллі, що з'явився на порозі.

— Ну що ж, спіймали ви вже неслухняну думку, що не давала вам спокою?

— Та ніби намацав, — відповів він. Місіс Мортімер жестом запросила його сісти в крісло. — Річ у тому, що...

— Стривайте, одну хвилинку, — перервала його вона. — Це крісло гарне, велике й міцне — так само, як і ви, принаймні здоровий і дужий, а ваша жіночка дуже втомлена... Ні, ні, сидіть, будь ласка, якраз вашої сили вона й потребує. Так, я вас прошу, пригорніть її.

І місіс Мортімер посадила Сексон йому на коліна.

— Ну а тепер, добродію, — ні, двійко вас просто як намальовані! — тепер кажіть, що ви маєте проти мого способу заробляти на прожиття.

— Ні, проти вашого способу я нічого не маю, — хутко відказав Біллі, — Ваш спосіб собі правильний, навіть чудовий. Бачте, я тільки хочу сказати, що для нас він непридатний. Ми б так не здолали. У вас і знайомі заможні, вони знали, що ви були бібліотекаркою, а чоловік ваш професорував. Та й ви мали... — Тут він на хвилику затнувся, не певний, як його б точніше висловити свою думку, ще не зовсім ясну йому самому. — Одне слово, у вас були ті засоби, яких у нас нема й не може бути. Ви маєте освіту і... не знаю, як сказати... ну, знаєте, як вестись у товаристві, як свій інтерес провадити... А нам усе те невідомо.

— Але ж, юначе, ви можете навчитися, чого треба, — наполягала місіс Мортімер.

Біллі похитав головою.

— Ні, ви не цілком добираєте, що я хочу сказати. Ну, ось так. Припустім, що не ви, а я їду з варенням та джемом до того шикарного ресторану розмовляти із їхнім старшим. Там я виявився б не на місці. Навіть гірше — я б це сам відчув. І одразу завівся б, став би шукати приклучки на свою голову, а це — кепський початок для торгівлі. І потім я б подумав, що він бере мене за якогось лобуряку — бо чого б таки здоровому чоловікові торгувати варенням!

І що сталося б з того всього? Я б тільки й ждав нагоди розкрутитись. Я б подумав, що він бере мене за нахабу, і не забарився б сказати йому, що він сам нахаба, — ну, й завелося б. Добираєте тепер? Така вже в мене вдача: так чи сяк, а варення я б не продав.

— Це все цілком слушно, — жваво промовила місіс Мортімер. — Але ось же й ваша жіночка. Гляньте на неї — та вона справить враження на кожного підприємця! Хай-но вона тільки заговорить з ним.

Біллі настовбурчився, і в очах його спалахнув небезпечний вогник.

— Ну, чим я знову завинила? — засміялася господиня.

— Я ще не збираюся торгувати виглядом своєї жінки, — шорстко пробурмотів Біллі.

— І маєте рацію. Шкода тільки, що ви обоє відстали від життя років на п'ятдесят. Ви — стародавні американці. Як ви зросли отакі в самій тисняві сучасності — незрозуміле чудо! Ви — просто Ріп Ван Вінкль. Хіба хто чував у наш звироднілий час, щоб молоде подружжя з великого міста взяло свої речі на плечі й вирушило у безвість шукати землі? Та у вас же дух давніх аргонавтів. Та ви, їй-богу, з тієї породи людей, що запрягали своїх волів і бралися на захід, до країв, де заходить сонце. Закладаюся, що такі були ваші батьки й матері чи діди й баби!

Очі Сексон заблищали, а Білові знов стали привітні. Вони обоє кивнули головами.

— Я теж із цієї давньої породи, — гордо провадила місіс Мортімер. — Моя бабка брала участь у партії Донера і чудом уціліла. Мій дід, Джейсон Вітні, проплив навколо мису Горн і приєднався до повстанців Ведмежого Стягу в Сономі. Він був у Монтері, коли Джон Маршал відкрив золото біля Сатерового млина. В Сан-Франциско одну вулицю названо його йменням.

— Я знаю, це Вітні-стріт, — докинув Біллі. — Близько від Рашн-Гілу. Мати Сексон теж пройшла через прерії.

— А Біллиних діда й бабу забили індіани, — додала Сексон. — Батько його був тоді зовсім малюком і прожив якийсь час в індіан, доки його визволили білі. Він навіть не знав свого імені, і його взяв у прийоми містер Робертс.

— Ну, то ми з вами трохи не родичі, мої любі дітки! — втішилася місіс Мортімер. — О, цей подих минулого, на жаль, зовсім забуто за наших летючих днів! Мені це все особливо миле, бо я колись складала бібліотечний каталог і прочитала всю літературу, що стосується тих часів. А ви, — вона показала на Біллі, — або, вірніше, ваш батько, історична особа. Я читала про нього. Про все те написано в Банкрофтовій «Історії». То було індіанське плем'я модоків. Валка білих складалася з вісімнадцятьох фургонів. І з усієї валки живий лишився тільки ваш батько, — він був ще немовлям і нічого

не розумів, що сталося. Потім його всиновив начальник загону білих.

— Саме так, — підтвердив Біллі. — То були модоки. Валка, мабуть, простувала до Орегону. Всіх білих було перебито. То, може, ви знаєте й про мати Сексон? Вона в ті часи складала вірші.

— І що-небудь з них було надруковано?

— Так, — відповіла Сексон. — У старих газетах Сан-Хозе.

— Можливо, ви знаєте щось напам'ять?

— Знаю. Один вірш починався так:

Немов еолової арфи ніжні струни,
Співає муза у твоїх піснях;
Рівнин каліфорнійських пишні вруна
Луною рознесуть їх по світах.

— Щось ніби знайоме, — впала в задуму місіс Мортімер.

— А ось початок іншого:

Втекла від юрби я, від сміху й розмови,
До гаю, до статуй, де листя співало...

Ось так і далі. Я тут не розумію. Цього вірша присвячено моему батькові...

— Це любовний вірш! — перервала її місіс Мортімер. — Пригадую, пригадую. Стривайте... Та-та-та, та-та-та, та-та-та, та-та-та...

А бризки фонтана, немов аметисти,
Тремтять їй на грудях, на білих руках,
Течуть до басейну, як срібло струмисте...

Мені дуже врізались у пам'ять ці зерна аметистів, але ось призища вашої матері не пригадаю.

— Її звали Дезі... — почала Сексон.

— Ні, Деел, — раптом пригадавши, поправила її місіс Мортімер.

- Але ж ніхто її так не називав!
- Проте вона так підписувалася. А як далі?
- Дезі Вілі Браун.

Місіс Мортімер підійшла до книжкових полиць і витягла велику книжку у твердій палітурці.

— Це збірник «Сторінки минувшини», — пояснила вона. — Тут зібрано, між іншим, усі найкращі вірші з тогочасних газет. — Вона перебігла поглядом зміст. — Атож, я мала рацію. Деєл. Вілі Браун. Ось аж десять поезій: «Вікінгові мандрі», «По золото», «Вірність», «Кабальєро», «Могили Літл-Медоу»...

— Ми відбивалися там від індіан, — перебила її збуджено Сексон. — А моя мама, що була тоді маленьке дівча, вийшла з табору й принесла води для поранених. І індіани не стріляли в неї. Всі казали, що це чисте чудо. — Сексон схопилася з Білових колін, простягаючи руки до книжки. — Дайте, дайте мені глянути на них! Я їх зовсім не знаю! Вони нові для мене! Можна їх переписати? Я вивчу їх напам'ять. Тільки подумати — вірші моєї матері!

Окуляри місіс Мортімер затуманилися. З півгодини вона й Біл сиділи мовчки, доки Сексон упивалася рядками своєї матері. Нарешті Сексон закрила книжку, заклавши сторінку пальцем, і в одно проказувала мало не побожно:

- А я й не знала, зовсім не знала!

Протягом цих півгодини думка місіс Мортімер не дрімала. Пізніше вона виклала свій план: в інтенсивне молочарство вона вірила так само, як і в інтенсивний метод обробітку землі, отож мала на думці, тільки-но скінчиться термін оренди, організувати молочарську ферму на другій половині своїх двадцятьох акрів. Ця справа, як і все в неї, мала бути взірцево поставлена, отож без нових робочих рук не обійтися. Біллі й Сексон саме такі, яких їй треба. Наступного літа вони зможуть оселитися в тому будиночку, що вона збирається поставити. А на зиму вона могла б десь підшукати роботу для Біллі. Праця напевно знайдеться, а біля трамвайної зупинки саме здають у винайм невеличкий будиночок. Під її доглядом Біллі зможе з самого початку взяти на себе будівництво.

Таким чином, вони зароблять грошей, набудуть досвіду для самостійного господарювання і придивляться до всього.

Але її переконування виявились марні. Кінець кінцем Сексон висловила їх обох з Біллі думку.

— Ми не можемо осістися одразу на першому ж місці, навіть такому гарному й принадному, як ваша долина. Ми ще й самі гаразд не знаємо, чого хочемо. Нам треба йти вперед, треба побачити, як де живуть і як господарюють і аж тоді обрати щось. Квапитись у такому ділі не можна. Якщо вже наважитись на щось, то ми повинні мати певність. І крім того... — вона завагалася на хвилику. — Крім того ми обоє не любляємо рівнини. Біллі хоче, щоб на нашій землі були й пагорби. І я теж.

Коли вони почали прощатися, місіс Мортімер вирішила подарувати Сексон «Сторінки минувшини». Але Сексон похитала головою і взяла в Біллі гроші.

— Тут написано, що ціна книжки два долари, — промовила вона. — Може, ви б купили мені таку саму й лишили її в себе, доки ми не влаштуємося? Тоді я вам напишу, і ви мені її перешлете.

— Ну й ви ж, американці! — осміхнулася місіс Мортімер, беручи гроші. — Але пообіцяйте, що деколи писатимете мені ще до того, як улаштуєтесь.

Вона вивела їх на шлях.

— Ви славні молодята! — промовила вона прощаючись. — Як би й мені хотілося піти з вами — клунок на плечі й гайда! Двійко вас — ви просто чудові! Якщо тільки я зможу чимсь вам стати в пригоді — повідомте мене. Ви, безперечно, дійдете свого, і мені хотілося б допомогти вам. Напишіть мені, що там видно буде з тією державною землею, хоч попереджую вас, я чомусь не дуже йому цьому віри. Якщо вона і є, то задалеко від ринків збуту.

Місіс Мортімер стиснула руку Біллі, а Сексон обняла й міцно поцілувала.

— Будьте сміливі, — тихо й поважно сказала вона їй на вухо. — Ви переможете. Ви починаєте правильно. І ви мали рацію, що не пристали на мою пропозицію. Але пам'ятайте,

що ви й пізніше можете з неї скористатися, — чи й з кращої навіть. Ви обоє ще молоді. Не кваптеся. Тільки-но ви десь зупинитесь, хоч на часинку, сповістіть мене, і я вам надішлю різні сільськогосподарські статті та матеріали. До побачення. І хай вам щастить, щастить, щастить!

РОЗДІЛ IV

Того вечора Біллі нерухомо сидів на краю ліжка в маленькій готельній кімнатці у Сан-Хозе. Його погляд свідчив про глибоку задуму.

— Так, — промовив він нарешті, протягло зітхнувши. — На світі, можна сказати, все-таки є симпатичні люди. Хоч би ця місіс Мортімер. Це справді хороша людина — американка давнього гарту.

— Дуже мила, освічена пані, — додала Сексон, — і зовсім не встидається сама господарювати при землі. Та ще і як господарює!

— І обернулася лише на десятьох акрах; і всякі вдосконалення вводить, і вистачає їй і на себе, і на чотирьох наймитів, на стару шведку з дочкою, та ще й на небожа! Справді-бо, десять акрів! Та мій батько менше, як за сто шістдесят, і мови не заводив! Та й брат твій Том землю трохи не милями міряє. А вона тільки самотня жінка. Нам пощастило, що ми натрапили на неї.

— Хіба ж це не пригода! — скрикнула Сексон. — Так і має бути в дорозі. Ти ніколи не знаєш, що з тобою трапиться за хвилину. А це виринуло враз перед нами, коли ми стомилися й запитували себе, чи далеко ще до Сан-Хозе. Ми цієї зустрічі зовсім не сподівалися. І місіс Мортімер повелася з нами не як з волоцюгами. А який у неї будиночок чистенький та гарний! А підлога така чиста, хоч їж на ній. Я навіть уві сні не снила, щоб господу можна було так мило й любо опорядити.

— І пахне в ній приємно, — додав Біллі.

— Отож-бо. Це те, що в жіночих журналах зветься «затишком». Раніше я не зовсім розуміла, що це таке. А тепер я побачила в цьому будинку таку красу, такий затишок...

— Це нагадує твої вишивані речі, — мовив Біллі.

— Так, коли людина вміє доглядати своє тіло, щоб було свіже, чисте й гарне, то найперше їй треба й домівку так опорядити, щоб була свіжа, чиста й гарна.

— Але найняте помешкання таким не може бути. Для цього треба мати власний будинок. На винайм таких будинків не споруджують. А проте ясно, що будинок місіс Мортімер не з дорогих. Справа не в грошах, а в тому, як його зроблено. Деревина то звичайнісінька, на першому-ліпшому складі можна такої придбати. Та й наш будиночок на Пайн-стріті з такого самого дерева. Однак збудовано його зовсім інакше. Я не вмію як слід пояснити, але ти повинна зрозуміти, що я маю на увазі.

Перед очима Сексон усе ще стояла гарненька вілла, де вони щойно гостювали, і вона замислено відказала:

— Так, річ у тому, як...

Другого дня зранку в передмісті Сан-Хозе вони стали напитувати в людей дороги на Сан-Хуан та Монтері. Сексон ще дужче накульгувала. Почалося з того, що на її натертій п'ятці налився водяний пухир, тоді луснув, і ступати стало страшенно боляче. Біллі пам'ятав, як його батько завжди радив берегти ноги, і зайшов до різника купити на п'ять центів баранячого лою.

— В цьому весь секрет, — сказав він Сексон, — мати зручне взуття і змазувати ноги салом. Ось вийдемо за місто, то так і зробимо. Та й відпочинок на пару днів нам би не завадив. Це б мені якийсь підробіток знайти, щоб ти могла кілька днів перепочити. Треба розкинути оком.

На околиці міста Біллі залишив Сексон над шляхом, а сам звернув на довгу під'їзну алею, яка, очевидно, провадила до великої ферми. Повернувся він сяючи.

— Наше вигоріло! — скрикнув він, коли наблизився. — Ходім он до тієї купи дерев над ручаєм і там отаборимось. Завтра зранку стаю на роботу за два долари в день на власних

харчах. Якби на його харчах, то припало б тільки по півтора долара. Я сказав, що мені більше до смаку перше і що в мене з собою є все моє господарство. Година чудова, і ми перебудемо тут скількись днів, доки загоїться твоя нога. Ходімо. Влаштуємо справдешній табір.

— Як ти дістав роботу? — спитала Сексон, вишукуючи разом з Біллі, де б найкраще отаборитися.

— Стривай, хай перше розташуємось як слід, тоді все й розкажу. Це як у казці, як уві сні.

І лише коли постіль було поставлено, багаття розпалено, горнятко з бобами закипіло — лише після цього Біллі почав розповідати, ще кинувши останній оберемок хмизу біля багаття.

— По-перше, Бенсон не старосвітський тюхтій. Глянувши на нього й не скажеш, що він фермер. Цей не відстав від життя, гострий, як бритва, а говорить і робить, як справжній діловик. Я це зрозумів, скоро ступив за ворота, навіть ще не бачивши його. А він за п'ятнадцять секунд склав мені ціну.

«Орати вмієте?» — питає.

«Авжеж», — кажу я.

«А коней знаєте?»

«Я вилупився в яслах», — кажу.

Аж тут надїхала та хура з якоюсь машинерією, четвериком запряжена, — ти звернула увагу, що вона завершила на подвір'я зараз за мною?

«Ну, а як з четвернею?» — пита він, мов так собі, між іншим.

«Управляюся, — запряжіть їх хоч і в плуг, хоч і в швацьку машину, а чи в карусель».

«Ну, то гайда на передок та беріть віжки, — рубає він тут-таки, не передихнувши. — Бачите оту повітку? Обігніть клуню з правого боку і станьте задом, щоб було як розвантажувати».

Скажу тобі, що це він для перевірки мене, — їхати так було ні до чого. Я бачив, що колія оббігала клуню з лівого боку. А він хотів, щоб я зробив подвійну закрутку і не зачепив ані виступу огорожі, ані виступу клуні. І мало того, — там ще повикидали на дорогу цілі купи гною і не встигли

його забрати. Але я й оком не змигнув. Хурщик дає мені віжки, а сам осміхається — мовляв, я весь гній по дорозі розтягну. Головою ручуся, що він сам не потрапив би інакше. А я, кажу, й оком не змигнув, поганяю коні, та й годі, дарма що зовсім же їх не знаю. Але ти б побачила, як я правив: підпустив їх до самого гною, аж один з одної пари мало не зачепив ріг клуні, а з другого боку ступиця колеса пройшла за шість дюймів від стовпа загороди. Тільки так і можна було направити. Ну, а коні в нього — розкіш! Передні осадили назад і мало не сіли на задні ноги, коли я стримав корінних, сіпнув за повіддя й зупинився саме на тому місці, де мені наказано.

«Гаразд, я вас беру, — каже Бенсон. — Це добра робота».

«Пхе, пусте, — відказую байдужісінько. — Дайте мені щось справді важке зробити».

Він посміхнувся й зрозумів.

«Ви здорово впоралися, — каже. — Я-бо знаю, що в мене за коні. Таким, як ви, не никатися битими шляхами. Ви, мабуть, з добрих робітників, та тільки трохи збочили. Отож ви можете орати моїми кіньми, починайте хоч завтра зрання».

Біллі додав:

— Отже, й знати, що він таки не надто розумний. Він же не бачив, чи я вмію орати...

Після того, як Біл подав каву, Сексон поставила боби і на хвилику застигла нерухомо, розглядаючи порозставлювані на уквивалах наїдки — бляшанку з цукром, згущене молоко, шматочки м'яса, салату з латуки й нарізані кружальками баклажани, шматки свіжого хліба, тарілки бобів та кухлі кави, від яких здіймалася пара.

— Як не схоже на вчорашній вечір! — сплеснула в долоні Сексон. — Ну, зовсім така пригода, як пишуть у книжках. Оце якби мене бачив той хлопчак, що ми з ним ловили рибу! Подумай тільки — за яким чудовим столом, у якій прегарній кімнаті вечеряли ми вчора, і глянь на це. Та хоч би ми й тисячу років прожили в Окленді, нам ніколи не привелося б зустріти такої жінки, як місіс Мортімер, і навіть не наснилося б побачити такої оселі. І зваж, Біллі, що це тільки початок.

Біллі відпрацював три дні і, хоч хвалився, як дуже добре йде робота, все-таки не заперечував, що орати не така легка штука, як він був гадав. Сексон стиха тішилася, що Біллі вподобав оранку.

— Я ніколи не думав, що це припаде мені до смаку, — сказав Біллі. — А воно, виявляється, дуже приємно, і ще й корисно для м'язів ніг. У биндюжницькому-бо ремесстві ноги нерухомі. Якби мені ще довелося коли тренуватися для боксу, я б перед цим попоходив за плугом. І, знаєш, ґрунт, коли його отак перевертаєш скибу по скибі, — добре пахне, бігме, якимось так добре пахне, аж з'їсти його хочеться! І отак цілий день перевертаєш його, а він такий свіжий, ситий, цупкий! А коні — молодчаги: вони теж знають своє діло не згірше за людей. Та й правда, у Бенсона нема ані однієї шкапи.

Останнього дня Білової роботи небо захмарилося, повітря звільготніло, повіяв шматкий південно-східний вітер — усе віщувало початок зимових дощів. Увечері Біллі приніс із роботи сувій старого позиченого брезенту під пахвою і напнув на раму, щоб був для постелі захисток від дощу. Кілька разів він скаржився на лівий мізинець, що допікав йому цілий день — чи й кілька вже днів давався взнаки; боліло, як при чирці, — мабуть, це заноза, тільки він ніяк не намацав, де саме.

Біллі не обмежився брезентом. Зі зруйнованої шопи потім боці струмка він притягнув кілька дощок і зробив невеличкого помоста для постелі, а зверху накладав сухого листя замість матраца. Потім ще підпер брезента кількома патиками й позв'язував усе шматками мотузки та дроту.

Сексон захоплено прислухалася до перших крапель дощу. Але Біллі зацікавився лиш абияк: надто мізинець дошкуляє, заявив він. Ні Біллі, ані Сексон не знали, чим зарадити лиху і все жартували: а що, як буде гнойовик?

— А може, це запалення нігтя? — несміливо зауважила Сексон.

— А що воно таке?

— Я й сама гаразд не знаю. Пам'ятаю, ще коли я була зовсім маленька, така пригода трапилася місіс Кеді — і теж

з мізинцем. Здається, вона до нього пластиря приклала, а тоді мазала якоюсь маззю. Він страшенно болів, і зрештою ніготь геть увесь зліз. Після цього їй стало багато краще, і незабаром виріс новий ніготь. Давай я тобі зроблю поліпку з гарячого хліба.

Але Біллі не схотів, запевняючи, що на ранок йому полегшає. Нарешті Сексон тривожно задрімала, відчуваючи, що Біллі поруч неї й на мить не заплющує очі. За кілька хвилин рвучкий подув вітру збудив її, і вона почула тихий стогін Біллі. Спершилася на лікоть, вона почала вільною рукою легенько водити йому по чолі й очах — так, як вона це вміла, — щоб заколисати його й навіяти сон.

Потім вона знов задрімала. Але скоро й прокинулася: цим разом її збудив не вітер, а Біллі. В темряві вона не могла нічого розгледіти, і тільки відчула, що він стоїть у якійсь дивовижній позі. Біллі виліз із-під укриття і стояв навколішках, припавши головою до дощок, а плечі йому здригалися з ледь витриманого болю.

— І як сіпає, кляте! — озвався він на її голос. — Це гірше за тисячу зубних болів! Але хай болить... аби тільки ряднини не зірвало. Подумай, чого тільки не зазнали наші предки... — виривалося в нього між стогонами. — Мій батько мандрував через гори, і його товариша зім'яв там ведмідь, — обідрав ногу мало не до кістки. Харчі всі вони поїли до крихти, тож треба було рушати далі. Коли батько садовив товариша на коня, той зомлів і він мусив прив'язати його до сідла. Отак їхали вони аж п'ять тижнів, і він усе витримав... Тоді ще отой Джек Кіглі! Йому розірвалася рушниця, й усю праву руку геть відшматувало, а мисливське собача, що було з ним на полюванні, з'їло в нього на очах його власні три пальці. А Джек був сам-самісінький серед болота і...

Але Сексон так і не почула, що було далі з Джеком. Скажений порив вітру зірвав мотузки, зламав раму, і їх накрило брезентом. Ще за хвилю брезент, раму, мотузку — все чисто змело в темряву і злива затопила Сексон та Біллі.

— Один рятунок! — прогрімів він їй на вухо. — Збирай усе й гайда в стару шоуу!

Вони змогли до рубця, доки переносили речі, бо довелося поночі двічі переходити по камінцях через струмок до колін у воді. Стара шопа текла як решето, але вони все-таки знайшли більш-менш сухий куток, де розстелили свою аж ніяк не суху постіль. Відлине страждання шматувало серце Сексон. Добра година пішла в неї, щоб навіяти на Біллі дрімоту, легенько проводячи рукою по його чолі. Сама вона тремтіла з холоду й нервового збудження, але рада була не спати хоч би й цілісіньку ніч, аби тільки він на часинку забув про свій біль.

Час минав; нараз, коли, на думку Сексон, вже звернуло з півночі, крізь розчинені двері ввірвався електричний промінець, наче від маленького прожектора. Біла пляма черкнула по стінах шопи і спинилася на Біллі й Сексон. З-поза освіту почувся гострий голос:

— Ага! Ось ви, голубки! Ану вилазьте!

Біллі сів, мружачи очі від світла. Голос незнайомця пролунав ближче, повторюючи свою вимогу.

— Хто це тут? — спитав Біллі.

— Я, — була відповідь. — І я прийшов не жарту з вами жартувати!

Незнайомиць стояв тепер на відстані якогось ярда від і них, проте їм нічого не було видно за смугою світла, що час від часу гасло, коли палець втомлювався натискати на кнопку ліхтарика.

— Ну, ворушіться! Вилазьте! — скомандував голос. — Згортайте свою постіль і гайда за мною. Мені вас треба.

— Та хто в чорта ви такий? — озався Біллі.

— Я констебль. Ходім!

— Але чого вам від нас треба?

— Вас, звісно. Вас обох.

— З якої причини?

— Волоцюгство. А тепер хутчій! Мені ніколи панькатися з вами цілу ніч.

— Забирайтеся відси самі! — йому Біллі. — Я не волоцюга. Я робітник!

— Може, так, а може, й ні, не знати, — відповів констебль. — Це вже ти сам уранці розкажеш судді Ньюсбаумерові.

— Ах, ти... смердюче паршиве щеня, ти думаєш мене вигнати звідси! — почав Біллі. — Ану, поверни на себе світло, хай я подивлюся на твою репану піку. Вигнати мене! Мене! Ось як я встану та намну тобі боки, то від тебе мокро стане... ти...

— Ні, ні! — злякалася Сексон. — Не роби бешкету, Біллі. Це скінчиться в'язницею...

— Її правда, — ствердив констебль. — Послухайся своєї приятельки.

— Вона моя дружина, тож гляди, обережніш язиком, — застеріг Біллі. — А тепер ушивайся, як не хоч лиха напитати!

— Я вже бачив таких, як ти! — огризнувся констебль. — І я маю, чим тебе переконати. Ану лиш кліпни оком!

Пляма світла пересунулася набік, і з темряви виступила рука, в якій зловісно зблиснув револьвер. Ця рука здавалася чимсь відокремленим від тіла, ніби вона існувала сама по собі: вона то зникала, мов привид, то знову виринала, коли палець натискував кнопку ліхтарика. Очі їм прикипали до руки й револьвера, а за мить усе поглинала цілковита темінь, і потім вони знову бачили руку й револьвера.

— Тепер, я думаю, ви підете? — вицирився на них констебль.

— А ось зараз побачиш... — почав Біллі.

Саме в цю мить світло згасло. Констебль хутко шарпнувся, і ліхтарик глухо вдарився об підлогу. Біллі з полісменом разом кинулися шукати ліхтарика, але Біллі намацав його перший і навів струмінь світла на констебля. Перед ним стояв сивобородий чоловік у мокрому цератовому плащі. Він був зовсім старий і нагадав Сексон одного з тих ветеранів, що беруть участь у поминальних процесіях у День покладення вінків.

— Віддай! — гаркнув констебль.

Біллі тільки пирхнув у відповідь.

— Ну, то я прошию тобі шкуру наскрізь!

Він навів револьвера просто на Біллі, але Біллін палець на кнопці ліхтарика ані ворухнувся, і в барабані зблиснули кінчики куль.

— Ах ти, старе бородате опудало! Тобі хіба по кислиці стріляти! — відказав Біллі. — Бачив я таких, як ти! Всі ви

хоробрі, як леви, з затурканими бідаками, а дай вам справжнього чоловіка, то втікаєте, мов зайці. Ану, потисни на гачок! Ех ти, паскудний страхопуде, та ти ж хвоста між ноги й дременеш навтіки, тільки я рота розкрию!

І не довго думавши, Біллі так гримнув, що Сексон мимохиті зареготалася, побачивши констеблів переляк.

— Востаннє попереджаю, — процідив констебль крізь зуби, — віддай ліхтарика і йди за мною добром, а ні, то тут тобі й кінець.

Сексон злякалася за Біллі, але не дуже. Вона була певна, що полісмен не наважиться стріляти, і всю її пройняли знайомі трепетні гордоці: її Біллі такий хоробрий! Хоч не бачила його обличчя, вона знала, що воно зловісно холодне й безвиразне, як і тоді, коли він бився з трьома ірландцями.

— Не тебе першого я вб'ю на своєму віку, — погрозився констебль. — Я старий вояк і крові не боюся...

— Сором вам, — перебила його Сексон, — ганьбити мирних людей, що не вчинили нічого злого!

— Ви не маєте права ночувати тут, — стояв на своєму констебль. — Це не ваша власність. Це проти закону. А хто проти закону, той іде до в'язниці, куди підете й ви обоє незабаром. Не одного волоцюгу засадив я на тридцять днів за спання в оцій шопі. Для вашого брата це найкраща пастка. Я добре до вас придивився і бачу, що ви саме з цієї породи. — Він обернувся до Біллі. — Ну, я вже досить з тобою воловодився. Підеш ти добром за мною чи ні?

— Слухай-но, стара поторочо, — відповів Біллі. — По-перше: ти нас нікуди звідси не витягнеш. А по-друге: сю ніч ми переночуємо ось на цьому самому місці.

— Віддай ліхтарика! — рішуче гукнув констебль.

— Геть к бісу, бороданю! Тебе ніхто не тримає. Чеси відси, чуєш? А свою блимавку шукай он там у болоті!

Біллі навів світло на двірний отвір і заглив ліхтарика, мов м'яча. Навколо стало темно, наче в льосі, лиш чути було, як порушник їхнього спокою люто скрегоче зубами.

— А стрельни-но тепер, побачимо, що з цього вийде, — різно промовив Біллі.

Сексон спіймала Білліну руку й гордо стиснула її. Констебль буркнув якусь погрозу.

— Це що? — grimнув на нього Біллі. — Ти ще досі тут? Слухай, бороданю, мені набридло твоє патякання. Забирай ноги на плечі й гайда! А ні, то я сам тебе викину. А якщо й далі тут лазитимеш, то ще заробиш. А тепер — чеши відси!

За ревом бурі не було чути нічого. Біллі скрутив цигарку. Коли він чиркнув сірником, у шопі констебля вже не було. Біллі засміявся.

— Я так розлютувався, що й про мізинця забув. А тепер от знову починає нити.

Сексон примусила його лягти і знов узялася за свій за-спокійливий масаж.

— До ранку не варто рушати, — сказала вона. — А як розвидніє, поїдемо трамваєм до Сан-Хозе, наймемо кімнату, поснідаємо чимсь гарячим і купимо в аптеці, що там треба для пальця.

— А як же з Бенсоном? — нерішуче заперечив Біллі.

— Я йому зателефоную з міста. Це коштуватиме лишень п'ять центів. У нього є телефон, я бачила. Та хоч би тобі палець і не болів, ти б усе одно не міг би орати за дощем. Нам обом з тобою треба підлікуватися, — бач, як ми скалічили. Доки стане на погоду, моя п'ятка загоїться, і ми зможемо рушити далі.

РОЗДІЛ V

За три дні, в понеділок рано, Сексон і Біллі доїхали трамваєм до кінцевої зупинки і звідти подалися вдруге до Сан-Хуана. На дорозі стояли калюжі, але з блакитного неба світило вже сонце, а земля зеленіла молоденькою травкою. Сексон почекала Біллі коло Бенсонових воріт, коли той пішов до хазяїна по свої зароблені шість доларів.

— Він брикався, як бик, що я йду, — розказував Біллі, повернувшись. — Спершу й слухати не хотів. Казав, що за кілька днів дасть мені роботу біля коней і що, мовляв, не щодня трапляються хлопці, доладні вправитися з четвернею, і що він був би дурний мене відпустити.

— А ти йому що?

— Я просто сказав, що мені треба йти далі. А коли він спробував мене переконати, я йому відповів, що зі мною моя жінка, а їй аж свербить рушати.

— А хіба тобі не свербить, Біллі?

— Чом ні? Тільки я не такий гарячий, як ти. Бий мене сила божа, а мені таки почало подобатися ходити за плугом. Тепер мені вже не буде страшно питати такої роботи, з усяким плугом управляюсь: я втямив, що тут до чого.

Годиною пізніше, відмахавши добрих три милі, вони відступили з дороги, почувши за собою гуркіт мотора. Але автомобіль не обігнав їх. Бенсон, що сидів сам-один у машині, зупинив її.

— Куди ж це ви простуєте? — запитав він Біллі, скинувши пильним оком на Сексон.

— До Монтері, якщо це вам по дорозі, — усміхнувся Біллі.

— Я можу вас підкинути аж до Вотсонвіля. Пішки з таким вантажем ви йшли б туди кілька днів. Залазьте. — І звернувся просто до Сексон: — Хочете сісти спереду?

Сексон глянула на Біллі.

— Давай, — кивнув той головою. — Спереду гарно. Це моя дружина, містере Бенсоне, — місіс Робертс.

— Ого, то це ви забрали в мене свого чоловіка, — добродушно дорікнув їй Бенсон, підтикаючи плед Сексон під коліна.

Сексон узяла на свої плечі провину і з цікавістю стала дивитись, як він керує машиною.

— А злидений був би з мене фермер, якби я мав стільки землі, скільки ви переорали на своєму віку, доки прийшли до мене, — підморгнув Бенсон через плече до Біллі.

— Я перед тим тільки один раз у житті брався за плуг, — визнав Біллі. — Але треба ж колись і повчитись.

— За два долари на день?

— Чому б пак і ні: дурний дає, розумний бере, — ввічливо відрізав Біллі.

Бенсон зареготався від щирого серця.

— А ви кмітливий учень, — похвалив він Біллі. — Я одразу тоді помітив, що ви з плугом далекі знайомі. Але ви взялися як слід. З десятох перехожих робітників, що питають у мене щодня роботи, і один не оратиме так добре, як оце ви принамурилися вже на третій день. Але найбільший ваш козир, що ви знаєтесь на конях. Того першого дня я напівжартома сказав вам узятися за віжки. Ви досвідчений, я б навіть сказав — природжений коняр.

— Він з кіньми дуже лагідний, — докинула Сексон.

— Цього ще мало, — відказав Бенсон. — Ваш чоловік знає, як до коня підійти. Це трохи тяжко пояснити. Одне слово — він знає як. Це майже вроджене. Лагідність потрібна, але тверда рука — ще більше. А ваш чоловік саме вмів тримати коней. Ну, хоча б ота перша спроба з четвернею. То була не легка річ. Лагідністю там би не зарадив. Там треба було твердості. І він одразу взяв коней у руки, я це зрозумів. Він не вагався ані хвилини, не вагалися й коні. Вони відразу відчували тверду руку. Вони знали, що завдання треба виконати і що саме вони мають його виконати. Вони зовсім не боялися вашого чоловіка, ні, вони просто знали, що за ними сидить хазяїн. У той мент, коли він узяв у руки віжки, він узяв у руки й коней. Він тримав їх у руках і скеровував туди, куди хотів: повертав праворуч і ліворуч, уперед і назад, підганяв, попускав, осаджував, — і коні знали, що вийде все, як слід. Може, коні й дурні, але глузду їм не бракує. Вони пізнають руку справжнього коняра, хоч я не беруся пояснити, яким робом вони з порогу це відчують.

Бенсон замовк, трохи зніяковілий через свою балакучість, і зиркнув на Сексон, чи вона слухає й розуміє його. Вираз її обличчя й очей задовольнив Бенсона, і він додав з коротким смішком:

— Коні — моє слабке місце. Не думайте, що мені миліша за них оця смердюча трандибалка. Я б радніш провів

оце вас парою добрих рисаків. Але то відібрало б забагато часу, і навіть гірше — я б увесь час непокоївся за них. А ця машинерія що! Ані нервів, ані тобі ніжних сухожиль. Жени щодуху — й край.

Вони пролітали милю по милі, і невдовзі між Сексон і Бенсоном розгорілася жвава розмова. Сексон одразу зрозуміла, що перед нею ще один тип новочасного фермера. Досвід останніх днів дав їй змогу вільно розмовляти на цікаву для неї тему, і вона сама навіть дивувалася, що так багато розуміє з того, що каже Бенсон. На його прямі запитання вона докладно розповіла йому про їхні з Біллі плани і коротко згадала про оклендське життя.

Минаючи розплідники біля Морган-Гілу, Сексон на превелике своє диво почула, що позаду вже двадцять миль — адже це було більше, ніж вони збиралися пройти за цілий сьогоднішній день. А машина все гула й гула, пожираючи відстань, що бігла назустріч.

— А я дивувався, чого б то такому доброму хлопцеві, як ваш чоловік, блукати шляхами, — признався Бенсон.

— Я знаю, — усміхнулася Сексон. — Біллі мені переказував ваші слова. Ви гадали, що він, мабуть, з чесних робітників, та тільки на чомусь спіткнувся.

— Але ж я тоді ще не знав про вас. Тепер я розумію. Хоча мушу сказати, що в наші дні це дивина — зустріти молоде подружжя, яке з клунками за плечима подалося б у безвість шукати землі. Ага, доки не забув, скажу вам одну річ. — Він обернувся до Біллі. — Я допіру казав вашій дружині, що на моєму ранчо для вас завжди знайдеться робота. В мене є затишний будиночок на три кімнати, де ви могли б оселитися. Не забувайте цього.

Окрім усього іншого, Сексон дізналася й те, що Бенсон скінчив агрономічний коледж при Каліфорнійському університеті — вона навіть і не знала, що існує така галузь науки! Щодо державної землі Бенсон висловився без особливої надії.

— Вільна державна земля ще є, — сказав він, — але з тих чи тих причин непридатна. Якщо в тій місцевості, куди ви

йдете, і є добрий ґрунт, то ринок збуту недосяжний. Я щось не чував, щоб там проходила залізниця.

— Ось ми скоро проїжджатимемо Пагарською долиною, — сказав він, коли вони поминули Гілрой і мчали до Сарджента. — І я покажу вам, що можна зробити з ґрунтом; і того досягли не агрономи з вищою освітою, а прості, темні чужинці, з яких наші зарозумілі американці так глузують. Ви самі побачите. Це одна з найцікавіших околиць у нашому штаті.

В Сардженті Бенсон на кілька хвилин залишив Сексон і Біллі в машині, а сам пішов залагодити якісь справи.

— Це тобі не те, що плуганитися пішки! — мовив Біллі. — Ще зовсім рано, а коли він нас висадить, ми ще встигнемо пройти не одну милю. Та все-таки, коли ми влаштуємося й забагатіємо, я залишуся при конях. Кінь мені наймиліший.

— Машина добра тільки тоді, коли поспішаєш, — згодилася Сексон. — Звичайно, якщо ми станемо дуже, дуже багаті...

— А знаєш, Сексон, — урвав її Біллі, запалившись якоюсь новою думкою, — я переконався в одному: я тепер не боюся залишитися без роботи на селі. Спершу мені було таки страшнувато, хоч я й мовчав. А коли ми вийшли з Сан-Леандро, я зовсім впав у розпач. Тепер же он, бач, аж у двох місцях — у місці Мортімер і в Бенсона — я можу на роботу стати і до того ж на постійну. На селі для кожного робітника знайдеться робота.

— О, ні, — поправила Сексон, гордовито всміхнувшись, — ти трохи помилився. Робота знайдеться для кожного путящого робітника. Заможні фермери не беруть наймитів з милосердя.

— Ще б пак; вони ж не при благодійному закладі, — засміявся Біллі.

— А тебе вони беруть, бо ти путящий робітник. І це їм з першого погляду видно. Справді, Біллі, он скільки всякого робочого люду ми здибали вже дорогою. Але хіба хоч одного з них можна до тебе зрівняти? Я до них придивлялася. Всі вони якісь кволі тілом і розумом.

— Еге ж, братва ця досить убога, — скромно погодився Біллі.

— Тепер не відповідна пора оглядати Пагарську долину, — сказав Бенсон, знову сидючи поруч із Сексон, коли Сарджент лишився далеко позаду. — Але все-таки варто подивитись. Подумайте лиш: дванадцять тисяч акрів під самими яблунями! Знаєте, як звуть тепер цю Пагарську долину? Новою Далмацією! Нас виперли звідти, нас, спритних янкі, виперли далматинські іммігранти й показали, що вони спритніші. А які вони були вбогі, приїхавши, — чисто злидні. Спершу вони наймалися на поденщину, коли збирали фрукти. Далі почали потроху скуповувати яблука на пню. І що більше вони вибивали грошей, то більшали і їхні обладки. Скоро вони стали брати садки в довготермінову оренду. А тепер уже й землю скуповують. Вони не забаряться заволодіти геть усією долиною і випруть з неї останнього американця.

О, наші спритні янкі! Та ці обідранці слов'яни вже в перших своїх операціях з нами мали дві або й три тисячі відсотків прибутку. Тепер вони задовольняються сотнею відсотків. А коли їхній прибуток двадцять п'ять — п'ятдесят відсотків — то справжнє лихо.

— Це так само, як у Сан-Леандро, — озвалася Сексон. — Перші тамтешні власники майже всі зникли. Настав час інтенсивного господарювання. — (Сексон дуже сподобалося це речення). — Справа не в тому, щоб мати багато акрів, а в тому, хто скільки заробить на одному акрі.

— Я скажу й більше, — провадив далі Бенсон, енергійно кивнувши головою. — Дехто з них, як от Лук Скурич, ведуть справу із великим розмахом. Дехто має вже з чверть мільйона. Я знаю десятьох, що варті півторасти тисяч кожен. Вони розуміють, як узятися до яблук, це їхній хист. Вони знаються на деревах так, як ваш чоловік на конях. Для них кожне дерево — жива істота, як для мене кінь. Вони знають кожне дерево, його вдачу, всю його історію, все, що коли сталося з ним. Вони немов чують його пульс. Вони вам скажуть, чи дерево почуває себе сьогодні теж само добре, як учора. А коли йому гірше, то вони знають, чому саме, і запобіжать дальшо-

му лихові. Глянувши на дерево у цвіту, вони вам любісінько скажуть, скільки ящиків яблук воно зародить, і навіть більше — якого гатунку й форми будуть ті яблука. Та вони знають кожнісіньке окреме яблуко і знімають його з гілки обережно, любовно, ніколи не кидають, а запаковують і відвантажують так само ніжно й любовно. Зате яблуко з'являється на ринок не гниле й не побите і бере добру ціну.

Так, це більше, ніж інтенсивне господарювання. Ці слов'яни з Адріатики до того ще й непогані геддлярі. Вони вміють не тільки викохувати яблука, а й продавати їх. Нема ринку збуту? Дурниця! Утворіть ринок! Отак вони й роблять, тоді як у наших урожай гние під деревами. Ось хоча б Пітер Менгол. Щороку він їздить до Англії і везе з собою сотню вагонів жовтих ньютонівських пепінок. Та ці далматинці продають наші пагарські яблука у південній Африці і збивають собі добру грошву!

— А що ж вони роблять з цією грошвою? — спитала Сексон.

— Та відкуповують в американців Пагарську долину!

— Ну й потім?

Бенсон зирнув на Сексон.

— Потім вони почнуть відкуповувати в американців якусь іншу долину. Американці розтринькають гроші, і їхні діти гнитимуть по містах, як зігнили б і ви з чоловіком, якби не вибралися звідти.

Сексон аж здригнулася, подумавши: «Як зігнила Мері, як зігнів Берт, як гние Том та інші гниють...»

— О, наша країна велика, — провадив далі Бенсон. — Тільки ми не великий народ. Кіплінг має рацію: нас вигнано з нашого дому. А найгірше — що ми ж можемо бути розумніші! Маємо всякі сільськогосподарські коледжі, дослідні станції, пересувні виставки. Але наука не йде нам на користь, і прибульці, що пройшли сувору життєву школу, побивають нас. Закінчивши науку, це ще за життя мого батька, — він додержувався давніх поглядів і глузував з моїх, як він казав, «теорій», — я кілька років подорожував по світах. Я хотів побачити, як господарюють люди в старіших країнах. І я надивився.

...Ми оце скоро в'їдемо в долину. Будьте певні, що я надивився. В Японії перше, що мені впало в око, це схили гір із терасами на них. Така стрімчага гора, що й конем не виїдеш, а японцям байдуже. Наробили терас, та й годі: добрий кам'яний мур для підпори, шість футів заввишки, а за ним тераса шість футів завширшки, і так подерлися вгору: мур — тераса, мур — тераса, тераса на терасі. Щоб мати терасу в три фути, ставлять мур у десять, заради чотирьох-п'яти футів ґрунту під городину — будують мур у двадцять футів заввишки. А землю тягають нагору кошиками на власних спинах!

І те саме бачив я скрізь — у Греції, в Ірландії, в Далмації — я й туди був подався. Люди нишпорять і підбирають кожную грудочку землі, навіть крадуть землю лопатами, а то й жменями і несуть її на спинах у гори й створюють поля, власними руками створюють на голих скелях. А у Франції я бачив, як горяни беруть землю з дна струмків, шукаючи доброго ґрунту, — так само, як наші батьки в Каліфорнії брали її, шукаючи золота. Тільки наше золото попливло за водою, а земля у селян залишилася на місці, — вона весь час у роботі, і вона родить і родить. Але годі вже — розбалакався я.

— Боже мій, — прошепотів безмежно вражений Біллі. — А наші батьки ніколи такого не робили. Не диво, що вони все втратили.

— А ось і долина, — показав Бенсон. — Гляньте на дерева! На схили пагорбів... Оце вона — Нова Далмація! Дивіться! Та це ж яблучний рай! А ґрунт який! Як його оброблено!..

Долина, що розкинулася в них перед очима, була невелика. Але на кожному клаптикові низовини й положистих, пагорбів відчувалася дбайлива рука далматинців. Розглядаючи, Сексон і далі слухала Бенсона.

— Знаєте, що робили на цьому багатющому ґрунті давніші поселенці? Низовину засівали, а на пагорбах пасли худобу. А тепер усі дванадцять тисяч акрів під яблунями. Гості зі Сходу, що бувають у Дель-Монте, приїжджають сюди власними машинами, щоб помилуватись яблуневим цвітом або ж досяглими яблуками. Ось хоча б старий Матео Летунич, один з перших осадчих тут. Він почав з того, що мив

посуд. А глянув на цю долину і зрозумів, що вона буде його Клондайком. Тепер він сімсот акрів орендує і має власних сто тридцять — найкращий тутешній сад. Щороку він експортує сорок-п'ятдесят тисяч ящиків яблук з цього саду. І жодній живій душі не довірить, а тільки своїм далматинцям, зривати яблука. Колись я його жартома запитав, за скільки б він продав свої сто тридцять акрів. Він відповів без усяких жартів: обрахував свій чистий прибуток рік по року, взяв від нього середню суму і сказав мені прикинути вартість акру, виходячи з шести відсотків на капітал. Виявилось, що кожен акр — понад три тисячі доларів.

— Ну, а що роблять у долині китайці? — спитав Біллі. — Теж вирощують яблука?

Бенсон похитав головою.

— Це ще одна справа, яку ми, американці, проґавили. У цій долині не пропадає ані шкоринка від яблука, ані осередок; тільки не думайте, що це ми, американці, їх використовуємо. Опріч консервних, сидрових та оцтових заводів тут є ще п'ятдесят сім яблучних сушарень. Усі вони належать китайцям, і ті відвантажують п'ятнадцять тисяч діжок сидру й оцту на рік.

— Наші кривні створили цей край власними руками, — міркував уголос Біллі. — Відкрили його, билися за нього, все зробили...

— Тільки не розвивали його, — перебив Біллі Бенсон. — Навпаки, ми зробили все можливе, щоб виснажити його, як уже виснажили ґрунт у Новій Англії. — Бенсон махнув рукою, показуючи кудись аж за пагорби. — У тому напрямкові Салінас. Якби ви побували там, вам здалося б, що ви в Японії. І не думайте, що тільки цю одну родючу каліфорнійську долину загарбали японці. Їхня тактика трохи інакша, ніж у далматинців. Спершу вони наймаються поденно збирати плоди; вони працюють краще за американців, і янки охоче їх наймають. Згодом, ставши на ноги, вони об'єднуються в японські спілки і потроху витісняють американську робочу силу. Садівники на разі не заперечують. Наступний захід — японці відмовляються збирати врожай. Робітники-американці за-

бралися звідти, отож садівники в беспорядному становищі. Урожай під загрозою. Тепер починають орудувати японські профспілкові ватажки. Вони почувають себе господарями. Японці скуповують увесь урожай. Садівники у цілковитій залежності від них, як бачите. Минає трохи часу, і японці вже заправляють цілою долиною. Власники землі здають її в оренду, а самі переїзять скуштувати міських розкошів або ж подорожують по Європі. Залишається останній крок: японці скуповують землю. Так чи сяк, а спродуватись мусиш, бо робочу силу контролюють вони, японці, і розорити власника землі їм за іграшку.

— Але ж коли так ітиме й далі, що ж нам залишиться? — спитала Сексон.

— Ви й самі бачите що. Ті з нас, що не мають і шеляга за душею, гниють по містах. Ті, що мають землю, продають її й вибираються до міста. Котрі стають великими капіталістами, котрі здобувають собі якийсь фах, а решта витратять гроші і потихеньку починають гнити. А якщо грошей їм на вік стане, то замість них гниють їхні діти.

Спільна подорож доходила до кінця. Прощаючись, Бенсон знову запевнив Біллі, що для нього завжди знайдеться постійна робота, хай він тільки черкне слово.

— Ні, ми таки, мабуть, спершу подивимося на ту державну землю, — відповів Біллі. — Не знаю, як і де ми влаштуємося, але до одного діла ми запевно ніколи не візьмемося.

— До якого це?

— Не купуватимемо садків по три тисячі за акр.

З клунками за плечима Біллі й Сексон пройшли зі сторядів мовчки. Біллі заговорив перший:

— Я тобі ось що скажу, Сексон. Ніколи ми не будемо нишпорити й вишукувати, де б ухопити грудку землі й тягти її кошиком на гору. У Сполучених Штатах землі ще досить. Що б там не казали Бенсон та інші, наша країна ще не збанкрутувала. Є ще мільйони вільних незайманих акрів, що чекають на нас, — і ми мусимо їх знайти.

— А я тобі теж скажу, — відповіла Сексон. — Ми з тобою вчимося. Том виріс на ранчо, а знає тепер про сільське

господарство багато менше за нас. І ще одне скажу: чим далі я думаю, то все більше переконуюсь, що ота державна земля аж ніяк нас не влаштує.

— І навіщо йняти віри кожному почутому слову! — обурився Біллі.

— Ні, зовсім не те. Я сама так думаю. Розваж-но й ти! Якщо в цій околиці земля коштує по три тисячі доларів за акр, то чого б ота державна земля, якщо вона справді годяща, вакувала не-далеко звідси, дожидаючи, коли хтось візьме її задурно?

З чверть милі Біллі розважав над цим, але не міг дійти ніякого висновку. Нарешті він кахикнув і промовив:

— Що ж, ми можемо почекати й спершу подивитись, яка вона. Правда?

— Ай подивимося, — згодилася Сексон.

РОЗДІЛ VI

Від Монтері вони подались путівцем навпростець через пагорби, замість того щоб іти сімнадцять миль уздовж берега, і бухта Кармел виринула перед їхніми очима зненацька, зачарувавши їх своєю красою. Вони спустилися поміж колючих смолистих сосен, поминули химерні й мальовничі дерев'яні котеджі митців та письменників, перейшли через сипучі піщані пагорби, порослі цупким люпином і блідими каліфорнійськими маками. Сексон аж скрикнула від захоплення і зааніміла, прикипівши поглядом до синьо-зелених, як хвіст павича, хвиль прибою, позолочених сонячним промінням: прибий, з мило завдовжки, широкою дугою громохко накочувався на берег, полишаючи на білому березі клапті білястої піни. Сексон не пам'ятала, скільки часу вони так простояли, задивлені в гостроверхі гребні переливчастих хвиль, що зринали, шумуючи, з морської глибини і в гуркоті розбивалися біля їхніх ніг. Її привів до пам'яті Біллі, коли, сміючись, почав стягувати кошика їй з плечей.

— Ти немовби збираєшся зупинитися тут на хвилинку, — зауважив він. — То вже влаштуймося вигідніше.

— І вві сні такої краси я не снила, і вві сні... — шепотіла Сексон, стиснувши руки. — Я... я думала, що прибій Оклендського маяка чудовий, але... Хіба ж можна порівняти!.. О, глянь! Глянь! Чи ти бачив коли такий незвичайний колір? А море аж світиться!.. Та це ж незрівнянно!

Нарешті вона спромоглася відірвати очі від прибою і глянула на обрій, де над глибокою блакиттю неба клубочилися сиві хмари, а тоді перевела погляд на вигин берега південніше від гори з зубчастими силуетами скель і на громаддя сизуватих гір поза низькими пагорбами, що обступали долину Кармел.

— Можемо й посидіти, хіба що? — підохотив її Біллі. — Тут занадто гарно, щоб бігти далі, висолопивши язика.

Сексон погодилася й одразу почала розшнуровувати черевики.

— Хочеш босоніж побігати? — захоплено скрикнув Біллі і собі почав роззуватись.

Але перше ніж устигли вони побігти босоніж на зрадливу габу білувато-мокрого піску, де твердь зустрічалася з океаном, нова дивина прикувала їхню увагу. З-під темних сосен вихопивсь якийсь чоловік у самих трусах і помчав схилом. Шкіра його була ніжно-рожева й шовковиста, обличчя, мов у херувима, кучері золотисто-русяві, зате тіло — м'язисте й міцне, як у Геркулеса.

— Диви! Наче той Сандо! — тихо мовив Біллі до Сексон.

Але вона згадала про вікінгів з матиного альбома, що виходять на вогкі піщані береги Англії.

Чоловік промчав за десять кроків від них, ні на хвилику не зупиняючись; перебіг мокрий пісок, і біле шумовиння підступило йому аж до колін, а попереду знялася бурхлива водяна стіна заввишки в добрих десять футів. Перед цим могутнім громадям водяної стихії його тіло, щойно здорове й міцне, тепер видалося страшенно тендітним і крихким. Сексон тривожно затамувала віддих і, крадькома зирнувши на Біллі, побачила, що він теж застиг у напруженому чеканні.

Але незнайомиць скочив назустріч ревучому валові, і в ту мить, коли, здавалося, прибій ось-ось розчавить його, — пірнув у саму стіну й зник. Потужна водяна маса гримко покотилася на берег, а з-за неї виринула русява голова, простягнена вперед рука й частина плеча. Тільки-но плавець зробив кілька виплесків, як на нього налетів новий вал. То була запекла боротьба людської сили, що стриміла у відкрите море, з виром хвиль, що рвалися до берега. Щоразу, коли чоловік пірнав, зникаючи з очей, у Сексон пересихало в горлі й вона стискала руки. Часом бурун з пінявою бородою поглинав незнайомця, і коли він з'являвся потім на видноті, то вже на кілька десятків футів далі, відкинутий хвилиною, мов тріска. Не раз здавалося, що він не здужає проти хвиль і що його вишпурне назад на берег, але за півгодини він усе-таки вибився поза смугу прибою і швидко поплив, гойдаючись на зелено-синій поверхні хвиль і не пірнаючи більше. Незабаром він відплив так далеко, що лиш деколи маячів на воді невеличкою цяткою. А потім і та цятка зникла, і Сексон з Біллі переглянулися — вона вражена хоробрістю плавця, він сповнений захвату.

— Оце плавець, оце плавець! — вихваляв Біллі. — Хлопець не з курячим серцем. Я от плавав тільки в басейні та бухті, але тепер навчуся плавати й в океані. Якби мені так плавати, то від пихи я мало б не луснув. Бігме, Сексон, я б тисячу ферм віддав, якби мені тільки вміти отак плавати, як він. О, я теж плаваю, як риба! Одного разу в неділю я проплив кілька миль від причалу Нероу Годж, а це не близький світ. Але такого замашного плавця, як оцей, я зроду не бачив. Ні, я й з місця не зрушуся, доки він не повернеться на берег... Подумай тільки, він же один одинцем серед цих водяних гір! Дух, либонь, має неабиякий, молодчага!

З годину Біллі й Сексон бігали босоніж берегом, ганялися одне за одним, вимахували довгими зміюватими водоростями й тішились, мов діти. Вони вже почали взуватися, коли вгледіли русяву голову, звернену до берега. Біллі підбіг до самої пінявої смуги назустріч плавцеві, що його тіло, як він вийшов з води, було тепер не ніжно-біле, а ніби аж багрецеве від морських стусанів.

— Ви — просто чудо! Я не можу стриматися, щоб вам цього не сказати, — привітав його Біллі, не криючи свого захоплення.

— Так, сьогодні сильний прибій, — відповів той, кивнувши вдячно головою.

— А ви часом не боксер? Може, мені просто не випадало раніше чути про вас? — спитав Біллі, намагаючись з'ясувати собі походження цього феномена.

Незнайомець засміявся і похитав головою, а Біллі, звісно, не міг здогадатися, що перед ним стоїть екю-капітан університетської футбольної команди, нині — батько родини й автор багатьох книжок. Плавець оглянув Біллі досвідченим оком людини, що звикла оцінювати новаків на футбольному полі.

— Ви добре збудовані, — похвалив він Біллі. — І не спасете перед найкращими спортсменами. Я не помилюсь, якщо скажу, що ви знайомі з рингом?

Біллі кивнув головою.

— Моє прізвище Робертс.

Плавець зморщив чоло, марно намагаючись пригадати, хто це такий.

— Біл... Біл Робертс, — додав Біллі.

— Ого! Невже ви Здоровань Біл Робертс? Та я ж бачив вас на рингу в Павільйоні механіків ще перед землетрусом. Опісля вийшов Еді Генлон і ще один. Пригадую, у вас однаково працюють обидві руки; ви лупите страх як сильно, але забарно. Так, так, пригадую — ви дуже задляли бій того вечора, але таки взяли гору. — Плавець простяг мокру руку. — А мене звуть Гезард, Джим Гезард.

— Ага, то це ви були футбольним тренером зо два роки тому? І я читав про вас у газетах?

Чоловіки щиро потиснули один одному руки. Потім Гезард познайомився і з Сексон. Вона почувала себе дуже маленькою між цими двома велетнями, а проте тішилася приналежністю до раси, що творить таких людей. Тільки й лишалось їй, що слухати їхню розмову.

— Я б охоче потренувався з вами боксом по півгодини щодня, — сказав Гезард. — Від вас я багато чого міг би перейняти. Ви побудете в цій околиці довший час?

— Ні. Ми підемо далі вздовж берега — шукати землі. Але дарма, я міг би вам бодай дещо показати, а ви могли б навчити мене плавати в океані під таку хвилю.

— Завжди буду радий обмінятися з вами досвідом, — згодився Гезард і звернувся до Сексон: — А чому б вам не зупинитися на час у Кармелі? Тут зовсім не погано.

— Тут чудово! — відповіла вона, вдячно всміхаючись. — Але... — вона обернулася і показала на клунки, складені під кущем. — Ми, бачте, рушили в дорогу шукати державної землі.

— Що ж, якщо ви думаєте аж за Сур забратись, ваші надії справдяться, — засміявся він. — Ну, мені час бігти по одежу. Якщо повертатиметеся цією дорогою, завітайте до мене — вам кожен скаже, де я живу. Бувайте!

Він подався назад так само, як і був з'явився — бігцем по піскуватих пагорбах.

Біллі захопленим поглядом стежив за ним.

— Оце молодчага, оце молодчага, — шепотів він. — Знаєш, Сексон, він же уславлений на всю країну. Я тисячі разів бачив його портрети в газетах. І він зовсім кирпи не дере. Розмовляє, як рівний з рівним, як людина з людиною. Я таки знову починаю вірити в наше давнє плем'я.

Вони відійшли від берега і на вузькій головній вуличці купили м'яса, городини та шість яєць. Біллі мало не силоміць відірвав Сексон від вітрини крамниці, де чарували очі променисті перли в оправках і без оправ.

— Перлові скойки водяться тут скрізь уздовж берега, — запевнив її Біллі. — Під час відпливу я добуду тобі їх досхочу.

— Мій батько мав перламутрові шпонки, — промовила Сексон. — Вони були у справжній золотій оправі. Я зовсім забула про них... Цікаво, а в кого вони тепер?..

Вони звернули на південь. Усюди поміж сосен видніли мальовничі будиночки митців. І раптом, коли дорога круто побігла вниз до річки Кармел, вони зупинились перед незвичайною спорудою.

— Я знаю, що це, — майже прошепотіла Сексон. — Це давня іспанська місія. Звичайно, це й є місія кармелітів. Адже

саме сюдою йшли іспанці з Мексики; вони понабудували своїх місій і наvertsали індіан на християнство.

— Доки ми не викурили їх усіх — і іспанців, і індіан, — вдоволено зауважив Біллі.

— А все ж таки яка краса! — тихо відказала Сексон, дивлячись на величезну напівзруйновану валькову будівлю, — В Сан-Франциско є місія Долорес, але вона менша за цю і не така давня.

Закрита від океану невисокими пагорбами, оддалеки від людського житла й від людей, стояла самотня церква, зліплена з глини, соломи та вапняку, а довкіл тулилися руїни таких самих валькових халуп, що колись давали притулок тисячам вірних. Тиша пойняла і Сексон, і Біллі; вони йшли обережно, говорили пошепки, і мало не з острахом зважилися вступити в портал храму. Не було тут ані священника, ані вірних, але видно було, що в церкві таки правиться. Тільки парафіян, мабуть, небагато, подумав Біллі, побачивши невелику кількість лавок. Потім вони вибралися на дзвіницю, що геть уся потріскалася під час землетрусу, і завважили там рублені вручну бруси. Опинившись на хорах, Сексон раптом відкрила, як милозвучно бринять їхні з Біллі голоси; вона аж затремтіла від власної сміливості, коли тихенько заспівала перші рядки псалма: «Христе, цілителю». Захоплена акустикою приміщення, вона перекилилася через бильця і співала далі, поступово посилюючи голос:

Христе, цілителю моїх гріхів,
Дозволь мені злетіть до твого лона,
Душа моя там матиме заслону
Від бурі, громовиці і дощів.
Поки спокус і зваб замре потік,
Поки відгомонить житейське море, —
Ти кволу душу піднеси угору;
А прийде час — впокой її навек.

Біллі сперся спиною до давньої стіни і голубив Сексон поглядом, а коли вона скінчила, ледве чутно промовив: — Це

було чудово — просто чудово! Оце якби ти саму себе побачила, коли співала! Твоє лице було таке ж чудове, як і голос. І чи то не дивно? Я лиш тоді думаю про релігію, коли думаю про тебе.

Вони зійшли в долину, порослу вербами, зварили обід, і решту дня перебули на невеликих скелях на північ від гирла річки. Вони не збиралися проводити там час, але залишилися на місці, безсилі відірвати зачаровані очі від хвиль, що, ревучи, кидалися на берег і розбивались об скелі, та від барвистого життя моря — від морських зірок, крабів, мідій і морських анемон. У калабані, що полишилася після припливу, вони побачили маленьку рибу-чорта й стали кидати їй крабенят; щоразу їм аж кров холола, коли риба обвивала крабів своїм колючим тілом. Море дедалі спадало, і вони на збирали собі силу мідій — величезних, у п'ять-шість дюймів завдовжки, і бородатих, як патріархи.

Потім Біллі подався шукати перлови скойки, а Сексон стала плескатися тим часом у калабані з кришталево-чистою морською водою, вигрібаючи звідти жменями блискучі клейноди — уламки скойок, відшліфовані океаном камінці — рожеві, сині, зелені, фіалкові самоцвіти. Біллі повернувся ні з чим і ліг поруч неї. Їх пестило яскраве сонце, не спекотне завдяки морській прохолоді, і Сексон з Біллі лежали й дивилися, як поринало воно за обрій у темно-синю смугу океану.

Сексон взяла руку Біллі й зітхнула, переповнена щастям. Їй здавалося, що такого чудового дня вона ще зроду не зазнавала. В неї було таке відчуття, немов здійснюються всі її давні мрії. А що можлива така краса на світі — вона й не уявляла! Біллі ніжно стиснув її руку.

— Про віщо ти думала? — спитав він, коли вони, нарешті, підвелися рушати.

— О, не знаю, Біллі. Може, про те, що один такий день кращій за десять тисяч років життя в Окленді.

РОЗДІЛ VII

На світанні вони покинули й річку, й долину Кармел і через пагорби поміж горами та морем подалися на південь. Дорога була розмита й вибоїста — знак, що нею користувалися не часто.

— А там далі вона й зовсім зникає, — мовив Біллі. — Ба-чиш, уже тільки сліди від підков. І огорож немає, — мабуть, ґрунт тут поганенький, хіба що для паші й годиться...

Голі пагорки покривала сама трава: лише глибокі яри поросли лісом, а вищі пагорби, що бовваніли в далечині, поросли чагарями. Один раз промайнув перед подорожніми сполоханий койот, а іншого разу Біллі аж руки засвербіли за рушницею, коли нараз на них ехидно витріщилася велика дика кішка, що й не подумала тікати, доки грудка землі не прогула шрапнеллю над самим її вухом.

Вони пройшли вже декілька миль, і Сексон увесь час скаржилася на спрагу. Там, де дорога збігала вниз, у вузьку й воложисту ущелину мало не на рівні моря, Біллі пішов шукати джерела, залишивши Сексон перепочити.

— Агов! — почувся за кілька хвилин його голос. — Ходи-но сюди! Подивись! Тобі світ запаморочиться!

Сексон подалася на поклик крутою стежкою, що виляся між кущів. На півдорозі до краю ущелини, де висока загорожа з колючого дроту, підкріплена каміняччям, закривала вихід до моря, вона вперше помітила невеличкий пляжик.

З трьох боків пляж так щільно обступили круті скелі і ще затуляли чагарникові зарості, що тільки з моря й далося б його побачити. Від моря пляж захищала черідка вузьких скелястих брил, з чверть милі завдовжки, об які вдарявся пінявий прибій, до берега докочуючись уже лагідними хвилями. Ще далі від землі стриміло з води чимало уламків скель: це вони зустрічали своїми грудьми натиск океанських валів, що розліталися мільйонами пінявих бризок у повітрі. Чорні скеляччя, густо обліплені мушлями, раз у раз проступали між хвиль, і на них лежали й ревли, вилискуючи на сонці мокри-

ми тілами, морські леви, а в повітрі з пронизливим криком кружляла сила-силенна морських птахів.

Від загорожі донизу збігав крутий схил з десять футів завдовжки, і Сексон і не стямилась, як уже сиділа внизу на м'якому сухому піску.

— Чуєш, це така краса! — захоплено зустрів її Біллі. — І яке чудове місце, щоб отаборитись! А ось тут під деревами кришталевий струмок. Ти тільки глянь, який добрячий хмиз, скільки тут... — Він розглянувся довкола й перевів погляд на море, де очі його бачили більше, ніж могли сказати уста, — ... всього, що хочеш! Ми б могли тут пожити... Ти тільки глянь, які тут мушлі. Я певний, що й риби тут можна наловити. Що, якби ми тут отаборилися на кілька день? Це ж однаково наші вакації... А я б тим часом сходив назад до Кармела по вудочки та гачки...

Сексон пильно вдивилася в його радісне обличчя і зрозуміла, що він уже цілком відірвався від міста.

— І вітру не чути, — провадив він. — Ані подиху!.. А глушина ж яка! Наче ми з тобою за тисячу миль від людського житла...

Свіжий свавільний вітер, що гуляв по голих пагорбах, сюди зовсім не зазирає. Тут було тепло й затишно, а в повітрі стояв запашний дух розквітлих кущів. Де-не-де серед чагарів виглядали молоді дубки й інші дерева, назв яких Сексон не знала. Вона перейнялася Білліним захватом, і, побравшись за руки, вони побігли оглядати околицю.

— Отут ми на правду можемо погратися в Робінзона Крузо! — скрикнув Біллі, коли вони перетяли смугу збитого піску, що його заливає припливом. — Слухай-но, Робінзоне! Отаборімося тут. Звичайно, я твій П'ятниця, і слово твоє — закон.

— Але що ми зробимо з Суботою? — удавано жажнувшись, відповіла Сексон і показала на свіжий слід людської ноги на піску. — Може, це дикун-людоджер?

— На жаль — ні. Це не боса нога, а підошва тенісних капців.

— Але хіба дикун не міг здерти тенісні капці з утопленика або з якого з'їденого матроса? — заперечила вона.

— Матроси не носять тенісних капців, — одразу дав їй одкоша Біллі.

— Ти щось забагато знаєш, як на П'ятницю, — нагримала вона. — Але байдуже, — принось речі, і будемо розташовуватися. Та й дикуни з'їли, можливо, не матроса, а пасажира.

За годину вони вже розташувалися затишним привалом. Постіль було постелено, купа трісок та дрюччя, нанесених морем, лежала біля багаття, а в кавнику над вогнем почала співати кава. Сексон гукнула на Біллі, що порався коло викинутої хвилями дошки, намагаючись приладнати її замість стола. Сексон показала рукою на море: на найдальшому прискалку стояв чоловік у самих купальних трусах. Він дивився в їхній бік, а вітер розвівав йому темне волосся. Коли він почав перебиратися по скелях назад до берега, Біллі звернув увагу Сексон, що на ногах у нього тенісні капці. За кілька хвилин він зіскочив з останньої брили на берег і попрямував до них.

— Ти ба! — прошепотів Біллі до Сексон. — Такий щуплявий, а які має м'язи. Тут, здається, всі здорово полюбляють фізичні вправи.

Сексон зирнула на незнайомого: обличчям він нагадував давніх піонерів і скидався на тип, досить поширений серед старих солдатів. Ще молодий віком — років тридцять, не більше, як вирішила Сексон, — він мав лице дуже вузьке, з гострими вилицями, високим чолом і довгим дзьобатим носом. Губи його були тонкі й чутливі, але очі! — таких очей Сексон зроду не бачила ані в піонерів, ані у ветеранів, ані в будь-кого: вони були темно-сірі, аж мало не карі, і дивилися в далечінь гостро й проникливо, немов досліджуючи глибіню простору. Сексон неясно відчувала, що десь уже бачила це обличчя.

— Здорові були! — привітався він. — Ви тут затишно, я бачу, влаштувалися. — Він кинув на землю неповну торбину. — Мушлі. Тільки всього. Вода ще занадто висока.

У Біллі вирвався якийсь невиразний вигук, і обличчя йому заніміло від крайнього подиву.

— Бий мене сила божа, якщо я не тішуся нашої зустрічі! — вихопилося в нього. — Вашу руку! Я завжди казав, що тільки спіткаю вас, обов'язково стисну вашу руку... Чи ти ба!

Біллі не міг стримати себе: почавши легеньким смішком, він урешті зареготався на весь рот.

Незнайомиць зчудовано подивився на нього, стискуючи йому руку, а тоді перевів запитливий погляд на Сексон.

— Ви вже пробачте, — готів Біллі, трясучи від щирого серця незнайомцеві руку. — Але на мене такий сміх напав. Бий мене сила божа, — ось я прокинуся часом уночі, нареготуюся, і знову засинаю. Хіба ти його не впізнаєш, Сексон? Та це ж отой самий фертик... А ви таки нічогенько вмієте загилювати, еге?

І тут Сексон раптом згадала. Це він стояв поруч із Роєм Бланшаром біля авто тоді, коли вона блукала хвора й неприємна незнайомими кварталами Окленда. Але й тоді вона бачила його не вперше.

— А пам'ятаєте гулянку каменярів у Візл-парку? — спитав Біллі. — А перегони? Та вашого носа я впізнаю серед мільйона носів! Адже ви той самий молодчага, що кинув ціпка Тімоті Макменесові під ноги й заварив таку колотнечу, якої ані Візл-парк, ані який інший парк у світі ніколи й не бачив!

Незнайомиць тепер і собі засміявся. Він реготав усе дужче, аж мусив спершу постояти на одній нозі, тоді на другій, а потім і зовсім сісти — на колоду, принесену морем.

— А ви там були? — спромігся він нарешті промовити до Біллі. — Ви це бачили? Бачили? — І обернувся до Сексон: — А ви?

Вона кивнула.

— А знаєте, — почав Біллі, коли вони вже пересміялися, — мені так кортить довідатися, на якого біса ви те зробили? Навіщо? Я стільки разів запитував себе...

— І я теж, — відповів той.

— Адже ж ви не знали Тімоті Макменеса, правда?

— Ні, навіть не бачив його, ні перед тим, ані опісля.

— То навіщо ж ви те зробили? — домагався Біллі.

Молодик засміявся, але стримав себе цим разом.

— Хай мені всячина, якщо я знаю! В мене є один тямущий приятель, він пише мудрі наукові книжки, а от його весь час пориває шпурнути яйце в електричний вентилятор, щоб

побачити, що з того вийде. Мабуть, так воно й зі мною вишло — тільки мене перед тим зовсім не поривало щось там шпурляти. Коли я вгледів ці ноги, що неслися повз мене, — я просто просунув між них тростинку, та й годі. Я й не замірявся того робити. А от узяв та й зробив. Тімоті Макменес, певно, здивувався не більше за мене.

— А спіймали вас? — спитав Біллі.

— А хіба по мені видно, що мене можна спіймати? Я тоді так злякався, як ніколи в житті. Навіть сам Тімоті Макменес не спіймав би мене тоді. Але що скоїлося по тому? Я чув, що знявся неймовірний шарварок, та не мав часу озиратися.

Тільки за чверть години, — після того, як Біллі розповів усе про колотнечу у Візл-парку, — вони всі втрьох перезнайомилися. Молодика звали Марк Гол, а мешкав він в одному з будиночків серед кармельських сосен.

— А як ви дісталися до Бірсової бухти? — поцікавився Гол. — Адже з дороги нагорі її зовсім не видно.

— Так ось як вона зветься, — зауважила Сексон.

— Ми її так назвали. Один з наших товаришів пролітував тут якось і на честь його ми назвали бухту. Я вип'ю склянку вашої кави, якщо дозволите, — звернувся він до Сексон. — А потім покажу вашому чоловікові цю місцевість. Ми дуже пишаємося нашою бухтою. Ніхто з чужих ніколи сюди не заходить.

— Ну, а м'язи оці ви набули уже ж не втікаючи від Макменеса, — зауважив Біллі між двома ковтками кави.

— Масаж м'язів, коли вони напружені, — була загадкова відповідь.

— Еге, — відповів замислено Біллі. — А з чим його їдять? Гол засміявся.

— Зараз я вам покажу. Напружте перший-ліпший м'яз і зробіть йому масаж пальцями — ось так і так.

— Оце уся причина? — недовіриливо запитав Біллі.

— Так! — гордо відповів той. — Ось торкніться мене, де хочете, і переконаєтесь. Під кожним м'язом, що ви бачите, криється п'ять інших, і перший м'яз керує ними.

Біллі слухняно помацав Голові груди з правого боку.

— Ви, я бачу, розумієтесь на анатомії, що вибираєте місце без м'язів, — буркнув той.

Біллі переможно всміхнувся, і раптом вразився, коли під його пальцями набух м'яз. Біллі надушив його міцніше, але ні, то був справжній твердий м'яз.

— Масаж м'язів, коли вони напружені, — гордовито заявив Гол. — Де не візьмете — однаково.

І де Біллі не мацав — скрізь набухали малі й великі м'язи, тремтіли й спадали, аж доки все Голове тіло не вкрилося трипотливими горбками м'язів.

— Зроду я не бачив такого! — захоплено промовив, на решті, Біллі. — А свого часу я ж надивився на дужих хлопців! Та ви увесь — жива міць!

— І це зробив масаж м'язів, коли вони напружені, товаришу. Лікарі списали мене. Друзі казали на мене — хирлявий пацюк, шолудивий поет і все таке інше. А потім я покинув місто, перебрався до Кармела й почав лікуватися свіжим повітрям та масажем.

— Джім Гезард не так набув собі м'язи, — зауважив Біллі.

— Ще б пак — він щасливий, бестія! Він народився з готовими м'язами. А я свої сам собі створив. У цьому й різниця. Я — мистецький твір. А він — печерний ведмідь. А тепер ходімо, я покажу вам усе навколо. Краще розберіться. Залишіться тільки в черевиках і штанях, якщо у вас немає трусів.

— Моя мати була поетеса, — поінформувала Сексон, доки Біллі роздягався в кущах; вона-бо чула, що Гол назвав себе поетом.

Але той не виявив ніякої цікавості, і вона зважилася додати:

— Деякі її вірші було надруковано.

— А як її звали? — запитав неухважно Гол.

— Деєл Віллі Браун. Вона написала: «Вікінгові мандрі», «По золото», «Вірність», «Кабальєро», «Могили Літл-Медоу» і ще багато інших. Десять з них уміщено в збірникові «Сто-рінки минувшини».

— В мене є ця книжка вдома, — відказав він, тепер уже зацікавившись. — Ваша мати була піонерка, — звісно, це ще не

за моїх часів. Коли повернуся додому, обов'язково перегляну її вірші. Я теж піонерського роду. Мої кривні прибули сюди в п'ятдесятих роках з Лонг-Айленду через Панаму. Батько був лікар, але, крім того, мав діло в Сан-Франциско і награвував досить грошей, щоб вистачило й мені, й усій решті нашої великої родини... А ви з чоловіком куди простуєте?

Сексон розповіла йому про їхнє рішення залишити Окленд і шукати собі землі; перше сподобалося Голові, але щодо другого він лише головою похитав.

— На південь від Сура дуже гарно, — сказав він. — Я виходив уздовж і впоперек усі ті лісисті каньйони. Вони аж рояться дичиною. І земля державна там є. Але оселитися там — це божевілля. То ж край світу! Та й обробляти ту землю не можна — хіба що ділянки на дні якогось каньйону. Я знаю там одного мексиканця, він з дорогою душею радий продати свої п'ятсот акрів за півтори тисячі доларів, тобто по три долари за акр. А що це означає? Що земля ота більшого не варта. А може, вона й того не варта, бо ж він покупців не знаходить. Бачте, земля завжди варта того, що за неї беруть і дають.

Біллі, що виринув із куців у самих черевиках і штанах, зачочених по коліна, перервав їхню розмову. Обидва чоловіки подерлися на скелю, щоб потім вийти на південний бік бухти, а Сексон дивилася на них, таких подібних один до одного. Спочатку її погляд абияк стежив за ними, але невдовзі вона зацікавилася і проїнялася неспокоєм. Гол вів Біла вгору по майже простопадній кам'яній стіні, маючи намір досягти хребта скелі. Біллі вилазив помалу й надзвичайно обережно; двічі він послизнувся, і підточений негодами камінь розкришився у нього в руці й посипався вниз, на піщаний берег. Вибравшись на верхівку — футів сто над рівнем моря, — Гол спокійно випростався на тій гостроверхій скелі, що й по той бік, як знала Сексон, спадала так само стрімчато. А Біллі, опинившись на верхів'ї, задовольнився тим, що вперся в землю і коліньми, і руками. Гол рушив далі, і то так легко, немов у нього під ногами був паркет. Біллі підвівся з колін і пригинцем подався за ним, раз у раз підсобляючи собі руками.

Гостроверхий хребет був увесь зубчастих, і незабаром голови чоловіків зникли в одній з його розпадин. Сексон не могла подолати тривоги і вилізла й собі на скелі з північного боку бухти, де вони спускалися не так круто й були значно досяжніші. Проте незвична височінь, камінці, що котилися їй з-під ніг, і бурхання вітру відлякували її. Нарешті вона побачила обох чоловіків. Перестрибнувши через вузьку щілину, вони подерлися на новий виступ. Хоч Біллі тепер посувався вже впевненіш, Гол усе-таки часто зупинявся, чекаючи на нього. Дорога ставала щораз небезпечніша: розколини, які їм доводилося перескакувати, глибшали аж до самої води, і бурхливі хвилі, розбиваючись об скелі, знімалися вгору хмарою пінястих бризок. Коли траплялися вужчі розпадини, чоловіки, падаючи вперед, витягали руки й хапалися за той край над прірвою, а тоді перекидали своє тіло через щілину й підважували вгору.

Підходячи до краю скелястого пасма, Гол і Біл зникли за виступом скелі, і коли Сексон побачила їх знову, вони вже обходили найдальший прискалок і поверталися назад із боку бухти. Далі дороги, здавалося, не було: простопадне урвище роззявило свою пашу до неба, а на дні його клекотів скажений вир, викидаючи на десяток футів угору піняві хвилі, що за мить безсило падали вниз у чорну безодню, повну каміння та витких водоростей.

Обережно чіпляючись за виступи скелі, чоловіки зійшли нижче, куди сягали солоні бризки. Там вони зупинилися. Сексон побачила, як Гол тицьнув пальцем униз, у провалля, і подумала, що то він показує Біллі якусь цікавину. Вона аж ніяк не сподівалася того, що сталося за хвилину: шумовиння припливу відступило, і враз Гол стрибнув через провалля й униз, на вузький прискалок, де щойно вирувала висока вода. Не переводячи духу, він обігнув гострий край скелі й подерся руками та ногами вгору, щоб не злизав його новий водяний вал. Тепер Біллі залишився сам. Йому навіть не видно було Гола і годі було сподіватися від нього якоїсь поради. Сексон стежила за ним так напружено, що біль у кінчиках пальців, якими вона вчепилася в скелю, приму-

сив її одвести руки. Біллі вичікував нагоди: двічі мостився він до стрибка, але скочив лише за третім разом і опинився на маленькому прискалку, з якого на мить збігла вода, обігнув скелю й подерся вгору за Голом. Змок він аж по груди, та на волю хвиль не дався.

Сексон відлягло від серця тільки тоді, коли вони повернулися до багаття. Глянувши на Біллі, вона одразу побачила, що він страшенно незадоволений з себе.

— Для новака ви молодчага! — скрикнув Гол, весело ляснувши його по голому плечі. — Ця прогулянка — мій коронний номер. Не один сміливець дряпався за мною і на півдорозі відступав. Я й сам разів із десять спершу зупинявся на тому великому стрибкові. На нього здатні тільки атлети.

— А мені зовсім не соромно признатися, що я набрався страху, — пробурчав Біллі, — На крутизні ви спритні, мов гірський цап, моя длявість не раз вас дратувала. Але тепер я запалився. Вся суть у тренуванні. Я тут залишуся й буду тренуватися, аж доки не зможу помірятися з вами в перегонах нагору, довкруги й назад до берега.

— Гарзд! — згодився Гол, стискаючи йому руку. — А коли ми з вами зустрінемося у Сан-Франциско, я звезу вас із Бірсом — отим, що на його честь ми охрестили бухту. Його найулюбленіша забава, якщо він не збирає гримучих гадюк, — це дочекатися вітру в сорок миль на годину, вилізти на дах хмарочоса й розгулювати по парапеті, і саме з завітрянного боку — тож якщо його зідме звідти, він гепнеться тільки на бруківку вулиці. Одного разу він і мене підбив на це.

— І ви зробили?

— Без практики я б не зробив. Але я спершу нишком потренувався з тиждень. І зрештою, забившись із ним, виграв двадцять доларів.

Був уже відплив, і Сексон подалася з чоловіками поза північне пасмо скель збирати мушлі. Гол мав набрати кілька мішків, — пополудні, як пояснив він, по них приїде візок із Кармела. Наповнивши всі мішки, вони знайшли в щілинах скелі аж три перлові скойки. В одній з них Сексон побачила

принишклий перловий пухирчик. Гол посвятив їх у таїнство готування м'яса з абелонів.

Сексон здавалося, що вони знайомі з Голом хтозна-відколи. Їй пригадалися давні часи, пригадався Берт із його піснями та примовками про останніх з могікан.

— А тепер слухайте! Я вас хочу дечого навчити, — скомандував Гол, тримаючи велику круглу каменяку над абелоним м'ясом. — Ніколи, ніколи у світі не смійте розбивати абелони без цієї пісеньки. І ніколи не співайте її з будь-якої іншої нагоди. То було б найтяжче блюзнірство. Абелони — страва богів. Приготування їх — справжня релігійна церемонія. А тепер слухайте, підспівуйте мені і пам'ятайте, що це дуже врочиста хвилинка.

Камінь глухо стукнув по білому м'якушеві абелона і дали став ритмічно зніматись угору й падати вниз, неначе це тамтам акомпанував поетовій пісні:

Багатії не можуть жить
Без устриць та мільйонів,
А я готовий вік прожить
З кармельських абелонів.
Що ананаси, що індик,
Що перли у короні, —
Не знайдеш кращого повік,
Як ніжні абелони!
З морського дна, з-за сотень миль,
Замріяні і сонні,
До нас простують з синіх хвиль
У шлунок абелони!
Той смочке джин, той пестить всмак
Дівчат над морем в Коні...
Та сто чортів! — в Кармелі всяк
Товкмачить абелони...

Гол застиг з піднесеною вгору рукою й розтуленим ротом. Згори, куди вони віднесли торбини зі скойками, почувся стугін коліс і чийсь голос. Гол пристукнув востаннє каменем і скочив на ноги.

— І так без ліку; таких віршів до тисячі, — сказав він. — Шкода, що я не встиг вас навчити їх. — Він простяг руку долонею вниз. — А тепер, діти мої, благословляю вас — віднині ви члени клану «їдців Абелону», і я врочисто наказую вам ніколи, ні за яких обставин, не товкти абелонowego м'яса без священного співу, що я провівистив вам.

— Але ми ж не можемо з першого разу запам'ятати слів, — заперечила Сексон.

— Цьому ми дамо раду. Наступної неділі Плем'я їдців Абелону зійде сюди у Бірсову бухту і ви зможете побачити всі наші ритуали, а крім того, ще й багатьох письменників та письменниць, у тім числі Залізного Чоловіка з очима василиска, якого по-простому звать Король Священних Ящірок.

— А Джім Гезард теж прийде? — крикнув Біллі наздогін Голові, що зникав у гущавині.

— Авжеж, прийде. На те він Печерно-ведмежий Дебелень і Залізяка, найстрахітливіший і після мене найзапальніший з їдців Абелону.

Сексон і Біллі тільки мовчки дивилися одне на одного, доки стугін коліс замовк удалині.

— А бий мене сила божа, — оце так хлопець! — прорік, нарешті, Біллі. — Не задавака. Такий, як і Джім Гезард, — приходить і почуває себе, мов удома, і ти йому рівня, і він тобі рівня — і ви собі товариші!

— Він теж піонерського роду, — сказала Сексон. — Він розповідав мені, коли ти роздягався. Його батьки приїхали сюди через Панаму ще перед залізницею, і, як я зрозуміла, в нього грошей кури не клюють.

— А поводитьсь так, що ніколи б того й не подумав.

— І такий він веселун! — скрикнула Сексон.

— Справжній жартівник. А ще ж він і поет!..

— О, я не знаю, Біллі, але я чула, що поети взагалі дивакуваті.

— Атож. Ось хоча б Джоакін Міллер, котрий живе в горах за Фрутвейлом. Він то вже певний дивак... Пригадуеш, я освідчився тобі недалеко від його садиби... А все ж я гадав, що поети носять бурці й окуляри, і нездатні підставляти ногу

бігунам на недільних гулянках, і не бігають майже голісінькі, наскільки закон те дозволяє, і не збирають мушлі, і не стрибають по скелях, як цапи.

Цієї ночі Сексон довго не могла заснути. Вона лежала під укриттям, дивилася на зорі, вдихала п'янки лісові пахощі, прислухалася до одноманітного гулу прибою за скелями і дрімливого шарудіння хвилюк у захищеній від океану бухті за кілька кроків від них. Біллі поворухнувся, і вона зрозуміла, що він теж не спить.

— Біллі, ти радий, що покинув Окленд? — шепотіла вона.

— Гм! — почувалася відповідь. — Чи щаслива риба у воді!

РОЗДІЛ VIII

Щоразу, коли наставав відплив, Біллі вибирався на південні скелі і повторював увесь той небезпечний перехід, який показав йому Гол, і щоразу витрачав на це все менше часу.

— Ось дочекаймося тільки неділі! — хвалився він Сексон. — Попобігає цей поет у мене за свої грошенята! Тепер мені вже не страшно. Там, де я дряпався навкарачки — тепер я пробігаю і не зморгну. Я сказав собі: припустімо, що по один бік і по другий лише одна стопа завглибшки, та й то там м'яке сіно. Тож боятися нема чого, ти зроду не впадеш. Навпаки — летітимеш стрілою. Тобто нехай буде з обох боків хоч би й ціла миля завглибшки, — це тебе зовсім не обходить. Твоє діло видертися на гребінь і мчати стрілою. І знаєш, Сексон, тільки я отак переконав себе, увесь страх як рукою зняло. Ось дочекаймося неділі, коли він прийде зі своїм товариством. Я готовий його зустріти.

— Цікаво, яке в нього товариство, — замислено мовила Сексон.

— Напевне, такі самі хлопці, як і він. Свій свояка вгадає здалека. Вони пиндючаться не будуть, ось побачиш.

Гол переслав їм кілька вудочок та купальні вбрання через одного мексиканського ковбоя, що їхав до свого ранчо,

і той розповів багато цікавого про державну землю та як її дістають. Тиждень хутко збігав; щовечора Сексон щасливо зітхала сонцеві на добраніч, щоранку вони зустрічали його радісним сміхом, вітаючи початок нового щасливого дня. Ніяких планів вони не снували, а просто надили рибу, збирали мушлі та абелони й лазили по скелях, коли хотілося. Абелонове м'ясо вони товкли, побожно приспівуючи вірші, які с'як-так скомпонувала сама Сексон. Біллі розкошував. Сексон ніколи ще не бачила його таким здоровим. Щодо неї самої, то вона й без дзеркальця знала, що ніколи ще від ранньої юності не сяяли таким рум'янцем її щоки, не була вона така життєрадісна.

— Це вперше в житті святкую я по-справжньому, — сказав Біллі. — Скільки ми одружені, а ні разу не зазнали свята. А такої втіхи жоден мільйонер не скуштував.

— І гудок не кличе на роботу о сьомій ранку, — додала Сексон. — Я навмисне вилежувалася б ранками під уквивалом, та тільки тут так гарно, що шкода марнувати час. А тепер іди пограйся в дроворуба та в рибалку — та дивися, П'ятнице, принеси мені здорового окуня, якщо сподіваєшся на обід.

Біллі, що лежав був ницьма, босими пальцями ніг виколупуючи ямки в піску, підвівся й узяв сокиру.

— Але довго так не триватиме, — глибоко зітхнув він. — Дощі можуть початись кожного дня. Це взагалі чудо, що досі така гарна година.

Повернувшись у суботу вранці з прогулянки на південних скелях, Біллі не знайшов на місці Сексон. Марно погукавши, він вибрався на шлях. За півмилі від себе він побачив її верхи охляп на незагнуданій коняці, що помалу й ледаче тупала по пасовиську.

— Щастя твоє, що це стара кобила, звикла до сідла. Бачиш, на спині які сліди знати, — пробурчав Біллі, коли Сексон, нарешті, зупинила коняку біля нього й ласкаво дозволила себе зняти.

— О Біллі! — сяючи скрикнула вона. — Я зроду ще не їздила верхи. Це така розкіш! Я почувала себе такою безпорадною, але й такою відважною!

— А все-таки я пишаюся тобою, — ще сердитіше про- бурмотів Біллі. — Не кожна молодиця здатна отак сісти на чужого коня, особливо, як вона ще ніколи перед тим не їздила верхи. І я не забув, що ти таки матимеш колись верхового коня до своїх послуг. Такого коника, як вітер!

Їдці Абелону приїхали до Бірсової бухти двома повозами, а дехто верхи. Їх було з двадцятєро — половина чоловіків і майже стільки жінок, усі молоді — від двадцяти п'яти до со- рока років, — і наче добрі приятелі. Більшість були одружені. Вони зчинили веселий гомін, підштовхуючи одне одного на слизькій стежці вниз, і одразу перейняли Сексон з Біллі сво- їм товариським настроєм — щирим і теплим, як саме сонце. Сексон обступили дівчата — вона ніяк не могла повірити, що це заміжні жінки! — виразно її вподобавши: вони хвалили її табірне й дорожнє спорядження і обов'язково хотіли почути про її пригоди. Вони й самі були досвідчені мандрівниці, про що свідчили їхні казанки, пательні й різний посуд.

Тим часом чоловіки пороздягались і подалися по мушлі та абелони. Жінки угледіли укулеле Сексон, і в одно стали вимагати, щоб вона заграла їм і заспівала. Дехто з них бу- вав у Гонолулу і знав цей інструмент. Вони підтвердили, що Мерсідіз слушно назвала укулеле «блохою-стрибункою». Га- вайські пісні, яких Сексон навчилася від Мерсідіз, були їм теж знайомі, і незабаром усі гуртом затягли в її супроводі «Алога Ое», «Гонолульського шибеника» та «Прегарний вінок лейгуа». Сексон щиро була шокована, коли дехто з жінок — навіть поважніші матрони — заходилися танцювати гулу * на піску.

Коли повернулися чоловіки, навантажені мішками з муш- лями, Марк Гол, як найвищий жрець, розпочав урочистий ритуал абелонівського племені. За помахом його руки каме- нуки зграйно вдарили по білому м'ясі, і всі голоси злилися в спільному гімнові на честь Абелону. Давні куплети співали всі, а нові заспівував спершу хтось один, і решта підхоплюва- ли хором. Біллі виказав дружину, попрохавши її проспівати стиха ті вірші, які вона сама склала, і Сексон несміливо по- чала своїм приємним голоском:

Ми сидимо, б'ємо й б'ємо,
І плещемо в долоні,
Бо раді дуже ми,
Що можем їсти абелони.

— Чудово! — скрикнув поет, трохи, правда, пересмикнувшись, почувши риму «б'ємо — що мо». — Вона заговорила мовою нашого племені! Ну, а тепер, діти мої, — раз, два, три!

І всі підхопили куплет Сексон. У Джіма Гезарда теж знайшлися нові рядки, а потім іще в однієї з дівчат і в Залізного Чоловіка з зеленкувато-сірими очима василиска, якого Сексон одразу впізнала з Голового опису. Тільки їй він видався схожим більше на священика.

Ти любиш шинку, інший — хрін.
А третій — макарони.
А я і він, ми любим джин
І м'ясо абелонів.
Нам все одно, хто п'є вино,
Чим запива солоне...
Мені ж ти дай, — ще й хліба вкрай! —
Макітру абелонів!
Хоч ледарюй, хоч час марнуй,
А хоч держи закони...
Та мудрий кіт на свій обід
Смакує абелони!..

Один чорнявий чорноокий чоловік з лукавим обличчям сатира — маляр, що продає свої картини по п'ятсот доларів за штуку, як сказали Сексон, — викликав загальний захват і оплески, коли проспівав:

Вони вінчаються як слід
Як писано в законі!
Їж, не журись — не згине рід
Плодючих абелонів!

І так без кінця: давні вірші перепліталися з новими й звивалися в небо, співаючи хвалу незрівнянним кармельським абелонам. Сексон страшенно захопилася і ледве могла перекопати себе, що це на яві. Їй здавалося, що нараз стала дійсністю чарівна казка або ж оповідання з книжки, їй здавалося, що це вони на сцені, а люди навколо — артисти, і що вона з Біллі теж — не знати як — опинилися на сцені. Багатьох дотепів вона не розуміла, зате інші схоплювала чудово; це ж уперше в житті у неї на очах творилася гра думки. Її пуританську моральність дивували й разили деякі вільні натяки, але вона не хотіла над цим замислюватись. Уся ця легкодумна нібито молодь — вона ж така добропорядна, що запевне ніхто з них не дозволить собі жодної брутальності чи непристойності, як це часто траплялося в її колишніх недільних компаніях. Ніхто з чоловіків не перепився, хоч у термосах були коктейлі й у великому обплетеному бутлі червоне вино.

Найбільше враження справляла на Сексон мало не дитяча життєрадісність і невимушені вибрики веселого товариства. А те, що всі вони були митці — романісти й малярі, поети й критики, скульптори й музики — ще й посилювало це враження. Один з чоловіків, з тонкими виразними рисами обличчя, — їй сказали, що то театральний критик великої сан-франциської газети, — показав цікаву вправу. Решта чоловіків намагалися зробити так само, але незмінно провалювалися. На піску на однаковій відстані порозставляли дошки, що мали правити за бар'єри. Після цього театральний критик, ставши навкарачки, погалопував берегом, чудово копіюючи справжнього коня, і як кінь, що бере на гонах бар'єри, подолав усі перепони.

Потім принесли диски, й на деякий час усі захопилися новою грою. Опісля почали стрибати наввипередки, і отак одна гра йшла за іншою. Біллі брав участь у всіх змаганнях, дарма що перемагав рідше, ніж того сподівався. Один англійський письменник кинув списа на дванадцять футів далі за нього. Джим Гезард теж переміг його — у киданні каменюки. Марк Гол побив його в стрибках з місця і з розгону. Але в стрибках назад Біллі, завдяки чудово розвиненим м'язам

спини й живота, вийшов на перше місце, незважаючи на велику свою вагу. Проте його зараз же тяжко засмутила Голова сестра — висока молода амазонка у верховому чоловічому вбранні, яка тричі ганебно перекинула його на пісок в індіанській боротьбі.

— Який там з вами клопіт! — осміхнувся до Біла Залізний Чоловік, що насправді називався Піт Бідо. — Я вас умить скручу, як пірце.

Біллі прийняв виклик і переконався, що недурно його супротивника прозвали Залізним. Він не раз на тренуваннях мав справу з велетнями чемпіонами, як от Джим Джефріз та Джек Джонсон, і міг протистояти їм, але такої сили, як у Залізного Чоловіка, йому ще ніколи не траплялось. Як він не опирався, плечі його двічі було ввергнуто в пісок.

— Нічого, ви матимете нагоду помститися, — прошепотів Білові на вухо Гезард. — Я захопив з собою рукавиці.

Звичайно, ви не могли подолати його в боротьбі. Він боровся в лондонських мюзик-холах із самим Гакеншмідтом. Тільки мовчїть, ми зараз усе це влаштуємо. Він не знає, що ви боксер.

Поки англієць змагався з театральним критиком у киданні списа, Гол та Гезард жартома побоксувалися, а тоді вирішили, тримаючи рукавиці в руках, знайти наступну пару для боксу. Було цілком ясно, що настала черга Бідо й Біллі.

— Він страшенно розходиться, коли його зачепиш, — попередив Гезард Біллі, зав'язуючи йому рукавиці. — Він родом з давніх американських французів, і вдачу має скажену. Але ви не вважайте — лупіть його й лупіть, скільки влізе.

«Ти того, не дуже!», «Не заривайся, Бідо!», «Лупцюй, та обережніш!» — посипалися з усіх боків остороги на Залізного Чоловіка.

— Стривайте хвилинку, — звернувся він до Біллі, опустивши руки. — Після першого прочухана я розпалюся. Та ви не беріть мені цього за зле. Це не надовго в мене, і я нічого такого на думці не маю.

Сексон стривожилася. Перед очима їй постали всі Білліні криваві сугічки й покалічені Страйколоми, але вона ніколи ще не бачила, як її чоловік боксує, і тепер за кілька секунд їй

відлягло від серця. Залізному Чоловікові геть не повелося. Білине виразно було зверху: від ударів Біллі влучно ухлявся, а сам раз у раз, ніби в жарт, завдавав супротивникові ударів у лице й по всьому тілі. Ці удари не були важкі, — вони сипалися дзвінко й легко, однак їх настирлива влучність довела Залізного Чоловіка до ясного жару. Даремно глядачі благали його не телесуватися. Його обличчя розпаленіло з гніву, а стусани ставали щораз лютіші. Але Біллі спокійно провадив далі свою тактику, ні на хвилю не припиняючи стриманих упевнених ударів. Залізний Чоловік утратив контроль над собою: він кидався, наскакував, вимахував руками з такою силою, що й убив би людину, а Біллі ухлявся, присідав, вивався набік, і всі удари пропадали марно. В клінчах, що їх ніяк не можна було уникнути, він стискав руки Залізного Чоловіка, і той, отямлюючись, сміявся й просив пробачення, але відразу від першого ж удару втрачав голову і накидався на Біллі ще лютіше.

А коли після поединку виявилось, що Біллі таки справжній боксер, Залізний Чоловік добродушно і цілком щиро сприйняв загальне глузування. Їхнє змагання якнайкраще відрекомендувало Біллі. Його спортивна майстерність, його врівноваженість справили на всіх велике враження, а Сексон, безмірно пишаючись своїм чоловіком-хлопчиком, тішилася тим, як захоплено це товариство поставилось до нього.

Та й сама вона теж повелася не згірше. Коли спітнілі засапані змаганці полягали спочити на сухий пісок, її вмовили акомпанувати на укулеле їхнім жартівливим пісням. Незабаром вона посмілішала й почала співати своїм новим знайомим різних давніх пісень, яких сама ще малою навчилася від Кеді — від Кеді-шинкаря, піонера й колишнього кавалериста, котрий за тих часів, як ще не було залізниці, різникував на солтлейкській дорозі. Одна його пісня одразу припала всім до серця:

Гіркий струмок і час, коли лунав цей крик:
«Тримайсь або вмирай» — їх не забути ввік.
Пісок в зубах, а пил в очах — такий цей край...
Шляху назад нема — «тримайсь або вмирай».

По тому, як проспівано кілька куплетів пісні «Тримайсь або вмирай», Марк Гол заявив, що йому найбільше до вподоби рядки:

Обадієві сон наснивсь, —
З десятком мулів він возивсь...
Прокинувся, і враз зітхнув —
Бо ж чільний мул його брикнув!..

Трохи згодом Марк Гол завів мову про майбутні перегони з Біллі на південному пасмі скель і дуже здивувався, коли той заявив, що готовий хоч зараз до цього. Всі галасливо зажадали змагання. Гол запропонував з ким-небудь закластися, що він добіжить перший, але охочих не знайшлося. Тоді він запропонував два проти одного Джімові Гезарду, котрий у відповідь тільки головою похитав і сказав, що погодився б лише на три проти одного. Біллі почув це і заскреготів зубами.

— Я ладен забитися на п'ять доларів, — озвався він до Гола, — тільки не на таких умовах. Я ставлю один проти одного.

— Мені потрібні не ваші гроші, а Гезардові, — заперечив Гол. — Хоч я ладен з кожним із вас забитися на три проти одного.

— Або на однакових умовах, або зовсім ні, — вперся Біллі.

Врешті Гол пристав на обидва заклади — з Біллі на однакових умовах, а з Гезардом на три проти одного.

Стежка вдовж гребня скелі була така вузька, що бігуни не змогли б там обганяти один одного, тим-то вирішили випустити їх з інтервалом у півхвилини. Гол мав бігти перший, Біллі — другий.

Гол став на лінію старту і, коли дали сигнал, полетів, як справжній спринтер. Серце Сексон завмерло. Вона знала, що Біллі так швидко ніколи не пробігав цієї піщаної смуги. Біллі рушив на тридцять секунд пізніше й досяг підніжжя скель тоді, коли Гол був уже на півдорозі до верхівки. Залізний Чоловік заявив, що на гору вони видряпалися за однаковий час, секунда в секунду.

— Мої гроші ще не плачуть, — зауважив Гезард, — і я сподіваюся, що вони обидва не скрутять собі в'язів. Я б ні за що не згодився на такий перебіг, — хай би мені всю бухту золотом засипали.

— Але ж плавати в шторм у кармельській бухті ще небезпечніше, — докірливо мовила його дружина.

— О, я не певний, — відказав він. — Плаваючи принаймні не гепнешся звисока.

Біллі й Гол зникли з очей, вони саме оббігали край скелястого пасма. Глядачі були певні, що в шаленому змаганні над прірвою гору візьме поет. Навіть Гезард схилився до цієї думки.

— Чи високо йдуть тепер мої гроші? — запально вигукнув він, підскакуючи з нетерплячки.

На видноті з'явився Гол — він уже зробив карколомний стрибок і тепер біг до берега. Але слідком за ним гнався Біллі, наступаючи йому на п'яти, і так щільно й пробіг усю дорогу вниз, аж до того місця, звідки вони починали. На півхвилини Біллі випередив суперника.

— Це тільки за годинником так виходить, — пояснив він, відсапавшись. — Гол увесь час був попереду на півхвилини. Я не пас задніх, як і сподівався, але він прудкіший за мене. Він жене, як спринтер. Він може запросто перемогти мене, хіба що виникне яка перешкода. Його затримала перед стрибком велика хвиля. Ось тоді я його й нагнав. Я стрибнув зараз же за ним, не чекаючи наступної хвилі, а опісля повернув на зворотну дорогу, і мені залишилося тільки пристати до нього.

— Так-то воно так, — сказав Гол. — Але ви більше, ніж обігнали мене. Скільки Бірсова бухта існує, ще ні разу не бувало, щоб двоє стрибнули на один прискалок у той самий проміжок між двома хвилями. І ризикували ж ви, а не я, бо це ви плигнули другий.

— Мені просто поталанило, — наполягав Біллі.

Тут Сексон поклала край їхній шляхетній суперечці й викликала загальний сміх, заспівавши на взір давнього негритянського псалма й підігруючи собі на укулеле:

Господь веде його шляхом непевним,
Щоб спотикався він на ньому...

Пополудні Джим Гезард і Гол кинулися в високу воду, попливли до далеких скель, зігнали звідти обурених морських левів і заволоділи їхньою спіненою фортецею. Біллі дивився вслід плавцям так заздрісно, що місіс Гезард зауважила:

— А чому б вам не перебути цієї зими в Кармелі? Джим навчить вас плавати у високій хвилі. А йому кортить попрактикувати з вами боксом. Він годинами сидить за своїм столом, і фізичні вправи йому конче потрібні.

Вже добре повечоріло, коли веселе товариство позбирало всі свої казанки та пательні, піднялося на дорогу й зникло. Сексон і Біллі дивилися їм услід, аж доки вершники й піші зникли за першим пагорбом, а тоді рука в руці спустилися до свого табору. Біллі кинувся на пісок і простягся.

— Ще ніколи я так не стомлювався, — позіхнув він. — Але певне одно: такого дня я зроду-віку не знав. Один такий день вартий двадцятьох літ життя, а то й більше.

Він простягнув руку до Сексон, що лежала обіч нього.

— А як я пишалася тобою, Біллі, — відказала Сексон. — Я ще ж ніколи не бачила, як ти боксиєш. Я й не уявляла, що це таке. Залізний Чоловік увесь час був на твоїй ласці, але ти не був ані брутальний, ані жорстокий. Усі це бачили і були в захваті.

— Але ти теж себе показала. Вони всі тебе просто обсіли. Слово честі, Сексон, коли ти співала під укулеле, то була мов намальована! І жінкам ти припала до вподоби, а це неабияк.

Такий був їхній перший тріумф у товаристві, і вони розкошували.

— Містер Гол каже, що переглядав збірник «Сторінки минувшини», — почала Сексон. — Він каже, що моя мама була справжня поетеса. І ще він каже, що то просто надзвичайні люди перетяли тоді прерії. Він чимало розказував про ті часи й про людей, яких я зовсім не знала. І він прочитав усе про бій під Літл-Медоу. В нього вдома є книжка про це, і коли ми повернемося до Кармела, він її мені покаже.

— Він таки й справді хоче, щоб ми повернулися. А знаєш, що він сказав мені, Сексон? Він дав мені листа до одного хлопчини, що хазяйнує на державній землі, теж поета, — отже, ми зможемо там перебути, якщо нас захоплять дощі. Але найголовніше ось що! Гол каже, що в нього є «халупа», де він жив, коли будувався його будинок. Тепер у ній живе Залізний Чоловік, але він незабаром виїздить до якогось католицького коледжу вчитися на священика, і Гол каже, що ми зможемо тоді там оселитися, на скільки хочемо. І він каже, що я можу заробляти на харчі тим самим, чим Залізний Чоловік заробляв. Бідолаха Гол страх як ніяковів, коли пропонував мені роботу. Він сказав, що робота буде коли-не-коли, але що ми якось порозуміємось. Я допомагав би йому садити картоплю, сказав він; але дрова — ні! Він аж закричав, що рубати дрова нізащо мені не дозволить. Це, бач, його фах, сказав він. Він усіх просто ревнує до тієї справи.

— Місіс Гол казала мені точнісінько про те саме, Біллі. І зовсім не погано було б перебути дощовий сезон у Кармелі. Тоді б ти міг поплавати з містером Гезардом.

— Я бачу, ми можемо осістися, де тільки нам не заманеться, — кивнув головою Біллі. — Кармел — уже третє місце, куди нас запрошують. Ну, тепер я переконався, що робітників на селі не пропаде!

— Путящий робітник, — виправила Сексон.

— Либонь, що так. — Біллі подумав хвилинку. — Ні, але навіть дурбасові легше влаштуватися на селі, аніж у місті.

— І хто б міг уявити, що на світі є такі чудові люди? — зауважила Сексон. — Аж дивно стає, як подумаєш.

— А що ж тут дивного? Він заможний поет, що здатен поставити догори дригом ірландську гулянку, — став уголос роздумувати Біллі. — І товариство, з яким він ведеться, має бути таке саме. Гадаю, він сам навернув їх до своїх уподобань. Ну, а сестра в нього — тільки що на морському леві верхи не їздить!.. І цю індіанську боротьбу знає, як свої п'ять пальців, так наче для того й створена.

Вони ще трохи полежали на теплому піску. Мовчання порушив Біллі, і те, що він сказав, було, здавалося, глибоко обдумане.

— І знаєш, Сексон, мені байдуже, чи я будь-коли ще потраплю до кіно чи ні.

РОЗДІЛ ІХ

Сексон з Біллі подалися на південь, але через кілька тижнів повернулись назад до Кармела. Вони поселилися у Гефлера, поета, що жив у Мармуровому Будинкові, спорудженому його власними руками. Ця химерна будівля складалася з одного великого покою, майже всуціль обкладеного білим мармуром. Страву Гефлер готував собі немов на багатті — у великому мармуровому каміні. Свої масивні меблі, в тому числі й книжкові полиці вздовж стін, він змайстрував сам з червоного дерева і сам брусував бантини для даху. Один куток кімнати відділили для Сексон, завісивши його укривалом. Поет збирався їхати до Сан-Франциско й Нью-Йорка, але залишився на один день, щоб показати Біллі околицю й ділянки державної землі.

Сексон теж хотіла вийти з ними на світанку, але Гефлер глузливо кинув їй, що в неї ноги закороткі для такої прогулянки. Повернувшись увечері додому, Біллі ледве з ніг не падав. Він щиро визнав, що Гефлер висотав з нього всю душу і що він висолопив язика вже першої ж години. Гефлер запевняв, що вони пройшли п'ятдесят п'ять миль.

— Але яких миль! — скрикнув Біллі. — Вгору й униз, вгору й униз, і майже без битої стежки. І якою ходю! Він правду казав, Сексон, що в тебе ноги закороткі. Ти не пройшла б і першої милі. Але ж місця тут! Таких ми ще й уві сні не бачили!

Другого дня Гефлер подався до Монтері на потяг. Гостей він залишив у своєму будинкові і запропонував їм жити там хоч би й цілу зиму. Біллі вирішив у цей день потинятися неподалік і відпочити. Він був зовсім розбитий — тіло йому нило, прудкі Гефлерові ноги його просто вразили.

— У цих краях кожен чемпіон у своєму ділі, — захоплювався Біллі, — Ну, хоча б оцей Гефлер. Він — кремезніший за мене й важчий, а вага ж завше гальмує рух. Але йому хоч би чмих. Він казав, що раз пройшов за добу вісімдесят миль, а іншим разом за три дні сто сімдесят. Мені сором було йому в очі глянути, — я стояв перед ним ніби який шмаркач!

— Але ж, Біллі, кожному своє, — втішала його Сексон. — Ти ж теж береш гору, тільки у своїй грі. В боксерських рукавицях ти кожного з них подолаєш.

— Так-то воно так, — згодився Біллі. — А все ж якось прикро, що я мусив відставати від поета... Від поета, уявляєш?

Біллі й Сексон цілі дні розвідували державні ділянки і зрештою вирішили не брати їх. Каньйони, вкриті секвоюю, та стрімчасті беккеття хребта Санта-Лучія зачарували Сексон, але вона пам'ятала Гефлерову розповідь про літні тумани, які залягають тут іноді на місяці і тижнями не пропускають променя сонця. До того ж звідси не дістанешся ні до якого ринку. Навіть до пошти на шосе багато миль, а добиратися повз Пойнт-Сур до Кармела втомливо й небезпечно. Біллі досвідченим оком одразу помітив, що їхати з важким вантажем тут не жарти. На Гефлеровій ділянці була каменяря з першорядним мармуром. Він казав, що то був би скарб, якби поблизу залізниця, а так — він залюбки й подарує їм каменярю, аби-но їхня охота.

На трав'янистих схилах Біллі ввижалися його власні коні й худоба, і йому було шкода полишати цей край; але він погодився із Сексон, що їм потрібна така ферма, як ото, що вони бачили на екрані в Окленді. Він теж був тієї думки, що вони знайдуть таку ферму, хоч би й сорок років муситимуть шукати.

— Але в нас обов'язково повинні рости секвої, — поспішила докинути Сексон. — Я просто закохалася в них. А без туманів ми обійдемося. І щоб був добрий шлях недалеко, а залізниця щоб була щонайдалі за тисячу миль.

Тривалі зимові дощі затримали їх у Мармуровому Будинкові на півмісяця. Сексон переглядала Гефлерові книжки, на жаль, здебільшого незрозумілі для неї, а Біллі ходив на полю-

вання з Гефлеровою рушницею. Проте стрілець із нього був поганенький, і мисливець ще гірший. Йому щастило тільки на трусиків, та й то, як вони сиділи нерухомо. З полюванням йому рішуче не велося, хоч він з півдесятка разів стріляв в оленів, а одного разу навіть у якусь здоровезну кішку з довгим хвостом, — на його думку, то був гірський лев. Незважаючи на його нарікання, що він такий незграбний, Сексон бачила, як Біллі тішився своєю новою забавою. Це запізніле пробудження мисливського інстинкту, здавалося, зовсім його підмінило. Він виходив рано, повертався пізно, видирався на крутовини, заходив бозна-куди; а одного разу зник на два дні й дійшов аж до золотих копалень, що про них колись розповідав їм Том.

— І оце щоб день у день скніти на міській роботі, а щонеділі — гулянки та кіно! — обурювався він. — І чого це я так довго гибів у тому міському ярмі? Ось де треба вік звікувати чи в якомусь схожому місці.

Біллі захопився новим способом життя і раз у раз пригадував мисливські історії покійного батька й розповідав їх Сексон.

— Тепер я зовсім не стомлююсь, знаходившись цілісінький день, — тішився він. — Пристосувався. А як коли стріну цього Гефлера, то вже ж ми з ним попоходимо, аж доки душа в нього не вискочить.

— Дурненький ти хлопчику, — радісно сміялася Сексон. — Завжди йому кортить із кимсь змагатися, когось подолати.

— Може, твоя й правда, — муркнув Біллі. — Все одно Гефлера мені не переходити. Такий він уже вродився. А проте, як ми ще зустрінемося, я йому запропоную вдягти рукавиці... хоча я не буду такий негречний, щоб так змучити його, як він мене.

Коли вони поверталися назад до Кармела, стан дороги переконав їх ще раз у слушності їхньої ухвали не брати державної землі. Дорогою їм трапився перекинутий догори дном фермерський віз, далі вони натрапили на воза з переломаною віссю і ярдів на сто нижче по схилі побачили поштову карету,

що звалилася туди разом із пасажирами, кіньми та зрушеним ґрунтом.

— Це вбивча дорога і для коней, і для людей. Просто не уявляю, як би тут мармур возити! Гадаю, взимку на цей шлях ніхто не поткнеться, — сказав Біллі.

Влаштуватися в Кармелі було не тяжко. Залізний Чоловік уже поїхав до свого католицького коледжу, а «халупа» виявилася дуже вигідно умебльованим будиночком на три кімнати. Гол дав Білові роботу на своєму триакровому городі, засадженому картоплею, яку поет обробляв по-своєму, на превелику втіху всього товариства. Він садовив картоплю за всякої доби, і кожне в околиці вважало, що ту картоплю, яка не згниє в землі, поділять між собою ховрашки та зайшли корови. Позичили плуга, найняли запряг коней, і Біллі взявся до роботи. Він обгородив город тином, а тоді пофарбував гонтовий дах свого будиночка. Гол виліз на гребінь даху й удруге попередив Біла, щоб той не чіпав його дров. Одного ранку Гол надійшов саме, коли Біллі рубав дрова для Сексон. Поет заздро стежив за ним і, нарешті, не стерпів:

— Ясно, що ви сокири в руках тримати не тямите, — сказав він глузливо. — Дайте-но я вам покажу!

Він попрацював з годину, весь час пояснюючи, як треба рубати дрова.

— Досить уже, — вирішив Біллі, забираючи в нього сокиру. — Тепер, щоб віддячитись, мені доведеться цілу хуру вам нарубати.

Гол неохоче віддав сокиру.

— І не подумайте. Бережіться, щоб я вас не застукав у мене на дровітні!.. — погрозив він. — Дровітня — моя недоторканна фортеця, — затямте це.

Щодо грошей, то Сексон з Біллі жилося непогано. За помешкання не треба було платити, проста їжа коштувала дешево, а роботи в Біллі було скільки він хотів. Здавалося, товариство заповзалося, щоб він не байдикував. Робота була переважно випадкова, що Біллі якраз і на руку: це давало йому змогу проводити багато часу з Джімом Гезардом. Вони щодня боксували й довго плавали в морі. Скінчивши свою

ранішню порцію писання, Гезард виходив у сосни й гукав до Біллі, і той одразу кидав будь-яку роботу. Наплававшись досхочу, вони брали душ у Гезарда, тоді добре наминали один одному боки, і тільки після цього обідали. Пополудні Гезард знову сідав до писання, а Біллі повертався до своєї роботи на свіжому повітрі, хоч надвечір вони ще часто пробігали по кілька миль у горах. Тренування для обох було звичною справою. Знаючи про випадки наглої смерті серед спортсменів, що раптово кидають тренування, Гезард, що сім років грав у футболі, мусив і далі робити фізичні вправи. Почалося з необхідності, а з часом він і полюбив їх. Біллі теж любив вправи — його проймало захоплення, що в нього такі дужі м'язи.

Часто, взявши рушницю, Біллі виходив спозаранку з Марком Голом, що вчив його стріляти й полювати. Гол змалку звик до рушниці, і його гострий зір та знання звичок дичини були суцєю несподіванкою для Біллі. Місцевість була занадто тісно залюднена, щоб тут водилася велика дичина, але зате Біллі щедро постачав Сексон білок та перепілок, зайців та здичавілих трусиків, бекасів та диких качок. Вони навчилися смажити диких качок по-каліфорнійському, — за шістнадцять хвилин у гарячій грубці. Призвичаївшись як слід до рушниці, Біллі почав жалкувати за оленями та гірським левом, яких йому не пощастило вполювати за Суром; кінець кінцем, до решти вимог, що їх мала задовольняти їхня майбутня ферма, прилучилася ще одна вимога: достаток дичини.

Але в Кармелі панувала не сама тільки гра. Той гурт кармельської громади, що з ним заізналися Біллі й Сексон, взято працював. Декотрі працювали регулярно, хто зрання, хто пізно ввечері. Інші працювали нападами, як от несамовитий драматург-ірландець, що на цілий тиждень замикався у себе, а тоді з'являвся на люди — блідий, змарнілий і, мов божевільний, допадався до розваг, і так до нового нападу. Блідий і молодявий батько родини, що лицем скидався на Шеллі і писав водевілі для заробітку, а трагедії білим віршем та цикли сонетів — на розпач видавцям і редакторам, — той ховався від людей у бетоновій келії зі стінами в три фути за-

вгрубшки, устаткованій так, що досить було повернути кран, і непроханого гостя цвіркою поливала вода. Взагалі тут панувала повага до чужої праці. Вони відвідували одне одного, коли кому хотілося, але, заставши господаря за роботою, тихенько зникали. Тільки Марк Гол не підпорядковував себе загальному режимові, не мусивши працювати для заробітку; тож часом йому доводилось аж на дерево видиратися, щоб спокійно творити на дозвіллі.

Увесь цей «гурт» вирізнявся демократизмом і солідарністю своїх членів. З поштивою і благопристойною рештою населення Кармела вони майже не входили ні в які стосунки. Решта кармельців були аристократи від мистецтва та літератури, і їх у насмішку називано «буржуями». Вони ж, у свою чергу, косим оком дивилися на «гурт», мовляв, неприторених богемників. Табу поширилося також на Біллі й Сексон. Біллі став на бік «богемного» клану і не шукав роботи в іншому таборі. Та його ніхто туди й не кликав.

Двері Голової оселі були завжди широко розчинені. Простора вітальня з великим каміном, диванами, книжковими полицями й столами, повними книжок та журналів, правила за місце сходин. Біллі й Сексон теж почувалися тут, як удома. Коли замовкали суперечки на всілякі можливі й неможливі у світі теми, Біллі грав у головорізне педро, дику п'ятку, бридж та пінокль, а Сексон, улюблениця всіх жінок, шила з ними, показувала їм свої взірці і вчилася в них нових вишивок.

Ледве вони прожили перший тиждень у Кармелі, як Біллі несміливо звернувся до Сексон:

— А знаєш, ти й увияти собі не можеш, як мені бракує всіх твоїх гарненьких дрібничок. Що, коли б написати Томові, аби вислав їх нам терміновою поштою? А коли подамося далі, речі відішлемо назад.

Сексон написала братові листа, і весь цей день серце у неї співало: чоловік її ще й досі її коханець! І в очах у нього спалахували ті давні іскри, що погасли в дні моторошного страйку.

— Я не я, коли ти не краща за всіх тутешніх молодичок, хоч які вони гарні, — казав Біллі. А потім знову: — Ех, я кохаю

тебе просто хтозна-як! Але якщо твоїх речей Том не пришло, буде страшенно прикро.

Гол із жінкою мали пару верхових коней, яких тримали на платній стайні, і, звісна річ, що Біллі непереможно тягнуло туди. Звідти обслуговувалося всю місцевість і возилося пошту між Кармелом та Монтері; окрім того, власник стайні віддавав на прокат ресорки й лінійки на дев'ять місць. До екіпажів докладався й візник. А що на стайні візників часто не вистачало, то власник звертався до Біллі. На стайні він став за резервного візника. За день роботи Біллі одержував три долари і возив туристів сімнадцятимильною дорогою вздовж Кармельської долини, а також по узбережжі, до різних мальовничих місцин та пляжів.

— Але вони такі ж пихаті, більшість із них, — розповідав він Сексон про своїх пасажирів. — Тільки й чуєш: містєре Робертсе, те, містєре Робертсе, се — усякі церемонії, аби лиш я не забував, що вони значніші за мене. Бач, я ж таки не служник, а проте їм не рівня. Я візник — щось середнє між наймитом і шофером. Снідати мені завше дають або окремо, або як уже понаїдаються самі. Де вже там — їсти гуртом, потовариському, як у Гола і його товариства. А сьогоднішні туристи й зовсім не дали мені поснідати. Тепер треба буде, щоб ти мені давала з собою сніданок. Не хочу я дивитися в рот цим недотепам. Шкода, що ти не бачила, як один з них спробував дати мені сьогодні на чарку! Я нічого не сказав, тільки глянув поза нього так, мовби нічого не бачу, і одвернувся спиною. Він аж очі вирячив ошелешено.

І все-таки Біллі тішився з того, що правив четвернею коней, маючи тепер діло не з неповороткими биндюгами, а з бистрими легкими рисаками. Поставивши ногу на потужне гальмо, обгинав він круті повороти або мчав понад стрімчастими проваллями під полохливий крик пасажирок. А коли доводилося цінувати коней чи лікувати від хвороб та ушкоджень, то навіть власник стайні поступався перед Біловим авторитетом.

— Я можу будь-коли стати тут на постійну роботу, — хвалився він Сексон. — Та як хлопець хоч трохи тямовитий,

роботи на селі йому не забракне. Закладаюся, що хазяїн за мене руками й ногами вчепиться, хай я тільки згоджуся на шістдесят доларів у місяць! Він уже натякав... А знаєш? Я тут навчився дечого нового. Йй-бо! Я міг би розвозити пошту. В окрузі Лейк поштові карети запрягають шестернею. Якщо ми коли туди доберемось, я заприятелюю з котримось візником і повчуся правити шестернею. А ти сидітимеш на передку поруч зі мною. Ото буде забава!

Біллі не виявляв особливої цікавості до суперечок у Головій вітальні. «Товчуть воду в ступі», — так кваліфікував він ці балачки. На його думку, замість так марнувати час, краще грати в педро, плавати чи боротися на піску. А Сексон, навпаки, захоплювалася цими словесними змаганнями, хоч мало що в них розуміла, більше інтуїтивно відчуваючи, що до чого, та й то не завжди.

Єдине, чого вона ніяк не могла збагнути, це песимізму, що часто посідав цих митців. У несамовитого ірландця наступали періоди тяжкої депресії. «Шеллі», що писав свої водевілі в бетонній келії, був хронічний песиміст. Сент-Джон, молодий журналіст, був анархіст, послідовник Ніцше. Месон, маляр, носився з ідеєю вічного круговороту у світі.

А Гол, завжди такий веселий і жвавий, міг усіх їх за пояса заткнути, заводячи мову про космічний пафос релігії та про безглуздий антропоморфізм тих, хто боїться смерті. В такі хвилини ці похмурі сини мистецтва тяжко пригноблювали душу Сексон. Годі їй було зрозуміти, чому з усіх людей на світі саме вони вважали себе такими нещасними.

Одного разу Гол накинувся на Біллі, котрий неухважно стежив за загальною балачкою і добирав тільки, що для цих людей усе на світі гидке й несправедливе.

— Слухайте-но, ви, поганине, флегматичний забійний віл, ви, страховитий вірець чваньковитої життєрадісності й здоров'я, — яка ваша думка щодо цього? — звернувся Гол до Біллі.

— О, я теж випив свій ківш лиха, — як звичайно, помалу мовив Біллі. — Я пережив свою скруту, брав участь у марному страйкові. Заставив свого годинника, не мав грошей на

помешкання й харчі, сам лупцював скебів і мене лупцювали, і встряв до в'язниці за власну дурість. Якщо я все правильно зрозумів, то, по-вашому, краще бути товстопузим кабаном, якого годують на заріз, аніж таким небораком, якому душа болить, бо він не зна, на чому крутиться світ, і чи є що доброго на світі.

— Чудово! Цей ваш кабан просто знахідка, — засміявся поет. — Ані клопоту, ані зусиль яких — компроміс між нірваною і життям. Ані клопоту, ані зусиль — ідеальне існування: медуза в присмерковій тиші теплуватих вод!

— Але ж ви забуваєте, скільки гарного у світі, — заперечив Біллі.

— Чого саме, назвіть? — пролунало запитання.

Біллі помовчав хвилику. Йому здавалося, що життя щедре й великодушне. В нього немовби аж руки боліли, що несила було всього охопити; і тоді, спершу запинаючись, він почав віддавати свої почуття словами.

— Якби ви коли-небудь вистояли на рингу двадцять раундів і перемогли суперника, рівного вам силою, ви б зрозуміли, до чого я веду. Ось ми з Джімом Гезардом відчуваємо це, коли вплинемо в море через прибій і регочемося в зуби найбільшим валам, що розбиваються об берег, або коли ми виходимо з душі, розітремося і вберемося, а наша шкіра та м'язи стають пружисті, а тіло й душа дзвенять...

Біллі затнувся, не змігши як слід висловити свої думки, що насправді були тільки спогадами пережитих відчужень.

— Хіба щось є краще над пружисте тіло? — безпорадно закінчив він, ніяковіючи від уваги слухачів.

— Це ми всі знаємо, — заперечив Гол. — Облуда тіла. А згодом приходять ревматизм і діабет. Вино життя п'янить, але надто швидко воно перетворюється на...

— Сечову кислоту, — докинув несамовитий ірландець.

— Та й, окрім цього, є гарні речі на світі, — повів далі Біллі, раптом розохотившись на слово. — Починаючи від соковитої печені та кави, яку готує місіс Гол і до... — Він завагався, а тоді випалив одразу: — і до жінки, яку ти кохаєш і яка тебе кохає. Гляньте ось на Сексон з її укулеле на колінах.

Це вам не медуза в каламутній воді і не призовий кабан, що його збілував колій.

Жіноцтво привітало Біллі схвальними вигуками й оплесками, і йому стало й зовсім ніяково.

— А припустімо, що ваше тіло втратить свою пружність і ви почнете рипіти, як немазане колесо, — не здавався Гол. — Припустімо, припустімо на хвилину, що Сексон піде від вас до іншого. Що тоді?

Біллі задумався.

— Тоді я, мабуть, теж згадав би за каламутну воду й медузу... — Він випростався на стільці, випнув груди й мимоволі провів рукою по своїх напружених біцепсах. Потім знову глянув на Сексон. — Але я, хвалити бога, ще маю силу в руках, маю жінку, що додає мені сили своїм коханням.

Жінки вдруге заплескали в долоні, а місіс Гол скрикнула:

— Гляньте на Сексон! Як вона зашарілася!.. Ну, а що на це скажете ви, Сексон?

— Що немає у світі щасливішої жінки, — пробурмотіла вона. — І гордовитішої королеви... І що...

Докінчила вона свою думку співом у супроводі укулеле:

Господь веде його шляхом непевним,
Щоб спотикався він на ньому...

— Ваша взяла! — засміявся Гол до Біллі.

— О, я не знаю, — скромно озвався той. — Ви так багато книжок перечитали, що мусите знати про все більше за мене.

— О! О! Зрадник! Голоблі повертає! — закричали на різні голоси жінки.

Біллі набрався духу й запевнив їх зі спокійною усмішкою:

— І все-таки я волію бути сам собою, аніж мати розлад шлунка від книжок. А щодо Сексон — то один її поцілунок дорожчий за всі книгозбірні на світі!

РОЗДІЛ X

— І були щоб там пагорби й долини, і родючий ґрунт, і чисті джерела, і добрі дороги, і залізниця недалеко, багато сонця, а вночі прохолода, щоб загортатися в укриття; і щоб росла не тільки сосна, а й інші дерева, і щоб були пасовища для Білліних коней та худоби; і щоб були там олені та трусика, аби він міг полювати, а ще багато-багато секвой і... і щоб не було туманів, — закінчила Сексон опис ферми, якої вони з Біллі шукали.

Марк Гол весело засміявся.

— І соловейки на кожному дереві, — скрикнув він, — квіти, що не в'януть і не опадають, бджоли, що не жалять, медова роса щоранку, коли-не-коли дощик з манни небесної, джерела вічної юності й поклади філософського каменю. Авжеж, знаю таке місце. Ось зараз вам і покажу.

Сексон почекала, доки Гол заходився переглядати дорожні карти штату. Не знайшовши в них нічого, він витяг великого атласа, і хоч у ньому були країни всього світу, того, що він шукав, і там не виявилось.

— Не біда! — сказав він нарешті. — Приходьте до мене ввечері, і я вам його покажу.

Увечері Гол повів Сексон на веранду і дав їй подивитись у телескоп на повний місяць.

— Десь в одній з тих місячних долин знайдете ви таку ферму, — піддражнив він її.

Місіс Гол глянула на них запитливо, коли вони повернулися з веранди.

— Я показав їй місячну долину, куди вона збирається поїхати фермерувати, — засміявся Гол.

— Ми вийшли з думкою рушити хоч би й на край світу, — відказала Сексон. — А на місяць — то й на місяць, гадаю, ми не відступимось.

— Але, голубонько моя, ви ж не можете сподіватися знайти такий рай на землі, — провадив Гол далі. — Наприклад, де росте секвоя, там обов'язково буває туман, в інших місцях вона не росте. Туман і секвоя нерозлучні.

Сексон задумалася на хвильку.

— Ну що ж, на невеликий туман ми могли б і погодитись, — сказала вона, — аби тільки там росла секвойя. Я не знаю, як виглядають поклади філософського каменю, але якщо вони схожі на мармурову каменяню містера Гефлера і якщо це неподалік від залізниці, то ми б уже якось дали собі раду. А по медову росу зовсім не треба забиратися на місяць. Така роса буває на листі кущів у Неваді. Це правда, бо мій батько розповідав про це мамі, а вона мені.

Довго ще обговорювалася майбутня ферма, а наприкінці Гол вибухнув звинувальною промовою проти «раю грачів», як він назвав Сполучені Штати.

— А які ж можливості були! — почав він. — Нова країна, з обох боків океани, чудові кліматичні умови, багатюща земля, незрівнянні природні багатства, і цю країну заселили іммігранти, що відкинули всі забобони Старого Світу і готові були запровадити тут демократію. Єдине тільки стояло їм на заваді в удосконаленні демократії — це їхня захланність.

Вони, як свині, відразу ж почали жерти все, що попадало їм на очі, а демократія тим часом звелася нанівець. Ненажері перетворилися на грачів. Це була нація ненаситців. Коли людина втрачала одну займанку, їй досить було перетяти на кілька миль західний кордон і розгашуватись на новій займанці. І ці люди сунули по країні, як сарана. Вони нищили все — індіан, ґрунти, ліси, так само, як нищили й буйволів та голубів. Їхня мораль у підприємництві й у політиці була мораль грачів. Їхні закони були закони грачів — аби-но виграти! Грали всі. Отож нехай живе гра! Ніхто не заперечував, бо всі могли грати. Я ж кажу, ті, хто програв, переходили кордон і посідали нові займанки. Хто виграв сьогодні, втрачав усе завтра, а за день знову ходив з козиря.

Так вони жерли і грали від Атлантики до самого Тихого океану, аж доки не засвинячили увесь континент. А як покінчили з ґрунтами, лісами й покладами, повернули назад, стали грати на ті дрібниці, які раніш прогавили, грати на привілеях та монополіях, а політикою прикривали свої шахермахери й нечисту гру. Отак демократія звелася нанівець.

І тут почалося найкумедніше. Бідолахи, що програли, не мали вже на що ставити, і переможці далі стали грати між собою. Нещасливим лишалося тільки стояти, позакладавши руки в кишені, й дивитись. Коли голод припікав, вони скидали картуза перед щасливими й виканючували собі яку-небудь посаду. Подолані почали працювати на переможців, і так воно й досі ведеться, а демократія пішла в непам'ять. Вам, Біллі Робертсе, ніколи не доводилося грати. Це тому, що ваш рід вибув із гри.

— А ваш? — спитав Біллі. — Я щось не бачив, щоб ви грали.

— А мені й не треба. Я іншої масті. Я паразит.

— Що це таке?

— Блоха, деревний кліщ — створіння, що живе чужим коштом. Я — поліп на шкірі робочого люду. Мені не треба грати, не треба працювати. Мій батько залишив мені досить своїх вигравів... О, не розчепірюйте хвоста, мій голубе! Ваші кривні були того ж варті, що й мої. Тільки паші програли, а мої виграли, отож ви і обробляєте мій город.

— Ні, це не так, — заперечив Біллі. — Чоловік з тямуючою головою на плечах може й сьогодні виграти...

— На державній землі? — жваво запитав його Гол.

Біллі мовчки проковтнув пілюлю.

— А все-таки можна виграти, — вперто правив він своєї.

— Звісно, перебити роботу в когось іншого. Молодик, та ще з такою кмітливою головою, як у вас, може скрізь знайти роботу. Але подумайте про тих бідолах, що не здолають з вами змагатися. Багато вам трапилося дорогою волоцюг, здатних правити четвернею? А дехто з них замолоду був не дурніший від вас. Та й нема тут чого радіти! До такого докотитись — колись ми грали на цілий континент, а тепер на жалюгідну якусь роботу!

— А все-таки... — знову почав Біллі.

— О, та це у вас у крові, — перебив його не дуже чемно Гол. — А чому б пак і пі? В цій країні грали цілими поколіннями. Воно носилося в повітрі, коли ви народились, і ви дихали ним ціле своє життя. Ви зроду не поставили ані марки в цій грі, а проте ладні розпинатися за неї.

— А що ж ми, нещасливці, маємо робити? — спитала Сексон.

— Заявити в поліцію і припинити гру, — порадив Гол. — Ця гра нечесна.

Сексон насупила брови.

— Робити те, чого не зробили ваші предки, — додав він. — Виборювати справжню демократію.

Вона згадала слова Мерсідіз.

— Одна моя приятелька казала, що демократія — це мана.

— Так, мана в гравецькому вертепі. Мільйони наших школярів вірять у дурнячу байку, як вугляр зробився президентом, і мільйони статечних громадян лягають щовечора спати з цілковитою певністю, що їхній голос щось важить в урядуванні країною.

— Ви говорите достотно, як мій брат Том, — відказала Сексон, не добираючи повністю його думки. — Якщо ми всі вдаримось у політику та ревно добиватимемось чогось кращого, то, може, й досягнемо чогось років за тисячу. А я хочу його тепер... — Сексон жагуче стиснула руки. — Я не можу чекати, я хочу його вже тепер!

— Отож саме це я вам і казав, моє дівчатко. В цьому й біда всіх тих, що програли. Вони не можуть чекати! Вони хочуть негайно і ставки й козиря. Так воно й з вами, і з вашою місячною долиною. Так само і з Біллі, якому аж свербить виграти в мене десять центів у педро — він, либонь, нишком кляне нас за оці теревені.

— Е, та з вас вийшов би непоганий вуличний оратор, — зауважив Біллі.

— Я й був би ним, якби не мусив витратити брудні батькові гроші. А так мені байдуже. Хай собі пропадають переможні. Якби їхнє опинилося зверху, вони були б не кращі. Всі одним миром мазані — сліпі кажани, голодні свині, смердючі шуліки...

Тут місіс Гол не витримала.

— Перестань, Марку, а то знову занудиш світом.

Гол відкинув чуба й силувано засміявся.

— Ні, занудити я не хочу, — відказав він. — Краще я виграю в Біллі десять центів у педру. Їй-бо, виграю.

Сексон і Біллі розквітли в життєрадісній людяній атмосфері Кармела. Вони виростили у власних очах. Сексон почувала себе чимось більшим за колишню прачку й дружину биндюжника-сопілکارя. Вона вирвалася з тісного кола робітничого побуту на Пайн-стріті. Життя їхнє стало повніше. Їм покращало і фізично, і матеріально, і духовно.

І все це відбивалося на їхніх обличчях та на їхній поведінці. Сексон здавалося, що Біллі зроду не був такий гарний та здоровий. А він божився, що має гарем і що Сексон, його друга жінка, вдвічі краща за ту першу, з якою він одружився. Сексон соромливо призналася, що місіс Гол та інші жінки захоплено милувалися її статурою, коли одного разу вони гуртом купалися у річці Кармел. Вони обступили її, називали Венерою й примушували присідати та прибирати різних поз.

Порівняння з Венерою Біллі зрозумів: у Гола у вітальні стояла така мармурова статуя з відбитими руками, і поет якось пояснив йому, що весь світ обожає її як ідеал жіночої краси.

— Я завше казав, що ти за пояс заткнеш Анету Келерман. — Біллі промовив це так гордовито, що Сексон почервоніла, затремтіла й заховала своє розпалене лице у нього на грудях.

Чоловіки з їхнього товариства одверто захоплювалися Сексон. Але вона не дурила себе і не втрачала голови, та це й було неможливо, бо кохання її до Біллі щодень зростало. Проте вона й не переоцінювала його. Вона знала, який він, і таким його кохала. Він не розумівся на книжках і на мистецтві, як інші тутешні чоловіки, говорив неправильно і, либонь, так ніколи й не виправить своєї мови. А все-таки вона нізащо у світі не проміняла б його на когось іншого, навіть на Марка Гола з його шляхетним серцем, котрого вона полюбила такою самою любов'ю, як і його дружину.

В Біллі вона знайшла те здоров'я, цілісність та щирість, що їй були дорожчі від усякої книжкової вченості й рахун-

ків у банку. Якраз своїм здоров'ям, цілісністю та щирістю подолав він у суперечці Гола того вечора, коли поета посів песимізм. Біллі подолав його не своєю вченістю, але самою своєю істотою та правдою, якою він дихав. А найкраще було те, що Біллі навіть не завважив своєї перемоги й оплески взяв за добродушний жарт. Проте Сексон це завважила, хоч і не пояснила б, чому саме він переміг; і їй глибоко врізалися в пам'ять слова дружини «Шеллі», коли та з блиском в очах прошепотіла їй на вухо: «О Сексон, ви така щаслива!»

Якби Сексон довелося висловити, що означає для неї Біллі, вона просто сказала б: «Справжній чоловік». Біллі завжди був такий для неї, завжди в ореолі своєї чоловічої гідності, як то й належить справжньому чоловікові. Вона не могла згадувати без радісних сліз, як він, бува, спокійно заявляє якомусь розлюченому чолов'язі: «Манджай на своїх двох, доки вони ще цілі». Такий був Біллі, її чудовий Біллі! І цей Біллі кохав її. Вона знала це. Знала з того, як билося йому серце, знала, як тільки жінка може знати. Щоправда, тепер він кохав її не так палко, як перше, але багато глибше й дозріліше. Це було життєздатне кохання, хіба що вони повернуться до міста, де гине все гарне в людині, а вищиряє ікла все хиже.

Ранньої весни Марк Гол з дружиною поїхали до Нью-Йорка, двох служників-японців звільнили, і будинок залишився під опікою Сексон з Біллі. Джим Гезард теж подався у свою щорічну подорож до Парижа, і хоч Біллі дуже бракувало його, він і сам-один не кидав плавати у високій воді. Голові верхові коні полишено на відповідальність Біллі, і Сексон пошила собі гарне верхове вбрання з брунастого вельвету, що дуже личив до її волосся. Біллі тепер не ходив на поденне. Працюючи при нагоді на стайні, він заробляв більше, ніж вони витрачали, і волів радше вчити Сексон їздити верхи; удвох вони цілі дні роз'їжджали по околицях Кармела. Особливо полюбляли вони їхати вздовж берега до Монтері, де Біллі вчив Сексон плавати у великому басейні Дель-Монте. А надвечір вони поверталися додому через пагорби. Крім

того, Сексон почала вдосвіта ходити з Біллі на полювання, і життя видавалося їм за довге свято.

— Я тобі ось що скажу, — промовив Біллі одного разу до Сексон, коли вони, зупинивши коней, милувалися згори на Кармельську долину. — Я тепер допоки віку не піду до когось працювати за гроші.

— Так, праця — ще не все, — погодилася вона.

— Авжеж-бо ні. Ну от працював би я в Окленді мільйон років биндюжником, і одержував би по мільйону доларів у день, і весь час стирчав би в тому місті. Тобто цілий день на роботу, а для розваги — кіно. Якесь паршиве кіно! Таж наше життя стало тепер таке, що куди там кіно! Краще прожити один такий рік, як тут у Кармелі, і вмерти, аніж тисячу мільйонів років на Пайн-стріті.

Сексон попередила Голів листом, що тільки почнетесь літо, вони з Біллі вирушать на пошуки місячної долини.

На щастя, це не порушило поетові планів, бо Бідо, Залізний Чоловік з очима василиска, покинув свої мрії про священство і вирішив стати актором. Він повернувся з католицького коледжу саме вчасно, щоб перейняти у свої руки Голів будинок.

На превелике зворушення Сексон художницька колонія ніяк не хотіла їх відпускати. Власник кармельської стайні пропонував Біллі дев'яносто доларів на місяць. Таку саму пропозицію дістав Біллі й від хазяїна іншої стайні, у Пасіфік-Гроуві.

— Куди шлях торуєте? — привітав Сексон і Біллі несамотий ірландець-драматург, перестрівши їх на вокзалі в Монтері. Він щойно повернувся з Нью-Йорка.

— До місячної долини! — весело відгукнулася Сексон.

Він глянув на їхні дорожні клунки.

— Йй-бо! — скрикнув він. — Я теж хочу з вами, йй-бо! Візьміть і мене з собою. — Але нараз обличчя його спохмурніло. — А я підписав угоду, — простогнав він. — Три дії!.. Ех, які ж бо ви щасливі!.. Та ще такої благодатної пори!

РОЗДІЛ XI

— Минулої зими ми пішки причвалили до Монтері, а тепер, диви, з яким шиком виїздимо, — промовив Біллі, коли потяг рушив, і вони вигідно відкинулися на спинки своїх сидінь.

Вони вирішили не повертатися тією самою дорогою, і поїхали залізницею до Сан-Франциско. Марк Гол остеріг їх, що південне підсоння людину розманіжує, тож вони подалися на північ шукати помірнішого клімату.

Намір їхній був перебратися через Сан-Франціську бухту до Сосаліто й помандрувати береговими округами. Гол запевняв, що там справжня батьківщина секвой. Проте, пішовши до вагона для курців викурити цигарку, Біллі випадково сів обіч одного пасажира, якому доля судила круто змінити їхній маршрут. То був темноокий чоловік з енергійними рисами обличчя, — безперечно, єврей. Біллі, пам'ятаючи напучення Сексон при кожній нагоді розпитувати людей, завів з ним розмову. Незабаром він дізнався, що Ганстон, як звали незнайомця, — комісіонер, і побачив, що порозмовляти з ним не завадило б і Сексон. Дочекавшись, коли сусіда допалив сигару, Біллі негайно запросив його до того вагона, де була Сексон. Давніше, до свого побуту в Кармелі, Біллі зроду-віку не відважився б на такий крок, але тепер він навчився поводитися у товаристві багато вільніше.

— Містер Ганстон оце розповідав мені про картопляних королів, — пояснив Біллі, познайомивши Сексон з комісіонером. — А розкажіть-но і їй, містере Ганстоне, про того клишоногого китаюгу-гравця, що заробив торік дев'ятнадцять тисяч доларів на селері та спаржі.

— Я розповідав допіру вашому чоловікові, як господарюють китаїці на Сан-Хоакіні. Вам варто було б поїхати на ту річку й подивитись. Тепер саме пора, москити ще не дошкуляють. Ви можете зійти в Блек-Даймонді чи Ентіоку і катером або моторкою поїхати на більші острови — побачите там дуже цікаві ферми. Проїзд коштує недорого, і курсують

там дуже великі моторні човни, — от хоч би й «Герцогиня» або «Королівна» — вони завбільшки як пароплави.

— Розкажіть їй про Чжоу Лема, — наполягав Біллі.

Комісіонер відкинувся назад і засміявся.

— Кілька років тому Чжоу Лем був збанкрутілий картяр. У нього не було й цента за душею, та й здоров'я ні на цент. Виснажила його двадцятилітня праця на золотих копальнях, де він перемивав звалища від інших шукачів. Те, що він заробляв, зараз же спускав за картами. До того ж він заборгував триста доларів «Шести компаніям», — знаєте, е така китайська фірма. Не забудьте, що це було тільки сім років тому, — хворість, три сотні боргу й жодного ремесла. Тоді Чжоу Лем подався на поденну роботу до Стоктона, де на торфовищах річки Мідл китайське товариство розводило селеру й спаржу. Тут Лем схаменувся й задумався. Двадцять п'ять років прожив він у Сполучених Штатах, занастив свої молоді сили, а на поворот до Китаю — ні цента не відкладено. А він бачив, як інші земляки в цьому товаристві відкладали гроші й купували акції.

Він і собі почав ощаджувати з платні і по двох роках купив одну акцію в товаристві з тридцяти всього акцій. Це було лишень п'ять років тому. Китайці орендували триста акрів торф'янистого ґрунту в білого, що волів подорожувати по Європі. На прибуток від цієї однієї акції Лем наступного року купив дві акції в іншому акційному товаристві. А ще рік пізніше на прибутки з трьох акцій зорганізував власну компанію. Другого року йому не повелось, і він замалим не пішов з димом. То було вже три роки тому. Коли це раптом небувалий урожай — і на його рахункові чистих чотири тисячі доларів. А ще за рік — уже п'ять тисяч. Торік його прибуток становив чистих дев'ятнадцять тисяч. Що, непогано для старого збанкрутілого Чжоу Лема?

— Справді, — тільки й вирвалося в Сексон.

Бачачи її жваве зацікавлення, комісіонер розохотився далі розповідати.

— А ось ще Сін Кі, — стоктонський картопляний король. Я його добре знаю. Я мав з ним багато справ, але заробив на

ньому найменше. Двадцять років тому він був тільки простий кулі і контрабандою прокрався до Штатів. Почав він з поденного, потім торгував городиною — розносив її у двох кошиках, почеплених на ціпку, а опісля відкрив власну крамничку в китайському кварталі Сан-Франциско. Але він мав голову на в'язах і незабаром перейняв усю науку в китайських фермерів, що постачали йому продукти. Зиск у крамниці зроставав занадто повільно. Тоді він подався вгору Сан-Хоакіном. Два роки сам нічого майже не робив, тільки-но придивлявся. А потім одним наскоком заорендував тисячу двісті акрів по сім доларів за акр.

— Боже! — вражено вихопився Біллі. — Вісім тисяч чотирьохсот доларів тільки за рік оренди! А я знаю клопоть землі на п'ятсот акрів, що продається по три долари за акр.

— А картопля на ній родить? — спитав Ганстон.

Біллі похитав головою.

— Мабуть, взагалі нічого не родить.

Усі троє засміялися, і комісіонер повів далі:

— Сім доларів це лише за оренду землі. А чи знаєте ви, скільки коштує виорати тисячу двісті акрів?

Біллі повагом кивнув головою.

— Зібрав він того року по сто шістдесят лантухів з акра, — казав далі Ганстон. — Ціна на картоплю була п'ятдесят центів за лантух. Мій батько стояв тоді на чолі нашого концерну, і я знаю все з першого джерела. Сін Кі міг збувати картоплю по п'ятдесят центів і вже й на тому заробити. А що він зробив? Китайці добре знають умови ринку, вони найспритнішого комісіонера можуть переплюнути. Сін Кі придержав картоплю. Коли майже всі поспродувалися, ціна на картоплю пішла в ріст. Сін Кі глузував з наших агентів, коли вони давали йому по шістдесят, сімдесят центів, навіть по долару за лантух. А знаєте, за скільки він продав, нарешті, свою картоплю? По долару шістдесят п'ять центів! Даймо, що собівартість лантуха картоплі була сорок центів. Тисячу двісті на сто шістдесят... стривайте... дванадцять нуль, нуль, дванадцять на шістнадцять — буде сто дев'яносто два... Сто дев'яносто дві тисячі лантухів по долару з чвертю; сто дев'яносто два

поділити на чотири буде сорок вісім, плюс сто дев'яносто два, буде двісті сорок... Так-так, — двісті сорок тисяч доларів чистого прибутку за один рік!

— А ще китаєць!.. — у розпачі пробурмотів Біллі й обернувся до Сексон. — Треба нам, білим, забиратись до якоїсь іншої країни. Боже мій, вони ж нас просто з дому вигнали!

— Але звісно, такі зиски рідко бувають, — поспішив додати Ганстон. — В інших округах був неврожай на картоплю, і Сін Кі цим скористався. Пізніше він уже ніколи не мав таких зисків. Проте свій інтерес він рік у рік розширює. Торік він мав чотири тисячі акрів під картоплею, тисячу під спаржею, п'ятсот під селерою та п'ятсот під бобами. А шістсот акрів він приділив для розсади. Якщо одне чи друге не зародить, він чи так чи сяк усього втратити не може.

— Я бачила яблуневі сади на дванадцять тисяч акрів, — мовила Сексон. — І хотіла б побачити чотири тисячі акрів під картоплею.

— І побачиш, — статечно заявив Біллі. — Рушаймо на Сан-Хоакін. Ми зовсім не знаємо своєї країни, тож і не диво, що нас вигнали з дому.

— Там ви побачите багато різних королів, — провадив Ганстон. — Еп Гон Лі — звати його Великий Джім, А Пак, А Ван, потім ще Сіма, японський картопляний король. Він має кілька мільйонів і живе, як принц.

— А чому американці не досягають такого? — спитала Сексон.

— Бо вони, мабуть, не хочуть... Вони самі собі шкодять. Я вам ось що скажу: найприємніше мати справу з китайцем. Китаєць чесний. Його слово для нього закон. Як він береться щось зробити, то обов'язково зробить. А крім того, білі не вміють як слід господарювати. Ще й досі білий фермер цілком задовольняється одним урожаєм за раз і звичайною сівозміною. А добродій китаяга — він не такий, — він вирощує на тому самому клапті землі два урожаї водночас. Я сам бачив: редиска й морква, дві різні культури, на одній грядці.

— Але який же тут сенс? — заперечив Біллі. — Кожна дасть по півурожаю, та й квіт!

— А отже й ні! — всміхнувся Ганстон, — Як морква під-росте, її треба прополювати. Редиску теж. Але морква росте помалу, а редиска швидко. Доки морква дозріє й розростеться, редиска вже готова і її висмикують з землі. Стає більше місця для моркви, що доходить пізніше. Ото й спробуйте перекрити китаягу!

— Не розумію, чому білий не може робити того самого, що й китаяга, — запротестував Біллі.

— Може, — погодився Ганстон. — Але якраз у тім і річ, що він не робить. Китаєць працює сам безнастанно і землі не дає байдикувати. В нього все до ладу, в нього є система. Хто коли чув, щоб білий фермер вів рахункові книги? А китаєць веде. Він навманя нічого не робить, і будь-якої хвилини знає свої ресурси до останнього цента. І знає ринок. Він береться з обох кінців. Як це він примудряється — хто його відає, тільки запевняю вас, що ринок він знає краще за нас, комісіонерів.

Знову ж таки — китаєць терплячий, але не впертий. Даймо, він зробив помилку, — посадив щось таке, що, як виявляється, не матиме збуту. В таких випадках білий чоловік упреться на своєму, хоч ти гопки скач. А китаєць — він зробить усе, щоб по змозі менше втратити. Земля має родити й давати гроші. Не ремствуючи й не жалкуючи, китаєць, скоро побачить свою помилку, відразу береться за плуга, переорює землю — і садовить щось інше. Він має клей у голові. Він тобі гляне на паросток, що тільки-но вистромився з землі, і скаже, що з цього паростка буде: чи він захиріє, чи зросте, а якщо зросте, то який дасть урожай — добрий, середній чи поганий. Це один кінець. А тепер другий: китаєць регулює своє ростиво. Він пришвидшує досягання городни або стримує, — залежно від ринку. А коли на ринку належний попит — його врожай саме готовий, і він викидає його на ринок.

Розмова з Ганстоном снувалася кілька годин, і що більше розповідав він про китайців та їхнє господарювання, на душі у Сексон ставало все прикріше. Вона не мала сумніву у фактах, але вони її не вабили. Для них не було місця в її місячній

долині. Аж коли, нарешті, балакучий єврей висів з потяга, Біллі висловив те, що бентежило Сексон.

— Що ж, ми не китаяги. Ми білі. Якому це китайцеві закортить гасати верхи задля власної втіхи? Чи ти бачила, щоб який китаець кидався стрімголов у кармельські хвилі?.. Чи то боксував, боровся, бігав наввипередки та стрибав просто заради спорту? Чи ти бачила коли, щоб китаець брав рушницю на плече, проблукав добрих шість миль і повертався додому щасливий з одним миршавим трусиком? Бо що китаець робить? Одно працює до нестями! А до всього іншого йому байдуже. Та к лихій годині ту роботу, якщо крім неї нічого в житті не бачити! Я теж попрацював на своїм віку і, може, в роботі не поступлюся будь-кому з них. Але навіщо це? Відтоді, як ми з тобою мандруємо, Сексон, я зрозумів принаймні одне: робота повинна бути найменшою часткою життя. Господи! Якби в житті була сама робота, то краще вже одразу перерізати собі пельку. А я хочу мати і дробовика, й рушницю, й коня під собою. Я не хочу стомлюватися так, щоб не вистачало сили кохати свою жінку. Навіщо це — так багатіти, заробляти двісті сорок тисяч на картоплі?.. Ось хоча б і Рокфеллер. Адже він мусить жити самим молоком! А мені давай печені й такий шлунок, щоб міг подошву перетравити! І мені треба тебе й удосталь вільного часу Для тебе, й радощів для нас обох! Що то за життя, коли без радощів?

— О Біллі! — скрикнула Сексон. — Я це сама відчула, тільки не могла слів знайти. Воно вже давно мене муляє. Я вже забоялася, що зі мною щось не гаразд, що я не створена для села... Я зовсім не заздрила тим сан-леандрським португальцям. Я не хотіла бути ані на місці далматинців з Пагарської долини, ані на місці місіс Мортімер. І ти теж не хотів. Нам треба місячної долини, де роботи було б не надміру, але вдосталь радощів. І ми шукатимемо її, аж доки не знайдемо. А якщо не знайдемо, то все одно житимем собі й розважатимемось так, як від того часу, коли ми залишили Окленд... Ми ніколи-ніколи не працюватимемо з тобою до нестями, правда?

— Ніколи у світі, — твердо заявив Біллі.

З клунками за плечима вони ввійшли до Блек-Даймонда, сільця з облупленими хатинами, розкиданими далеко одна від одної. На головній вулиці стояла ковбана чорної грязюки, ще не висохлої після останнього весняного дощу.

Хідники горбатилися від нерівних сходинок та площадок. Все тут здавалося не американським. Прізвища на вивісках брудних крамничок були такі, що американцеві їх і не вимовити. Єдиний брудний готель держав грек. І скрізь снували греки — смугляві чоловіки в високих чоботях та беретах, простоволосі жінки в строкатих сукнях, ватаги кремезних дітлахів — і все те белькотіло й галасувало чудернацькою мовою, жваво жестикулюючи, як то притаманно середземноморцям.

— Ні! Це не Сполучені Штати... — пробурмотів Біллі.

На березі стояли рибний та спаржевий консервні заводи, де робота аж кипіла, але й там вони марно шукали серед робітників американських облич. Біллі признав, що рахівники й майстри, мабуть, такі з американців. Але решта — то греки, італійці й китайці.

До пароплавної пристані підпливали яскраво розмальовані грецькі човни, вивантажували купи першорядного ло-сося і відпливали знову.

Нью-Йоркський Канал — як звалася тваніста річка з пристанню, — повертав на захід і на північ, а тоді впадав у спільне річище двох річок — Сакраменто й Сан-Хоакіну.

За пароплавною пристанню був ряд рибальських причалів, де сохли на кілках неводи; і тут, далеко від гомону й шуму чужинецького містечка, Сексон із Біллі поскидали клумки, вирішивши відпочити. Високий шерехтливий очерет ріс просто з води побіля напівзігнилих паль причалу, де вони розташувалися. Проти містечка лежав довгий плискуватий острів зі смугою тополь, що зубчасто впиралися в небо.

— Точнісінько, як той вітряк на голландській картині у Марка Гола, — зауважила Сексон.

Біллі показав рукою на гирло річки, де поза широким водним плесом білів гурт маленьких будиночків на тлі мерехтючого пасма невисоких Монтезумських пагорбів.

— Оті будиночки — то Колінсвіль, — пояснив він їй. — Там проходить Сакраменто, і по ньому можна дістатися до Ріо-Вісти, Айлтона, Волнот-Гроува, і взагалі до тих місць, що про них розповідав нам містер Ганстон. Це все острівці й рукави, через які лежить шлях до Сан-Хоакіну.

— Яке ж гарне сонечко, — позіхнула Сексон. — І так тут тихо, хоч і близько до цих чудних чужинців. І подумати тільки!.. По містах у цю саму хвилину люди б'ються і вбивають одне одного через роботу.

Коли-не-коли вдалині проносився пасажирський потяг, і гуркіт його відбивався луною від підніжжя гори Діабело, що вивищувалася тяжкою масою своїх двох горбів, прорізанних лісистими зморшками. А потім знову западала дрімлива тиша, аж доки порушить її далекий вигук чужоземною мовою або мотор рибальського баркаса в гирлі річки.

Кроків за сто від них, біля самого очерету, стояла на якорі принадна біла яхта. Незважаючи на свою мініатюрність, вона видавалася просторою і вигідною. З її комина звивався димок, а на кормі було написано золотими літерами: «Блукач». На даху каюти, ніжачись під сонцем, лежали чоловік і жінка. У жінки на голові був рожевий шарф. Чоловік читав уголос книжку, а вона шила. Обіч них простягся фокстер'єр.

— Цим не треба нікати по містах задля щастя, — зауважив Біллі.

З каюти на палубу вийшов японець із куркою в руках, сів на прові й почав патрати курку. Пір'я попливло довгою плетницею до самого гирла.

— О! Глянь! — скрикнула Сексон. — Він ловить рибу! І волосінь прив'язано до пальця в нього на носі!

Чоловік відклав книжку на дах і взявся за волосінь, жінка відірвала очі від свого шитва, а фокс загавкав. Чоловік, перебираючи руками, почав витягати волосінь, і на гачкові виявилася добряча рибина. Знявши рибу, чоловік закинув волосінь із новою принадою за борт, кінець її обмотав собі круг пальця ноги і знов заходився читати.

На причал поруч з Біллі й Сексон вийшов ще один японець і гукнув до яхти. В руках він ніс пакунки з м'ясом та

городиною; в одній кишені мав листи, а в другій — ранкові газети. Почувши його, перший японець скочив на ноги з недощипаною куркою в руках. Господар щось йому сказав, відклав набік книжку, плигнув у білий човник, причеплений до корми яхти, і повеслував до берега. Підїхавши до помосту, він склав весла, вхопився за причал і зичливо привітався:

— А я вас знаю, — несподівано скрикнула Сексон, вразивши Біллі. — Ви...

Але враз вона зніяковіла й замовкла.

— Ну, то хто я?.. — підбадьорливо усміхнувся незнайомець.

— Ви — Джек Гастінгс, я певна. Я не раз бачила ваше фото в газетах, коли ви були кореспондентом на російсько-японській війні. Ви написали силу книжок, тільки я жодної не читала.

— І правильно зробили, — похвалив він. — А як вас звати?

Сексон назвала себе й Біллі, а помітивши пильний письменників погляд на їхні клунки, коротко розповіла про мету їхньої мандрівки. Ферма в місячній долині, очевиднож, зацікавила Гастінгса, бо він щось не поспішав їти, хоч японець з усіма своїми пакунками вже сидів у човнику. Коли Сексон згадала йому про Кармел, виявилось, що Гастінгс знає всіх з Голової компанії, а почувши, що Робертси лагодяться до Ріо-Вісти, він зараз же запросив їх до себе на яхту.

— Десь так за годину й ми туди рушаємо, — вигукнув він. — Це чудово! Прошу до нас на яхту. Якщо вітер не підведе, ми там будемо о четвертій пополудні. Прошу в човна. Моя дружина там на яхті, а місіс Гол одна з її найкращих приятельок. Ми саме вертаємося з Південної Америки, а ні, то ви нас обов'язково побачили б у Кармелі. Гол писав нам про вас обох.

Удруге на своєму віку їхала Сексон маленьким човником, а «Блукач» був першою яхтою, що на неї вона ступила. Дружина письменника, яку він звав Кларою, щиро привітала їх; між нею та Сексон одразу ж постала велика симпатія. Вони обидві були надзвичайно схожі одна на одну, і Гастінгсові це скоро впало в око. Він поставив їх поруч, пильно оглянув їхні очі, уста, вуха, порівняв у них руки, волосся й литки і забожився, що загинула його найукоханіша мрія — він вважав бо, що природа, створивши Клару, розбила форму, в якій її вилила.

Клара тоді заявила, що, мабуть, природа вилила її й Сексон в одній формі, і вони почали порівнювати свої біографії. Обидві були піонерського роду. Виявилося, що Кларина мати теж перебралася через прерії в запряженому волами фургоні й зимувала в Солт-Лейк-Сіті, — теж, як мати Сексон. У цій мормонській твердині Кларина мати разом зі своїми сестрами відкрила першу школу для не-мормонських дітей. І якщо батько Сексон брав участь у повстанні Ведмежого Стяга у Сономі, то Кларин батько в тій самій Сономі зібрав загін під час Громадянської війни і дістався з ним на схід до Солт-Лейк-Сіті, де його призначено комендантом військової поліції, коли там спалахнув мормонський заколот. А на додаток до всього Клара принесла з каюти таке самісінке, як і в Сексон, укулеле з дерева коа, і вони разом заспівали «Гонолульського шибеника».

Гастінгс вирішив пообідати (він вживав старомодну назву для полуденної страви) до відплиття. Опинившись у маленькій каюті, Сексон була вражена її несподіваним комфортом.

Тут було так низько, що Біллі мало не впирався головою в стелю. Приміщення переділяла навпіл перегородка, до якої було припасовано стола, що за нього вони сіли обідати. Вкриті ясно-зеленою матерією низькі койки вповдовж каюти правили за стільці. Розсунута на день штора — запиналася на ніч, і частина каюти перетворювалась на спальню місіс Гастінгс. По другий бік перегородки спали двоє японців, а на прові, під палубою — містився камбуз. Він був дуже тісний, і кок ледве в ньому повертався, та й то мусив кухарювати навпочіпки. Другий японець, що приставив на яхту пакунки, usługовував до столу.

— Отож вони ходять і шукають ферми в місячній долині, — закінчив Гастінгс свою розповідь дружині про мандри Сексон та Біллі.

— О! А хіба ви не знаєте?.. — скрикнула вона; але чоловік владно стримав її.

— Послухайте-но, — звернувся він до гостей. — В цій ідеї про місячну долину дещо є, але я вам поки що не скажу, що саме. Це таємниця. У нас є ранчо в Сономській долині, миль

за вісім від міста Сономи, де колись воювали батьки наших дівчат, і якщо ви завітаєте на це ранчо, то довідаєтесь про цю таємницю. Слово честі, вона щільно пов'язана з вашою місячною долиною... Правда, друзяко? — (Це так подружжя Гастінгсів зверталось одне до одного).

Клара всміхнулася, засміялася й кивнула головою.

— А може, наша долина саме та, якої ви шукаєте? — сказала вона.

Але Гастінгс похитав головою, наказуючи їй мовчати. Клара перевела свою увагу на фокстер'ера, щоб він попрохав у неї шматочок м'яса.

— Його звати Пегі, — пояснила вона Сексон. — Коли ми були в Океанії, то мали двох ірландських тер'єрів, брата й сестру, але вони подошли. Ми звали їх Пегі й Посум. Цього собаку ми назвали в честь того Пегі.

Біллі був дуже вражений, коли побачив, як легко керувати «Блукачем». Доки гості й господарі сиділи за столом, Гастінгс наказав обидвом японцям вийти на палубу. Біллі чув, як ті попустили фали, відкинули кодоли й підняли кітву. За кілька хвилин один з японців гукнув униз: «Готово!» — і всі висипали на палубу. Хвилина-друга, і головне вітрило було підняте. Потім кухар зі служником заходилися біля кітви, і доки один закріплював її, другий наставляв клівера. Гастінгс, стоячи за штурвалом, поправив шкот. «Блукач» зрушив з місця, вітрила його напнулися і, трохи накренившись, він поплив по водяному плесу до гирла річки. Японці склали фали в бухту й пішли вниз обідати.

— Приплив тільки починається. — Гастінгс показав на смугастого буя, що злегка похитувався коло берега.

Білі будиночки Колінсвіля, до яких вони наближались, зникли за плескуватим островом, але довге пасмо Монтезумських пагорбів усе так само дрімало на недосяжній далині крайобрю.

Коли «Блукач» поминув гирло Монтезуми й увійшов у Сакраменто, вони опинилися зовсім близько від Колінсвіля. Сексон заплескала в долоні.

— Чисто, як лялькові будиночки з картону! — скрикнула вона. — А оті хвилясті лани за ними — наче намальовані.

Вони пропливали повз баржі та плавучі рибальські будиночки, причалені в очереті, де й самі рибалки, і жінки та діти були смагляві й темноокі, виглядом немов чужинці. Йдучи проти течії, «Блукач» поминав землечерпалки, що вигризали пісок з dna річки й громадили його високими дамбами на береги. Масиви лознякових щитів у сотні ярдів завдовжки були настелені на укоси й закріплені сталевими тросами та тисячами кубометрів бетону. Лоза швидко закорінюється, пояснив Гастінгс, тож доки щити перегниють, нове коріння вже стримуватиме пісок, і насип не зсуватиметься вниз.

— Це, мабуть, коштує грубі гроші, — зауважив Біллі.

— Земля того варта, — відказав Гастінгс. — На цих островах найродючіший ґрунт у світі. Ця частина Каліфорнії нагадує Голландію. Ви не повірите, але рівень води, що по ній ми оце пливемо, вищий за рівень суходолу. Ці острівці наче діряві човни: їх паклюють, латають, день і ніч випомповують з них воду. Однак вони виправдують себе. Цілком.

Навкруги нічого не було видно, крім землечерпалок, густого лозняку, куп мокрого піску та ще гори Діабело на півдні. Час від часу пропливав катер і поміж дерев пролітали блакитні чаплі.

— Тут, мабуть, дуже безлюдно, — зауважила Сексон.

Гастінгс засміявся й запевнив її, що вона незабаром змінить свою думку. Він розповів їм багато про тутешні землі, а потім перейшов на те, як тут господарюють на орендованих ділянках. Сексон навела його на цю тему своїми словами про зголоднілих на землю англосаксів.

— Свинота, що паскудить землю! — випалив він. — Так ми повелися в цій країні. Один старий фермер сказав професорові з агрономічної експериментальної станції: «Пощо вчити мене, як господарювати? Хіба я сам усього не знаю? Не дурно ж я на своєму віку аж три ферми перевів!» Оце такі розумники спустошили Нову Англію. Скільки там земель знову здичавіло! В одному штаті так багато розвелось оленів, що просто стерпу немає. Десятки тисяч ферм стоять спорожнілі. Я колись переглядав такі списки в кількох штатах — у Нью-

Йорку, Нью-Джерсі, Массачусетсі, Конектікаті. Всіх їх продається в півціни. Тих грошей не вистачило б навіть покрити витрат, ну а земля йде ні за що, задарма.

І не думайте: в Техасі, в Міссурі, в Канзасі і навіть у нас у Каліфорнії теж так само плюндрують і виснажують землю. Хоча б ця сама оренда. Недалеко від нас є ранчо, земля там коштувала колись близько ста двадцяти п'ятьох доларів за акр і була того варта. Коли старий власник помер, його син віддав спадщину в оренду португальцеві, а сам перебрався до міста. За п'ять років португалець зібрав вершки й видушив з землі всі соки. Другий португалець заорендував землю на три роки, і тепер ферма давала вже тільки чверть колишніх прибутків. Третього орендаря-португальця не знайшлося на ту землю. Вона була виснажена геть-чисто. Як помер старий, ранчо коштувало п'ятдесят тисяч доларів. А син кінець кінцем збув його за одинадцять. Та що там казати! Я бачив ділянки, що спершу давали по дванадцять відсотків прибутку, а після річного господарювання орендарі ледь-ледь спромогалися на один відсоток з чвертю.

— В нашій долині та сама картина, — додала місіс Гастінгс. — Усі старі ферми занепадають. Ну ось хоча б ферма Ебел, — правда, друзяко? — Її чоловік промовисто кивнув головою. — Коли ми вперше побачили її, то була не ферма, а справжній рай: греблі й ставки, запашні луки, чудові сінокоши, виноградники на пагорбах, сотні акрів розкішного пасовища, затишні соснові й дубові гаї, муровані винарня й комори, біля будинку — сад... Одне слово, цілі години можна про цю садибу розповідати. Але коли місіс Бел померла — родина роз'їхалася хто куди і ферму стали здавати в оренду. Тепер там руїна. Деревя вирубано й продано на дрова. Від виноградника залишився тільки клаптик — тільки на власну потребу теперішньому орендареві-італійцеві, що з бідкою тримає на решті садиби казна-яку молочну ферму. Торік я проїздила там верхи і, повірите, плакала... Чудовий фруктовий сад здичавів і заріс бур'яном. Ринв не прочищали, дощ промив собі шпарини всередину, бантини поперегнивали, і велика мурована комора завалилася. Частина винарні теж завалилася, а другу

її половину обернули на корівник. А сам будинок — просто слів не знайдеш!

— Це стало професією, — додав Гастінгс. — Такі «кочівники» заоренднують землю на кілька років, виснажать її дощенту, а там ізнову мандрують куди-інде. Вони не з того тіста, що чужинці — китайці, чи японці, чи ще хто. Вони просто ледарі, волоцюги, оспалі людці, що обдеруть ділянку, і далі, обдеруть, і далі. Португальці чи італійці не такі. Вони приїздять до нас без щербатого centa за душею і працюють у своїх компатріотів, доки не обживуться і не вивчать мови. Вони не кочівники. Вони прагнуть власної землі, люблять її, дбають за неї і силкуються зберегти. Але як придбати ту землю? Ощаджувати з заробітку — довга річ. Є швидкий шлях — оренда. За три роки вони витискують досить із чужої землі, щоб стати на власні ноги. Це чисте блюзнірство, це справжнє гвалтування землі, — але хіба що вдієш? Так уже повелося в Штатах.

Гастінгс раптом повернувся до Біллі.

— Слухайте-но, Робертсе. Ви з жінкою шукаєте клаптя землі. Вам прикро її треба. Я дам вам пораду, тверезу сувору пораду: заорендуйте собі ферму, таку, де старі господарі по-вмирали, а дочки й сини занадто розпаніли, щоб жити на селі. Вибийте з ферми все до останнього долара, не ремонтуйте нічого, і за три роки матимете гроші на власну ферму. А тоді перегорніть сторінку життя і любіть свою власну землю. Плекайте її. За кожен долар, укладений в неї, вона вам поверне два. І не тримайте в себе жодного дрантя. Нехай коні, корови, свині, кури чи там смородина — нехай усе у вас буде першорядне.

— Але ж це бридко! — скрикнула Сексон. — Це бридка порада!

— Ми живемо в бридкі часи, — похмуро всміхнувся Гастінгс. — Загальне виснаження землі — національний злочин Сполучених Штатів. Якби я не був абсолютно певен, що цю саму землю замість вашого чоловіка обдере якийсь португалець чи італієць, я не давав би йому такої поради. Ледь отабориться в нас отакий чужинець, і вже викликає до себе своїх

братів, сестер, кузенів, тіток. Якби вас мучила згага, а перед вами горів винний склеп і запашне рейнське вино лилося річкою, невже ви не простигли б руки зачерпнути його? Отож наш національний склеп горить з усіх кінців, і гине безліч гарних речей. Не ловіть гав, хапайте, що можна! А ні, то все розберуть іммігранти.

— О, ви не знаєте мого чоловіка, — поспішила пояснити місіс Гастінгс. — Він увесь час на ранчо присвячує вдосконаленню нашого господарства. Ми маємо понад тисячу акрів самого лісу, і він доглядає його, мов хірург, і не попустить бодай деревця зрубати без свого дозволу. Він посадив ще сто тисяч дерев. І все викопує канали, щоб спинити ерозію ґрунту, і провадить різні досліди з кормовими травами. І раз у раз прикупує сусідні занехаяні ферми та починає відроджувати життєздатність ґрунту.

— Отож я знаю, що кажу, — перехопив їй мову Гастінгс. — І своєї поради я не змінюю. Я люблю землю, але якби завтра мені скрута, я з чистим сумлінням занапастив би п'ятсот акрів, щоб придбати власних двадцять п'ять. Коли ви будете в Сономській долині, загляньте до мене, і я вас познайомлю з усією грою, як вона виглядає з обох кінців. Я покажу вам і відновлення, і руйнування. Якщо ви натрапите на якусь приречену ферму, — хапайте її і вичавте з неї все для себе.

— Тож він і заставив усе, що мав, — засміялася місіс Гастінгс, — щоб вирвати п'ятсот акрів лісу з рук вуглярів.

Попереду на лівому березі Сакраменто, де танула на обрії стяга Монтезумських пагорбів, виступив Ріо-Віста. «Блукач» легко плив по спокійній воді повз пристані, рибальські помости та склади. Обидва японці вийшли на прову. На Гастінгсову команду клівер спустили, і яхту підхопило вітром, доки Гастінгс не гукнув: «Кинути кітву!» Якір занурився у воду, і «Блукач» підійшов так близько до берега, аж опинився під навислими лозами.

— Вище по течії ми пристаємо просто до берега, і коли прокидаємось уранці, гілля дерев заглядає в саму каюту.

— О-о, — промурмотіла Сексон і показала на свій зап'ясток, де вискочив пухирчик. — Дивіться, москіт!

— Зарано для них, — відказав Гастінгс. — Та пізніше вони дошкулятимуть нестерпно. Їх буває така хмара, що й клівера не розправиш.

Сексон була занадто недосвідчена в мореплавстві, щоб оцінити гіперболу, але Біллі зрозумів і всміхнувся.

— В місячній долині немає москітів, — заявила вона.

— Ніколи немає, — підтвердила місіс Гастінгс, а чоловік її почав висловлювати щирий жаль, що їхня каюта занадто мала і нема де притулити гостей на ніч.

По насипу гнала машина, і хлопці та дівчата з неї загукали до Сексон, Біллі й Гастінгса, що підпливали до берега човником: «Гей, братва!» Гастінгс гукнув їм у відповідь: «Гей, братва!»; і Сексон, милуючись хлопчачим виразом його зазмаглого обличчя, згадала хлопчачі витівки Марка Гола та його кармельського гурту.

РОЗДІЛ XII

Перекинувшись через Сакраменто старосвітським по-ромом, трохи вище від Ріо-Вісти, Сексон і Біллі опинилися в річковому краї. Те, що Сексон побачила з насипу, вразило її безмежно. Внизу, нижче за рівень річки, простелилася широка, скільки око сягає, рівнина. На всі боки бігли шляхи, і Сексон побачила безліч фермерських будинків, про існування яких вона й не здогадувалась, пливучи за кілька кроків звідси — пустельною річкою, затіненою лозами.

Три тижні перебули Сексон і Біллі на цих родючих островах, мешканці яких день і ніч зводили греблі та випомповували воду, щоб їх не затопило.

Одноманітність краєвиду цієї багатющої землі незмінно порушувала тільки гора Діабело: її нерівна вершина дримала під полуденним сонцем, громадилася на призахідному небі, примарою проступала крізь сріблясту млу передсвіту. Деколи пішки, частіше моторками, Сексон і Біллі звідали

вздовж і впоперек усе надріччя, — аж до торф'янистих земель на річці Мідл, униз по Сан-Хоакіну до Ентіока, і вгору по Джорджіані-річці до Волнот-Гроува на Сакраменто. Здавалося, вони заблукали в зовсім чужу країну. Тисячі людей працювали тут на своєму ґрунті, не розгинаючи спини, а проте Сексон і Біллі знали, що можна за цілий день дороги не спіткати живої душі, що розмовляла б по-англійському. Часом їм траплялися села, де жили самі китайці або японці чи італійці, португальці, індуси, корейці, норвежці, данці, французи, вірмени, слов'яни — мало не всі національності, крім американців. Одного американця вони спіткали на березі Джорджіани — той ледве животів, ловлячи рибу незаконним способом. Інший американець, котрий трапився їм, був мандрівний пасічник, що сипав прокляття, коли мова заходила про політику. У Волнот-Гроуві, де кишма кишіло люду, американцями були тільки крамар, шинкар, різник, доглядач на розвідному мості та поромник. А проте в цьому самому Волнот-Гроуві було два заможні міста — одне китайське, друге японське. Більша частина землі належала американцям, що жили десь далеко і поступово спродували її чужинцям.

Саме коли Сексон з Біллі на пароплаві «Апаш» вирушали до Сакраменто, в японському місті зчинився страшний гвалт — заколот чи то свято, вони так і не зрозуміли.

— З дому нас уже вигнали, — обурювався Біллі. — А скоро ще й у шию натовчуть.

— В місячній долині такого не буде, — підбадьорювала його Сексон.

Але Біллі годі було втішити.

— А ніхто ж із цих проклятих чужинців не вміє так працювати четвернею, як я!.. — і додав за хвильку: — Але обробляти землю вони вміють.

Дивлячись на його похмуре обличчя, Сексон раптом згадалася літографія, яку вона бачила в дитинстві: оздоблений пір'ям татуйований індіанець з прерій сидить на коні і вражено дивиться на потяг, що мчить щойно прокладеною колією. Індіанець розгубився перед потоком нового життя, яке прине-

сло з собою залізницю. Сексон подумала: невже Біллі й таких, як він, теж має знести новий потік напрочуд працьовитого життя, що ринуло до Америки з Азії та Європи?

В Сакраменто вони перебули два тижні. Біллі став на роботу за биндюжника й заробив на дальшу дорогу. Вони звикли до життя в Окленді та в Кармелі близько моря і без нього почувалися недобре. В Сакраменто було занадто гаряче, на їхню думку, і вони подалися вподовж залізниці на захід, через болотяну околицю до Девісвіля. Звідси звернули на північ, до вабливого Вудленду, де Біллі найнявся на якийсь час на ферму возити фрукти, а Сексон, насилу вирвавши в нього дозвіл, і сама попрацювала кілька днів на збиранні садовини. Сексон загадково мовчала, на віщо витратить зароблені гроші. Біллі подратував її трохи, але незабаром забув про це. А Сексон і слова не сказала про грошовий переказ та голубу квитанцію, переслану в листі Бедові Строзерсу.

Спека почала й у Вудленді допікати. Біллі заявив, що вони кудись заблукали від того краю, де вночі треба загортатися в укривала.

— І секвої тут немає, — скаржилася Сексон. — Нам треба податися на захід, до узбережжя. Там ми знайдемо місячну долину.

З Вудленду вони пішли півднем на південний захід, до фруктового раю — Веквіля. Тут Біллі теж став на роботу: збирати фрукти, потім хурманувати; і тут же таки Сексон одержала листа й невеличкий пакунок від Беда Строзерса. Коли Біллі повернувся з роботи, Сексон попрохала його постояти хвилинку й заплющити очі. Пошарудівши трохи, вона почала щось прикріплювати до його робочої блузи. Чимось таким, наче шпилькою, кольнуло Біллі в груди, він забурчав, але Сексон засміялася й заборонила йому розплющувати очі.

— Заплющуй очі й давай руку, тоді побачиш мою штуку, — заспівала вона й поцілувала його.

Розплющивши очі, сторопілий Біллі побачив на своїй заяложеній блузі золоті медалі, які він заставив у ломбарді того дня, коли вони пішли до кіно і вирішили залишити місто.

— Ах ти моє хитре малятко! — скрикнув він, хапаючи її в обійми. — Так ось на що ти протриндила свій заробіток! А я й не того... Ану-но сюди!

Тут Сексон відчула на собі всю любов і силу його м'язів; він обіймався й борюкався з нею, аж доки не збігла кава і Сексон не довелося кинутись її рятувати.

— По правді кажучи, я завше трохи пишався ними, — казав Біллі, скручуючи цигарку по вечері: — Вони мені нагадують мої молодощі, коли я так любив боксувати. Я був тоді хлопчак... А знаєш, я зовсім про них забув. Окленд від нас тепер за десять тисяч миль, за тисячу років!

— Ну то ось це поверне тебе до нього. — Із цими словами Сексон розгорнула Бедового листа і прочитала вголос.

Гадаючи, що Біллі знає, чим скінчився страйк, Бед зупинявся тільки на подробицях: кого прийнято назад на роботу, а хто потрапив до чорних списків. На превелике диво самого Беда, його взяли назад до стаєнь, і тепер він править Біллініми кіньми. Але ще неймовірнішою була інша новина. Колишній старший візник Західно-Оклендських стаєнь помер, а обидва його наступники нічого не тямлять. Одне слово, хазяїн розмовляв сьогодні з Бедом — мовляв, він дуже жалкує, що Біллі зник.

«Не думай, що він не знає про твої вибрики, — писав далі Бед. — Головою ручуся, що він перерахує всіх скебів, яких ти потолочив. А проте ось що він мені сказав: — Якщо ви не можете дати мені його адреси, Строзерсе, то напишіть самі йому — хай повертається до мене. Я наставлю його за старшого в стайнях і дам сто двадцять п'ять доларів на місяць».

Сексон замовкла, з затаєним острахом чекаючи на Біллінін враження від листа. Біллі простягся на траві, підперши голову рукою, і замислено пускав кільцями дим з цигарки. Червонуваті відблиски багаття відбивалися на його золотих медалях; пазуха його дешевої блузи була розхристана, з-за неї виглядала гладенька шкіра й дужі мускулясті груди. Він глянув навколо: на розвішані укривала, на багаття, на закурений побитий кавник, на щербату сокиру, загнану в пеньок, і потім

на Сексон. Його погляд лагідно оповив її всю і зупинився на ній запитливо. Але Сексон мовчала.

— Що ж, — промовив він урешті, — тоді напиши Бедові, хай і не нагадує мені за того негідника... А я тим часом пошлю йому гроші, щоб викупив мого годинника. Ти тільки вирахуй, чи багато там відсотків набігло. А пальто хай собі гние у них!

Одначе не все було гаразд: палюча спека виснажувала їм тіло, гнітила мозок. Вони обоє змарніли. Біллі казав, що їхня шкіра починає тріщати. Тим-то вони забрали свої клунки на плечі й подалися на захід через пустельні гори. У долині Беріеса від миготіння розпаленого повітря їм почало крутитися в голові й в очах. Далі вони йшли тільки вже на світанні та присмерком. Але простували весь час на захід, і, перехопившись ще через кілька кряжів, опинилися в чарівній долині Напа. За нею лежала Сономська долина, куди запрошував їх на своє ранчо Гастінгс. Вони обов'язково завітали б до нього, якби Біллі випадково не вичитав у газеті, що письменник виїхав до Мексики, де на той час вибухла якась революція.

— Що ж, побачимось пізніше, — вирішив Біллі, коли вони звернули на північний захід, повз виноградники й сади Напської долини.

— Ми наче той мільйонер, що про нього любив співати Берт, — тільки ми тринькаємо не гроші, а час. Нам однаково добре будь-куди йти, тільки на захід краще.

В Напській долині Біллі тричі відмовлявся від роботи. За Санта-Геленою Сексон аж підскачила з радощів, угледівши секвої у невеликих каньйонах, які прорізували західні схили гірського пасма. В Калістозі, там, де кінчалася залізниця, вони надібали запряжені шестернею диліжанси, що сполучали Калістогу з Мідлтауном та Лоуер-Лейком. Біллі й Сексон порадилися, куди їм рушати далі. Дорога, якою їздили диліжанси, вела до округи Лейк, а не до моря, тож вони подалися на захід через гори в долину річки Рашн і вийшли біля Гелдсберга. Вони забарилися трохи в цій родючій долині, вкритій хмелем, хоча Біллі з презирством відмовився працювати поруч з індіанцями, японцями та китайцями.

— Я б і години не витримав обіч них — так би й заїхав котромусь у макітру, — пояснив він. — Та й ця Рашн — така гарна річка. Нумо розташуймося тут і поплаваймо!

Повільно бралися вони на північ широкою родючою долиною, щасливі й безжурні, забувши про всяку роботу, а місячна долина маячила перед ними золотою, але здійсненою колись у далині мрією. У Кloverдейлі Біллі пощастило. Через недуги та якісь прикрі несподіванки у міських стайнях бракувало кучера. Щодня потяг висипав силу пасажирів, які прямували до Гайзера, і ось Біллі, не довго думаючи, сів на передок і взявся правити шестірнею, перевозячи гірськими дорогами повні диліжанси точно за графіком. Коли він їхав удруге, поруч із ним на високому передку сиділа Сексон. Наприкінці другого тижня повернувся на роботу колишній кучер. Біллі відмовився від постійної роботи, забрав свою платню, і вони рушили далі на північ.

Сексон підбрала дорогою щеня фокстер'єра і назвала його Посум на честь собаки місіс Гастінгс. Воно було ще таке мале, що скоро почало накульгувати, і Сексон мусила взяти його на руки, аж доки Біллі не посадив щеня собі на клунок, який ніс за плечима, і одразу забурчав, що воно вискубе йому все волосся на потилиці.

Вони проминули мальовничі виноградники Есті, коли збирання винограду вже кінчалось, і ввійшли до Юкаї, змокнувши до рубця під першим зимовим дощем.

— Ти пригадуєш, Сексон, — озвався Біллі, — як хутко мчав «Блукач» по воді? Отак і літо минулося непомітно. Час нам знайти собі притулок на зиму. Це містечко виглядає зовсім не зле. Передусім ми візьмемо собі на ніч кімнатку й обсушимося. А завтра я піду на вивідки по стайнях; якщо підшукаю щось, ми наймемо собі халупку і тоді зможемо цілу зиму розкидати розумом, куди податися на той рік.

РОЗДІЛ XIII

Ця зима минула куди менш цікаво за попередню, і Сексон ще дужче почала цінувати кармельське товариство. В Юкаї вона зав'язала лише кілька поверхових знайомств. Тутешні мешканці скидалися на відомий їй оклендський робітничий люд, а котрі заможніші, — ті трималися осібно та роз'їжджали в автомобілях. Не було тут так, як в артистичній колонії, де товаришували одне з одним без уваги, в кого скільки грошей.

Проте, порівнюючи з оклендським життям, ця зима була все-таки приємніша. Біллі не дістав постійної роботи, і тому вони багато часу перебували разом і дружньо й щасливо жили душа в душу у своєму маленькому, винайнятому на зиму котеджі. Біллі траплялася лиш принагідна робота на найбільшій стайні в місті; отож, мавши чимало вільного часу, він заходився торгувати кіньми.

То була непевна справа і не раз він зазнавав краху, — а одначе з їхнього столу ніколи не зникали біфштекс чи кава, та й одежі їм не бракувало.

— Ну й чортячі фермери! — засміявся Біллі одного разу, коли його особливо спритно одурено. — Гав вони не ловлять. Улітку винаймають дачі, а взимку торгують кіньми, та ще й обкручують один одного. І знаєш, Сексон, вони мене дечого навчили. Я вже тепер не ловитиму гав і не дам, щоб моєї поли вчепилися. Маєш, отже, ще одно ремесло у твого чоловіченька. Тепер я будь-де зможу перебитися торгівлею кіньми.

Біллі часом користувався запасними кіньми зі стайні і брав із собою Сексон у свої комерційні експедиції, об'їздивши таким чином усю околицю. Сексон бувала з ним і тоді, коли він їздив продавати коні за чийсь дорученням, і поступово в їхніх головах сама по собі почала зростати нова думка щодо їхніх дальших мандрів. Біллі перший висловив її.

— Я оце недавно набачив цікаву штуку в місті, — почав Біллі, — і ввесь час думаю про неї. І не пробуй вгадати, що це за штука, бо не вгадаєш. Я сам тобі розкажу: пречудовий

фургон, такий, що кращого й не уявити. По-перше, — якість! Міцний-міцнющий. Його зроблено на замовлення аж над Пюджет-Саундом, і сюди він доїхав цілісінький. Ні дороги, ні пригоди не боїться. Паруб'яга, що замовляв його, слабував на сухоти. Разом з ним їхали в цьому фургоні лікар і кухар, доки він не врізав дуба тут, в Юкаї, два роки тому. От якби ти побачила той фургон!.. Усе там передбачено, все припасовано як слід, для кожної речі своє місце, — справжня хата на колесах. Далєбі, якби нам купити його, та ще зо дві конячки, — ми з тобою подорожували б, як королі, і їхали б на будь-яку погоду.

— О, Біллі!.. Я ж про це мріяла цілу зиму! Це було б пре-чудово! І... бачиш, у дорозі ти часом хоч-не-хоч забуваєш, яка в тебе гарненька жіночка... а у фургоні я могла б краще себе глядіти...

У Білових голубих очах промайнула тепла лагідна хмарка, і він спокійно промовив:

— Я вже думав про це.

— І ти можеш узяти з собою і рушницю, і дробовик, і рибальські снасті, й усяку всячину, — провадила вона хапливо. — І добру сокиру замість цього топірця, що так тебе дратує. І Посум зможе сидіти й відпочивати... І... Та хіба ж ми зможемо купити його?.. Скільки за нього правлять?

— Півтора ста доларів, — відповів Біллі. — Задурно, кажу тобі. Його просто хочуть позбутися. Він коштував щонайменше чотириста доларів, я вже на цьому знаюся. Якщо в мене вигорить з Кесвеловою шестернею... Я саме сьогодні почав переговори з покупцем. Якщо він купить ті коні, — знаєш, кому він їх пошле? Моему колишньому хазяїнові — просто в оклендські стайні. Подорожуючи, як оце ми робимо, я можу залагоджувати й різні справи. Якщо хазяїн захоче, то я поставитиму йому коней. Тільки йому доведеться довіряти мені великі суми, а не знаю, чи він на таке пристане, — він же знає, скількох його скебів я перекалічив.

— Якщо він ладен довірити тобі свої стайні, то не побоїться довірити й гроші, — відказала Сексон.

Біллі скромно знизав плечима.

— Ну, в кожному разі, якщо мені пощастить продати Кесвелову шестерню, ми можемо заборгувати за місяць і купити цей фургон.

— А коней? — запитала Сексон.

— Їх — пізніше, якщо дістану постійну роботу на два-три місяці. Погано тільки, що це затягнеться й на добрий шмат літа. Але ходімо до міста, я покажу тобі фургона.

Побачивши фургон, Сексон так запалилася, що цілу ніч не спала, поринувши в замрію. Кінець кінцем Кесвелову шестірню було продано, сплату місячних рахунків відкладено, і фургон перейшов у власність Робертсів.

Одного дощовитого ранку, два тижні опісля, тільки-но Біллі вийшов з дому, збираючись на цілий день на село по коні, як незабаром і повернувся.

— Збирайся! — гукнув він до Сексон з вулиці. — Вдягнись і виходь. Я маю щось тобі показати.

Вони поїхали до стайні в місті, і Біллі провів Сексон у великий критий задвірок. Там Біллі вивів перед неї пару міцних кобил, гнідих у яблуках, зі світлими гривами й хвостами.

— О, які красуні! Які красуні! — скрикнула Сексон, щокою притискаючись до оксамитної морди однієї кобили, тим часом як друга ревниво сопіла над самим її вухом.

— А хіба ж ні? — озвався Біллі, водячи кобил по дворі перед її зачарованими очима. — Кожна важить тисячу триста п'ятдесят фунтів — вони такі стрункі, що ніхто б і не подумав. Я й сам не йняв віри, доки не поставив на вагу. Разом важать дві тисячі сімсот сім фунтів. Два дні тому я їх випробував: добра вдача, ніякого ганджу, трудящі, звиклі до автомобілів і все таке. Ну, Сексон, як би вони виглядали в нашому фургоні?

Вабливий образ виринув у Сексон перед очима, але вона сумно похитала головою.

— Триста доларів готівкою — і вони наші, — провадив далі Біллі. — І це остаточна ціна. Власникові припекло грошей, він хоче чим швидше продати. Повір мені, Сексон, у місті на аукціоні така пара потягне п'ять сотень. Рідні сестри, обидві кобили, п'яти- й шестилітка, чистої бельгійської крові,

матка їхня — премійована, я певно знаю. Триста доларів — і вони наші; власник згоден чекати три дні.

Жаль в очах Сексон змінився обуренням.

— Навіщо ти показав їх мені? Ти знаєш, що трьох сотень у нас нема. В мене вдома самих шість доларів, а ти й стількох не маєш.

— Може, ти гадаєш, що я лише задля цього й привів тебе сюди? — загадково відказав Біллі. — Ну, то ти помиляєшся.

Він замовк і облизав губи, зникло переступаючи з ноги на ногу.

— Тепер слухай, і доки я не скінчу — ні пари з уст. Гаразд? Сексон кивнула головою.

— Ні пари з уст?

Сексон знову слухняно кивнула головою.

— Отже, так, — почав нерішуче Біллі. — З Фріско приїхав сюди один парубійко, на прізвисько Молодий Сандо і Гордість Телеграф-Гілу. Він боксер у важкій вазі і мав виступити в суботу ввечері проти Монтанця Реда, та тільки Монтанець звихнув собі вчора руку, тренуючись перед виступом. Організатори про це ані гугу. Бачиш, квитки геть-чисто всі розпродано і в суботу в цирку буде стовковище. Отож аби не повертати публіці грошей, вони випустять замість Монтанця мене. Я — ніби темна конячка. Ніхто мене не зна, навіть і Молодий Сандо. Він прийшов на ринг після мене. Я вдаватиму такого собі селяку-аматора, і назвуся, ну, хоча б Кінг Робертс.

Ні, ні, ще не все. Переможець дістане триста доларів готівкою. Та кажу ж тобі, помовч! Це певне діло — все одно, що п'яного пограбувати. Цей Сандо добрий боксер і все в нього гаразд. Я знаю його з газет. Тільки йому бракує кмітливості. Я неповороткий — знаю, так зате яг макітра в мене варить, і боксую я обома руками. Сандо в мене отут, у жмені, — то вже не сумнівайся!

Тепер ти вирішуй. Скажеш — «так» — коні наші; скажеш «ні» — так і буде, я наймаюся чистити стайні, щоб заробити на пару шкап. Але пам'ятай, Сексон, не на коней, а на шкап. Тільки не на мене зараз дивися, а на коней. І добре їх роздивися.

З болісним ваганням в очах глянула Сексон на чудових красунь.

— Їх звати Гезл і Геті, — лукаво докинув Біллі. — Коли вони будуть наші, ми назвемо їх Ге-Ге.

Але Сексон забула про коней і бачила перед собою лише покалічене Білліне тіло, як того вечора після змагання з Чиказьким Страхіттям. Вона хотіла щось заперечити, але Біллі, що прикипів поглядом до її губів, не дав їй:

— Ти тільки уяви собі: такі коні, та запряжені в наш фургон, а тоді поглянь збоку на все разом. Ну що — смакує?

— Але ж, Біллі, — ти зовсім не тренувався, — несподівано для себе вирвалося в неї.

— Пусте! — приснув він. — А хіба весь цей рік не був для мене тренуванням? Ноги в мене як залізні. Вони триматимуть мене, доки буде сила в кулаках, а сили мені не забракне. До того ж матч триватиме недовго. Він наскакує навально, а таких я швидко ухоркую. Я їх живцем ковтаю. Якби супротивник стриманий, витривалий — тоді б уже не те. А цього Сандо створено мені на убій. Я оброблю його, може, навіть за третім-четвертим раундом. Кажу тобі — це певне діло, — бігме, Сексон, мені навіть соромно брати гроші.

— Але мені страшно й подумати, що тобі можуть потовкти все тіло, — нерішуче заперечувала вона. — Якби я тебе менше кохала — то була б інша річ. А ну ж він тебе покалічить?

Біллі презирливо засміявся, гордий своєю молодістю й силою.

— Ти й не помітиш, що я виступав, хіба що Гезл та Геті нагадають. Та й те, що мені, Сексон, треба час від часу прикласти кулаки до чиеїсь мармизи. Ти ж знаєш, я можу цілі місяці ходити смирний та ніжний, мов ягня, а тоді враз так засверблять кулаки, що хоч кого зацідиш. Таж розумніше заспокоїти їх на шкурі Сандо і заробити за це триста доларів, аніж почубитися із якимось селяком, а тоді ще заплатити штраф у суді. Ну, глянь-бо ще раз на Гезл та Геті. Так наче й створені для ферми, і плідники з них добрі будуть, коли ми доберемось до місячної долини. І за плугом вони здужають.

Увечері перед матчем Сексон попрощалася з Біллі у чверть на дев'яту. А у чверть на десяту, пораючись коло гарячої води, льоду й усього, що могло б знадобитись, вона почула, як нараз хряснула хвіртка і пролунали швидкі Білліні кроки. На його виступ Сексон погодилася наперекір собі, і кожна хвилина чекання була їй невимовно тяжка. Відчиняючи зараз двері, вона була готова до найгіршого. Але на порозі стояв такий самісінький Біллі, з яким вона за годину перед тим прощалася.

— Матч не відбувся? — скрикнула вона, не змігши приховати розчарування, — так що Біллі аж засміявся.

— Коли я виходив, вони галасували: «Шахрайство!», «Шахрайство!», — і вимагали назад свої гроші.

— Ну що ж, зате я маю тебе цілого й здорового, — всмінулася вона, ведучи його під руку до кімнати й нишком зітхаючи за втраченими Гезл та Геті.

— Дорогою я зайшов купити тобі те, що ти колись дуже хотіла, — немов між іншим сказав Біллі. — Заплющуй очі й давай руку, тоді побачиш мою штуку... — проспівав він.

Щось дуже важке й холодне лягло на долоню Сексон. Вона розплющила очі: в її руці лежав стовпчик з п'ятнадцяти золотих монет по двадцять доларів.

— Я ж тобі казав, — це все одно, що п'яного пограбувати, — усміхнено пояснив Біллі, рятуючись від зливи стусанів, ударів та ляпанців. — Ніякої боротьби й не було. Знаєш, скільки все тривало? Двадцять сім секунд, — менш як півхвилини. А скільки ударів? Один. І зробив його я. Ось так, зараз побачиш. Сміхи, та й годі!

Біллі став посеред кімнати, трохи подався тулубом наперед, нахилив підборіддя, щоб прикрити плече, кулаки стиснув, а лікті відставив, обороняючи лівий бік і живіт.

— Оце тобі перший раунд, — почав він. — Ударив гонг, і ми вже потисли один одному руки. Звичайно, ми ж бачилися вперше в житті, тим-то сподівалися довго боротись — ми не поспішаємо і міряємо один одного оком, — знаєш, пристроюємось. І так минає сімнадцять секунд. Жодного удару. Нічого. І нараз — шведові капець. Розказувати не так швидко, але сталося воно в один мент, в одну десяту секунди. Такого

я й сам не чекав. Ми стоїмо дуже близько. Його ліва рукавиця менше за фута від моїх щелепів, моя так само близько до його щелепів. Він маневрує правою, а я знаю, що це тільки маневр, і маневрую й собі. Потім відсовується на якийсь дюйм, і я бачу, що є нагода. Моя ліва менше за фута від нього, і я її не відводжу і кружляю, кружляю над його правицею й викручуюсь так, щоб ударити його з усією силою плеча. І тоді бац! Збоку по підборідді, — він гак і гепнувся. Я відступив у свій куток, і як перед богом, Сексон, навіть пирснув собі під носа — занадто вже легко дісталось. Суддя стоїть над ним і рахує. А він хоча б ворухнувся! Публіка не знає, що воно таке, й сидить приголомшена. Секунданти несуть його в його куток і садовлять на стільця, а він як неживий. Аж за п'ять хвилин розплющує він очі, але нічого не бачить. Очі мов шкляні. Ще за п'ять хвилин підводиться-таки, але встояти не може, — ноги наче ватяні. Секунданти беруть його попід руки, витягають з-під канатів і ведуть до вбиральні. Коли це юрба як зчинить галас, як почне вимагати назад гроші! Двадцять сім секунд, один удар — і здобуто пару добрих конячок для найкращої з жінок, що їх будь-коли мав за своє довге життя Біллі Робертс.

Все давніше захоплення Сексон фізичною силою чоловіка ожило й подесятерило. О, він справжній герой, гідний своїх предків у крилатих шоломах, що вистрибували зі своїх криводзьобих човнів на закривавлені піски Англії. Вранці Біллі прокинувся, відчуваючи дотик її уст у себе на лівій руці.

— Гей, що ти тут робиш? — скрикнув він.

— Вітаю Гезл і Геті з добрим ранком, — відповіла вона. — А зараз поцілую й тебе задля доброго ранку... Покажи мені, куди ти його бахнув?

Біллі торкнувся їй до підборіддя. Схопившись обіруч за чоловіків кулак, Сексон відвела його вбік, а потім з силою потягла на себе, наче вдаряючи. Біллі спинив її.

— Тобі що — закортіло розчавити собі щелепи? Я тобі сам покажу. Досить буде й меншої відстані.

І відставивши руку на чверть дюйма, Біллі злегка вдарив Сексон по щелепах. У мозкові в неї спалахнуло біле полум'я,

тіло їй ослабло й заніміло, безвільне, а перед очима пішли зелені кола й плями. За мить вона опам'яталася, тільки очі скам'яніли з жаху: вона зрозуміла.

— А ти вдарив його з відстані фута? — приголомшено прошепотіла вона.

— Та ще ж і плечима наліг, — засміявся Біллі. — О, та то пuste! Стривай, — ось я тобі щось інше покажу.

Він розшукав її сонячне сплетіння і злегка вдарив по ньому середнім пальцем. Цим разом вона скам'яніла від ніг до голови, дихання їй урвалося, але свідомість і думка не пригасли. За мить це відчуття зникло.

— Сонячне сплетіння, — пояснив Біллі. — Тож уявляєш, що діється з людиною, коли їй завдають удару в це місце знизу. Таким ударом Боб Фіцсімонс * здобув собі першість світу.

Сексон здригалася, але дозволила Біллі продемонструвати на ній усі вразливі місця людського тіла. Він натиснув пучкою пальця на середину її ліктевої кістки і Сексон заніміла зі смертельного болю. Потім надушив їй з боків шию великими пальцями, і вона трохи не зомліла.

— Ось це один з японських мертвих стисків, — пояснив він, ілюструючи свої слова відповідними рухами. — Цим прийомом Гоч переміг Гакеншмідта. Мене навчив його Фермер Берне... А оце напівнельсон. А це допомагає, коли ти, скажімо, бешкетуєш на танцях, а я розпорядник і мушу тебе попросити на виступці.

Він схопив її однією рукою за зап'ясток, другу підсунув під лікоть, обвив їй передпліччя і замкнув руку на власному зап'ястку. Тільки він натиснув, як Сексон здалося, що рука її ось-ось зламається.

— Це зветься «ходи-но сюди»... А оце — «тверда рука». Хлоп'я може здолати цим здорового чоловіка. А якщо ти вскочила в тарапату, і супротивник схопив тебе зубами за носа, — а тобі, звісно, шкода втратити носа, то ти маєш зробити ось так, тільки миттю.

Сексон мимоволі заплющила очі, коли Біллі натиснув на них своїми великими пальцями. Вона вже відчула тяжкий нестерпучий біль.

— А якщо він і тоді не випустить твого носа, то ти натисни вже як слід, видуши йому очі, нехай буде сліпий, мов кажан, ціле своє життя. О, тоді він ураз розціпить зуби, будь певна!

Біллі випустив її з рук і, сміючись, відкинувся на подушку.

— Ну що, як відчуваєшся? — спитав він. — Це не боксові прийоми, але в якій-небудь халепі вони можуть знадобитись.

— Я хочу помститися, — відповіла вона, марно силкуючись виконати прийом «ходи-но сюди» з його рукою.

Натиснувши щосили, вона аж скрикнула з болю, що сама собі завдала. Біллі всміхнувся на її марні зусилля. Вона притисла великими пальцями йому потилицю, наслідуючи японський мертвий стиск, але тільки глянула тужливо на погнуті кінчики своїх нігтів. Потім вона ще вдарила його в підборіддя, і знов-таки скрикнула, забивши собі суглоби.

— Ну, від цього мені вже не буде боляче, — промовила вона крізь зуби, вдаривши обома кулаками по його сонячному сплетінні.

Біллі цим разом зайшовся сміхом. Фатальний нервовий центр був неприступний під панцером його мускулатури.

— Давай ще, — дратував він її, коли вона, засапана, опустила руки. — Це дуже приємно — ти мене мов пірцем лоскочеш.

— Ну що ж, пане мій чоловіче, — похмуро загрозила вона. — Балакайте скільки завгодно про всі свої чоловічі вдари та стиски. Я знаю щось таке, що поб'є всі ваші фокуси і може зробити найдужчого чоловіка безпорадним, як немовля. Постривайте хвилинку. Ось так. Заплющте очі. Вже? Одну хвильку.

Він чекав із заплющеними очима: ніжні, мов трояндові пелюстки, її уста торкнулися його уст.

— Ти перемогла! — промовив він урочисто і обвив її руками.

Вранці Біллі подався до міста, щоб заплатити за Гезл та Геті. Сексон страшенно кортіло побачити їх, і їй здавалося, що він занадто забарився в такій простій справі. Але вона пробачила йому, коли він над'їхав у їхньому власному фургоні, запряженому їхніми власними кінями.

— Збрую мусив позичити, — промовив Біллі. — Давай-но сюди Посума і гопля сама! А тепер я тобі покажу, що означає наш виїзд Ге-Ге.

Радість Сексон була безмірна — їй наче мову відібрало, коли вони виїхали за місто, а гніді конячки весело замахали світлими хвостами й гривами. Лавочка була м'яка, з високою спинкою — дуже вигідна. А Біллі захоплювався, як дотепно влаштовано гальмо. Він то гнав коней бруківкою, щоб показати, як рівно вони йдуть, то звертав їх на крутий ґрунтовий шлях, де колеса в'язли в грязюці мало не по ступиці, і все лиш, аби довести, що легким бельгійським чистокровкам нічого не бракує.

Коли Сексон остаточно замовкла, Біллі почав скося допитливо приглядатись до неї. Нарешті вона зітхнула й запитала:

— То коли ми зможемо вирушити, як ти гадаєш?

— Може, за два тижні, а може, за два-три місяці, — повагом зітхнув він і собі. — Ми наче той ірландець, що має скриню, але порожню. Фургона маємо, коней теж, а везти нічого.

Я надибав цими днями дробовика — просто чудовий, хоч і не новий. Вісімнадцять доларів. Але ж у нас стільки боргів! Тоді ще тобі я хочу придбати автоматичну рушницю двадцять другого калібру. І тридцять-тридцять мені треба на оленів полювати. А ще тобі й мені по складаній вудочці треба. А за снасті правлять, як за рідного батька. Ще й упряж, яка мені до вподоби — доларів у п'ятдесят стане. І фургона треба пофарбувати. А тоді ще пута для коней, та торби на овес, та всяке таке... Гезл і Геті коштуватимуть нам немало, коли ми тут сидимо... та й мені самому вже кортить у дорогу.

Раптом він зніяковіло замовк.

— Ну, Біллі, що ти там маєш на думці? Я по очах бачу, — спитала його Сексон.

— Бачиш, яка справа, Сексон. Сандо не задовольнився. Він казиться, що йому не пощастило мене вдарити.

Ані разу! Тепер він вимагає реваншу. Він пащекує по всьому місті, що й однією рукою може мене покласти, і взагалі

пиндючиться. Але річ не в ньому, річ у тому, що завсідники матчів аж нетямляться, так вимагають повторної зустрічі. Вони не натішилися того вечора за свої гроші. Людей буде повно. Розпорядники щойно балакали зі мною — тому я так і забарився. За два тижні я матиму ще триста доларів у кишені, якщо ти скажеш слово. Діло певне, як і першого разу. Він — моя здобич, кажу тобі. А він думає, що я такий собі селяк і що то в мене випадково вийшло.

— Але ж, Біллі, ти мені вже давно казав, що бокс виснажує людину. Ти ж саме тому й покинув його і почав візникувати.

— Ні, цей бокс не такий, — відказав він. — Цей бокс — забавка для мене. Я йому попущу до сьомого раунду не тому, що не впорався б раніше, ні, — але треба публіку потішити за її гроші. Ну, звісно, я теж дістану зо дві-три гулі й свічку під око. Але після цього я загилю його по щелепі, й капець! А тоді ми з тобою спакуємося і наступного ранку вирушимо. Ну, то що ти на це скажеш?

Два тижні по тому, в суботу ввечері Сексон, почувши, що рипнула хвіртка, кинулася до дверей. Біллі виглядів стомленим. Волосся злиплося йому на голові, ніс був розквашений, одна щока підпухла, шкіра на вухах де-не-де обдерта, очі запливли кров'ю.

— Бий мене сила божа, коли не в'ївся мені в печінки цей хлопчина! — сказав Біллі, кладучи Сексон у руку стовпчик золотих монет і садовлячи її до себе на коліна. — Він таки зух, як розійдеться. Хотів я приборкати його за сьомим раундом, а довелося потовктись аж до чотирнадцятого. Але тут я вже підловив його — щелепи в нього справді-бо тендітні. Він моторніший, ніж здавалося, і на другому раунді дав мені такого стусана, що я мусив далі вважати. Але щелепи таки має тендітні. Він беріг їх до чотирнадцятого раунду, а там уже я сказав своє слово.

А знаєш, я навіть радий, що ми з ним пововтузилися чотирнадцять раундів. Я зовсім не засапався. Раунди минали швидко, і ноги мої були, мов залізні. Я вистояв би й сорок раундів. Я-то мовчав, але знаєш, відколи Чиказьке Страхіття наклав мені тоді, я трохи втратив віру в себе.

— Дурниці! — обурилася Сексон. — А твій бокс, боротьба й перегони в Кармелі, — хіба то абищо?

— Ні, — переконано похитав головою Біллі. — Це різні речі. Там простісінька гра, там нічим не ризикуєш. Щоб переверити себе, треба виступати смертним боєм, битися раунд за раундом з дужим натренованим боксером, і ось якщо тоді ти не захекаєшся, ноги твої не підкосяться, серце не лусне і в голові не заморочиться, — то, виходить, ти ще дужий. Отож і я відчув, що маю ще силу в м'язах. І чуєш, Сексон, — я більше не хочу ризикувати на рингу. І так воно й буде. Кінець кінцем, легкі гроші — найтяжчі. Відтепер я торгуватиму кіньми, і ми з тобою вирушаємо в дорогу шукати місячної долини.

Наступного дня вдосвіта вони виїхали з Юкаї. Посум сидів між ними на передку, від хвилювання широко роззявивши рожеву пащеку. Спершу вони гадали податися відразу до моря, але дороги ще не встигли підсохнути після зимових дощів, тому подорожні звернули на схід до округи Лейк, далі на північ, через горішню частину долини Сакраменто і через гори до Орегону. Звідти вони повернуть на захід до узбережжя, де дороги тим часом підсохнуть, і можна буде берегом дістатися до Золотої Брами.

Земля зеленіла й квітла, і кожен вибалок поміж пагорбів здавався садом.

— Оце ж так! — осміхнувся Біллі, роззираючись. — Кажуть, що перекотиполе мохом не обростає, а ось ми вже обросли. Зроду не мав я стільки добра, хоч колись же не був перекотиполем. Хай йому чорт, таж навіть меблі були не наші! В чому ми стояли, те й мали!

Сексон нахилилася й торкнулась його руки, і він знав, що цей рух виявляє її кохання.

— Мені тільки одного шкода, що все це ти купив на свої власні гроші, — сказала вона. — А я до цього зовсім не доклала рук.

— Не доклала? Ти ж мій помічник, однаково, що секундант у боксі. Ти дивиш мого щастя й здоров'я. Боксер не може боротися без доброго секунданта. Хай йому чорт, та хіба б же я був тут, якби не ти?! Ти мене підбила рушити в дорогу. Якби

не ти, я б досі спився або теліпався на мотузці в Сан-Квентіні за те, що був би прибив якогось скеба абощо... А глянь на мене тепер. Глянь на цей жмуток зелененьких кредиток, — Біл поплескав себе по нагрудній кишені, — щоб купити коней хазяїнові. Маємо з тобою нескінченну відпустку, та й заробляємо не погано. І я ще один фах собі придбав — постачаю Оклендові коні.

Якщо вони побачать, що я щось тямлю на цьому ділі, а це таки правда, — то всі власники фрісківських стаєнь самі до мене набиватимуться. А це все завдяки тобі. Ти — мій Еліксир Життя, так, так... І якби Посум не лупав на нас очима, я б... А проте — байдуже, хай собі дивиться!

І нахилившись до дружини, Біллі поцілував її.

Дорога вгору слалася крута й кам'яниста, але перевал був легкий, і скоро вони почали спускатися в каньйон Блю-Лейк, що лежав серед ланів, геть-чисто зарослих золотавим маком. На дні каньйону прослалася широка стяга води напрочуд синьої барви. А вдалині, за пасмом пагорбів, здіймалася синювата гірська вершина в осередді всього краєвиду.

Вони завели розмову з приємним чорноокиим чоловіком із сивими кучерями, в мові якого виразно чувся німецький акцент, а тим часом з високого ґратчастого вікна швейцарського будиночка, що притулювся над озером, усміхалася до них привітна жінка. Біллі напоїв коней трохи далі, біля гарненького заїзду, а балакучий господар вийшов до них і розповів, що він сам збудував свій заклад, але за планом того самого чорноокого добродія з сивими кучерями, що був, як виявилось, архітектор із Сан-Франциско.

— Пішли наші вгору, пішли вгору! — радів Біллі, поганяючи коні звивистою гірською дорогою повз друге, ще синіше, озеро. — Ти помітила, що до нас інакше ставляться, відколи ми їдемо кіньми, а не сунемо пішки з клунками за плечима? Глянуть на Гезл та Геті, на Сексон, на Посума, на твого чоловіченька, на цей розкішний фургон, та й беруть нас за мільйонерів на прогулянці.

Дорога поширшала. Обабіч тяглися обсажені дубами розлогі пасовища, де паслася худоба. А тоді враз відкрилося

перед ними озеро Клір, неначе внутрішнє море, — подмухи вітру з високих гір, на північних схилах яких ще білів сніг, збивали на ньому легку хвилю.

— Місіс Гезард не могла нахвалитися Женевським озером, — озвалася Сексон. — Але навряд, щоб воно було гарніше за це.

— Пригадуєш, той архітектор назвав цю місцевість Каліфорнійськими Альпами, — сказав Біллі. — І коли я не помиляюсь, то онде попереду мріє Лейкпорт. Околиця тут зовсім дика, ніякої залізниці нема.

— І місячних долин теж, — докинула Сексон. — А проте тут дуже-дуже гарно.

— І влітку гарячіше, ніж у пеклі, — переконано заявив Біллі. — Ні, наш край лежить ближче до моря. Але однаково тут таки гарно... Усе мов намальоване! А знаєш, давай зупинимось десь тут надвечір і поплаваємо?..

Через десять днів вони прибились до міста Вільямса в окрузі Колуза і вперше від якогось часу побачили знов залізницю. Біллі особливо зрадів їй, бо за фургоном ішло двоє чудових биндюгів, куплених для Окленда.

— Тут надто гаряче, — вирішила Сексон, дивлячись крізь мерехтливе від спеоти повітря на долину Сакраменто. — І секвой немає! І ні пагорбів, ні лісу, ні мансаніт, ні мадронів. Порожньо й сумнувато...

— Наче на тих річкових островах, — додав Біллі. — Земля плодюча до ката, але ж каторжної роботи коло неї! Це годиться для робочих шкап, а доброму бурлаці тут ніде й розваги собі знайти. Ні по рибу, ні на полювання, — знай лиш роботу. Я б і сам працював, якби тут оселився.

Крізь спеку та куряву вони їхали Каліфорнійською долиною на північ і на кожному кроці натрапляли на паростки «нових» способів господарювання: великі зрошувальні канали, вже споруджені чи ще споруджувані лінії електрокабеля, що тяглися з гір, силу нових ферм на недавно огорожених невеликих ділянках. Великі господарства розпадалися. Проте чимало порослих кремезними дубами маєтків на п'ять і десять тисяч акрів ще залишалося, і від берегів Сакраменто

вони тяглись аж до самого обрію у двигкому мареві розпа- шілого від сонця повітря.

— Ґрунт тут дуже родючий, а ні, то ці велетні так не роз- рослися б, — пояснив їм фермер, що господарював на ділянці в десять акрів.

Сексон і Біллі саме звернули з дороги, щоб напоїти Гезл і Геті побіля його клуні. На більшій частині фермерових де- сятьох акрів розбував молодий садок, хоч багато землі було відведено під побілені курники та вольери, де видніли сотні курей. Господар щось майстрував коло невеликої недокінче- ної будівлі.

— Купивши цю садибу, я взяв відпустку, — пояснив він, — і посадив дерева. Після цього повернувся працювати до міста, доки тут усе розчищували. Тепер я вже назавжди перебрався сюди і, скоро збудуємо будинок, пошлю по жінку. Вона в мене трохи нездужає, і тутешнє повітря буде їй корисне. Ми кілька років задля цього працювали не покладаючи рук. — Він зі- тхнув на повні груди. — А тепер ми вже вільні.

Вода в жолобі нагрілася від сонця.

— Стривайте, — сказав фермер. — Не напувайте їх цими помями. Ось я зараз напущу свіжої води.

Він відійшов під невеличку повітку, повернув електрич- ний вимикач, і одразу загурчав мотор, завбільшки з ящик на садовину. П'ятидюймовий струмінь кришталевої води бриз- нув у неглибокий головний канал зрошувальної системи і численними рівчаками розлився по садку.

— Хіба не розкіш?.. Розкіш! Розкіш! — співучим голосом захоплювався господар. — Вода — це брунька і овоч! Це кров і життя! Гляньте-но сюди! Та проти цього золотим розсипам гріш ціна, а салун — то жахіття. Я знаю... Я... я ж сам був буфетник. Майже ціле життя був буфетник. Тим-то я й спро- мігся заплатити за ділянку. Я завжди ненавидів свою працю! Я народився на фермі й увесь вік мріяв повернутися до села. І ось я нарешті повернувся.

Він протер окуляри, щоб краще бачити свою любу воду, тоді схопив сапу й пішов уздовж каналу, відкриваючи входи в дальші бічні рівчаки.

— Такого чудного буфетника я зроду не бачив, — зауважив Біллі. — Я гадав, що він якийсь діловик. Певно, він працював у якомусь тихенькому готелі.

— Постривай завертати коні, я хочу з ним побалакати, — озвалася Сексон.

Господар повернувся назад, протираючи окуляри й не відводячи зачарованих очей від води. Сексон не довелося викликати його довго на розмову — слова полилися йому ще швидше, як вода з-під мотора.

— Піонери позаселяли цей край на початку п'ятдесятих років, — сказав він. — Мексиканці так далеко ніколи не заходили, отож ця земля була урядова. Кожен діставав ділянку в сто шістьдесят акрів. І яких акрів! Віри не ймеш, коли чуєш, скільки пшениці тут збирали з одного акра! А потім сталися зміни. Хто тямкіший і витриваліший з піонерів, ті утримали свої ділянки й приєднали до них землі сусідів. Адже треба багато ділянок збити до купи, щоб утворилися такі величезні ферми, як тут бувають. Тож невдовзі дрібних ферм залишилося дуже мало.

— Їм не повелося в грі, — згадала Сексон Голові слова.

Фермер кивнув головою і повів далі.

— Старше покоління мізкувало, як би набути землі, та побільше, ставило великі стодоли та особняки, викохувало садки та квітники. А молодь, розбещена достатками, подалася до міста розтриндити їх. В одному старі й молоді сходилися: і ті, й ті щосили виснажували ґрунт. Рік у рік вони збирали казкові врожаї і не дбали за землю. Лишився після них голий виснажений ґрунт. Великі ділянки землі перетворилися мало не на пустелю.

Тепер, хвалити бога, цим величезним маєтностям настав край, і натомість прийшли ми, дрібні фермери. Небагато років мине, і всю долину поділять на отакі ділянки, як у мене. Бачите, що ми робимо? Знесилену землю, що вже перестала родити пшеницю, ми зрошуємо, доглядаємо як слід і ось маємо!

Ми здобули воду з гір і з-під землі. Недавно я читав дещо на цю тему. Життя потребує харчів, а всякі харчі потребують

води; щоб виростити фунт рослинної їжі, треба тисячу фунтів води; на один фунт м'яса треба десять тисяч фунтів води. Скільки води випиваєте ви на рік? Близько тонни. Але з'їдаєте з двісті фунтів городини і стільки ж м'яса, а це означає, що за рік ви споживаєте сто тонн води в городині й тисячу тонн у м'ясі. Тобто щоб прохарчувати рік таку, скажімо, маленьку молодичку, як ви, треба тисячу сто одну тонну води.

— Нівроку!.. — тільки й спромігся промовити Біллі.

— Бачите, якою мірою людність залежить від води, — провадив екс-буфетник. — Ми відкрили тут невичерпні підземні запаси води, і небагато років мине, як цю долину заселиться густіше, ніж Бельгію.

Зачарований п'ятидюймовою цівкою води, що біла з землі і поверталася до неї назад, покірна волі мотора, фермер забув про все навколо й навіть не помітив, як фургон від'їхав.

— І він би то спожував людей?! — чудувався Біллі. — Та він же тільки на воду годен людей наvertати, а не на горілку!..

— Аж любо подумати: стільки чистої води і стільки щасливих людей, що тут оселяться!.. — зауважила Сексон.

— Але це все-таки не місячна долина, — засміявся Біллі.

— Ні, — відповіла вона. — Місячну долину не треба буде зрошувати, хіба що люцерну чи які інші трави. Нам треба, щоб вода сама з-під землі біла й розливалася струмочками по всій садибі, а на межі наших володінь щоб була гарна річка...

— І щоб водилися в ній пструги, — підхопив Біллі, — І щоб верби та всілякі інші дерева росли берегами, щоб були шкалубини в кам'янистому дні, звідки того пструга викурювати, і глибини, щоб там поплавати й попірнати. І щоб на водопій прилітали зимородки, прибігали трусики й, може, олені.

— І жайворонки щоб співали над луками, — додала Сексон. — Голуби щоб воркували на деревах. У нас обов'язково мусять бути голуби. І великі сірі білочки.

— Еге ж, ця місячна долина має бути нічогенька, — міркував уголос Біллі, батогом зганяючи муху з коня. — Гадаєш, ми її таки знайдемо?

Сексон упевнено кивнула головою.

— Так само, як євреї знайшли обітовану землю, мормони — Юту, а піонери — Каліфорнію. Пам'ятаєш, яку нам дали останню пораду, коли ми покидали Окленд? «Хто шукає, той знаходить».

РОЗДІЛ XV

Усе далі на північ розквітлими хвилястими ланами ко- тився фургон, запряжений парою гнідих коней зі світлими гривами й хвостами. Проминули округи Колузу, Глен, Тага- му, Шасту, спинялися в містах Вілоуз, Ред-Блаф, Редінг. Біллі навідувався до багатьох ферм, але купив тільки трое коней. Доки він із чоловіками оглядав табуни, Сексон балакала з жінками. Щораз більше вона впевнювалася, що не тут тре- ба шукати місячної долини.

Під Редінгом вони на поромі перебралися через Сакра- менто і цілий день втомно плуганилися горами й рівнина- ми. Спека стояла нестерпна, дерева та кущі посохли й по- никли. Потім вони вернулись до Сакраменто, побачили там великі сталеливарні Кенета і зрозуміли, від чого це гине рослинність.

Вибравшись із заводського містечка, де маленькі буди- ночки ліпилися над краєм стрімкої кручі, вони широкою шо- сейною дорогою піднялися впродовж кількох миль і спусти- лися в каньйон Сакраменто. Дорога, прорубана в скелястій стіні каньйону, зробилася тут така вузька, що Біллі потерпав на саму думку, щоб їм не зіткнутися з зустрічним екіпажем. Глибоко внизу річка пінилася й клекотіла, перекочуючись че- рез кременисті мілизни, або шалено розбивалася об скелясті брили й валуни і гнала свої води до широкої долини, що її подорожні залишили позаду.

Там, де шлях ширшав, Сексон брала віжки, а Біллі йшов поруч, щоб легше було коням. Сексон наполягала іти пішки

по черзі, і, коли він зупинив запряг на крутому схилі, і вона стала перед кіньми, пестячи їх і підбадьорюючи, Біллі просто очей не міг відвести від своїх чудових коней та розпашілої жіночки, такої гарненької і стрункої в її золотисто-брунатовому вельветовому костюмі, із-під укороченої спіднички якого видніли заокруглені обриси ніг у бруннатних гетрах. Йому бракувало слів від щастя. А коли його щасливий погляд зустрівся з таким же поглядом Сексон і мов легенька імла заволокла на мить її щирі очі, він відчув, що мусить щось сказати, а ні, то задихнеться.

— Ах ти, дитя моє! — вигукнув він.

Сяючи лицем, вона відповіла:

— Ти сам дитя моє!

Одного разу вони заночували у глибокому яру каньйону, де притулилося фабричне сільце. Якийсь беззубий дідок підійшов до них. Подивився вицвілими очима на їхній дорожній обладунок і запитав:

— Ви що — кумедіянти?

Вони поминули Касл-Крегс, що велично пламенів своїми бастионами на тлі дрімливої блакиті неба. В одному з лісистих каньйонів вони вперше побачили вдалині рожевувату й покриту снігом вершину гори Шасти, що супроводила їх цілі дні. Крутий узвіз дороги, несподіваний поворот, і Шаста знов і знов з'являлася перед ними, все так само далеко, тільки що тепер видніли обидва її шпилі і їхні іскристі під сонцем льодовики. Дні збігали за днями, миля за милею мандрівці підбивалися вгору, і Шаста кожного разу інакшою вимальовувалась перед ними, покрита літніми снігами.

— Чисто кіно тобі в небі, — зауважив кінець кінцем Біллі.

— О, тут так гарно, — зітхнула Сексон. — Але місячних долин тут нема.

Вони натрапили на ціле море метеликів, що кілька днів устеляли їм оксамитно-коричневою пеленою дорогу. Здавалося, наче сама дорога знімається вгору з-під носа у коней, коли ці метелики безгучно злітають у повітря, сповнюючи його безгучним тремтінням крилець; вітрець розвівав їх хмарами темно-рудявих сніжинок та купами прибывав до тинів, і зно-

сила їх із собою вода зрошувальних канав уздовж дороги. Гезл і Геті незабаром призвичаїлися до метеликів, тільки Посум безупинно гавкав на них.

— Чи бачена річ, щоб коні могли розганяти метеликів з дороги? — жартував Біллі. — Це ще на півсотні доларів підвищить їхню ціну.

— Стривайте, ось доберіться-но в долину річки Роут, що в Орегоні, — казали їм люди. — Там достеменний рай — підсо-ння благодатне, краєвиди, садки... Ці садки дають у них двісті відсотків прибутку, а земля іде по п'ятсот доларів за акр.

— Еге ж, — промовив Біллі, від'їхавши настільки, що його не могли вже почути. — Це трохи занадто для наших шлунків.

А Сексон відповіла:

— Не знаю, як щодо яблук у місячній долині, але знаю, що вона дасть нам десять тисяч відсотків щастя на капітал, що складається з Біллі, Сексон і таких собі Гезл, Геті та Посума.

Переїхавши округу Сіскію і подолавши високі гори, вони дісталися до Ешленда й Медфорда і отаборилися над бурхливим Роугом.

— Тут прегарно й розкішно, — заявила Сексон, — Але це не місячна долина.

— Ні, це не місячна долина, — погодився Біллі.

Розмова ця велася ввечері напередодні того дня, коли Біллі впіймав на гачок здоровезну рибиною. Стоячи по шию в крижаній воді річки, він понад сорок хвилин змагався з тією рибиною, аж доки йому пощастило намотати волосінь. Нарешті з переможним криком команча вискочив він на берег, тягнучи свою здобич за жабри.

— «Хто шукав — той знаходить», — пророче вирекла Сексон, коли вони проїздили північніше від перевалу Гранта, прямуючи все на північ через гори та родючі долини Орегону.

Одного вечора — це було над річкою Амквою — Біллі налагодився здирати шкуру з першого оленя, що він забив на своєму віку. Підвівши погляд на Сексон, він промовив:

— Якби я не знав Каліфорнії, то кращого за Орегон краю і не шукав би на світі.

А ввечері, наївшись оленини, він запалив цигарку, сперся на лікоть і зауважив:

— А може, місячної долини взагалі нема. Але як і нема, то що з того? Ми можемо так шукати усе наше життя. Кращого мені й не треба.

— Ні, місячна долина існує, — впевнено відказала Сексон. — І ми її знайдемо. Ми її мусимо знайти. Адже ж вічно так блукати не можна, Біллі, бо тоді в нас не буде ні маленьких Гезл, ні маленьких Геті, ні маленьких... Біллі...

— Ні маленьких Сексон, — докинув він.

— Ні маленьких Посумів, — похапцем додала вона, кивнувши головою й ніжно простягаючи руку до фокстер'ера, що захоплено обгризав оленячу кістку. У відповідь почувалося сердите гарчання, і зуби собачати мало не вхопили її за пальці.

— Посум! — докірливо скрикнула Сексон, удруге простягаючи до нього руку.

— Облиш! — застеріг її Біллі. — Це понад його силу. Він зараз може й справді хапнути за руку.

Посум ще дужче загарчав, міцно вп'явся зубами в кістку і тільки поблискував люто очима, аж настобурчилася йому шерсть на загривку.

— Справжній пес і не повинен віддавати своєї кістки, — обороняв його Біллі. — Інакшого пса я б і не хотів тримати.

— Але ж це мій Посум, — запротестувала Сексон. — І він любить мене більше за якусь обгризену кістку. І він повинен слухати мене... Посум, ану віддай цю кістку! Зараз же віддай, чуєш?

Вона несміливо простягла руку; гарчання погрізнішало, і собача клацнуло зубами.

— Кажу ж тобі — це інстинкт, — доводив Біллі. — Він тебе любить, але відступитись — понад його силу.

— Він має право захищати свою кістку від чужих, але не від своєї матері, — наполягала Сексон. — Я примушу його, щоб віддав.

— Фокстер'ери легко розпалюються, Сексон. Ти доведеш його до люті.

Проте Сексон затялася на своєму і підняла з землі дрючка.
— Ану віддай мені кістку, чуєш?

Дрючок справив враження: собака загарчав аж мало не скажено. Він знову клацнув зубами й припав усім тілом до своєї кістки. Сексон занесла дрючка над головою — і нараз Посум відскочив від кістки, перекинувся на спину, задер догори лапи, вуха прищулив, і в очах у нього заблищали покора й благання.

— Боже, оце так-так, — вражено прошепотів Біллі. — Ти тільки глянь! Він віддає тобі на поталу своє тіло, всього себе, і немов каже: «Ось я. Наступи на мене. Вбий мене. Я люблю тебе, я твій раб, але я не можу не боронити своєї кістки. Мій інстинкт дужчий за мене. Вбий мене — але це було над мою силу».

Сексон розчулилась. Із слізьми на очах вона схилилася й узяла собача на руки. Посум аж нетямився — він повискував, дрижав, вигинався, звивавсь, лизав їй обличчя, і все це благаючи прощення.

— Ой серце золоте й рожевий язичок, — наспівувала Сексон, притискаючи лице до ніжного тремтячого клубочка життя. — Мамі так шкода! Вона прохає пробачення. Вона більш ніколи тебе так не мучитиме. На, на, мій любенький! Бачиш? Ось твоя кісточка! Бери її!

Вона поставила песика на землю, але він усе не важився брати кістку, а тільки дивився на Сексон, шукаючи в її очах підтвердження дозволу, і весь дрижав від внутрішньої боротьби між повинністю та бажанням. Тільки тоді, коли Сексон удруге сказала, що все гаразд, і кивнула йому головою, підступив він до кістки. Одначе за хвилику він нараз стрепенувся і запитливо глянув на Сексон. Сексон ще раз кивнула й усміхнулася, і Посум, задоволено зітхнувши, припав до неощіненної оленячої кістки.

— Твоя Мерсідіз мала слухність, що люди гризуться за роботу, як пси за кістку, — помалу промовив Біллі. — Це — інстинкт. Я так само не міг стриматись, щоб не тріснути скеба в зуби, як оце Посум не міг не кидатись на тебе. Пояснити цього не можна.

Що вже людині судилося, так воно й буде. Як уже хтось робить щось, то так йому й судилося, — байдуже, чи може він це пояснити, чи ні. Пригадуєш, Гол ніяк не міг пояснити, чого він кинув цівка Макманусові під ноги на тих змаганнях. Що людині судилося, так воно й буде. Оце й усе, що я знаю. Я ось не мав ніякої причини накидатись на нашого пожилця, Джіммі Гармона. Він хлопець порядний, чесний. А отже мені це просто судилося зробити, бо й страйк провалився, і на душі в мене було так гірко, що й не сказати. Я тобі не казав, але, знаєш, ми з ним бачилися після в'язниці, коли мої руки трохи загоїлися. Я пішов до залізничного депо, діждався, доки він звідкись там повернувся, і перепросив його. А чому я перепросив? Хто його зна, — мабуть, з тієї самої причини, з якої й помотлошив його. Мені так судилося зробити, та й уже.

Отак Біллі розводився повсякденними словами про природу життя, сидючи над річкою Амפקвою, доки Посум доводив те саме своїми міцними зубами, пожадливо вгризаючись в оленячу кістку.

РОЗДІЛ XVI

З Посумом, що сидів поруч неї на передку, в'їздила Сексон до міста Розберга. Вона пустила коні ступою. До задка фургона було прив'язано двоє молодих робочих коней. За ними йшло ще шестеро, а ззаду на дев'ятому коні їхав Біллі. З Розберга всіх цих коней він мав відрядити до Окленда.

В долині Амפקви вони вперше почули приповідь про білого горобця. Розповів їм її літній здоровань фермер. Ферма його була зразок доброго ладу й порядку. Від фермерових сусідів Біллі почув згодом, що статки його сягають чверті мільйона.

— Ви чули історію про фермера й білого горобця? — спитав за обідом господар у Біллі.

— Вперше в житті взагалі чую про білого горобця, — відповів Біллі.

— Вони й справді рідко трапляються, — визнав фермер. — Ось послухайте цю історію. Був собі фермер, якому не таланило в господарстві. Все в нього йшло не гаразд, аж ось одного разу почув він про чарівного білого горобця. Кажали, що той горобець вилітає тільки на світанні і що хто потрапить спіймати його, тому фермерові пощастить у всіх його замірах. Другого дня наш фермер устав рано-рано, ще й на світ не благословлялося, і почав чекати на того горобця. І знаєте, отак він уставав не раз і не два, а цілі місяці, але навіть хвоста горобиноного не побачив. — Господар похитав головою. — Він так і не знайшов того горобця, зате завважив стільки хиб у своєму господарстві і так багато почав доклада-ти праці, чекаючи на біле пташеня, що незабаром його ферма стала на ноги, він виплатив заставне і завів собі поточний рахунок у банкові.

Рушивши з полудня в дорогу, Біллі поринув у глибоку задуму.

— О, я добре второпав, куди він хилить, — промовив він, нарешті. — А все ж таки я не згодний. Звісно, ніякого білого горобця взагалі не було, а суть у тому, щоб рано вставати й працювати щосили, — це я відразу второпав. І все-таки, Сексон, якщо в цьому фермерське життя, не хочу я ніякої місячної долини. Життя не для тяжкої роботи. Працювати не розгинаючи спини можна й у місті. Яка-бо різниця? Для себе ти маєш лише нічний відпочинок, — а яка втіха з життя уві сні? І де не спати — однаково. То вже ліпше подохнути, аніж отак працювати до нестями! Про мене в мандрах куди любіше: там оленя підстрелиш, а то пструга зловиш, полежиш собі горілиць у затінку, посмієшся й побавишся з тобою і... ну, й поплаваєш уволу. Я ж від роботи ніколи не огинався, ти знаєш. Тільки одна річ — поробити в міру, і зовсім інша — дороблятися до нестями.

Сексон цілком була з ним згодна. Вона оглядалася назад на роки, що пройшли в тяжкій праці, і порівнювала їх із теперішнім їхнім безжурним життям у мандрах.

— Ми не хочемо багатства, — сказала вона. — Хай хто хоче ловить собі білих горобців на островах Сакраменто чи в тих зрошуваних долинах. Якщо ми в нашій місячній долині вставатимемо рано, то тільки, щоб послухати пташиний спів і поспівати разом з пташками. А якщо іноді й попрацюємо тяжко, то тільки, щоб мати більше вільного часу на розваги. Коли ти підеш плавати, я піду з тобою. І ми так тяжко битимемо байдики, що робота нам буде за наймилішу розвагу.

— Я вже, здається, висох, як таранька!.. — заявив Біллі, витираючи рясний піт із засмаглого чола. — А може, нам рушити до узбережжя?

Вони звернули на захід, подавшись униз дикими гірськими проваллями. Дорога була така небезпечна, що протягом сімох миль вони побачили десять розбитих автомобілів. Біллі не хотів заганяти кобил і незабаром зупинився перепочити біля бурхливого потоку, звідки одразу ж виловив двох пстругів. На тому самому місці й Сексон виловила здорового пструга. Вона звикла до пстругів у дев'ять-десять дюймів завдовжки, і коли відчула, що на гачок начепилось щось велике, аж скрикнула з подиву. Біллі підійшов до неї допомогти. За кілька хвилин, розпаленівши лицем і збуджено сяючи очима, Сексон обережно витягла свою здобич з води на сухий пісок. Але тут рибина зірвалася з гачка й шалено зашарпалася. Сексон навалилася на неї тілом і схопила її руками.

— Шістнадцять дюймів, — констатував Біллі, коли вона гордовито піднесла до нього пструга. — Стривай, що ти збираєшся з ним робити?

— Змити пісок, звичайно, — відповіла Сексон.

— Краще поклади його в кошик, — порадив він і став мовчки дивитися, що буде далі.

Сексон схилилася над річкою і опустила розкішну рибину у воду. Нараз пструг ударив хвостом, Сексон конвульсійно здригнулася, і риба втекла на волю.

— Ой! — вирвалося в Сексон.

— Що знайдеш, з рук не випускай, — прорік Біллі.

— Не велике лихо, — відтяла вона. — Все одно ти такого зродовенного пструга ще зроду не вловив.

— Куди нам до таких мастаків, як ти... — протягнув Біллі. — Адже ж ти мене впіймала, хіба ні?

— То ще не знати, — відповіла вона. — А може, то було так само, як з тим чоловіком, що ловив пстругів у невідповідний сезон. Коли його заарештували, він заявив, що робив так задля самооборони.

Біллі наморщив чоло, але не зрозумів.

— Пструг, мовляв, накинувся на нього, — пояснила вона. Білліне обличчя розплилося в усмішці.

— А ти мене добре підшкільнула, — озвався він за чверть години.

Небо зтягли хмари, і над річкою Кокіл на подорожніх зненацька насунув туман.

— Х-ху! — радісно скрикнув Біллі. — Яка розкіш! Я його всмоктую, як суха губка. Досі я ще ніколи так не тішився з туману!

Сексон простягла руки вперед, немов силкуючись обійняти туман, а тоді почала робити плавальні рухи, ніби купалась у сірій млі.

— Я й не гадала, що сонце може мені надокучити, — сказала вона. — Але останнім часом воно вже надто нам допікало.

— Еге ж, відколи ми в долині Сакраменто, — згодився Біллі. — Надміру сонця — це зле, я вже по собі знаю. Сонце — наче вино. Чи ти помічала, як приємно стає на душі, коли воно нараз визирне з-поза хмар після тижня негоди? Таке сонячне світло проймає тебе, як чарка віскі, — по всьому тілі розливається тепло. І знову ж таки, як наплаваєшся — хіба не розкіш погрітися на сонці? А все через те, що ти вихилиш чарчину сонячного коктейлю. Але, даймо, ти прокачалася на піску годин зо дві. Тоді вже воно тобі не так смакуватиме. Тіло стане якесь розбите, ти насилу вдягатимешся, насилу довлочиш ноги додому, немов усе життя з тебе видушено. А від чого таке? Бо це наче похмілля: ти перепилася сонця і тепер мусиш розплачуватись. Оце так воно. Тому найкращий той клімат, де бувають тумани.

— Ну, то, виходить, ми пиячили кілька місяців поспіль, а тепер протверезимося, — сказала Сексон.

— Звісно. І знаєш, — у такому кліматі я за один день можу зробити дводенну роботу. А глянь на кобил — і вони, бігме, повеселішали!

Марно Сексон виглядала своїх улюблених секвой серед соснового лісу. У місті Бендоні їм сказали, що вони знайдуть їх тільки у Каліфорнії.

— Тобто ми забралися занадто на північ, — вирішила Сексон. — Наша місячна долина, очевидночки, десь на півдні.

І вони подалися на південь — уже значно гіршими дорогами. Проїхавши молочарський край Ланглуа та густий сосновий бір, вони дісталися до Порт-Орфорда, де Сексон назбирала на березі блискучих камінчиків — агатів, а Біллі виловив величезну тріску. В цій дикій околиці ще не було залізниць, і щодалі на південь ставало все глухіше. Біля Голд-Бічу над Тихим океаном вони спіткали свою давню знайому, річку Роуг, і переправилися через її гирло поромом. Місцевість робилася щораз первобутніша, дороги — гірші, і лише де-не-де, далеко одна від одної, самотіли ферми й поруби.

Тут не було ані азіатів, ані європейців. Рідке населення складалося з перших осадчих та їхніх нащадків. Багато старих жінок, з якими Сексон заводила розмову, пам'ятали переїзд через прерії у фургонях, що їх тягли натруджені воли. Піонери простували все на захід, аж доки не загородив їм дороги Тихий океан. Тут вони повикорчовували собі ділянки, збудували прості оселі й лишилися жити. Вони забралися на самий Далекий Захід. Стародавній їхній побут мало змінився. Залізниць тут не було. Жоден автомобіль не відважився досі проїхати цими небезпечними дорогами. Зі сходу їх відділяли від густозаселених внутрішніх долин дикі гори Коуст-Рейнджу — рай для мисливців, як оповідали Біллі; хоча, про нього, то й тієї дичини, що йому трапилася дорогою, було подостатком для раю. Хіба ж не пощастило йому підстрелити чудового крилатого оленя, не злязючи навіть з передка, а лиш передавши віжки Сексон?

Підіймаючись вузькою дорогою через незайманий ліс на південь від Голд-Бічу, вони почули далеко попереду ка-

латання дзвіночків. Проїхавши ще ярдів зі сто вперед, Біллі побачив достатньо широке місце, щоб розминутись, і зупинив коней. Тим часом веселі дзвіночки швидко наближалися згори до них. Долинув скрип гальма, глухе цокання кінських копит, різкий вигук погонича й жіночий сміх.

— Ото спритно правує! — пробурмотів Біллі. — Схиляюся перед ним, хто б він не був, — отак мчати по такій дорозі!.. Чуєш, чуєш! Та й міцні ж гальма!.. Гех! Ну й уміє ж, до ката!.. А які в них ресори, Сексон, — які ресори!..

З-за повороту дороги крізь дерева промайнули бистрі копита гнідої четверні й високі колеса невеликої брунастої двоколки.

Потім з-за ближчого повороту показалася передня пара коней, екіпаж зробив широку дугу, і за мить уся четверня понеслася просто на Робертсів, прогуркотівши по вузькому дерев'яному містку. На передку сиділи чоловік і жінка; за ними — японець у полоні численних валіз, вудочок, рушниць, сідел та друкарської машинки, а над ним здіймався ореол хитромудро прив'язаних до двоколки оленячих і лосьячих рогів.

— Та це ж Гастінгси! — скрикнула Сексон.

— Го-го! — згукнув Гастінгс, спускаючи гальмо й зупиняючи коней.

Посипалися градом привітання, належна пайка яких припала і японцеві, знайомому Сексон і Біллі ще з «Блукала».

— Це вам не острови Сакраменто, еге ж? — звернувся Гастінгс до Сексон. — У цих горах самі лише давні американські піонери. І люди тут зовсім не змінилися. Як каже Джон Фокс-молодший, вони наші сучасні предки. Наші прадіди були, певно, як дві краплі води схожі на них.

Гастінгси розповіли про свою довгу подорож. Вони вже два місяці в дорозі й мають простувати все на північ — через штати Орегон та Вашингтон до кордонів Канади.

— Звідти ми відішлемо наших коней пароплавом, а самі повернемося залізницею, — закінчив Гастінгс.

— Але як отак гнати, то досі ви мали б уже бути багато далі, — критично зауважив Біллі.

— А ми часто зупинялися, — пояснила місіс Гастінгс.

— Ми побували у Гупському заповіднику, — сказав її чоловік, — потім спустилися човнами по річках Трінті й Клат до океану. А зараз повертаємося, перебувши два тижні у справжніх нетрях округи Кері.

— Неодмінно там побувайте, — додав Гастінгс. — Нині ввечері ви дістанетеся до Гірського ранчо. А звідти можна звернути просто туди. Доріг, щоправда, там немає, вам доведеться полишити в когось коней. Але зате дичини!.. Я підстрелив п'ятьох гірських левів і двох ведмедів, не кажучи вже про олені. І, знаєте, там є невеликі табуни лосів... Ні-ні, лосів я не стріляв — це заборонено законом. Ці роги я купив у старих мисливців. Я вам усе зараз розповім.

Поки чоловіки розмовляли між собою, місіс Гастінгс і Сексон теж не гаяли часу.

— Що, знайшли свою місячну долину? — спитала письменникова дружина на прощання.

Сексон похитала головою.

— Ну то ще знайдете, якщо добре шукатимете. І обов'язково завітайте до Сономської долини й до нашого ранчо. Якщо ви доти її не знайдете, ми щось надумаємо.

За три тижні, вполювавши ще більше, ніж Гастінгс, гірських левів та ведмедів, Біллі виїхав з округи Кері й перетяв кордон Каліфорнії. Сексон знову побачила секвої. Але ці дерева були просто неймовірні. Біллі зупинив коней, скочив на землю й обміряв кроками оточеність однієї секвої.

— Сорок п'ять стіп, — заявив він. — Отже, п'ятнадцять у перетині. Й усі вони такі, тільки ще більші. Ні, ось одне потонше. Тільки дев'ять стіп у перетині. А заввишки вони в сотні стіп!

— Коли я помру, Біллі, поховаєш мене у гаю з секвой, — промовила Сексон.

— А я не дозволю тобі померти раніше за мене! — обурився він. — Крім того, ми напишемо у своєму заповіті, щоб нас обох там поховали.

РОЗДІЛ XVII

Вони верстали дорогу на південь уздовж узбережжя, — полювали, ловили рибу, плавали й купували коней, яких Біллі відсилав на каботажних пароплавах до Окленда. Проїхали через Дель-Норте й Гамболт, через Мендосіно й так добувалися до Сономи — кожна ця округа була більша за цілий східний штат; продиралися крізь велетенські ліси, перебиралися через незчисленні гірські річки, минали безліч родючих долин. І всюди Сексон шукала своєї місячної долини. Деінде все, здавалося, підходить, аж ні — бракує залізниці, або ж мандронових чи манзанітових дерев, а найбільше пригнічували тумани.

— Подеколи ж нам треба сонячного коктейлю, — казала вона Біллі.

— Еге ж, — погоджувався він. — Як забагато туману, то можна й розкиснути. Нам треба, щоб було і так і сяк — золота серединка, тож доведеться податися трохи в глиб країни.

Стояла вже осінь. Вони звернули від Тихого океану біля старого форту Рос і вїхали в долину річки Рашн, далеко нижче від Юкаї, і подалися на Казадеро та Герневіль. У Санта-Розі вони забарилися, доки Біллі відсилав коней, і виїхали тільки пополудні, попрямувавши на південний схід до Сономської долини.

— Мабуть, до Сономи доберемося аж проти ночі, — зауважив Біллі, міряючи оком сонце. — Це місце зветься долина Бенет. А як перехопимося через перевал, буде Глен-Елен. Долина нічогенька, ге? Та й ота гора над нею теж.

— Гора непогана... — погодилася Сексон. — Але ось ці пагорби якісь голі. І я зовсім не бачу великих дерев. Великі дерева ростуть тільки на доброму ґрунті.

— О, я ж зовсім не кажу, що це місячна долина. А все-таки, Сексон, ця гора хоч куди. Ти тільки глянь, яким лісом вона поросла. Закладаюся, що там є й олені.

— Цікаво, а де ми будемо зимувати? — зауважила Сексон.

— Знаєш, я саме допіру про це думав. Хочеш, перезимуємо в Кармелі? Марк Гол повернувся туди, Джім Гезард теж. Сексон кивнула.

— Тільки тепер ти вже не ходитимеш на поденне.

— Авжеж, ні! За доброї години ми зможемо їздити скуповувати коні, — лице Біллі сяяло самовдоволенням. — А якщо там буде той ходак-поет з Мармурового Будинку, я поміряюся з ним кулаками на згадку тієї прогулянки, коли він мало не всю душу з мене висотав...

— О! О! — скрикнула Сексон. — Глянь, Біллі! Глянь!

З-за повороту дороги виїхала одномісна бідка, запряжена гнідим жеребцем, що мав світлу гриву й хвоста. Хвіст його мало не волочився по землі, а густа грива лежала хвилями. Жеребець почув кобил і зупинився, закинувши голову, а світла грива війнулася йому на вітрі. Тоді він нагнув голову, аж торкаючись розпаленими ніздрями колін, і між гострих вух проступив вигин його напрочуд дужої шиї. Чоловік, що їхав тою бідкою, сіпнув віжки і звернув круто вбік, а жеребець знову закинув голову й закусив вудила. Його великі очі, мов синяве скло, блищали й іскрились, і Біллі міцніше натиснув великим пальцем на віжки й теж збочив. По тому він підніс руку. Незнайомець, від'їхавши на безпечну відстань, зупинився й через плече заговорив з Біллі про ваговозів.

Виявилося, що це його власний жеребець і звати його — Барбароса, а що сам він з Санта-Рози.

— Звідси до Сономської долини дві дороги, — пояснив він. — Коли на перехресті ви звернете ліворуч, то доїдете просто до Глен-Елена повз шпиль Бенета, — ото, бачите, він.

Поміж положистих ланів, із яких уже було зібрано урожай, шпиль Бенета підносився фортецею в гарячому промінні сонця, спираючись на bastіони менших гір біля свого підніжжя. Схили пагорбів і гір були голі й випалені, проте це вже була прекрасна, золотиста засмага Каліфорнії.

— Дорога праворуч так само доведе вас до Глен-Елена, тільки вона крутіша й довша. Але вашим кобилам, здається, вона не завадить.

— А який з цих шляхів гарніший? — спитала Сексон.

— Звичайно, той, що праворуч, — відповів чоловік. — Там і гору Соному побачите, — дорога її обминає і проходить через Куперс-Гроув.

Попрощавшись із ним, Біллі не відразу зрушив з місця; і він, і Сексон ще довго повертали голови назад, милуючися збудженим Барбаросою, що мчав бідку до Санта-Рози.

— Еге ж, — промовив Біллі. — Хотілося б мені побувати тут навесні.

На перехресті Біллі нерішуче позирнув на Сексон.

— Ну, що з того, коли вона й довша? — відповіла на його погляд Сексон. — Ти тільки глянь, яка краса, яка зелена гушавина! І я певна, що десь тут у каньйонах росте й секвоя. Хто його зна, — але, може, неподалік звідси й місячна долина? Гріх прогавити її заради того, аби виграти півгодини.

Вони звернули праворуч, звідки одразу простяглися ланкою крутезні пагорби. Наближаючись до гори, вони помітили, що в цій місцевості води подостатком. Уздовж дороги бігла гірська річка і, хоч виноградники на схилах пагорбів пожовкли від літньої спеки, довкола будиночків у вибалках та на рівнині росли широколітні дерева.

— Знаєш, це, може, й смішно, але я вже починаю любити цю гору, — зауважила Сексон. — І мені здається, що я вже її давно знаю і бачила, бо тут навколо все таке гарне!..

Вони переїхали через міст. Дорога круто повернула, і враз їх пойняло якоюсь таємничою прохолодною сутінню. Навкруги них гордо підносились угору секвої. Землю встеляло рожевим килимом осіннє листя. Де-не-де крізь густий присмерк цідився струмись сонця, просвітлюючи похмурість лісу. Між деревами звивалися в глушину вабливі стежки, що приводили до затиснутих куточків, де колони червоних стовбурів сходилися в кола над могилами своїх предків, і лише діаметри кіл, якими вони росли, свідчили про титанічні розміри цих предків.

За переліском дорога звійнулася вгору до перевалу, що виявився тільки одним з підступів до гори Сономи. Далі їхали через хвилясте нагір'я й неглибокі вільготні провалля та каньйони, густо вкриті лісом. В деяких місцях дорога була зовсім вогка й в'язка від сусідніх джерел.

— Ця гора наче губка, — сказав Біллі. — Зараз кінець сухого літа, а тут усюди вільгота.

— Я знаю, що ніколи раніше тут не була, — міркувала вголос Сексон. — Але все тут таке мені знайоме!.. Мабуть, я вві сні його колись бачила... А ось і мадронові дерева! Цілий гай! І мансаніти! Мені здається, немов я повертаюся додому... Біллі, а що, коли це справді наша долина?

— Що приліпилася до гірського схилу? — осміхнувся він.

— Ні, — може, й ні. Я хочу сказати, — а може, це шлях до нашої долини? Бо шлях... усі шляхи до нашої долини мають бути чудові... І ще... я вже бачила все це, я снила ним...

— Тут таки чудово, — щиро згодився Біллі. — Я б не віддав і чверть милі цього краю за цілу Сакраментську долину з усіма її островами — та ще річкою на додачу. І я не я, якщо й оленів тут немає! А де є джерела, там є й річки, а отже, і пструги.

Вони поминули простору фермерську садибу з вигідним будинком та добрими клунями й хлівками і, проїхавши попід зеленою аркою дерев, вибралися на поле, що сповнило Сексон безмежним захватом. Воно простелилося легкою западиною по схилу гори над дорогою, зливаючись на обрії з лісом. Поле блищало, мов червлене золото в надвечірнім сонячнім промінні, а посеред нього росла самотня секвоя з обпаленою короною — правдиве тобі орле гніздо. Зелена гущавина доходила вгорі аж до самої, як їм здавалося, вершини; але, проїхавши далі й обернувшись востаннє на «своє поле», як вона сказала, Сексон побачила, що справжня вершина Сономи аж ген далеко, а гора за полем — то тільки невеличка її віднога.

Просто перед собою і праворуч поміж стрімчастих гірських хребтів, прорізаних глибокими зеленими каньйонами, а нижче вкритих садками й виноградниками, вони вперше побачили Сономську долину і пасмо диких гір за нею зі сходу. Ліворуч розбігалися смугами золоті пагорби й видолинки. Далі на північ лежала друга частина долини, а ще далі — стяга гір, найвища з яких спокійно виставила проти ніжно-рожевого неба зубчато-рудаву вершину свого давно погаслого кратера. Гірське пасмо, що тяглося довгою смугою з півночі

до південного сходу, ще було освітлене призахідним сонцем, а над Біллі й Сексон уже спустилася вечірня сутінь. Біллі глянув на Сексон і, побачивши захоплення в неї на обличчі, зупинив коней. Небо на сході зажеврило, і гори спалахнули всіма відтінками вина й рубінів. Долину Сономи почало затоплювати пурпуровим потоком, що підносився все вище й вище, заливаючи підосви й схили гір, затаюючи їх кармазиновим серпанком.

Сексон мовчки показала рукою на цю пурпурову повідь, що насправді була надвечірньою тінню гори Сономи. Біллі кивнув головою, цмокнув язиком на кобил, і фургон почав обережно занурюватись у теплий барвистий присмерк долини.

На взгир'ях їх обвивало чудовим свіжим вітерцем, що доносився за сорок миль із Тихого океану; а з кожної влоговини й видолинку дихала теплими повіями осіння земля, пряна від пахоців прив'ялих квітів, пожовклого листя та спалених сонцем трав.

Вони доїхали на край глибокого каньйону, що, здавалося, візувався в саме серце гори Сономи. Сексон і тут не сказала ні слова, але, глянувши на її обличчя, Біллі сам зупинив коней. Міжгір'я вражало своєю дикою красою. Високі секвої росли вздовж усього каньйону. А в найвіддаленішому кінці його підносилися три округлі пагорби, густо покриті ялиною та дубом. Убік від пагорбів тягся другий каньйон, трохи менший, але так само порослий секвойєю. Біллі показав рукою на скошений луг під тими трьома пагорбами.

— Ось на такому лузі пастимуться мої кобили, — мовив він.

Вони почали спускатися на дно каньйону, а поруч з дорогою під вільхами й кленами дзюркотів потік. Призахідні сонячні блиски, відбиваючись від сколохмачених хмар на осінньому небі, заливали каньйон кармазиновим сяйвом, у якому палали й курилися мадрони з рудявими стовбурами та золотисті мансаніти. Повітря було сповнено пахощами лавра. Дикий виноград повивав обабіч потік кучерявою габою, чіпляючись за дерева. Ажурний іспанський мох зви-

сав з розмаїтих дубів, а близько від води росла папороть та дрібний чагарник. Звідкись доносилося жалібне воркування голуба. Футів з п'ятдесят над землею, мало не над самими їхніми головами, промайнула сіра плямка — то білка перелетіла через дорогу; по тому, як згиналися гілочки дерев у гущавині, вони побачили, куди вона подалася.

— Мені спало щось на думку, — промовив Біллі.

— Дай-но я перша це скажу, — попросила Сексон.

Він чекав, дивлячись на неї, доки вона захоплено роздивлялася навколо.

— Ми знайшли нашу долину... — прошепотіла вона. — Ти це хотів сказати? *

Біллі мовчки кивнув, але сказати нічого не встиг, завваживши малого хлопчачка з надміру великою, як на його зріст, рушницею в одній руці й таким самим надміру великим трусиком у другій. Хлопчак поганяв корову.

— Чи далеко звідси до Глен-Елена? — спитав його Біллі.

— Півтори милі, — відповіло хлопчачка.

— А що це за річка? — поцікавилася й Сексон.

— Дикунка. За півмилі далі вона впадає в Соному.

— Пструг тут водиться? — докинув слово Біллі.

— Якщо ви вмієте його ловити, — лукаво всміхнувся хлопчачка.

— А олені в горах?

— Тепер не пора полювати, — ухилився хлопчачка від відповіді.

— Та ти, я бачу, мабуть, ще жодного оленя на своєму віку не забив? — підшкільнував малого Біллі і дістав у винагороду:

— Я можу показати роги.

— Олені міняють роги, — вів своєї Біллі. — Кожен їх може знайти.

— На моїх рогах ще й м'ясо не засохло...

Хлопчачка зненацька замовк, відчувши, що попався.

— Не журися, синку, — засміявся Біллі, стьобнувши віжками. — Я не лісничий, я кіньми торгую.

Щодалі все частіше перестрибували з дерева на дерево білочки, все більше росло рудуватих мадронів та величних ду-

бів і все чарівнішими здавалися секвої, що стояли кільцями. Раптом над співучим потоком виринула з гущавини хвіртка, до якої було прибито поштову скриньку з написом «Едмунд Гейл». Під простим піддашком, спираючись на хвіртку, стояли чоловік і жінка. Це була така чудова пара, що Сексон, вгледівши їх, не могла очей відвести. Вони прихилились одне до одного, і ніжна жінчина рука довірливо лежала в чоловіковій, немов створеній на те, щоб благословляти. Таке враження ще й посилював вираз незнайомцевого ясного обличчя з великими, добрими, сірими очима попід блискучим прядивом білого волосся. Чоловік був гарний на вроду і кремезний, а жінка обіч нього — тендітна. Колір шкіри у неї був шафраново-брунатний, наскільки може такий бути в білої жінки, а ясно-блакитні її очі всміхалися. Вбрана у вільну сукню з ніжнозеленої тканини, вона сама здавалася квіткою, а її невелике жваве обличчя раптом нагадало Сексон весняну коноплянку.

Мабуть, Сексон і Біллі в надвечірнім золотім промінні були не менше прегарні, бо обидві пари не могли надивитись одна на одну. Маленька жінка запроменилася радістю, а чоловікове обличчя освітілось урочистою доброзичливістю. Сексон здавалося, що цю чарівну пару вона знала все життя, так само, як знала й те нагірне поле й саму гору. Вона відчувала, що вже встигла їх полюбити.

— Добривечір! — озвався Біллі.

— Ах ви, любі діточки, — відказав чоловік. — Мабуть, ви й самі не знаєте, які ви милі, сидючи отак-о поруч.

І то було все. Фургон проїхав далі, шурхотячи по зів'ялому листі дубів, вільх та кленів, що килимом устеляло дорогу. Вони доїхали до місця, де обидва потоки зливалися в одно.

— О, яке чудове місце для хатини! — скрикнула Сексон, показуючи рукою через Дикунку. — Ось там, Біллі, на тій терасі над лузком.

— Тут багатий ґрунт, Сексон; і на тій терасі теж. Бач, які там здорові дерева? І напевне є й джерела.

— Поїдьмо на той бік, — запропонувала вона.

Вони звернули з битого шляху, вузьким місточком переїхали через Дикунку і подалися давнім вибоїстим путівцем,

що тягся вздовж такого ж давнього напівзруйнованого паркану з дощок секвої. Далі дорога через розчинені ворота, де вже й петель не було, вела на терасу.

— Це вона, я знаю, — впевнено сказала Сексон. — їдьмо всередину, Біллі.

З-поза дерев виринув невеликий білий будиночок із побитими шибками.

— А ось і твої мадрони! — Біллі показав рукою на патріарха всіх мадронів, що стояв побіля будиночка. Дерево було таке здоровезне, що мало внизу футів шість у перерізі.

Пошепки розмовляючи, вони об'їхали навкруги занедбаного будинку, оточеного старезними дубами, і зупинилися перед невеличкою шопою. Не розгнзуючи коней, а тільки прив'язавши їх, вони поспішилися оглянути все навколо. До луга стежка збігала досить круто, але схили густо поросли дубами й мансанітами. Продираючись крізь гущавину, вони сполохали зграйку перепілок.

— Ну, як з дичиною? — спитала Сексон.

Біллі всміхнувся й заходився уважно приглядатися до прозорого струмка, що розпливався на лузі. У цьому місці сонце висушило ґрунт, і він геть-чисто потріскався.

Сексон трохи засмутилася, але Біллі, мнучи пучками грудку землі, і не думав хнюпитись.

— Ґрунт ситий, — промовив він. — Не ґрунт, а сметанка. Його змивало сюди з гір десятки тисяч років. Але...

Він замовк, роздивився, як луг розташований, пройшов до секвої край поля і повернувся.

— Так, як тут є — воно й шеляга не варте, — заявив він, — Але коли докласти рук, то кращого й не схочеш. Треба лиш трохи глуду в голові та зрошувальних канал побільше. Цей луг — природний басейн, тільки воду пустити. А там за гайком — крутий спуск до річки. Ходім, я тобі покажу.

Через гайок вони вийшли до річки Сономи. Тут лона вже не співала, а утворювала спокійне плесо. Верби полоскали в ній свої віти, а потойбіч підносився урвистий берег. Біллі зміряв височінь берега поглядом, а глибину річки дрючком.

— П'ятнадцять стіп, — сказав він. — Можна пірнати з кручі, та й поплавати є де — туди й назад ярдів сто буде.

Вони пішли вздовж плеса. Річка робилася мілкіша, світячи кам'янистим дном, а далі розливалася другим плесом. Раптом у повітрі зблиснув пструг і зник у воді, залишивши по собі хвилясті кола на рівній поверхні води.

— Мабуть, ми таки не зазимуємо в Кармелі, — мовив Біллі. — Це місце просто створене для нас. Завтра вранці я довідаюся, чиє воно.

За півгодини, годуючи коней, Біллі звернув увагу Сексон на гудок паротяга.

— Ось тобі й залізниця, — сказав він. — Це потяг до Глен-Елена. Звідси туди одна миля.

Сексон уже дрімала під укривалами, коли Біллі нараз запитав її:

— А що, коли власник не хоче продати землю?

— Знайшов чим журитись! — переконано відказала Сексон. — Ця земля — наша. Я це знаю.

РОЗДІЛ XVIII

Розбудив їх удосвіта Посум, обурено гавкаючи на білочку, що не хотіла спускатися з дерева до нього в зуби. А білочка так завзято цокотіла щось нагорі, що собача в нестямі поривалося вискочити на дерево. Біллі з Сексон аж зареготали, побачивши тер'єрову лють.

— Якщо це все буде наше, білочок тут ніхто не стрілятиме, — сказав Біллі.

Сексон стиснула йому руку й сіла. Здалеку долинув крик лугового жайворонка.

— Більше нема чого й бажати, — щасливо зітхнула вона.

— Окрім запродажної, — поправив Біллі.

Нашвидку поснідавши, вони подалися роздивлятися садибу й кілька разів обійшли її — від паркана й до річки і на-

зад. Ділянка була неправильної форми. Біля підніжжя тераси вони виявили аж сім джерел.

— Ось тобі й водні запаси, — зрадів Біллі. — Проведемо канави, зоремо землю, і за допомогою добрив та води збиратимем урожаї цілісінький рік. Тут всього, мабуть, якихось п'ять акрів, але я не проміняв би їх на всі двадцять місіс Мортімер.

Вони стояли саме в старому садку на терасі, де нарахували двадцять сім здичавілих і занехаяних, але міцних фруктових дерев.

— А там, за будинком, у нас росли б ягоди. — Раптом Сексон щось спало на думку, і вона замовкла. — Оце якби місіс Мортімер приїхала та порадила нам! Як ти гадаєш, Біллі, згодиться вона?

— Звісна річ. Звідси до Сан-Хозе потягом годин чотири. Але спочатку нам треба тут зачепитися, а тоді вже можеш до неї писати.

З одного, найдовшого, боку невелику садибу обмивала Сонома, з двох інших боків стояв трухлявий паркан, а з четвертого текла Дикунка.

— Та ще ж у нас будуть такі добрі сусіди! — згадала Сексон. — Адже між ними й нами — тільки Дикунка.

— Але ферма ж тим часом ще не наша, — осмикнув її Біллі. — Знаєш що, ходімо до них. Вони нам про все розкажуть.

— Не наша — так буде наша, — промовила Сексон. — Головне було її знайти. А кому вона зараз належить, мене не обходить. Тут уже давно ніхто не живе. Але ж... Біллі... а тобі ця ділянка до серця?

— Усім чисто, — щиро відповів Біллі. — Шкода тільки, що тут затісно трохи.

Обличчя Сексон пойняв такий смуток, що Біллі радий був би вже відмовитися від своєї власної мрії.

— Добре, ми його купуємо — й край, — заявив він. — Щоправда, за лугом так багато лісу, що паші знайдеться хіба для якоїсь пари конячок та корівки. Та то пусте. Не можна ж мати всього одразу, а те, що є, страх яке гарне.

— Хай це буде лиш початок, — втішала його Сексон. — Пізніше ми зможемо ще докупитись — ну хоча б отой луг між трьох пагорбів, що ми бачили вчора.

— Де я бачив свої коні на пасовищі, — згадав Біллі, блиснувши очима. — А чом би й ні? Відколи ми в дорозі, здійснилося стільки наших бажань — то, може, й це теж здійсниться?

— Ми працюватимемо задля цього, Біллі.

— Працюватимемо, як чорти, — рішуче додав він.

Від хвїртки крізь гущавину виляся вузенька стежка, нею вони й пішли. Здалеку будинку зовсім не було видно — він виринув нараз перед ними з-під густої арки дерев. Цей восьмикутний двоповерховий будинок був такий пропорційний, що, незважаючи на свої два поверхи, здавався низьким. Він був невіддільною частиною цього куточка, ніби виріс із самої землі, як і навколишні високі дерева. Перед будинком не було ніякої галявинки, — зарості підступали до самого порога. Іанок головного входу підвищувався над землею тільки на одну сходинку. Над дверима чудернацькими літерами було вирізьблено: «Затишний Притулок».

— Підіймайтеся сходами, голуб'ята, — почувся згори голос у відповідь на стук Сексон.

Відступивши назад і піднісши очі, Сексон побачила маленьку жінку, що всміхалася до них з вікна другого поверху.

В легенькій рожевій хатній сукні вона знову нагадала Сексон квітку.

— Штовхніть двері й заходьте, — знову почувся її голос.

Сексон увійшла перша, за нею Біллі. Вони опинилися в яській просторій кімнаті. В каміні з неотесаного каменю жаріла здорова колода. На каміновій полиці стояв великий мексиканський глек з осіннім гіллям та витким диким виноградом, покритим легким пушком. Стіни було обшальовано деревом приємної барви, але не полірованим. Повітря просякло чистими пахощами лісу.

Всі кути в цій восьмикутній кімнаті були тупі. В одному з них містилася фісгармонія з горіхового дерева, в другому було багато полиць із книжками. У вікнах, під якими стоя-

ла низенька канапа, видніла мирна картина осінніх дерев та поживклої трави з протоптаними стежками, що розбігалися в різних напрямках по невеликій садибі. Гарненькі кручені сходи вели на другий поверх. Там назустріч гостям вийшла маленька пані й провела їх до покою. Сексон відразу зрозуміла, що це кімната господині. Дві зовнішні стіни кімнати були суцільними вікнами. Від підвіконня й до підлоги йшли полиці з книжками. Книжки лежали скрізь — на робочому столику, на канапі, на бюрку, — видно було, що вони весь час у роботі. На відчиненому вікні стояв глечик з осіннім листям, додаючи чар смуглявій жіночці, що сіла в легеньке ротангове крісло-гойдалку, пофарбоване на червоне, — з тих ото, що в них люблять гойдатися діти.

— Дивна господа, правда? — по-дівчачому радісно засміялася місіс Гейл. — Але ми її дуже любимо. Едмунд зробив тут усе власними руками, все, все — навіть водогін, хоч мав з ним страшенно багато клопоту.

— І ту підлогу внизу, з твердого дерева?.. І камін? — питався Біллі.

— Все, все, — гордо відповіла господиня. — І половину всіх меблів. І це кедрове бюрко, і столик — усе чисто зробив власними руками.

— Такі чарівні руки, — несподівано вихопилось у Сексон.

Місіс Гейл швидко глянула на неї, і жваве її обличчя засвітилося вдячністю.

— Так, вони чарівні, найчарівніші у світі, — тихо промовила вона. — І яка ж ви любонька, що помітили це — ви ж тільки мигцем побачили їх учора.

— Я не могла не помітити, — просто відповіла Сексон.

Погляд її через голову місіс Гейл ковзнув на протилежну стіну, до привабливого малюнка на шпалерах, що зображував соти, поцятковані золотими бджолами. Картин у рамках на стінах висіло дуже мало.

— У вас самі портрети, — промовила Сексон, згадуючи прекрасні картини в бунгало Марка Гола.

— Мої вікна — ось рамки для моїх пейзажів, — відповіла місіс Гейл, показуючи рукою на ліс. — А у себе в кімнаті

я хочу бачити тільки обличчя милих мені людей, які не завжди зі мною. Декотрі з них ввесь час блукають по світу.

— О, ви знаєте Клару Гастінгс! — схопилася Сексон на ноги, побачивши одну фотокартку.

— Ще б пак! Я її виростила й мало що не вигодувала власним молоком. Із самих пелюшок вона жила в мене. Її мати моя сестра. А чи знаєте ви, як страшенно ви на неї схожі? Я ще вчора зауважила це Едмундові. Йому це теж упало в око. Не диво, що його відразу потягло до вас обох, коли ви проїздили на своїх чудових конях.

Отже, місіс Гейл була Кларина тітка, паросток того самого давнього роду піонерів, що прийшли з-за прерій! Тепер Сексон зрозуміла, чому вона так дуже нагадала їй матір.

Розмова тяглася й далі між двома жінками, а Біллі тільки слухав та милувався чудово змайстрованим кедровим бюрком. Сексон розповіла про зустріч із Кларою та Джеком Гастінгсами, про їхню яхту та про поїздку до Орегону. Місіс Гейл сказала, що вони вже знов у дорозі: коней з Ванкувера відрядили додому, а самі поїхали через Канаду до Англії. Місіс Гейл знала матір Сексон, вірніш, її вірші, і показала Сексон не тільки збірник «Сторінки минувшини», а ще й альбом з газетними вирізками, де було багато віршів, яких Сексон ніколи не бачила.

— Талановита поетеса, — сказала про неї місіс Гейл. — Але скільки співців оспівувало ті золоті часи, а тепер усіх їх забулося. Тоді ще не було такого числа журналів, і безліч віршів, надрукованих у місцевих газетах, загинуло.

Виявилося, що спочатку Джек Гастінгс закохався в Клару, розповідала далі місіс Гейл, а потім, завітавши до «Затишного Притулку», закохався в Сономську долину і купив тут розкішне ранчо, хоч сам буває в ньому рідко, більше мандруючи по світах. Місіс Гейл розповіла і про власну подорож через прерії ще маленькою дівчинкою наприкінці п'ятдесятих років; вона так само, як і місіс Мортімер, знала все про бій під Літл-Медоу і про лиху долю партії переселенців, з якої вирізали всіх, окрім Бідового батька.

— Отже, — годиною пізніше промовила Сексон, — три роки шукали ми нашої місячної долини і, нарешті, знайшли.

— Місячної долини? — здивувалася місіс Гейл. — То, ви-ходить, ви давно вже знали про неї? Чому ж барилися так довго?

— Ні, ми про неї не знали. Ми подалися її шукати на-вмання. Марк Гол назвав це прощею і піддражнявав нас, щоб ми взяли в руки довгі патериці. Він казав, що як наші патериці зацвітуть весняним цвітом, отоді ми зразу й пізна-ємо, що знайшли свою долину. Він усе глузував, що ми так багато вимагаємо від неї, а одного вечора вивів мене надвір, показав місяця в телескоп і сказав, що лишень там ту чарівну долину можна знайти. Він вважав, що це химера, але нам сподобалася назва — «Місячна долина» — і ми подалися на пошуки.

— Який дивний збіг! — скрикнула місіс Гейл. — Аджеж це й є Місячна долина.

— Я знаю, — зі спокійною впевненістю відказала Сек-сон. — Тут є все, що нам треба.

— Але ж, голубонько, ви мене не зрозуміли. Це справді Місячна долина. Це — долина Сономи. Сонома — індіанське слово і означає по нашому Місячна долина. Так спредвіку на-зивали її індіани, задовго до того, коли ступила сюди нога білої людини. Ми, хто її любить, тож так її називаємо.

Аж тепер Сексон зрозуміла таємничі натяки Джека Гас-тінгса та його дружини. Розмова й далі снувалася, але врешті Біллі забракло терпцю. Він промовисто відкашлявся й заявив:

— Ми хотіли б дізнатися про ферму за річкою кому вона належить, чи продається, де знайти господаря і всяко таке інше.

Місіс Гейл підвелася.

— Ходімте побалакаємо з Едмундом, — промовила вона, беручи Сексон за руку, і рушила вперед.

— Ти ба! — скрикнув Біллі, дивлячись на неї з височини свого зросту. — Я гадав, що Сексон маленька. Але з неї можна зробити дві таких, як ви.

— А ось ви, нівроку вам, величенький, — усміхнулися маленька господиня. — Проте Едмунд вищий за вас. І шир-ший у плечах.

Вони пройшли через просторий передпокій і побачили її красеня чоловіка, що читав, сидючи у великому кріслі-гойдалці. Поруч стояло друге, маленьке дитяче ротангове кріселко, пофарбоване на червоне.

На колінах у господаря, головою до каміна, де жевріла колода, простяглася величезна періста кішка. Господар, а за ним і кішка, обернули голови до гостей. Саксон знову відчула ту особливу приємну доброту, що випромінювало його обличчя, очі й руки, на які вона мимохіть знову подивилася. І вона знову була вражена, які вони гарні. Це були руки самої любові. Ці руки належали людині зовсім не знайомої їй породи. Жоден з веселого кармельського гурту не скидався на нього. То були все митці. А це був учений-філософ. Замість юнацьких пристрастей і шаленого бунтарства прийшла шляхетна мудрість. Через ці добрі руки пройшло стільки гіркоти, — а втримали вони лише радощі життя. Щиро люблячи своїх «кармелітів», Сексон аж здригнулася, коли подумала, на що переведуться деякі з них, доживши до такого похилого віку, як цей господар, — а надто театральний критик та Залізний Чоловік.

— Ось тобі ці любі діти, Едмунде, — промовила місіс Гейл. — Знаєш, вони хочуть купити мадронове ранчо. Вони три роки шукали його... Я тільки забула їм сказати, що ми шукали аж десять років наш «Затишний Притулок». Розкажи їм усе про те ранчо. Містер Нейсміт, мабуть, ще не передумав його продавати.

Біллі й Сексон посідали на прості масивні стільці, а місіс Гейл підсунула своє маленьке кріселко до великого Едмундового крісла, і її тендітна ручка довірливо поклатася в руку чоловікові. Сексон пильно слухала, а погляд її снував тим часом по стінах поважної кімнати, обставленої книжковими полицями. Вона починала розуміти, як сама будівля з дерева й каменю може передавати дух людини, що спланувала її і побудувала. Ці добрі руки створили все навколо, навіть меблі — думала вона, перебігаючи очима від бюрка до стільця, від письмового столу до пюпітра коло ліжка в сусідній кімнаті, де стояла лампа під зеленим абажуром і лежали акуратні стоси журналів та книжок.

— Щодо ранчо «Мадрон», то справа досить проста, — сказав господар. — Нейсміт його напевне продасть. У кожному разі, він виявляє таке бажання п'ять останніх років — відколи став учасником підприємства з експлуатації мінеральних вод, трохи нижче в цій-таки долині. Щастя, що ранчо його власність, бо решта землі навколо належить французові, одному з найперших переселенців. Той нізачо не продасть і однієї стопи землі. Він селянин і по-селянському любить землю. Але ця любов перейшла в нього у хворобу, в манію. Над кожним клаптем він тремтить, хоч ділової жилки не має. Він старий і впертий, земля в нього бідна, і невідомо, що спіткає його спершу — смерть чи банкрутство.

А щодо ранчо «Мадрон», то належить воно Нейсмітові, і ціна його п'ятдесят доларів за акр. Тобто за все гуртом тисячу доларів, бо землі там двадцять акрів. Для старосвітського фермера воно не варте цих грошей. Але з ділового погляду якраз навпаки: незабаром ширший світ пронюхав про цю долину, а кращих місць для дач годі й уявити. А щодо краси місцевості й клімату, то ферма варта в тисячу разів більшого. Нейсміт, безперечно, погодиться продати землю на виплат. Найкраще для них було б заорендувати ферму на два роки з правом майбутньої купівлі і з відрахуванням орендної платні від продажної вартості садиби. Нейсміт був уже склав раз таку угоду з одним швейцарцем, котрий сплачував йому щомісяця по десять доларів. Але в того померла дружина, і він виїхав звідси.

Розповідаючи, Едмунд скоро відчув, що Біллі чимсь незадоволений, проте чим саме, він зрозумів лише після кількох запитань: це все були давні піонерські мрії про несходимі простори, про табуни та череди на сотнях пагорбів, про ділянку щонайменше в сто шістдесят акрів.

— Але ж вам не треба стільки землі, мій хлопче, — лагідно зауважив Едмунд. — Я бачу, що ви розумієтесь на інтенсивному господарюванні. А чи спадало вам коли на думку інтенсивне конярство?

Біллі аж рота розкрив, вражений цією нечуваною ідеєю. Він розкинув розумом, але ніяк не міг добачити подібнос-

ті між цими галузями господарства. В очах його промайнув сумнів.

— Я щось не зовсім добираю... — озвався він.

Старий лагідно всміхнувся.

— Ось дивіться. По-перше, навіть ці двадцять акрів усі вам не потрібні — хіба що око милувати. Під лугом п'ять акрів. З них двох акрів вам вистачить, щоб розвести город і прожити з продажу городини. Власне кажучи, працюючи з дружиною від рання до самого смерку, ви по зможете як слід обробити навіть і цих двох акрів. Залишається ще три акри. Води з джерел вам для них етапе вдосталь. Не вдовольняйтесь одним урожаєм на рік, як решта тутешніх старосвітських фермерів. Над цими трьома акрами працюйте так само інтенсивно, як і над городом: засівайте їх кормовими травами, зрошуйте, угноюй те, дотримуйтеся сівозміни. І тоді ці три акри промір чують стільки ж коней, скільки й величезне, але незасіяне й недоглянене пасовище. Поміркуйте над цим Я дам вам відповідних книжок. Я не знаю, які врожаї принесе вам земля, і не знаю, скільки з'їдає кінь — то вже ваш клопіт. Але я вам ось що скажу: якщо ви візьмете наймита, щоб допомагав вашій дружині на городі, а самі поратиметеся тільки на лузі, то тих трьох акрів вистачить цілком прохарчувати всіх коней, яких ви попервах матимете. А вже згодом прийде час прикупити ще землі, ще коней, і ви почнете багатіти — якщо в цьому ви бачите своє щастя.

Біллі зрозумів і у захваті скрикнув:

— Та з вас неабиякий фермер!

Едмунд усміхнено глянув на свою дружину.

— Що ти на це скажеш, Анет?

Її блакитні очі зблиснули.

— Та він, мої любі, зроду-віку не господарював, він тільки знає, як усе це треба робити, — Вона показала рукою на заставлені книжками стіни. — Він вивчає всяке добро. Він вивчає всі ті добрі речі, що їх створили у світі добрі люди. Найбільше він кохається в книжках та теслярстві.

— А Дулсі?.. — лагідно заперечив Едмунд.

— Так, він любить ще й Дулсі, — засміялася Анет. — Дулсі — це наша корова. Джек Гастінгс ніяк не може вирішити, хто кого більше любить: Едмунд Дулсі чи Дулсі Едмунда. Коли він виїздить до Сан-Франциско, Дулсі впадає в тугу. Едмунд так само тужить і спішить вернутись. О, через Дулсі я пережила стільки мук від ревнощів! Але треба визнати, що ніхто так не розуміє Дулсі, як він.

— Це єдина практична річ у господарстві, яку я знаю з власного досвіду, — підтвердив Едмунд. — Щодо джерсейських корів я фахівець. Можете завжди питати у мене поради.

Він підвівся і підійшов до полицки з книжками; тепер вони побачили його прегарну постать на весь зріст. З книжкою в руці він зупинився, щоб відповісти на запитання Сексон. Ні, москітів тут немає, хоч, правда, одного літа, коли південний вітер віяв десять днів підряд — нечувано в цих краях річ! — сюди занесло трохи москітів з бухти Сан-Пабло. Що ж до туманів, то саме завдяки їм долина й родюча. Але тут, під заслоною гори Сономи, тумани не нависають низько. Насуваються вони за сорок миль з океану, гора затримує їх, і тумани підіймаються вище в повітря. До того ж «Затишний Притулок» і ранчо «Мадрон» лежать, на щастя, у вузькій теплішій смузі, тож навіть морозними зимовими світанками температура тут завжди на кілька градусів вища, ніж деінде в долині. Власне, мороз у них трапляється лише вряди-годи, інакше не могли б тут зростати деякі сорти помаранчів і цитрин.

Едмунд усе читав різні заголовки й навідкладав уже цілу паку книжок. Він розгорнув верхню з них «Три акри й свобода» Болтона Гола і прочитав їм про одного старосвітського фермера, що проходив за рік шістсот п'ятдесят миль, обробляючи своїх двадцять акрів, і збирав урожай у три тисячі бушелів поганенької картоплі; а тоді про іншого, «новочасного» фермера, що обробляв тільки п'ять акрів, проходив за рік тільки двісті миль і вирощував ті самі три тисячі бушелів, але ранньої добірної картоплі, яку продавав багато дорожче, ніж перший.

Сексон брала в Едмунда книжки і, передаючи їх Біллі, читала назви. Тут були «Каліфорнійська садовина» Віксона, його ж таки «Каліфорнійська городина», «Угноєння» Брукса, «Домашня птиця» Вотсона, «Зрошення та дренаж» Кінга, «Поля, фабрики й майстерні» Кропоткіна та «Фермерський бюлетень», ч. 22, темою якого була годівля худоби.

— Коли вам треба буде ще якихось книжок, ласкаво прошу до мене, — сказав Едмунд. — У мене сотні книжок про сільське господарство, всі агрономічні бюлетені... І коли матимете вільну хвилинку, обов'язково прийдіть познайомитися з Дулсі, — гукнув він їм навздогін.

РОЗДІЛ ХІХ

Приїхавши з каталогами, насінням та сільськогосподарськими книжками, місіс Мортімер застала Сексон за читанням книжок, позичених в Едмунда. Сексон показала їй садібку, і місіс Мортімер прийшла в захват від усього побаченого, так само як і від умов оренди, що передбачали право орендарів у майбутньому придбати ферму у свою власність.

— Ну, а тепер — що робити, — промовила вона нарешті. — Сідайте ви обоє і поміркуємо. Це військова нарада, і ніхто у світі, крім мене, не скаже вам, що треба зараз робити. Воно й не диво. Якщо вже я реорганізувала велику міську книгозбірню і склала до неї каталог, то хіба я не знайду, що порадити молодому подружжю? Отже, з чого нам почати?

Вона на хвильку замислилась.

— По-перше, ранчо «Мадрон» дістали ви за безцінь. Я знаюся й на ґрунті, і на краєвидах, і на кліматі. Це ранчо — золоте дно. В цьому лузі — справжній скарб. Щодо обробки землі я вам скажу пізніше. Найперше — земля. По-друге, що ви будете з нею робити? Заробляти на прожиття? Так. Городину садовити? Звичайно. А куди ви її подінете, коли вона досягне? Продаватимете. Де? А ось послухайте. Ви повин-

ні зробити так, як я зробила. Обійдіться без посередників! Продавайте прямо споживачеві. Створіть собі свій власний ринок. Знаєте, що я бачила в цій самій долині з вікна вагона, їдучи до вас — кілька миль звідси? Я бачила готелі, джерела, літні й зимові курорти — а це означає людність, споживачів, ринок. Як постачається той ринок? Я надаремне шукала городів. Ану, Біллі, запряжіть-но коней і по обіді провезіть нас трохи із Сексон. Покиньте всі ваші справи. Хай поки що воно буде так, як є. Нема рації будь-куди їхати, не знаючи адреси. Пополудні ми пошукаємо цієї адреси. Тоді знатимемо, що й до чого... — докінчила вона, всміхаючись до Біллі.

Але Сексон не поїхала з ними. Занадто багато роботи набралось в хаті, що стояла так довго пустою, та й треба було приготувати кімнату для місіс Мортімер на ніч.

Час вечеряти давно минув, коли повернулися місіс Мортімер та Біллі.

— Ну й поталанило вам, дітки! — відразу почала місіс Мортімер. — Ця долина тільки-но прокидається. Ринок у вас під боком, і конкурентів нема. Я так і думала, що всі ці курорти недавні — Кальенте, Бойс-Гот-Спрінгс, Ель-Верано та інші. І в самому Глен-Елені є три невеликі готелі, — зовсім близько. О, я вже й перебалакала з усіма власниками та директорами.

— Вона мудра голова! — захоплювався Біллі. — Вона й до господи бога піде з діловими пропозиціями. Побачила б ти її!

Місіс Мортімер усміхнено сприйняла комплімент і повила далі:

— А звідки їм привозять городину? Фургонами за дванадцять-п'ятнадцять миль із Санта-Рози та Сономи. Там найближчі городні ферми, а коли тієї городини не вистає, — мені казали, що це буває частенько, бо попит усе росте, — то мусять посилати по городину аж у Сан-Франциско. Я їм відрекомендувала Біллі. Вони пообіцяли сприяти місцевому городництву. І до того ж їм це на руку. Ви постачатимете за таку саму ціну таку саму городину; тільки подбайте, щоб ваша була краща й свіжіша. І не забувайте, що постачання вам коштуватиме значно дешевше — бо ж це під боком.

Одноденні яйця тут не підуть. Варення та джеми — так само. На терасі у вас тут багато ділянок, але городини не посадиш. Завтра вранці я допоможу вам розпланувати загорода для курей та курники. Окрім того, треба подумати про каплунів для Сан-Франциско. Почнете з дрібнички, поки що це буде другорядна стаття господарства. Про каплунів я вам теж докладно розкажу й надішлю потрібну літературу. Але ви й самі думайте. Хай інші працюють. Це ви повинні добре запам'ятати. Корівники завжди одержують більше за робітників. Ви повинні завести собі книги прибутків і видатків, щоб завжди знати, як ваші справи, що вигідне, а що ні, і що найвигідніше. Про це вам розкажуть ваші книги. З часом я вам усе покажу.

— І все те на якихось двох нещасних акрах! — пробурмотів Біллі.

Місіс Мортімер суворо глянула на нього.

— Два акри, добродію? П'ять акрів, ось що. І того вистачить на ваш ринок. А ви, мій хлопче, то хай тільки почнуть перші дощі, ви з вашими кіньми матимете по вуха роботи, висушуючи свій луг. Завтра ми розробимо весь план. Ага, тут ось, на терасі, будуть у нас ягоди і шпалерний виноград першорядних сортів. За нього платять шалені гроші. Отам ростиме чорна смородина, але тільки Бербанкова, — до речі, він живе в Санта-Розі, — а також гібриди малини, мамутові ягоди... Тільки не заводьтеся з полуницею. З нею стільки мороки, що й не сказати. Це вам не виноград! Сад я вже оглянула. В основному він добрий. Підчищати й щепи робити — за це ми візьмемося пізніш.

— Але ж Біллі хоче залишити три акри під лугом, — встала при першій змозі Сексон.

— Навіщо?

— А на сіно й таке інше для своїх коней. Чим же їх годувати?

— Купованим на прибуток від цих трьох акрів, — як стій вирішила місіс Мортімер.

Біллі примирився з неминучим.

— Гаразд, — погодився він з саможертвовною веселістю в голосі. — Якщо город — то й город, про мене...

Місіс Мортімер пробула в Робертсів кілька днів, разом із Сексон розплановуючи все господарство, а Біллі тим часом мав інший клопіт у голові. В Окленді почалося економічне пожвавлення, і з Західно-Оклендських стаєнь прибуло термінове замовлення на нову партію коней. Біллі пропадав з ранку до ночі, вишукуючи в околиці молодих робочих коней, завдяки чому невдовзі добре ознайомився зі своєю долиною. В Західно-Оклендських стайнях вирішили позбутися кобил, що пошкодили собі ноги на міському брукові, і Біллі запропонували на вигідних умовах вибрати для себе найкращих із них. То були ще добрі коні. Біллі знав це, пам'ятаючи їх ще з давніх часів. Але найперше їм треба було відпочити від підків, набратися сил на доброму пасовиську, на м'якій сільській землі — і тоді вони служитимуть ще не один рік у господарстві, — звісно, не в місті. Та й плідниками вони можуть бути. Проте Біллі все ж не міг зважитися на купівлю і переборював спокусу на самоті, не кажучи нічого Сексон.

Вечорами він сидів у кухні, палив і слухав розповіді обох жінок про те, що вони зробили за день і що планували надалі. Купувати добрих коней був не легкий клопіт: розлучитися з путящим конем для фермера було однаково, що видерти зуба, хоч Біллі дістав повноваження підвищувати ціну доларів на п'ятдесят. Дарма що все більшало число автомобілів, ціна на биндюгів і далі зростала, — скільки Біллі пам'ятає, вона весь час ішла вгору. Як ото підскочила після землетрусу, так уже й не спадала до попереднього рівня.

— А що, Біллі, торгуючи кіньми, ви заробляєте, мабуть, трохи більше, ніж би зробили коло землі, правда? — спитала місіс Мортімер. — Ну й чудово! Тож вам не має жодного сенсу висушувати луг, орати й засівати. Ви собі купуйте коні — і край. Працюйте головою. Але зі свого заробітку платіть, будь ласка, робітникам, що допомагатиме Сексон порати город. Це найкращий банк для вашого капіталу, бо добрі відсотки не забаряться.

— А звісно, — згодився він, — на те й беруть люди наймитів, щоб вибивати з них гроші. Тільки не знаю, як це Сексон

із одним наймитом подужає обробити п'ять акрів... Містер Гейл он казав, що ми з нею не виходимо й двох акрів як слід.

— Сексон і не працюватиме, — заперечила місіс Мортімер. — Де ви бачили, щоб я працювала в Сан-Хозе? Сексон керуватиме. Пора вже це зрозуміти. Щоденний заробіток людей, що не вміють метикувати, — півтора долара. А її ці гроші не задовольняють. Послухайте-но. Сьогодні я мала довгу розмову з містером Гейлом. Він сказав, що у вашій долині немає порядних сільськогосподарських робітників.

— Я знаю, — підтвердив Біллі. — Всі добрі робітники йдуть до міста. Залишаються вишкребки. А ті з трудящих хлопців, що є на селі, не хочуть у найми.

— Ваша правда. Отже, слухайте, дітки. Знаючи це, я й перебалакала з містером Гейлом. Він обіцяє вам допомогти. Він добре знає, що й до чого, і знайомий з начальником тюрми. Коротко кажучи, ви візьмете на поруки двох арештантів з Сан-Квентіна, що зарекомендували себе бездоганним поведженням, — і то будуть вам робітники для городу. У в'язниці чимало китайців та італійців, а вони найкращі садівники. Отож ви ввіймаєте разом двох зайців. Зробіте добро бідолашним в'язням і собі.

Сексон завагалася, неприємно вражена, але Біллі поважно обмірковував пропозицію.

— Ви ж, мабуть, знаєте Джона, робітника містера Гейла? — провадила далі місіс Мортімер. — Що ви про нього скажете?

— О, я ще сьогодні думала, якби нам знайти й собі та кого, — жваво відказала Сексон. — Він такий вірний та щирий. Місіс Гейл розповідала про нього багато гарного.

— Але одного вона вам не сказала, — всміхнулася місіс Мортімер. — Джон — в'язень, відпущений на поруки. Двадцять вісім років тому він у запалі вбив людину, посварившись за шістьдесят п'ять центів. У Гейлів він уже три роки. А пам'ятаєте старого Луї в мене на фермі? Це вам другий приклад. Отже, це вже вирішена справа. Ви їм, звичайно, будете платити, скільки належить. Попросимо, щоб вам прислали людей одної національності: чи китайців, чи італійців... Міс-

тер Гейл покаже їм, що до чого, Джон допоможе, і вони поставлять собі хатину — місце ми що виберемо. Але все одно, коли робота на вашій фермі закипить ви потребуватимете ще більше сторонньої допомоги. Тож ви, Біллі, підшукуйте собі людей, коли роз'їжджатимете по долині.

Другого дня Біллі зовсім не вернувся додому, а о дев'ятій вечора з Глен-Елена примчав верхи хлопчик з телеграмою від нього: Біллі подався в округу Лейк шукати коней для Окленда.

Повернувся він додому лише на третю ніч. Втомлений, Біллі, одначе, ледь приховував свою радість.

— Що ж ви робили всі ці три дні? — запитала місіс Мортімер.

— Крутив мозком, — спокійно похвалився він. — Ловив заразом двох зайців і, повірте, впіймав їх цілу зграю. Довідався про це я в Лондейлі і добре-таки попоганяв Гезл і Геті, доки поставив їх на спочинок у Калістозі, а сам подався дилжансом до Санта-Гелени. Зате я встиг закупити таких восьмеро биндюг, що хоч куди! Молоді, здорові коні — найлегший важить щонайменше тисячу п'ятсот фунтів. Учора ввечері я відправив їх з Калістоги. Але ж це ще не все.

Напередодні в Лондейлі я зустрівся з одним чоловіком, що підрядився вивозити бруківку з каменярні. Той коней не продавав, — навпаки, йому самому коні потрібні, що аж ну! Він би й сам їх купив, навіть в оренду взяв би!

— І ти послав йому тих вісьмох коней? — поцікавилася Сексон.

— Отакої! Я купив їх на оклендські гроші і до Окленда й відіслав. А з отим чоловіком я домовився на майбутня, що він найме в мене шестеро коней по півдолара в день від кожного коня. Потім зателеграфував хазяїнові в Окленд, щоб вислав у рахунок моїх комісійних шістьох кобил із розбитими ногами і щоб вибрав їх Бад Строзере, він знає, чого мені треба. Тільки-но коні прибудуть сюди — підкови геть, на півмісяця на пашу, а тоді до Лондейла. З роботою вони впораються — станція в долині, і дорога м'яка. По півдолара в день з кожної, це означає три долари за всіх. Мені клопоту

ніякого — ані напувай, ані годуй, ані підковуй — тільки час від часу треба накидати оком, щоб їм шкоди не вчинили. Три долари в день! Вистачить на двох наймитів для Сексон, хіба що вона примусить їх працювати ще й у неділю. Оце ж тобі й Місячна долина! Скоро ми в діамантах ходитимемо. В місті можеш крячкою тисячу літ просидіти і зроду не поталанить. Це краще за китайську лотерею!

Біллі підвівся.

— Піду понапуваю, погодую і влаштую Гезл і Геті. Повечеряю опісля.

Жінки захоплено дивились одна на одну, і тільки були зібралися заговорити, коли у двері просунулася голова Біллі.

— Може, ви не все зрозуміли? — сказав він. — Я дістаю за них три долари в день, і ці шість кобил — мої. Вони належать мені. Зрозуміло?

РОЗДІЛ XX

— Я ще відвідаю вас, дітки, — сказала місіс Мортімер на прощання. І тієї зими вона ще кілька разів приїздила до них, учила Сексон, як розподіляти урожай для невеликого зимового збуту, для щораз більшого весняного, а також для максимального літнього, коли попит не задовольниться, скільки не викинь на ринок. А тим часом Гезл та Геті при кожній нагоді вивозили гори гною з Глен-Елена, де ніколи досі так дбайливо не вивищувано хлівів та стаєнь. Окрім того, їм доводилося возити зі станції мінеральні добрива, закуплені за вказівкою місіс Мортімер.

Надіслані з Сан-Квентіну в'язні виявились китайцями. Обоє вони багато років відсиділи у в'язниці й були вже старі, хоч місіс Мортімер залишилася вдоволена з їхньої роботи. Двадцять років тому Гоу Юм доглядав город в одному з великих маєтків Менлов-парку. Занапастила його бійка під час гри у фан-тан у китайському кварталі Редвуд-Сігі. Його това-

риш Чан Чі був одчайдушний шибайголова за тих бурхливих років, коли у Сан-Франциско ще існували таємні китайські товариства — тонгі. Але чверть віку у в'язниці та праця нагородах остудили йому кров і призвичаїли його руки замість сокири тримати сапу.

Обидва в'язні прибули до Глен-Елена, мов найдорожчий вантаж; під розписку прийняв їх з рук у руки місцевий шериф, котрий до того ж мав щомісяця повідомляти в тюрму про їхню поведінку. Сексон зі свого боку теж мала щомісяця подавати такі відомості.

Страх Сексон, що китайці переріжуть їй горло, скоро минувся. Рука державного правосуддя тяжила над ними шохвили: за єдину краплю алкоголю їх кинуто б назад у каземати. Не мали вони й свободи пересування. Коли старому Гоу Юмові треба було поїхати до Сан-Франциско підписати якісь папери в китайського консула, він мусив спершу дістати дозвіл із Сан-Квентіну. Та й обидва ці китайці були сумирної вдачі. Сексон гадала, що доведеться приручати двох небезпечних злочинців, а насправді вийшло, що працювати з ними — чиста втіха. Вона наказувала їм, що робити, а як — вони знали краще за неї. Від них Сексон навчилася тисячі мудрих способів і викрутів умілого садівництва і незабаром зрозуміла, якою безпорадною була б вона, якби замість них працювали місцеві робітники.

Не боялася Сексон своїх помічників ще й тому, що була тепер не сама. Вона побачила, що одній не впоратися з хатньою й надвірною роботою, тож запросила приїхати заповзятливу вдову-прачку, яка жила поруч із ними в Юкаї, на що та радо погодилася. Місіс Поль мала сорок років, була кремезна й присадкувата і важила двісті фунтів, хоч у роботі була невтомна. Не боялася вона нічого у світі і, як запевняв Біллі, могла однією своєю важкою рукою впоратися з обома китайцями. Місіс Поль прибула зі своїм сином, шістнадцятирічним парубком; він уже розумівся на конях і міг дойти Гільду, чудову джерсейську корову, що витримала з честю оглядини досвідченого ока містера Гейла. Дарма що місіс Поль дуже добре порала всіляку хатню роботу,

одного Сексон не дозволяла їй нізачо: свою тонку білизну вона прала сама.

— Коли я не здолаю сама цього робити, — казала вона Біллі, — то візьми лопату й викопай мені яму он під тією секвою за Дикункою. То вже, виходить, не жити мені більш на світі.

Одного разу, під час других відвідин місіс Мортімер, Біллі в'їхав на подвір'я свого ранчо з кількома водогінними трубами; а незабаром — і в будинок, і в клуню, і в курник він провів воду зі старого бака, поставивши його під джерелом.

Еге ж, баняк недурно у мене на в'язах, — сказав він. — По тім боці долини я подивився на одну жінку, що тягає воду за двісті футів, і обрахував дещо. По воду вона ходить тричі на день, а коли прання, то куди частіше. І знаєте, скільки вона проходить пішки за рік? Сто двадцять дві милі, ось що. Добираєте? Сто двадцять дві милі! Я її спитав, чи давно вона тут живе. Каже — тридцять один рік. Ану, помножьте. Виходить три тисячі сімсот вісімдесят дві милі — і то все за браком двохсот футів водогінної труби! Чи ж то не сміх!

О, це ще не все. Незабаром я роздобуду ще й ванну, баки й шапки. Сексон, ти пригадуєш невеликий лужок, де Дикунка впадає в Соному? Там землі тільки-но акр. І він мій, мій власний! Добираєш? Щоб ти не ходила мені там по траві. То моя трава. Трохи вище над потоком я поставлю помпу; я наглянув уже, — правда, не нову, — її віддадуть за десять доларів; вона мені подаватиме воду на всі мої потреби. І в мене там ростиме така люцерна, що аж ну. Для своїх поїздок мені треба іншого коня. Гезл і Геті в тебе завжди працюють, мені до них і не доступитись, а коли ти ще й городину почнеш розвозити, я їх і зовсім не побачу. Ну, а моя люцерна, либонь, таки прогодує ще одного коня.

Але Біллі довелося забути на деякий час про свою люцерну: набігли поважніші справи. Спочатку обсіли його турботи. Ті кількості доларів, з якими він прибув до Сономи, і зароблені тут комісійні пішли на різні господарчі видатки та на життя. Вісімнадцятьох доларів на тиждень за коней, зданих в оренду, вистачало тільки на платню робітникам. Купити

собі верхового коня, як виявилося, нема за що. Але пометикувавши добре, Біллі дещо надумав і впіймав одразу двох зайців. Він узявся виїжджати молодих коней і користався з них, коли треба було поїхати кудись на розвідини.

З цього боку все налагодилося. Та незабаром нова міська управа у Сан-Франциско з міркувань ощадності вирішила припинити брукування вулиць. Робота в лондейській кам'яній через це припинилася, і шестеро кобил поверталися назад до Біла, і їх же треба було чимось годувати. А звідки взяти грошей на платню місіс Поль, Гоу Юмові та Чан Чі, Біллі вже зовсім не уявляв.

— Мабуть, ми таки трохи зарвалися, — признався він Сексон.

Того вечора він повернувся додому пізно, але зате з сяючим обличчям. Сексон зустріла його не менш радісна.

— Все гаразд, — озвалась вона, підходячи до стайні, куди щойно підїхав Біллі на стомленому норувистому жеребці. — Я перебалакала з усіма трьома. Вони розуміють наше становище і охоче зачекають з платнею. Наступного тижня Гезл і Геті вже повезуть на продаж городину, і почнуть надходити гроші з готелів. І знаєш, Біллі, — ні, ти б і не подумав! — старий Гоу Юм має гроші в банку. Після нашої розмови він підійшов до мене, — мабуть, обміркував уже все, — і запропонував позичити в нього чотириста доларів. Ну, що ти на це скажеш?

— Скажу, що я не такий гордїй, і не відмовлюся від грошей, хоча б і китайцевих. Він однаково, що білий, а гроші ці можуть стати мені в пригоді. Ти ж бо ще не знаєш, що зі мною трапилося сьогодні! Я був такий заклопотаний, що цілий день і рїски в роті не мав.

— Крутив мозком? — засміялася Сексон.

— Про мене, хай буде й так. — Біллі теж засміявся. — Я сипав грїшми, як половою.

— Але ж у тебе не було чого сипати, — заперечила Сексон.

— У цїй долині я маю кредит, щоб ти знала, — відказав він. — І сьогодні я скористався з нього повного мірою. А тепер угадай, для чого?

— Для верхового коня?

Біллі так зареготався, що кінь, з переляку ставши цапа, мало не скинув його на землю, — добре, хоч вершник устиг уцепитись жеребцеві за шию.

— Ні, ти насправду вгадай, — знову почав Біллі, коли кінь трохи заспокоївся.

— Для двох верхових коней?

— Ой, не дуже ж ти в мене метка! Ну, то слухай. Ти знаєш Тіркрофта? Я відкупив у нього його велику підводу за шістдесят доларів. По тому купив ще одну підводу в кенвудського коваля — але вже за сорок п'ять. І в Пінга купив — золото, а не підвода! — за шістдесят п'ять. Був би купив за п'ятдесят, та він помітив, що мені дуже її треба.

— Але ж гроші? — несміливо запитала Сексон. — Ти ж і сотні доларів не мав у кишені!

— Хіба я тобі не сказав, що маю кредит? Отже, раз я маю, то я й використав його на ці підводи. Ні цента готівкою я не заплатив, тільки й того, що купив два довгих батоги. Потім купив ще три комплекти збруї на трьох биндюгів — уживаної, правда, по двадцять доларів за кожну. Це в того чоловіка, що возив бруківку з каменярні, вони йому тепер не потрібні. В нього ж таки я найняв ще чотири підводи й чотири пари коней по півдолара в день за коня й по півдолара за підводу, тобто шість доларів у день. А три комплекти запасної збруї, — то для моїх власних коней. Потім... як його... Ага, я заорендував ще дві стайні в Глен-Елені й замовив у кенвудській крамниці п'ятдесят тонн сіна й вагон висівок та ячменю — треба ж буде прохарчувати чотирнадцять коней. А ще ж підкови й усяко таке... Ага! Я найняв ще семеро конюхів по два долари на день і... Ой! Що це ти робиш, Сексон?

— Ні, ти паче не мариш, — без тіні жарту промовила вона, вщипнувши його за руку. Тоді помацала йому пульс і чоло. — І гарячки немає... — Потім нюхнула повітря. — І горілки ніби не пив... Ну, то що ж далі?.. Кажі вже все, хоч би що там воно було.

— З тебе ще мало?

— Мало. Я хочу далі. Я хочу знати все.

— Гарзд. Але найперше знай, що мій оклендський хазяїн ніяк не мудріший за мене. Я й сам ділова людина, — можеш так і казати, як хто тебе запитає. А тепер слухай, що я тобі розповім, — мені лиш невтямки, як це ніхто з гленеленців не дошолопався до цього раніше! Либонь, їм позакладало. У місті такого ніколи б не прогавили! Отже, так: ти знаєш ту нову цегельню, що вироблятиме спеціальну добру цеглу для внутрішніх стін? Оце сушу я собі голову, чим прогодувати шість коней, що повернуться трутнями мені на шию — вони ж до старців мене доведуть! Десь би їх віддати в роботу, але де? Тут я й згадав про цегельню. Погнав тоді жеребця до цегельні й поговорив із їхнім хіміком-японцем — він там у них у лабораторії. Аж бачу, майстри ходять, усе оглядають, і все вже готове до роботи. Я й собі оком розкинув туди-сюди.

Потім під'їхав до вийми, звідки вони глину братимуть — пам'ятаєш, така крихка крейдяна земля, що копали її за тою ділянкою на сто сорок акрів, де три пагорби? Дорога завдовжки з милю, іде вниз, і не крута, пара коней легко її подужає. Найтяжча робота буде вертатися порожняком угору. Отож прив'язав я жеребця і давай обраховувати.

Японець сказав мені, що директор і верховоди компанії прийдуть ранковим потягом. Я нікому ні пари з вуст, а сам вирішив удати власною особою привітальну комісію. Потяг тільки зупинивсь, а я вже й тут, і простягаю їм руку від імені міста. Водночас це була рука того самого хлопця, якого ти знала колись в Окленді, третьорядного боксера, як його... ага, ось як — Здоровий Біл Робертс, — так він називався на рингу, але тепер пом ім'я не інакше, як Вільям Робертс, есквайр.

Отож, кажу, поздоровкався я з цими, і ми всі гуртом подалися до цегельні. З розмови я побачив, що в них усе готове. Тоді я й закинув слівце щодо привозу глини. В мене перед цим душа потерпала: а що, як вони вже знюхалися з кимсь раніше? Але коли вони запитали про мої умови — мені вже віддягло трохи. Я їм виклав усе, як по писаному, а їхній найстарший занотував собі до записника.

«Ми починаємо відразу на широку ногу», — каже він мені й пронизує очима. — А який транспорт ви нам пропонуєте, містере Робертсе?» А в мене ж за плечима самі тільки Гезл і Геті, та й ті замолоді для такого вантажу.

«Я вам можу постачити чотирнадцять коней та сім підвід. А як треба буде більше — то й більше буде».

А він мені: «Дайте нам чверть години на обміркування, містере Робертсе».

«Чому б і ні, — кажу я, а сам виступаю таким козирем! — Тільки раніш ось що: я хочу підписати контракт на два роки; і потім ще одна умова. А ні, то годі й балакати».

«Яка ж то умова?» — питає.

«А крутизна, — кажу я. — І як ми вже тут, то я вам усе й покажу».

Так я й зробив, і показав їм, що через крутий узвіз мені не з руки заганяти коней, якщо вони не змінять свого первісного плану.

«Вам тільки ось що доведеться зробити... — кажу їм, — побудувати бункери на п'ятдесят футів вище, прокласти дорогу навкруги пагорба та спорудити під'їзного моста футів у сімдесят-вісімдесят завдовжки.

І знаєш, Сексон, моя проста мова зробила своє. Адже ж я казав без манівців. Коли для них найголовніше їхня цегла, то для мене — мої коні.

Радилися вони не менше, ніж півгодини, а я чекав, і серце в мене завмирало мало не так само, як і тоді, коли я чекав на твоє слово після свого освідчення. І тим часом міркував, на чому можна було б трохи спустити, якщо вже наполягатимуть. Бачиш, я їм подав справжні міські ціни, отож і був готовий трохи скинути. Потім вони повернулися.

«На селі ціни мали б бути дешевші», — каже мені їхній старший.

«Де ж пак! — кажу. — Адже це виноградна долина. Тут і на власну худобу сіна не вистачає й доводиться возити з долини Сан-Хоакіну. Та в Сан-Франциско готове сіно дешевше можна дістати, а тут і дорожче плати, та що й сам і привозь».

І це здорово на них вплинуло. Я ж казав щиру правду, і вони те знали. Хоча, звісно, якби вони поцікавилися платнею фурманам та ковалям, — я б мусив збавити, бо ж, бачиш, на селі нема ні спілки візників, ані спілки ковалів, і платня за приміщення нижча проти міста отже, все це виходить багато дешевше. Оце так. Сьогодні я сторгувався з ковалем, що його кузня проти пошти. Він береться підкувати весь мій табун зі знижкою у двадцять п'ять відсотків на кожну підкову. Але це тільки між нами. А вони занадто зацікавлені своєю цеглою і ніщо поза нею не бачать.

Біллі помацав кишеню на грудях, витяг звідти якийсь документ із печатками й передав Сексон.

— Ось він, — мовив Біллі. — Контракт з усіма умовами, цінами й штрафами за недодержки. В місті я зустрів містера Гейла і показав йому контракта. Він сказав, що тут усе гаразд. Тоді я кинувся щодуху — і до Кенвуда, і до Лондейла, всюди побував, усе побачив, з усіма переговорив. У каменярні робота кінчається у цю п'ятницю. Я забираю всі свої сім пар і в середу з неділі починаю возити ліс для будівництва, цеглу для печей і таке інше. А коли підійде пора на глину, я вже буду готовий і її підвозити.

Але я ще головного тобі не сказав! Довелося мені зачекати в одній справі по дорозі з Кенвуда до Лондейла — і я тим часом переглянув свої обрахунки. Ти й за мільйон років не вгадаєш, що виявилось! Я десь помилився в додаванні й призначив їм ціни на десять відсотків вищі, ніж гадав. А ще кажуть, що гроші на землі не валяються! Як тільки тобі треба буде ще пару робітників до городу — ти мені лиш одне слово... Хоча, правда, на місяць-два муситимемо трохи врізувати себе. І можеш спокійно позичати ті чотири сотні в Гоу Юма. Скажи йому, що сплатиш вісім відсотків і що за три-чотири місяці борг повернеш.

Звільнившись з обіймів Сексон, Біллі взявся прогулювати жеребця, — треба було, щоб той охолонув. Пройшовши кілька кроків, Біллі нараз зупинився, але так зненацька, що кінь ткнувся носом йому в спину і, злякавшись, став цапа, — аж довелося знову його заспокоювати. Сексон за-

чекала, здогадавшись, що в Біллі, певне, з'явилась якась нова ідея.

— Скажи-но, — озвався він, — ти щось тямиш у банкових рахунках і чеках?

РОЗДІЛ XXI

Сонячного червневого ранку Біллі сказав Сексон одягнути верхове вбрання, щоб випробувати нового коня.

— Тільки не раніш як о десятій, — відповіла вона заклопотано. — Тим часом я встигну вирядити підводу з городиною в другий рейс.

Незважаючи на широкий розмах свого господарства, Сексон так уміло організувала роботу, що мала багато вільного часу. Вона могла відвідувати Гейлів, що було для неї справжньою втіхою, особливо тепер, коли повернулися Гастінгси, і Клара часто гостювала у своєї тітки. Сексон розквітла в цьому дружньому оточенні. Вона почала читати, — і то так, щоб розуміти прочитане, — в неї вистачало часу і на книжки, і на рукоділля, і на Біллі, з яким вона не раз виїздила в його справах.

У Біллі було куди менше вільного часу, бо він мусив раз у раз роз'їжджати; а проте він не випускав з уваги і своєї власної стайні та коней, що були в розпорядженні Сексон. Він став справжньою діловою людиною, хоч місіс Мортімер, глянувши пильним оком на рубрику його видатків, виявила кілька дрібних пропусків. За допомогою Сексон вона уловила його дбайливіше вести рахункові книги. Тепер щодня по вечері Біллі й Сексон бралися за обрахунки.

Покінчивши з ними, Біллі сідав у велике м'яке крісло, яке він наполог купити одразу після контракту з цегельнею, а Сексон уможулася у нього на колінах і награвала на укулеле; часом вони заводили довгу розмову про свою роботу чи то про плани на майбутнє. То Біллі скаже:

— А знаєш, Сексон, з мене вже робиться політикан — це вдячна робота, бігме, вдячна. Якщо на ту весну шість моїх запрягів не працюватимуть на дорогах та не звозитимуть мені гроші з усієї округи — то я повертаюся до Окленда і скидаю капелюха перед хазяїном, нехай бере мене назад.

То Сексон:

— А таки й справді відкривають новий готель між Каліенте й Елдріджем. І ходять чутки, що в горах лагодяться будувати великий санаторій.

Або ще:

— Тепер, Біллі, коли ти провів воду на свій луг, — ти його мусиш обов'язково віддати мені під городину. Я його в тебе заорендую. Прикинь, скільки люцерни могло б там вирости, і я заплачу тобі за ринковою ціною, відрахувавши вартість вирощування.

— Що ж, бери й це, — зітхнув Біллі. — Та й нема в мене тепер часу морочитися з дрібницями.

Це вже Біллі трохи кривив душею, бо знайшов же він час устаткувати нещодавно греблю і провести воду.

— Бачиш, Біллі, так буде найкраще, — втішала його Сексон, знаючи, що мрія про безмежні простори опосіла Біллі ще дужче, ніж коли. — Нащо тобі з якимось одним нещасним акром морочитися? Онде їх аж сто сорок! Ми купимо їх обов'язково, коли старий Чевон помре. До того ж та ділянка й справді належить до ранчо «Мадрон». Адже колись це був один суцільний маєток.

— Звісно, я нікому не бажаю смерті, — пробурчав Біллі. — Але старий переводить ту землю, коли пасе на ній свою хирляву худобу. Я добре пригляпався до його землі. Він має під лугами три ділянки — добрих сорок акрів, а води в горах на всю долину стане. Я б міг стільки корму для коней там виростити, аж дух забиває! Потім там ще є пасовище, — з деревами й крутовинами і таке інше, п'ятдесят акрів, — саме для моїх племінних кобил! І що п'ятдесят акрів — густий ліс, — там гарні місця, і дичина водиться. А його стара валькова стайня зовсім не погана. Треба тільки перестелити дах, і в негоду буде притулок для всієї худоби. Ні, ти лиш подумай, яке жалюгідне

пасовище за Пінгом я мушу орендувати для своїх коней! А як би вони могли розкошувати на тих ста сорока акрах, коли б та земелька моя! Не знаю, може, Чевон здав би їх в оренду?

Іншим разом Біллі заносився не так високо.

— Доведеться завтра потарабанитися до Петалуми. Буде аукціон на Аткінсоновому ранчо, — може, й мені перепаде що путяще.

— Ще хочеш коней?

— А хіба ж я не підрядився возити двома підводами ліс для нової винарні? Та й Барні звихнув собі плече і до роботи не скоро ще стане. А Бріджет і зовсім пристала, це безперечно. Скільки я вже не оглядав її й не лікував! Вона й ветеринара збила з пантелику. Декому з решти коней теж не завадило б перепочити. Сіра пара вже надто натрудилася. З Чалим теж не гаразд. Спершу всі думали, що йому з зубами якась прищичина — аж ні. Він просто отруйної трави нажерся. Глядіти худобу — це певні гроші, а з усіх чотириногих — коні найтендітніші створіння. Колись, як буде тільки змога, я випишу з Колюзи цілу партію добрячих робочих мулів. Тут їх у мене з рук, як гарячі пиріжки, повиривають. Я ж їх випишу, звісно, на продаж.

Часом Біллі любив і жучка підпустити:

— Між іншим, Сексон, якщо ми вже заговорили за обрахунки, то скільки, на твою думку, коштують Гезл і Геті?.. Яка їхня ринкова ціна?

— Нащо це тобі?

— Питаю — отже, треба.

— Ну, стільки, скільки ти заплатив за них, — триста доларів.

— Мг... — замислився Біллі. — Тепер-то вони коштують багато більше, та про мене, хай буде триста. Так отже, наші обрахунки: чи не виписала б ти мені розписку на триста доларів?

— Та це ж грабіжництво!

— Зовсім ні. Чому, коли я видаю тобі сіно й овес зі своїх засік, ти щоразу даєш мені розписку? Ти ж обрахунки ведеш геть до останнього цента, — піддражнював він її. — Якщо вже

ти в мене така ділова жінка, то мушиш і з цими кіньми повестися по-діловому. Я не користуюся ними вже хтозна-відколи.

— Але ж лошата будуть твої, — заперечила Сексон. — Та й племінні кобили для мого діла зовсім не потрібні. Гезл і Геті й без того скоро перестануть городину возити, і їх узагалі шкода для такої роботи. Ти краще накинь оком, ким би їх замінити. От за ту нову пару я тобі дам розписку — тільки без комісійних.

— Гаразд, — поступився Біллі. — Гезл і Геті повертаються до мене, але ж ти повинна заплатити мені геть-чисто все за оренду коней!

— Тоді ти плати мені за своє столування, — загрозила Сексон.

— Якщо ти правитимеш із мене за столування, то я правитиму з тебе відсотки за ті гроші, що я вклав у всю цю халазію.

— Ні, ти не зможеш, — засміялася Сексон. — Це наша спільна власність!

Біллі аж зубами заскрипів від удаваного обурення.

— Удар просто під дихало! — скрикнув він. — Лежу на обох лопатках! Чи ж не прегарні слова — «наша спільна власність»?! — Він захоплено смакував ці три слова. — А коли ми з тобою побралися, найбільше, про що ми мріяли, — це постійна праця, трохи лахміття та сякі-такі меблі, і то все приношене й потерте. Якби не ти, не було б ніякої у нас спільної власності.

— Ото дурниці! Що б я сама могла?! Ти чудово знаєш, що це ж ти заробив ті гроші, з яких почалося наше господарство. Ти платиш Гоу Юмові, і Чан Чі, і старому Гюї, і місіс Поль і... Одне слово, це все ти зробив.

Сексон пестливо провела своїми пальцями Біллі по плечах і дужих біцепсах.

— Це все їм ми завдячуємо, Біллі.

— Та де там у чорта! Це все твоя голова зробила. Навіщо придалися б мої м'язи без тямущої голови? Хіба що скебів лупити, на пожильців накидатися та пиячити в шинку. Єдина розумна річ, до якої домислилась моя голова, — це побратися з тобою. Слово честі, Сексон, ти мене вивела в люди.

— Де там у чорта, Біллі! — передражнила вона чоловіка на превелику його втіху. — Куди б я досі скотилась, якби ти не витяг мене з пральні? Я б сама звідти не вирвалася. Я була безпорадне дівча. Якби не ти, я б і досі там сиділа. Місіс Мортімер мала п'ять тисяч доларів, а я мала тебе.

— Звісно, жінці важче вибитися, ніж чоловікові, — вирік Біллі, підсумовуючи. — Я тобі скажу, що все це ми зробили вдвох. Ми працювали в супрязі, разом. Якби кожне з нас діяло одинцем, ти, може, й досі сиділа б у пральні, а я б поганяв цілий день чужі коні та вечорами ходив по танцюльках — та й то, якби мені поталанило.

Сексон стояла під батьком усіх мадронів і стежила за Гезл та Геті, що саме виїздили з воріт, запряжені у віз із городиною, коли на подвір'я верхи в'їхав Біллі, ведучи на повіді гніду кобилу, едвабна шкура якої золотилася на сонці.

— Чотирьохлітка, породиста, гаряча, але без вибриків, — відрекомендував коня Біллі, зупинившись обіч Сексон. Шкіра тонка, як цигарковий напір, морда шовковиста, а проте кобила будь-якого дикого коня перекриє. Ти тільки глянь, які ніздрі, які легені! Її звуть Рамона, — іспанське ім'я. Її мати Мореліта — з Морганівського роду.

— І її продають? — озвалася Сексон, захоплено стиснувши руки.

— Тим-то я й пригнав її тобі показати.

— Але скільки за неї правлять? — запитала Сексон, не ймучи віри, щоб такий чудовий кінь міг стати її власністю.

— Це тебе не обходить, — хутко відказав Біллі. — За неї платитиме цегельня, а не город. Скажи слово — і вона твоя. Ну то як?

— Ось зараз скажу.

Сексон спробувала скочити в сідло, але кобила нервово сахнулась убік.

— Постривай, доки я свою прив'яжу, — сказав Біллі. — Вона просто не звикла до спідниць.

Сексон цупко схопилася за повіддя й за гриву, ногою в чобітку з острогом сперлася Біллі на руку й легко опинилася в сідлі.

— До острогів вона звична, — гукнув Біллі їй навздогін. — Іспанська кров, — одразу не припиняй. Поволі, поволі! І побалакай з нею — вона-бо ж породиста.

Сексон кивнула, вилетіла чвалом за ворота й помчала дорогою. Пройжджаючи повз «Затишний Притулок», привіталася з Кларою Гастінгс, а тоді подалася каньйоном Дикунки.

Коли Сексон повернулася, Рамона була вся в милі. Повз будинок, курники та кущі ягід у цвіту Сексон під'їхала до Біллі, що чекав на неї в затінку на межі їхньої ділянки, сидючи верхи на коні й палячи цигарку.

Вони глянули обоє вниз через прогалину між дерев на те, що колись було лугом. З математичною точністю землю було поділено на квадрати, прямокутники й смужки, що вигравали на сонці тисячами зелених відтінків. Гоу Юм і Чан Чі в широченних китайських брилях садовили зелену цибулю. Старий Гюї з сапою в руках проходив уздовж головної зрошувальної канави, відкриваючи одні заслони, закриваючи інші. Стукіт молотка з-за шопи свідчив, що це Карлсен перев'язує дротом ящики з городиною.

Бадьоре сопрано місіс Поль, яка співала псалмів, долітало до них крізь дерева, змішуючись із дзижчанням колодівки для яєць. Істеричне гавкання Посума підтверджувало, що він і досі запекло переслідує білок. Біллі глибоко затягся цигаркою і випустив дим, замислено дивлячись на луг. Сексон постерегла, що його гризе якийсь неспокій. Вілова рука з повіддям лежала на луці сідла, і Сексон ніжно поклала на неї свою долоню. Біллі глянув на змилену кобилу, але, наче не побачивши її, повільно перевів погляд на Сексон.

— Оце ж бо, — озвався він, ніби прокидаючись зі сну. — Тепер сан-леандрівські португали не перекриють нас в інтенсивному господарюванні. Ти тільки глянь, як дзюрчить вода! Вона мені така мила, що часом кортить стати навкарачки й вихлебтати її всю до краплини.

— О, ще б пак! У такому кліматі не мати вдосталь води! — скрикнула Сексон.

— І можна не боятися, що вона втече від нас. Якщо дощі й підвели б — під боком Сонома, вона нікуди не дінеться. Тільки треба поставити насос із мотором.

— Але в цьому ніколи не виникне потреби. Я розмовляла якось із лісовиком Томпсоном. Він живе в долині з п'ятдесят третього року. Отож він каже, що засухи тут зроду-віку не бувало. Дощі завжди приходять справно.

— Гайда, проїдемося трохи, — раптово запропонував Біллі. — Ти ж маєш час.

— Гаразд, тільки спершу скажи мені, що тебе непокоїть. Він хутко глянув на неї.

— Нічого. Ні, брешу. Дещо є. Однаково ти довідаєшся — не сьогодні, так завтра. Побачила б ти старого Чевона! Його лице витяглося так, що підборіддя колін сягає. Попливло його золото за водою.

— Яке золото?

— Ну, глина... Це все одно. Цегельня ж платила йому по двадцять центів за ярд.

— Тобто кінець і твоему контрактowi на привіз глини. — Сексон одразу збагнула розмір катастрофи. — Ну, а що кажуть на цегельні?

— Волосся на собі рвуть, хоч досі тримали все в суворому секреті. Цілий тиждень їхні робітники перекопували землю в горах, а хімік-японець ночей не спав, проводячи досліди над тим дрантям, що вони йому приносили. Їм для їхньої Цегли потрібна особлива глина, якої не скрізь і знайдеш. Ті експерти, що досліджували Чевонове глинище, з біса прикро помилилися. А може, полінувалися глибше копнути. У кожному разі вони розраховували на більші запаси цієї глини. Ти тільки не журись — якось уже викрутимося. Однаково ти нічим не зарадиш.

— Чом не зараджу? — заперечила Сексон. — Ми не купимо Рамони.

— Це тебе не обходить, — відповів Біллі. — Куплю її я, і те, що вона коштує, — крапля в морі проти моєї великої гри. Звісно, я завше можу продати своїх коней, тільки тоді годі вже сподіватися на прибутки. А мій контракт з цегельнею був таки вигідною оборудкою.

— Ну, а якщо здавати деяких коней в оренду для дорожніх робіт в окрузі?

— Я це й сам маю на увазі. Можливо, каменяря знову почне роботу, а той чоловік, що возив їм каміння, вибрався кудись до Пюджет-Саунду. Та навіть якби я й продав більшість моїх коней, лишаєшся ж ти зі своїм городом — а це вже справа певна. Просто якийсь час ми повільніше йтимемо вперед, та й годі. Тепер я вже села не боюся. Коли ми блукали, я побачив, скільки тут можна зробити. Хіба мало нагод траплялося нам дорогою?.. Ну, а зараз куди їхати?

РОЗДІЛ XXII

Коні легким галопом виїхали за ворота, затупотіли по дерев'яному місткові і, поминувши «Затишний Притулок», звернули до каньйону Дикунки. Сексон хотіла навідати «своє» поле на схилі Сономи.

— Сьогодні вранці, як я їздив по Рамону, мені сказали щось дуже цікаве, — почав Біллі, відігнавши від себе на часину клопітні думки про глинище. — Це щодо тих ста сорока акрів. Здибав я дорогою молодого Чевона, і просто так, аби лишень, питаю, чи не віддасть мені старий ту ділянку в оренду? І що б же ти думала! Він сказав, що то зовсім і не власність старого. Він сам її орендує. Тим-то його худоба завше там і пасеться. Та ділянка вганяється клином у його землю, бо з трьох боків земля належить йому.

Потім я зустрів Пінга. Він сказав мені, що та ділянка належить Гілярдові і що той давно б її продав, та тільки Чевон не дає того, що слід. А повертаючись назад, я зайшов до Пейна. Він кидає ковальство — якийсь кінь так його брикнув, аж йому спину скрутило — і береться до перепродування нерухомого майна. Він теж каже, що Гілярд ту землю запевне продасть, бо вже й до списків її завів. Чевон виснажив пасовище, і Гілярд вирішив орендного договору з ним не поновлювати.

Вони вибралися з ущелини Дикунки і завернули коней. Просто перед ними на так палко жаданому чужому пасовищі розкинулися три заліснені пагорби.

— Вони будуть наші, — промовила Сексон.

— Авжеж, будуть, — з безтурботною певністю погодився Біллі. — Я ще раз оглянув оту велику валькову стайню — туди цілий табун коней влізе, а новий дах коштуватиме дешевше, ніж я гадав. Та тільки й Чевон і я — тепер ми не купці: підвело глинище.

Доїхавши до поля Сексон, що належало, як вони довідалися, лісовикові Томпсону, Сексон і Біллі поприв'язували коней і пішли далі пішки. Томпсон, що саме згрібав щойно скошену траву, здалеку привітався до них. День був безхмарний та безвітряний і, шукаючи затінку, вони подалися до лісу потойбіч поля. Під ногами вони примітили протоптану стежку.

— Це коров'яча стежка, — заявив Біллі. — Тут десь за деревами неодмінно є невелике пасовище. Ану, ходім стежкою.

За чверть години, вибравшись на кількасот футів угору, вони опинилися серед трав'янистої галявини на схилі. Під ногами в них, за дві милі звідси, простяглися Гілярдові сто сорок акрів, а вершини трьох горбів були врівень з ними. Біллі зупинився помилуватися на ту жадану землю, і Сексон підійшла до нього.

— А що то таке? — показала вона рукою в бік горбів. — Онде ліворуч від того виярка, на останньому горбі, само під похилоною ялиною?

На стіні виярка Біллі побачив якусь білу стяжку.

— Ти ба! Я був певен, що знаю тут кожен дюйм, а цієї стяжки й не запримітив. Адже я був при вході до цього виярка наприпочатку зими. Там така дичавина, що куди! Стіни виярка круті й геть поросли лісом.

— Що ж то може бути? — допитувалася Сексон. Оповз?

— Та, мабуть... після злив. Якщо я не помиляюся... — Біллі так пожадливо вп'явся очима в ту білу стяжку, що й не помітив, як замовк.

— Гілярд продає по тридцять за акр, — почав він знову без видимої логічної послідовності. — І добру землю, й по-

гану — всю гуртом по тридцять за акр. Усього — чотири тисячі двісті. Пейн ще новак щодо нерухомості, і я умовлю його поділити зі мною комісійні і дістану ділянку на найлегших умовах. Ми можемо вдруге позичити чотири сотні у Гоу Юма, і я ще добуду грошей під коні та підводи...

— І сьогодні ж купиш цю землю? — засміялася Сексон.

Її слова не дійшли до свідомості Біллі. Він зиркнув на неї тьмяним поглядом і зараз же забув про її існування.

— Крути мозком, — бубонів він. — Крути мозком... Хто рано встає...

Біллі війнувся назад коров'ячою стежкою, але, згадавши про Сексон, кинув їй через плече:

— Ходи сюди! Швидше! Я хочу поїхати туди подивитись.

Вів так хутко махнув униз і через поле, що Сексон не мала коли й розпитувати. Вона й без того захекалась, насилу за ним устигаючи.

— Що ж воно таке? — спитала вона, коли він підсадив її в сідло.

— Мабуть, дурниця... Я потім розповім... — коротко відказав Біллі.

Вони помчали галопом по рівному, спустилися риссю пологистим схилом дороги і тільки на крутому узвозі до ущелини Дикунки дозволили коням іти ступою. Біллі начебто трохи заспокоївся, і Сексон скористалася з нагоди, щоб розповісти йому цікаву новину.

— Клара Гастінгс казала мені вчора, що вони сподіваються гостей. Приїдуть Гезарди, Голи і Рой Бланшар...

Вона тривожно глянула на Біллі. Почувши ім'я Бланшара, він закинув голову, немов на сигнал сурмача. Поволі з його затьмарених блакитних очей збігла хмарка, і вони лукаво примружились.

— Давно вже ти нікому не казав: «Манджай на своїх двох...», — тихо промовила вона.

Біллі осміхнувся.

— Ну що ж, нехай Рой Бланшар приїздить, — сказав він з величною поблажливістю. — Про мене. То все було так давно. Та й тепер я не маю часу морочити голову такими дурницями.

Він стиснув коня остротами і, виїхавши на рівнішу дорогу, погнав його риссю. Повз «Затишний Притулок» вони промчали вже галопом.

— Тільки перше заїдь додому пообідати, — мовила Сексон, під'їжджаючи до воріт ранчо «Мадрон».

— Ні, ти заїжджай, а я зараз не хочу, — відповів він.

— Але ж мені хочеться побути з тобою, — попросилася вона. — Скажи, в чому справа?

— Зачекай трохи. Їдь додому та пообідай.

— Нізащо у світі! — скрикнула Сексон. — Тепер я все одно поїду за тобою.

Промчавши з півмилі дорогою, вони звернули вбік, минули ворота, що їх поставив Біллі, і через поля вибралися на путівець, покритий крейдяною курявою. Цей путівець вів до глинища Чевона. Гілярдові сто сорок акрів лежали звідси на захід. З-за хмари куряви виринуло два вози.

— Біллі, твої запряги! — скрикнула Сексон. — Ти тільки подумай! Варто було тобі добре помізкувати, як вони вже заробляють на тебе гроші, а ти собі тим часом їдиш зі мною верхи!

— Аж сором подумати, як багато готівки дає мені щодня кожен запряг, — пробурмотів він.

Вони саме збочили до шлагбаума, за яким починалися Гілярдові акри, коли це перший хурман гукнув до них, махаючи рукою. Вони стримали коней.

— Той здоровий чалий наче зовсім сказився, — сказав хурман, зупиняючись обіч них. — Кусає, вищить, брикається. Вирвався з упряжі, наче вона паперова була. Відкусив зубами цілий шмат м'яса у Белді. А тоді ще поламав собі задню ногу. Я зроду не бачив, щоб ото кінь за чверть години накоїв стільки шкоди!..

— А ногу зламав на правду? — гостро перепитав Біллі.

— Та певно ж.

— Гаразд, як розвантажите воза, їдьте просто до другої стайні й візьміть Бена. Він в оборі. Скажіть Метюзові, щоб він з ним лагідніше... І дістаньте рушницю, в Семмі є. Ну, й догляньте чалого. Мені зараз ніколи... А чому Метюз сам не поїхав з вами по Бена? Тоді б ви швидше впоралися.

— А він там мене чекає. Він гадав, що я й без нього знайду Бена.

— А він сам тим часом байдикуватиме, га? Ну, добре, їдьте вже.

— Отак з ними завжди, — сердито озвався Біллі до Сексон, коли вони рушили далі. — Ні тобі тями, ні клею в голові. Один сидить, згорнувши руки, а другий їде замість нього туди, куди той мав би їхати. Оце ж і клопіт з робітниками, що одержують два долари на день.

— В них і голови на два долари, — жваво додала Сексон. — А які ж бо інші голови сподівався ти мати за такі гроші?

— То правда, — згодився Біллі. — Якби в них кращі голови, то вони були б давно подалися до міста, як усі інші, більш кмітливі. Але ж і ті кмітливіші теж собі дурні. Якби знали, скільки можливостей на селі, то їх би й силою в місті не вдержати.

Біллі скочив з коня, зняв три жердини, що закривали вхід на ділянку, провів коней і знову їх наклав.

— Коли цей луг буде мій, я поставлю тут ворота, — заявив він. — Вони одразу виплатяться. Господарство з тисячі таких дрібниць і складається. — Він задоволено зітхнув. — Раніш я про таке б і не подумав, але відколи ми забралися з Окленда, я порозумнішав. Вперше мені відкрили очі ті португали із Сан-Леандро. А до того я ввесь час спав.

Вони об'їжджали нижнє з трьох полів, покрите ще не скошеною травою. Біллі зневажливо показав на абияк підремонтвану огорожу і на потолочене худобою збіжжя.

— Оце так, — кивнув він. — Усе по-старосвітському. Глянь тільки, який убогий урожай і яка погана оранка. Дрантива худоба, дрантвиве зерно, дрантвиве господарство!.. Чевон виснажував землю вісім літ уряд і ні на хвилю не давав їй відпочити, висмоктував, що міг, а гноєм не живив, хіба що, покосивши, худобу на стерню виганяв.

Трохи далі їм трапилася череда на невеликій галявині.

— Ні, ти подивися на цього бугая, Сексон. Дрантя — та й край! Треба б законом заборонити, щоб не держали такої худоби. Не диво, що, так господарюючи, Чевон мусить увесь

свій прибуток від глини віддавати на податки та на відсотки по заставних листах. Земля йому не виплачується. Ну, хоч би й оці сто сорок акрів: якби хто тямущий, то загірив би з неї срібні долари... Ось я їм покажу, як це робиться!

Вони проїздили віддалік повз велику валькову стайню.

— Кілька доларів, якби їх учасно витратити на дах, зберегли б йому сотні, — зауважив Біллі. — Та вже хай — принаймні не доведеться платити за ремонт, коли купуватиму. І скажу тобі ще ось що: це ранчо дуже багате на воду, і якщо Глен-Елен колись розростеться, до мене прийдуть просити води.

Біллі знав Гілярдове ранчо, як свої п'ять пальців, і погнав коня навпростець через ліс, по протоптаних худобою стежинах. Раптом він різко сіпнув за віжки, й обидва коня зупинилися як укопані. Просто перед ними, кроків за двадцять стояла молода руда лисичка. З півхвилини хиже звіря пильно дивилося на них очима-намистинками, а чутливі ніздрі роздimalися, вдихаючи запах незнайомих істот. А тоді воно стрибнуло вбік своїми оксамитовими лапками і зникло між дерев.

— Ну й розбійниця!.. — скрикнув Біллі.

Недалеко від Дикунки вони виїхали на довгу вузьку луговину, серед якої виднів ставок.

— Природне водоймище, коли Глен-Елен зацікавиться водою, — сказав Біллі. — Он той дальній край ставка бачиш? Легше легкого спорудити там греблю. А провести воду можна буде хоч куди. Не за горами той час, коли вода в цій долині буде дорожча від золота. А цим усім телепням, йолопам, тюттям і недотепам наче позакладало, і вони не бачать, до чого йдеться. Ось уже тепер інженери досліджують долину, щоб прокласти електричку від Сосаліто, з окремою колією до Напської долини.

Біллі з Сексон доїхали до краю ущелини Дикунки. Підкинувшись у сідлах, вони обережно пустили коней униз по крутому схилі, вкритому густими ялинами, і вибралися на давню, ледь примітну стежину.

— Цю стежку пробито ще в п'ятдесяті роки, — пояснив Біллі. — Я натрапив на неї випадково. А вчора розпитав про

неї Попа. Він сам місцевий родом. То він сказав, що цю стежку проклали шукачі золота з Петалуми, коли понаїздили сюди. На біржі пішов поголос про нове родовище, і їх тисячі сюди насунуло. Бачиш, ось вируб і старі пеньки. Тут був їхній табір. Під деревами вони розставляли свої лотоки. Галявина була колись ширша, але річка розмила її. Поп казав, що тут сталося кілька вбивств і одне лінчування.

Низько припавши до кінських ший, вони підіймалися крутою стежкою з ущелини, прямуючи до горбів.

— Ти, Сексон, любиш гарні краєвиди. Зараз я тобі покажу щось таке, що ти аж знетямишся! Ось тільки-но виберемося з гущину.

І справді, за весь час їхніх мандрів Сексон ніколи не бачила такої краси, яка розкрилася перед ними, коли вони виїхали з манзанітових хащів.

Велетенські секвої та широкораменні дуби відкидали червонуваті хисткі тіні на майже зарослу стежку, що прорізувала смугою м'який лісовий килим. Угорі запліталася кучерявими гірляндами ажурне склепіння з гілок кленів, мадронів, лаврів, величних темних дубів, обвитих і обснованих диким виноградом та ліанами, що в'юнилися по деревах, перекидаючи з одного на одне свої довгі стеблини. Сексон звернула увагу Біллі на заімшілий берег струмка, вкритий великою папороттю. Здавалося, схили гір зумисне зійшлися тут, щоб утворити цей затишний закутень, цю величезну лісову альтанку. Під ногами земля була вогка, як губка. Невидиме джерельце дзюрчало попід лапатим орляком. Зусібч милували око чарівні куточки, молоді стрункі секвої юрмилися над трупами старих гігантів, що їхні стовбури, порослі мохом і напівспорохнілі, сягали коням до ший.

Ще за чверть години вони, нарешті, прив'язали коні понад краєм вузької ущелини, що вела до дикої гущавини трьох пагорбів. Крізь прогалину між вітами дерев Біллі показав рукою на вершечок похиленої ялини.

— Це саме під нею, — сказав він. — Доведеться пройти вгору вздовж струмка. Стежки тут немає, хоч ти побачиш багато оленячих слідів через струмок. Але ноги ти тут промочиш.

Сексон радісно засміялася й рушила слідом за Біллі. Вона брьохала через калюжі, чіплялася руками й ногами за осклизлі вологі каміняччя й пролазила попід стовбурами обвалених дерев.

— Кам'янистого підґрунтя тут в усій горі немає, — пояснював Біллі, — тим-то потік врізається щораз глибше в ґрунт, а береги невинно зсуваються. Вони страшенно круті і ледь-ледь держаться. Трохи вище ущелина звужується до шпарини, та глибина там така, що ну! Ти можеш легко її переплюнути, але можеш і в'язи собі скрутити.

Продиратися було щодалі тяжче, і, нарешті, завал землі майже й зовсім загородив вузький прохід.

— Ти зачекай тут, — скомандував Біллі, а сам плазом побрався між чагарів.

Сексон почекала, доки всі звуки завмерли в далині. Минуло хвилин десять. Тоді вона поплазувала й собі крізь гущавину, куди продерся Біллі. Незабаром дно ущелини стало вже зовсім неприступне, і Сексон звернула на оленячий, як їй видалося, слід, що слався стрімчастим схилом крізь зелені хащі. Врешті вона побачила мало не над самою головою в себе похилену ялину по той бік урвища і вибралася до ковбані в глинистому ґрунті. Ця водойма утворилася недавно, внаслідок зсуву землі й дерев. Над водою нависла стрімка біла стіна. Сексон упізнала білизну і озирнулася, шукаючи Біллі. Почувши його посвист, вона глянула вгору. Біллі стояв футів із двісті над нею, край тієї майже прямовисної стіни, тримаючись рукою за стовбур дерева. Похилена ялина була поруч.

— Звідси видно маленьке пасовище на твоєму полі! — гукнув він їй згори. — Не дивно, що ніхто сюди досі не зазирає. Це місце видно тільки з тієї галявинки. І ти побачила його перша. Ось я зйду вниз і все тобі розкажу. Раніш я не зважувався.

Не треба було надто гострого розуму, щоб усе зрозуміти. Сексон була певна, що це і є саме та коштовна глина, якої потребує цегельня. Біллі обійшов оповзень, і став спускатись крутосхилом з дерева на дерево, наче по сходинах.

— Хіба не диво! — скрикнув він, зіскочивши обіч неї. — Ти тільки глянь, як сховався цей скарб під шаром землі в чотири фути, та так, щоб око людське не розгледіло, — і чекав, доки ми з тобою прийдемо в Місячну долину! А тоді скинув шматок своєї шкіри, щоб ми його побачили.

— А чи ж це така сама глина? — занепокоєно спитала Сексон.

— Головою ручуся. Та я її із заплющеними очима впізнаю. Занадто багато перейшло її через мої руки, щоб я помилився. Візьми потри грудочку між пальців... ось отак. Та й на смак я розпізнаю — стільки куряви від підвід наковтався. Тепер уже й на нашій вулиці буде свято. Відколи ми в цій долині, у нас було тільки й клопоту, як би викрутитись. Ну, а тепер наше зверху!

— Але ж ця земля не твоя, — заперечила Сексон.

— Не бійся, ти не встигнеш дожити й до сотні років, як я її придбаю. Просто звідси я мчу до Пейна укладати договір на купівлю. А доки папірці утрясатимуться, подамся по гроті. Ми знову позичимо в Гоу Юма чотири сотні, я ще позичу під коні й підводи, під Гезл і Геті й під усе, варте бодай одного цента. Потім одержу запродажню та заставного листа під неї і розрахуюся з Гілярдом. А далі — то вже за іграшки — контракт з цегельнею по двадцять центів за ярд, а може, й більше. Вони збожеволіють з радощів, коли побачать глину. І закопуватися в землю не доведеться. Глина вся на поверхні, двісті футів. Увесь цей пагорб глинястий, лише згори шар ґрунту.

— Але ж як почнете вивозити глину, на що тоді перетвориться це чарівне міжгір'я! — скрикнула з жалем Сексон.

— Ні, міжгір'я не зачепимо — тільки пагорб. Дорога буде з протилежного боку. Звідси до Червоного глинища тільки півмилі. Я прокладу дорогу й візьму більшу ціну за постачання, або хай цегельня сама її збудує, а я возитиму їм глину за ті самі гроші. Двадцять центів чистого зиску за ярд, і це тобі одразу. Мабуть-таки, доведеться ще прикупити коней.

Вони посідали, взявшись за руки, біля водойми і довго ще обговорювали всі деталі.

— А знаєш що, Сексон, — промовив Біллі, помовчавши хвилику, — заспівай-но мені «Жнива», — гаразд?

Коли Сексон скінчила, він сказав:

— Уперше ти співала її мені, коли ми поверталися потягом з гуляння у Візл-парку...

— Того самого дня, коли ми познайомилися, — впала вона йому в слово. — Що ти тоді подумав про мене?

— Те саме, що й зараз, — що тебе створено для мене. Я це одразу відчув, з нашого першого вальсу. А що ти подумала про мене?

— О, я — я все силкувалася відгадати, навіть ще до першого вальса — коли ми тільки-но познайомилися й потиснули одне одному руки... Я ще запитувала себе: невже це він? Ось цими самими словами: «Невже це суджений?»

— То я припав тобі до вподоби? — спитався він.

— Атож, — так мені здалося, а я ж не сліпа.

— Слухай-но! — несподівано Біллі перевів розмову на інше. — А що, якби ми завітали наступної зими до Кармела, — тоді, коли тут усе в нас закрутиться й замелеться? Для твоєї городини однаково буде тиха пора, ну, а я зможу замість себе залишити помічника.

Те, що Сексон не захопилася цим планом, здивувало Біллі.

— Тобі не хочеться? — хутко спитав він.

Сексон соромливо спустила очі й завагалася.

— Біллі, вчора я зробила одну річ, не порадившись із тобою.

Він чекав.

— Я написала Томові, — додала вона стиха.

Він чекав і сам не знав, чого саме.

— Я попрохала його надіслати нам старий мамин комод — пам'ятаєш, отой, що ми залишили в Тома на схов?

— Ну то й що? Я не бачу в цьому нічого лихого, — полегшено промовив Біллі. — Комод нам знадобиться, — адже ж так? Ну, а заплатити за привіз ми, здається, також спроможні.

— Ти — мій любий дурнику, ось хто ти такий, Біллі! Хіба ти забув, що в тому комоді?

Біллі похитав головою, і вона не сказала, а ледве чутно прошепотіла:

— Дитячий посаг...

— Правда? — вигукнув він.

— Правда.

— Ти певна?

Вона кивнула, і щоки її спалахнули.

— Я так цього хотів, Сексон, — хотів над усе на світі! Я дуже багато думав про це, відколи ми в цій долині, — повів він далі нетвердим голосом, і Сексон уперше побачила на очах у нього сльози. — Але після того, що я накоїв... після всієї тої бучі!.. Я... я... не наважувався прохати тебе... навіть натякнути стерігся... Але ж я хотів цього... так хотів!., так, як тебе хочу в цю мить!..

Він стиснув її в обіймах, і над водоймою, в глибині ущелини запала заворожена тиша.

Нараз Сексон відчула в себе на губах остережливий дотик його пальця. Вона повернула голову за його рукою, і обое побачили далеко вгорі на схилі пагорба оленицю й плямисте оленя, що дивилися на них з-поза густого віття.

ЗМІСТ

КНИГА ПЕРША

РОЗДІЛ I	3
РОЗДІЛ II	9
Розділ III	17
РОЗДІЛ IV	24
РОЗДІЛ V	37
РОЗДІЛ VI	41
РОЗДІЛ VII	49
РОЗДІЛ VIII	56
РОЗДІЛ IX	62
РОЗДІЛ X	69
РОЗДІЛ XI	79
РОЗДІЛ XII	91
РОЗДІЛ XIII	96
РОЗДІЛ XIV	102
РОЗДІЛ XV	108

КНИГА ДРУГА

РОЗДІЛ I	113
РОЗДІЛ II	118
РОЗДІЛ III	125
РОЗДІЛ IV	131
РОЗДІЛ V	137
РОЗДІЛ VI	144
РОЗДІЛ VII	150
РОЗДІЛ VIII	160
РОЗДІЛ IX	168
РОЗДІЛ X	173
РОЗДІЛ XI	181
РОЗДІЛ XII	191
РОЗДІЛ XIII	200
РОЗДІЛ XIV	209
РОЗДІЛ XV	219
РОЗДІЛ XVI	229

РОЗДІЛ XVII	241
РОЗДІЛ XVIII	251
РОЗДІЛ XIX	260

КНИГА ТРЕТЯ

РОЗДІЛ I	268
РОЗДІЛ II	279
РОЗДІЛ III	290
РОЗДІЛ IV	309
РОЗДІЛ V	318
РОЗДІЛ VI	328
РОЗДІЛ VII	335
РОЗДІЛ VIII	346
РОЗДІЛ IX	357
РОЗДІЛ X	367
РОЗДІЛ XI	374
РОЗДІЛ XII	389
РОЗДІЛ XIII	395
РОЗДІЛ XV	412
РОЗДІЛ XVI	417
РОЗДІЛ XVII	424
РОЗДІЛ XVIII	432
РОЗДІЛ XIX	442
РОЗДІЛ XX	448
РОЗДІЛ XXI	456
РОЗДІЛ XXII	463

Літературно-художнє видання

Серія «Зарубіжні авторські зібрання»

ДЖЕК ЛОНДОН

МІСЯЧНА ДОЛИНА

Переклад з англійської

Головний редактор *О. В. Красовицький*
Відповідальна за випуск *Т. П. Затулівітер*
Художній редактор *О. А. Гугалова-Мешкова*
Технічний редактор *Г. С. Таран*
Комп'ютерна верстка *Т. В. Мальчевська*
Коректор *О. О. Жирнова*

Підписано до друку 27.05.2019. Формат 84 × 108 ¹/₃₂.
Умов. друк. арк. 25,20. Облік.-вид. арк. 24,96.
Тираж 1500 прим. Замовлення № .

ТОВ «Видавництво Фоліо»
вул. Римарська, 21А, м. Харків, 61057
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5244 від 09.11.2016

Сайт та інтернет-магазин видавництва:
www.folio.com.ua
Електронна адреса:
market@folio.com.ua

Надруковано з готових позитивів
у ТОВ «ПЕТ»
вул. Ольмінського, 17, м. Харків, 61024
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4526 від 18.04.2013